

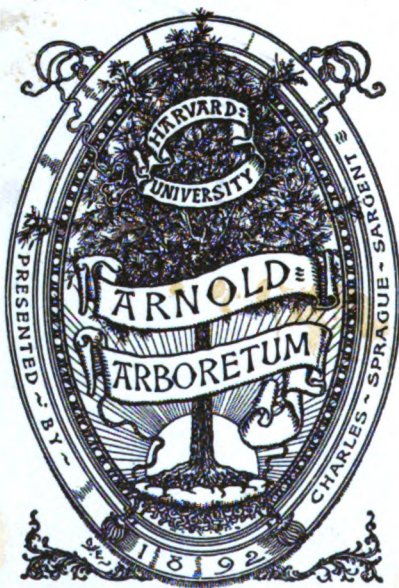
www.libtool.com.cn

3 2044 107 260 184

www.libtool.com.cn

P
C99

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

**OPISANIE
ROŚLIN DWULISTNIOWYCH**

LÉKARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

J. R. Czerwiakowskiego.

**BOTANIKI SZCZEGÓLNEJ
CZĘŚĆ CZWARTA.**

KRAKÓW.

W Drukarni C. K. Uniwersytetu.

1859.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

BIBLIOTEKA NAUKOWA

wydawana staraniem

**C. K. TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
KRAKOWSKIEGO.**

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

OPISANIE ROŚLIN DWULISTNIOWYCH

LÉKARSKICH I PRZEMYSŁOWYCH

przez

Ignacego Reas. Exerwiakowskiego

Doktora Medycyny,

Professora w a. k. Uniwersytecie Jagiellońskim; byłego
Dziekana Wydziału Filozoficznego; Członka a. k. To-
warzystwa Naukowego i Rolniczego — krakowskich, o-
raz Zoologiczno-botanicznego wiedeńskiego.

—*—

BOTANIKI SZCZEGÓLNEJ

CZĘŚĆ CZWARTA,

objmująca

**rośliny, od rodziny Szorstkolistnych włącznie, aż
do Wielopłatkowych podjaźnikowych wyłącznie.**

—*—

KRAKÓW.

W Drukarni C. K. Uniwersytetu.

1859.

www.libtool.com.cn

PRZEDMOWA.

Wywiązując się z oświadczenia, uczynionego w lutym b. r. w przedmowie do tomu trzeciego, pospieszam z przedłożeniem szanownym Czytelnikom przyrzeczonego w jak najkrótszym czasie tomu czwartego. Winienem jednak ostrzedz, iż,— w skutek dokonanego już w większej części przemnie rozbioru krytycznego nazwisk roślin w starych zielnikach polskich,— uderzą może takowe w wielu miejscach inaczej niż dotąd użyte: wszelako, jeżeli dozwolą okoliczności, nie omieszkać z uczynionego kroku zdać obszerniej sprawy, w osobném dziele w tym celu już od wielu lat opracowywaném.

Pisałem w Krakowie
w Maju 1859 r.

Ignacy Rafał Czerwiakowski.

www.libtool.com.cn

RODZINA CXXXV.*Szorstkolistne (Asperifoliae ENDL.).*

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie główek zdrożne, już umiarowe, już nieumiarowe,— bąc kątowe, pojedyncze, wiéchowate lub baldaszkogronowe,— bąc końcowe, kłosowe albo gronowe, najczęściej przysadkowe, 1stronne, z przedkwitnieniem ślimakowatém. Kielich wolny, trwały, w czasie owocowania zwykle rozrosły, zrosłodziałkowy, 5-wrębny albo -dzielny, zielny albol i téż niekiedy płatkowaty. Korona zrosłopłatkowa, odpadająca, léjkowato-rórkowata, prawie-dzwonkowata lub téż kółkowa; z krajem 5-zębny albob -wrębny, niekiedy 2wargowym; z gardzielą już nagą, już włosistą, bąc otwartą, bąc zamkniętą— osklepkami całkimi albob wrębnymi, lub téż wiązeczkami włosów, częścię naprzeciw- a rzadzię naprzemian-ległymi łatkom kraju. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli, naprzemianległych z łatkami, wystających albob zamkniętych; o nitkach równych lub nie, już pojedynczych, już z przyrostkami w podstawie, nitkowatych lub téż szydełkowatych; o główkach wewnątrzrotnych, 2woreczkowych, już wolnych, już spojonych włosami wybiegającymi z ich grzbietów albol i téż samymi ich wiérzchołkami, otwierających się w podłuż. Jajnik powstały z 4ch jajniczków zupełnie odosobnionych, lub téż wraz spojonych— i ztąd 4komorowych; z jajniczkami osadzonymi już na podsłupniu, już na dnie kwiatowém; z komorami 1zależkowemi; z zalążkami wywróconymi, zawieszonymi bąc u szczytu, bąc w środku kąta wewnętrznego — każdéj

komory; z szyjką albo wierzchołkową, albo też wychodzącą ze środka pomiędzy komorami, całkowitą lub wrębną w końcu; ze znamieniem pojedynczym albo wrębnym. Owoc — czasem pestczak 2--4pesteczkowy, o pestkach 1—2-komorowych; jednak najczęściej 4 orzeszki, wolne lub zrosłe parami, 1nasionowe i różnie osadzone. Nasiona wywrócone, proste albo łukowate, bez białka, lub z tępem skąpym, mięsistym i blaszkowatym. Zarodek prostoległy lub też nieco-łukowaty, objęty białkiem w razie bytności onegoż; z listniami liściastymi; z rostkami prostym, zastępującym. — *Ziola, krzewy albo drzewa z sokiem wodnistym; z porostem szczecinowatym; z łodygami obłemi lub kątowatymi; z liśćmi rozrzuconymi, prawie-naprzeciwległymi lub nawet i troistymi, całkowitymi i żyłastymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Skromnotkowe (Ehreticeae Kost.).

Owoce z szyjką wierzchołkową.

RODZAJ 796. *Skromnotka (Ehretia LIN.)*.

— Kielich głęboko-5wrębny. Korona léjkowata, z krawędzią 5dzielną. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających. Jajnik 4komorowy; komory 1załążkowe; szyjka do połowy rozszczepiana; znamiona ostre albo tępe. Pestczak jagodowaty, już o 2ch pestkach 2komorowych z komorami 2nasionowymi, — już o tychże 4ch, także 2komorowych, lecz z komorą większą — czczą. Nasiona białkowe, wywrócone. Zarodek w osi skąpego białka prosty, lub też łukowaty; z listniami nikłymi.

GAT. 1. *S. bukszpanolistna (E. buxifolia ROXB.)*. — Krzew niski; o gałęziach obłych i nagich, tylko z wierz-

chołkami miękkowłosymi; o liściach bezogonkowych, na starych gałęziach wiązkowych a naprzemianległych na młodych, przewrotnie-jajowatych, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), ku podstawie klinowato-zwężonych, w wiérzchołku wkrojonych lub tępo-3zębnych,— z wiérzchu lénących, nabrzękło-kropkowanych i miękkowłosych, a spodem bledszych i gładkich; o szypułkach kątowych, prawie-3kwiatowych, krótszych od liści i omszonych; o kwiatach drobnych, léjkowatych; a pestczakach 4—6-komorowych, kulistych, czerwonych, wielkości grochu.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie w porze deszczowej.— Tameczni korzeniem léczą kachexye i zastarzałą kilę.— (*Cordia retusa* VAHL.).

RODZAJ 797. *Brodawiec* (*Hellotropium* LIN.), później nie wiem dlaczego *Słońcokwiatem* i *Tomilkiem* mianowany.— Kielich 5dzielny. Korona tacowata; z gardzielią nagą lub brodatą; z krajem o 5 łatkach z wcięciami sfałdowanemi i czasem opatrzonemi ząbkami. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, króciuchna; znamię tarczko-wate. Pestczak suchy, 4pestczkowy, 4dzielny; pesteczki 1komorowe, 1nasionowe, 3graniaste, w kącie wewnętrznym grzbieciste. Nasiona wywrócone. Zarodek beżbiłkowy, czasem nieco-łękowaty; listnie mięsiste.

GAT. 1. *B. właściwy* lub *europski* (*H. europaeum* LIN.), w dawnych zielnikach *większym*, *Nawrotem* i *Oblubienicą słoneczną* mianowany. — Ziele roczne: którego — łodyga do $1\frac{1}{2}'$ wysoka, gałęzista, obła, szarawo-zielona, krótkowłosa; liście ogonkowe, jajowate, tępe, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{2}{3}''$), całobrzegie, gęsto okryte krótkimi włoskami poosadzanyimi na malénkich nabrzmieniach, sza-

ro-zielone, z wierzchu wklęsło-krésowane; kłosy boczne, bezprzysadkowe, pojedyncze lub parzyste, około 2" długie; kwiatki drobne, białe albo różowawe, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, o rurce omszonej; owoce pomarszczono-ziarnkowate, omszone, z kielichami odstającymi. — Dość zwykły po miejscach suchych i słonecznych w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Niegdyś zachwalano *ziele Brodawca* — herba *Verucariae* v. *Cancris* we wrzodach żółzowatych, rakowatych i innych złośliwych, równie jak i na brodawki, a później na polipy nosowe; które ma działać zewnętrznie wygryzająco a wewnętrznie przeczyszczająco.

RODZAJ 798. *Czapecznik* (*Tiaridium* LEHM.). — Kielich 5wębny. Korona tacowata; z rurką kątowatą; z gardzielą nagą i 5promieniową; z krajem falisto-5łatkowym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główkowate. Orzeszek 2łatkowy, o łatkach 2komorowych lub 4komorowych a 2dzielnych, z każdą komorą przodkową czczą. Nasiona wywrócone. Zarodek bezbiałkowy, prosty.

GAT. 1. *C. indyjski* (*T. indicum* LEHM.). — Ziele roczne: z łodygą 2 stóp dorastającą, ogrubnią, zielną, wzniesioną, małogałęzistą i — zwłaszcza za młodu — gęsto porośłą włosami tęgimi, odstającymi, białymi albo żółtawymi; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, kończystymi, (4" i 1 1/2"), ogonkowymi, pomarszczonymi, brzegiem falistymi i często wygryziono-karbowanymi, po nerwach szorstkowłosymi a pomiędzy nimi nagimi lub miękkowłosymi, — których dolne w podstawie sercowato wykrojone i na głąbie zbiegające po ogonku; z kłosami wznio-

sionymi, z czasem do 5" wydłużającymi się, szorstko-włosistymi; z przysadkami prawie sztydłowatymi i odpałającymi; z kwiatkami bezszypułczkowymi, modrawo-lilłowymi a później białawymi.— Porasta jako chwast role uprawne, rumowiska, śmieciska w Azji południowej i Ameryce; kwitnie prawie ciągle.— Liście używają na obklady rozpędzające, w czyrakach, wąglikach i nabrzmieniach zapalnych; oraz do leczenia wrzodów.— (*Heliotropium indicum* LIN.).

PLENIE 2.

Borakowe (Borragineae. ENDL.).

Szyjka wychodząca z pośrodku czterech jajniczków.

RODZAJ 799. *Rumiantca* także *Pocserwa* (*Onosma* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korony rurkowato-dzwonkowatej gardziel naga, a kraj tępo-5zębny. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; o główkach strzałkowatych, spojonych w podstawach łateczkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza, zamknięta; znamię wykrojone. Orzeszków 4, odosobnionych, jajowych, kamyczkowatych, osadzonych na dnie owocowem płaskimi dołeczkami.

GAT. 1. *R. żmijowcowata* (*O. echiioides* LIN.) w dawnych zielnikach *Długoszem*, *Czerwienicem* i *Wołowym językiem* — czerwonym najmniejszym zwana.— Ziele 2-roczone: którego— korzeń pionowy, marchwiowaty, wewnątrz brudno-biały, zewnątrz czarniawy a pośrodkiem ciemno-czerwony; łodyga pojedyncza, do 1½' wzniesiona, ostrokręźnie gałęzista, często czerwonawa i zarówno ze wszystkimi innemi częściami pokryta gęsto włosami

długimi, odstającymi i na guzikach poosadzanymi,— a pomiędzy nimi delikatnymi włoskami; liście na odziomku skupione, równowazko - łopatkowate, (4" i $\frac{1}{3}$ "), już podczas kwitnienia obsychające, — pośrednie nieco szersze a krótsze, a najwyższe podłużnie - jajowate; grona krótkie, o kwiatach krótkoszypułczkowych, z początku odgiętych a później wzniesionych, — z kielichami mało co krótszymi od koron blisko 1calowych, z początku białych a później biało-żółtawych, od zewnątrz miękkowłosych, prawie-obłych i wygiętych, — z pręcikami równymi koronom, a 3 razy dłuższymi od główek. — Dość zwyczajna po suchych i spiekłych pagórkach i górach Europy umiarkowanej i południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń jęj zupełnie podobny do tegoż z *Czerwieńca* (*Anchusa*), zarówno z tymże używanym bywa jako *korzeń Czerwieńca* — *radix Alcannae*.

RODZAJ 800. *Żmijowiec* (*Echlum* LIN.)

Żmijówka lub *Ostrzeń*. — Kielich 5dzielnny. Korona prawie-dzwonkowata; z gardzielą nagą; z krajem ukośnie-5łatkowym, nierównym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających lub zamkniętych w niej, nierównych i podnoszących się. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Orzeszków 4, odosobnionych, obrzękłych, osadzonych na dnie jamkami płasko-3kątnymi.

GAT. 1. *Ż. pospolity* (*E. vulgare* LIN.) w starych zielnikach także *Miodunka* lub *Wołowy język* — *plonne*. — Ziele 2roczne. Korzeń cisy, głęboko zapuszczający się w ziemię, pojedynczy albo wielogłowy, obławy, nieco - obrączkowany górą. Łodyga zwykle pojedyncza, zielna, tęga, guzikowato - szczecinowata, od 1 — 3' wzniesiona. Liście równowazko-lancetowate, (4" i $\frac{1}{2}$ ")

całobrzegie, — dólne zwężone w ogonek, górne bezogonkowe i mniejsze, a wszystkie szczecinowate. Więcha tego wzniesiona, bardzo długa, powstała z kłosów kątownych poodginanych; z przysadkami zarówno z łatkami kielicha równowazko-lancetowatymi i szczecinowatymi. Kwiaty przed rozwinięciem czerwone, później błękitne, a rzadko różowe lub białe; z pręcikami i słupkiem dłuższymi od korony, z których ostatni włosisty. Orzeszki czarne. — Jeden z najpospolitszych około dróg, po miedzach, okopach, rumowiskach i murach w Europie i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września. — Dawniej używanemi bywały — *korzeń, ziele i nasiona Żmijowca* — radix, herba et semina Echii v. Viperini v. Buglossi agrestis, jako odmiękczająco-chłodzące.

Takież samo zastosowanie znachodzimy

GAT. 2. *Ż. babczanego* (E. plantagineum Lx.), ziela rocznego: z korzeniem białawym, gałęzistym; z łodygą nie wyższą jak 2', długo- i gęsto- lecz miętko-włosistą; z liśćmi korzeniowymi jajowato-łopatkowymi, (4" i ½"), krószowanymi, — łodygowymi lancetowatymi, — wszystkimi zaś bezogonkowymi, wpółobójmującymi, z obu stron pokrytymi włosami przylegającymi białymi i miękkimi; z kłosami ułśnionymi; z kwiatami śółkowymi albo białymi, brzegiem włosistymi, — o pręcikach prawie równych koronie a słupku nagim: — nader zwyczajnego około dróg i po miejscach suchych, w Europie południowej i takież Ameryce; kwitnącego w czerwcu i lipcu. — (E. bonariense Pom.).

RODZAJ 801. *Miodunka* (Pulmonaria Tourn.). — Kielich 5wrębny, 5graniasty, a owocowy dzwonkowaty. Korona léjkowata; z gardzielą otwartą, choć osadzoną 5 wiązeczkami włosów; z krajem wcinano-5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w

ruce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię wykrojono-kuliste. Orzeszki 4, odosobnione, wartołkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *M. lékarska* (*P. officinalis* LIN.), także u dawnych *majowa* lub *biała*. — Ziele trwałe; z kłębem grubym i wielogłowym, porośłym mnogimi ogrubniami i długimi korzeniami włóknistymi; z łodygą zaledwie 1stopową, pojedynczą, wzniesioną, pokrytą włosami krótkimi i tęgimi, a pomiędzy nimi i gruczołonośnymi; z liśćmi krótkowłoso-szorstkimi, białawo-plamistymi lub zielonymi, — z których korzeniowe sercowato-kończyste i zbiegające po długim ogonku, (5" i 2 1/2"), — a łodygowe łopatkowato-lancetowate, bezogonkowe i coraz mniejsze, a nawet zbiegające po łodydze; z gronem końcowém, złożoném z 2 lub 3, o przysadkach jajowato-lancetowatych i krótszych niż ich — kwiaty zwisłe, z początku czerwone a później fiołkowawe. — Pospolita jako jeden z pierwszych zwiastunów wiosny, po lasach liściastych i najwięcej wilgotnych a cienistych miejscach po pod skałkami; kwitnie od marca do maja. — *Ziele i korzenie Miodunki białej* — herba et radix Pulmonariae maculosae, należały dawniej do wsławionych léków w nieżytych, zapaleniach i krwotokach płucnych, oraz chrypkach i innych cierpieniach pierśowych i gardłowych.

Zarówno używano także

GAT. 2. *M. podłużną* (*P. oblongata* SCHRAD.); zaledwie różną liśćmi wydłużonymi, wszystkimi — wyjąwszy podkwiatowych ogonkowych — w ogonek zwężonymi; — rosnącą również w całej Europie.

GAT. 3. *M. mięką* (*P. mollis* WOLF.), całą prawie-aksamitnowłosistą, o liściach korzeniowych jajowatych i kończystych; — pospolitą w Europie wschodniej i Niemczech południowych.

GAT. 4. *M. wąskolistna* (*P. angustifolia* LIN.); odznacającą się — wzrostem dużo mniejszym, oraz liśćmi znacznie węższymi; — zwykłą w górzystych okolicach Europy; — wreszcie

GAT. 5. *M. modrą* (*P. azurea* BES.); z liśćmi wąsko-lancetowatymi, z których tylko korzeniowe ogonkowe a reszta zbiegające po łodydze; a z kwiatami żywo-szafirowymi; — jedną z rzadszych po skalistych wzgórzach Europy umiarkowanej. — (*Bessera azurea* SCHULT.).

RODZAJ 802. **Płucnik** (*Steenhammera* REICHBH.).— Kielich 5dzielny. Korona o rurce króciuchnej, gardzieli nagiej, a kraju dzwonkowatym i wykrawano-5zębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, oddzielone, prawie jagódkowate, gładkie, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *P. nadmorski* (*S. maritima* REICHBH.).— Ziele trwałe; o kłębie pionowym, gałęzistym, wielogłowym i ciemno-cisym; łodygach licznych, na wszystkie strony rozpływających się, do 2" długich i nieco-gałęzistych; liściach jajowato-łopatkowatych, kończystych, nieco-falistych, modrawo-oszronionych, kropkowanych, zwężonych w ogonek, (3" i 1 1/2"), ku górze nadzwyczaj malejących i prawie-bezogonkowych; kwiatach baldaszkogronowatych, poosadzanych już w kątach już na przeciw najwyższych liści, początkowo czerwonych a później modrych.— Porasta wybrzeża morskie Europy, Azji i Ameryki — północnej; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście i kwiaty słodkavo-klęiste, używanymi bywają w Norwegii i Islandyi w kaszlach, — oraz zwykle jadany jako sałata. — (*Pulmonaria maritima* LIN.).

GAT. 2. *P. virginianus* (S. virginica KOST.).— Również ziele trwałe; s kłębem grubym, miesistym i gałęzistym; s łodygą do 1 1/2' wzniesioną, prawie-pojedynczą; s liśćmi dółnymi ogonkowymi, przewrotnie-jajowato-podłużnymi, sbiegającymi po ogonku, (5" i 2), tępyimi, modrawo-osszonionymi, — górnymi zaś lancetowato-kończystymi i bezogonkowymi; baldaszkogronami małymi, wiąskowatymi, — o kwiatach krótkossypuleczkowych, przesało 1" długich, fiołkowych, s rurką 3razy dłuższą od kielicha: — rosące po miejscach wilgotnych w Ameryce północnej, a kwitjące w kwietniu i w maju; — dostarcza korzenia lekko-ściągającego, sadawanego s wyborym skutkiem w biegunkach. — (*Pulmonaria virginica* LIN.).

RODZAJ 803. *Nawrot* (*Lithospermum* TOURN.).— Kielich 5dzielny. Korona lójkowata; o gardzieli nagięj i garbato-wgniecionej, fałdowatej lub obrączkowo-brodatej; a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; z szyjką pojedynczą; ze znamieniem 2—4łateczkowém. Orzeszki 4, odosobnione, kostne, gładkie lub pomarszczone, osadzone na dnie uciętą podstawą.

GAT. 1. *N. lékarski* (L. officinale LIN.) z dawna zwany *Wróblém Prosem samcem* lub *białym*.— Ziele wieloletnie; którego — kłęb prawie-zdrzewiały, gałęzisty i czarno-cisy; łodyga zielna, około 2' wzniesiona, gałęzista lub tylko 3dzielna w wierzchołku; liście bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (1 1/2" i 1/3"), brzegiem nieco podwinięte, żyłaste i równie jak łodyga — przez przylegające krótkie a twarde włoski — mocno szorstkie; kwiatki krótkossypuleczkowe, zielonawobiałe lub żółtawe, w gardzieli opatrzone 5 garbkami omszonymi, poumieszczane w kątach najwyższych listków, tworzące wraz grono ulistnione, z początku zbite a później wietkie, — o kielichu równym rurce korony;

orzeszki gładziuchne, lénące, białe, z 2 szeregami czarnych i wgniecionych kropek na stronie wewnętrznej. — Bardzo pospolity około dróg, po rolach i zaroślach całej Europy; kwitnie od maja do lipca. — Niegdyś owocki jako *nasiona Nawrota* lub *Wróblego prosa* — semina Lithospermi v. Milii Solis, zachwalano jako pędzące moc, kruszące kamienie, oraz w czerwonce i ciekączkach.

Tak samo używał się i

GAT. 2. *N. polny* (L. arvense LIN.) dawniej *Wróble Prosa* czarne albo *samica*: ziele roczne, więcej szaro-zielone, mniej gałęziste bo zwykle tylko o 3 odnogach, z pojedynczymi kwiatkami w rozgałęzieniach; z liśćmi lancetowatymi, nieco przytępionymi, prawie-beznerwowymi, krótkowłosymi i rzęsowatymi; z koronami białymi, zaledwie wystającymi z kielichów; a orzeszkami ciętymi, ómymi i pomarszczonymi: — jeszcze zwyczajniejsze po polach, rolach i pomiędzy zbożem: — którego owocki nosiły nazwę *nasion Nawrota czarnego* — semina Lithospermi nigri.

RODZAJ 804. *Krzywoszyf* (Lycopsis LIN.).

— Kielich 5dzielny. Korona lójkowata; o rurce skrzywionej; o gardzieli zamkniętej osklepkami; a kraju 5wzrębnym, ukośnym. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niepodzielne. Orzeszki 4, odosobnione, pomarszczone, osadzone na dnie podstawą wydrażoną i wystającym brzegiem obwiedzioną.

GAT. 1. *K. rolowy* (L. arvensis LIN.). — Ziele roczne; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, gałęziastą, zarówno ze wszystkimi innymi częściami tego-szczeciniowatą; z liśćmi lancetowatymi, wpółobójmującymi, wykrawano-ząbkowanymi; z kłosami końcowymi, parzystymi, ulistnionymi; z kwiatkami drobnymi, błękitnymi, o łatkach korony lancetowatych, a kielichach wyrówny-

wających rurce korony. — Pospolity po rolach uprawnych i po polach pomiędzy zbożami; kwitnie od maja do sierpnia. — Dawniej dostarczał *ziela Wołowego języka płonnego* — herba Buglossi sylvestris, używanego zarówno z *Czerwieńcem*.

RODZAJ 805. **Czerwientec** (*Anchusa* LIN.) także **Farbownik**. — Kielich 5wrębny. Korona lęjkowata albo tacowata; z gardzielą zamkniętą osklepkami; z krajem 5dzielny. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię całkie. Orzeszki 4, jak w *Krzywoszyju*.

GAT. 1. *C. lékarski* (*A. officinalis* LIN.) w starych zielnikach *Wołowy język płonny większy*. — Ziele 2roczne: którego — kłęb marchwiowaty, gałęzisty, wielogłowy, zewnątrz czarno-cisawy a wewnątrz biały; łodygi liczne, 3' wzniesione, gałęziste, kątowne, zarówno ze wszystkimi innemi częściami rośliny — szczecinowato-włosiste i szaro-zielone; liście lancetowate, prawie-całobrzegie i równe, — jednak korzeniowe kończystsze, zwężone w ogonek, (8" i 1"), — a łodygowe bezogonkowe, coraz to krótsze i tępsze; kłosa zbito-dachówkowate, parzyste, — z przysadkami jajowatymi; kwiaty z początku czerwone, później ciemno-fioletowe a czasem błękitne, różowe, białe lub pstre, — z osklepkami biało-omaszonymi, a kielichów łatkami po okwitnięciu wraz stulonymi. — Dość częsty około dróg, po miedzach i okopach w Europie środkowej i południowej; kwitnie od maja do września. — Dawni lekarze, zadawali *korzeń, ziele i kwiaty Wołowego języka* — radix, herba et flores Buglossi v. Linguae bovis, jako odmiękczające, chłodzące, otwierające i ułatwiające wszelkie wydaliny w wielu chorobach: prócz tego kwiaty wcho-

dziły w skład tyle sławnych kiedyś *kiatów czterech serdecznych*— *flores quatuor cordiales*.

Pod tąż samą nazwą i w odpowiednich wypadkach, przepisywano także:

GAT. 2. *C. rolowy* (*A. arvalis* RCHB.), długie brany tylko *sa lékarski*, wszelako różny — wzrostem wysmuklejszym; liśćmi węższymi, ząbkowanymi i nieco-falistymi; kłosami dużo dłuższymi i wietszymi; oraz kielichami i po okwitnieniu wzniesiono-latkowymi: — rosnący i kwitnący wraz z pierwszym.

GAT. 3. *C. wiéchowaty* (*A. paniculata* ART.) u dawnych *Miodunką wielką* i *ogrodną*, lub takimże *Wołowym językiem* mianowany: — również 2-roczy: z łodygą 5' dorastającą, od samej podstawy wiéchowato-rozgałęzioną, a pokrytą tęgimi i kłującymi włosami poosadzonymi na drobnych guziczakach; z liśćmi postaci jak w *lékarskim* lecz nieszarawymi i rzadziej-choć tężej-agrzebłowatymi; z gronami dłuższymi i wietszymi, często pojedynczymi i niezawsze tylko końcowymi ale czasem kątowymi, — o przysadkach równoważko-lancetowatych, mało co dłuższych od szypuleczek; z kwiatami pięknie szafirowymi, wielkimi, żyłkowanymi, 2razy dłuższymi od kielichów: — dość częsty po polach, winnicach, okopach i około dróg Europy więcej południowej; kwitnący od czerwca do sierpnia. — (*Buglossum officinale* LAM.).

GAT. 4. *C. szafirowy* (*A. azurea* MILL.) odmienna od *wiéchowatę*, zaledwie — łodygą niższą i baldaszkogronowato-rozgałęzioną; liśćmi podłużnie-jajowatymi, ząbkowanymi i falistymi; kwiatami szafirowymi nieżyłkowanymi; a pokryciem ogólném z tęgich szpecin, na bardzo wydatnych guziczakach poosadzanych: — wraz z tamtymże rosnący. — (*Buglossum vulgare* BACH.).

GAT. 5. *C. barwiérski* (*A. tinctoria* LIN.) u dawnych także *Wołowy język czerwony wielki*, *Ziele czerwone*, *Czerwony korzeń*. — Ziele wieloletnie: którego — kłąb głęboko zapuszczający się w ziemię, zdrzewiały, nieco-gałęzisty, wielogłowy, z korą czarniawo-czerwoną; łodygi liczne, do 1' podnoszące się, wietkie, w wierzchołku widlastodzielne, i zarówno z całą rośliną sza-

rawo-tęgowłosistą; liście korzeniowe skupione, łopatkowato-lancetowate, ($5''$ i $\frac{1}{2}''$), przytępione i zwężone ku podstawie,— łodygowe mniejsze, równowazko-wydlużone, bardzo tępe, — a najwyższe znacznie szersze i przechodzące stopniowo w przysadki dzierzące po 1ym kwiatku prawie bezszypułczkowym,— którego rurka biaława, gardziel nieco-czerwonawa, a kraj szafirowy, z osklepkami okrągławo-wypukłymi białawymi, a kielichem równym rurce korony i nieco-krótszym od przysadków.— Dość zwyczajny po suchych i piaszczystych miejscach w Europie południowej i ku Wschodowi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze dziś gdzieśgdzie lekarze, przepisują *korzeń Czerwienca* — *radix Alkannae v. A. spuriae*, jako ściągający w biegunkach, w wyrzutach skórnych, wrzodach, i t. p: najwięcej atoli używanym bywa do barwienia na czerwono.— (*Alkanna tinctoria* TAUSCH.).

RODZAJ 806. *Żywokost* (*Symphytum* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona obło-dzwonkowato-léjkowata; o kraju 5zębnym, a gardzieli zamkniętej 5 osklepkami szydłowatymi, składającymi się w ostrokrąg. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; z główkami lancetowatymi, naprzemianległymi z osklepkami. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Orzeszki 4, odosobnione, jajowe, pomarszczone, osadzone na dnie podstawami przedziurawionemi i otoczonymi brzeżkiem nabrzmiałym.

GAT. 1. *Ż. lekarski* (*S. officinale* LIN.) w starych zielnikach także i *wielkim*, również *Kosztynowatem*, *Żywignatem* zwany.— Ziele trwałe. Korzeń gruby, mięsisty, marchwiowaty, gałęzisty niemal wiązkowato, zewnątrz czarny a wewnątrz biały. Łodyga do

3' wzniesiona, galezista, w odziomku kątowata, a ku górze przez zbiegające liście skrzydlata, porośła włosami tęgimi i wstecznymi. Liście pomarszczone, faliste, całobrzegie, z wierzchu tego-włosiste całkiem — a spodem tylko na nerwach; z tych najniższe podłużnie-jajowate, zaostrome, a w podstawie zwężające się coraz bardziej w ogonek rynienkowaty (9" i 3"), — wyższe zaś jajowato-lancetowate, (5" i 1"), zbiegające po ogonku aż na łodygę, — a najwyższe lancetowate, (3" i $\frac{1}{2}$ "), bezogonkowe i wprost przedłużające się w długie skrzydełka łodygi. Grona kwitnące poodginane i gęste, a po odpadnięciu kwiatów wzniesione i wietkie; o kielichach tęgowłosych, z zębami zaostrozonymi i wzniesionymi; o koronach $\frac{1}{2}$ " długich, fiołkowo-różowych, różowych lub żółtawo-białych, z krajem równym rurce, a jego zębach poodginanych. Orzeszki ciso-czarniawe, lśnące. — Jeden z najpospolitszych po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po wiklach w całej Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu. — Dawniej nader powszechnie przez lekarzy, dziś zaś zaledwie jeszcze od ludu, używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Żywokosta* lub *Kosztowa większego* — radix, herba et flores Symphyti v. Consolidae majoris; zwłaszcza też korzeń, który, jako kléisty i nieco-ściągający zalecano w krwiopluciu, biegunkach, czerwonych, a zewnętrznie zmiażdżony do obkładania złamanych członków, przepuklin, wrzodów. Kwiaty jako herbatkę piją w niezytach; a liście Islandczycy jadają za jarzynę.

Jego odmianę, opisywaną od niektórych niewłaściwie za gatunek :

GAT. 2. *Ż. rozwartego* (S. patens SUTR.), różną jedynie — kielichem krótszym i odstającym, a osklepkami tępyimi równymi główkom, — używają podobnie.

RODZAJ 807. **Borak** później **Ogórecznik** (**Borrigo** TOURN.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa; z gardzielą o 5 osklepkach łuskowatych i wykrojonych; z krajem wrębnym w 5 łatek jajowato-kończystych i rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki kruciuchne, z przyrostkiem na grzbiecie chrząstkowatym; główki lancetowate, ostrokończyste, składające się w ostrokrąg. Jajnik 4łatkowy; szyjka nitkowata; znamię pojedyncze. Orzeszki 4, odosobnione, osadzone na dnie podstawami wydrążonemi i obwiedzionemi brzegiem wystającym.

GAT. 1. *B. lékarski* (B. officinalis LIN.) także *Wołowym językiem polowym* dawniej mieniony. — Ziele roczne. Korzeń prawie-marchwiowaty, gałęzisty, białawy, soczysty. Łodyga do 2' wzniesiona, gałęzista, soczysta, porośla szczecinami kłującemi i odstającemi. Liście niecopomarszczone, całobrzegie ale lekko faliste, z wiérzchu całe szczecinowatowłose a spodem tylko po nerwach; korzeniowe przewrotnie-jajowate, (8" i 4"), tępe i zwężone w długi ogonek; łodygowe mniejsze, bezogonkowe, wpółobójmujące i nieco więcej wydłużone; najwyższe zaś prawie-sercowate, kończyste i obójmujące łodygę. Grona poodginane, później wydłużone, tęgo- i ostroszczeciste; z kwiatami długoszypułkowymi, przegiętymi, jasno-niebieskimi, rzadko czerwawymi albo białymi; — o nitkach ku podstawie wartółkowatych, ku wewnątrz 2ramiennych — o odnózkach zewnętrznych naprzemianległych z osklepkami i szydłowatych, a wewnętrznych krótszych i dzierzających główki. Orzeszki

podłużnie-jajowe, tępe, ciawo-czarne. — Ojczyzną jego Wschód, ale zdziczały stał się już dziś dość częstym chwastem po ogrodach, gdzie go zwykle u nas jako strojny uprawiają; kwitnie od maja do września. — Woń świeżej rośliny ogórkowej podobna, a nawet i smak choć nieco słonawy. Dawniej używano *ziela i kwiatów Boraka* — herba et flores Borraginis jako kléistych, chłodzących i odmięczających — w zapale- niach: miejscami zaś młode ziele jadają jako sałatę lub jarzynę.

RODZAJ 808. *Ostrzeń* (*Cynoglossum* LIN.).

— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; z gardzielią zamkniętą 5ą ośklepkami; z krajem o 5 łatkach tępych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce. Jajnik 4łatowy; szyjka pojedyncza; znamię niby-główkowate. Orzeszki 4, odosobnione, przygniecione, kolczyste, osa- dzone grzbietnem wydrążeniem na ostrokręgu podsta- wowym szyjki.

GAT. 1. *O. lékarski* (C. officinale LIN.) w starych zielnikach *Psi język*. — Ziele 2roczne. Korzeń wrzecio- nowaty, pojedynczy, zewnątrz cisy a wewnątrz białawy. Łodyga do 3' wzniesiona, okrągławo-kątowata, w wiérz- chołku rozgałęziona wiechowato w liczne odnogi kwia- towe wzniesione. Liście delikatnie-szorstkawo-omszone, szarawe, nieco-faliste, całobrzegie, spodem bledsze i miększe; korzeniowe eliptyczne, kończyste i zwężone w długi ogonek, (1' i 4"); łodygowe lancetowate i-wpół- obejmujące, (5" i $\frac{2}{3}$ "); a najwyższe najwęższe lecz z szerszą podstawą i obejmujące łodygę. Grona na końcach gałązek pojedyncze, wietkie, z czasem wydłużone, o przysadkach malénkich lancetowatych. Kwiatki — z kielichem po okwitnieniu rozpląszczonym, kosmatym, mało co krót-

szym od korony; rurką krótką i białawą; krajem nieco dłużej dzwonkowatym i brudno-czerwonym — albo białym w odmianie *O. dwubarwnego* (*C. bicolor* WILLD.); z osklepkami ciemnoszkarłatnie-cisawymi, a w białych kwiatach karmazynowymi, bardzo tępyimi i wypukłymi. Orzeszki jajowe, obrzeżone, a ich cierniki ostrokrężne zakończone licznymi kolczystymi haczykami. — Dość zwyczajny około dróg, po okopach, miedzach, miejscach opuszczonych i ruinach w całej Europie, Azji północnej i Ameryce. — Świeżego woń jest nie miła jakby myszy, nieco odurzająca; jednak po wysuszeniu niknie. Dawnymi czasy *korzeń i ziele Psiego języka* — *radix et herba Cynoglossi*, zadawali lekarze jako uśmierzające drażliwość i ból — najwięcej w kaszlach, w bolesnych biegunkach i krwotokach; zewnętrznie zaś używali ich w zapaleniach, ranach i wrzodach.

Tak samo zastosowywano i

GAT. 2. *O. pstry* (*C. pictum* ARR.), różniący się — budową i wzrostem słabszym; liśćmi rzadszymi, podługnie-jajowatymi i sercowato-objęmującymi oraz więcej-włosistymi; gałęziami kwietnymi odstającymi; a kwiatami brudno-modrymi i żyłkowanymi fioletowo, z krwistymi osklepkami; pospolity w Europie południowej.

RODZINA CXXXVI.

Kostliwkwate (Cordiaceae BROWN.).

Kwiaty obupłciowe lub przez zronienie zdrożne, końcowe, wiechowate albo baldaszkogronowe, kłosowe lub prawie-główkowe, bezprzysadkowe. Kielich trwałe, po okwitnieniu nieco-rozrosły, — już rurkowaty o 5 lub

4 zębach szczecinowatych, — już 4—5-dzielny. Korona
 lójkowato-rurkowata albo dzwonkowata; z rurką równą
 lub dłuższą od kielicha, często mięsistawą; z gardzielą
 nagą lub też włosistą; z kraju zwykle 5-rzędziej 4-
 a najrzadziej 7-wrębnego — łatkami rozwartymi lub
 wzniesionymi. Pręciki liczbą odpowiednie lub nieco
 liczniejsze od łatek korony i naprzemianległe; nitki
 cienkie; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż.
 Jajnik 4—8-komorowy; komory 1załączkowe; załączki wy-
 wrócone i uwieszone u wierzchołków komor; szyjka
 końcowa, raz lub 2 razy widlasta; znamion 4 lub 8.
 Pestczak jagodowaty, 1pestkowy; pestka kostna, 4—8-
 komorowa lub przez zronienie 3—1-komorowa. Nasiona
 wywrócone i pojedyncze w komorach; ze skórką bło-
 niastą; z szewkiem wyraźnym; bez białka. Zarodek
 prostoległy; o listniach grubych, mięsistych, w podłuż-
 łańcowatych; a rostkowi krótkim i górnym. — *Drzewa*
albo krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, pojedynczymi,
skórzastymi, chropawymi; bez przylistków.

RODZAJ 809. *Kostłiwka* (Cordia BROWN.).

— Kielich rurkowaty, 5—4-zębny, gładki lub 10prąż-
 kowy. Korona i pręciki jak w rodzinie. Jajnik 4komo-
 rowy; szyjka raz widlasta; znamion 4. Owoce i nasiona
 również jak w rodzinie.

GAT. 1. *K. czarna* (C. Myxa LIN.). — Drzewo
 ledwie 30' dorastające; z gałęziami gładkimi, popie-
 latymi, kropkowanymi i kubeczkowato-guzikowatymi.
 Liście długoogonkowe, okrągławe lub przewrotnie-jajo-
 wate, (5" i 3 1/2"), tępe, w podstawie klinowate, całó-
 brzegie lub też wykrawano-ząbkowane, często nierówno-
 połówkowe, żebrzysto-żyłaste, z wierzchu ciemno-zielone
 i nagie, a spodem bledsze i za młodu miękkowłose a

później szorstkie. Więcha baldaszkogronowata, prawie-widlasto gałęzista a skapo- i krótko-gałazkowa, końcowa lub kątowa. Kwiaty drobne, białe, miłownonne, często płonne; z kielichami 3—5-zębnymi, równymi rurce korony léjkowatęj o odgiętych łatkach; ze znamionami błoniastymi, lancetowatymi, w brzegu od wewnątrz poszarpanymi. Pestczak jajowy, do $\frac{3}{4}$ " długi, zakończony resztką szyjki, otoczony kielichem kubkowatym, z początku zielony a dalej żółty, czerwony a nareszcie czarny; pestka jajowa, ściśniona, z obu końców wykrojona, dołkowata i 4komorowa, nieodstająca od mięsa. Nasiona białawe. — Rośnie w Indyach wschodnich, w Arabii i Egipcie; kwitnie wczas z wiosny. — Pestczaki jej kléisto-słodkie jako *Sebesteny*, *Śliwki jedwabne*, *perskie* albo *Lipośliwki*, były niegdyś zadawanymi w kaszlu, zapaleniach i innych cierpieniach piersi i gardła; świeże zaś w miejscu jadają jako owoc. Indyjscy lekarze, leczą korzeniem trudny stolec, a liśmi zastoiny brzuszne, oraz zewnętrznie plamy rogówki. — (C. domestica ROTH.).

Owoców tegoż samego nazwiska i użytku, dostarczają jeszcze:

GAT. 2. *K. biała* (C. Sebestena LIN.) czyli właściwie *Drzewo sebestenowe*, — wzrostu równego z poprzedzającym, lecz dobitnie różne: gałęziami okrągłymi, a młodymi pędami tegowłoso-kosmatymi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, (8" i 4"), na 2calowych ogonkach pokrytych jak pędy, skórzastymi, ciemnozielonymi i z obu stron ostrowłoso-szorstkimi, — za młodu wykrawano-ząbkowanymi a później nieco falistymi brzegiem, — górnymi zaś zawsze całobrzegimi, mniejszymi i kończystszyimi; więchami tylko końcowemi, wzniesionemi i płaskimi; kwiatami wielkimi, pąsowymi, lub karmazyuowymi, nieco wonnymi; o kielichu 2—6-zębnym, — o koronie z 5—7 łatkami tępemi karbowanemi i falistemi — bardzo zbliżonej do téjże *Drzewcznicy Jalapy*; a wreszcie owocami wielkimi, niemal przewrotnie-

gruszkowatymi, białymi i całkiem okrytymi kielichem:— która rośnie w Indyach zachodnich, kwitnie od czerwca do lipca, a której do tego drzewo rzucone na węgie, wydając miłą bardzo woń, w sposób kadsidla używanem bywa.— (*C. juglandifolia* Jacq.).

GAT. 3. *K. szerokolistna* (*C. latifolia* Roxb.), drzewo z pnieniem niskim i krętym, odznaczające się: koroną bardzo i rozłożysto-gałęziastą; pędami gładkimi i kątowatymi; liśćmi okrągławo-sercowatymi, (8" i 9"), okrągło- i nago-ogonkowymi, 3nerwowymi, często lekko-wykrawanymi, z wierzchu nagimi a spodem ostrymi i jaśniejszymi; wiśchami krótkimi, końcowymi i kątowymi, okrągławymi, ras lub więcej rasy widlastodzielnymi; kwiatami mnogimi, drobnymi, białymi, — o przysadkach małych i kosmatych, — kielichach dzwonekowatych, nierównych, 5zębnych, kosmatych i skórzastych, — koronach krótko-dzwonekowatych, — a znamionach 4wzębnych, pomarszczonych i odgiętych; owocami ściśniono-kulistymi, do 1" długości, żółtymi, z mięsem odchodzącem od pestki:— pospolita w Indyach wschodnich, a kwitnąca podczas simy.

GAT. 4. *K. chińska* (*C. chinensis* LAM.).— Krzew lub niskie drzewo; którego— gałęzie wysmukłe, nagie, cokolwiek-kręsowane i lekko-ściśnione ku końcom; liście krótkoogonkowe, jajowate lub podługne, tępawe, (3" i 1/2"), całobrzegie, nagie, z wierzchu lśnące a spodem siatkowate i kosmate w kątach nerwów; wiśchy baldaszkogronowate, prawie-widlastodzielne, rozpięrczłe, końcowe lub kątowe; kwiaty duże, białawe, léjkowate, — o kielichach uciętych, krótkich, jajowych, białawo-zielonych, — łatkach korony jajowatych; owoce jajowo-okrągławe, czerwone, małe. — Zwykła w Chinach; kwitnie latem. — Miazdżem owoców ściągająco-kwaskowatém, Chińczycy leczą cierpienia nerek i dróg moczowych.— (*Varronia sinensis* LOUR.).

GAT. 5. *K. kulista* (*C. globosa* R. et S.).— Krzew 6stopowy; z gałęziami okrągłymi i krótkowłosemi; z liśćmi podługnie-jajowatymi, krótkoogonkowymi, (3" i

1 $\frac{1}{2}$ "), zaostrozonymi, 2 razy sąbkowanymi, w podstawie klinowatymi, z wierzchu pomarszczonymi i chropawymi a spodem opilśnionymi; z kwiatami w główkach prawie-kulistych na końcach gałęzi i w kątach liści, szypułkowymi i tęgowłosymi,— o kielichach dzwonkowatych z odgiętymi zębami,— a koronie białej o wykrojonych łatkach; z owocami drobnymi.— Rośnie w Indyach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia.— Jamajkanie leczą kąpielami z liści, puchliny i choroby skórne.— (*Varronia globosa* LIN.).

RODZINA CXXXVII.

Powojowate (Convolvulaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach pojedynczych albo 3dzielných, z szypułeczkami zazwyczaj 2przysadeczkowemi. Kielich 5dziąlkowy, równy lub nierówny, trwały i często nawet rozrostły; rzadko kiedy zrosłodziąlkowo-5wrębny. Korona zrosłopłatkowa, dzwonkowata, lójkowata albo prawie-tacowata; o kraju 5wrębnym, płaskim a częściej fałdowanym, w przedkwitnieniu skręconym a po okwitnieniu wwiniętym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych z łatkami korony; nitki równe lub nierówne, w podstawie najczęściej rozszerzone i kosmate, czasem nawet szyszakowato-rozszerzone; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż, po okwitnieniu skręcone, z woreczkami równoległymi. Jajnik objęty obrączką podjajnikową mięsistą,— już powstały z 2, 3 i 4ch jajniczków zrosłych z sobą wraz, a zład tyłżkomorowy,— już 1komorowy,— już z jajniczków 2 wolnych, lub też 4ch parami spojonych powstały; komory 1- lub 2-załączkowe; załączki obokległe, a w 1komo-

rowym 4; z podstawy wzniesione; szyjka w zrosłojajniczkowych końcowa, a w dzielnoajniczkowych pośredkowa, i to — pojedyncza i wrębna, lub podwójna; znamię pojedyncze, rzadko 2- lub więcej-lateczkowe. Torebka 1 — 4-komorowa, pękająca w łuszczyzny odsłaniające słupek środkowy nasiononośny, — lub też bezłuszczynowa, a nawet czasem i jagodowata. Nasiona mniej liczne od zalążków, w grzbiecie wypukłe, wzniesione; skórka często kosmata; białko skąpe, klójkie. Zarodek zgięty; listnie liściaste, marszczkowato-złożone; rostek dółny, zbliżony do znaczka. — *Zioła, podkrzewy lub krzewy zwykle wijące się; z sokiem często młécznym; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi lub dłoniasto wcinanymi, a rzadko piérzastodzielnymi; bez przylistków.*

RODZAJ 810. *Niedowój* (Evolvulus LIN.).

— Kielich 5dziółkowy. Korona léjkowato-dzwonkowata lub kółkowa. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i z niej wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2zalążkowe; szyjki 2, 2dzielne; znamiona 4, całkie. Torebka 2komorowa. Nasion 4, wzniesionych, a czasem przez zronienie tylko 1.

GAT. 1. *N. mokrzycowaty* (E. alsinoides LIN.). — Ziele wieloletnie: którego — łodygi liczne, w różnych kierunkach rozesełane, do 1½' długie, wysmukłe i kosmate; liście prawie-bezogonkowe, przewrotnie-jajowate, bardzo-tępe, (¾" i ½"), ogrubnie, miękkie, z wierzchu mniej a spodem więcej włosiste lub prawie kosmate; szypułki kątowe, długości liści, cienkie, — każda z przysadeczką kończystą i 2 — 3ma kwiatami modrawymi, z gwiazdką 5promieniową, szkarłatną; torebki podoginane. — Rośnie w Indyach wschodnich i w Nowej Holandyi; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Odwar téj nie-

miło wonnej rośliny, używanym bywa w zimnicach i w zatkaniach niższego brzucha.

RODZAJ 811. **Solec** (**Cressa** LIN.), także **Nastąkla**.— Kielich 5dziółkowy. Korona lójkowata, z łatkami 5dzielnego kraju płaskimi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; szyjki 2; znamiona główkowate. Torebka przez zrośnięcie 1komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione.

GAT. 1. *S. kretański* (C. cretica LIN.), w dawnych pismach zwany *Solnem ziele* i *Solnikiem*.— Ziele roczne: o łodydze prawie-rozesłanej, do 9" wydłużonej, w odziomku niemal-zdrzewiałej i odtąd mocno rozgałęzionej w wysmukłe gałęzie— zarówno z innymi częściami— szare i chropawe; liściach mnogich, jajowatych, kończystych, ($\frac{1}{3}$ " i $\frac{1}{2}$ "), a wyższych węższych; kwiatach na końcach gałęzi główkowato poskupianych, żółtawych,— z przysadeczkami lancetowatymi; a torebkach jajowych.— Bardzo zwykły na wybrzeżach wilgotnych morza śródziemnego; kwitnie od czerwca do września.— Ziele smaku słonego i lekko-ściągającego, zachwalanem było niegdyś w cierpieniach piasku moczowego i jako mocz pędzące; a zewnętrznie na rany i wrzody— zwłaszcza zapalne.

RODZAJ 812. **Powój** (**Convolvulus** LIN.).— Kielich 5dziółkowy. Korona dzwonkowato-lójkowata, z krajem 5fałdowym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub też zamkniętych; nitki w podstawie rozszerzone. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe, bez przegródki pomiędzy załączkami obokległymi; szyjka pojedyncza; znamiona 2, obłe, spłaszczone albo kuli-

ste. Torebka 2komorowa, 2łusczynowa. Nasiona 4, wzniesione.

www.libtool.com.cn

GAT. 1. *P. przeczyszczający* (C. Scammonia LIN.), w dawnych zielnikach *zamorski* lub *Socznicza*.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym, marchwiowatym, do 3' długim i grubym na 3", pełnym soku żółtawo-mlecznego; z łodygami licznymi, wijącymi się, do 6' długimi, mdłymi i lekkowłósnymi; z liśćmi na 1calowych ogonkach strzałkowatymi, zaostrozonymi, (3" i 1 1/4"), całobrzegimi lub nieco-wykrawanymi, nagimi,— o łatach dólnych często od wewnątrz ząbkami opatrzonych; z szypułkami 2razy dłuższymi od liści, 3- lub więcej-kwiatowymi,— a szypułeczkami o 2 malénkich lancetowatych przysadeczkach, zbliżonych do kielicha; z kwiatami przeszło 1" długimi, białymi albo czerwonymi, a od zewnątrz o 5 pręgach szkarłatnych.— Dziki wszędzie na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lékarskim jest sok li-póżywiczny, wyciekający z naciętego korzenia pod nazwiskiem *Socznicy*— *Scammonium* v. *gummiresina Scammonii*. Jest to środek nader ostroprzeczyszczający, od dawnych lékarzów bardzo ceniony, dziś zaś już coraz mniej zapisywany wyłącznie; wchodzący jednak jeszcze w skład wielu léków złożonych— zwłaszcza téż tak zwanych tajemniczych, które otrzymały czasowy wyrok swobody.

Podobnaż żywica, ma się otrzymywać i z

GAT. 2. *P. opylonego* (C. farinosus LIN.), którego kłąb jak w poprzedzającym; łodyga nader delikatnie omszona i wraz z ogonkami i szypułkami jakby omączona; liście strzałkowato-sercowate, krócej-ogonkowe, zaostrome, (3" i 1 1/2"), wykrawane lub nawet ząbkowane, z wierzchu pomarszczone a spodem tyłkowane, za młodu zaś omszone; szypułki prawie równe z liśćmi, 3- a czasem 4—8-

kwiatowe; kwiaty $\frac{1}{2}$ calowe, różowe, z kielichem prawie-chrzastkowatym:— snachodzonego po zaroślach w Europie południowej i na Wschodzie; a kwitnącego w maju i czerwcu.

GAT. 3. *P. rolowy* (*C. arvensis* LIN.) także zbożowym, małym lub ziemnym mianowany.— Ziele wieloletnie. Kłęb głęboko zapuszczający się w ziemię, a głowami swemi licznymi i cienkimi rozpłożący się wszechstronnie. Łodygi mnogie, częścią płozące się a częścią wspinające, około 3' długie, kątowne, równie jak i reszta rośliny nagie lub téż krótkowłose. Liście ogonkowe, strzałkowato-włócznieowate i to ostro albo tępo, ($2''$ i $\frac{3}{4}''$), na suchych gruntach znacznie mniejsze, zielno-kończyste lub czasem i wgniezione w wierzchołku, całobrzegie albo wykrawane i rzęsowate w brzegu, prawie zawsze nagie i jednostronno-zwrotne. Szypułki kręte, kątowne, 1—2-kwiatowe a na dobrym gruncie i 3—5-kwiatowe, małych i rzęsowatych przysadeczkach odległych od kielicha. Kwiaty wonne, różowe albo białe, od zewnątrz z 5 ciemniejszymi pręgami.— Jak najpospolitszy pomiędzy zbożem, po ogrodach, zaroślach i winnicach w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej używano *ziela Powoja małego*— herba *Convulvi minoris* jako przeczyszczającego.

Z podobnymże skutkiem, choć pod innemi nazwami, używano ziela:

GAT. 4. *P. płotowego* (*C. sepium* LIN.) zwanego dawniej wielkim, lub *Dawonkami płotnymi*:— również ziela trwałego; o kłębie grubszym i płozącym się; o łodydze wspinającej się po krzewach i płotach, nagięj tak jak i cała roślina, kątownej; o liściach strzałkowato-włócznieowatych, długokończystych, prawie-pionowo wисяcych z ogonka, nagich, ($5''$ i $3''$), dólnych więcej sercowatych a górnych włócznieowatych, często czerwono obwiedzionych; o szypułkach prawie zawsze równych ogonkom lub małego dłuższych, 4kątnych, 1kwia-

towych,— o przysadkach wielkich, sercowatych, czerwono-obwieszonych i otulających kielichy; a kwiatach do 2" długich, białych rzadko różowawych:— pospolitego po zaroślach wilgotnych i ponad brzegami rzek pod *Wierzbami* i *Olchami* w całej Europie, Azji środkowej, Ameryce północnej i Nowej Holandyi; kwitnącego od lipca do września: dostarczającego *ziela Powoja wielkiego*— herba *Convolvuli majoris*:

GAT. 5. *P. leśnego* (*C. sylvaticus* W. et K.) odmiennego od *płatowego*, saledwie— liśćmi więcej-sercowatymi, szypułkami obłemi, oraz tępyimi przysadkami kwiatowymi;— swyczajnego w Europie południowej i południowo-wschodniej:

GAT. 6. *P. słazowatego* (*C. althaeoides* Lrx.)— z kłębem prawie-drzewnym, wydającym mnogie wypustki; łodygą pojedynczą, saledwie wspinającą się do 1½"; liśćmi sercowatymi, (1½" i ¾"),— dółnymi długoogonkowymi, jajowato-sercowatymi, tępyimi, wykrawanokarbowanymi,— dalszymi krótko-ogonkowymi, łatowato-wcinanymi,— a najwyższymi prawie-stopowymi, o łatkach równowąskich tępych i wraz z łodygą srebrzysto-włosymi; z szypułkami przeszło 3calowemi, zazwyczaj 2dzielniemi,— o przysadkach równowąskich; z kwiataami wrzecie różowymi, na 1" długimi:— znachodzonego po pagórkach suchych i skwarnych w Europie południowej; kwitnącego od kwietnia do czerwca:— a nareszcie

GAT. 7. *P. pomorskiego* (*C. Soldanella* Lrx.), u dawnych siolopisarzów mianowanego *Kapustą* lub *Brzoskwia*— *morską*: którego— kłęb nitkowaty, wielogłowy i czołgający się; łodygi liczne w koło rozkładające się na 1½', nieco-gałęziste, kątowne i nagie tak jak i reszta rośliny; liście sercowato-nérkowate, (1½" i 1½") lub nieco-szerze, długo-ogonkowe, ogrubnie, lónące, nagie, wykrawane lub prawie-kątowate a czasem i całkie, stopowo-nerwowe; szypułki 1-kwiatowe, prawie równe ogonkom 3calowym, wzniesione, ku górze szgrube i skrzydlasto-kątowate; przysadki wielkie, wklęsłe, bardzo tępe, otulające kielichy i od nich dłuższe; kwiaty zaś cieliste z żółtawymi faldami, do 2" długie, otwarte tylko na słońcu i przemijające-wonne:— porastającego wybrzeża morza Adryatyckiego i Czarneho, a rzadko kiedy północnego; kwitnącego od czerwca do sierpnia:— z którego *siele Kapusty morskiej*— herba *Brassicae ma-*

rinae v. *Soldanellae* jako przeczyszczające, najwięcej szachwala-
no w puchlinach.

GAT. 8. *P. miotlasty* (C. scoparius LIN.).— Krzew podobniejszy do *Janowca* niż do własnego rodzaju, do 6' wzniesiony, licznie- i długo-rózkowatogałęzisty; którego— liście odległe, bezogonkowe, równoważkie, (2" i 1"), kończyste, całobrzegie, w podstawie zwężone i słabo zrzadka pokryte włoskami przylegającymi; szypułki w kątach liści górnych pojedyncze lecz 2—3-kwiatowe, tworzące wraz jakby grono złożone, — o przysadkach równoważkich, kończystych i zarówno z szypułeczkami i kielichami jedwabisto-włosistych; a kwiaty drobne, 3 razy dłuższe od kielichów, białe i włosiste na zewnątrz.— Znachodzi się na wyspach Kanaryjskich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Z jego korzenia i łodygi ma w części pochodzić, różami woniejące *drzewo różowe*— *lignum rhodium*, używane w przetworach do różnych wciérań ożywiających i do fałszowania olejku różanego; którego odmiany cypryjskiej inne rośliny dostarczają.

Tenże sam produkt ma także wydawać

GAT. 9. *P. strojny* (C. floridus LIN.), krzew nisko rozpostarty i ozdobny; o gałęziach wzniesionych, szarych; o liściach równoważko-lancetowatych, na 4" długich, falistych i nagich; a kwiatach małych, białych albo różowych, bardzo licznych w nader gałęzistej wiśsie;— rosnący na Teneryfie.

GAT. 10. *P. dwubarwny* (C. discolor KUNTH).— Ziele trwałe; którego— łodyga gałęzista, szarawo-miękkowłosista; liście sercowate, tępe, ciernisto-kończyste, całobrzegie, bardzo miękkie, z wierzchu gęsto-włosiste a spodem śnieżno-biało opilśnione, przeszło na 1" długie i na tylichże ogonkach; szypułki dłuższe od liści, 1kwa-

towe, zarówno z kielichami szaro- i miętko-włosiste; kwiaty zaś $1\frac{1}{2}$ " długie a 1" w średnicy, fioletowe, na zewnątrz delikatnie omszone,— o znamionach kulistych.— Rośnie nad Orinokiem; kwitnie w maju.— Odwarem z liści leczą ciekączki.

GAT. 11. *P. tarczowaty* (*C. peltatus* FORST.).— Podkrzew; z odziomkiem na 6" w średnicy kątowato-rowkowanym, a wierzchołkiem gałęzistym i wspinającym się na najwyższe drzewa. Liście jego okrągławo-jajowate, tarczowate, (9" i 10"), krótko-kończyste, lekko-falistowykrawane, nagie, w środku pępiasto zakłęsłe,— z ogonkiem do 2 cali zapuszczającym się od brzegu w blaszkę. Szypułki rozgałęzione, wielokwiatowe; kielichy nagie; a korony wielkie, białe lub też czerwone.— Porasta wybrzeża morskie i lasy na Molukkach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Tameczni leczą zielem zapalenia i ropnie piersi; a sokiem jego klęistym plamy rogówki i inne choroby oczne, oraz dopomagają wzrastaniu włosów.

RODZAJ 813. *Wilec* (*Ipomaea* CHOISY.), zwykle uważany za podrodzaj *Powoja*, wyróżniający się jedynie — znamionami stale główkowato-kulistymi.

GAT. 1. *W. przeczyszczający* (*I. Purga* WENDER.).— Ziele trwałe. Korzeń rzepowaty, kulistawy lub wydłużony, białawy. Łodyga wspinająca się do 10', brudno-czerwona, równie jak i reszta rośliny naga. Liście sercowate, długoogonkowe, (3" i 2"), długokończyste, całobrzegie i często czerwone spodem. Szypułki 1—2-kwiatowe, równe ogonkom, błoniasto obrzeżone, czerwone; kwiaty pąsowe, z gwiazdką bledszą 5promieniową, do 3" długie, w kraju 2" w średnicy; o łatkach zaokrąglonych i wykrojonych, płasko rozpostartych;— o kie-

lichu ściśle przylegającym, czerwonym, błoniasto obrzeżonym, o 2 działkach zewnętrznych krótszych; a znamieniu 2 główkowem. — Rośnie do 6000' wysoko na Andach meksykańskich; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Z téj rośliny pochodzi od 3 wieków w lékarstwie używany *korzeń Jalapy* — *radix Jalapae*, *Gialapae v. Mechoacan hae nigrae*, mocno przeczyszczający.

Tenże sam korzeń otrzymuje się z

Gat. 2. *W. Jalapy* (I. *Jalaps Desf.*) — z korzeniem do 20 funtów ciężkim; z łodygami lisanymi, wspinającymi się do 20', — młodei czerwonawymi i nieco-kosmatymi, a staremi kątowatymi szarozielonemi i brodawczkowatymi; z liśćmi sercowatymi, tępyimi, (4' i 4''), często nierównopółkowymi, zakończonymi gruczołkiem, już całobrzegimi już wciętyimi w 2—3—5 lat tępolancetowatych, z wierzchu pomarszczonymi a spodem białawo-kosmatymi, na ogonkach 2calowych i brodawkowato-włosistych; z szypułkami w kątach liści najwyższych 1-2-3-kwiatowymi równemi ogonkom; — o przysadkach małych i odpadających; z kwiatami wielkimi, — o rurce 3—4 razy dłuższą od kielicha, wewnątrz fioletowej a zewnątrz jasno-lilla, — o kraju do 3" w średnicy, białym lub blade-fioletowym, którego łatkki nikielne i zatokowato-wykrawane, — o znamionach 2głównych; z torebką wielkości orzecha łaskowego; a nasionami czerwono-cisemi, obroblenymi przez włosy na 1" długie: — zwykłego w góręszym Meksyku, a kwitnącego od września do listopada. — (*Convolvulus Jalapa Lm.*).

Gat. 3. *W. rozwalniającego* (I. *cathartica Poir.*), którego — obok podobnego korzenia — łodyga bywa już wijąca się już płoząca i korzeniopustna a naga; liście jajowato-sercowate, wielkie, długoogonkowe, nagie, nierównolątowe w podstawie, — a ich łaty kończyste zwłaszcza końcowa; szypułki zwykle 1kwiatowe; kwiaty wielkie, czerwone, — o rurce 1½calowej, blade-zielonej i nieco-rozdętej, — a kraju 5 łatkowo-promienistym: — zwykłego na St. Domingo.

Gat. 4. *W. modrego* (I. *Nil Pers.*) — ziele roczne; z liśćmi sercowatymi, sercowato-3łatowymi, nagimi lub szorstkawymi; z szypułkami 1kwiatowymi, krótkimi; z kwiatami wielkimi, od wewnątrz sza-

firwymi a od zewnątrz białymi, rzadko różowymi; który tak długi jak i uprawny w Ameryce południowej zwykły.

GAT. 5. *W. skrzypcowatego* (L. pandurata KOST.) — wieloletniego; z korzeniem obłym; z łodygą wijącą się, oblą i miękkowłosą; z liśćmi podłużnie-sercowatymi, kończystymi, skrzypcowato-wykrojonymi, (5" i 3"), długoogonkowymi, całobrzegimi, spodem kosmatymi; z szypułkami tęgiemi, ogrubnieniami i prawie-3kwiatowymi; z kwiatami na 3" długimi szerokimi, białymi a w podstawie czerwonymi; — porastającego piaski w Wirginii i Karolinie, a czasem pełnego w naszych ogrodach, — zamieszczanego do dziś dnia w lékowzorse Stanów zjednoczonych.

GAT. 6. *W. lancetkowego* (L. operculata MART.) — o łodydze skrzydłój, nagiej; liściach stopowych, 5dzielných, — z łatami lancetowatymi, zastrzonemi, całobrzegimi lub ząbkowanemi; szypułkach pojedynczych albo parzystych, często skrzydlastych; kwiatach czerwonych; o torebkach kulisto-przyplaszczonych; rosnącego w Brasylii: — który oprócz korusenia jalapy, dostarcza liposoku zwanego Gomma da Batata, sadawanego dzieciom jako lekko-rozwalniającego.

GAT. 7. *W. łoczylłowy* (L. Thurpetum BROWN.) — Podkrzew. Korzeń prawie-drzewiasty, gałęzisty, do 6' długi a 2" gruby, pokręcony, czerwony wewnątrz, z korą ciemno-cisą i mocno mlęczną. Łodyga wijąca się, 4skrzydła, do 15' długa, w odziomku zdrzewiała, ciso-czerwona, na palec gruba, — reszta zaś zielna i miękkowłosa. Liście sercowate, nieco-kątowate, białoszare, tępe, kolczysto-konczyste i miękkie, — na ogonkach 1 1/2 calowych, skrzydlatych i rynienkowatych. Szypułki około 2calowe, zwykle 3 — 5-kwiatowe, — o przyśadkach błoniastych i odpadających, lecz otulających kielich — jedwabistowłose i 2ma zewnętrznymi działkami wielkimi opatrzone. Kwiaty ledwie 2 razy dłuższe od kielicha, białe. — Znaleziony w Indyach wschodnich i w Australii; kwitnie od marca do czerwca. — Krczeń za świeża z początku słodkawy a później ostry

i nudny, a tracący tę własność po wysuszeniu, pod mianem *korzenia łeczydłowego* — radix Turpethi dawniej nadzwyczaj sławny, przeczyszcza ale dużo łagodniej od jalapowego; który atoli i z innych roślin otrzymywanym bywał.

Również jako przeczyszczające, używanymi bywają korzenie i liście:

GAT. 8. *W. czółgającego się* (I. repens Roth.): ziela trwałego; którego — łodyga płożąca się, obła, węzłowata, naga równie jak reszta rośliny, wypuszcza z nabrzmięć liczne korzenie a z kątów liści rozłogi; liście strzałkowato-sercowate, zaostrome, długoogonkowe, (3' i 1 1/2"), nieco brzegiem wykrawane, a młodsze ostrzejsze i mniejsze; szypułki krótsze od ogonków, 3—4-dzielne i tyleż kwiatowe, — o przysadkach malénkich; kwiaty zaś do 2' długie, szkarłatnawe z gwiazdką illową albo białą: — bardzo pospolitego po wodach stojących Indyi wschodnich i Arabii, a kwitnącego prawie ciągle.

GAT. 9. *W. wielkokorzeniowego* (I. macrorrhiza R. et S.) — z korzeniem bardzo grubym i rzepowatym; z łodygą bardzo grubą, gałęzistą, wijącą, bardzo ciemno-zieloną i nagą; z liśćmi na długich czerwonych ogonkach 7-łatowymi, nagimi, — o łatach 3" długich a 1" szerokich, kończystych, zatokowo-wykrawanych; z szypułkami krótkimi, 5—6-kwiatowymi, a kwiatami wielkimi, do 3" w średnicy, szkarłatnymi i nieco falistymi krajem: — zwykłego w Indjach zachodnich, a kwitnącego od lipca do września.

• GAT. 10. *W. szczawolistny* (I. acetosaefolia R. et S.) — Ziele wielolotnie; którego — łodyga nieco-gałęzista, naga, tylko w odziomku lekko omszona, cokolwiek ściśniono-kątowata, węzłowata, na każdym węzle rozszérrzona w ząb i płożąca się; liście nagie, podłużnie-lancetowate, czasem prawie-włóchniowate, (3" i 1"), tępe albo wcięte w końcu, na ogonkach krótszych od blaszki; szypułki do 6" wydłużone, 1kwiatowe; o 2 przysadeczkach w środku; a kwiaty białawe. — Tu i owdzie w Ameryce południowej i Indjach zachodnich; kwitnie

prawie bez przerwy.— Zieleń jego leczą tameczni puchliny, używając go w kąpielach; soku zaś zagęszczonego używają na rozwolnienia.

GAT. 11. *W. trzyczębny* (*I. tridentata* ROTH.).— Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą wijącą się, nitkowatą, do 3' długą, prawie-bezgałęźną, kątowatą i nagą; z liśćmi łopatkowato-równowazkimi, w końcu 3zębnymi, z podstawą rozszérszoną włócznieowato, ząbkowanymi; z szypułkami 1kwiatowymi, zgrubłemi, prawie-4kątnymi, niemal równemi liściom, każdy o 2 przysadeczkach ku górze; z kwiatami drobnymi, ku podstawie szkarłatnymi, w kraju żółtawo-białymi.— Dość zwyczajny w Indjach wschodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Odwarem całej rośliny, leczą gorączki żółdkowe, cierpienia wątroby i dnawe.

GAT. 12. *W. ziemniaczany* lub *Patat* (*I. Batatas* LAM.).— Ziele wieloletnie; którego korzeń włóknisty, dzierży liczne bulwy mięsiste, różnej postaci i barwy, wszelako najczęściej obło-wrzecionowate, czasem na 1' długie a do 3" w średnicy, około 1 funt ciężkie, różnie pozaciskane i kręte, brudno-czerwone lub białe, albo pstre zewnątrz a wewnątrz zawsze białe. Łodygi ma liczne, płózące się, gałęziste i rozpostarte wszzechstopnie na 9', obławe, już prawie-nagie, już włosiste lub też szorstkie, z węzłowatych nabrzmién korzeniopustne i na tychże korzonkach także bulwonośne. Liście jego są długoogonkowe, sercowate lub włócznieowato-sercowate, 5kątnie albo prawie-5łatowe,— o łatach kończystych, albolitéz z zębami wielkimi, zatokowatymi, nagie lub też miekkowłose. Szypułki krótsze od liści, wiązkowo- lub prawie okółkowo-wielokwiatowe, o przysadkach malénkich; kwiaty zaś same 2" długie, wewnątrz szkarłatno-

czarwonawe, zewnątrz białe o 5 promieniach ciemniejszych, a niekiedy całkiem askarłatne albo białe.— Ojczyzną jego Ameryka, ale uprawiany rozpowszechnił się wszędzie pomiędzy zwrotnikami; myślano nawet i u nas o jego uprawie, ale okazało się iż po za 48° szer. geogr. nie udaje się należycie: kwitnie w tamtych krajach niemal bez przerwy, u nas zaś tylko w sierpniu i wrześniu.— Bulwy jego zwane *Patatami* lub *Batatami*, okwitujące w skrobię, używają się ze wszech miar tak jak ziemniakowe; wszelako usiłowane u nas zastąpienie niemi tamtych — jest tylko urojeniem.

Podobnych bulw, dostarczają także:

GAT. 13. *W. jadalny* (*I. edulis* THUNB.) w Japonii;

GAT. 14. *W. bulwowy* (*I. tuberosa* LIN.) w Indyach zachodnich;

GAT. 15. *W. klonolistny* (*I. platanifolia* R. et S.) w Ameryce południowej: — oraz wiele z rodzaju *Powoja*.

RODZINA CXXXVIII.

Kanankowate (*Cuscutaceae* KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, w wiązkach, główkach lub kłosach — 1przysadeczkowe. Kielich 5-rzędziej 4-wrębny. Korona kulisto-słojkowata lub rurkowato-dzwonkowata, zwykle o 4 lub 5 łuskowatych osklepkach osadzonych poniżej pręcików w rurce; kraj 4—5wrębny, więdnący i z czasem w podstawie obkrojony. Pręcików 4—5, osadzonych w środku rurki i w niej zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2szlątkowe; zalążki z podstawy wzniesione, obokległe; szyjka pojedyncza lub wrębna, a czasem 2 i to trwałe; znamiona zaostrome albo główkowate. Torebka 2komorowa, w czasie pęknięcia okrojona przy podstawie;

komory 2- rzadko 1-nasionowe. Nasiona obokległe, wzniesione. Zarodek nitkowaty, niepodzielny, obwinęty śrubowato około białka mięsistego; listnie prawie niewidoczne; rostek gruby, dółny.— *Zioła wijące się, i paszytnie wysające w inne rośliny soczyste swemi brodawczkami korzoneczkowatemi; bez liści; z łodygą nitkowatą, bezlistną.*

RODZAJ 814. *Kanianka* albo *Wyśtup* (*Cuscuta* TOURN.) z cechami tem iż samemi co i w rodzinie, jako jedyny rodzaj dotąd znany.

GAT. 1. *K. pospolita* (*C. europaea* LIN.) także *domową* lub *swojską* i *Kanią przędzą* zwana.— Ziele roczne. Korzeń— równie jak we wszystkich innych gatunkach— wkrótce po rozwinięciu się rośliny ginący. Łodyga wijąca się i płacząca rozmaicie, nitkowata, gałęzista, naga, czerwonawa, bezlistna; po nią rozrzucone liczne bezszypułkowe kupki kwiateczków w odległości około 3", zbite, 10—15kwiateczkowe,— a każda podparta przysadeczką jajkowatą, czerwonawą. Kwiateczki drobnuchne; o kielichu lójkowatym i soczystym; o koronie rurkowato-dzwonkowatej i jasnoróżowej,— z rurką białawą z czasem brzuchatą, łatkami wzniesionemi,— z łusieczkami podłużnemi, przytulonemi, szklisto-przejrzystemi, dłoniasto-poszczępanemi. Torebka jajowa; nasiona cise, ściśnione lub nieco-3graniaste.— Dość częsta po zaroślach, pnąc się na Pokrzywy, Chmiele, młode Wierzbki i t. p: kwitnie od lipca do września.— Niedgdyś *ziele Kanianki*— herba *Cuscutae*, zalecanem było w chorobach śledziony, wątroby, melancholii i t. p.

Podobnież używano

GAT. 2. *K. natymianowej* (*C. epithymum* Sm.), w dawnych piśmich *włoską* oraz *Czqbrzycą*, *Dzięcielnicą* mienioną: o łodydze pra-

wie-włoskowatej, szkarłatowej; kupkach 10 — 20kwiatczkowych; kwiateczkach białych; — s kielicha szkarłatnego rurką węższą, a łateczkami mało co krótszemi od korony; — z koroną rurkowato-léjkowatą, której łatki z czasem odgięte prawie równe jój rurce; — z łuseczkami okrągławymi, fręzłowatemi, wielkimi i schodząc się zamykającemi gardziel: — niezbyt rzadkiój po Tymianach, Wrzosach, Konieczynach i w. i. — a kwitnącej w lipcu i sierpniu; — której ziele dawniej sprowadzano z Krety, pod nazwiskiem *ziela Cząbrzycey kretańskiej* — herba Epithymi cretici.

GAT. 3. *K. nalewnej* (C. Epilinum WEINH.): krórej łodyga również cieniuchna, niegałęzista, zielonawo-żółta, a miejscami czerwonawa; kupki zaledwie 5kwiateczkowe, bez przysadeczka; kwiateczki różowawe, podstawami z sobą zrosłe, — o kielichu białawym i ziarnieczkowatym pod szkłem powiększającym, — o korony rurce od początku bruchatej, a łatkach odstających, 2 razy krótszych od rurki, — o łuseczkach wzniesionych i przytulonych: jednej z najpospolitszych w całej Europie, niszczącej niekiedy całe łany lnu, — a kwitnącej w lipcu i sierpniu.

GAT. 4. *K. amerykańska* (C. americana LIN.). — Ziele roczne, wysoko wspinające się po krzewach i drzewach swą łodygą gałęzistą i żółtawo-czerwoną; którego kwiateczki żółtawo-białe, szypuleczkowe i przysadeczkowe, po 3 — 4 w wiązeczki poskupiane — tworzą prawdziwe małe okółki złożone, — z korony rurką obłą a łatkami wzniesionemi, — z łuseczkami fręzłowanemi. — Zwykła w Indyach zachodnich i w Ameryce północnej po zaroślach; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Używają jój ziela Amerykanie jako gorzkawego i otwierającego, w dolegliwościach żołądka, w zastoinach brzusznych i w zimnicach, a w Indyach jako pędzącego mocz.

RODZINA ~~CXXIX~~.

Koziętkowate (Polemoniaceae VENTEN.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub zaledwie-umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle wiechowate, baldaszkogronowe, niemal kłosowe lub jakby-główkowe, otulone przysadkami. Kielich zrosłodziątkowy, najczęściej błoniasty z nerwami zielnymi, rzadko całkiem zielny, 5dzielny, często 5graniasty a czasem 5skrzydły. Korona léjkowato-rurkowata lub tacowata; z krajem 5dzielnym, płaskim, rozwartym. Pręcików 5, w różnej wysokości w rurce osadzonych, naprzemianległych łątkom korony, zamkniętych albo wystających; nitki czasem nierówne, proste albo podnoszące się; główki 2woreczkowe, podługne, nieco-strzałkowate lub też jajowe, a ich woreczki równoległe i otwierające się w podłuż. Krążek mięsisty, otulający podstawę jajnika. Jajnik jajowy, w szczycie 3łatowy i 3komorowy, a rzadziej 5komorowy; łożyska osiowe w kącie wewnętrznym; komory 1- lub wielo-zalążkowe; zalążki pojedyncze, wzniesione z podstawy kąta i wywrócone,— lub liczne, 2szeregowe, podnoszące się i wokragległe; szyjka szczytowa, pojedyncza; znamię wrębne lub niekiedy 5łateczkowe,— o łateczkach ostrych i rozchodzących się albo podwiniętych. Torebka już błoniasta, już prawie-zdrzewiała, a najrzadziej mięsista, 3- albo 5-komorowa a przez zrośnięcie czasami i 1—2-komorowa, pękająca po ścianach — w 3 lub 5 łusczyn środkiem przegrodonośnych, albo całkich albo też każdej rozszczepanej po przegrodzie. Nasiona w komorach — już pojedyncze, już mnogie i 2szeregowe, podnoszące się, płasko-wypukłe, kątowne lub

ściśnione; skórka gębczasta po zwilżeniu oślizgła, czasem z błoniastem skrzydełkiem; znaczek podstawowy lub też przodkowy; białko mniej więcej mięsiste. Zarodek prosty, osiowy, długości białka; listnie liściaste; rostek krótki, dolny lub błędny.— *Zioła a rzadziej podkrzewy lub krzewy, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzemianległymi, dolnymi czasem naprzeciwległymi, całkimi lub też różnie wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 815. *Kozielek* także *Wielosił* (*Polemonium* TOURN.).— Kielich słojkowaty, 5wrębny. Korona kółkowo-dzwonkowata, 5wrębna. Pręcików 5, osadzonych w rurce i z niej wystających, prawie-równych i podnoszących się; nitki w podstawach rozszzerzone i często sobą zamykające wnijście do rurki. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki 2szeregowy, wywrócone; znamię 3wrębne. Torebka 3komorowa, pękająca po ścianach w 3 łuszczyzny przegrodonośne. Nasiona w komorach mnogie, kątowate; ze skórka gębczasto-błoniastą; ze znaczkiem przodkowym.

GAT. 1. *K. modry* (*P. coeruleum* LIN.).— Ziele trwałe: którego— korzeń mocno włóknisty; łodyga do 3' dorastająca, wzniesiona, rowkowana, dęta, naga, tylko w wierzchołku gruczołkowato-włosista i rozgałęziająca się w ukwitnienie; liście piérzastodzielne, podłużne, do 4" długie, — dolne dośćdługo- i skrzydlasto-ogonkowe, a górne prawie-bezogonkowe, — o latach 16 do 24, jajowato-lancetowatych, całobrzegich, zaostzonych, (1" i ½"), magich; kwiaty wzniesione, po 2—3 w malénkich gronkach krótkoszypułczkowych, a wszystkie wraz tworzące baldaszkogron wiéchowaty, barwy modréj albo białéj.— Rośnie dziko po gołoborzach Europy środkowéj i południowéj, oraz zwykle chodowany

w ogrodach; kwitnie od maja do lipca.— Niegdyś używanym był jako *ziele Kozielek* — herba Valerianae graecae; w Rosyi zaś jeszcze i dziś obkładają nim bolesne nabrzmienia, kilawe gruczołów, oraz posypują sproszkowanym wrzody.

RODZAJ 816. *Piękrosyn* (Cantua Juss.).— Kielich rurkowaty, 5wrębny. Korona léjkowata; z rurką długą i często krzywą; z krajem równo-5dzielny. Pręcików 5, osadzonych przy podstawie rurki, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki osadzone dwoma szeregiemi w kącie wewnętrznym, podnoszące się, w okragłe; znamię 3wrębne. Torebka drzewiasta, 3komorowa, pękająca w 3 łuszcyny po ścianach; z komorami niewielonasionowemi. Nasiona podnoszące się, ściśnione; o skórze gębozasto-błoniastój, w wierzchołku wypłaszczonej w skrzydełko; o znaczkę z przodu po nad podstawą.

GAT. 1. *P. gruszkolistny* (C. pyrifolia Juss.).— Krzew na 3' wysoki; z liśćmi ogonkowymi, rozrzuconymi, przewrotnie-jajowatymi, całobrzegimi, gładkimi i nagimi; z kwiatami w bukietach końcowych, podbaldachowatych, wzniesionymi, białymi; o nitkach śrubowato-skręconych; z torebkami na 1" długimi.— Zwyczajny w Peru; kwitnie latem.— Liście gorzko-kwasłowe, używają się oprócz enem do barwienia na żółto; także do prania bielizny w miejsce mydła.

RODZINA CXXXX.

Goryczkowate (Gentianaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, swykle umiarowe a rzadko nieumiarowe, końcowe albo kątowe, już pojedyncze, już

wiązkowe, gronowe, podbaldaszkowe lub też baldaszkogronowe. Kielich trwały 4—5- a niekiedy 6—8-działkowy, albowi też różnie wrębny lub dzielny,— w tych ostatnich odmianach często kątowaty lub skrzydlaty. Korona już odpadająca, już więdnijaco-trwała, już po nad torebką zaciśnięta, bądź zrosło- bądź dzielno-płatkowa, a w pierwszym razie dzwonkowata, lójkowata lub tacowata, liczbą łatek odpowiednia kielichowi,— czasem w gardzieli z obrączką strzępatą lub całkiem naga, w podstawie zaś łatek często opatrzone dołeczkami pojedynczymi lub parzystymi nagimi albo pokrytymi rzęskami lub łuseczką, a niekiedy nawet wydłużonymi w ostrogę. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli, liczbą odpowiednie téjże łatek korony i z niemi naprzemianległe, zamknięte lub też wystające; nitki zazwyczaj wolne i nitkowate, lecz czasem rozszzerzone w podstawach i temiż zrosłe w obrączkę, albo w ząb zaopatrzone; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, różnej postaci, a otwierające się — już dwiema dziurkami już szpareczkami w szczycie, już w całej długości, — a po okwitnieniu często skręcone. Jajnik — przez rozmaity sposób zrośnięcia się i przeobrażenia zasadniczych 2ch jajniczków — najczęściej 2komorowy, czasem atoli 1- lub niezupełnie 2- lub 4-komorowy; łożyska szwowe, pojedyncze albo parzyste, lub też środkowe albo ściennie pojedyncze; zalążki liczne, wieloszeregowy, poziome, wywrócone; szyjka końcowo wybiegła z jajnika, a czasem prawie-żadna; znamię wrębne w 2 blaszki, lub też całkowite. Torebka 1- albo 2-komorowa, 2łuszczykowa, brzeźnie-łożyskowa; gdzie indziej mięsistawa i niepękająca. Nasiona mnogie, drobnuchne, kuliste albo kątowate; skórka niekiedy brzegiem błoniasto-wypłasczona; białko

okwite, mięsiste. Zarodek w osi białka prostoległy, mały; listnie czasem sklejone wraz; rostek zbliżony do znacza albo odérodkowy.— Ziola roczne lub wieloletnie, rzadziej podkrzewy a najrzadziej krzewy, niekiedy i pnące; z sokiem wodnistym; z lodygą obłą, ściśnioną albo 4kątą, czasem omszoną i lépką; z liśćmi naprzeciw- albo téż w okrąg-ległymi, pojedynczymi lub troistymi, całkimi; bez przylistków: odenaczające się nadzwyczaj mocną goryczą we wszystkich swych częściach.

PLEMIEŃ 1.

Goryczkowe (Gentianeae ENDL.).

Łatki korony w przedkwitnieniu w prawo skręcone. Białko wypełniające wnętrze nasienia.

RODZAJ 817. *Goryczka* (*Gentiana* LIN.).— Kielich 4—10-wrębny albo -dzielny, czasem tylko jakby -pochwicowato rozszczepany. Korona léjkowata, dzwonkowata lub kółkowa; z gardzielą nagą, lub téż brodato-strzępatą; z krajem 4—5-wrębnym alboli téż 10-wrębnym, o łatkach naprzemian mniejszych. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce; nitki z podstawami równymi; główki wzniesione, niezmiennie z czasem, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne około szwów; szyjka króciuchna albo prawie żadna; znamię tępe i 2dzielne. Torebka 1komorowa, 2luzczynowa. Nasiona drobniuchne, ściśnione, liczne, brzegiem często błoniasto obwiedzione.

GAT. 1. *G. żółta* (*G. lutea* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb często do 2' w ziemię zapuszczający się, gruby, mięsisty, obły, czasem odnożyasty, zewnątrz żółto-cisawy i pierścionkowato-bliznowaty, a wewnątrz żółty. Łodyga

3' i wyższa, pojedyncza, wzniesiona, gruba i dęta. Liście ku wierzchołkowi mocno-malejące, jajowate, 5 — 7-nerwowe i nieco-fałdowate, całkiem nagie, z wierzchu żywo-zielone, spodem modrawe, — odziomkowe do 10" długie a 5" szerokie, jajowato-eliptyczne, kończyste, zwężone w szeroki ogonek lecz odosobnione, — a górne zrósłe podstawami, wkłesało obejmujące kwiaty, prawie-sércoowate i żółtawo-zielone. Kwiaty w wiązkach w kątach liści górnych, tworzą jakby okręgi, — z przysadkami 4ma pod każdą wiązką lancetowatymi i mało co krótszymi od kwiatów; o kielichach papierowato-błoniastych, blado-żółtych, przejrzystych, rozszczepianych z boku w całej długości, a w kraju 2 — 3zębnych; koronach prawie-kółkowych, 5 — 6dzielnych w wazkie — łatki rozszczepiające się na słońcu gwiazdkowato, czysto żółte lub też każda na wewnątrz z 3ma szeregiem kropek ciawych; pręcikach prawie równych koronie, z główkami początkowo sklejonymi, później rozłożystych; o jajniku w podstawie z 5 gruczołami zielonawymi; o znamionach odgiętych. Nasiona jajowe, błonką obrzeżone i ciawowate. — Pospolita po odłokach Alp i Przedalp Europy środkowej i południowej, dlatego i u nas w Karpatach; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Roślina ta zarówno z innymi nader gorzka, od dawna dostarcza lekarzom *Korsenia Goryczki żółtej* lub *większej* — *radix Gentianae luteae v. majoris*, sławnego środka gorzko-wzmacniającego, dla wielkiej ilości w nim zawartej *gencyaniny* tyle używanego w odpowiednich cierpieniach, a prawie powszechnie u koni, bydła i owiec. — (*Asterias lutea* BORKH.).

Tenże sam kierz zbierany bywa i z

GAT. 2. *G. skarbunka* (*G. purpurea* Linn.), dawniej *Tyrtisom* mianowanej: siału dużo niższego i mniejszego, bo rzadko 2' dorastającego; z łodygą okrągłą, żółtawą, pojedynczą; z liśćmi podługnielancetowatymi, (5" i 1½"), nerwistymi, — z których najniższe ogonkowe, a wyższe bezogonkowe i znacznie szersze a tępe; z kwiatami zwykle tylko w 2 okęgach, z których niższy ledwie 2kwiatowy, a wyższy 5—10-kwiatowy, — o kielichach rozszcpanych, — o koronach 1½" długich, dzwonkowatych, prawie-skórkowatych, żółtawo-szkarłatnych i zwykle mocno-kropkowanych, czasem jednak całkiem rdzawych lub białych, do ¾ części w 6 łatek tępo i odlegle wciętych, — o główkach spojonych:— zwykłej na Alpach szwajcarskich i piemonckich, oraz pyrenejskich, norweskich i w naszych Tatrach; kwitnącej w lipcu i sierpniu.— (*Coilantha purpurea* BORKH.).

GAT. 3. *G. węgierska* lub *czerwoną* (*G. pannonica* SCOP.).— Ziele trwałe. Kłęb dość gruby, obły, czasem odnożysty, wielogłowy, pomarszczony, zewnątrz żółto-ciszy a wewnątrz białawy, po wysuszeniu zaś żółty. Łodyga do 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, zielono-czerwona, w odziomku pochwiasto-luskowata. Liście jajowe, podługne, mocno 3- lub 5-nerwowe, skórzaste, żywo-zielone; dólne po 4 w okęgu, ogonkowe; łodygowe zwykle w 3 parach, lekko kończyste i zrosłe wraz ogonkami jakby w pochwę; a najwyższe najwęższe i bezogonkowe. Kwiaty wielkie i strojne, w 2 lub 3 okęgach 6—12kwiatowych, a niższe skąpsze; o przysadeczkach lancetowatych, krótszych od kwiatów; o kielichach 4—6kątnych, dzwonkowatych i tyleż-zębnych, błoniastych, zielono i czerwono pstrych, z łatkami poodginanemi; o koronach dzwonkowatych, 6—7wrębnych, do 2" długich, błoniasto-skórzastych, ciemno-szkarłatnych i ciemno-fioletowo kropkowanych, z rurką żółtawą; z przecikami krótszymi od korony, a główkami żółtymi

i spojonymi; z jajnikiem obłym i ciso-kropkowanym, podpartym 6—7 gruczołkami zielonawymi. Torebka podłużna, brzuchata, kropkowana. Nasiona okrągłe, oskrzydłone, cise.— Zwyczajna w Alpach Europy środkowej i u nas w Tatrach; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Używaną bywa jako *korzeń Goryczki* lub *G. czerwonej*— *radix Gentianae v. G. rubrae*, tak jak i poprzednich.— (*Pneumonanthe pannonica* SCHM.).

Zresztą, pod ogólnem nazwiskiem *korzenia Goryczki*, zbieranym bywa także z

GAT. 4. *G. kropkowanej* (*G. punctata* LIN.) różniącą się od *węgierskiej*— liśćmi eliptycznymi (4" i 2"); kwiatami w okęgach niższych ledwie parzystymi a w najwyższym 6—8, — o kielichach miednicowato-dzwonkowatych i płaskich, — o koronach dzwonkowatych płytko-5wřębnym, przed rozkwitnieniem granatowych a po rozwinięciu słomiasto-żółtych i ciemno-szarłatnie kropkowanych, bardzo zaś rzadko jednobarwnych (w odmianie *G. dzwonkowatej* *G. campanulata* JACQ.); jajnikiem w podstawie zwężonym i niekropkowanym:— dość zwykłej po Alpach szwajcarskich i sudetowych; kwitnącej w lipcu i sierpniu.— (*Pneumonanthe punctata* SCHM.).

GAT. 5. *G. mydlicolistnej* (*G. saponaria* LIN.)— do 1½" wysoki; o łodydze pojedynczej, obłej; liściach bezogonkowych, (3 i 2'), podłużnie-jajowatych lub lancetowatych, 3nerwowych, brzegiem ostrych; kwiatach główkowato-okręgowych, bezszypułkowatych w kątach najwyższych par liści, — z kielichem 5wřębnym i pilkowanorzęsowatym, — z koroną pięknie szafirową, niespełnie otwartą, brzuchato-dzwonkowatą, 10zębną, o szbkach naprzemian większych i mniejszych a zawsze krótszych delikatnie strzępatych, — z główkami spojonymi; o torebkach wrzecionowatych:— rosnącej po wilgotnych łąkach i lasach w Ameryce północnej, a miejscami po wysokich górach w Europie południowej; kwitnącej w sierpniu i wrześniu.— (*Pneumonanthe Saponaria* SCHM.).

GAT. 6. *G. wązkolistna* (*G. Pneumonanthe* LIN.) u dawnych ziółopisów *Nostrzykiem modrym* mianowana.— Ziele trwałe: o kłębie nikłym, pokrytym grubymi i dłu-

gimi korzeniami włókniastymi białymi; z łodygą pojedynczą, wzniesioną lub pokręconą, wysmukłą, do $1\frac{1}{2}$ ' długą, oznaczoną 4 podłużnymi linijami, zazwyczaj brudno-czerwoną; z liśćmi bezogonkowymi, równowąskowydłużonymi od $\frac{1}{3}$ " do 2", tępyimi, pochwiasto obejmującymi, 1nerwowymi, z brzegiem ostrym i podwiniętym a w nieco szerszych nawet płaskim; z kwiatami pojedynczymi, kątowymi i prawie-końcowymi, niemal bezszypuleczkowymi, na $1\frac{1}{2}$ " długimi i opatrzonymi w podstawie 2 przysadeczkami równowąskimi, — o kielichu rurkowatym, 5zębnym, — koronie maczugowato-léjkowatej, 3 razy dłuższej od kielicha, ciemno-szafirowej, 5wrębnój i z 5 pręgami jaśniejszemi i kropkowanemi zielono na wewnątrz, a w podstawie prawie białej lub zielonawej, — w kraju niekiedy o drugich 5 maléńkich ząbeczkach; z główkami spojenemi; ze znamionami podkręconemi. — Dość zwyczajna po łąkach wilgotnych, w całej Europie aż do Syberyi; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — *Kwiaty i korzenie Goryczki wąskolistnej* lub *Wyślina modrego* — flores et radix *Pneumonanthes* v. *Antirrhini coerulei*, mniej gorzkie od innych, dawniej od lékarzów a dziś od ludu używanymi jeszcze często bywają. — (*Pneumonanthe vulgaris* SCHM.).

Zarówno z nią używa się, wielce jéj podobna:

GAT. 7. *G. pokładająca się* (*G. decumbens* LIN.), odmienna — łodygą pokładająco-podnoszącą się, pokrytą w odziomku gęsto liśćmi równowąsko-lancetowatymi, w dalszym jéj przebiegu saledwie 1ą lub 2ma parami takichże odległych, a pod wiérzchołkiem znów liczniéjszymi, — na samym zaś szczycie zakończoną zwykle 3ma kwiatami, których kielich 2 — 5zębny i rozszczépany z boku, — korony wielkie, dzwonkowate, o 10 zębach naprzemian mniéjszych, — a znamię koń-

czyste: swykła w całej Syberyi południowej, a od tamiecznych wysoko ceniona.

GAT. 8. *G. krzyżowa* (*G. cruciata* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb długi, wielogłowy, grubości palca, białawy. Łodyga podnosząca się do 12", w odziomku ściśniona a dalej obła, często brudno-czerwonawa. Liście liczne, krzyżowo zbliżone, prawie-lancetowate; (3" i 1"), nieco-zaostrome, złożono-rynienkowate, 3nerwowe, w podstawie pochwiaste i zrosłe parami, w brzegu nader nikło karbowane, ciemnozielone. Kwiaty okrągowe, w kątach pary wierzchołkowej liczne a w niższych po 2—6; z przysadeczkami lancetowatymi; z kielichem błoniastym, białawym, krótkim, o 4 zębach parami większych; o koronach do 1" długich, brzuchato-rurkowatych lub prawie-maczugowatych, 4kątne-fałdowatych, od zewnątrz zielonawo-fiołkowych, w rozplaszczonym kraju szafirowych a ku gardzieli kropkowanych, 4zębnych, o malénkich drugich 4ch rozszczepianych ząbkach pomiędzy głównymi; z główkami wolnemi.— Jedna ze zwyczajniejszych po suchych i na słońce wystawionych pastwiskach, oraz po górnych gołoborzach w Europie środkowej i w Syberyi; kwitnie od lipca do września.— *Korzeń i ziele Goryczki mniejszej*— radix et herba *Gentianae minoris*, do dziś dnia używanemi bywają zarówno z innemi.— (*Ericola cruciata* BORKH.).

GAT. 9. *G. trojeściowata* (*G. Asclepiadea* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, członkowaty, gałęzisty, wielogłowy, żółtawy. Łodyga niekiedy od 1—3' wzniesiona, czasem nieco nagięta, pojedyncza, obła, z dwóch stron opatrzona 2 liniami wystającemi zbiegającemi po nią od liści. Liście liczne, z ukosa krzyżowe i spo-

jone wąskopodstawami, bezogonkowe, jajowato-lancetowate, (4" i 1 1/2"), długo-zaostrome, 5nerwowe, brzegiem ostre przez prawie-niewidoczne chrząstkowate karbki. Kwiaty bezszypułkowe, naprzeciwległe, prawie od połowy łodygi aż do wierzchołka; o kielichu rurkowatym, do 2/3" długim, przycięto- i nierówno-5zębnym, graniastym, a czasem pochwicowato-rozszczepanym, z zębami sztydłowatymi; o koronie maczugowato-léjkowatej, na 2" dłuższej, 5wrębnéj i tyleż faldowej, od zewnątrz fioletowej a wewnątrz szafirowej i granatowo-kropkowanej— rzadko zaś białej, z 5 ząbkami pomiędzy łatkami kraju; o główkach spojonych; o jajniku wrzescionowatym. Nasiona jajowe, skrzydlate.— Dość częsta po miejscach wilgotnych i cienistych, po wysokich górach i dolinkach alpejskich— niemal w całej Europie umiarkowanej i południowej aż do Kaukazu na Wschód; kwienie w sierpniu i wrześniu.— Do dziś dnia jeszcze w górnych Włoszech używają jéj korzeni, pod nazwiskiem *korzenia Zwycięzcy jadowego*— *radix Asclepiadeae*, jak my innych goryczek.— (*Pneumonanthe Asclepiadea* SCHM.).

GAT. 10. *G. bezłodygowa* (*G. acaulis* LIN.).— Ziele trwałe: którego— kłęb cienki, ukośny, wielogłowy; łodyga często prawie-żadna lub zaledwie-3calowa, wzniesiona albo podnosząca się, naga lub też o 1—2 parach liści małych; reszta zaś tychże— korzeniowe, krzyżowo-różyckowatorozpostarte, eliptyczne lub lancetowate, (2" i 1/2"), zaostrome, ogrubnie, słabo-3nerwowe, lśnące i ciemnozielone; kwiaty stósunkowo do rośliny wielkie bo niekiedy przeszło 2" długie, pojedyncze na końcu łodygi,— o kielichu dzwonkowato-léjkowatym i 5graniastym, objętym pochwiasto przez

2 najwyższe listki, — o koronie brzuchato-léjkowatéj, z rurką granatową od wewnątrz i z 5ma pręgami żółto-zielonawemi a kropkowanemi granatowo, — z krajem zaś szafirowym a czasem i białym, 5wrębnym, o łatkach kończystych i tyłuż pomiędzy niemi tępych i krótkich ząbeczkach, — o główkach spojonych, — a znamionach prawie-talérzykowatych i pięknie ząbeczkowanych. — Rośnie w Przedalpach i Alpach Europy środkowej aż do Syberyi, skąd nawet na równiny spuszczać się zwykła; kwitnie w równinach w maju i czerwcu, a w górach później. — Do dziś dnia lud górski używa tak zwanego dawniej *ziela i korzenia Goryczeczki alpejskiej* — herba et radix *Gentianellae alpinae*, które lekarze najczęściej zachwalali w żółtaczce i w blednicy. — (*Gentiana grandiflora* LAM. *Pneumonanthe acaulis* SCHMIDT.).

GAT. 11. *G. łąkowa* (*G. Amarella* LIN.). — Ziele roczne: z korzeniem cienkim, wrzecionowato-gałęzistym, żółtawym; z łodygą od 3" do 1' wzniesioną, pojedynczą lub wiechowato rozgałęzioną; z liśćmi bezogonkowymi, z szerokiéj podstawy lancetowatymi lub niemal równowązkimi, czerwonoawo nabiegłymi, około $\frac{1}{2}$ " długimi, zaostrozonymi, 3nerwowymi, ostrymi w brzegu, — z których jednak korzeniowe znacznie większe i prawie-jajowate — bywają krótkoogonkowe; z kwiatami kątowymi albo wiérzchołkowymi, pojedynczymi lub licznymi, szypułczkowymi, — o kielichu do połowy 4—5szczępnym, — koronie do $\frac{2}{3}$ " długiej, z rurką obłą i białawą, z krajem tacowatym 5wrębnym i czerwonoawo-modrym albo białawym, a w podstawie łatek z łuskami włoskowato frzłowatymi, — o główkach wolnych. — Rośnie po łąkach i pastwiskach wilgotnych w Europie północnej,

środkowej; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Dawniej cała roślina była lekarską, jako zieleń *Goryczeczki*—herba *Gentianellae*, na podobieństwo centuryowego.— (*G. lancifolia* RAFN. *Hippion lancifolium* PRESL.).

Pod tém samym nazwiskiem, używano także:

GAT. 12. *G. polnej* (*G. campestris* LIN.), różnej od ostatniej, jedynie—kwiatami na 1" długimi, ciemno-szafrowymi; nader nierównymi łatkami kielicha, gdyż 2ma wewnętrznymi równowąsko-lancetowatymi, a 2ma zewnętrznymi szeroko-eliptycznymi;— u nas dość zwyczajnej.— (*Hippion campestre* SCHM.).

RODZAJ 818. *Miodosteczka* (*Swertia* LIN.) także *Niebiesztka*.— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wřębna, bez przykoronka, a w podstawie każdej łatki— z 2ma miodostekami dołeczkowato-gruczołkowatymi obrzeżono-rzęsowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli; z nitkami równymi w podstawie; z główkami niecdmiennymi. Jajnik 1komorowy; zalążki obok szwów, mnogie; znamię szczytowe, bezszyjkowe, nerkowato wykrojone. Torebka 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona nader liczne, ściśnione, błoniasto obrzeżone.

GAT. 1. *M. trwała* (*S. perennis* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, okryty mnóstwem korzeni włóknistych, wydający czasem krótkie wypustki. Łodyga do 2 podnosząca się, 4kątna i naga tak jak i cała roślina, pojedyncza. Liście korzeniowe jajowate, (5" i 2 1/4"), czasem nieco-zaostrzone i zbiegające po 3calowym ogonku,— a łodygowe bezogonkowe, podłużnie-jajowate, mniejsze i bardzo odległe. Kwiaty tworzące grono albo wiechę, na szypułkach wzniesionych; długich i 4kątno-skrzydlastych z kątów liści najwyższych po 1—3 wyrastające; z przysadeczkami lancetowatymi; z kieli-

chem szydłowato-łatkowatym, 2 razy krótszym od korony, z koroną szaro- lub zielonawo-fiołkową i granatowo kropkowaną, o łatkach tępo-kończystych i zabezpieczonych.— Tu i owdzie po łączkach torfiastych w Alpach i Przedalpach i w Europie środkowej oraz w naszych Karpatach, a niekiedy i w równinach; kwitnie od lipca do września.— Cała ta roślina gorzka podobnie *Goryczce*, używaną bywa miejscami od ludu górskiego zamiast tamtej.

Równie i

GAT. 2. *M. tępa* (S. obtusa LED.), różniąc się — liśćmi rozrzuconymi, podługnymi, tępymi z wyjątkiem najwyższych lancetowatych; oraz łatkami korony podługnie-zaostrzonymi i niekropkowanymi; — pospolita po górach całej Azji północnej.

RODZAJ 819. *Catérostróg* (Halenia BORKH.).

— Kielich 4dzielny. Korona kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, z łatkami w podstawie wydłużonymi w ostrogę na dnie gruczołonośną. Pręcików 4 osadzonych w gardzieli, o nitkach z podstawami równymi, a główkach niezmiennych. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne na łożyskach szwowych; znamię wierzchołkowe, 2łateczkowe. Torebka ściśniona, 1komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. *C. syberyjski* (H. sibirica BORKH.).— Ziele roczne, całkiem nagie: którego — korzeń krótki, cienki, nieco-gałęzisty, biały; łodyga do 2' wzniesiona, tęgawa, niewyraźnie-4ścienna, mniej więcej gałęzista, często w odziomku z łodygami przybocznymi; liście korzeniowe liczne, podługne, w podstawie zwężone, 3nerwowe, w czasie kwitnienia więdnące, — a łodygowe podługnie-jajowate, tępe i bezogonkowe; szypułki końcowe i kątowe, nitkowate, nagie i 1kwiatkowe; kielichy

male, w brzegu ostre; korony zielonawo-bładożółte, prawie 4kątno-dzwonkowate, 4szczepne, o 4 ostrogach odstająco w górę wygiętych; torebka w rozrosłej i zamkniętej koronie tkwiąca, obła; nasiona okrągławe.— Rośnie po lasach szpilkowych cienistych, w Syberii aż po Kamchatkę.— Tameczni używają jej jako środka gorzkiego.— (*Swertia corniculata* LIN.).

RODZAJ 820. *Bokoblium* (Pleurogyne ESCHSCH.).— Kielich 4—5dzielny. Korona kółkowa, 4—5wřębna, w gardzieli kosmkowato-luskowata, o łatkach bezgruczołkowych w podstawie. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawach równe; główki niezmiennie. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie obok szwów; znamiona 2, przyrosłe w całej długości do szwów. Torebka 1komorowa, 2łuszczykowa. Nasiona liczne, bezbrzeżne.

GAT. 1. *B. kółkowy* (P. rotata GRIES.).— Ziele roczne: o korzeniu wiązkowo-włóknistym, blado-żółtym; łodydze niekiedy i do 1' wzniesionej, tęgiej, gałęzistej skupiono, niewyraźnie-4ścienniej, czasem z kilku przyłodyżkami; liściach odstających,— korzeniowych skupionych, odstających, podłużnie-przewrotnie-jajowatych i tępych,— a łodygowych bezogonkowych, prawie-równowązkich, krótszych od członków gałęzi i ostrych w brzegu; szypułkach 1całowych, cienkich, 4graniastych; kielicha łatkach lancetowatych i równych tymże korony; koronie gwiazdkowato-roztoczonej, jasno-szafirowej; główkach w końcu rozszczepianych; torebce obłej i nieco-ściśnionej.— Zwyczajny po łąkach i pastwiskach w Syberii aż do Kamchatki, w zatoce Hudsona, w Norwegii i na Islandyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Syberyjczycy piją napar zieleń i owoców, w osłabieniu żo-

ładka i obkładają zieleni rany i wrzody.— (Swertia rotata LIN.).

Takież użycie jest i

GAT. 2. *B. karyntyjskiego* (*P. carinthiaca* GRIES.), zaledwie różnego — łodygą wietką, krętą, prawie-równowysoko gałęziastą; liśćmi podłużnie-jajowatymi i kończystymi; kielichów łatkami lancetowatymi o pół krótszymi od tychże jajowatych w koronach; — rosnącego we wschodniej Syberii i w Alpach Europy wschodnio-południowej.— (Swertia carinthiaca WULF.).

RODZAJ 821. *Poziołno* (*Frasera* WALT.).— Kielich 4dzielny. Korona odpadająca, kółkowa, 4wrębna, bez przykoronka, o łatkach w środku z dołączkiem gruczołkowatym okrytym łusieczką strzępatą. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli; nitki w podstawie równe; główki niezienne. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łożyskach szwowych; znamię końcowe, 2łateczkowe, o łateczkach nieco spuszczaających się na szwy. Torebka ściśniona, 1komorowa. Nasion niewiele, ściśnionych, obrzeżonych błoniasto.

GAT. 1. *P. Waltera* (F. Waltheri MICHX.).— Ziele 2roczne: z korzeniem bulwiasto nabrzmiałym, żółtym; z łodygą około 5' wzniesioną, grubą, soczystą, gałęziastą i wraz z gałęziami 4ścienną; z liśćmi naprzeciwległymi lub okręgowymi, podłużnie-jajowatymi, nagimi; z szypułkami skupionemi okręgowo, 1kwiatowemi; z kwiatami zielonawo-żółtymi, o kielichach 2 razy krótszych od korony i podobnejże długości pręcikach; z torebką jajową, ściśnioną, nieco-chrzastkowatą i lekko wykrawaną w obwodzie; z nasionami 10—12, eliptycznymi.— Zwyczaj po łąkach bagnistych w Wirginii i Karolinie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Korzeń jego mocno gorzki jest lekarstwem, zadawanem w Stanach zje-

dnoczonych, zamiast korzenia kolumbo; świeży jednak łatwo wzbudza wymioty i przeczyszcza.— (*Swertia albicaulis* GMEL.).

RODZAJ 822. *Henrycska* (*Henricea* LEMAIRE.).— Kielich 4szczepny, mocno-odstający. Korona kółkowa, 4wrębna, bez miodników na łatkach. Pręcików 4, z główkami esowato skręconemi, osadzonych w gardzieli. Jajnik 1komorowy; znamion 2, rozłożystych. Torebka jak w *Goryczce*.

GAT. 1. *H. arcylék* (*H. pharmacearcha* LEM.).— Ziele trwałe. Kłęb prawie-drzewiasty, o 2—3 odnogach okrytych długimi korzonkami włóknistymi. Łodyga do 4' wzniesiona, tęga, od podstawy rozgałęziona, obła, ponabrzmięwała we wstawach, blado-ruda lub szara, zarówno z całą rośliną naga; z gałęziami krzyżowemi, dółnemi grubemi i obłemi, a górnemi 4kątnemi i wysmukłemi. Liście krzyżowe, bezogonkowe, w pół obejmujące, lancetowate, do 3" długie, 3—5nervowe,— z tych dółne zbliżone i szersze, a ku górze coraz węższe, ostrzejsze i mniejsze. Kwiaty drobne, żółte, w kątach liści niemal wszystkich, w 2—3dzielnych wiązkach gronkowatych, tworzące razem wiechę wąsko-ostrokłępną,— o przysadkach naprzeciwległych i równowązkich. Torebki otulone w koronę i kielich, jajowe, dziobowato-2rogie. Nasiona drobnouchne, pomarszczone.— Porasta góry północnych Indyj wschodnich; kwitnie w porze chłodnej.— Roślina ta mocno gorzka, należy do sławnych léków w Indyach; używana w podobnych wypadkach co i *Goryczka*, a nawet w zastępstwie chinu. W nowszych czasach, pojawiły się nawet i w Europie w handlu lékarniczym jej wierzchołki z kwia-

tami, pod nazwą *stipites Chiraitae*.— (*Gentiana Chiraita Roxb.*).com.cn

RODZAJ 823. *Gorskolist* (*Exacum* LIN.).—
Kielich 4dzielny, o działkach płaskich. Korona prawie-kółkowa, 4wrębna, wędniejąca. Pręcików 4, osadzonych w rurce; główki otwierające się w wierzchołku 2ma dziurkami lub szpareczkami krótkimi, niezmiennymi. Jajnik przez zwiniecie się brzegów łuszczyń — 2komorowy; załączki bardzo liczne, na łóżykach przyrosłych do środka przegrody; szyjka końcowa, nagięta; znamie całkie. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyzny, z łóżykami wreszcie wolnymi. Nasion mnóstwo, drobnych.

GAT. 1. *G. wązkolistny* (*E. tenuifolium* AUBL.).—
Ziele roczne: z łodygą do 7" wzniesioną, cienką, pojedynczą, a nagą zarówno z resztą rośliny; z liśćmi odległymi, bezogonkowymi, równoważko-lancetowatymi, zaledwie $\frac{1}{2}$ " długimi; z wiechą wąską, widlastodzielną, — o przysadkach równoważkich i ostrych; z kwiatami drobnymi, fiołkowymi, — o kielichów łatkach szydłowatych, — o rurce korony oku górze rozdętej kulisto, a łatkach kończystych i odstających. — Pospolity po miejscach wilgotnych w Gujanie; kwitnie latem. — Nader gorzkie ziele, używanem bywa w miejscu tak jak goryczkowe; lecz najwięcej w zimnicach. — (*E. violaceum* LAM.).

Tak samo używają także:

GAT. 2 *G. okrągowego* (*E. verticillatum* WILLD.).— również rocznego i całkiem nagiego; o łodydze do 12" wzniesionej, 4kątnej, pojedynczej i szorstkiej po krawędziach; liściach wąsko-lancetowatych, 2" długich, bezogonkowych i 3nerwowych; kwiatach po 6 — 10 w okęgach, w kątach każdej pary liści, — o przysadeczkach lance-

towatych, — z kielichami prawie równymi koronom, dłuższymi od torebek i poodginanymi, z koronami drobnymi, białemi, o łatkach ciernisto-kończystych, — z główkami ostrokończystymi i rozszczepanemi w podstawach: — rosnącego w Ameryce południowej i Indjach zachodnich, równocześnie z pierwszym kwitnącego. — (*Gentiana verticillata* Lx.).

RODZAJ 824. Czerwiec (Erythraea
RENEALM.). — Kielich rurkowaty, grzbiecisto-kątowaty, 5wřębny. Korona lękwata, z czasem po nad torebką skręcająca się; z rurką obłą; z krajem 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach otwierających się w podłuż, a po okwitniemiu skręcających. Jajnik 1komorowy, lub przez wwiniecie się brzegów łuszczyn wpół-2komorowy; załączki liczne obok brzegów wwinętych; szyjka końcowa, prosta; znamiona 2, okrągławe. Torebka równowązka, 1- lub wpół-2komorowa, 2łuszczynowa. Nasiona mnogie, drobniuchne.

GAT. 1. C. Centurya (E. Centaurium PERS.), w starych zielnikach *Centurya mniejsza*, *Dobra myśl*, *Ziemna tół* lub *Szaszanki*, a u późniejszych pisarzy *Serdecznik* albo *Tysiącznik*. — Ziele 2rocne, całe nagie. Korzeń maléniki, cienko-wrzecionowaty, włóknisto rozgąłęziony i żółtawy. Łodyga pojedyncza, czasem na 1' wzniesiona, obłą, lecz z 4 wydatnymi liniami ostremi. Liście korzeniowe różyczkowato-rozpostarte, (2" i 1"), jajowate lub podłużnie-przewrotniejąwate, w tępym wiérzchołku krótko-kończyste, w podstawie zwężone w krótki ogonek, 3 — 5nerwowe; łodygowe odległe, bezogonkowe, krótsze, węższe i kończystsze; a kwiatowe prawie-równowązkie. Podbaldaszk dwukrotnie-widlastodzielne, równowysokie, dość liczno-kwiatowe, niemal wiązkowate; z szypułkami prawie skrzydlasto-4kątnymi.

Kwiaty bardzokrótko-szypuleczkowe; z kielichami do połowy wrębnymi; z koronami około $\frac{1}{2}$ " długimi, różowemi a rzadko białemi,— o rurce białawej, ku górze nieco-zwężonej, dwa razy dłuższej od kielicha;— o kraju tylko w słońcu i to przed południem otwartym, którego łatki tępe i zwykle pięknie ząbkowane. Torebka do $\frac{1}{2}$ " długa, równowazka i cisawo-żółta.— Dość zwykły u nas i w całej Europie po pastwiskach i pałęgach pagórkowatych, wystawionych na słońce; kwitnie od czerwca do września.— Od dawnych czasów gorzka ta roślina, dostarcza lékarniom *ziela Centu-ryi mniejszej*— herba Centaurii minoris, dziś coraz więcej znów zalecanego w osłabioném trawieniu, w zaflegmieniach i krwistości żylnej trzewów brzusznych, w niezżytach chronicznych tychże, oraz w zimnicach, w czerwicości i w. i.

Pod tém samém nazwiskiem, zbierają także

Gat. 2. *C. gałęzisty* (E. ramosissima Pers.), różniący się dobitnie— łodygami nieco wyższemi, od samego odziomka widlasto- i odstająco-gałęzistemi, 4kątnemi; liśćmi mniejszymi i zaostrozonymi, z których korzeniowe nigdy nie są różyczkowe; kwiatami szypuleczkowymi,— o kielichach nieco głębiej wciętych i nieco dłuższych względnie do rurki korony,— a o łatkach téj ostatniej 2 razy węższych;— rosnący po łąkach wilgotnych i po polach całej prawie Europy, a równocześnie z tantym kwitnący.— (E. pulchella Fries.).

RODZAJ 825. *Gorzkieu* (Sabbatia ADANS.).

— Kielich 5—12dzielny, o łatkach równowazkich lub lancetowatych. Korona prawie-kółkowa, 5—12dzielną, odpadającą. Pręcików 5—16, osadzonych w rurce; z główkami z czasem odwiniętymi, otwierającemi się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki mnogie na łożyskach szwowych; szyjka nitkowata; znamiona 2, równowazkie, póź-

niej skręcone. Torebka 1komorowa, 2łusczynowa. Nasiona liczne, drobne bibliothektool.com.cn

GAT. 1. *G. kątowata* (*S. angularis* PURSH.).— Ziele 2roczne, wejźrzenia *Centuryi* ale wszechwiększe: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga do 2' wzniesiona, spodem pojedyncza, a ku wierzchołkowi wiechowato-podbaldaszkowo rozgałęziona, 4kątna, z krawędziami błonkowatymi i zarówno z resztą rośliny naga; liście jajowate, tępe, obejmujące, ($1\frac{1}{4}$ " i 1"), prawie-5nerwowe; szypułki przedłużone; kwiatów po 3—5 na każdej z gałęzi podbaldaszkowych,— o kielichach o pół krótszych od korony, białawych, 5dzielnych,— koronach do 1" długich, różowych albo szkarłatnawych, z rurką krótką i białawą,— główkach równowązkich, potem skręconych; torebki jajowe.— Porasta wzgórza trawiaste po wrzosowiskach i gołoborzach w Karolinie i Kanadzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zastępuje w lekowzorach północno-amerykańskich *Centuryq.*— (*Chironia angularis* LIN.).

RODZAJ 826. *Gorsklin* lub *Zielen* (*Chlorea* LIN.).— Kielich 6—8dzielny, o łatkach równowązkich. Korona prawie-tacowata; z rurką brzuchatą; z krajem 6—8dzielnym, odpadającym. Pręcików 6—8, osadzonych w gardzieli; główki niezmiennie, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; zalążki liczne, na łóżykach szwowych i gębczastych; szyjka w końcu wrębna; znamiona podłużne, tępe. Torebka 1komorowa, 2łusczynowa. Nasiona liczne i malénkie.

GAT. 1. *G. przerosty* (*C. perfoliata* LIN.), dawniej *Centuryq żółtą* mianowany.— Ziele roczne, modrawo zielone, całe nagie: którego— korzeń włóknisto gałęzisty; łodyga przeszło na 1' wysoka, pojedyncza, tylko

w wierzchołku widlasta, obła,— a gałęzie 4ścienne; liście korzeniowe różyczkowe, przewrotnie-jajowate, tępe, zwężone w krótki ogonek, około $\frac{1}{2}$ " długie,— łodygowe większe, szeroko-jajowate i nieco-3kątne, podstawami zrosłe i krótko kończyste,— jeszcze wyższe całkiem jakby przerosło-zrosłe całymi podstawami i eliptyczne,— a kwiatowe drobnieuchne i cienko kończyste; kwiaty w pojedynczych podbaldaszkach po 3—7, z niektórymi pojedynczymi na gałązkach i w kątach rozgałęzień,— żywo-żółte, do $\frac{1}{4}$ " długie, o kraju 2 razy dłuższym od rurki i tępołatkowym.— Dość częsty po wilgotnych lecz jasnych pastwiskach leśnych i po nad strumieniami, w Europie południowej i zachodniej, rzadki zaś w środkowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Niegdyś *ziele Centuryi żółtej*— herba Centaurii lutei, zadawano w zastępstwie *Centuryi*.— (*Gentiana perfoliata*. LIN.).

RODZAJ 827. *Bruchokwiat* (*Lisianthus* P. BROWNE).— Kielich dzwonkowaty, 5wrębny; o łatkach wzniesionych i brzegiem błonkowatych. Korona lójkowata, wędniejąca; z rurką często nierówną i prawie-brzuchatą; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub jój równych; nitki często nierówne; główki często w wierzchołku odwinęte, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwinęcie się brzegów łuszczyń prawie-2komorowy; załączki liczne na łożyskach brzeźnołuszczynowych; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe. Torebka 2łuszczyńska i 2komorowa przez wwinęcie łuszczyń brzegiem łożyskonośnych, lub prawie-takż. Nasiona mnogie.

GAT. 1. *B. wielkokwiatowy* (*L. grandiflorus* AUBL.).— Ziele roczne: o łodydze do 3' wysokości, w odziom-

ku 4ściennój a ku wiérzchołkowi oblój, nieco-omszo-
nój; liściach podłużnie-jajowatych, nieco-konieczystych
i zrosłych podstawami, miękkich, ($3''$ i $\frac{3}{4}''$), z obu stron
a zwłaszcza u brzegu i po nerwach osadzonych krót-
kimi włoskami; kwiatach widlasto-więchowych, wiel-
kich, końcowych i kątowych w rozgałęzieniach ukwi-
tnienia,— o kielichach krótkich, żółtawych, błoniastych
w brzegu,— o koronach zielonawych, z rurką długą,
prążkowaną, coraz rozszerzającą się, a łatkami falisto
wcinanemi i odgiętymi,— o pręcikach 3ch dłuższych od
reazty i wystających; torebce jajowej i kończystej.—
Porasta miejsca wilgotne w Gujanie i Kajennie; kwit-
nie wczas z wiosny.— Używa się tamże zastępczo za
Centuryę.

GAT. 2. *B. żółwikowaty* (*L. chelonoides* LIN.).—
Ziele roczne, nagie: z łodygą oblą, pojedynczą, do 3'
wysoką; z liśćmi podłużnie-eliptycznymi, przytępionymi,
prawie zrosłymi w podstawach, troisto-nerwowymi;
z wiechą widlasto- lub troisto-dzielną; z kwiatami na
tęże w gronach długich, odległymi, 1stronnymi, zwi-
stymi,— o kielichu kulistym,— koronie żółtėj; z rurką
nieco-zakrzywioną,— o pręcikach samkniętych.— Zwy-
kły w Kajennie i Surynam; kwitnący z wiosny.—
Przed czasy, *ziele Brzuchokwiata*— herba Li-
sianthi znaném było w Europie, jako gorzkie i wzma-
cniające, a w większych dawkach przeczyszczające.

RODZAJ 828. *Otułka* (*Coutoubea* AUBL.).—
Kielich dzwonekowany, 4dzielny, podparty przysadecz-
kami kieliszkowatymi. Korona więdniejąca, lójkowata;
z rurką oblą, równą; z krajem 4dzielnym. Pręcików 4,
osadzonych w górnej połowie rurki, wystających; nitki
w podstawie rozszerzonej 2zębne; główki wzniesione,

niezmienne, otwierające się w podłuż. Jajnik przez wwiniecie brzegów łuszczyń w pół-2komorowy; zalążki liczne, na łóżykach przyrosłych do krajów łuszczyń; szyjka nitkowata, nieco nagięta; znamię 2blaszkowe. Torebka 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyń. Nasiona mnogie, drobnouchne.

GAT. 1. *O. kłosowata* (C. *spicata* AUBL.).— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, tęga, 4ścien-na, naga zarówno zresztą rośliny, albo pojedyncza albo z 2—4ma odnogami w kątach najwyższych liści; liście odległe, współobójmujące, czasem troiste, lancetowate, za-ostrome, do 4" długie; kłosa pojedyncze, końcowe, ostrokrotnie do 6" wydłużone; kwiaty najniższe krzyżowe a reszta poczwórnio-okręgowe, rozchodzące się,— o przysadeczkach małych i jajowato-szydłowatych, — o kielichach 3całowych, — o koronach 2 razy dłuższych a białych,— o nitkach z podstawami prawie-kapturkowato rozszerzonymi,— a szyjkach nitkowatych trwałych.— Zwyczajna po nad strumieniami w Gujanie, Kajennie i Bahii; kwitnie niemal ciągle.— Ziele jój gorzkie, używanem bywa w osłabioném trawieniu, w zatkaniach trzewów brzusznych, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.— (*Exacum spicatum* VAHL.).

RODZAJ 829. *Ogruła* (*Tachia* AUBL.). — Kielich rurkowaty, 5kątny, 5zębny. Korona lęjkowata, odpadająca; z gardzielą rozszerzoną; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; nitki w podstawach równe; główki wzniesione, otwierające się w podłuż, niezmienne. Krążek podjajnikowy mięsisty, przyrosły do podstawy rurki. Jajnik przez wwiniecie się brzegów łuszczyń w pół-2komorowy; zalążki liczne, na łóżykach uczępionych u brzegów łus-

czyn; szyjka nitkowata, prosta; znamię 2blaszeczkowe. Torebka przez wwinięcie się i rozdwojenie wwiniętych brzegów łuszczyń — prawie 4komorowa. Nasiona mnogie, drobne.

GAT. 1. *O. gujanensis* (T. gujanensis AUBL.).— Krzew 6' dorastający, cały nagi: z korzeniem prawie pojedynczym, grubym, do 1' długim, żółto-cisawym, wewnątrz bledszym i gębczasto-drzewiastym; z łodygą dętą i zwykle pełną mrówek, 4ścienną, od samego odziomka gałęzistą, — o gałęziach ramienisto odstających, wysmukłych i długich, — o gałązkach niewyraźnie 4ściennych i lśnących; z liśćmi krzyżowymi, krótkoogonkowymi, podłużnie-jajowatymi, krótko-kończystymi, (8" i 3"), zwężonymi w ogonek 1calowy, lśnąco- i ciemno-zielonymi; z kwiatami bezszypułkowymi i pojedynczymi w kątach liści, do 3" długimi, pięknie żółtymi, — o kielichu 3 razy krótszym od korony, pergaminowatym, żółtawym, ze skrzydełkami wybiegłymi w ząbki ościste, — o korony rurce nieco zgiętej ku górze; z torebkami lancetowatymi, ściśnionemi i cisemi; a nasionami kulistemi. — Pospolity w pierwoborach w Rio-Negro i Gujanie; kwitnie w styczniu. — Brazylianie gorzkim korzeniem leczą zimnice.

RODZAJ 830. *Nagoręcz* (*Sebaea* R. BROW.).— Kielich 4—5dzielny, z łatkami ostrogrzbiecistemi. Korona wędniejąca, léjkowata; z rurką obłą; z krajem 4—5dzielnym. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, wystających; o główkach w szczycie gruczołkowatych, otwierających się w podłuż i odgiętych z czasem. Jajnik 2komorowy, przez wwinięcie się brzegów łuszczyń dzierzących łożysko środkowe; zalążki liczne; szyjka nitkowata; znamiona 2 kulistawe. Torebka 2komorowa,

pękająca przez przegrody w 2 łuszczyzny, z łożyskiem środkowym wolnem.

GAT. 1. *N. gujaneński* (*S. gujanensis* SPR.). — Ziele roczne, nagie: którego — korzeń włóknisto-gąęzisty; łodyga do 6" wzniesiona, pojedyncza lub rozwidlasta, ostro-4kątna; liście modrawo-zielone, bezogonkowe, lancetowate, zaostrzone, około 1" długie; kwiaty kątowe, pojedyncze, krótko- i 4kątno-szypułeczkowe, — o kielichów łatkach strzępato-grzbiecistych, — o koronach szkarłatnych z łatkami nieco-falistemi, — a nitkach w podstawie z małemi łusieczkami. — Zwyczaj po miejscach wilgotnych w Indyach zachodnich i Kajeń; kwitnie z wiosny. — Używany w miejscu, jak u nas *Goryczki*.

PLEMIĘ 3.

Bobrkowe (*Menyantheae* ENDL.).

Przedkwitnienie wwinęte brzegiem. Białko mniejsze od jamy nasienia.

RODZAJ 831. *Bobrek* (*Menyanthes* LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona 1éjkowata, 5wrębna, — o łatkach środkiem brodatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; nitki w podstawach równe; główki w podstawach 2łateczkowe. Jajnik 1komorowy; załączki 1szeregowe na nerwie środkowym łuszczy; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Gruczoły podjajnikowe żadne. Torebka 1komorowa, pękająca około szwów łuszczyń środkiem łożyskonośnych. Nasiona liczne, drobniuchne.

GAT. 1. *B. trójlistny* (*M. trifoliata* LIN.), u dawnych *Trojan wodny*. — Ziele trwałe. Kłęb podwodny lub błotny, grubości palca, mięsisty, nieco-gąęzisty, rozpląający się, kolankowaty, na wstawach podnoszących

się głów odnóg z pochw zeschłych podstaw odpadłych liści— pokryty mnóstwem korzeni włókniстых, a w pośrodku tychże wypędzający 2 liście i głąbik. Liście trójlistkowe; ogonki na 6" i dłuższe, obłe, zarówno z resztą rośliny— wyjąwszy korony— nagie, a w podstawie szeroko-pochwiaсте; listki jajowate lub przewrotnie-jajowate, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), tępe, płasko wykrojone. Głąbik z kąta pochwy zeszłorocznej tuż pod liśćmi tegorocznymi podnoszący się, do 8" długi, półobły, dzierżący— grono wietkie, tylko w szczytce zbite, 10—20-kwiatowe, na 4" długie; o przysadkach nieco zbliżonych, podłużnie-jajowatych, towarzyszących szypułce— kom od nich nieco dłuższym i 1—3kwiatowym. Kwiaty strojne, z kielichem wzniesionym, tępym; z koroną $\frac{2}{3}$ calową, blado-różową, białobrodą lub też prawie-białą, o łatkach zaostzonych; z przecikami prawie-zamkniętymi; ze słupkiem wystającym. Torebka różnie-jajowa, uwieńczona szyjką.— Nader pospolity po łąkach torfiastych i bagnistych, oraz po wodach stojących i płytkich w całej Europie, północnej Azji i Ameryce; kwitnie w maju i czerwcu.— Liście jego gorzkie i bezwonne, jako *ziele Trójlistka zimnicowego*— herba Trifolii fibrini, od najdawniejszych czasów po dziś dzień bywają przepisywane w bezczynności dróg trawienia, w różnych cierpieniach trzewów brzusznych, w kachexiach, w zimnicach i t. p.

Podobnie i

GAT. 2. *B. wiosennego* (*M. verna* RAFIN.), różniącego się— wzrostem mniejszym; zawsze jajowatymi listkami; ukwitnieniem ostrokrędnym i więcej rurkowatymi koronami;— zwykłego w Ameryce północnej.— (*M. americana* SWEET).

RODZAJ 832. *Grzybleńczyk* (Villarsia VENT.). — *Kielich* 5dzielnny. Korona prawie-kółkowa; z krajem rozwartym, 5dzielnym i podniesionym, — o łatkach w środku płaskich, brodatych lub łuskowatych. Pręcików 5, osadzonych w rurce; o główkach sercowatych. Jajnik 1komorowy; zalążki kilkoszeregowo na łożyskach szwowych; szyjka końcowa; znamię o 2 łateczkach ząbkowanych. Gruczołów podjajnikowych 5, naprzemianległych z pręcikami. Torebka 1komorowa, już bez- już 2-luszczykowa; z łuszczykami nasiononośnemi i z czasem rozczepianemi. Nasiona mnogie lub też w prawie-oznaczonej liczbie.

GAT. 1. *G. jajowaty* (V. ovata VENT.). — Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem wrzecionowatym, wydającym darń liści jajowatych, wzniesionych, ogrubnionych, brzegiem lekko-falistych, (1" i 1½"), na ogonkach 3calowych; z głąbikami długości liści, 3—6kwiatowymi; z przysadkami podłużnie-jajowatymi, kończyściami, na wpół złożonymi; z kwiatami na 1calowych i wietkich szypułeczkach — żółtymi, — o kielichu równym koronie, a koronie rzęsowatej. — Porasta bagna i inne miejsca wilgotne na przylądku Dobrej nadziei; kwitnie prawie ciągle. — Używany bywają od miejscowych liście, jak u nas *Bobrek*. — (*Menyanthes ovata* LIN.).

Tak samo używa się, ziele

GAT. 2. *G. indyjskiego* (V. indica VENT.). — roślina wodnój, zwykle pływającej — z kłębem podwodnym; z liśćmi sercowato-okrągłymi, pływającymi, do 1" w średnicy, mięsistawymi, lekko-falistymi brzegiem, — o ogonkach różnej długości, obłych, gębczastych, klęsto-soczystych i ze zgrubnienia tuż pod blaszką wydających — korzonki i nowe liście, oraz szypułki liczne, 4calowe, 1kwiatowe, okółkowate; z kwiatami żółtymi, ¾" w średnicy, o rurce krótkiej, a kraju

gwiazdkowatym i pokrytym na łatkach włosami soczystymi;— swy-
kłego w Indjach zachodnich i wschodnich; a kwitnącego ciągle w po-
rze chłodnej.— (*Menyanthes indica* LIN.).

RODZINA GXLI.

Czerwitrujowate (Spigeliaceae MART.).

Kwiaty umiarowe, w kłosach 1stronnych często podwiniętych, różowe lub szkarłatne. Kielich trwały, króciuchny, dzwonkowaty, 5wrębny; z łatkami wązkimi, wzniesionymi i dachówkowatymi w przedkwitnieniu. Korona léjkowata, błoniasta, odpadająca; z rurką długą, w kielichu 5graniastą a po nad nim obławą i coraz rozszerzającą się, przebiegłą 5iu nerwami; z krajem 5wrębnym, często sfaldowanym pomiędzy łatkami. Pręcików 5, osadzonych w środku lub w wiérzchołku rurki korony, z jój łatkami naprzemianległych i równych, czasem tylko wystających, zwykle zaś zamkniętych; nitki wzniesione cienkie; główki wewnątrzwrotne, podstawoczépne,— o worczkach 2, doległych i strzałkowato rozdwojonych w podstawie, otwierających się w podłuż; pyłek 3kątny. Jajnik wolny, kulisty lub nieco-ściśniony, w podstawie nabrzękły gębczasto, 2komorowy przez przegrodowate wwinięcie się brzegów 2 owoców; z łożyskami z podstawy komor, jakby trzonczkowatymi, mięsistymi i 2łateczkowymi; z zalążkami 6—15, zatopionymi w jamkach łożysk, odśrodkowo-tarczowatymi, wokragłębymi, z dółnym jajotworkiem; z szyjką szczytową, obłą, prostą i wstawowatą pod znamieniem; ze znamieniem końcowém, poziomém lub ukośném, eliptyczném, wklęsłém albo wypukłém i często rzęśowa-

tém w brzegu. Torebka skórzasto-błoniasta, mosznowata, ściśniona, 2guzikowa; guziki kulistawe, po nad podstawą sprężysto w okrąg pękające a w wierzchołku poprzecznie 2luszczynowe, z podstawą miseczkowatą trwałą; łożyska odosobniające się i odpadające. Nasion w komorach niewiele, zatopionych w jamkach podstawy łożyska, nieco-klinowatych, kątowatych, ze szczytem przypłaszczonym; ze znaczkim bliskim podstawy, nieco bocznym; z białkiem rogowatém. Zarodek osiowy, bliski podstawy białka i znaczka, malénki; listnie nikłe; rostek dółny.— *Zioła lub podkrzewy; z korzeniem włóknistym; z łodygami i gałęziami obłemi lub tępo-4ścien-nemi; z liśćmi naprzeciwległymi albo okręgowymi, prawie-bezogonkowymi i zrosłymi z sobą rozszerzonymi podstawami ogonków.*

RODZAJ 833. *Czerwitruj* (Spiegella LIN.)—jako jedyny dotąd rodzaj, z cechami rodziny.

GAT. 1. *C. przeciurobaczy* (S. Anthelmia LIN.)—Ziele roczne, całkiem nagie. Korzeń długowłóknisty, zewnątrz czarniawy a wewnątrz biały. Łodyga na $1\frac{1}{2}$ ' wzniesiona, obława, dęta, ku górze zgrubła, pojedyncza lub niewielogałęzista. Liście w odziomku naprzeciwległe w 1 lub 2 parach, lancetowate, ($2''$ i $\frac{1}{2}''$), zaostrome, zwężone w ogonek, brzegiem ostrawe i więdnijące podczas kwitnienia; kwiatowe zaś poczwórnje okręgowe, większe i prawie-bezogonkowe. Kłosów 1—2 a rzadko więcej na końcu łodygi, a zawsze po 1 na końcach gałęzi,— wysmukłych, do 5'' długich, 15—20kwiatowych. Kwiaty w kątach przysadków równowazkich i odpadających drobne, krótkoszypuleczkowe, przytulone do osi kłosa; z koroną $\frac{1}{2}$ calową, 2 razy dłuższą od kielicha, zielonawo-różową lub fioletową. Torebka brodawkowa-

to-miękkociernista, dłuższa od kielicha; z komorami prawie jajowo-kulistemi, osadzonemi na czareczkowatej tarczy.— Rośnie w Indjach zachodnich i Ameryce południowej; gdzie kwitnie niemal ciągle, a u nas w sierpniu.— Roślina ta za świeża nie miło cuchnąca i ostrogorska, od najdawniejszych czasów dostarcza Amerykanom *korzenia i ziela Czerwitruja*— *radix et herba Spigeliae*, wstawionego leczeniem glist i innych ludzkich czerwioń.

Z tymże samym skutkiem, używanym bywa:

GAT. 2. *C. marylandaki* (S. *marylandica* LIN.).— Ziele trwałe z kłębem krótkim, obłym, gęsto-włóknistymi korzeniami pokrytym, wydającym liczne— łodygi do 1' wzniesione, pojedyncze, obłe, nagie i niemal-4skrzydłe lub 4rąbkowe przez zbiegające po nich liście; z liśćmi krzyżowymi, odstającymi, (3" i 1¼"), jajowato-lancetowatymi, zaostrozonymi, nagimi, z wierzchu ciemno- a spodem bledziejzielonymi, w brzegu ostrymi, wydatnie nerwowymi; z kłosami 4calowymi, po 1—2 na końcu łodyg, o przysadkach sadyłowatych; z kwiatami do 1½" długimi, wysmakłymi, szkarłatnymi a wewnątrz żółtawo- i cisawo-czerwonymi, o łatkach odgiętych a gardzieli rozdętej; z torebką przewrotnie-sercowatą:— rosnący w południowych prowincjach Stanów zjednoczonych, kwitnący od czerwca do września.— Z którego *korzenie i ziele* zowią *marylandzkiemi*— *radix et herba Spigeliae marylandicae*.

RODZINA GALEI.

Polatowate (Loganiaceae ENDL.).

Kwiaty umiarowe, czasem różnomierne; już kątowne pojedyncze, w gronach lub w baldaszkogronach,— już wierzchołkowe w baldaszkogronach lub też wiechach. Kielich zrosłodziałkowy i łuszczynowaty w przedkwitnieniu,— albo 4—5działkowy, o działkach dachówko-

watych, — niekiedy zaś otoczony łuskami kilkoszeregowymi. Korona kółkowa, dzwonkowata lub lejkowata; z kranem 4—5—10 wrębnym. Pręciki w liczbie odpowiedniej łątkom korony, w 4- i 5-liczebnych naprzemianległe a w 10-liczebnych naprzeciwległe, osadzone w rurce i ukryte albo wystające; nitki nitkowate lub sztydłowate; główki 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik 2komorowy, lub przez wwinięcie się brzegów jajniczków 4komorowy; zalążki w komorach — już liczne na łożyskach przyrosłych z obu stron przegród albo podnoszących się z ich podstaw, — już pojedyncze i uczépione tarczowato a w okrągległe, — niekiedy tylko z podstawy komor wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię główkowate lub tarczowate, całkie albo niewyraźnie-2łateczkowe, a najrzadziej wrębne. Owoc rozmaity: już torebkowaty i pękający przez przegrody w łuszczyńy dzierżące łożyska bądź przyrosłe bądź wolne, — lub też po szwach w łuszczyńy odrywające się od łożysk; już jagodowaty 2komorowy, z nasionami przytwierdzonemi do łożysk i zanurzonemi w miążdżu; już wreszcie dwupestczakowaty, o pestkach pergaminowatych, 1nasionowych i niepękających. Nasiona liczne, a rzadziej pojedyncze, tarczowato uczépione, mniej więcej ściśnione, często skrzydlaste, — niekiedy zaś tylko pojedyncze z podstawy komor wzniesione; o białku mięsistém, chrząstkowatém lub też rogowatém. Zarodek w osi lub ku podstawie białka prosty, równoległy do znaczka przodkowego — albo li też prostopadły przy znaczku podstawowym; listnie płasko-wypukłe albo liściaste; rostek dółny, a niekiedy błędny. — *Drzewa, krzewy, czasem tylko zioła, z sokiem wodnistym; z liśćmi naprzeciwległymi, całymi, w razie braku przylistków*

spojonymi brzegami ogonków; z przylistkami — bąc przyrośniętymi z obu stron do ogonków, bąc wolnymi pomiędzy tymiż, bąc spływającymi w pochwę, bąc nareszcie zrosłymi podstawą z górną powierzchnią ogonka.

PLEMIĘ 1.

Kulczybowe (Strychneae ENDL.).

Korony w przedkwitnieniu łusczynowato składające się.

RODZAJ 834. *Kulczyba (Strychnos LIN.).*

— Kielich 4—5wrębny, o łatkach dachówkowatych. Korona rurkowata; gardziel naga lub brodata; kraj 4—5wrębny, rozarty. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; nitki króciuchne; główki nieco-wystające. Jajnik 2komorowy; zalążki na łożyskach mięsistych i przyrośniętych do przegrody, w okragłe, z jajotworkiem dolnym; znamię główkowate, całkie. Jagoda korowata, 1komorowa, wielo- lub przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona utopione w miazdzu, krążkowato ściśnione, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek w podstawie białka chrząstkowatego i prawie-2blaszkowego — mimośrodkowy, prosty i krótki; z listniami listkowatymi, a rostkem błędnym.

GAT. 1. *K. Wronie oko (S. Nux vomica LIN.).* — Drzewo średniej wielkości, często pokrzywione; z korą pnia gładką i czarniawo-popielatą, na gałęziach szaro-żółtawą, a na gałązkach zieloną i lśnącą. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, jajowate albo okrągławe, (4" i 3"), z obu końców przytępione tylko czasem w wierzchołku kończystawie, nagie, lśnące, 3—5nerwowe. Podbaldaszk. końcowe, krótkie; kwiaty białe-

zielonawe, równoczesne, słabo lecz dość-miło wonne, do $\frac{1}{2}$ " długie,— o główkach prawie-beznitkowych i na wpół sterczących z rurki, a szyjce dłuższej. Jagoda kulista, wielkości jabłka 3calowego; z obowocnią gładką, twardą, pomarańczową; a z miążdżem białawym, galaretowatym. Nasion 5—8, krążkowatych, do $\frac{2}{3}$ " w średnicy, popielatych lub jasno-cisawych, pokrytych zbity włósnymi mocno dolegającymi, jedwabistymi i promienisto dośrodkowymi.— Dość zwyczajna w Indyach wschodnich; kwitnie latem.— Nasiona jęj należące do najgruntowniejszych trucizn, z powodu zawartęj w nich znacznej ilości *strychniny* i *brucyny* w związku z *kwasem igazurowym*, od bardzo dawna używanymi bywają, jako głównie działające na nerwy młócza pacierzowego, w wielu niemocach tu siedliisko swe mających, jakoto w porażeniach nóg; także i w innych kurczowych cierpieniach, oraz— w zimnicach, czerwivości, czerwonce, krztuścu, dychawicy i t. p. W miejscu, korzeniem i korą jęj leczą także zimnice, a przytęm ukąszenia węzów jadowitych, gorącski wozgrzywe, morzyska, biegunki,— a zewnętrznie równie jak i gorzkimi jęj liśćmi— bóle dnawe; drzewem zaś ukąszenia jadowite.— Miądzdż owoców, jako niewinny, może być jadany; głównie jednak wyrabiają z niego napój winu podobny, lekko rozwalniający i otwierający.

Prawie także samo użycie bywa także i następujących gatunków, choć w niektórych z małemi odmianami.

Gat. 2. *K. przeciwęta* (S. colubrina Lm.).— Krzew: opniu bardzo grubym; o gałęziach licznych, śmigłych i wspinających się na najwyższe drzewa za pomocą trwałych ogonków odpadłych liści—drzewiejących i śrubowato-skręcających się— niby wąsów; z korą popielatą i chropawą; z liśćmi jajowato-eliptycznymi, tępo-kończęstymi, (6" i 3"), krótkoogonkowymi, cienkimi, 3nerwowymi i równo-

łgłe tyłkowanymi, nagimi i gładkimi; z podbaldasskami kątowymi, skąpokwiatowymi, ~~kosmato-szypułczkowymi~~; z kwiatami żółtawozielonymi,— o kielichu lętko-gruczołkowato omszonym; z jagodami wielkości pomarańcsy, żółtymi i cię-czerwonawymi, o miazdzu żółtym i galaretowatym; a nasionami jak w porzedsajacęj.— Dużo radsza w Indyach wschodnich; kwitnęca prawie ciągle, lecz najwięcej w kwietniu i maju.— Obok tychże samych własności innych części, drzewo z korzeni— jako *drzewo węsowe*— lignum colubrium, najwięcej mięwa zastosowania w siennicach i ukąszeniach jadowitych.

Gat. 3. *K. kolczysta* (S. muricata KOST.).— Drzewo z pniem dołkowatym; z korą gładką i popielatą na pniu— zaś czerwawocisą na gałęziach; o liściach ogonkowych, jajowato-eliptycznych, przypięcionych, (2" i 1"), dość tęgich, nagich i 3nerwowych; podbaldasskami końcowych; jagodach 1calowych, kulistych, brudno-żółtocisawych, okrytych miękkimi cieriłkami; a nasionach 1—3, okrągłych, szaro-jedwabistych, wewnątrz białych:— rosnęca na wyspie Timor;— z której najwięcej drzewa węsowego używają.

Gat. 4. *K. ciernista* (S. spinosa LAM.).— Drzewo średnie, z koroną rozłożystą, z gałęziami obłemi i ciernistemi, całe nagie; którego— liście przewrotnie-jajowate, kończyste, (3" i 2"), nagie, 5nerwowe, z cierniem kątowym dłuższym od ogonka a powstałym ze zronionej szypułki; podbaldasski naprzeciwległe w kątach najwyższych liści, z szypułkami prawie-okółkowemi; kwiaty drobne, białawe, w gardzieli zamknięte włosami; jagody 3calowe, kuliste, pomarańczowe; a nasiona liczne, jak *Wroniego oka*.— Zwykła na Madagaskar, po piaskach nadmorskich.— Owoce jęj dość smaczne jadają, a jeszcze więcej używają z nich przyrządzonego napoju wysokowego.

Gat. 5. *K. kątowna* (S. axillaris COLEBR.).— Krzew, długimi gałęziami wspinający się na drzewa; z włosami zgrubłymi, pojedynczymi; z liśćmi podłużnymi, zastrzonymi, trojstonerwowymi, nagimi; z kwiatkami drobnymi, białymi, w podbaldasskach kątowych; z jagodami podobnemi oliwkę, pomarańczowemi, i nasionowemi; a z nasionami białemi, wółprzejrzocystemi, utopionemi w miazdzu żółtym galaretowatym.— Wschodnio-indyjska; kwitnie w listopadzie i grudniu.— Używane z nięj są liście i nasiona.

GAT. 6. *K. dacuocsa* (S. bicirrhosa LECHE.), z budowy i przyrody swej całkiem zgodna z *kątową*, — wyróżnia się należycie: — liśćmi 5nerwowymi, jajowato-zaostrzonymi, (7" i 3"), nieco ostrymi w dotknięciu, z wierzchu bardzo ciemno-zielonymi, spodem bledszymi, — a naprzeciwko nich 2ma wąsami widlastymi i tęgimi; kwiatami więchowato-gronastymi; owocami $\frac{2}{3}$ " w średnicy, kulistymi, blado-pąsowymi, o miążdżu obtężnim, — oraz w tymże zatopionemi 2—4ma nasionami przyplaszczonemi, wielkości grochu, w środku wypukło pępiastemi. — Rośnie na Molukach i w Indjach wschodnich; a używa się jej korzeni i nasion jak piérwazej; treści zaś owocu we wszędziach.

GAT. 7. *K. napojowa* (S. potatorum LIN.). — Drzewo średnie z korą popękaną; z liśćmi bardzo krótkogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, żyłastymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi, — o kwiatach drobnych, zielonawo-żółtych, zwisłych, bardzo wonnych, — ich przysadkach sztydłowatych, — koronach zaś zamkniętych w gardzieli włosami kosmkowatymi; z jagodami wielkości wiśni, łączącemi, ciemno-czerwonemi, a po dojrzaniu czarnemi, 1nasionowemi; z nasionami nagimi. — Dość powszechna w Indjach wschodnich; kwitnie przez lato. — Miążdż jej owoców jadają; nasion zaś używają do czyszczenia wody mętnej i zgnilej, pocierając niemi dno naczyń, które ma ściągać ku sobie osad okwity — a woda staje się zdatną za napój. — (S. Tettan-Cotta RETZ).

GAT. 8. *K. niby-China* (S. Pseudo-China S. HIL.). — Drzewo 12stopowe, nader gałęziste, karłakowato-skręcane; o korze korkowatej, miękkiej, rdzawej, ku wewnątrz zbitszej i więcej szarzej; o gałązkach 4ściennych, czerwonawo-kosmatych. Liście na krótkich, grubych i miękkowłosych ogonkach, — jajowate, kończyste, pięciornie-nerwowe, z wierzchu nagie lub zaledwie omszone — a spodem czerwonawo-kosmate, twarde i z obrzmiałym

brzegiem. Grona prawie-wiechowate, katowe, naprzeciwległe, gałęziste, kosmate, — a najwyższe pojedyncze; z przysadkami wklęsło-jajowatymi i kosmatymi, a przysadeczkami równowązkimi. Kwiaty liczne, gęste, wonne, — o kielichu czerwono-włosym, — koronie $\frac{1}{3}$ " długiej, zielonawo-białej, omszonej a wewnątrz kosmatej. Jagody $\frac{2}{3}$ calowe, kuliste, żółte, lśnące. Nasion 1—4, w miążdżu słodkawym. — Rośnie w Brazylii; kwitnie latem. — Z niej otrzymuje się kora zwana Quina do Campo, zbliżona własnościami do *Kwassyi* lub *Goryzki*, używana jak chinowa w całej Brazylii.

GAT. 9. *K. jadowita* (S. Tieute LECHEM.). — Krzew drzewkowaty, nader kręty, którego — korzeń 2—3" gruby i poziomo-gałęzisty, czerwono-cis, wypełniony sokiem podobniejszej barwy. Łodyga z gałęziami licznymi, długimi, wspinającymi się; z gałązkami długimi a cienkimi, — a na końcach pędów 1calowe, dołem ściśnione, skręcone i naprzeciwlistne wąsy posiadającymi. Liście podługne, zastrzone, nagie, 3nerwowe, krótkoogonkowe. Kwiaty dotąd nieznane. Nasiona podobne *Wronie-mu oku*, tylko nieco-jajowo spłaszczone i cisawo włosiste. — Tu i owdzie w nieprzystępnych lasach Jawy. — Odwar kory jej korzenia odkroplony i woniami zaprawny, znany jest pod nazwiskiem Upas-Tieute, najokropniejszej z trucizn, którą — tameczni zaprawiają strzały. — Podobnież przyrządzony jad z *Kulczyby gujaneniskiej* (S. gujanensis MART.), zowią tam Urari.

RODZAJ 835. *Ignacek* (*Ignatia* LIN. fil.). — Kielich dzwonkowaty, 5zębny. Korona lęjkowata — z rurką nitkowatą, wydłużoną; z krajem 5dzielnym w łatki podługne, tępe. Pręcików 5, w rurce głęboko osadzonych i zamkniętych; z główkami schodzącymi się. Jaj-

nik jajowy; szyjka nitkowata; znamię 2dzielne -nitkowate. Pestczak drzewiasty, 1komorowy. Nasiona mnogie, kątowne, ze znaczkiem przodowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z listniami płasko-wypukłymi; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *I. gorzki* (I. amara LIN. fil.).— Krzew drzewkowaty, z mnóstwem gałęzi wysmukłych i wspinających się, całkiem nagi. Liście jego naprzeciwległe, ogonkowe, (6" i 4"), jajowate, kończyste, żyłaste. Podbaldaszki kątowne, 3—5kwiatowe, o szypuleczkach krótkich i tegich. Kwiaty do 5" długie, wiszące, białe, woni dzielżaminowej; z kielichem krótkim; z główkami ułożonemi w ostrosłup 5kątny, szorstko-włosy. Pestczak gruszkowaty, wielki, z obowocnią prawie-drzewiastą i białawą. Nasiona liczne, w skąnym miążdżu gorzkim, wielkości oliwek, nieumiarowo- 3—4kątnie, z 1ną ścianą więcej wypukłą a resztą płaskimi,— zresztą twarde, rogowate, cisawo-szare, opilśnione, wewnątrz żółtawo-białawe lub zielonawo-szare.— Rośnie na Filipinach.— Nasiona jego nadzwyczaj gorzkie i bezwonne, zwane *Bobem Ś. Ignacego*— Faba Sti Ignatii, używają się zarówno z kulczybowemi.— (Strychnos Ignatii. BERG.).

PLEMIĘ 2.

Polatowe (Loganieae ENDL.).

Korona w przedkwitnieniu skręcona.

RODZAJ 836. *Gorsysko* (*Potalla* AUBL.).— Kielich 4dzielny, słojkowaty; z łatkami zaokrąglonemi, dachówkowatemi, z których wewnętrzne mniejsze. Korony rurkowato-dzwonkowatej — rurka prawie-obła, a

kraju 10wrębnego — łatki wzniesiono- i skręcono-dachówkowate. Pręcików 10, osadzonych w rurce, naprzeciwległych łatkom i zamkniętych; z nitkami sztydłowatymi, krótkimi; a główkami równoważkami i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy, otoczony krążkiem obrączkowatym; zalążki liczne i w okraglegle, na łóżykach mięsistych przyrosłych do podstawy przegrody z obu stron; szyjka nitkowata; znamię tarczowate, nie wyraźnie-5łateczkowe. Jagoda wartółkowata, miękka, 2komorowa. Nasiona liczne, kątowate, utopione w łóżykach mięsistych z obu stron podstawy przegrody; ze skórą skorupkowatą, dołeczkowatą, ze znaczkiem przodkowym. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego; z ростkiem dólnym.

GAT. 1. *G. gorzkie* (P. amara AUBL.).— Krzew dość wyniosły; którego — lodyga wzniesiona, pojedyncza, grubości palca, węzłowata; liście podługzne, w wierzchołku zaokrąglonym kończyste, w podstawie zwężone, bardzo wielkie, ($1\frac{1}{2}$ ' i 5"), ogrubnie, lśnące, nagie tak jak i reszta rośliny, naprzeciwległe i spojone w podstawach w pochwę zrosłymi przylistkami; wiecha dużo krótsza od liści, najwięcej 3dzielna, końcowa, podbaldaszkowata i przytulono-łuskowato-przysadkowa; kwiaty szypułeczkowe,— o kielichu grubym, żywo-żółtym, z 2 łatkami na krzyż mniejszymi,— koronie białej, krótszej od kielicha, z łatkami wzniesiono-odgiętymi; jagoda jajowo-wartółkowata, 6ścienna, wielkości wiśni.— Dość częste w pierwoborach Gujany; kwitnie latem.— Rośliny tej gorzkiej we wszystkich częściach, używają liści i młodych pędów do leczenia cierpień kiłowych,— a w większych dawkach na wzbudzenie wy-

miotów.— Drzewo jęj przyskwarzone nad żarem, pokrywa się kropelkami żywicy woni będzwinowej.

GAT. 2. *G. żywiczne* (*P. resinifera* MART.).— Krzew szalekwie 6stopowy; o liściach równie wielkich lecz bardziej przewrotnie-jajowato wydłużonych; o szypułkach i kielichach cytrynowo-żółtych, z przysadeczkami 3kątными przytulonymi i sączącymi kropelki żywicy bursztynowi podobnej; o koronach zielonych; a jagodach żółto-zielonych:— rosnący w pierwoborach Brasylijskich i w Rio Negro, a kwitnący w grudniu;— dostarcza liści, których napar kłóisto-ściągający, ma leczyć zapalenia oczów.

RODZAJ 837. *Zarostka* (*Geniostoma* ENDL.).— Kielich wartołkowaty, 5wrębny. Korona słojkowato-léjkowata; z gardzielą zarosłą kosmkami; z krajem 5wrębnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w okraglegle i liczne, na łożyskach zwężonych, stanowiących ós; szyjka krótka; znamię rowkowane, mosznowate. Torebka skórzasta, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczyzny odpadające. Nasiona liczne i kątowate, na łożyskach zrosłych w jedno órodkowe, wolne.

GAT. 1. *Z. przeciwwimnicza* (*G. febrifuga* MART.).— Krzew óredni; z lićmi podłużnie-jajowatymi, prawie-tępyimi, naprzeciwwległymi, ogónkowymi, skórzastymi, nerwistymi, spodem kosmatymi, całkimi,— o przylistkach zrosłych w pochewkę międzylistną; z kwiatami kątowymi lub bocznymi, w baldaszkogronach wiéchowatych.— Rośnie w Brazylii.— Używa się jęj zaś przeciw zimnicom. (*Anassera febrifuga* LAM.).

RODZINA CXLIII.

Toinowate (*Apocynaceae* ENDL.).

Kwiaty umiarowe, strojne, kątowe lub międzyogónkowe, w podbaldaszkach albo prawie-baldaszkowate.

gronach, a rzadko pojedyncze, różnej barwy. Kielich 5-wrębny lub -dzielny, rzadko 4liczebny, zwykle mały a czasem tylko liściasty, często wewnątrz z szeregiem łuseczek albo rzęs. Korona odpadająca, léjkowata lub tacowata; o rurce nagięj; gardzieli już nagięj, już osadzonej łuseczkami w różnej liczbie i to— całkiem albo dzielnymi; o kraju 5- lub 4-wrębnego albo -dzielnego— łatkach ukośnych i nierównobocznych. Pręcików 5, rzadziej 4, osadzonych w rurce lub gardzieli, zamkniętych albo wystających; z nitkami krótkimi lub prawie żadnymi, a często rozszézionymi górą; z główkami wewnątrzrotnymi 2woreczkowymi, już jajowemi, już sztyletowatemi lub téż strzałkowatemi, raz w całej długości okrytemi pyłkiem ale wolnemi,— a drugi raz spojonymi wraz w krawędziach i otwierającemi się w podłuż; z pyłkiem ziarnistym, bezpośrednio dolegającym do znamienia. Jajnik z 2 jajniczków odosobnionych lub téż zrosłych, pojedynczy 2komorowy lub podwójny, o łożyskach na szwach przodkowych jajniczków lub komor,— indziej 1komorowy, z łożyskami na szwach bocznych; zalążki bardzo rzadko pojedyncze, lecz zazwyczaj liczne w nieoznaczonej liczbie, w okrągłości albo wywrócone; szyjka pojedyncza, górą zgrubłą, rozplaszczona pod znamieniem krążkowato; znamię wrębne, niekiedy i całkie. Owoc rozmaity: zazwyczaj mieszkowaty, 2- lub 1-luszczynowy; rzadziej torebkowy, 2komorowy lub 1komorowy a 2luszczynowy; czasem tylko pestczakowy lub jagodowy, 1—wielo-nasionowy. Nasiona różne: jednak zwykle ściśnione, czasem błoniasto obrzeżone, jedwabisto czubate w wierzchołku, o znaczku przodkowym albo podstawowym,— a indziej czubate w końcu znaczkowi przeciwnym; z białkiem mięsi-

stém lub téż chrząstkowatém, niekiedy zaś— prawie albo całkiem bez niego. Zarodek w środku białka prosty; o listniach niekiedy skręconych; a rostkowi rozmaicie położonym.— *Drzewa, krzewy często wijące się, lub téż ziola trwałe; z sokiem prawie zawsze młócznym; z łodygami bądź oblami bądź kątowatemi, lecz najczęściej węzłowatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem troisto- lub poczwórnio-okręgowymi, a rzadko rozrzuconymi, całkimi; bez przylistków, lub z tymiż międzyogonkowymi— już wykształconymi, już w wątkach gruczołowatych albo narosteczkowatych.*

PLENIK 1.

Szczegotowe (Carisseae ENDL.).

Jajnik 1, 2komorowy, z łożyskami osadzonemi na przegrodzie; lub téż 1komorowy, z łożyskami ściennemi obok szwu. Owoc jagoda, a bardzo rzadko— torebka.

RODZAJ 838. *Szczegota (Carlissa LIN.)*.— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata lub tacowata; o gardzieli nagięj albo zamkniętej włosami; o kraju 5dzielnym. Pręcików 5, w środku rurki osadzonych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; zalążków nie wiele, na łożyskach przyrośniętych z obu stron środka przegrody, w okrągłych; szyjka nitkowata; znamię wrębne. Jagoda 2komorowa, niewiele- lub czasem przez zronienie 1-nasionowa. Nasiona ściśnięte, tarczowate. Zarodek w białku rogowatém środkowy i prosty; o listniach sercowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *S. Karandas (C. Carandas LIN.)*.— Krzew często drzewkowaty, do 18' wysoki, całkiem nagi;

z gałęziami i gałązkami tegimi i widlasto-rozstrzelonemi; z cierniami w rozwidleniach i podstawach liści—niemal poziomymi, już pojedynczymi a widlastymi, już parzystymi a całkowitymi, tęgimi i sztydłowatymi. Liście jego prawie-bezogonkowe, jajowate, tępe lub w wykrojeniu ziarnisto-kończyste, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), dość zbite i siatkowato-żylaste. Podbaldaszkki prawie-końcowe o szypułkach pojedynczych lub parzystych, a na nich—kwiatkach 3ch lub więcej, młecznych i podobnych dzielaminowym, przeszło na 1" długich. Jagody jajowe, nakształt lubaszek, lénąco-czarne. Nasion po 4 w komorze, atoli zwykle tylko 1 lub 2 dojrzałe.—Pospolita po zaroślach w Indyach wschodnich; kwitnie od lutego do kwietnia.—Jagody zebrane niedojrzałe i rozmaicie przyprawne, zachowują zwykle w miejscu na pokarm, a dojrzałe jedzą świeże.

GAT. 2. *S. gorzkodrzewa* (C. Xylopicron PET. TH.).

— Krzew lub drzewko niskie, bo zaledwie 6stopowe; z korą cienką, popękaną; z gałęziami podbaldaszkowato-ostrokężnie wzniesionemi i widlastodzielniemi; z liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, całkiem nagimi, o 3—5 nerwach bocznych poprzecznych; z szypułkami 2calowemi, 1—2kwiatowemi, bocznemi, o 1 lub 2 cierniach; z kwiatami o łatkach korony kończystych; z jagodą 1calową, podłużnie-jajową, 12 — 15nasionową.—Zwykła na wyspie Burbon.—Dostarcza gorzkiego drzewa, używanego od tamecznych w osłabieniu trawienia, w żółtaczce i w zimnicach.

RODZAJ 839. *Legniówka* (*Hancornia* GOM.).

— Kielich 5dzielny. Korona łacowata; jój rurka wązka dołem, górą brzuchata, wewnątrz kosmata; kraju zaś 5 łatek roztwartych. Pręcików 5, osadzonych w środku

rukki, zamkniętych; nitki króciuchne; główki kończy-
ste, schodzące się. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne,
na łóżykach przyrosłych z obu stron do przegrody;
szyjka nitkowata; znamię ostrokrężne i 2kończyste
w wiérzchołku. Jagoda mięsista, jajowa, 2komorowa.
Nasiona liczne, utopione w miazdżu, jajowe, ściśnione,
ze znaczkim prądkowym. Zarodek w białku prawie-
rogowatém.

GAT. 1. *L. pyszna* (H. speciosa GOM.).— Drzewo
niskie; o gałęziach wstawowatych, górą obosiecznych,
z korą pełną soku młécznego; o lłóciach naprzeciwe-
głych, podłużnie-eliptycznych, zaostzonych, żebrzysto-
nerwowych, zupełnie nagich wraz z resztą rośliny; o
szypułkach zwykle 3kwiatowych, końcowych; o kwia-
tach 1 cal długich, dzielzaminowatych, białych, miło-
wonnych; o jagodach wielkości węgierki lub dorancji,
kulistawych lub jajowych, zielonawo-żółtych z rumień-
cem czerwonym, pełnych soku młécznego gerzkiego, a
po odleżeniu nabierających dość przyjemnie kwasko-
watego smaku.— Pospolita w Brazylii, tak dzika jako
i chodowana na wzór wiśni u nas; kwitnie w sierpniu,
a owoców dostarcza przez 9 miesięcy.— Owoce jój—
ale odleżałe— należą do zwykle jadanych, tak świeże
jak i rozmaicie zaprawne, w którym to stanie nawet i
do Portugalii dochodzą: także wyrabiają z nich napój
wyskokowy, który choć dość przyjemny, ma jednak
usposabiać do żółtaczki. Z soku młécznego otrzymują
również nie zły rodzaj sprężnika.

RODZAJ 840. *Mletka* (*Ambelania* AUBL.).
— Kielich 5dzielny. Korony tacowatěj— rurka obła,
górą zwężona; gardziel naga; a kraju 5dzielnego—
łatki ukośne i falowate. Pręcików 5, osadzonych nad

podstawą rurki i w niej zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowymi i strzałkowatymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne z obu stron przegrody; szyjka 4graniasta; znamię jajowe i 2kończyste, osadzone na podstawie krążkowatęj. Jagoda skórzasta, jajowa, 2komorowa. Nasiona liczne szeroko-ściśnione, uczépione u wąskiej przegrody, chropawe.

GAT. 1. *M. kwaśna* (*A. acida* AUBL.).— Drzewo ledwie 8stopowe; o korze szaręj, a gałęziach węzłowatych; z liśćmi eliptycznie-podłużnymi, kończystymi, krótkoogonkowymi, (7" i 3"), brzegiem nieco-falistymi, nagimi; z podbaldaszkami kątowymi, prawie-bezszypułkowymi, 3—4kwiatowymi,— o przysadkach łuskowatych; z kwiatami $\frac{1}{4}$ " długimi, białawymi; a jagodami podłużnie-jajowemi, kończystemi, 2" długości, cytrynowo-żółtemi.— Dość zwyczajna w Gujanie; kwitnie we wrześniu.— Jagody, po obłuszczeniu z pokrycia ich młecznego, przyjemnie kwaskowate, bywają jadanane surowe lub przyprawne; a te ostatnie prócz tego mają leczyc czerwonkę: nieobłuskane zaś mocno przeczyszczają.

RODZAJ 841. *Dsterbtan* (*Allamanda* LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona léjkowata; z rurką obłą; z gardzielą o 5 łuskach rzęsowatych; z krajem dzwonkowato-rozszerzonym, wrębnym w 5 łatek tępych i cokolwiek nierównych. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate, schodzące się. Jajnik 1komorowy, ściśniony; zalążki liczne, wiszące na długich sznureczkach u łożyska obwodowego brzegowego. Torebka skórzasta, kulisto-eliptyczna, soczewkowato-ściśniona, ciernista, 1komorowa, pękająca w 2 łuszczyny w podłuż. Nasiona

*mnogie, uczépione znaczkami przodkowym u brzegów łuszczyń, wiszące na dół dachówkowato, ściśnione i oskrzydłone błoną szeroką. Zarodek w białku chrząstkowatym; z listniami jajowato-sercowatymi; a rostkami odśrodkowym.

GAT. 1. *D. Linneuszów* (A. Linnaei POHL). — Krzew młeczny, wspinający się na przedmioty sąsiednie swymi gałęziami licznymi, długimi i węzłowatymi; o liściach bezogonkowych, poczwórnych, przewrotniejajowato-wydłużonych, (5" i 1 1/4"), w wierzchołku tępych lecz nieco-kończystych, w brzegu falistych, nagich i zielonych z wierzchu, a spodem cisawo-miękkowłosych i na nerwie głównym dłużej- i białowłosistych; o podbaldaszkach wiązkowych, szypułkowych, końcowych lub kątowych, — z przysadkami łuskowatymi u podstawy każdej szypułeczki — przytęp- kosmaty i widlasty; o kwiatach 3" długich a w kraju 2 1/2" średnicy, żółtych; a torebkach soczewkowato-ściśnionych, do 3" w średnicy, z nasionami rudo-cisemi. — Porasta brzegi strumieni, w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od czerwca do września. — Odwaru z liści używają na przeczyszczenie. — (*A. cathartica* LIN.).

Tak samo używa się i

GAT. 2. *D. Schotta* (A. Schottii POHL). — Krzew 4stopowy, niepnący; którego — łodyga wzniesiona, obła, dęta, białawo-szara, — z gałęziami rozpostartymi i 4ściennymi w końcach; liście troiste lub poczwórne, bezogonkowe, podługne, kończyste, (5" i 1 1/4"), z wierzchu bardzociemno- a spodem żółtawo-zielone i miękkowłosiste na nerwach; podbaldaszkami 5 — 11kwiatowe, — o przysadeczkach lancetowatych; kwiaty wielkości i barwy poprzedzającego gatunku, z łatkami z boku wydłużonymi w ostry koniec, — z łuskami przykoronkowymi 2dzielnymi, lancetowatymi i w brzegu poszarpano-ząbkowanymi;

torebka wielka, eliptyczna: — rosnąca w prowincyi Rio Janeiro, — lecz oprócz przeczyszczania i wzbudzająca wymioty.

PLEMIĘ 3.

Wężydrzewowe (Ophioxyleae ENDL.).

Jajnik podwójny. Owoc pestczakowaty.

RODZAJ 842. *Wężydrzew* (Ophioxylon LIN.). — Kielich 5wrębny, trwały. Korona léjkowata; z rurką długą, środkiem zgrubłą; z kraju 5wrębnego łatkami roztwartemi, ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce; główki prawie-beznitkowe. Jajnik mosznowaty; zalążki pojedyncze, wiszące; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię główkowate. Pestczaki 2 jagodowate, lub przez zronienie pojedyncze; z pestką marszczkowatą, łnasionową. Nasiona wywrócone, ściśnięte zlekka. Zarodek w białku mięsistém, nieco zakrzywiony; z ростkiem górnym.

GAT 1. *W. właściwy* (O. serpentinum LIN.). — Krzew mléczny, nagi, wspinający się do 10', a na złyń gruncie prosto wzniesiony i niższy, z korą szarą; z liśćmi troistymi albo pięciórnymi, rzadko naprzeciwległymi, krótkoogónkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (6" i 2½"), tęgimi, z wierzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi; z podbaldaszkami kątowymi, długoszypułkowymi; z kwiatami licznymi, białymi, na 1" obło wydłużonymi, — o jasno-czerwonych kielichach i szypułeczkach; z jagodami czarniawemi, lénącemi, o 2 połówkach wielkości grochu, z których często 1 niedokształca się; z pestką twardą, niemal trapezowatą. — Dość częsty w okolicach górzystych Indyi wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Korzeń gorzki, dość wysoko cenionym bywa od tamecznych lékarzów, a to w zi-

mnicach, w czerwivości, w ciężkich porodach i ukąszeniach jadowitych; w większych zaś dawkach jako przeczyszczający.

RODZAJ 843. *Brzęczyntec* (*Cerbera* LIN.).

— Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona lójkowata; z gardzielą 5zębną; a kraju 5wrębnego — łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych ku górze rurki i w nią zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, kończyste, dolegające do znamienia. Jajnik mosznowaty, 2komorowy; komory 2—4zależkowe; zależki na łożysku — splecioném i dzielącym komorę prawie na 2 części z obu stron osadzone, w okrągłe; szyjka nitkowata; znamię krążkowate, brzegiem od dołu karbowane a od góry wypukłe i wykrawane. Pestczaki 2 odosobnione, z których jeden często płonny; pestka włóknista, do wpół 2luszczynowa, — z łożyskiem blaszeczkowatém, wychodzącém z podstawy i ruchomém, dzielącym jęj jamę na 2 części. Nasiono przez zronienie 1; bez białka. Zarodek z rostkami górnym.

GAT. 1. *B. właściwy* lub *Ahovai* (C. Ahovai LIN.).

— Drzewo średnie, nagie, z korą białawo-szarą, całe pełne soku młecznego mocnej i niemiłej woni czosnku. Liście na końcach pędów, prawie-bezogonkowe, jajowato-eliptyczne, kończyste, (4" i 1 1/2"), niemal skórzaste, grube, jasno-zielone. Podbaldaszkii końcowe, wietkia, o 6—7 kwiatach młecznie-białych, do 2" długich, — z kielichami odgiętymi, — z rurką korony maczugowatą a łatkami przyciętymi. Pestczak okrągławy, przygnieciony, w środku z wystającą brodawką; pestka niemiernie 3kątna, powyżłabiana, gładka i lśnąca, wielkości kasztana, — a nasiona oblawo wydłużone. — Rośnie w Brazylii; kwitnie prawie ciągle. — Od niego to wy-

wodzi się nazwa rodzajowa; bo pestki wydrążone po włożeniu do każdej kamyczka, stanowią rodzaj stroju godowego, gdyż ponawłózione na sznurki i poprzywiązywane do rąk i nóg chrzestczą i brzdęczą. Nasiona nader odurzająco-jadowite, przewyższają inne części w swych skutkach; a mimo to drzewo użyte na opał, ma jeszcze szkodliwie działać, a w wodę rzucone truć ryby.

GAT. 2. *B. młeczny* (*C. lactaria* HAMIL.).— Drzewo: którego — gałęzie łamne, węzłowe i bliznowate, z korą czarniawą; liście rozrzucone na końcach pędów, lancetowate, kończyste, (10" i 2"), zwężające się w ogonek, grube, nagie, lśnące i ciemno-zielone; grona podbaldaszkowate, końcowe, wielokwiatowe; kwiaty białe, bezwonne, o kielichach odwiniętych; pestczaki wiszące, zielonawe, jajowate, z jednej strony nieco płaskiejsze i rowkiem przebiegnięte, — o 1 pestce nieco sercowatej. — Dość częsty po wybrzeżach morskich i po nad rzekami na Molukkach; kwitnie ciągle. — Nader okwite jego młoko, nie jest tak jadowite jak innych pobratymczych roślin; wszelako i tak puszczone na skórę piecze, a wewnątrz użyte przecyzyszcza, — podobnie jak i w tym celu zadawaną chorem tamecznym kora i liście: te zaś ostatnie, mimo to, za młodu jadają za jarzynę. Z nasion wyciska się olej, tylko do oświetlania zdatny.

Też same własności posiada

GAT. 3. *B. leczący* (*C. salutaris* LOUR.): drzewo niskie a grube i nagie; okorze zielono- i szaro-marmurkowatej; liściach najczęściej prawie-bezogonkowych, naprzeciwległych, przewrotnie-jajowatych, tępych, (10" i 2"), lśnących, nagich, ogrubnionych, nieco wypukło-wygiętych; podbaldaszkach długoszypułkowych, naprzeciwległych liściom, widlastodzielnych, wielokwiatowych; kwiatach mniejszych od innych gatunków, białych, bezwonnnych, — o łatkach kielicha scho-

dzących się, a rurce korony skrzywionój; pestczaku jajowym, wielkim, z jednej strony żółtym a z drugiej czerwonym, z rowkiem z boku; a pestką 1ną lub 2ma: — rosnący na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnący w lipcu i sierpniu: — którego mleko klójkie i prawie niewinne, na różne celo obracaniem bywa.

Podobnie i

GAT. 4. *B. serduszkowy* lub *Manghas* (C. Manghas LIN.). — Drzewo średnie; z gałązkami 3ścinnemi, gładkimi i ciemnozielonemi; z liśćmi skupionymi na końcach pędów naprzemianległe, gruboogonkowymi, tępo-lancetowatymi, (10" i 2½"), abiegającymi po ogonku, akórzastymi, grubymi, nagimi i lénącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wietkimi, — o 5 do 7 kwiatach długoszypulecaskowych, wonnych, do 2" długich, białych z gardzielą pomarańczową, z łatkami sierpowato-3kątными, a kielichem odgiętym; z pestczakiem jak w *léczącym*, lecz dużo większym bo prawie wielkości jabłka, — którego pestka sercowata udziela mu nazwy gatunkowej: — pospolity w Indjach wschodnich po bagnach i po nad rzekami; — którego nasiona podobnie skutkują jak *Dziędsierawy*, a kora i kwiaty przeczyszczają. — (C. Odollam HAMIL.).

Wszelako najjadowitszym jest

GAT. 5. *B. Tanghin* (C. Tanghin Hook.), rosnący na Madagaskar; którego 1 nasiono, jest w stanie 10 osób życia pozbawić. — (Tanghinia venenifera POIR.).

RODZAJ 844. *Chrzęstnia* (Thevetia LIN.).

— Kielich 5dzielny, roztwarty. Korona léjkowata, w gardzieli obázerna i wewnątrz 5zębna, a w kraju o 5 łatkach tępych i ukośnych. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki prawie-beznitkowe i schodzące się. Jajnik przygnieciono-mosznowaty, 2komorowy; szyjka nitkowata; znamię 2blaszkowe; obrączka podjajnikowa mięsista. Pestczak przygnieciono-ostrokężny, prawie-2łatowy; z pestką drzewiastą, 4łuszczykową (podobno); komory 1nasionowe. Nasiona osadzone na łożysku blaszkowatém, dzielącym komorę na 2 części.

GAT. 1. *C. plochocolistna* (T. nerifolia JUSS.).—

Drzewo ozdobne, ~~w~~ na podobieństwo ~~cp~~ powinowatych gatunków— z gałęziami pełnemi blizn z odpadłych liści, obłemi i mdłemi: z liśćmi na końcu pędów rozrzuconymi, prawie-bezogonkowymi, równoważkimi, (5" i $\frac{1}{3}$ "), kończystymi, podwiniętymi brzegiem, nieco-skórzastymi, prawie-beznerwowymi, nagimi i lśnącymi z wierzchu; z szypułkami w kątach liści najwyższych zwisłemi, — o 1—2—5 kwiatach ozdobnych, 2" długich, żółtych, wonnych, — w których łatki kielichów odgięte a korony podkręcone; z pestczakiem kulistawym, nieco ściśniętym, $\frac{1}{2}$ " w średnicy, zieloniawym, lśnącym, w górze o 2 dółkach i łączącym je rowku; pestka płasko-podłużna, niewyraźnie-4ścienna, krzyżując się krésowana. — Rośnie w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od kwietnia do czerwca. — Sok jój jest nadzwyczaj piekący i jadowity; nasionami leczą najzjadliwsze ukąszenia węzów; pestek zaś używają na chrząstki, podobnie jak z *Brzeczynica*. — (*Cerbera Thevetia* LIN.).

RODZAJ 845. *Zgrzyn* (*Rauwolfia* PLUM.).

— Kielich 5zębny, trwały. Korony léjkowatęj — rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 5wřębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; szyjka krótka; znamię wykrojone; obrączka otaczająca podstawę jajnika. Pestczak kulistawy, mosznowaty, o 2 pestkach często spojonych z sobą na osi, 1nasionowych, z przegródką dzielącą niekiedy od podstawy każdą na 2 połowicze niezupełne komórki. Nasiona wywrócone, we dwoje złożone, z ramieniem dółnem odgiętem. Zarodek w białku mięsistém prostoległy; o rostkach górnym i długim.

GAT. 1. *Z. lśnący* (*R. nitida* LIN.). — Krzew 12-stopowy, pełen soku młecznego i lśnący; którego — liście najczęściej poczwórne, ogonkowe, lancetowato przedłużone i zwężone w podstawie, prawie-skórzaste, lśnące, po nerwach głównych kosmato-omszone, — z których 2 zbliżone na 5" długie, a 2 drugie znacznie mniejsze; baldaszkogrony końcowe lub kątowe, na szypułkach krótszych od liści, o 4—7 kwiatach białych, $\frac{1}{4}$ " długich; pestczaki kulistawe, nieco-ściśnione, większe od grochu, żółtawe a później czarniawo-czerwone, — z pestką sercowatą. — Pospolity w Indyach zachodnich i Ameryce południowej; kwitnie od czerwca do września. — Sok młeczny jest wymiotowo-przeczyszczający, a zewnętrznie piekący; i w tych też celach używanym bywa przez tamecznych.

Zarówno zadawanym bywa

GAT. 2. *Z. wymiotowy* (*R. vomitoria* ARZ.), odróżniający się: gałąskami 4ściennymi, liśćmi jeszcze więcej wydłużonymi, oraz kwiatami w okółkach; — którego ojczyzną Gwinea.

RODZAJ 846. *Poleónia* (*Alyxia* BANKS.). —

Kielich 5wřębny. Korona tacowata, której — gardziel bezłuskowa lecz czasem brodata, a kraju 5wřębnego łatki ukośne. Pręcików 5, osadzonych wgardzieli, zamkniętych; główki jajowe, prawie-beznitkowe. Jajników 2, a w każdym kilka zalążków nadległych; szyjki nieco-spojone; znamię tępe, nagie lub brodate. Z 2 pestczaków jeden często zroniony, szypułczkowy, pojedynczy lub przewieszisty; z pestką na wpół 2komorową. Nasiona prawie-2dzielne przez rowek przodkowy. Zarodek osiowy w białku rogowatém i jakby żzutém, prosty lub nakrzywiony; z ростkiem dółnym.

GAT. 1. *P. gwiazdkowata* (A. stellata ROXB.).— Krzew wspinający się, z korą szarą, a z gałęziami licznymi i długo-wybiegłymi. Liście troiste lub poczwórne, krótkoogonkowe, podłużnie-lancetowate, przytępione, do 5" długie, brzegiem faliste, nagie, równoległo-nerwowe, lśnąco-zielone. Podbaldaszkę kątową, krótszą od liści, krótkoszypułkową i prawie-wiązkowatą. Kwiaty ½ calowe, białe, w podstawie rurki odcięte; z kielichami tęgimi. Pestczaki częściej jajowe, podobne małej trześni, z wyżłobieniem od wewnątrz,— a czasem 2 odosobnione. — Rośnie po lasach górskich na wyspach indyjskich, a najwięcej Jawie; kwitnie prawie ciągle.— Kora jęj wonna i korzenno-gorzka, jest ważnym przedmiotem handlu miejscowego, jako wsławiony lek w gorączkach złośliwych i złém trawieniu; w jakim to celu nawet i do Europy czasem dochodzi, pod nazwiskiem *kory Palaśni wonnej*— corticis Alyxiae aromatica e, nader podobnej z wéjźrzenia do cynamonu białego.

GAT. 2. *P. wawrzynowa* (A. laurina GAUDICH.): również krzew wysoko wspinający się na drzewa, długimi i popękkanymi gałęziami rozmaicie popłatanymi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, troistymi, eliptycznie-lancetowatymi, zaostrozonymi i wykrojonymi w końcu, (4" i 1"), w podstawie zwężonymi, nagimi, zarówno z całą rośliną ciemno-zielonymi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, z szypułką 1—3kwiatowych; z kwiatami brudno-białymi, 1½" długimi; z owocami raz-przewięzłymi w 2 członki prawie-eliptyczne, żółtymi.— Zwykła na Molukkach; kwitnie w marcu.— Kora używa się jak z poprzedzającej; a do tego do nakadań.

PLEMIĘ 3.

Toinowe (Euapocynae ENDL.).

Jajnik podwójny. Owoc mieszkowaty; wszelako niekiedy miazdżysto-mięsistawy.

RODZAJ 847. *Słojniczka* (*Urceola* ROXB.).

— Kielich 5zębny. Korona słojkowata; z gardzielą zaciśniętą i nagą; z krajem 5zębnym. Pręcików 5, w rurce nisko osadzonych i w niej zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowymi, strzałkowatymi. Jajniki 2; zalążki liczne; szyjka 1; znamię jajowate i obrzeżone obrączkowato; obrączka podjajnikowa obło wydłużona i zamykająca jajniki. Mieszki skórzaste, kulistawo-ściśnione, prawie-śluszcynowe. Nasiona mnogie, nérkowate, uto-pione w miazdżu mięsistym.

GAT. 1. *S. sprężnikowa* (*U. elastica* ROXB.). — Krzew mléczny, do 200' rozpióający się pomiędzy zaróslami lub wspinający na drzewa; z pniem grubości ramienia z korą ciemną, porysowaną i chropawą, a na gałązkach lekko omszoną. Liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, odstające, podłużnie-jajowate, koń-czyste, z wierzchu szorstkie a spodem zrzadka włoskami porośłe. Więcha końcowa, ramienisto-rozgałęziona, wielokwiatowa. Kwiaty drobne, zielonawe, o przysadkach lancetowatych; z koroną na zewnątrz miękkowłosą; z miodnikiem cewiastym, okrywającym jajnik do $\frac{2}{3}$ jego wysokości; z główkami na grzbiecie kosmatymi; z łatkami znamienia odmiennie ubarwionymi. Mieszek soczewkowaty, do 3" w średnicy, pomarszczony. — Dość częsta na Sumatrze. — Z jój mléka gęstego, wyrabiają wielką część *sprężnika* wschodnio-indyjskiego.

RODZAJ 848. *Nabiałnica* (*Tabernemontana* LIN.). — Kielich 5dzielny, trwały, o łatkach w podstawie z gruczołkiem. Korona tacowata; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony i w niej zamkniętych; główki prawie-beznitkowe, strzałkowate. Jajniki

2; zalążki liczne na szwie osadzone; szyjka 1, nitkowata; znamię wrębne, bez łusek podjajnikowych. Mieszki 2, podługne lub kulistawe, mięsiste, miazdżyste, — a czasem przez zronienie tylko 1. Nasiona liczne, utopione w miazdżu komorkowatym, ściśnione i kątownate. Zarodek w białku mięsistém prosty; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *N. właściwa* (T. utilis W. ARN.). — Drzewo znakomite, którego sam pień 40' dorasta a 1 1/2' w średnicy miéwa; z korą szarawą, szorstkawą. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, eliptyczne, zaostrome, prawie skórzaste, równoległe-nerwiste, nagie, — z przylistkami spodem zrosłymi; podbaldaszkі krótsze od liści, kątowne. Kwiaty białe, znaczne, wonne; z kielichem rzęsowatym; z koroną skórzastą, o przedłużonej rurce. — Rośnie w Gujanie; kwitnie prawie ciągle. — Bardzo okwity jéj sok młeczny, kléjki, słodki i podobno smaczniejszy od mléka krowiego, utrzymujący się do 10 dni bez skisnienia i łatwo rozprowadzający się wodą, — zastępuje w istocie u tamecznych nabiał zwierzęcy; używanym zaś bywa za napój, jako środek łagodzący w wielu cierpieniach wewnętrznych i zewnętrznych, oraz do otrzymania *sprężnika*; dla tego téż roślina ta nader bywa szacowaną pod nazwiskiem Hya-Hya.

Podobneż użytki ciągną i z

GAT. 2. *N. krowiej* (T. bovina MOUR.), krzewu 4stopowego; o gałęziach poodginanych; liściach lancetowatych i nagich; kwiatach białych, zwykle poumieszczanych po 5 na jednéj szypulce w kątach liści; oraz mieszkach poodginanych; — pospolitéj w Kochinchinie: także z

GAT. 3. *N. bawolój* (T. bufalina LOUR.) — odmiennéj od *krowiej*, — tylko liśćmi więcéj lancetowatymi; kwiatami pojedynczymi na parzy-

stych szypułkach swiałych; a owocami wzniesiono-rozchodzącymi się i brzuchatymi; ~~liście~~ ~~wzrasta~~ ~~z~~ ~~nią~~ ~~rosnącej~~.

GAT. 4. *N. cytrifolia* (T. citrifolia LIN.). — Drzewo karłowate, na 12' najwyższe; o pniu prostym, grubym, z korą szarawą i gładką; o gałązkach obłych, nagich, mocno mlęcznych. Liście jój na 2calowych ogonkach, gęste, podłużnie-jajowate, zaostrome, skórzaste, około 6" długie, ogrubnie i nagie. Podbaldaszkikątowe ku końcom pędów; z kwiatami jasno-żółtymi i miłowonnymi, — o kielichach wzniesionych, — koronach na 1" długich, z łatkami odstającymi. Mieszki do 1½" długie, zaostrome, środkiem rozdęte, poziomo rozchodzące się. — Zwyczajła w Indjach zachodnich; kwitnie od maja do sierpnia. — Gorzkiej jój kory, używają jako leku wzmacniającego, przeciwwzinnicznego i przeciwczerwiowego; a z soku otrzymują *sprężnik*.

Takież samo zastósowanie znajduje

GAT. 5. *N. biała* (T. alba MILL.) — nadzwyczaj okwitująca w mléko i stąd *Drzewem mléczném* (bois laiteux) od francuzów w swój ojczyźnie, to jest na Martynice zwana, — odróżniająca się jedynie: korą pnia pomarszczoną; liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptycznymi, 5" długimi i bardzo lśnącymi; kwiatami wietkimi, białymi, słabo ale przyjemnie woniejącymi, w podbaldaszkach końcowych; oraz mieszkami krótszymi i mniej rozdętymi: — jako téż i

GAT. 6. *N. strojna* (T. coronaria ROXB.). — Krzew nagi, do 8' wyrastający; z gałęziami widlastodzielnymi, popielatymi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, rozpstartymi, podłużnie-eliptycznymi, zaostromi, nagimi, (do 6" i 2"), ciemnozielonymi, lśnącymi i cokolwiek falistymi brzegiem; z podbaldaszkami końcowymi albo kątowymi, 3—9- a niekiedy ledwie 1—2-kwiatowymi; z kwiatami białymi, nocą mocno wonnymi, do 1½" długimi, o żółtych małych łusieczkach w gardzieli ściśnionej, a łatkach lekko-kędzierzawych; z mieszkami 2calowymi, odgiętymi, wielonasionowymi; z nasionami ciemnymi, w osnówce ciemnoczerwonej i mięsistej: — rosnący w Indy-

ach wschodnich dziko, a chodowany po ogrodach całej Azji południowej— swłaszcza w odmianie s kwiatem pełnym:— którego kora prócz tego, ma działać skutecznie w bólu zębów i chorobach skórnych.— (*Nerium coronarium* LIN.).

RODZAJ 849. *Uroczyn* (*Plumiera* LIN.).—

Kielich 5wrębny. Korona léjkowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielą nagą; z kraju 5dzielnego łatkami ukośnemi. Pręcików 5, nad podstawą w rurce osadzonych, zamkniętych; o główkach schodzących się. Jajniki 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka krótka; znamię zgrube i wykrojone w końcu; obrączka podjajnikowa mięsista. Mieszki brzuchate, obłe, z czasem odgięte. Nasiona mnogie, ściśnione, błoniasto skrzydlaste.

GAT. 1. *U. czerwony* (*P. rubra* LIN.).— Drzewo na 20' wyrastające, rozgałęzione w końcu w liczne, nagie i pełne blizn gałęzie, tworzące wietką ale rozpostartą koronę. Liście skupione na tychże ostatnich kończynach, podłużnie-jajowate, kończyste, (10" i 4"), w podstawie nieco-zwężone, płasko- i równolegle-nerwiste, nagie, — na ogonkach 2calowych i 2gruczołkowych. Podbaldaszkki 3dzielne i wiązkowate, z kwiatów na długich i kosmatych szypułkach, wielkich, czerwonych, i nader przyjemnej woni, — orurce korony cienikiej, a jój łatkach léjkowato-odstających. Mieszki garbate, do 1' długie a na 1 1/4" grube.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich, gdzie go nawet jako prawdziwą ozdobę chodują; kwitnie prawie ciągle.— Oстрым jego sokiem wytępiają brodawki; a prócz tego używają jako bardzo mocno przeczyszczającego środka — w puchlinach, w kachexyach, długotrwałych wyrzutach skórnych, w kile; także i odwar z korzeni ma podobnie działać, ale łagodnie: syrup zaś przyrządzony

z kwiatów, jest powszechnie używanym w chorobach piersiowych. www.libtool.com.cn

W tych samych wypadkach, zastosowywują także

GAT. 2. *U. biały* (*P. alba* LIN.), drzewo téjże samej wysokości i takiegoż samego wejźżenia, — ale: z liśćmi lancetowato-wydłużonymi, (1' i 2"), nieco-kończystymi, podwiniętymi brzegiem, z wierzchu lśniącymi i zielonymi, a spodem białawymi; z szypułkami podbaldaszkowato-3dzielnymi, w pośrodku wiązki liści na końcu pędów, zgrubłemi ku górze; z kwiatami wielkimi, białymi, mocno wonnymi, — o rurce korony długiej, grubiej, skrzywionej i żółtej w gardzieli; z mieszkami 6" długimi a 1/2" grubymi, czarnymi, gładkimi; — rosnący także w Indyach zachodnich, a kwitnący od stycznia do marca: — oraz

GAT. 3. *U. kończysty* (*P. acuminata* DRYAND.) — również drzewo, ale z pniem krzywym, a korą chropawą i kruchą; którego — gałęzie 3dzielne, ku końcowi grubsze; liście klinowato-lancetowate, kończyste, prawie wiązkowo na końcach pędów poskupiane, (15" i 4"), płaskie, grube, równoległe-nerwowe, z wierzchu modrawo-zielone a spodem bledsze, — na ogonkach z czarniawymi gruczołkami przy podstawie; podbaldaszków zwykle 6, tworzących okółek jakby okręgowato; kwiaty liczne, wielkie, nader wonne, na zewnątrz czerwone a wewnątrz białe-żółte lub téż białawe, — o rurce skrzywionej, a łatkach wąsteczko-watych; mieszki całkiem poodginane, do 6" długie i nader tęgie: — pospolity w Chinach i Kochinchinie; kwitnący bez przerwy.

RODZAJ 850. **Barwinek** (*Vinca* LIN.). — Kielich 5wrębny. Korona léjkowata; o gardzieli rozszerzonej i opatrzonej obręczką błoniastą 5faldową — istnym przykoronkiem; o łatkach kraju 5wrębnego tępych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki i w niej zamkniętych; z nitkami rozszerzonymi w wierzchołku, a w podstawie kolankowatemi; z główkami doległemi do znamienia, a uwieńczonemi błonką brodą. Jajników 2; o licznych zalążkach na szwie przodkowym; o szyjce nitkowatej, zgrubłej górą i rozpląsczonej krążeczkowato; o znamieniu strzępiasto-5kątném. Gruczoły podjajniko-

we 2, tępe, naprzemianległe z jajnikami. Mieszki oble, przez wwiniecie brzegów na wpół 2komorowe. Nasiona mnogie, podłużnie-jajowe, guzikowate; ze znacznym przodkowym. Zarodek w białka mięsistego górnym końcu zamknięty; z rostkami górnym.

GAT. 1. *B. mniejszy* (V. minor LIN.).— Podkrzew płożący się i całkiem nagi: którego — korzeń długowłóknisto-rozczolgujący się, wydaje mnóstwo łodyg na wpół zdrzewiałych, cienkich, obłych, — z których płożne nader długie i rozłogowato-korzeniące się, wydają z odziomka — kwitnące wzniesione do 10"; które znów po okwitnieniu rozkładając się i przybierając nadal cechy płożnych, z odziomków nowe kwietne wypuszczają. Liście jego górne 2" i 1" a dolne mniejsze, jajowato-eliptyczne lub eliptyczno-lancetowate, tępe, podwinięte brzegiem, skórzaste, tęgie, całkiem nagie, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem bledsze, — na krótkich ogońkach, opatrzonych w podstawie ząbkami gruczołkowatym. Kwiaty pojedyncze w kątach liści, na 1calowych szypułkach, same na 1" długie i prawie tyleż w średnicy, jasno-modre, a rzadko białe lub różowo-fioletowawe, — z łatkami korony spojeniami, nikielką błonką białą w podstawach. Owoców nigdy nie osadza. — Dość zwyczajny, po lasach i zarostach ciemnych i kamienistych prawie całej Europy; kwitnie od kwietnia do czerwca, a miejscami całkiem nie. — Dawniej przez lekarzów, a dziś zaledwie jako lek domowy, używanem bywa *ziele Barwinka* — herba Vincae v. Pervincae, jako czyszczące krew i lekko ściągające, w kołtunie, w guilu, w biegunkach, w krwotokach, w wozgrzywości; a nawet zachwalano je w suchotach płuc.

Dawniej używano podobnie i

GAT. 2. *B. większego* (V. major LIN.), we wszystkich częściach znacznie większego; z liśćmi różnie-jajowatymi, tępo-kończystymi, często sercowatymi w podstawie, a w brzegu rzęsowatymi; oras kwiatami 2 razy większymi i żywiej-modrymi;— dość zwykłego w Europie południowej.

GAT. 3. *B. drobnokwiatowy* (V. parviflora RETZ.). — Ziele roczne, nagie: którego — korzeń włóknisty; łodyga do 1' wzniesiona, 4kątna, gałęzista; liście krótkoogonkowe, lancetowate, (4" i 1 1/4"), zaostrome, — o przylistkach szydełkowatych; kwiaty niemal parzyste, żółtawo-białe, drobnouchne, kątowe, zwężone w gardzieli; mieszki 3calowe, cieniutkie, zaostrome. — Chwast uciążliwy po rolach Indyi wschodnich; kwitnie w porze deszczowej. — Odwarem ziela w oleju, leczą scyatykę czyli ból kuluszowy. — (V. pusilla MURR.).

RODZAJ 851. *Dwuczub* (*Alstonia* R. BRWN.). — Kielich 5wřębny. Korona tacowata; o rurce i gardzieli — łusieczkowatych; a kraju 5wřębnego łatkach ukośnych. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce i zamkniętych; z główkami prawie-beznitkowemi, lancetowatemi i wolnemi. Jajniki 2, z zal zkami mnogimi na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszerzona w szczycie; znamie nieco-ostrokřężne; bez łusieczek podjajnikowych. Mieszki obłe, wydłużone. Nasiona liczne, tarczowate, równowązkie, ściśnione, rzęsowate i z obu końców czubate.

GAT. 1. *D. szkolny* (A. comosa R. BRWN.), wysmukłe i często dość dorodne drzewo: z kor  popielatawą i pomarszczoną; z gałązkami prawie-ok łkowatemi, oblęmi, kropkowato-brodaweczkowatemi. Liście ma w okřęgach po 4—7 na kařdym w řle, bardzo-krótko-

ogenkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, tępe, (8" i 3 1/2"), jednak nierównej wielkości w jednymże okręgu, ku podstawie niemal-zastrzone, nagie, zbite, z wierzchu lśnące, spodem bledsze. Podbaldaszkę krótkoszypułkowe, po 1 lub po 2—4ch na końcach gałęzi, krótsze od liści, odstająco- i okręgowo-gałęziste lub prawie-pozio-
 me, omszone; z przylistkami łusieczkowatymi. Kwiaty prawie-bezszyputeckowe, zielonawo-białe, najmocniej wonne wieczorem; o kielichu miękkowłosym, kilkakroć krótszym od korony; a koronie 1/2" dłuższej, z obu stron włosistej, z rurką środkiem zaciśniętą, a gardzielią brodą. Mieszki wiszące, 1 1/2" długie, cieniuchne, lekko-ściśnione. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle. — Gorzka jego kora, tak w Indyach jako i w Chinach, zadawaną bywa jak u nas *Goryczka*; gdzie zarazem z miękkiego jego drzewa, robią stoły szkolne do nauki początkowej pisanja. — (*Echites scholaris* LIN.).

RODZAJ 852. *Popłot* (*Echites* P. BRWN.).

— Kielich 5dzielny. Korona tacowata lub lójkowata; bez łusieczek w rurce i w gardzieli; z łatkami 5dzielnego kraju nierównobocznymi. Pręcików 5, osadzonych w rurce lub w gardzieli i w niej zamkniętych; główki strzałkowate spojone ze znamieniem, z przyrostkami bezpyłkowymi. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata; znamię 5kątnie, ostrokrętnie kończyste; łusieczek podjajnikowych 5, wolnych lub czasem zrosłych. Mieszki cieniuchne. Nasiona mnogie, czubate w znaczkę.

GAT. 1. *P. miękkowłosy* (*E. pubescens* BUCHAN.).

— Drzewko, z gałęziami obłemi i cisemi, a gałązkami ściśnionemi i nieco-rowkowanemi. Liście bardzo krótko-

ogonkowe, podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, (9" i 3"), w brzegu chrząstkowate i krające, z wierzchu odstająco- a spodem przylegająco-miękkowłosiste, żeberkowato-nerwowe, nieco pomarszczone. Podbaldaszkę kątową, krótszą od liści; z szypułkami widlastymi wielokwiatowymi; z przysadkami sztydłowatymi, odpadającymi. Kwiaty równowysokie, woni przyjemnej, nieco większe od dzielaminowych, białe; o kielichu omszonym; a rurce kłrony 5ścienną i brzuchatą ku podstawie, z obu stron miękkowłosą. Mieszki od 5—10" długie lecz w każdej parze 1 mniejszy, obłe, wąskie, ponabrzmiwałe przewięziste i rozchodzące się. — Zwyczaj w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle, a najbogaciej w porze deszczowej. — Kora pnia gorzko-ostra, zadawaną bywa w miejscu w biegunkach, w czerwonych, w zgorzelinach, — a zewnętrznie w obrzmieniach dna-nych; nawet i do Europy przed czasy przychodziła pod nazwą *kory przeciwczerwonkowej* lub *tokowej* — cortex antidysentericus v. profluvii v. Conessi, w krajowym narzeczu Codaga Pala. Nasionami zaś leczą ludzkie czerwie.

Pod tém samym mianem, uchodzi także kora

GAT. 2. *P. przeciwczerwonkowego* (E. antidysenterica ROTH.), różniącego się jedynie — liśćmi jajowato-lancetowatymi, nagimi i niewyraźnie-karbowanymi; a kwiatami cielistymi.

GAT. 3. *P. goździkowcowaty* (E. caryophyllata ROXB.). — Krzew z korą blado-cisą i kosmatą; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, kończystym, (5" i 1½"), ogrubniami, spodem kutnerowatymi a z wierzchu nagimi i lśnącymi; z podbaldaszkami końcowymi, wielokwiatowymi, — o przysadkach odpadających; z kwiatami wielkimi białymi ze środkiem czer-

wonawym, mocnej woni goździków, — o łusczkach długich, kończystych i arosłych. — Zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie niemal ciągle. — Liśćmi leczą gorączki dnawe.

GAT. 4. *P. długokwiatowy* (*E. longiflora* DESF.). — Krzew wzniesiony, z gałęziami bardzo długimi, pnąciami się i białą welnistemi; z korzeniem do 5" długim, bulwiasto-rzepowatym; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, falistymi i podwiniętymi w brzegu, spodem białą kosmatymi; z kwiatami kątowatymi, pojedynczymi, bardzo długo-szypułkowymi, — o koronie równie długiej, białej i kędzierzawej. — Pospolity w Brazylii; kwitnie od maja do sierpnia. — Cała roślina wraz z korzeniem mocno młeczna i ostra, używa się w miejscu na obklady i enemy w krwawnicach, oraz w zarazie panującej często pomiędzy bydłem, końmi i mułami.

GAT. 5. *P. wzniesiono-pnący* (*E. suberecta* JACQ.). — Krzew, na wolnych miejscach do 3' wzniesiony a w zaroślach przecażło na 10' wspinający się, z gałęziami cienkimi i miękkowłosemi; którego — liście ogonkowe, podłużnie-jajowate, tępe, ciernisto-kończyste, skórzaste, w brzegu podwinięte, z wierzchu lśnące a spodem bledsze i miękkowłosiste; gronka najczęściej 3kwiatowe, końcowe lub kątowe, dłuższe od liści; kwiaty wielkie, żółte, — o kielichu, szypułkach i koronach na zewnątrz — szorstkich, z gardzielą rozszerzoną krwisto-prążkowaną a krajem falistym; mieszki bardzo długie i obłe. — Rośnie w Indyach zachodnich; kwitnie prawie ciągle. — Sok jego młeczny, jest nader jadowitym, tak iż w parę minut po użyciu zabija: wyciągnięty zaś z niego jad, zowią woorara.

RODZAJ 853. *Mieszyk* (*Ichnocarpus* R. BRWN.). — Kielich 5wrębny. Korona tacowata, tak w rurce jako i w gardzieli bez łusek, a z kraju 5wrębnego łatkami połówkowemi. Pręcików 5, osadzonych i zamkniętych w rurce; główki strzałkowate, oddzielone od znamienia. Jajników 2; zalążki liczne, na szwie przodkowym; szyjka 1; znamię jajowate, ostrokończyste; znitków 5 podjajnikowych, naprzemianległych z pręcikami. Mieszki nadzwyczaj cieniutkie, wielonasionowe. Nasiona mnogie, czubate na znaczku.

GAT. 1. *M. Afzelego* (I. Afzelii R. et S.). — Krzew wysoko wijący się w lewo, całkiem nagi; o liściach ogonkowych, lancetowatych a ku dołowi jajowatych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem jaśniejszych, żeberkowato-nerwowych, często prawie-poskręcanych; wiechach kątowych i końcowych, bardzo złożonych, — z odnogami i odnózkami ściśnionemi, krótkowłosemi, — z których ostateczne dzierżą po 2 kwiatki zwisłe, drobne, białe i miłowne; zresztą o mieszkach szydlowatych, na 3" długich, zrosłych podstawami, początkowo poziomych a potem odgiętych, cisych i rozszczepianych w końcu. — Pospolity po gajach i lasach w Gwinei; kwitnie prawie ciągle. — Odwaru z liści i pędów, używać zwykli w miejscu na wzmocnienie żołądka. — (*Apocynum frutescens* AFZEL.).

RODZAJ 854. *Totna* (*Apocynum* LIN.). — Kielich 5wrębny. Korona dzwonkowata; z rurką wewnątrz o 5 ząbkach ostrych, ukrytych i naprzeciwległych łątkom kraju 5wrębnego; z gardzielą nagą. Pręcików 5, osadzonych nad podstawą rurki i w niej zamkniętych; główki strzałkowate, spojone ze znamieniem w środku położoném, z przyrostkami bez pyłku. Jajniki

2; załączki liczne na szwie przodkowym, prawie bez szyjek; znamię rozszerzone i ostrokręźnie kończyste; łusek podjajnikowych 5. Mieszki odosobnione cieniutkie. Nasiona liczne, na znaczku czubate.

GAT. 1. *T. Mucholapka* (*A. androsaemifolium* LIN.).

— Ziele wieloletnie, z kłębem wydającym płózające się wypustki i pokrytym długimi korzeniami włóknistymi. Łodyga do 3' wzniesiona, czerwona, naga, z gałęziami odstającymi. Liście jajowate, krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste, z wierzchu nagie a spodem omszone. Podbaldaszkę kątową niewielkokwiatową, prawie-wiązkową i krótszą od liści, — a końcową większą i kwieciastą. Kwiatki wonne, nieco pochyłe, wielkości lanuszkowych, białe z krajem różowym albo szkarłatnym, o koronie 2 razy dłuższej od kielicha. Mieszki wiszące, do 4" długie, nagie i cise. — Rośnie dziko w Ameryce północnej, a często i po ogrodach naszych uprawiana dla rozrywki, z powodu przytrzymywania muszek szukających pożywienia w jej rurce; kwitnie od lipca do września. — Z powodu okwitości ostrego mleka, korzenie jej zadają na wymioty i na przeczyszczenie — zwłaszcza w puchlinach, a w mniejszych dawkach ku podniesieniu osłabionego trawienia; Indyanie zaś leczą nimi kile.

Podobnie używanymi bywają:

GAT. 2. *T. konopna* (*A. cannabinum* LIN.), różna — liśćmi węższymi i w obu końcach zcieńczonymi; a podbaldaszkami wiechowatymi, o kwiatach zielonawo-białych; — tudzież

GAT. 3. *T. omszona* (*A. pubescens* R. BRUN.), odznaczająca się — liśćmi podługnie-jajowatymi, z obu stron zwłaszcza też od spodu miętko omszonymi; a podbaldaszkami mniejszymi i również omszonymi: — które to obydwie za jeden gatunek od wielu poczytywane, zgadzają się nawet i w użyciu przemysłowym, gdyż Amery-

kanie północni otrzymują z nich rodzaj przędzy podobnej konopnej, zwaną od nich *przędzą indyjską*.

GAT. 4. *T. indyjska* (A. indicum LAM.).— Krzew, z odziomka grubości 1 cala rozgałęziony w liczne — gałęzie długie, cienkie i wszechstronnie wspinające się a włosiste; o liściach średnio-ogonkowych, sercowatych lub tylko jajowatych, zaokrąglonych; nagich, (4" i 3"), w brzegu nieco-podwiniętych, łasnących i ciemnozielonych z wierzchu a spodem mocno żeberkowato-żyłastych; podbaldaszkach kątowych małych, o kwiatach żółtawobiałych; mieszkach 5calowych i na palec grubych. — Zwykła na Molukkach i w Kochinchinie; kwitnąca latem. — Liście z początku gorzkawe a później słodkawe, jadanymi bywają surowe lub gotowane, w celu wzmocnienia trawienia i przysporzenia pokarmu u matek; podobnie i korzeń: zewnętrznie zaś mają działać jako rozpędzające.

GAT. 5. *T. wenecka* (A. venetum LIN.).— Ziele trwałe; z kłębem czołgającym się; z łodygą na 3' wyrastającą, nagą, z licznymi gałęziami odstającymi; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, ciernisto-kończystymi, (2½" i ½"), nagimi, brzegiem chrząstkowato-ząbkowano ostrymi; podbaldaszkami na końcach łodygi i gałęzi omszonymi, — o przysadkach łącznie z szypułeczkami, kielichami i koronami — gruczołkowato-omyszonych i lępkich; a koronami 4 razy dłuższymi od kielicha, szkarłatnawymi lub białymi. — Dość częsta po wybrzeżach morza Adryatyckiego i czarnego; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Niegdyś pochodziło z niej *ziele i korzeń Roman-ka morskiego* — herba et radix Tithymali maritimi, wymiotująco-przecyszczające.

GAT. 6. *T. odmładzająca* (A. juvenus LAM.), również krzew młeczny, lecz z sokiem czerwonym; którego — kłęb mięsisty, niepodzielny; łodyga cienka, włosista; liście jajowate i włosiste; a kwiaty żółte, o koronach 3 razy dłuższych od kielichów; — rosnący w Kochinchinie, — używany tamże jest od lekarzów i nader wysoce ceniony, jako środek powracający siły młodzieńcze w starości.

RODZAJ 855. *Płochowiec* (*Nerium* R. BAWN.). — Kielich 5dzielnny, z ząbkami wewnątrz. Korona tacowata; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z listków poszarpanych; z kraju 5wřębnego łatkami skręconemi i nierównobocznemi, bez przyrostków. Pręcików 5, osadzonych środkiem rurki korony i w niej zamkniętych; główki strzałkowate, ościste, spojone na środku znamienia. Jajników 2; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka 1, nitkowata, rozszerzona w końcu; znamię tępe; bez łusek podjajnikowych. Mieszki obława. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *P. pospolity* (N. Oleander LIN.), w dawnych zielnikach *Bobkową Różą* i *Kościaneczkami*, a pospolicie *Oleandrem* zwany. — Krzew często drzewkowaty, troisto-gałęzisty w odnogi różgowate, długie i nieznacznie-omszone. Liście ma troiste, wzniesione, krótkoogonkowe, równoważko-lancetowate, (5" i 3/4"), dólne znacznie mniejsze, krótko-kończyste, brzegiem lekko-podwinięte, tęgie, nagie, z wierzchu ciemnozielonolące a spodem jaśniejsze i delikatnie żeberkowato-nerwiste, wgnieciono-kropkowane. Podbaldaszki okazałe. dość wietkie, — o przysadkach równoważko-kończystych, odpadających i zarówno z szypułkami i kielichami czerwonawych. Kwiaty wielkie, ozdobne, miłowne, różowe a rzadko białe, często pełne, do 2" w średnicy

a przeszło 1" długie,— z listeczkami przykoronka 3—5-dzielnymi i zaostrozonymi. Mieszki do 4" długie, cise.— Dzikie zwykły w Afryce południowej aż ku Indyom oraz w Europie południowej, a chodowany wszędzie; kwitnie od lipca do września.— W dzikim więcej a w chodowanym mniej— wszystkie części są odurzająco-ostremi; których w dawniejszych czasach używano w długotrwałych chorobach skórnych, zwłaszcza też *liści Płochowca* — folia Oleandri v. Rosaginis v. Nerii.

Tak samo używanym bywa

GAT. 2. *P. wonny* (N. odoratum LAM.) zupełnie podobny poprzedzającemu, a zaledwie różny— wzrostem mniejszym; liśćmi dużo dłuższymi; kwiatami zaś pełnymi, bardzo-mocno-wonnymi,— których łatki zewnętrzne ciemniejsze od wewnętrznych, mocno kędzierzawych z białą obwódką,— łusek zaś wewnętrznych strzępki nitkowate; — nader zwyczajny dziki i chodowany po ogrodach w Indyach wschodnich, gdzie kwitnie cały rok.

RODZAJ 856. **Kośćtanecznik** (*Wrightia* (R. BROWN.).— Kielich 5dzielnny, wewnątrz o 5 lub 10 łuskach. Korona tacowata; z krajem 5dzielnym, roztwartym; z gardzielą uwieńczoną przykoronkiem z 10 łusek podzielných. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; o główkach strzałkowatych, spojonych ze znamieniem pomiędzy nimi leżącym. Jajniki 2, spojone; zalążki liczne na szwie przodkowym; szyjka nieco maczugowato-nitkowata; znamię tępe, wykrawane. Mieszki wolne lub nieco zrosłe z sobą, z łożyskami przyrosłymi. Nasiona liczne, czubate w końcu przeciwnym znaczkowi. Zarodek bezbiałkowy; rostek górny, zbliżony do znaczka.

GAT. 1. *K. przeciwczzerwony* (W. antidyenterica R. BRWN.).— Krzew lub drzewko strojne, 10' dorasta-

jące; z gałęziami nagimi, szarawemi; z liśćmi ogonkowymi, podługnie-jajowatymi, kończystymi, (3" i 1"), nagimi, spodem wydutnie-nerwistymi; z podbaldaszkami końcowymi—kwiatów białych, woni przyjemnej, o rurce 6 razy dłuższej od kielicha; z mieszkami 6calowymi, wązkimi, spojonymi wraz z wierzchołkami aż do pęknięcia; z nasionami podługnymi, białojedwabistoczubatymi.— Pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Dawniej od niego wywodziło się *korę przeciwczernkową* lub *tokową*—cortex antidysentericus, v. profluvii v. Conessi, właściwie z *Popłota miękkowłosego* pochodzącą, lecz zastępującą tamtą i zarówno z nią skuteczną.— (*Nerium antidysentericum* LIN.).

Téjże saméj kory dostarcza także

GAT. 2. *K. barwiérski* (W. tinctoria R. Bawn.) drzewo 15stopowe; o liściach podługnie-jajowatych, (10" i 4"), kończystych i omszonych; w kwiatkach wielkich, białych, wonnych, do 1½" w średnicy,—o łatkach równowązkich, tworzących wieńcze i wiechowate podbaldaszkę; a mieszkach do 18" długich, nader wysmukłych i spojonych z sobą końcami;—zwykły w Indyach wschodnich: którego tak kora jako i nasiona są wsławione w biegunkach, a liście zawierające wiele barwika indygu podobnego, w barwiérstwie nie małą grają rolę.— (*Nerium tinctorium* ROTTL.).

RODZAJ 857. *Tastemcza* (Kixia BLUM.).—

Kielich 5dzielny. Korona prawie-léjkowata; z rurką zaciśniętą środkiem; z gardzielą nagą; a krajem dzwonkowatym, 5dzielnym i skrzyconym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; główki ostrokończe, z grzbietem ztwardłym, spojęne z pośrodkowym znamieniem. Jajniki 2; opasane obrączką mięsistą; zalążki mnogie na szwie przodkowym; szyjka nitkowata; znamie maczugowate. Mieszki odosobnione, wydłużone.

Nasion wiele, czubatych w końcu przeciwnym znaczko-
wi. Zarodek bez białka; z ростkiem górnym, zbliżo-
nym do znaczka.

GAT. 1. *T. drzewna* (K. arborea BLUME.).— Piękne drzewo; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, z obu końców kończystymi, z wierzchu nagimi a spodem bledszymi i cokolwiek omszonymi; z kwiatami w podbaldaszkach wiązkowatych kątowych, wielkich, biało-żółtawych; z nasionami od dołu trzoneczkowemi i czubatemi.— Rośnie na Jawie; kwitnie od czerwca długo w jesień.— Żółty i ostry sok młeczny, zmieszany z wodą wrzącą lub z miodem, ma dzielnie niszczyć tasiemca; sam zaś użyty, sprawia zapalenie kiszek i żołądka.

RODZAJ 858. *Ciągłość* (*Vahea* LAM.).— Kielich malénki, 5wrębny. Korony léjkowatęj — rurka wydłużona i brzuchata ku podstawie, a kraju 5wrębnego—łatki skręcone. Pręcików 5, osadzonych środkiem w rurce korony; nitki króciuchne; główki strzałkowate. Jajnik jajowy, ostry; szyjka szydlowata; znamię— z krążka okrągłego i mięsistego— 2kończyste. Reszta cech podobna jak w *Nabiałnicy*.

GAT. 1. *C. sprężnikodajny* (*V. gummifera* POIR.).— Drzewo, o gałęziach obłych, nagich i gładkich; liściach naprzeciwległych, ogonkowych, przewrotnie-jajowatych, tępo-zaokrąglonych w końcu, (2" i 1"), skórzastych, lśnących i nerwistych; podbaldaszkach końcowych, przysadeczkowych; kwiatach na 1" długich, brudnawo-żółtych; lecz z owocami nieopisanymi dotąd należyście.— Rośnie na Madagaskar; kwitnie latem.— Z soku młecznego i okwitego téj rośliny, wyrabiają dobry *sprężnik*.— (*Tabernemontana squamosa* COMERS.).

RODZINA CXLIV.

www.libtool.com.cn

Trojeściowate (Asclepiadeaceae LINDL.).

Kwiaty umiarowe, w międzyogonkowych a rzadziej kątowych — okółkach lub wiązkach, a czasem tylko w podbaldaszkach albo gronach, najrzadziej zaś pojedyncze. Kielich 5dzielny lub 5wrębny, różnej wielkości. Korona odpadająca, 5dzielna albo 5wrębna, dzwonkowata, słojkowata, tączowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem, często z ząbkami pomiędzy łatkami oraz z łuseczkami w rurce i gardzieli; w przedkwitnieniu skręcono-dachówkowata, niekiedy tylko łuszczynowata. — Pręcików 5, osadzonych ku podstawie w rurce naprzemianległe z łatkami kraju: nitki spłaszczone, rzadko kiedy wolne ale najczęściej zrosłe w znitek cewiasty, zwykle uwieńczony przykoronkiem zrosło- lub dzielno-lateczkowym: główki zewnątrzwrótne, 2woreczkowe, uwieńczone kończystem przedłużeniem zwórki lub w jego miejscu włosami, a rzadko nagie, — już zrosłe w cewę, już wpół- lub całkiem - wolne; o woreczkach naprzeciwległych, równoległych, często przez podłużną przegródkę 2woreczkowatych, otwierających się — już całkiem w podłuż, już szparką wierzchołkową, podłużną albo poprzeczną — i to zawsze przed rozkwitnięciem; z pyłkiem zlepionym w pyłkowiny bardzo rzadko beztorbeczkowe, ziarniste i powstałe z czwórek pęcherzyków pyłkowych — bądź pojedynczo bądź po 4 dolegających do gruczołków znamienia, — lecz zazwyczaj w torbeczce własnej w każdym woreczku, błonkowatej, zamkniętej szewkiem chrząstkowatym, — z których po 2 należące do osobnych główek czepiają się każdego wyrostka zna-

mienia;— o pęcherzykach pyłku wrzecionkowatych, olejno obłeczonych, wyszłych z szewka.— Jajniki 2, wolne lub spojone podstawami, bez- lub trzonczkowe: załączki liczne, osadzone na łożyskach nerwowatych zajmujących szew przodkowy, kilkoszeregowy, wiszące, wywrócone: szyjki 2, wybiegłe z jajników, króciuchne i nader zbliżone: znamię wspólne obu szyjkom, rozszerzone, 5graniaste a rzadko poszarpano-wielowrębne, bezdzióbne lub dzióbate, całkie albo raz- lub więcej-wrębne, z kątami podstawowymi naprzemianległymi główkom, a opatrzonymi— już wyrostkami fałdeczkowatymi i chrząstkowatymi, chwytającymi torbeczki pyłkowinowe,— już też gruczołkami przytrzymującymi gołe pyłkowiny lépkie.— Mieszki zazwyczaj 2, i to wzniesione lub roztwarte; często pojedynczo przez zronienie jednego,— już gładkie, już cierniste, pękające po szwie z uwolnieniem łożyska.— Nasiona mnogie, ściśnione, na dół dachówkowate; ze skórką najczęściej chrząstkowato obrzeżoną, uwieńczoną czubem jedwabistym zwróconym ku wiérzchołkowi owocu; z białkiem mięsistém ale nikłém, lub bez niego.— Zarodek prostoległy osiowy; o listniach płaskich, liściastych; a rostkowi bliskim znaczka i zwróconym ku wiérzchołkowi owocu.— *Krzewy a rzadziej zioła, najczęściej mléczne i wijące się; z łodygą i gałęziami obłemi i węzłowato-wstawowatemi, a czasem mięsistemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadziej okręgowymi albolitéz naprzeciwległymi,— a w mięsistych zwykle ronionymi lub różnie przeobrażonymi,— zresztą zawsze pojedynczymi i całkimi, bez przylistków, lub w ich miejsce z szczecinami międzyogonkowemi.*

PLEMIE 1.

Obwojnikiowe (Periploceae R. BRWN.).

Nitki pyłkowe w części lub całkiem wolne. Główki 1—4woreczkowe. Pyłkowin 5—20, ziarnistych, pojedynczo lub po 4 przytulonych do rozszerzonych szczytów wyrostków znamion.

RODZAJ 859. Obwojnik (Periploca LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wřębna; gardziel o 5 gruczołkach naprzeciwległych pręcikom, zakończonych ościami mięsistymi i haczykowatymi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i wystających; nitki wolne; główki ostrokończyste, w grzbiecie brodate, przyklęjone podstawami do środka znamienia; pyłkowiny pojedyncze, ziarniste, rozszerzonymi szczytami dolegające do gruczołów znamienia. Znamię tępo-5kątne, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się; gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczk.

GAT. 1. O. maurycycki (P. mauritianum POIR.).— Krzew wijący się i wspinający do 20'; z łodygą i gałęziami cienkimi, oblęmi, ciętymi; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podługznymi, zastrzonymi, (4" i 1 1/2"), brzegiem nieco-podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i lśnącymi, a spodem bledszymi i równolegle nerwistymi; z podbaldaszkami kątowymi, groniastymi, — o kwiatach 1/2calowych, czerwonych, wewnątrz włosisłych, — z przysadkami krótkimi a tępymi; z mieszkami sztydłowatymi i prawie-członkowatymi.— Zwyczajła w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń na wyspie Maurycyus, zadawanym bywa na wymioty zamiast ipekakuanowego.— (*Cynanchum mauritianum* LAM.).

GAT. 2. *O. grecki* (*P. graeca* LIN.).— Krzew do 40' wspinający się swemi licznymi, cienkimi i szarocisawymi gałęziami; którego — liście krótkoogonkowe, różnie-jajowate, (4" i 3"), dólne nieco-mniejże, tępe lub kończyste, z wierzchu lśnące a spodem bledsze; podbaldaszkę prawie-koncowe, widlastodzielne, 10—20-kwiatowe, — o przysadkach sztydłowatych; kwiaty na 1" w średnicy, od zewnątrz żółto-zielonawe, a wewnątrz czerwone i białe-kosmate, mięsistawe, — z łatkami równoważkami i wykrojonemi w końcu, — z łuskami przykoronkowemi oraz nitkowatemi ich wydłużeniami prawie równemi koronie, — z główkami zbito- i białe-kosmatemi; mieszki do 4" długie, cisawe, z początku wgięte i spojone końcami a później rozchodzące się. — Pospolity w Grecyi i na całym Wschodzie, a chodowany u nas po ogrodach; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Jego sok mleczny, ma być do tego stopnia jadowny, iż miejscami w Azji trują nim wilki; a ziele użyte zewnętrznie, jest rozdzielającym.

RODZAJ 860. *Owoik* (*Hemidesmus* R. BRWN.).— Kielich 5wrębny. Korona kółkowa, 5wrębna, o 5 łuskach pod wcięciami bezząbkowemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce i wystających; o. nitkach zrosłych w podstawach a w wierzchołkach wolnych; główkach zaś spojonych wraz, lecz odosobnionych od znamienia i bezbrodych; — pyłkowinach 20, ziarnkowatych, dolegających swymi przyrostkami nerkowatymi po 4 do każdego gruczołka znamienia. Znamię płaskawe, bezbronne. Mieszki obłe, nadzwyczaj rozchodzące się, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczkę.

GAT. 1. *O. indyjski* (*H. indicus* R. BRWN.).— Krzew wysmukły i pnący, z bardzo licznymi i cien-

kiemi a długimi włóknami korzeniowemi; z łodygą obłą, szorstkawą i popielato-szarą; z liśćmi bardzo krótko-ogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, w tępych wierzchołku ciernisto-kończystymi, (3" i 1"), skórzastymi, często w podstawie zaokrąglonej wykrojonymi, z wierzchu jasno-zielonymi, a spodem bledszymi i popielatawymi,— o przysadkach malénkich z każdej strony ogonka, odpadających; z okółkami prawie-bezszypułkowymi — kwiatów zielonawych z wnętrzem czerwonym,— o przysadkach łuskowatych, a łatkach korony ku wewnątrz pomarszczonych.— Zwyczajny na wyspie Cejlon i sąsiednich; kwitnie latem.— Korzeń jego bezwonny i kléisty, używa się w Indjach wschodnich jak *sarsaparylla*, do której ma wiele podobieństwa.— (*Periploca indica* LIN.).

PLEMIĘ 3.

Opninowe (Secamoneae ENDL.).

Nitki zrosłe. Główki 4woreczkowe. Pyłkowin 20, gładkich, czwórkami (lecz zawsze do 2ch główek sąsiednich należącemi) dolegających do ciałek bezrowkowych znamienia.

RODZAJ 861. *Opnin* (Secamon R. BRWN.). — Kielich 5wřębny. Korona kółkowa, 5wřębna. Przykoronek znitka o 5ciu listeczkach ściśnionych z boku, a przyczepionych brzegiem podłużnym, odwróconych i pojedynczych,— wraz z resztą narzędzi upładniających wystający z kwiatu. Pyłkowin 20, gładkich, wzniesionych, uczepionych po 4 u wierzchołków ciałek bezrowkowych znamienia. Znamię w końcu ściśnione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znacisku.

GAT. 1. *O. wymiotowy* (S. emetica R. BRWN.).— Krzew wspinający się; którego korzeń pokrywa mnóstwo korzonków włóknistych, długich i rudawych; łodygę zaś kora cisawo-czerwonawa, pomarszczono popękana. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, równowązkolancetowate, kończyste, (4" i $\frac{1}{3}$ "), dość zbite, z wierzchu ciemno-zielone i lśnące, prawie-beznerwowe; podpodbaldaszkii skąpe, bardzo krótkie, omszone,— o przysadeczkach malénkich; kwiaty białe, ogrubnie, z koroną od zewnątrz nagą; mieszki długie i wysmukłe.— Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie przez całe lato.— Korzeń właściwej woni, zadawanym bywa na wymioty, oraz w różnych innych niemocach w sposób ipekakuany; ma nawet leczyć i kiłę.— (*Periploca emetica*. WILLD.).

GAT. 2. *O. Alpina* (S. Alpini R. et S.).— również krzew pnący: z korą szarą; z liśćmi krótkoogonkowymi, podługzonymi, do 2" długimi, kończystymi, podwiniętymi brzegiem, spodem wydatnie równolegle-nerwiastymi; z podbaldaszkim wiechowatym 3dzielnym, krótszym od liści,— o szypułeczkach cisawo omszonych; z kwiatami białymi, wewnątrz korony kosmatymi; z mieszkami obłymi, brzuchastymi:— rosnący w Egipcie i Afryce południowej, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— oprócz użycia jak poprzedzającego gatunku ze względu korzeni,— dostarcza soku, z którego przyrządzają rodzaj lipożywicy zwanej *soczną antyochenią*— scammonium antiochicum.— (*Periploca Secamone*. LIN.).

PLEMIE 3.

Trojeściowe (Asclepiadeae R. BRWN.).

Nitki zrosłe. Główni dworeczkowe. Pyłkowi 10, poprzączpianych parami do wyrostków znamienia, przedzielonych na dwoje rowkiem podługznym.

RODZAJ 862. *Okreta* (*Sarcostemma* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy podwójny, — zewnętrzny czareczkowaty lub obrączkowaty i karbowany, — a wewnętrzny osadzony na szczycie znitka 5listeczkowy, przewyższający pierwszy i zarazem mięsisty. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny przytwierdzone zcieńczonym szczytem i wiszące. Znamię końcyste lub tępe. Mieszki wysmukłe, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *O. kwaśna* (S. viminalis R. BRWN.).— Krzew wijący się i bezlistny; którego korzeń wydaje liczne łodygi do 12' długie, mięsiste, w całej długości grubości pióra, obłe, — z gałęziami podobnemiż, różnie poplątanemi, zielonawemi, nagimi i gładkiemi; którego kwiaty w wiązках bocznych, są wszystkie — drobne, białe i miły woni. — Niezbyt częsta po gajach i zarosłach Indyi wschodnich; kwitnie latem. — Okwity tej rośliny sok młeczny, nader łagodny i kwaskowaty, stanowi bardzo ulubiony w podróży chłodnik. — (*Asclepias acida*. ROXB.).

GAT. 2. *O. modrawa* (S. glaucum H. et B.).— Ziele trwałe; z łodygą wijącą się w prawo i naga; z liśćmi krótkoogonkowymi, ostro-lancetowatymi, zaostrozonymi w podstawie, błoniastymi, lekko podwiniętymi brzegiem, nagimi i modrawo-zielonymi od spodu; z okółkami międzyogonkowymi, wielokwiatowymi i bardzo długoszypułkowymi; z kwiatami $\frac{1}{4}$ " w średnicy, białymi, na szypułeczkach nitkowatych nagich, — o rurce korony równiej kielichowi, a łatkach fręzłowatych, — o listeczkach przykoronka wewnętrznego dłuższych od główek. — Częsty na wybrzeżach morza Karaibskiego w

Kolumbii. — Korzeń jego, zadawany tamże bywa w zastępstwie i pod nazwą *ipekakuany*.

RODZAJ 863. **Calec** (**Holostemma**. R. BRWN.). — Kielich 5dzielny, korona prawie-kółkowa, 5wřębna. Przykoronek znitkowy, uczępiony przy podstawie znitka, pojedynczy, obrączkowy, załedwie-5wřębny. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone zcieńczonym więżchołkiem. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne i czubate w znaczk.

GAT. 1. *C. strojnokwiatowy* (H. Rheedianum SPR.). — Krzew, o licznych i białych włóknach korzeniowych; łodydze oblęj, nieco-węzłowatęj, zielonęj i zarówno z resztą rośliny nagięj; liściach jajowatę-sercowatych, kończystych, (5" i 3"), z więżchu ciemno- a spodem jasno-zielonych, z nerwami często czerwonymi i z przyrostkiem szczecinowatym od góry blisko podstawy, nagimi, — na ogonkach 2calowych skręconych; podbaldaszkach prawie-bezszypułkowych, o 5 kwiatach — okazających, strojnie ubarwionych czerwono-zielono-biało, tęgo rozpstartych; mieszkach podłużnie-jajowo brzuchatych, zaostzonych i do 5" długich; a nasionach podłużnie-jajowych, wydłużonych w długi czub sřębrzysto-jedwabisty. — Dość pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie w porze dęszczowęj. — Proszek z korzeni za dmuchnięty, ma lęczyć plamy rogówki; a zarazem, przyrzadzają z niego maści i rżne złożone lęki oczne: przy tēm zadawanym bywa równocześnie i wewnętrznie. Sok zaś jego mlęczny, jest całkiem łagodny. — (*Asclepias annularis* ROXB.).

RODZAJ 864. **Obwoina** (**Cynanchum** LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona prawie-kółkowa, 5-

dzielną. Przykoronek znitkowy cewiasty, zamykający narzędzia płciowe, z ujściem 5—10wrębnym, a 5cią jego łatkami zewnętrznymi naprzeciwległymi i równoległymi względem wewnętrznych i względem główek. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone poniżej wierzchołka zcieńzonego. Znamię z koniuszkiem dość głęboko wykrojonym. Mieszki obłe, rozchodzące się. Nasiona liczne, czubate wznaczk.

GAT. 1. *O. ostra* (C. monspeliacum LIN.).— Ziele trwałe; którego kłęb — białawy, mięsisty, obły, na kilka cali długi a na 1" w średnicy, pokryty licznymi korzeniami włóknistymi,— wydaje kilka łodyg do 6" wysokich, obłych, cienkich, nagich i gałęzistych; liście ogonkowe, nerkowato-sercowate, w wierzchołku lancetowato wybiegłe, modrawo-zielone i nisko omszone; podbaldaszki pojedyncze pomiędzy każdą parą liści i dłuższe od nich, kilkakroć widlastodzielne, wielokwiatowe; kwiaty białe i różowane, na długich i kosmatych szypułkach, o przysadeczkach malénkich sztydłowatych.— Pospolita w Hiszpanii, Włoszech, Francyi południowej i w Grecyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Sok jój mléczny i ostry, po ścięciu się daje tak zwaną *socznice francuską* lub *monpelierską* — scammonium gallicum v. monspeliense, używaną na przeczyszczenie zarówno z innemi jój odmianami.

RODZAJ 865. **Ciemtężyk** (*Vincetoxicum* MÖNCH.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna. Przykoronek znitkowy tarczowaty, mięsisty, 5—10łateczkowy, wewnątrz pojedynczy. Główki z kopiuszkiem błoniastym w szczycie. Pyłkowiny brzuchate, umieszczone tuż pod ich wierzchołkiem zcieńczonym.

Znamię z koniuszkiem całkim. Mieszki brzuchate, gładkie, ~~wroziwarte~~. Nasiona mnogie, czubate w znaczkę.

GAT. 1. *C. lékarski* (V. officinale MÖNCH.), dawniej mianowany *Zwyciężyjadem*, a niewłaściwie *Tojęścią* i *Trojęścią*. — Ziele trwałe. Kłęb ukośny, niby-ugryziony, mocno węzłowaty, białawy, zlicznymi korzonkami włóknistymi białymi. Łodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza lub bardzo rzadko o parze gałązek, obła, z jednej lub z dwóch stron omazona. Liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe lub po 3 — 4 w okręgu, sercowate albo podłużnie-jajowate, zaostrome, rzęsowate, (4" i 2"), z obu stron lecz wyraźniej spodem i po nerwach omszone, — a najwyższe lancetowate. Okółki pojedyncze lub parzyste pomiędzy ogonkami liści najwyższych, krótsze od tychże, — jeden 5—9kwiatowy a drugi często o 2—3 kwiatach; z szypułeczkami, kielichami i przysadkami omszonymi. Kwiaty nie wielkie, białe, z koroną nagą, a łatkami przykoronką żółtawymi i jakby tępą poprzygryzanymi. Mieszki do 3" długie, proste, wrzecionowato wydłużone, długokończyste, kręskowane. Nasiona podłużne, w koło obwiedzione błoną i z białym czubem. — Bardzo zwyczajny po wzgórzach, górach, skalach i gołoborzach podobnych, prawie w całej Europie; kwitnie od czerwca do września. — Dawniej *korzeń zwyciężyjadowy* — *radix Vincetoxici* v. *Hirundinariae*, okwitujący w *asklepiadynę*, pobudzający do wymiot i do potów, — zachwalany bywał w puchlinach, w gorączkach łożnych, w ospie trudno wywijającej się, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, — a zewnętrznie w ukąszeniu żmii i we wrzodach. — (*Cynanchum Vincetoxicum* PERS.).

Zarówno używano także i

GAT. 2. *C. czarny* (V. *nigrum* MÖNCH.)— złodygami wijącemi się; z liśćmi podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi; z okółkami mniejszymi, pojedynczymi; z kwiatkami ciso-czerwonawymi i kosmatymi wewnątrz,— o przykoronku z 5 łatkami większemi a 5 mniejszemi; a z mieszkami prostymi:— rosnący w Europie południowej i w Rosyi:— (*Cynanchum nigrum* PERS.): oraś

GAT. 3. *C. średni* (V. *medium* R. BRWN.)— również wijący się,— lecz o liściach sercowato-wydłużonych, zaostzonych; koronach bialo-czerwonawych i nagich wewnątrz,— z łatkami przykoronka przewrotnie-sercowatemi; a mieszkach skrzywionych:— rosnący tamże.— (*Asclepias media* HORT.).

RODZAJ 866. **Cewczyniec** (*Solenostemma* HAYN.).— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5wrębna. Przykoronek cewiasty, 5dzielny,— z łatkami naprzeciwległymi główkom, tępemi i łódkowato sfaldowanemi. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uwieszone szczytem zwężonym. Znamię tępe. Mieszki przez zronienie pojedyncze, brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *C. przeczyszczający* (S. Arghel HAYNE.).— Krzew, z łodygą wzniesioną do 3', gałęziastą. Liście ma bardzo-krótkocogonkowe, naprzeciwległe, jajowato-lancetowate, (2" i 1"),— najwyższe i gałęziowe znacznie węższe i prawie równowazko-lancetowate, czasem nawet sierpowato zgięte, kończyste, skórzaste, blado-zielone, miękkowłose a z wiekiem prawie nagie— podobnie jak i gałązki. Podbaldaszkki dość znaczne, szypułkowe, międzyogonkowe; o przysadkach równowazko-lancetowatych, w brzegu przeświecających; a szypuleczkach i kielichach omszonych. Kwiatki białe, z rurką krótką, krajem do $\frac{2}{3}$ " średnicy; z przykoronkiem krótszym od niego, nieco-mięsistawym,— o łatkach

kapturkowatych, wzniesionych i wykrojonych w podstawie. Mieszki podłużnie-jajowe, $2\frac{1}{2}$ " długie, w końcu zwężone i zakrzywione.— Rośnie w Nubii i w Egipcie wyższym; kwitnie latem.— Drobniejsze listki przymięszywane bywają do *senesu aleksandryjskiego*— *senna alexandrina*, z którym i w skutkach zgadzają się.— (*Cynanchum Arghel DELIL.*).

RODZAJ 867. *Naparch* (**Kanachia** R. BRWN.).— Kielich 5wřębny. Korona dzwonkowata, z krajem 5dzielny. Słupusł narzędzi płciowych na wpół ukryty. Przykoronek na samym szczycie cewy znitkowej,— o 5 listeczkach szydlowatych, z podstawą zgrubłą i niepodzielnymi. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate i uwieszone samym szczytem. Znamię bezbronne. Mieszki cieniułhne, krėsowane. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *N. wełnistokwiatowy* (K. laniflora R. BRWN.).— Podkrzew albo krzew: z łodygą wzniesioną, nagą; z liśćmi płaskimi, naprzeciwległymi, zbliżonymi, równoważko-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, do 3" długimi, nagimi i beznerwowymi,— w osadzie o licznych ząbkach szczecinowatych i prawie okręgowych; z szypułką międzyogonkową, o pół krótszą od liści, w końcu wiązkowo-okoleczkowo wielokwiatową,— o przyśadkach nierównych i szydlowatych; z kwiatkami na 1-calowych szypułeczkach, otoczonych w podstawie licznymi ząbeczkami odpadającymi,— o koronach białych, od zewnątrz nagich a wewnątrz szorstkawo-włosistych; z mieszkami obłańo-wrzecionowatymi, łękowatymi, prawie-pomarszczonymi.— Zwykły w Arabii i Abissynii; kwitnie latem.— Sokiem jego mlęcznym, zmieszanym

z masłem, leczą parchy.— (*Asclepias laniflora* FORSK.). www.libtool.com.cn

RODZAJ 868. *Dwułust* (*Sonninia* REICHB.). — Kielich 5dzielny. Korony rurka krótka, słojkowata, a kraj 5dzielny. Przykoronek o 5 listkach, a każdy z 1 łuseczką na wewnątrz. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny brzuchate, uwieszone poniżej swego szczytu. Znamię z długim i całym dzióbkiem.

GAT. 1. *D. wymiotowy* (*S. vomitoria* KOST.). — Podkrzew jedwabisto-gałęzisty; którego— korzeń obrączkowaty, żółtawy, gruby; liście jajowate, zastrzone, rome, lecz na obu powierzchniach jedwabiste; kwiaty dość duże, zwierzchu omszone, białawe.— Rośnie w Indyach wschodnich i w Chinach.— Korzeń ma być jednym z dzielnych leków wymiotowych, pobudzających poty i ułatwiających odprowadzanie.— (*Diplolepis vomitoria* LINDL.).

RODZAJ 869. *Młeczara* (*Calotropis* R. BRWN.). — Kielich 5dzielny. Korona prawie-dzwonkowata; z krajem 5dzielnym; z rurką 5kątną w kąty torbiaste. Przykoronka znitkowego, wszystkie 5 listków łódkowate i przyrosłe do cewy znitka, oraz odgięte w podstawie. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione i uwieszone wierzchołkami zcieńczonymi. Znamię bezbronne. Mieszki brzuchate, gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczkach.

GAT. 1. *M. olbrzymia* (*C. gigantea* R. BRWN.). — Krzew lub podkrzew. Łodyga do 10' wzniesiona, grubości uda, z korą szarą, z gałęziami prawie-wzniesionymi; z pędami— zarówno jak i reszta rośliny— opłasnionymi kosmkami wełniastymi, białymi i zcierającymi się. Liście bardzo-krótkoogonkowe, krzyżowe, podług-

nie-przewrotnie jajowato-sercowatymi, niemal wpółobój-
mującymi (9" i 4"), ~~czasem~~ cokolwiek kończystymi,
grubymi, łamnymi, z wiérzchu prawie-nagimi— bo tylko
przy ogonkach cisawo-brodatymi, a spodem białawo
strzępiasto-kutnerowatymi. Okółki podbaldaszkowate,
6—10kwiatowe, grubo szypułkowe, prawie o pół krót-
sze od liści i pojedyncze pomiędzy ogonkami, —
o przysadkach małych, podłużnych. Kwiaty woni słabiej
liliowej, przeszło na 1" w średnicy, blado-fioletowe wpa-
dające w różowe lub szkarłatne, albo białe; z rurką $\frac{1}{4}$ —
a łatkami kraju $\frac{3}{4}$ jej długości zajmującemi i odgięto
wwinietemi; z listkami przykoronka ściśnionymi pra-
wie szablasto, podkręconymi na zewnątrz, a w wiérz-
chołku 2rożkowemi. Mieszki podłużnie-jajowe, koń-
czyste, na 4" długie, kréskowane i dołeczkowate.—
Pospolita w całej Azji południowej, zwłaszcza pomiędzy
zwaliskami i po starych murach, oraz pustkowiach,—
często i uprawna; kwitnie prawie ciągle.— Tak sok
mleczny gorzko-ostry podobny do opium, jako i kora
korzenia— zwana *kórzeniem mudarowym*— ra-
dix Mudarii, okwitujące w *mudarynę* i w nie-
wielkich dawkach wzbudzające wymioty,— od dawna
są w użyciu lécarskim w padaczce, kurczach, poraże-
niach, słońiowacinie, czerwivości, kile, dnie, zimnicach
i mnóstwie innych cierpień złośliwych. Jamaikanie lé-
czą nim owrzodzenia gardła, grzybki i choroby oczów;
a z włókiem kory doprawiają przędzę jedwabiowi po-
dobną.— (*Asclepias gigantea*. AIT.).

GAT. 2. *M. wyniosła* (C. procera R. Bawn.), różna od poprze-
dzającej zaledwie— liśćmi dużo kończystszyimi, oraz kwiatów biało
fioletowanych lub żywo-żółtych łatkami prosto odstającemi;— rosnąca
w Egipcie i w Persyi;— dostarcza soku, którym leczą parchy i wszel-

kie złośliwe choroby skórne; liści używanych zewnętrznie w bólach i obrzmieniach dnawych, oraz do wyrabiania istoty słodkiej zwanej w Persyi *cukrem Ochar*; a koron służących do wyszczelniania poduszek i materaców.— (*Asclepias gigantea* LIN. procera. ART.).

RODZAJ 870. *Kolczyntek* (*Gomphocarpus* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielną, odgiętą. Przykoronek znitkowy o 5 listkach kaptarkowatych, wewnątrz pojedynczych, o 2 ząbkach przy podstawie. Główki uwieńczone w wierzchołku błoniasto. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone szczytem zzielenionym. Znamię przyniecione, bezbronne. Mieszki przez srobnienie najczęściej pojedyncze, brzuchate, uzbrojone kolcami niewinnymi. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *K. kędzierzawy* (*G. crispus* R. BRWN.).— Ziele trwałe: którego łodyga do 2' wzniesiona, gałęziasta, ściśniona, okryta włosami białymi i tęgimi, — z gałęziami naprzemianległymi; liście prawie bezogonkowe, naprzeciwległe, z podstawy sercowatej lancetowate, (2" i $\frac{1}{2}$ "), falisto wcinane, tęgowłose; okółki końcowe, o wielu kwiatach szkarłatnych, których szypułeczki i kielichy włosiste.— Tu i owdzie na wzgórzach przykład. Dobrzej nadziei, kwitnie od listopada do maja.— Górski jego korzeń mocno pędzi moczu.— (*Asclepias crispa* LIN.).

RODZAJ 871. *Brodzitat* (*Xysmalobium* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona o 5 łatkach brodawkowato-brodatych od wewnątrz. Przykoronek znitkowy 1aszeregowo-10dzielny; z łatkami 5ma większemi mięsistemi i naprzeciwległemi z główkami, a 5ma mniejszemi naprzemian. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone wierzchołkami. Znamię bezbronne. Mieszki przez zro-

nienie— pojedyncze, brzuchate, pokryte łuskami piórkowatymi. Nasiona mnogie, czubate w znaczku.

GAT. 1. *B. falistolistny* (X. undulatum R. BRWN.).— Krzew z łodygą do 1 1/2' wzniesioną, do 1" w średnicy, mięsistą, obłą, pojedynczą, omszono-kosmatą; liśćmi bezogonkowymi, lancetowato wydłużonymi do 5", naprzemian- lub naprzeciw-ległymi, zaostrozonymi, odstającymi, falistymi, nagimi, ku górze coraz mniejszymi; z okółkami bocznymi, licznymi, prawie-bezszypułkowymi, wielokwiatowymi; z kwiatami dość dużymi, zielonawymi,— o łatkach korony w końcach włosowato-fręzłowatych, a kielichach rzęsowatych.— Również z Przyładka Dobrej nadziei; gdzie kwitnie od grudnia do marca.— Korzenia używają w morzyskach i jako pędzącego mocz.— (Asclepias undulata. LIN.).

RODZAJ 872. *Trojeść* (Asclepias LIN.).— Kielich 5dzielny. Korona 5dzielna, odgięta. Przykorenek znitkowy o 5 listkach kapturkowatych, wydających z dna po 1 wyrostku rożkowatym. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, uwieszone szczytem zcieńczonym. Znamię bezbronne, przyniecione. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczku.

GAT. 1. *T. pospolita* lub *syryjska* (A. syriaca LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb mięsisty, mocno rozpływający się i wydający mnogie wypustki. Łodyga do 6' czasem wzniesiona, kosmato-omszona, pojedyncza. Liście średnioogonkowe, jajowato lub eliptycznie wydłużone, krótko-kończyste, (8" i 3 1/2"), w podstawie zaokrąglone, z wiérzchu lekko omszone a spodem kosmato białoszaraowo omszone,— wiérzchołkowe i na wypustkach mniejsze i węższe. Okółki wielkie, bogate,

wietko-kulistawe, ~~wziewleci~~ szypułkowe, — z przysadkami równoważko - szydłowatymi. Kwiaty brudno-lilla; o'szypuleczkach i kielichach kosmato omszonych. Mieszki do 4" długie, brzuchate, kończyste i chropowate. — Pochodzi z Ameryki północnej; lecz uprawna wszędzie nader powszechna, a dziczała bardzo częsta w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie od lipca do sierpnia. — Z okwitego jej soku młecznego, można otrzymywać *sprężnik*; korzeniem leczą dychawicę; liśćmi zmiażdżonymi obkładają obrzmienia zimne i niektóre wyrzuty skórne; młode wypustki jadają jak szparagi; czubów nasionowych używają do wyścielania poduszek itp: lub za dodaniem wełny, bawełny albo jedwabiu, wyrabiają z nich różne tkaniny; z łodygi zaś otrzymują przędzę podobną konopiom.

GAT. 2. *T. kurassauka* (A. curassavica LIN.). — Ziele wieloletnie: którego — kłęb bardzo krótki; gęsto pokryty cienkimi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' wzniesiona, pojedyncza, obła, omszona; liście krzyżowe, ogonkowe, lancetowate, zaostrome, w podstawie zciénzone, (4" i 1 1/2"), lśnące, nagie; okółki szypułkowe, wzniesione, podwierzchołkowe, — z przysadkami szydłowatymi przy podstawie szypuleczek omszonych; kwiaty cisawo-czerwonawe albo pomarańczowo-czerwone, rzadko zaś białe, — o kielichu omszonym i odgiętym; mieszki wydłużone do 4", brzuchate, zaostrome, chropawe. — Rośnie w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich; kwitnie tamże prawie ciągle, a u nas po szklarniach od czerwca do października. — Tak liści jak i korzeni używają w miejscu na wymioty, nazywając ostatnie *niby-ipekakuaną* — bastard-Ipecacuanha; które w mniejszych dawkach, również po-

budzącą do potów i pedzącą mocz działają. Prócz tego łodygami, liśćmi i kwiatami leczą ciekączkę i upławy; świeżo zaś zmiążdżonemi, tamują krwotoki świeżych ran.

Na podobieństwo *ipekakuany*, używają się także miejsca-
rai, jako tak samo działające:

GAT. 3. *T. przeciodychawiczna* (A. asthmatica LIN.).— Ziele wieloletnie— z kłębem krótkim, prawie-drzewiastym,— o mnóstwie korzeni włóknistych, białoszarych i mięsistych; z łodygami licznymi, wycięmi się, wysmukłymi, do 12' dorastającymi, których młode pędy kosmato omszone; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, do 3" wydłużonymi prawie równoważko, lecz w podstawie nieco rozszerzonej sercowatymi, w wierzchołku kończystymi, spodem kosmato omszonymi— zarówno jak i ogonki i szypułki,— z których drugie 2 razy dłuższe od pierwszych; z okółkami niewielkokwiatowymi i często wypustnymi,— o przysadkach lancetowatych; z kwiatkami drobnymi, brudno-żółtymi i pomarańczowymi; z mieszkami lancetowatymi, reszatkowatymi, do 4" długości:— nader zwyczajna w Indyach wschodnich po gruntach lekkich i piaszczystych, a kwitnąca w porze deszczowej:— której korzenie najwięcej zachwalają w czerwonych i śluzotokach płucnych:— (*Cynanchum Ipecacuanha* WILLD.).

GAT. 4. *T. bulwiasta* (A. tuberosa LIN.).— również ziele trwałe,— o kłębie bulwiasto nabrzmałym; łodydze do 2' wzniesionej, brudno-czerwonej, szorstkowłosisłej, górą rozpierzchło gałęzistej; liściach bardzo licznych, naprzeciwległych, krótkoogonkowych, jajowato-podługnie-lancetowatych, tępych i kolczysto kończystych, kosmatych; okółkach końcowych, ułożonych podbaldaszkowato, bogatych w kwiaty pomarańczowo-żółte i lśnące:— pospolita w całej Ameryce północnej po miejscach spiekłych i kamienistych, a kwitnąca od czerwca do września:— której korzenie stanowią zwykły lek, ułatwiający odpluwanie i wzbudzający poty w niezbytach i w zapaleniu opłucni.

GAT. 5. *T. czerwona* (A. incarnata LIN.).— także ziele wieloletnie; którego— kłąb mięsisty i gałęzisty; łodyga do 3' wzniesiona, zielona lub czerwona, tylko ku wierzchołkowi gałęzista i także miękkowłosa a spodem naga; liście naprzeciwległe a czasem troiste, krótkoogonkowe, lancetowato wydłużone, zaostrome, (5" i

1¼"), z obu stron nagie, — a górne znacznie mniejsze i węższe; okółki na końcach pedów parzyste, wzniesione, na szypułkach miętko kosmatych, — o przysadkach sztydłowatych; kwiaty cielisto-czerwone, nieco-wanielowo wonne, z różkami mocno wystającymi z kapturków przykoronka: — zwykła w Ameryce północnej, kwitnąca w lipcu i sierpniu: — której korzenie jak *buhaiastéj* używane.

RODZAJ 873. *Magonit* (*Gymnema* K. BRWN.). — Kielich 5dzielny. Korona prawie-słojkowata, 5wrębna, uwieńczona w gardzieli 5ma łuszczkowatymi ząbkami w wycięciach łatek kraju, a czasem i całkiem naga. Znittek bez przykoronka. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uczępione podstawami i wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki cieśniuchne, gładkie. Nasion wiele, obrzeżonych i czubatych w znaczkach.

GAT. 1. *N. mlékodajny* (*G. lactiferum* R. BRWN.). — Podkrzew: z łodygą na wpół zielną, wzniesioną, obłą; liśćmi jajowatymi, zaostrzonymi, błoniastymi, płaskimi, naprzeciwległymi; okółkami krótkimi, wypustnymi, międzyogonkowymi. — Zwyczajny na Cejlonie: gdzie łagodne jego mléko używanem bywa jak krowie, a młode wypustki za jarzynę. — (*Asclepias lactifera* LIN.).

GAT. 2. *N. tęg* (*G. tenacissimum* SRR.). — krzew pnący się wysoko; o liściach sercowatych i omszonych; kwiatach w wielkich wiébach podbaldaszkowatych; a mieszkach kosmatych: — rosnący w Indyach wschodnich: — dostarcza przędzy grubéj, wyrabianéj na liny dużo mocniejsze od konopnych. — (*Asclepias tenacissima* ROXB.).

GAT. 3. *N. barwiérski* (*G. tingens* SRR.). podobnyż krzew Indyi wschodnich, używanym bywa od Birmanów do barwienia na sielono. — (*Asclepias tingens* ROXB.).

RODZAJ 874. *Woskokwiat* (*Hoya* R. BRWN.). — Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5łatkowa. Przykronek znitkowy o 5 listkach mięsistych,

przygniecionych, których kąt wewnętrzny wybiega w ząb dolegający do główki. Główki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny ściśnione, schodzące się i podstawami pouczépiane. Znamię prawie bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *W. wielkokwiatowy* (*H. coronaria* BLUM.).— Krzew wspinający się nader wysoko, niewiele i krótko-gałęzisty. Liście bardzo odległe, naprzeciwległe, krótko- a grubo-ogonkowe, jajowate, kończyste, (4" i 2"), w podstawie zaokrąglonej czasem wykrojone, w brzegu podwinięte, grube, łamne, skórzaste, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem szarawo omszone i tylko o nerwie głównym wystającym. Okółki zwykle około 10-kwiatowe, na 2calowych a grubych szypułkach. Kwiaty do 2" w średnicy, na 1calowych szypułeczkach, od zewnątrz modrawo zielone a wewnątrz cise i nader lśnące, nocą woniejące jakby ananasowo; z koroną nagą i często odgiętą. Mieszki do 14" wydłużone, z podstawy niemal-2calowej ostrokrężnie zwężające się, bladzielone i krésowane.— Częsty w okolicach górzystych i ponad strumieniami na Molukkach i na Jawie; kwitnie niemal ciągle.— Sok jego młeczny łagodny, zadawanym bywa w miejscu jako chłodzący w ciekączkach.

GAT. 2. *W. zielonokwiatowy* (*H. viridiflora* R. BRWN.).— Również krzew pnący, całkiem nagi; którego— łodygi i gałęzie szare; liście na 2calowych ogonkach, prawie sercowato-jajowate, zaostrome, (5" i 3"), błoniaste, z wierzchu ciemno- a spodem bledziej-zielone; okółki pojedyncze, wielokwiatowe, z szypułką równą szypułeczkom ale krótszą od ogonków; kwiaty zielone, o koronach nieco poodginanych; mieszki pra-

wie-ostrokężne, tępe, do 4" długie, a do 1½" średnicy przy podstawie, zielonawo-żółte.— Pospolity po zarosłach i gajach na półwyspie indyjskim i na Cejlonie; kwitnie latem.— Korzeń jego ostrogorzki i młode pędy, zalecają w puchlinach, oraz w celu ułatwienia odpluwania.

RODZAJ 875. *Tojowiec* (*Marsdenia* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata lub prawie-kółkowa, 5wřębna. Przykoronek znitkowy, o 5 listkach ściśnionych, całkiem pojedynczych. Głównki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny wzniesione i uczępięone podstawami. Znamię bezbronne lub z dzióbkiem. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *T. wzniesiony* (*M. erecta* R. BRWN.).— w starych zielnikach *Toinę* zwany.— Podkrzew ściśniono-krzaczysty, wzniesiony do 5'; z łodygą i gałęziami ciętkiem; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowato-sercowatymi, kończystymi, (3" i 1½"), jasno-i modrawo-zielonymi; z kwiatkami drobnymi, białymi, wonnymi,— w licznych i prawie-okółkowatych podbaldaszkach na górnej części łodygi,— o łatkach korony bezbronych, 4—5 razy dłuższych od rurki.— Zwyczajny na całym Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Sok mlęczny tak jest ostry, iż go używają do spęcherzania skóry jako środka odciągającego, a wewnętrznie na wymioty i przeczyszczenie. Dawnymi zaś czasy przepisywaném bywało *ziele Toiny okrągławolistnej*— herba Apocyni folio subrotundo w podobnym celu.— (*Cynachum erectum* LIN.).

GAT. 2. *T. barwiński* (M. tinctoria R. BRWN.);— także krzew pnący, rosnący na Sumatrze i w Indjach Wschodnich,— ma być bogatszy od *Indygowca barwińskiego* w barwik przyrody indyga.

RODZAJ 876. **Matzolist** (**Conchophyllum** BLUM.).— Kielich 5dzielny. Korona prawie-kulista, w kraju 5wrębna a brodata w gardzieli. Znittek bez przykoronka. Pyłkowiny osadzone podstawami, wzniesione. Znamię tępe. Mieszki gładkie. Nasiona liczne, czubate w znaczk.

GAT. 1. *M. dachówkowaty* (C. imbricatum BLUM.).— Ziele trwałe, pasożytne: którego— łodyga i gałęzie węzłowe, zakorzeniające się w korze drzew licznymi korzonkami włóknistymi wyszłymi ze wstawów; liście okrągławo-sercowate, wykrojone, do $1\frac{1}{2}$ " w średnicy, mięsiste, przylegające dachówkowato do kory drzew, z wierzchu wypukłe i brudno-białawo-zielone, a spodem wklęsłe i brudno - czerwone; okółki parzyste, małe, do 8kwiatowe; kwiatki nieco-wonne, białe, o znitku ukrytym i 5kątnym; mieszki na 3" długie, zaostrome, cienkie.— Porasta najwięcej drzewa mango na Molukkach, a najokwieciej na wyspie Nuskambanga obok Jawy;— kwitnie w listopadzie i grudniu.— Mleko jego jest łagodne; odwarem z liści przyspieszają wysypanie się ospy, leczą ciekączki, oraz przyrządzają z nich *żuwki* przymieszując je zamiast *Żuwony*.

RODZAJ. 877. **Opięta** (**Dischidia** R. BRWN.).— Kielich 5dzielny. Korona słojkowata, 5wrębna. Przykoronek znitkowy o 5 listkach rozwarto wrębnych i odgiętych. Główniki uwieńczone przyrostkiem błoniastym. Pyłkowiny uczepione podstawami, wzniesione. Znamię bezbronne. Mieszki gładkie. Nasiona mnogie, czubate w znaczk.

GAT. 1. *O. szelągkowata* (D. nummularia K. BRWN.). — Podkrzew podobny lecz znacznie mniejszy od *Woskowiaków*, opinający się szczelnie na pniach i gałęziach całych drzew; o łodydze łamnej, cienkiej, szorstkawej i zarówno z innymi częściami rośliny — białe opylonej; o liściach ogonkowych, naprzeciwległych, okrągławo-jajowatych, kołczysto-kończystych, z obu stron wypukłych, $\frac{1}{2}$ " długich a cokolwiek węższych, spodem o-mączonych; z okółeczkami bardzo-krótkoszypułkowymi; z kwiatkami nader drobnymi, białymi, po 2 lub 3 wraz, — a listeczkami przykoronka sztydłowatymi i rzę-sowatymi; z mieszkami cieniuchnymi, na $1\frac{1}{2}$ " długo-ści, ku górze obłymi a przy podstawie ściścionymi. — Bardzo częsta po wybrzeżach morskich jawańskich i południowej Nowej Hollandyi. — Z powodu łagodnego mleka, leczą nią ciekączki i rany kłute.

Toż samo rozumie się i o

GAT. 2. *O. Rafflesa* (D. Rafflesiana WALL.): znacznie więk-szej we wszystkich swych częściach, — z liśćmi jajowatymi, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), kończystymi, grubymi i ciemnozielonymi; z okółeczkami 4—5-kwiatowymi; a mieszkami obłymi, zaostrozonymi, cieniuchnymi i do 4" wydłużonymi: — rosnącej wraz z poprzednią.

RODZINA CXLV.

Oliwowe (Oleaceae ENDL.).

Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jedno-płciowe, w gronach lub 3dzielnich wiébach, a rzadko prawie- w wiązkach, — z szypułeczkami naprzeciwległymi i 1przysadeczkowemi. Kielich zrosłodziałkowy, 4-zębny albo-dzielny i trwały, tylko niekiedy żaden. Korona

lójkowata, prawie-tacowata lub jakby-dzwonkowata; z krajem ~~bardzo~~ głęboko-4dzielny, w przedkwitnieniu łuszczynowatym:— niekiedy żadna. Pręcików 2, osadzonych na podstawie rurki; z nitkami do niej dolegającymi; z główkami 3woreczkowymi, grzbietoczępnymi, otwierającymi się w podłuż, — o woreczkach przeciwnych. Jajnik wolny, 2komorowy, bez krążka; komory najczęściej 2załączkowe, z załączkami oboklegle z wiérzchołka przegrody wiszącymi, — rzadziej 3załączkowe, a wtedy skrajne ronione, — a najrzadziej z załączkami 2azeregowymi, licznymi; szyjka króciuchna; znamię całkie lub też wrębne. Owoc — już pestczak zwykle przez zronienie 1komorowy, 1nasionowy, — już jagoda lub torebka niepękająca i górą wydłużona w skrzydło, — już pękająca w łuszczyny po ścianach. Nasiona zazwyczaj w komorach pojedyncze, czasem po 2, a niekiedy i wiele, zawsze wiszące, najczęściej ściśnione, a kiedy niekiedy skrzydlasto-obwiedzione. Zarodek w osi białka zbito-mięsistego lub też rogowatego, prosty; listnie liściaste; a rostek górny. — *Drzewa albo krzewy, z gałęziami naprzeciwległymi, węzłowatymi; z gałązkami 4ściennymi albo ściśnionymi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, już prostymi i całymi, bez wstawu pomiędzy ogonkiem a blaszką, — już nieparzysto-pierzastymi; bez przylistków.*

PLEMIE 1.

Oliwowe (Oleinae ENDL.).

Owoc pestczak lub jagoda.

RODZAJ 878. *Oliwa (Olea LIN.).* — Kielich krótko-rurkowaty, 4zębny. Korona krótko-dzwonkowata,

z krajem 4-wrębnym lub-dzielnym, płaskim; — a czasem żadna. Pręciki 2, osadzone po nad podstawą w rurce i wystające, — a w bezpłatkowych żadne. Jajnik 2komorowy; komory 2załączkowe; załączki obokległe, uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne w 2 łateczki często wykrojone. Pestczak jagodowaty, przez zronienie 1—2nasionowy; z pestką kostną 1 — 2komorową. Nasiona wywrócone. Załączki w osi białka mięsistego albo mączastego.

GAT. 1. *O. popolita* (*O. europaea* LIN.), zwykle *Drzewem oliwném* zwana i nader do *Wierzby* podobna — bywa w dwóch odmianach, poczytywanych od wielu za osobne gatunki; z których — *O. dzika* (*O. Oleaster* LNK.) jest tylko krzewem bardzo- i ciernisto-gałęzistém: zaś *O. ogrodna* (*O. sativa* LNK.) stanowi drzewo i 40' dorastające, bezbronne, którego — kora jasno-szara na pniu, a na gałęziach odstających i 4ściennych zielonawo-srebrzysto-szara i brodawkowata; liście krótkoogonkowe, szeroko-lancetowate lub podługanie-przewrotnie-jajowate, tępe albo kołczysto-kończyste, (2" i 1"), na dzikich mniejsze a większe na chodowanych, całobrzegie, podwinięte, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i gęste a spodem gęsto-olustnione, i to — białoszarawo, srebrzysto, szławo, rdzawo, a najrzadziej jaśniejszzielono; grona kątowe, naprzeciwległe, dość zbite, zaledwie połowy długości liści, z szypułką główną podobną gałązkom, a szypułkami obłemi, — o przysadkach malenich, wklęsłych, tępych i w krótkce odpadających; kwiatki 1/4calowe, białawe, — o okielichu miseczkowatym, — o rurce korony króciuchnej a łatkach jej kraju wwinętych brzegiem i krótszych niż pręciki; pestczak największy wielkości jaja gołębiego, zwykle jajowy,

czasem kulistawy lub przewrotnie-jajowy, tępy lub zaostrowany, ~~prawie czarny~~ — alboli téż fioletowy, czerwony, żółtawy lub zielony, — z śródownią zielonawo-białą, — z pestką ukośnie-podłużną, ściśnioną, kończystą, zwykle 1komorową; nasiono postaci pestki. — Ojczyzną jęj podobno Palestyna; ale ze wschodu rozpowszechniona nadzwyczaj i uprawiana w różnych odmianach uszlachetnionych w Grecyi i wszystkich niemal krajach po nad morzem śródziemném: kwitnie w kwietniu i maju. — Z jęj to owoców otrzymuje się tyle użyteczna *oliwa* — *oleum olivarum*; której różne stopnie dobroci, zależeć zwykły — już to od odmiany i stopnia jęj uszlachetnienia, już od podniebia, już od gruntu na jakim rośnie, już od stopnia dojrzałości owoców z których ją otrzymano, już wreszcie od różnego sposobu wydobywania jęj. Najlepsza *panieńska*, pochodzi z najdojrzałych owoców przez dobrowolne ściekanie; *prowancka*, z podobnychże lekko-uciskanych na zimno; a *zielona*, przez wytłaczanie mocne na gorąco wszelkich resztek pozostających z 2 pierwszych. Zastósowanie jęj lékarskie wewnętrzne i zewnętrzne, jako środka łagodzącego i obwijającego, utrzymuje się ciągle od najdawniejszych czasów; a przemysłowe i gospodarskie tak jest powszechném, iż go całkiem pominąć mczna. Liście i korę uważają jeszcze do dziś dnia we Włoszech, za środek przeciwzimniczny; wyciekająca zaś z pni starych żywica, jako *Storax* *ziarnowy* — *Storax* in granis przyjemnej woni wanillowéj, służy tamże powszechnie za kadzidło. Wreszcie z drzewa użytkują tak jak my z wierzbowego; gałazki poczytują za godło pokoju; a nie dośpiące owoce zaprawne, służą jako przyprawy pod nazwiskiem *oliwek*. —

GAT. 2. *O. wonna* (*O. fragrans* VAHL.).— Krzew do 6' wzniesiony, z liśćmi krótkoogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, (5" i 2"), tęgawymi, ostro-ząbkowano-piłkowanymi, nagimi, gładkimi, z wierzchu ciemnozielonymi a spodem jaśniejszymi i żyłeczkowanymi, — za młodu falistymi i pomarszczonymi, a przy rozwijaniu się rudawo-cisawymi; z kwiatkami poskupianymi po 5—8 w kątach liści najwyższych, drobnucho-nymi, krótko-szypułeczkowymi, białymi, mocno- i miłowonnymi; z jajnikiem jakby podwójnym i 2komorowym; a owocem dotąd nieznanym.— Pospolita dzika i uprawna w Japonii, Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jój to kwiatom tak mocno i przyjemnie-wonnym, winna herbata swój zapach, którego sama z siebie nieposiada, gdyż nimi rzeczywiście w różnej ilości doprawiana bywa.— (*Osmanthus fragrans* LOUR.).

GAT. 3. *O. drobnoowocowa* (*O. microcarpa* VAHL.).— Drzewko średniej wielkości, z mnóstwem gałęzi odstających i pokręconych; z liśćmi drobnymi, jajowatymi, zaostrozonymi, poodginanymi, karbowano-piłkowanymi i nagimi; z gronkami krótkimi, końcowemi,— o kwiatkach drobnych, białych, z dzwonkowato-4dzielną koroną a kielichem kubkowatym; z owocami drobnymi, kulistymi, czarnymi.— Rośnie w Kochinchinie; kwitnie z wiosny.— Liści używają wewnątrznie jako pędzących mocz, a zewnątrznie jako rozpędzających.

RODZAJ 879. *Trzemcha* (*Phillyraea* TOURN.) jako podrodzaj *Oliwy* od wielu uważana, odznacza się — krajem korony 4dzielnym; pestką pergaminowatą, łamną; a białkiem mączastém.

GAT. 1. *T. szerokolistna* dawniej *czerwona* (*P. latifolia* LIN.). — Krzew na 8' wysoki, z licznymi gałęziami tęgiemi, prostemi i miękkowłosemi w końcach; z liśćmi krótkoogonkowymi, odstającymi, sercowato-jajowatymi, (1" i 1½"), kolcem uzbrojonymi w wierzchołku kończystym, tępo-piłkowanymi i podwiniętymi w brzegu, skórzaastymi, nieco-lśnącymi, spodem wypukło-kropkowanymi; z podbaldaszkami bukietowatymi, kątowymi, króciutkimi, — o przysadkach jajowatych, odpadających i zarówno ze szypuleczkami omszonych; z kwiatkami zielonawo-białymi; z owocami kulistymi, wielkości grochu, ciemno-granatowymi. — Rośnie w Europie wschodnio-południowej; kwitnie w marcu i kwietniu. — Dawni lekarze zadawali jej liście lekko-gorzko-ściąające, w zbytecznych czyszczeniach miesięcznych, w moczotoku, w chorobach skórnych, a zewnętrznie we wrzodach ustnych; w których to celach, nawet po dziś dzień używanymi bywają jako lek domowy w Europie południowej.

RODZAJ 880. *Ligustr* (*Ligustrum* TOURN.).

— Kielich skrócono-rurkowaty, 4zębny, odpadający. Korona léjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z kragiem 4dzielnym. Pręcików 2, osadzonych i ukrytych w rurce. Jajnik 2komorowy; komory 2załążkowe; załążki oboglegle uwieszone u szczytu przegrody; szyjka króciuchna; znamię wrębne, tępe. Jagoda kulista, 2komorowa; komory 2- lub przez zronienie 1-nasionowe. Nasiona wywrócone, jajowe lub kątowate. Zarodek w osi białka chrząstkowatego.

GAT. 1. *L. pospolity* (*L. vulgare* LIN.), u dawnych *Ptasia-żoń*. — Krzew 10' dorastający, gęsto i odstająco-gałęzisty, z licznymi na gałązkach ciemno-szarych podługowatemi brodaweczkami. Liście naprzeciwległe a

czasami troiste, krótkoogonkowe, odpadające, lancetowate, (3" i 1"), górne kończyste a dółne tępe, nagie, gładkie, prawie-skórzaste. Bukiety zbito-więchowate, wzniesione, końcowe, do 4" długie, krzyżowo-rozgałęzione odnogami głównymi 4ściennymi i omszonymi,— o przysadkach malénkich, szydlowatych. Kwiaty drobne, białe, wonne. Jagody kulistawo-podłużne, wielkości grochu, czarne z mięsem ciemno-czerwoném, a rzadko białe, żółte lub zielone. Nasiona z jednej strony wypukłe a z drugiej kątowate.— Dziki rośnie w Europie południowej, zdziczały w umiarkowanej, a chodowany po wszystkich ogrodach strojniejszych; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej *liście i kwiaty Ptasiój żobi* — folia et flores Ligustri, były w zwykłym użyciu jako ściągające, w owrzodzeniach— gardła, ust i dziąseł gnilcowych.— Owoców używać można do barwienia na czarno i na granatowo.

PLEMIĘ 2.

Jesionowe (Fraxineae ENDL.).

Owoc torebkowaty,— albo niepękający jako skrzydłak, lub też pękający przez przegrody w 2 łuszczynty; z komorami 1- — niewiele-nasionowemi.

RODZAJ 881. *Jesion* (*Fraxinus* TOURN.).— Kwiaty mięszanopłciowe. Kielich 4dzielny lub żaden. Korona 4dzielna albo żadna. Pręcików 2, osadzonych pod jajnikiem. Jajnik 2komorowy; komory 3załączkowe; załączki obokległe zawieszzone u 3 ramion sznurka nasiennego, przyrośłego do przegrody i tylko górą zwisłoodstającego,— z których tylko środkowy upłodniony, a 2 boczne płonne; znamię prawie-bezszyszkowe, wrębne.

Skrzydłak skórzasty, nieco podłużny, ściśniony, 2- lub przez ~~wzronienie~~ ~~1~~-komorowy, niepekający, — o 1ém skrzydle górném listkowatém. Nasion w komorach po 1, wiszącym ze szczytu sznureczka i komory, po bokach z wątkami 2 nieupłodnionych. Zarodek w osi białka mięsistego.

GAT. 1. *J. pospolity* (F. excelsior LIN.). — Drzewo wyniosłe, do 120" wysokie; z pniem prostym, okrytym korą szaro-cisawą z wiekiem pomarszczoną; z gałązkami obsypanemi króskowatemi soczewkami; z papiami czarnymi, wielkimi. Liście ma nieparzysto-piérzaste, 5—6parowe, naprzeciwległe, wraz z ogonkami na 1' długie; listki prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate lub lancetowate, (3" i 1"), zaostrzone, ku podstawie klinowato zwężone, wyjąwszy podstawy ostropilkowane, z wierzchu nagie a spodem na nerwie głównym od podstawy kosmatawe. Więchy wietkie, wielokwiatowe, do 3" długie, a w czasie owocowania znacznie większe i zwisłe; z przysadkami równoważko-szydłowatymi, włósiistymi. Kwiaty z pręcików krótszych od jajnika, o główkach krwisto-czerwonych, jajowych. Skrzydłak do 1 1/2" długi a 1/3" szeroki, żółtawo-cisły, wielonerwowy; ze skrzydełkiem z przodu zaokrągloném i kolczysto-zakończoném. — Pospolity po lasach równinowych i górskich w Europie umiarkowanej i południowej, oraz w Azji północnej; kwitnie w kwietniu i początkach maja. — Niegdyś *kora, liście i nasiona* *Jesiona* — cortex, folia et semina Fraxini, miały swe zastosowania lékarskie; pierwsza w zastępstwie chinu zadaną bywała w zimnicach, w puchlinach i w czerwicości, — drugimi léczono zewnątrz rany, — a ostatniemi choroby nérek. W przemyśle zaś i gospodarstwie,

liście dają dobrą paszę dla bydła; korą garbują skóry i barwią na czarno lub granatowo; drzewa zaś używają oprócz opał — do wyrabiania wybornego potażu, oraz na wyroby stolarskie, tokarskie, stelmasze i t. p.

Przez chodowanie sztuczne, powstało wiele odmian strojnych, poczytywanych od wielu za właściwe gatunki; jako to:

GAT. 2. *J. płaczący* (*F. pendula* ARR.), z gałęziami wiszącymi na podobieństwo *Wierzby płaczącej*;

GAT. 3. *J. kędzierzawy* (*F. crispa* ROSE. v. *atrovirens* DESF.), o liściach czarniawo-zielonych, pokrzywionych, pomarszczonych i kędzierzawych;

GAT. 4. *J. złoty* (*F. aurea* WILLD.) z gałąskami żywo-żółtymi;

GAT. 5. *J. jednolistny* (*F. simplicifolia* WILLD. v. *heterophylla* VAHL.) o liściach pojedynczych, jajowatych.

W podobny sposób używają i w innych krajach:

GAT. 6. *J. orzecholistnego* (*F. juglandifolia* LAM.), odróżniającego się od *pospolitego*:— pędami nagimi, szarawo-zielonymi; papkami cisymi; liśćmi zaledwie 2—3—4-parowymi, — o listkach podłużnie-jajowatych, zaostzonych, (4" i 2"), nieco ząbkowanych, ogoneczkowych, sinych i ciemno-zielonych z wierzchu, a spodem białawo-zielonych i pokrytych na nerwach przylegającymi miękkimi włoskami, — z których 1 lub 2 końcowe zwykle skrzydełkowato zbiegają po ogoneczkach zawsze nagich; owocami na 1" długimi i bardzo wąskimi:— rosnącego w Ameryce północnej i po naszych ogrodach, kwitnącego w kwietniu i maju; którego kora i nasienie mocno-pędzące moc, używają się głównie do leczenia kiły.

GAT. 7. *J. amerykańskiego* (*F. americana* LIN.), z pniem na 80' wzniesionym i często aż do wierzchołka огоłoconym z gałęzi; z papkami złotą-żółtymi a gałązkami ciawo-szaremi; z liśćmi 3- a rzadko 4-parowymi, — o listkach krótkoogonkowych, eliptycznych, zaostzonych, (4" i 2"), brzegiem lekko-falistych, z wierzchu nagich a spodem modrawo-zielonych i wraz z ogoneczkami kosmatych, — z młodu zaś z obu stron ciawych i kosmatych;— zwyczajnego w Ame-

ryce północnej, a kwitnącego w kwietniu i maju;— z którego nawet i korzeń zadawanym bywa w zimnicach i krwotokach.

GAT. 8. *J. białego* (*F. acuminata* LAM.), rosnącego wraz z amerykańskim i za niego branego, lecz odróżniającego się należyte:— liśćmi węższymi, prawie że nieząbkowanymi, niemal nagimi spodem lecz modrawymi, a z wierzchu ciemnozielonymi; gałązkami popielatemi; a papiami płowymi.

GAT. 9. *J. kosmatego* (*F. tomentosa* MICHX.) zwanego w Ameryce północnej czerwonym, z powodu czerwienienia liści pod jesień; a odznaczającego się ich pokryciem kosmato-omasoném.

RODZAJ 882. *Mannowiec* (*Ornus* PERS.), uważany za podrodzaj *Jesiona*, lecz wyróżniony kielichem i koroną— wyraźnemi.

GAT. 1. *M. zwyczajny* (*O. europaea* PERS.).— Drzewo zaledwie 30' dorastające; z gałęziami wężłowatemi, modrawo-czarniawemi, kropkowanemi żółto; a papiami szaro opylonymi. Którego— liście nieparzysto-pierzaste, 3- a czasem 2- lub 4- i 5-parowe, na 10" długie; ogonek główny rynienkowato wyżłobiony, lecz przytém obrzeżony; listki ogoneczkowe, (3" i 1 1/2"), już jajowate, już nieco wydłużone, już niemal lancetowato-kończyste, wyjąwszy podstawy nierównej i całkiej— wreszcie brzegu nierówno i tępo piłkowane, z wierzchu nagie, a spodem najczęściej i to po nerwach kosmato-omasonne. Więchy znaczne, skupione, kątowe lub też końcowe, krótsze od liści i nieco nagięte,— o przysadkach małych, równoważko-szydłowatych, włosistych. Kwiatki krótko-szypułeczkowe, wonne; z kielichem malénkim i zielonawo-żółtym; z łatkami korony dość długimi lecz bardzo wązkiemi; z pręcikami nieco-krótszymi lub równymi koronie. Skrzydlak podobny albo węższy, niż w *Jesione* *pospolitym*.— Nader zwyczajny w całej Europie połu-

dniewój; kwitnie w kwietniu i maju. — Już to dobro-
 wolnie, już (i to okwiciój) przez nacięcie, wysącza się
 z pnia tego szacownego drzewa sok léпки i słodki pe-
 len *mannitu*, zwany *Manną* — *Manna*; który od
 najdawniejszych czasów aż po dziś dzień, używa jak
 najobszerniejszego zastosowania lékarskiego, jako śro-
 dek łagodnie rozwalniający po odleżeniu się, a za świe-
 ża pożywny. Odmiany jój handlowe zawisły, już od
 sposobu jój otrzymania, już téż od miesiąca, w którym ją
 wydobywają; i tak: najczystsza i najlepsza jest *Manna*
łzawa — *Manna in lacrymis*, wysączająca się do-
 browolnie w porze najgorętszej; po niej idzie *Manna*
rynienkowata — *Manna canellafa v. longa*,
 ścinająca się w długich sztucznie naciętych rozporach
 kory w czasie lata; dalej *Manna pospolita* — *Man-*
na vulgaris v. mastichina, otrzymywana sztucz-
 nie pod jesień, z której wybrane kropelkowate kawa-
 leczki zowią *Manną ziarnistą* lub *wybiieraną* —
Manna in granis v. electa; po nich następuje
Manna brudna — *Manna sordida*, pinguis v.
crassa wydobywana przed samą zimą, i dlatego nie
 wysychająca należycie: prócz tego pochodzącą z Hisz-
 panii i Sycylii zowią *Manną kalabryjską* — *Man-*
na calabrina. Przy tém drzewa — choć dużo miększe-
 go — używają w rękodzielnach. — (*Fraxinus Ornus* LIN.).

GAT. 2. *M. okrągłoliści* (*O. rotundifolia* LINK.). — Drzewo za-
 ledwie różniące się od poprzedzającego — liśćmi jajowatymi lub o-
 krągławymi, (2" i 1½"), ostrzej i umiarkowiej piłkowanymi, nagimi, —
 z ogonkiem głównym wyżłobionym ale nie obrzęzonym: — rosnące
 w Sycylii i Kalabrii, a po naszych ogrodach trudno wytrzymujące: —
 dostarcza także najwyborniejszój *Manny*. — (*Fraxinus rotundi-*
folia LIN.).

RODZAJ 883. **Lilak** (*Syringa* LIN.).— Kielich skrócono-rurkowy, 4zębny, trwały. Korona lękowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; a łatkami kraju 4dzielonego w przedkwitnieniu łuszcynowato ułożonemi. Pręcików 2, osadzonych w rurce korony i w niej zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 2załążkowe; załążki obokległe wiszące ze szczytu przegrody; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię ogrubnie i wrębne. Torebka jajowo-lancetowata, ściśniona, skórzasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczyzny przegrodonośne łódkowate; komory 2nasionowe. Nasiona wiszące, lekko ściśnione, obwiedzione wązkim skrzydełkiem błonkowatém. Zarodek w osi białka mięsistego.

GAT. 1. *L. pospolity* (*S. vulgaris* LIN.), pospolicie *Bzem tureckim* mianowany.— Krzew 20stopowy, a czasem małe drzewko, ale zawsze bardzo gałęziste. Liście naprzeciwległe, przedłużone nieznacznie w ogonek 1całowy rynienkowy, jajowato- lub sercowato-zaostrome, (3" i 2"), tożbarwne, nagie i całobrzegie. Bukiet wielki, ostrokreśny, końcowy, współczesny, wychodzący z pośród listkowatych i cisawo-żółtych łusek; z przysadkami równowazkimi i prędko odpadającymi. Kwiaty mocno- i miło-wonne, do $\frac{1}{4}$ " długie, modrawo-lillowe, czerwone albo białe, o kraju rozwartym. Torebki do $\frac{1}{4}$ " długie, cisawe.— Pochodzi pierwiastkowo z Persyi północnej, lecz dziś można go uważać za zupełnie przyswojony prawie w całej Europie; kwitnie w maju.— Dawniej używano jego owoców pod mianem *nasion Lilaka*— semina Lilac, jako gorzko-ściągających; a niezbyt dawno, wznowiono sadawanie wyciągu z nie-

dojrzałych owoców w południowej Francyi przeciw zimom.

www.libtool.com.cn

Odpowiednio zastosowaćby można

Gat. 2. *L. perski* (*S. persica* Lx.) znacznie niższy; z liśćmi lancetowatymi; a bukietami wzniesionymi, z kwiatków blado-niebiesko-czerwonawych i nie tyle wonnych;— podobnego z tamtym pochodzenia:

Gat. 3. *L. chiński* (*S. chinensis* Lx.) o liściach podługnie-jajowatych dużo-mniejszych od *pospolitego*, a kwiatach znacznie większych;— pochodzący z Chin: oras

Gat. 4. *L. siedmiogrodzki* (*S. Josikaea* Jacq.) tyle podobny do *pospolitego*, iż saledwie rozróżnić go można— liśćmi jajowato-eliptycznymi, spodem białawymi; bukietami tęgimi i wydłużonymi, z kwiatów lilowych o rurce znacznie dłuższej a kraju nierozpostartym lecz dzwoneczkowato odstającym:— rosnący dziko po skałach w Siedmiogrodzie, a u nas po ogrodach dość częsty.

RODZINA CXLVI.

Dzielnaminowate (Jasminaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowo-kątowe albo -końcowe, na szypułkach 3dzielnych i 3kwiatowych, lub też troisto-2dzielnych i wielokwiatowych. Kielich zrosłodziałkowy, 5—8-zębny lub -wrębny, trwały. Korona tarczowata; z rurką obłą; z kraju 5—8wrębnego łatkami równymi, w przedkwitnieniu dachówkowatemi i skręconemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony; nitki króciuchne, albo żadne; główki 2woreczkowe, podstawoczępne,— o woreczkach równolegle przeciwstawionych i otwierających się szparą podłużnią. Jajnik bez podległego krążka, jajowy lub prawie-mosznowaty, 2komorowy; komory 1- a bardzo rzadko 2-załączkowe; załączki obokległe podnoszące się z podstawy prze-

grody, wywrócone; szyjka końcowa, króciuchna; znamię całkie lub też wrębne. Owoc— już dwujagoda 2nasionowa, albo przez zronienie 1nasionowa,— już torebka przewrotnie-sercowata, rozpadająca się na dwoje przez przegrodę, albowi też wkoło pękająca deneczkowato; komory 1- rzadko 2-nasionowe. Nasiona wzniesione z podstawy i lekko ściśnione; ze skórą skórzastą, siatkowato-dółkową, osnówkową; z białkiem początkowo okwitęm, a w czasie dojrzewania zużytem lub zaledwie blaszkowatęm. Zarodek prostoległy; o listniach mięsistych, płasko-wypukłych; a rostkowi dółnym. — *Drzewka lub też krzewy, a najczęściej wijące się; z liśćmi naprzeciwległymi, już złożonymi troisto albo nieparzysto-pierzasto,— już prostymi i całkimi lub wcinanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 884. ***Dzieltamin (Jasminum*** TOURN.) lub ***Jasmin***.— Kielich rurkowaty, 5—8-zębny lub -dzielny, trwały. Korona tacowata, długorurkowa; z łatkami kraju 5—8-dzielnymi, rozwartymi. Pręciki osadzone i zamknięte w rurce. Jajnik 2komorowy: z komorami 1zależkowymi; ze zamieniem 2łateczkowem. Dwujagoda 2nasionowa, lub 1nasionowa przez zronienie. Nasiona wzniesione, ściśnione, siatkowato-dółczkowane. Zarodek bez białka.

GAT. 1. *D. lékarski* (J. officinale LIN.).— Krzew strójny, 10stopowy; z licznymi, wysmukłymi, długimi i nagimi gałęziami,— z których tylko najmłodsze są nieco-kątowate i pokryte rzadka podobnie liściom włoskami krótkimi i przylegającymi. Liście ma— pierzastodzielne, do 4" długie, naprzeciwległe, zwykle — o 7 listkach prawie-naprzeciwległych, krótko-egoneczkowych, (1" i 1/2"), jajowatych, zaostzonych, delikatnie rzęsatych,— z końcowym znacznie większym i połą-

czonym z najbliższymi blaszką zbiegłą po ogoneczku, a niekiedy nierównym i jakby wciętym w podstawie. Podbaldaszkę końcową, wietkie, 5—9-kwiatowe; z szypułkami do 1 1/2" długimi, wzniesionymi i nagimi; a z przysadkami równoważkami. Kwiaty mocnej i przyjemnej woni własnej, białe, przeszło na 1" długie; z kielichem omszonym i 2 razy krótszym od korony, której łatki kończyste.— Pochodząc właściwie z Azji południowej, dziś zdziaczały przyswoił się już w całej Europie południowej, aż do Szwajcaryi i Tyrolu; kwitnie od czerwca do października.— Dawniej *kwiaty Dzielżamina*— flores Jasmini, były zastępowywane jako otwierające i wzmacniające nerwy; a dziś zaledwie tylko w pachnidlarstwie *olejek dzielżaminowy*— oleum Jasmini, znajduje swe zastępowanie,— chociaż użyty działa rozpędzająco i usmięrzająco ból.

Prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, jako podobnie wonne, mogłyby służyć do otrzymywania olejku; wszelako najwięcej używa się w tym celu

GAT. 2. *D. wielkokwiatowy* (*J. grandiflorum* Lx.), różniący się od poprzedniego— wzrostem niższym i tęższą budową; listkami bezogoneczkowymi, jajowymi i w tępych końcu kołczysto-kończystymi; kielichem 4 razy krótszym od korony na 1 1/2" dłuższej, oraz koroną białą a od zewnątrz różową, tępołatkową;— pospolity w Indiach wschodnich.

GAT. 3. *D. wielkolisci* (*J. Sambac* Lx.).— Krzew 20stopowy, od samej podstawy rozgałęziony w odnogi długie, pnące się, wijące i kręte, kątowne, gęste a ciemno włosiste; którego liście dość tegie, krótkoogonkowe, jajowate lub jajowato-sercowate, kończyste, (4" i 2"), nieco-faliste, z młodu całe omszone, a później tylko w kątach nerwów od spodu brodate; podbaldaszkę końcową, miękkowłosą, już wprost 3—5-kwiatową— już na trzydzielnych odnóżkach po 2—5 kwiatów dzierżącą,— o przysadkach sztydłowatych; kwiaty 1 1/4" dłu-

gie, białe, mocnej woni, — po okwitnieniu czerwieniące; a jagoda podwójna i jakby 2kulista: — także pospolity w Indyach wschodnich tak dziki jak i uprawy — często z kwiatem pełnym; który może najwięcej dostarcza oleju do handlu.

GAT. 4. *D. wązkoliści* (*J. angustifolium* WILLD.). — Krzew bardzo gałęzisty, z gałęziami gładkimi, lśnącymi i wijącymi się; z liśćmi naprzeciwległymi, podłużnie-jajowatymi, zaostrozonymi, (2' i 1"), czasem sercowato wykrojonymi w podstawie, nagimi i lśnącymi, a bardzo - krótkoogonkowymi; z podbalszaskami 3kwiatowymi; a na szypułkach maczugowatych z kwiatami biało-różowawymi i mocno wonnymi, — o 9—12-latkach prawie 1" długich; z jagodkami 2jagody jajowate: — również wschodnio-indyjski, a prawie ciągle kwitnący; — który oprócz oleju, dostarcza jeszcze korzenia, dzielnego leku na liszaje. — (*J. triflorum* PERS.).

RODZAJ 885. *Nocnik* (*Nyctanthes* LIN.). — Kielich rurkowaty, niewyraźnie-5zębny. Korona tacowata; z kraju 5—8-dzielnego łatkami w przedkwitnieniu ukośnie skręconemi, a w kwiecie roztwartemi. Pręcików 2, osadzonych i zamkniętych w rurce korony. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka krótka; znamię główkowate. Torebka pergaminowata, przewrotnie-sercowata, ściśniona, rozpadająca się na dwoje przez przegrody; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione i lekko ściśnione. Zarodek bez białka.

GAT. 1. *N. smutny* (*N. arbor tristis* LIN.). — Krzew drzewkowaty, 20' dorastający, z korą szarą, bardzo gałęzisty, o młodych gałązkach 4ściennych i miękkowłosych. Liście jego naprzeciwległe, bardzo - krótkoogonkowe, niższe prawie sercowato-jajowate, górne podłużnie-jajowate, zaostrome, (5' i 3"), w podstawie często kątowe, grubo piłkowane, nadzwyczaj szorstkie i ostre przez krótkie i ku przodowi pozwracane szczecin-

ki pokrywające je. Więchy końcowe, wielkie, ulistnione, ramienisto-gałęziste, ~~miękkowłose~~, z małych 5kwiatowych podbaldaszków powstałe; spodem okrywa z 4 listków jajowatych, kończystych i miętko włosych. Kwiaty średnie, nadzwyczaj przyjemnej woni, otwierające się o zachodzie słońca, a ginące już ze wschodem, z rurką korony pomarańczową a krajem białym. Torebki okrągławo-przewrotnie-sercowate, przeszło $\frac{1}{2}$ " długie, siatkowato żyłkowane.— Dziki i chodowany bardzo pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie prawie ciągle.— Lekarze indyjscy używają kwiatów i nasion, jako środków orzeczwiąjących, a z nich przekroploną wodą leczą cierpienia oczne; pomarańczowemi zaś rurkami kwiatów, barwią zwykle tameczni różne potrawy, tak jak szafranem.— (*Scabrita scabra*. LIN.).

RODZINA CXLVII.

Pigwicowate (Sapotaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, na szypułkach kątowych, pojedynczych lub skupionych. Kielich 4—8dzielny; z łatkami tępemi, dachówkowatemi albo 2okrężkowemi. Korona odpadająca; o łatkach w liczbie odpowiedniej i naprzemianległych z temiż kielicha, a rzadko 2—3 razy liczniejszych. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, często zamknięte,— już płodne, w liczbie odpowiedniej łatkom téjże i im naprzemianległe a naprzemianległe tyluż bezgłówkowym pręcikom,— już całkiem bez pręcików,— już wreszcie same płodne, 2 lub więcej razy liczniejsze od łatek, 2- lub więcej-okrężkowe; nitki sztydłowate; główki 2wo-

reczkowe, czasem wystające, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzonczkowy, bezkrążkowy, wielokomorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy kąta wewnętrznego; szyjka pojedyncza, najczęściej wystająca; znamię całkie lub niewyraźnie łateczkowate. Jagoda wielokomorowa lub przez zronienie 1komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona orzeszkowate, często zrosłe w pestkę wielokomorową; skórka kostna, lśniąca, z przodkiem ogładzonym i dźierzającym ku podstawie znaczek; białko mięsiste lub téż żadne. Zarodek białkiem objęty, prostoległy; listnie w białkowych liściaste, a w bezbiałkowych mięsiste i płaskowypukłe. Rostek zwrócony do znaczka, a zatém dółny.— *Drzewa albo krzewy, z drzewem miękkim i młeczno-soczystym; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkami, krótkoogonkowymi, z wierzchu zwykle lśnącymi i w poprzecz prążkowanymi, a spodem jedwabisto omszonymi; bez przylistków.*

RODZAJ 886. **Złotołist** (*Chrysophyllum* LIN.).— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona dzwonkowato-kółkowa, z krajem 5dzielnym rozwartym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, naprzemianległych koronie; bez prątniczek; z główkami zewnątrzrotnemi. Jajnik 5—10komorowy; szyjka zaledwie widoczna lub żadna; znamię przygniecione, nikło-5—10łateczkowe. Jagoda 5—10komorowa, a niekiedy tylko 1komorowa. Nasiona pojedyncze, orzeszkowate. Zarodek wielki, w skąpém białku.

GAT. 1. *Z. pospolity* (C. Cainito LIN.).— Drzewo do 40' wysokie i wysmukłe; z korą czerwonawą i popękaną, z koroną rozpostartą, a gałązkami rdzawo jedwabistemi: którego — liście na 1/2calowych i rdza-

wych ogonkach są eliptyczne, (5" i 2 1/2"), nieco-kończyste, papierowate, z wierzchu nagie i ciemnozielonolące, a spodem złocisto-jedwabisto omszone i ślicznie pierzasto unerwione; kwiaty białawe, prawie-okółkowato poskupiane; owoce kuliste, nieco przygniecione, od wielkości średniego jabłka aż do 5" w średnicy, gładkie, różowe z żółtym i zielonym nabiegnięciem, albolitę szkarłatne lub fioletowe,— a wewnątrz brudnobiaławe albo karmazynowe; nasion 5—10, cisych, lekko-ściśnianionych.— Dziś rośnie w Indyach zachodnich, a uprawny także i w Ameryce południowej; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Owoc jego z środowocnią miękką, klęistą i słodką, bywają jadane.

Podobnież smacznych owoców dostarczają:

Gat. 2. *Z. jednopestkowy* (*C. monopyrenum* Sw.)— o liściach podłużnych i zaokrąglonych, spodem rdzawo-opilśniionych, na podobnież pokrytych ogonkach; o owocach skupionych, modrawych, śliwkowym podobnych i nader smakowitych, zwanych w miejscu *śliwkami damasceńskimi*;— pospolity w Indyach zachodnich i nad Orinoko, po wylewiskach rzek.

Gat. 3. *Z. drobnoowocowy* (*C. microcarpum* Sw.) z liśćmi jajowato-zaokrąglonymi, spodem omszonymi; z owocami skupionymi, ukośnie podłużnymi, wielkości agrestu, i nasionowymi, gładkimi i nadzwyczaj słodkimi;— rosnący po wybrzeżach rzek na St. Domingo.

Gat. 4. *Z. gruszkowaty* (*C. pyriforme* Willd.), którego liście wydłużone, zaokrąglone, prawie-nagie; owoce pojedyncze lub po 2—4 wzdłuż gałęzi, postaci gruszek, barwy żółtej zewnątrz a wewnątrz białej, miło słodkie;— także po wybrzeżach rosnący na St. Domingo i w Gujanie, — z którego oprócz owoców, jadają także i nasiona migdałkowate.

Gat. 5. *Z. jabłkowaty* (*C. pomiforme* Bert.)— uprawiany na Jamaice, z owocami jabłkom podobnymi — i w. i.

RODZAJ 887. *Jaromia* (*Bumella* Sw.).—
Kielich 5dzielnny, z łatkami dachówkowatemi. Korona
 prawie-tółkowa, z rurką krótką, a pomiędzy łatkami
 kraju 5dzielnego z łateczkami maléńkiemi. Pręciki osa-
 dzone w rurce; z tych 5 płodnych, naprzemianległych
 z 5 płonnymi i płatkowatymi pręcniczkami; o główkach
 zewnątrzwrotnych, prawie-strzałkowatych. Jajnik 5ko-
 morowy; zalążki w komorach pojedyncze; szyjka wy-
 stająca; znamię zaostrome. Jagoda przez zronienie
 1komorowa, 1nasionowa. Nasiona jajowe. Zarodek
 bezbiałkowy; z listniami mięsistymi, grubymi.

GAT. 1. *J. czarna* (B. *nigra* Sw.).— Drzewo wy-
 sokie, wysmukłe i bezbronne; z korą czarniawą; z ga-
 lęziami i gałązkami poziomymi; z liśćmi na końcach
 pędów poskupianymi, na ogonkach wysmukłych wiszą-
 cymi, podłużnie-lancetowatymi, falistymi, nagimi, ciem-
 no-zielonymi, trwałymi; z kwiatami po 4—5 poskupia-
 nymi w kątach liści na krótkich szypułeczkach, dro-
 bnymi, białymi, — o łatkach koron wklęsłych, o łatecz-
 kach i pręcniczkach lancetowatych i piłkowanych dro-
 bniuchno; z jagodami kulistawemi, czarnemi; z nasio-
 nami także czarnemi.— Rośnie po lasach górzystych
 Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia.— Gorzka i ściąg-
 ająca jój kora, zadawaną bywa w zimnicach; twarde
 zaś drzewo, nadzwyczaj cenią na różne wyroby.

Podobnież używana kora i drzewo, otrzymuje się także z

GAT. 2. *J. wierzbolistnej* (B. *salicifolia* Sw.).— drzewa bez-
 bronnego; z korą gładką i białawą; z liśćmi eliptycznie wydłużony-
 mi i zaostrozonymi w obu końcach, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), nagimi, lśnącymi
 i brzegiem zwykle sinawymi; z kwiatami bardzo licznymi, drobnymi,
 białawymi, bardzo krótkoszypułeczkowymi, poskupianymi w ką-
 tach lub pod liśćmi; z jagodami drobnymi, podłużnymi, czasem 2na-
 sionowemi:— dość zwyczajnej po spiczastych pagórkach w Indjach

zachodnich, a kwitnącej od kwietnia do czerwca; — której drzewo, ma piękną ciemno-czerwoną barwę.

RODZAJ 888. Żelazodrzew (*Sideroxylon* LIN.). — Kielich krótki, 5wřębny. Korona kółkowa; z kraju 5dzielnego łatkami pojedynczemi. Pręcików osadzonych w rurce — 5 płodnych i naprzeciwległych łatkom, a 5 płonnych pręciczków płatkowatych z tamtymi naprzemian; główki zewnątrzrotne, jajowe. Jajnik 5komorowy; komory 1załączkowe; załączki podnoszące się z kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe. Jagoda przez zronienie 2—3komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate. Zarodek w białku mięsistém i okwitém.

GAT. 1. Ż bezbronny (*S. inerme* LIN.). — Drzewo średnie, bęzbronne, z korą szarą; z liśćmi naprzemianległymi, ku górze rozszćrzonymi i tępymi, a w podstawie znacznie zwężonymi — jakby w postać gruszki, gładkimi, skórzastymi, trwałymi, do 3" długości; z kwiatami bardzo-krótkoszypuleczkowymi, rozrzuconymi pojedynczo albo w wiązeczkach, białawymi; z jagodą podobno najczęściej 4nasionową, wielkości agrestu. — Rośnie na przykładu Dobrej nadziei. — Dostarcza tak zwanego *drzewa żelaznego*, dziwnej twardości i ciężkości.

GAT. 2. Ż. mastykowaty (*S. mastichodendrum* LAM.). — Drzewo do 50' dorastające a do 3' grube; z korą białawą; z liśćmi zawzszekielionymi, skórzastymi, postaci jakby dżwonka w przekroju, spodem poprzecznie nerwistymi; z kwiatami żółtymi, poskupianymi w wiązki podlistne, — o kielichach lńńaco-kosmatych; z pestczakami podłużnie-jajowymi, (1" i 3/4"), żółtymi i słodkimi, — o wielkiej pestce grubo-i twardo-lupinowej: — rosnące na Jamaice; — dostarcza jeszcze twardszego, i tak na budowlę jako i na różne wyroby dużo wyżej cenionego drzewa, niż pierwszy.

RODZAJ 889. *Olejara* (Argania SCHOUSB.).

— Kielich 10dzielný, z łatkami 2okręzkowemi. Korona jajowo-dzwonkowata, 5dzielná; a łatki jój wykrojone. Pręcików osadzonych w rurce korony — 5 płodnych i téjże łatkom naprzeciwległych, a 5 płonnych płatkowatych i naprzemian ułożonych; główki zewnątrzwrótne, jajowe, na króciuchnych nitkach. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrzznego, wywrócone. Pestczak przez zronienie 2—3komorowy. Nasiona pesteczkowate, odosobnione lub téż zrosłe po szewku przodkowym w pestkę 2—3komorową. Zarodek w skąpém, białku mięsistém.

GAT. 1. *O ciernista* (A. Sideroxylon R. et S.).— Drzewo średniej wielkości, zawszezielone; z korą szarawą, popękaną; z koroną ostrokręzną; z gałęziami oblami i nagiami zarówno z resztą rośliny, z których każda wybiega w tęgi cieriń — i oprócz tego pokryta jest tu i owdzie drobnymi cierńkami. Liście jego są podługnie-lancetowate, tępe lub kończyste, (1" i 1/4"), zwężone w krótki ogonek, nieco-skórzaste, z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze, — dólne wiązkowe a górne rozrzucone; kwiatki drobne, bezszypułkowe, kątowe, zielonawo-żółte; pestczaki pojedyncze lub téż parzyste, wielkości śliwki, jajowe, tępawe, zielonawe i biało-kropkowane, pełne mlécznego soku, przyjemnie kwaśkowane; pestki podługnie-jajowe, kończyste, gładkie, twarde, z 2—3 wyżłobieniami podługznemi, blade-cisawe; nasiona białe, ściśnione, okwitujące w olej. — Nader częsta po lasach w południowém Marokko; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z nasion wytłaczają olej, podobny bardzo do oliwy i zamiast niój w miejscu używany. Drzewo

jéj twarde i ciężkie, cenioném bywa.— (*Sideroxylon spinosum* LIN.— *Elaeodendron Argan* RETZ.).

RODZAJ 890. *Pigwica* (*Achras* P. BREWN.).

— Kielich 5—6dzielny, z łatkami dachówkowatemi. Korona prawie-dzwonkowato brzuchata, o kraju 5—6dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce— 5 lub 6, płodnych, naprzemianległych z tyłomaż prątniczkami, a naprzeciwległych łatkom korony; nitki płaskoszydłowe; główki zewnątrzwrótne. Jajnik 6—12komorowy; komory 1zależkowe; zależki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 6—12komorowa, a czasem przez zronienie 1komorowa. Nasiona pestkowate, wzniesione, ściśnione. Zarodek w białku skąpém i mięsistém.

GAT. 1. *P. właściwa* (A. Sapota LIN.).— Drzewo 50' dorastające: którego— kora cisa; korona bardzo rozłożysta; gałęzie mało rozgałęzione; gałązki grube, tylko w końcu ulistnione a od dołu nagie i bliznowate. Liście skupione, ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, kończyste, (5" i 2"), ku podstawie zaostrome, grube, nagie i prawie-lśnące. Kwiaty pojedyncze w kątach liści lub po nad bliznami odpadłych, na krótkich szypułeczkach długo stojące, białawe, $\frac{1}{2}$ " długie; z kielichem krótszym od korony, 5rowkowym; z korony łatkami tępeimi, wklęsłemi i z krótkim koniuszkiem, — a w gardzieli z wystającemi 5 prątniczkami wykrojonymi. Jagoda kulisto-jajowa, różnej wielkości, — pokryta obowocnią chropawą i nieco rudawo-cisną, — a z śródownością brudno-białą i nader miękką. Nasiona lśnąco-czarne.— Pospolita w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej, tak dzika jak i chodowana; kwitnie w porze

skwarnej. Wszystkie jej młode części, wypełnia sok młeczny i gorzki. Korą jej gorzką i mocno ściągającą, zwaną *korą Pigwicy*— *cortex Sapotae*, zastępują chinową; a nosionami jako *ziarnami Pigwiczkowemi*— *grana Sapotillae*, leczą wszelkie niemoce dróg moczowych; owoce zaś— ze świeżych cierników— po odleżeniu z upodobaniem jadają, dla przyjemnego smaku i woni młeczno-pigwowej. Z pnia skalęczonego wysączonego i ścięty sok wielce zbliżony do *Gutta-Perki*, zowią tameczni *Gutta-Girek*, wydając go często w handel za tamtę.

Tak samo używa się i odmiana onéjże, poczytywana za osobny gatunek od wielu roślinopisarzów, to jest:

GAT. 2. *P. Pigwiczka* (A. *Zapotilla* Jacq.); różna jedynie owocami drobnymi i kulistymi.

RODZAJ 891. *Słobodnica* (*Lucina* JUSS.).

— Kielich 5dzielny, o łatkach dachówkowatych. Korona prawie dzwonkowato-brzuchata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręcików osadzonych i ukrytych w rurce korony— 5 płodnych, a 5 płonnych pręcików; główki zewnętrzne. Jajnik 5—10komorowy; komory 1załączkowe; załączki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamię tępe i całkowite. Jagoda 5—10komorowa, lub 1komorowa przez zronienie; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, kulistawe. Zarodek bezbiałkowy.

GAT. 1. *S. piersista* (L. *mammosum* GAERT. *fil.*).

— Drzewo 100' dorastające, z nader rozpostartą koroną; z korą ciłą na pniu a na gałęziach bliznowatą; z gałązkami omszonymi i tylko na samych końcach ulistnionymi. Liście ma na 2calowych i grubych ogonkach, przewrotnie-podłużnie-jajowate, nieco-kończyste, ku pod-

stawie klinowate, (1' i 4"), nagie i lśnące, zielone, skórzaste. Kwiaty poskupiane wiązkwato po pod liśćmi gałęzi 2rocznych, na krótkich szypułkach, drobne i białawe; z łatkami kielicha wewnętrznymi większymi, wykrojonemi i ubarwionemi; z koroną dłuższą od kielicha; z pręcikami sztyłkowatymi; z jajnikiem kosmatym. Jagody jajowe lub kulistawe, do 7" długie, 5komorowe, chropawe i rdzawe; z środowocnią barwy mięsnej lub żółtej. Nasion 5 albo 1, bardzo wielkich, (2" i 1"), cisawych, z jednej strony chropawych a z drugiej wygładzonych, woni migdałów gorzkich. — Jedna z najpospolitszych w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej, tak dzika jak i sadzona; kwitnie od listopada do stycznia. — Owoce jęj, nie tyle za świeża ile po odleżeniu bardzo smakowite, są powodem tak wielkiego onęjże rozpowszechnienia, ściągając do siebie różne ptastwo i zwierzęta; jadają je dla tego z upodobaniem same lub zaprawne jakim sokiem kwaśnym, oraz przerabiają na pewien rodzaj wina, lub tuczają nimi trzodę; nasion używają za migdały gorzkie; korą zaś gorzko-ściągającą, leczą wiele cierpień, jak pigwicową. — (*Achras mammosa* LIN.).

Jeszcze lepszych owoców dostarczają:

GAT. 2. *S. jajowata* (L. Caimito R. et S.) o liściach przekroju gruszkii; kwiatach najczęściej czwórliczbowych we wszystkich swych częściach; a owocach podługnych, 4- lub 7-komorowych, a 1—3nasionowych, żółtych: — bardzo zwyczajna na Andach peruańskich, — której i drzewo wysokiéj jest dobroci na wyroby i budowlę. — (*Achras Caimito* R. P.).

GAT. 3. *S. własciwa* (L. obovatum KUNTH.), z liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub eliptycznymi; z szypułkami kosmatymi, 2—3kwiatowymi; z kwiatami 5liczebnymi w swych częściach; z owocami kulistawymi, wielkimi i do 1go łuta ważącymi, 10komorowymi.

nabierającymi po odleśnieniu barwy i wéjźrzenia zółtka gotowanego oraz słodkiego ale nieco nudnego smaku; a nasionami wielkości i postaci kasztanów:— nader powszechna w Peru i Chili,— gdzie oprócz owoców, dostarcza drzewa białego i twardego na różne wyroby— zwłaszcza stolarskie.— (*Achras Lucuma* R. P.).

RODZAJ 892. *Mastosa* (*Bassia* LIN.).—
 Kielich 4—5dzielny, z łatkami w 2 okrężkach. Korona dzwinkowata, z krajem 5dzielnym wzniesionym. Pręciki osadzone w rurce lub téż w gardzieli korony i w niej zamknięte, w 2—3 okrężkach i w 2—3 razy większej liczbie od łatek; główki wewnątrzwrotne, wzniesione, strzałeczkowate. Jajnik 5—8komorowy; komory 1załatkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego i wywrócone; szyjka wystająca; znamie całkie i ostre. Jagoda 4—5komorowa; komory 1nasionowe. Nasiona pestkowate, wzniesione, z przodu wygładzone. Zarodek bezbiłkowy.

GAT. 1. *M. właściwy* (*B. butyracea* ROXB.).—
 Drzewo wysokie, w obwodzie odziomka 6' dochodzące; którego drobne i cise gałązki są popielato plamiste; liście na ogonkach 2całowych, przewrotnie-jajowate, tępo-kończyste, (12" i 6"), skórzaste, z wierzchu nagie a spodem kosmate; kwiaty liczne w kątach lub pod liśćmi najniższymi każdego pędu, wiszące, dość wielkie i blado-zółte, — o kielichach 5dzielnych, rudawo-kosmatych, prawie równych koronom,— o 30 do 40 pręcikach; jagoda podłużnie-jajowa, zastrzona, naga, 10—12komorowa,— z 1 lub 3ma jasno-cisemi, wielkimi i lśnąciami nasionami.— Porasta wzgórze odległe od morza w Indyach wschodnich; kwitnie w styczniu.— Czcze jego owoce, zaledwie z głodu jeść można; ale za to z nasion wyciśnięty olej masłowaty wéjźrzenia młodej

słoninki, używany bywa na podobieństwo innych olejów tłustych, zachwalany zaś nadzwyczaj w goścu i dnie. Jak się zdaje, to i tak zwane *masło Galam*, dające się długo utrzymać w świeżości, nader smaczne i tyle ważne dla mieszkańców Afryki środkowej, pochodzić musi z rośliny blisko spowinowaconej z dopiero co opisaną.

Gat. 2. *M. długoliści* (*B. longifolia* LIN.).— Drzewko dorodne choć nieco niższe: z gałęziami nader rozpostartymi, a gałązkami ogрубnieniami i szaro- a miętko-kosmatymi; którego liście— na lekko-kosmatych ogonkach 2calowych— są lancetowate, (7" i 1 1/2"), koń- czyste, nagie, żyłaste, z wierzchu ciemno- a spodem jaśniejsz- zielone; kwiaty poskupiane przy podstawie pędów po pod liśćmi, bardzo- długo- i odstająco-szypułkowe, po okwitnieniu zwisłe,— o łatkach kielicha grubych, a 2 wewnętrznych białych,— o koronie na 9" dłu- giej, białej, której rurka gruba i mięsista wyrównywa kielichowi,— o 16—20 pręcikach,— o jajniku kosmatym a znamieniu 5—8łuszcz- kowem; jagoda jajowa, wielkości dorancyi, żółtawa, niemal kosmata, 1—3komorowa; nasiona podługne i 3ścienne.— Zwyczajny, tak dziki jak i chodowany, w Indyach wschodnich; a kwitnący w maju i czerw- cu.— Bywa rozmaicie użytkowanym; gdyż liście są równo z miękkim owoców niedośpiałych i młodą korą, zalecają nadzwyczaj w gośd- cach i wyrzutach skórnych długotrwałych; z nasion wyciskają olej podobnież lékarsko zalecany, służący do oświeciania, do robienia mydła— a najczystszy do maszczenia potraw i do kołaczów tamże jadanych. Z kwiatów wysuszonych przyrządzają pożywną galaretę, równie jak z wygotowanych owoców; drzewa zaś twardego i trwałego używają na różne wyroby. Kwiaty spożyte, mają wprawiać szaka- łów, wiewiórk i inne jedzące je zwierzęta— niemal we wściekłość; przyrządzony zaś z nich napój gorzalkowaty, nadzwyczaj upaja.

RODZAJ 893. *Zwieźła* (*Mimusops* LIN.).— Kielich 6—8dzielny, z łatkami w 2 okręzkach. Korona prawie-kółkowa, widlastodzielna, o łatkach 2okrężko- wych,— z których zewnętrznych 6—16 są całkie albo wykrojone i roztwarte, a wewnętrzne 6—8 zawsze cał-

kowe i wzniesione. Pręcików osadzonych po nad podstawą rurki korony — 6 lub 8 płodnych i naprzeciwległych z łatkami, a tyleż płonnych prątniczek naprzemianległych; główki strzałkowate, zewnątrzwrótne. Jajnik 8komorowy; komory 1zależkowe; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego; znamię zaostrome. Jagoda przez zronienie 1—2komorowa. Nasiona pesteczkowate, wzniesione, z przodem wygładzonym. Zarodek w białku mięsistém, skąpém.

GAT. 1. *Z. wonna* (M. Elengi LIN.). — Drzewo znakomite; z korą grubą i popadaną; za nacięciem sącząca mleko; z gałęziami licznymi, rozpostartymi, w końcach popodnoszonymi i tworzącymi w ten sposób piękną koronę kulistą — podobną lipowej. Liście krótkoogonkowe, podłużnie-jajowate, kończyste, (5" i 2½"), odstające albo odgięte, skórzaste, lśnące, faliste, ciemnozielone. Kwiaty pojedynczo lub też po 2—8 w kątach liści na szypułkach równych ogonkom i nagich, białe, mocno-wonne, otwarte tylko wieczorem i nocą; z kielichami omszonymi, o 4 łatkach zewnętrznych skórzastych i większych; z korony rurką króciuchną i mięsistą, a kraju ⅔" w średnicy — łatkami 16 zewnętrznymi odstającymi, a 8 wewnętrznymi schodzącymi się; z prątniczkami ostrokrężnymi i pręcikami włosistymi. Jagoda jajowa, 1½" długa, podobna oliwnej, zaostroma, żółta wpadająca w czerwoną. Nasiono zwykłe 1, podłużne, nieco-ściśnione, cisawe i lśnące. — Dzika pospolita w Indyach wschodnich, a uprawna niemal w całej Azji południowej; kwitnie prawie bez przerwy. — Wody przekroplonej z kwiatów, używają na sposób różanej; korzeniem i korą w postaci płókań leczą obrzmienia, oraz bóle gardła, zębów i grzybki; owoce,

choć niedość smaczne jadają; oleju wyciśniętego z nasion, używają www.ciężkich.porodach, a najwięcej w malarstwie; liśćmi zaś leczą ból głowy, — które przy tém to mają szczególnego wspólnie z liśćmi wszystkich drzew dostarczających hebanu, iż rzucone w ogień trzeszczą: i rzeczywiście téż drzewo téj rośliny twarde, i ciemne, mało ustępuje hebanowemu; wszelako nie wiele bywa używaném, gdyż łatwo pęka.

RODZAJ. 894. *Perczowiec* (*Isonandra* R. WGH.T.). — Kielich 4dzielny, w 2 łatki zewnętrzne większe a 2 wewnętrzne mniejsze, w przedkwitnieniu prawie-luszczykowate. Korona 4wrębna w łatki w paku w lewo zakręcone; bez przyrostków. Pręcików 8, 1okręgowych, zamkniętych, w podstawie zrosłych z rurką korony a dalej wolnych; nitki krótkie, nagie i spłaszczone; główki włócznieowate, wzniesione, dłuższe od nitek, zewnątrzwrótne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż, 4 większe naprzeciw- a 4 mniejsze naprzemian-ległe z łatkami korony. Jajnik wolny, ostro-szorstki, 4komorowy; komory 1załążkowe, naprzeciwnieległe łatkom kielicha; zalążki podnoszące się z kąta wewnętrznego; szyjka nieco-wystająca, naga; znamię tępe. Jagoda chrząstkowata, przez zronienie 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono przewrotnie-jajowe, wzniesione.

GAT. 1. *P. właściwy* (*J. polyandra* R. WGH.T.). — Drzewo do 40' wysokie, ze wspaniałą koroną z gałęzi obłych i z młodu rudó omszonych; z liśćmi naprzemianległymi, przewrotnie-jajowato wydłużonymi ku podstawie w dość długi ogonek, a w wiérzchołku krótko-i tępawo-kończystymi, całobrzegimi, nagimi, prawie-skórzastymi, z wiérzchu lśnąco-zielonymi, a spodem złocisto-półyskującymi i piérzasto-unerwionymi; z kwia-

tami w wiązkach kątowych po 3—5 lub w mimolist-
 nych, na szypułkach krótszych od ogonków, nieco
 zwisłymi; o kielichu krótszym zaledwie od korony, 4-
 lub 6-łatkowym w 2 okręgach, złocisto-lśnącym; koronie
 prawie-kółkowej, 8- lub 6-łatkowej, na wpół rozkwitłej;
 pręcikach 16 lub 12, wszystkich płodnych, wystających
 i równych ze słupkiem, z główkami zaostrozonymi; jaj-
 niku 6—8komorowym, włosistym; z jagodą jajowo-
 kulistawą, jędrną, 6- lub 4-komorową, lecz tylko o 1ej
 lub 2ch komorach zawierających nasiono zaledwie-dojż-
 rzałe. — Rośnie w Indyach wschodnich, na brzegach
 cieśniny Malakki, Borneo i Syngapory. — Pień jego
 czasem 4' w średnicy i bardzo miękki, zawiera we wła-
 ściwych odbierałnikach podłużnych okwiecie ciecz mle-
 czną, która z nacięć półkręźnie dokonanych wyciekając—
 ścina się w tak zwaną *Perkę* lub *Perczę* — Gutta
Percha v. *Tuban*. Tęż użycie doszło dziś do naj-
 wyższego stopnia zastosowania technicznego, w wyra-
 bianiu podobnie jak ze sprężnika różnych sprzętów,
 powłok nie przepuszczających wody i pasów ciągłych,
 oraz listków cienkich — tyle dogodnych przy narządach
 chemicznych i w mechanice. Tłuszczu zaś słonawego z
 owoców, używają tamteczni na omastę i smarowidło. —
 Nadmienię jednak wypada, że handlowa *Percza*, dziś
 otrzymywaną bywa i z wielu roślin. — tak tęż jako i
 innych rodzin.

RODZINA CXLVIII.

Borowicowate (Myrsinaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe lub mieszanopłciowe, umiarkowane, najczęściej drobne, czasem gruczołkami opatrzone, rzadko końcowe ale zazwyczaj w kątowych wiązkach, okółkach, baldaszkogronach, gronach lub też wiechach. Kielich niekiedy z podstawą jajnika zrosły, 4—5-wrębny albo -dzielny, z łatkami w przedkwitnieniu a czasem i w czasie kwitnienia dachówkowatemi. Korona czasami prawie-kołojajnikowa a nawet i dzielnopłatkowa, a zwykle 4—5dzielna, rurkowata, dzwonkowata lub kółkowa, naprzemianległa z kielichem. Pręciki osadzone w rurce lub w gardzieli korony, już w liczbie odpowiedniej łątkom, im naprzeciwległe, wszystkie płodne, o główkach wewnątrzrotnych,— już 2 razy liczniejsze, lecz w połowie płodne z główkami zewnątrzrotnymi, a w połowie płonne jako prątniczki łuskowate naprzemianległe z łatkami; nitki najczęściej krótkie i wolne, lub zrosłe w znitek częściowo albo w całej długości; główki 2woreczkowe, jajowo-podłużne, osobne lub schodzące się, otwierające bądź w całej długości bądź tylko w szczycie. Jajnik 1komorowy, z łożyskiem podstawowym, kulistym; komory rzadko 1- lecz zwykle więcej- ale nieoznaczono-załączkowe; załączki w okrągległe; szyjka krótka, pojedyncza; znamię różne. Owoc pestczak albo jagoda— często przez zronienie 1nasionowa, a rzadziej niewielu- lub wielu-nasionowa. Nasiona w 1nasionowych osadzone na szczycie łożyska, w grzbiecie wypukłe a z przodu czasem wgniesione pępiasto,— w wielonasionowych zaś ościelające łożysko trzonczkowe

wszechstronnie; skórka zwykle kléista; białko zbito-mięsiste lub rogowate. Zarodek w 1nasionowych w środku białka poprzeczny, łękowaty albo skręcony, — a w wielonasionowych mimośrodkowy, wzniesiony i prawie-prosty; z listniami półobłymi albo płaskimi; z rostkem dółnym albo błędnym. — *Drzewa lub krzewy; z liśćmi naprzemianległymi, rzadziej naprzeciwległymi albo troistymi, pojedynczymi, całkami, skórzastymi, często gruczołkowato kropkowanymi; bez przylistków.*

RODZAJ 895: *Osmuglina* (*Ardisia* SWAR.). — Kielich 5-wrębny lub -dzielny. Korona prawie-kółkowa, wolna; z krajem 5dzielnym, w przedkwitnieniu dachówkowatym a w czasie kwitnienia rozwartym lub lekko odgiętym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i naprzeciwległych łątkom; nitki krótkie, wolne; główki schodzące się, wolne lub spojone, wzniesione, 2woreczkowe, 3ściennie, ostre, otwierające się w podłuż. Jajnik 1komorowy; z łożyskiem podstawowém, wolném, kulistawém; z zalążkami w nieoznaczonej liczbie, tarczowatymi, w okragległymi; szyjka trwała, pojedyncza; znamię szydłowate lub kropkowate. Jagoda przez zronienie 1nasionowa. Nasiona tarczowato-uczępione u łożyska, w grzbiecie wypukłe, a na wklęśłym przodzie ze znaczkiem. Zarodek w białku rogowatém łękowaty, skręcony, poprzeczny względem znaczka; z rostkiem błędnym.

GAT. 1. *O. Bazaal* (A. Bazaal POIR.). — Drzewo średniej wielkości; z pniem cienkim; z korą szaro-cisą; z liśćmi poskupionymi na końcach pędów, naprzemianległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, (4" i 2"), z końcem dość wybiegłym ale tępym, całobrzegimi, ciemnozielonymi, nagimi, zawszezielonymi; z gronami licznymi, na obnażonych gałęziach bocznie powznoszonymi,

a w czasie owocowania zwiastami, krótszemi od liści; z kwiatami nieco-czerwonawymi, przyjemnej woni, — o kielichu malénkim i cisawym, — a łatkach korony zaostzonych i gwiazdkowatych; z jagodami wielkości grochu, kulistemi, zakończonemi w cierni, czerwonawemi. — Rośnie w Malabarze. — Słodkawo-gorzka nasiona są przeciwczerwiowe; gorzką korą korzeni leczą ból zębów; odwaru z liści używają na płókania gardła; a z owoców przyrządzają rodzaj maści łagodzącą.

RODZAJ 896. **Zapieprz** (**Embella** JUSS.).

— Kielich 5dzielny. Korona kółkowa, 5dzielna w łatki w przedkwitnieniu łuszczykowato ułożone. Pręcików 5, osadzonych po nad podstawą łatek; nitki krótkie; główki jajowe, zaostzone, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż i krótsze od nitek. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kulistawe; zalążek 1 lub kilka, tarczowatych w okrągłych; szyjka trwała; znamię główeczkowate. Pestczak 1nasionowy. Nasienie tarczowato-uczępione, w grzbiecie wypukłe, a z przodu spłaszczone i ze znaczką. Zarodek w białku rogowatém, łękowato skręcony, poprzeczny względem znaczką; z ростkiem błędnym.

GAT. 1. *Z. właściwy* (E. Ribes BURM.). — Krzew średni, nieco czépiający się i wspinający zapomocą ząbkowatych narostków na ogonkach; z liśćmi naprzemianległymi, ogonkowymi, podłużnymi, nieco-ząbeczkowanymi, skórzastymi; z kwiatkami drobnymi, w gronach kosmatych, naprzemianległymi; z pestczakami wielkości grochu, kulistymi, czarnymi. — Pospolity w Indjach wschodnich. — Dostarcza jagód, które po wysuszeniu do pieprzu czarnego podobne, służą do fałszowania onegoż.

RODZAJ 897. *Strzeliga* (*Theophrasta* JUSS.).—Kielich głęboko 5wębny, o łatkach przytępionych i dachówkowatych. Korona obło - dzwonkowata, o 5 łatkach tępych, dachówkowatych; o rurce z przykoronkiem z 5ciu łuseczek mięsistych, w grzbiecie tarczowatych, do połowy zrosłych z sobą i naprzemianległych z łatkami. Pręcików 5, wewnątrz korony ponad podstawą osadzonych i naprzeciwległych jej łatkom; nitki króciuchne, wolne; główki schodzące się w ostrokąg, zewnątrzwrótne, 2woreczkowe,— o woreczkach przyrosłych do wydłużonej zwórki, otwierających się w podłuż. Jajnik 1komorowy; łożysko podstawowe, kuliste; zalążki mnogie, podnoszące się, w okrągłe; szyjka krótka; znamię główeczkowato-2łateczkowe. Jagoda 1komorowa, kulista, soczystawa, łamna. Nasiona liczne na trzoneczkowém i wolném łożysku, prawie-klinowate; ze znaczkiem przodkowym blisko końca szerszego; ze skórka kléistą, cienką. Zarodek w białku rogowatém mimośrodkowy; z rostkiem dólnym.

GAT. 1. *S. amerykańska* (*T. americana* LIN.).—Drzewko wysmukłe, zaledwie 6' dorastające, wzniesione, bezgałęzne, rudawo kutnerowate, górą cierniste, a zakończone na sposób palm wieńcem— liści prawie-bezogonkowych, niemal okręgowo ułożonych, nader wydłużonych a wąskich, ($1\frac{1}{2}$ ' i 2''), zwężonych w podstawie, przytępionych w końcu, wykrawano-ciernisto-aczarno-ząbkowanych, już odstających już poodginanych, bardzo tęgich: którego— grona wzniesione z pośrodku wieńca liści są krótkie i wielokwiatowe; kwiaty zaś na krótkich i odgiętych szypułeczkach pomarańczowe,— o kielichach rzęsowatych; a jagody wielkości jabłka złoto-żółte, pomarszczone i łamne; wreszcie nasiona

przewrotnie-jajowe, czerwone i lśnące.— Dość częsta w Ameryce południowej i w Indyach zachodnich.— Tameczni korzenia używają na wymioty; łożyska mięsiste jadają; a z nasion podobno wypiekają właściwy chleb.

RODZINA CXLIX.

Hebanowate (Ebenaceae ENDL.).

Kwiaty mieszano-rzadziej obu - płciowe, umiarkowane, kątowe; szypułki samotne,— męskie podzielne a żeńskie pojedyncze, o drobniuchnych przysadeczkach. Kielich zrosłodziałkowy, 3—6-wrębny, prawie-równy, trwałe. Korona odpadająca, słojkowata, prawie-skórzasta, na zewnątrz zwykle omszona a wewnątrz gładka, z krajem 3—6-wrębnym, w przedlistnieniu dachówkowata. Pręciki osadzone przy podstawie na rurce lub pod jajnikiem, w liczbie oznaczonej, i to— zazwyczaj 2 a nawet i 4 razy większej od łatek korony, rzadko zaś równej tymże i wtedy naprzemianległe, a zawsze zamknięte; nitki w obupłciowych pojedyncze, a w mieszanopłciowych zwykle dwoiste, o obu ramionach główkonośnych lecz wewnętrzném krótszém; główki wewnętrzzwrotne, 2woreczkowe, podstawoczępne, lancetowate, otwierające się w podłuż, nagie albo brodate. Jajnik beztrzoneczkowy, bezkrążkowy, 3—wielokomorowy; komory 1 — 2załączkowe; załączki obokległe, wiążące ze szczytu kąta wewnętrznego; szyjka podzielna, rzadziej pojedyncza; znamiona wrębne lub całkie. Jagoda kulista albo jajowa, często przez zronienie kilkonasienowa, soczysta lub sucha; z obowocnią oddzielą-

jącą się łuszczykowato. Nasiona wywrócone; o skórcie błoniastej; o białku chrząstkowatém. Zarodek w osi białka często ukośny; listnie liściaste; rostek górny, zbliżony do znaczka.— *Drzewa i krzewy bezmłeczne; z drzewem zbitém i twardém; z liśćmi naprzemianległymi, skórzastymi, całkimi, szerokimi, na ogonku niewyraźnie-wstawowatym; bez przylistków.*

RODZAJ 893. *Heban* (Maba FORST.).— Kwiaty rozdzielnopłciowe. Kielich. do pół 3wrębny. Korona słojkowata, 3wrębna.—W męzkich—pręciki podjajnikowe, równe lub 2 razy liczniejsze od łatek; nitki pojedyncza lub naprzemian zdwojone; główki wzniesione; jajnika ślad. W żeńskich—pręciki żadne; jajnik 3komorowy; komory 2załączkowe; załączki obokległe wiszące; szyjka króciuchna; znamię 3—4wrębne. Jagoda kulistawa lub jajowa, otoczona w podstawie kielichem miseczkowatym, 3-lub przez zronienie 2komorowa; komory 1 — 2nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek prosty, w osi białka chrząstkowatego.

GAT. 1. *H. prawdziwy* (M. Ebenus SPR.).—Drzewo bardzo wysokie i wysmukłe; z pniem nieumiarkowokątowatym; z korą cienką, czarną i zielonawo-cisą, popękaną; z drzewem nader twardém, do lat 10 całkiem białém z czarnymi żyłkami, a odtąd z twardziłą czarną a białem białym. Liście ma bardzo-krótkoogonkowe, podługne i tępawo-kończyste, (4" i 1 1/2"), dólne na każdym pędzie krótsze i szersze, w wiérzchołku i brzegiem lekko podwinięte, grube, skórzaste, z wiérzchu ciemnozielone i lśnące a spodem żółtawe. Kwiatki drobne, prawie-bezszypułeczkowe, poskupiane ku końcom pędów, białawe. Jagody jajowe, wielkości agrestu, w wiérzchołku lekko przyplaszczonym uwieńczone

szyjką, złoto-zółte lub czerwone. Nasiona 3, 3½cienne, ciemnocise, ~~włósnące~~. — Zwykły na Molukkach. — Dostarcza prawie najlepszego *drzewa hebanowego* — lignum Ebeni, z którego wyrobionym kubkom, przypisują tameczni nadzwyczaj błogie skutki przeciwtarczynowe; korzeniem jako czyszczącym krew, leczą różne wyrzuty skórne, kiłę, wrzody; odwarem z drzewa gośćca; jagody zaś słodko-cierpkawe, powszechnie jadają. Jak dalece zaś drzewo jego, wysokocenne dla swej twardości, trwałości i pięknej barwy czarnej, szacowane jest w różnych rękodzielach — zwłaszcza do wyrobu narzędzi muzycznych dętych i różnych sprzętów kosztownych — każdemu wiadomo. — (Ebenoxylon verum LOUR.).

RODZAJ 899. *Hebanek* (*Diospyros* LIN.). — Kwiaty mieszanopłciowe. Kielich głęboko 4- a rzadziej 3—7-wrębny. Korona słojkowata, 4—3—6-wrębna. W męzkich — pręciki osadzone nisko w rurce, 2 lub 4 razy liczniejsze od łatek; nitki dwoiste; główki lancetowate; jajnika ślad. W obupłciowych i żeńskich — pręciki mniej liczne i niedokształcone; jajnik 8 — 12komorowy; komory 1zależkowe; załączki wiszące; szyjka 2- lub więcej-wrębna; znamiona całkie lub też wrębne. Jagoda kulista, z kielichem rozwartym a później odgiętym, wielokomorowa; komory 1nasionowe. Nasiona wywrócone. Zarodek w białku chrząstkowatym ukośny lub osiowy, prosty.

GAT. 1. *H. Heban* (D. *Ebenum* RETZ.). — Drzewo 40stopowe; z korą czarną lub białawą; z twardzielą czarną a białym; z papiami szorstko-włosistymi; z liśćmi krótko- a grubo-ogonkowymi, podłużnie-jagowatymi lub lancetowatymi, zaostrozonymi, (3" i 1¼"),

grubo-skórzastymi, nagimi, z wierzchu bardzo ciemno-zielonymi, a spodem bledszymi lub prawie-białawymi i siatkowato-żyłkowanymi. Kwiatów miéwa po 3—15 w każdym kącie liścia, skupionych, bezszypułkowych, do-kładnie rozdzielнопłciowych: w męzkich— kielich gru-by, kosmaty, żółtawo-zielony, 3 razy krótszy od koro-ny zewnątrz białej i kosmatéj a wewnątrz różowéj,— a pręcików 20; w żeńskich zaś— kielich zaledwie o pół krótszy, a jajnik czerwonaowłosy. Jagody oliwnym po-dobne, cise lub szare, nagie, do $\frac{3}{4}$ części okryte roz-rośłym i ztwardłym kielichem,— a w każdéj nasion po 2—8, modrawo-białych.— Zwyczajny dziki w Indyach wschodnich i na Cejlonie, a uprawny na Maskarenach; kwitnie w czasie skwarów.— Dostarcza jednego z naj-lepszych *drzewa hebanowego*— lignum Ebeni, używanego jak i inne hebany.

Drzewo hebanowe czyli heban, otrzymuje się jeszcze, z

GAT. 2. *H. właściwego* (D. Ebenaster Ratz.),— odróżniającego się— zupełną nagością wszystkich części; liśćmi wydłużono-eliptycznymi, tępyimi, z obu stron siatkowato-żyłkowanymi; kwiatami pojedynczymi, obupłciowymi w pośród żeńskich prawie groniastych; oraz jagodami kulistemi, żółtemi, o kielichu odgiętym a nasionach jasno-cisych;— rosnącego na Molukkach i Cejlonie.

GAT. 3. *H. czarnodrzewnego* (D. Melanexylon Roxb.),— będącego drzewem nader wysokiém i grubém; z korą gębcząstą, czarniawą; z liśćmi niemal naprzeciwlegle zbliżonymi, podłużnie-jajowatymi, tępyimi, (4" i 1½"), z młodu zbito-kutnerowatymi a później prawie-nagimi, z wierzchu ciemno- a spodem jaśniej-zielonymi; z kwiatami równoczesnymi, białawymi, o przysadeczkach przytulonych do kielicha, z których— męzkich po 3—6 na jednéj szypułce, znacznie mniejszych i 12—14pręcikowych,— a obupłciowe pojedyncze, prawie-bezszypułkowe, o 10 pręcikach podjajnikowych; z jagodą kulistą, do jabłuszka podobną, żółtą; o 8 nérkowatych nasionach:— zwy-czajnego po lasach górzystych Indyi wschodnich:— którego korą

ściągającą leczę czerwoni, a jądro drzewa poczytują za najszlachetniejszy hoban. www.libtool.com.cn

GAT. 4. *H. kléjodajny* (*D. glutinosa* KÖNIG.).— Drzewo średnie, zawszezielone, całkiem nagie, z korą czarniawo-rudą, a drzewem małej wartości; którego — liście lancetowate, wydłużone lub prawie-równowazkie, kończyste, (6" i 2"), tęgie, lśnące, spodem modrawe; kwiatki drobne, białawe,— męskie po 3—4 i więcej na wspólnej zakrzywionej szypulce, o 20 pręcikach dwolistnych,— a obupłciowe pojedyncze i większe, o 1—4 pręcikach pojedynczych, o szyjkach 4 na krzyż ułożonych a znamionach 3wřębnych; jagody kuliste, wielkości jabłka średniego, żółte i rudo-ciso opylone; nasion 8, nérkowatych.— Bardzo częsty w północnych Indyach wschodnich; kwitnie w marcu i w kwietniu.— Nie zbyt smaczne jego jagody jadają; sokiem ich ściągająco-kléjowatym leczę rany, oraz przyrządzają z niego rodzaj kléju używanego w rękodzielnach i pociągają nim dna łodzi i statków; nie dojrziałych zaś używają do garbowania skór.— (*Embryopteris glutinifera* ROXB.).

W taki sam sposób używanym bywa

GAT. 5. *H. malabarski* (*D. malabarica* KOST.), różny od *kléjodajnego* — wzrostem i grubością pnia znakomitemi, oraz twardością drzewa wielką; liśćmi różnie jajowatymi, tępyimi, (6" i 3½"), ogrubniami; kwiatami nader miłej woni, białymi lub żółtawymi; jagodami téjże saméj wielkości, lecz w szczycie pępiastemi, czerwonymi i omszonemi kosmato z początku — a później popielatemi i nagiemi, o 8—10 nasionach podobnych kakaowym i czerwonawym:— rosnący w Malabarze: — którego owoce dużo smaczniejsze, dostarczają kléju i wraz liśćmi leczę grzybki i zapalenia oczów; kora goręcski i moryska; a olej wyciśnięty z nasion lekko rozwalnia.

GAT. 6. *H. virginiański* (D. virginiana LIN.).— Drzewo dość wyniosłe ale wysmukłe; z drzewem białawém i twardém ale kruchém, a korą cienką. Liście jego podłużnie-eliptyczne, przytępione, (6" i 2 1/2"), dólne na pędach mniejsze, z obu stron nagie, z wierzchu żywo-zielone i lánące, a spodem modrawo-zielone i siatkowate, —tylko za młodu omszone. Kwiatki krótkoszypułkowe, po 2—4 w kątach liści; z kielichem nagim; z koroną 3 razy dłuższą od kielicha, żółtawo-zieloną, o kraju odstającym, brudno-czerwonawym; z pręcikami 8 w obupłciowych, a 16 w męzkich. Jagoda wielkości śliwki, mięsista, czerwona; o 6—8 lub 3—4 nasionach eliptycznych, słomistej barwy.— Dziki rośnie po miejscach wilgotnych w Ameryce północnej, ale i uprawianym bywa; kwitnie zaś w maju i czerwcu.— Kora jego gorzko-ściągająca zalecaną bywa w biegunkach, czerwonych, zimnicach, krwotokach i w. p: a nawet i liście. Owoce zważone mrozem jadają, wypiekają z nich placki, oraz wyrabiają na rodzaj wina i pędzą z nich wyskok. Liposok występujący często na pniu, zastępuje arabski.

GAT. 7. *H. jagodowy* (D. Lotus LIN.).— Drzewo dorodne; o korze pomarszczonój, cienkiej a cisj; o drzewie zielonawém lub modrawo-szarém; o liściach wydłużonych, kończystych i tęższych, a wreszcie podobnych jak w *wirginskim*, — równie i kwiatach; lecz jagodach zaledwie wielkości wiśni, ciemno-granatowych i smakowitych:— rosnący w Afryce północnej, na Wschodzie i w Europie południowej;— dostarcza drzewa używanego jak gwajakowe, a jagód wyrabianych na syrup i na wino, oraz jadanych surowo.

RODZINA CL.

www.libpool.com.cn

Ilwowe (Aquifoliaceae DEC.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno-plciowe, umiarowe, kątowe, pojedyncze lub też widlasto-podbal-daszcowate w wiązkach, drobne, białawe albo zielonawe. Kielich mały, 4—6-wrębny albo -dzielny, trwały, z przedkwitnieniem dachówkowem. Korona z łatkami odpowiedniami i naprzeciwległemi koronie, czasem aż do samej podstawy wolnemi, w przedlistnieniu dachówkowemi a w czasie kwitnienia różnie otwartemi, odpadającami. Pręciki w liczbie łatek i z niemi naprzemianległe, często spajające je z sobą w podstawach, a czasem całkiem podjajnikowe; nitki wzniesione, krótsze od korony; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik beztrzoneczkowy, mięsisty, uciętokulistawy, 2—6—8 a czasem wielo-komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, osadzone na czareczkowato rozplaszczonym końcu sznureczka, wywrócone; znamię prawie - bezszyjkowe, łatkowate odpowiednio liczbie komor. Pestczak jagodowaty, 2—8 lub wielo-pesteczkowy; pesteczki drzewiaste lub kostne, często włóknowate, niepekające, 1nasionowe. Nasiono wywrócone, ze skórką błoniastą; z szewkiem nitkowatym i grzbietowym; ze znaczkiem kuwiérzchołkowym, nagim lub objętym sznureczkiem misieczkowatym w końcu; z białkiem okwitęm, mięsistém. Zarodek prostoległy w szczycie białka i owocu; z listniami okrągławymi; z rostkiem górnym, zbliżonym do znaczka.— *Drzewa lub też krzewy zawszezielone; z gałązkami najczęściej 4ściennymi; z liśćmi naprzemian- lub na-*

przeciw-ległymi, ogonkowymi, prostymi, zazwyczaj skórzastymi, lśnącymi, gładkimi, pierzasto-nerwowymi, całkimi albo ciernisto-ząbkowanymi; bez przylistków.

RODZAJ 900. **Ostrokrzew** (*Ilex* LIN.).— Kwiaty obu- a bardzo rzadko mieszano-plciowe. Kielich mały, słojkowaty, 4- lub rzadziej 5—6-zębny, trwały. Korona kółkowa, 4- a rzadziej 5—6-dzielna. Pręciki osadzone przy podstawie wewnątrz rurki korony, wliczbie odpowiedniej jej łatkom i naprzemianległych z niemi; nitki nitkowane; główki wewnątrzrotne. Jajnik beztrzoneczkowy, 4komorowy; komory 1- lub 2-załążkowe; załążki obokległe; znamion 4, bezszyjkowych, wolnych albo zrosłych. Jagoda kulistawa, uwieńczona znamionami,— o 4 pesteczkach kostnych, żyłastych. Nasiona prawie-3graniaste. Zarodek w białku rowkiem na dwoje przedzielonem.

GAT. 1. *O. pospolity* lub *Ilwa* (*I. Aquifolium* LIN.).— Krzew do 14' wysoki i nader strojny, lub drzewo 40stopowe; z korą gładką, ciemno-szarą na pniu a zieloną i lśnącą na gałęziach; z drzewem zwięzłym, o żółtawo-zielonym bielu a twardzieli ciemno-cisój. Liście ma jajowate lub eliptyczne, kończyste, (3" i 2"), w brzegu chrząstkowatym ciernisto-ząbkowane lub zatokowe, niekiedy i na powierzchni górnej cierniami okryte, z wierzchu ciemno-zielone i bardzo lśnące, a na dółnej mniej i żółtawo-zielone, nadzwyczaj tęgie i nagie. Kwiaty okółkowato lub wiązkowato po 5—15tu poskupiane, na krótkich grubych i omszonych szypułkach, o przysadeczkach malénkich; z kielichami 4wrębnymi, tępyimi; z koronami kółkowemi, do $\frac{1}{4}$ " w średnicy, białemi a od zewnątrz nieco-czerwonemi, o łatkach wklęsłych i omszonych brzegiem. Jagody prawie-kuliste,

pasowe, rzadziej żółte albo białe, $\frac{1}{4}$ " w średnicy; nasionami pomarszczonemi, żółtawo-cisawemi. — Dziko porasta cieniste i góryste lasy, z południo-wschodu od Włoch górnych aż na północno-zachód do Danii i Anglii w postaci przekątni całej Europy środkowej; kwitnie w maju i czerwcu. — Na pozór obojętne liście *Ilwiny* — folia *Aquifolii* v. *Agrifolii*, od dawna znanymi są w północno-wschodnich Niemczech jako środek przeciwgośćcowy, przeciwdnawy, — zadawany także i w długociągłych kaszlach, osłabioném trawieniu, skłonności do biegunek i morzysk, oraz w zimnicach. Dawnymi czasy używano jagód jako mocno-przeczyszczających; kory i korzeni jako odmiękczejących i rozpędzających, — z których zarazem przyrządzają wyborny lep. Korsykanie nasionami zastępują kawę.

Tak samo używa się

GAT. 2. *O. émy* (I. opaca AIT.); — krzew dużo niższy lecz wielce podobny *Ilwinie*; odróżniający się głównie — liśćmi jajowatymi, płaskimi, (3" i 2"), z rzadka zatokowo-ząbkowo-ciernistymi, z wierzchu prawie-émnymi a spodem żółtawo-zielonymi i całkiem émnymi; kwiatami rozrzuconymi na gałęziach 2rocznych, drobnymi, rozdzielnopłciowymi; a jagodami pasowemi, nieco jajkowato-kulistawemi, bardzo gładkimi: — bardzo zwyczajny w Pensylwanii i Florydzie po miejscach wilgotnych, kwitnący w maju i czerwcu.

GAT. 3. *O. wymiotowy* (I. vomitoria AIT.). — Krzew prawie-ostrokreżny, 15' dorastający, z pniem cisawym a gałęziami czarniawo-szkarłatnemi, całkiem nagi; którego — liście podługne, krótkoogonkowe, zwężone klinowato w podstawie, tępe, od połowy niewyraźnie piłkowane, lekko faliste, dość tęgie, z wierzchu ciemno-zielone i mocno lśnące, spodem mniej i bledsze; okółki prawie-bezszypułkowe, kątowe, — lub na szypułkach 2kwiatowych; kwiatki białe; owoce czerwone. — Zwykły

w Karolinie i Florydzie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Naparu liści w Ameryce północnej używają zwykle tameczni, jako leku pobudzającego do potów i pędzącego mocz, a w większej ilości wzniecającego wymioty — pod nazwiskiem Black-drink; a przed czasy, sprowadzano je do Europy, pod nazwiskiem folia Paraguae v. Apalachines.

Zastępczo, używają także i

GAT. 4. *O. bagnistego* (L. Cassine Ait.), odróżniającego się — liśćmi jajowato-lancetowatymi, ostro-piłkowanymi; oraz kwiatami podbaldaszkowatymi, bocznymi:— także rosnącego.

GAT. 5. *O. paragwajski* (L. paraguariensis St. Hil.). — Drzewko małe, gładkie; z liśćmi klinowatymi lub lancetowatymi, przytępionymi, odlegle piłkowanymi; z kwiatami na szypułkach kątowych i wielodzielnych, — o znamionach 4łateczkowych; oraz z łupinami pestek żyłastemi:— rosnący dziko i chodowany głównie w Paraguay;— dostarcza liści niezbyt-przyjemnie wonnych i gorzkawych, tyle rozpowszechnionych w Ameryce a dziś już i w Anglii, pod nazwiskiem — *herbaty paragwajskiej*.

RODZAJ 901. **Jagodnik** (**Prinos** LIN.). — Obu- lub częściej mieszano-plciowy. Kielich mały, słojeczki, 4—6zębny, trwałe. Korona kółkowa, 4—6wřębna, z przedlistnieniem dachówkowatęm. Pręciki w głębi rurki korony naprzemianlegle z krajem osadzone, w liczbie równęj jego łątkom; z główkami wewnątrz-wrotnemi. Jajnik beztrzonczkowy, 6—8komorowy; komory 1załążkowe; załążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrzneg; znamion 6—8, bezszyjkowych, wolnych lub zrosłych. Jagoda kulista, uwieńczona znamionami; o 6—8 pesteczkach kostnych, łnasionowych. Nasiona

wywrócone, ze skórą błoniastą. Zarodek w wierzchołku białka mięsistego.

GAT. 1. *J. okrągowy* (*P. verticillata* LIN.).— Krzew do 12' wysoki, prawie-poziorno gałęzisty, roniący liście; z gałęziami obłemi, szaro-cisemi, nagimi i gładkimi,— a gałązkami lánącemi i biało plamistemi. Liście ma podłużnie-jajowate, zaostrome, ($3\frac{1}{2}$ " i 2"), krótkoogonkowe i zwężone klinowato od dołu, prawie 2 razy piłkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem bledsze i na nerwach białawo omszone. Kwiatki rozdzielnopłciowe, drobne, białe, męskie po 5—7 w okólkach krótszych od liści, a żeńskie niemal zawsze pojedyncze,— o kielichach rzęsowatych, 7—8łatkowych i łatkach korony w równéjże liczbie. Jadody karmazynowopasowe, przezimowujące na pniu.— Pospolity po baginach i lasach mokrych Kanady i Wirginii; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Pólnocno-amerykańscy lekarze, zadają jego korę ściągająco-gorzką w zimnicach, w osłabieniach, w biegunkach— zwłaszcza z cechą gnijną.— (*P. Gronovii* MICHX.).

GAT. 2. *J. kociępkoliści* (*P. padifolius* WILLD.), uważany zwykle za odmianę pierwszego:— o liściach bez zwężenia klinowatych, tylko raz piłkowanych, o $\frac{1}{2}$ krótszych, spodem wydatniej omszonych,— oraz kwiatach żeńskich także po kilka razem;— wraz z nim rosnący, zarówno zastósowywanym bywa.

GAT. 3. *J. gładki* (*P. glaber* LIN.), odznaczający się dobitnie— liśćmi trwałymi, podłużnymi, tępyimi, klinowatymi w podstawie, słabo-piłkowanymi ku wierzchołkowi, skórzastymi, lánącymi i nagimi; z szypułkami zazwyczaj pojedynczemi, 1—3kwiatkowemi; a jagodami czarnemi:— rosnący po lasach suchych Nowéj Anglii i Florydy;— oprócz zastósowania podobnego okręgowemu, dostarcza liści, które tak jak z *Ostrokrzewa wymiotowego*, pijane bywają jako *herbata paraguajska*.

RODZAJ 902. *Cierniczka* (*Monetia* HERIT.).

— Kielich brzechato-dzwonkowaty, 3—4-wrębny. Korona bardzo głęboko-4dzielną, włatki równowazkie, naprzemianległe z kielichem i nieco odgięte w końcach. Pręcików 4, naprzemianległych z koroną; nitki zgrube; główki strzałkowate. Jajnik 1komorowy, wolny; szyjka krótka; znamię ostre. Pestczak mięsistawy, kulisty, 1-komorowy, 2nasionowy lub przez zronienie 1nasionowy. Nasiona okrągławe, ściśnione.

GAT. 1. *C. barlerkowata* (*M. barlerioides* HERIT.).— Krzew 4stopowy, we wszystkich częściach nagi, naprzeciwlegle-gałęzisty; z gałęziami i gałązkami popielatemi; z liśćmi podpartymi przez 4 ciernie 1calowe, poziomo-ległe lub lekko odgięte, sztydłowate,— naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, eliptycznymi, w cierń zakończonymi, ($1\frac{1}{3}$ " i $\frac{2}{3}$ "), odstającymi albo odgiętymi, skórzastymi, nagimi; z kwiatkami drobnymi, kątowymi, prawie bez ogonków, po 1 lub po 3 wraz, zielonawymi,— o koronie nieco dłuższej od kielicha, a pręcikach równych jój; z owocami zaledwie wielkości grochu, w wierzchołku niemal cycowatymi, suchawymi.— Rośnie w Indjach wschodnich i na przykładu Dobrej nadziei.— Liście mają być wyborym lekiem przeciw kaszłom, dychawicy wozgrzywój i wyniszczeniu,— równie jak i korzeń smaku lukrecyowego. — (*Azima tetra-cantha* LAM.).

RODZINA GLI.

Nastroszowate (Epacridaceae LINDL.).

Kwiaty obu- a czasem przez zronienie osobnopłciowe, już końcowe w kłosach albo gronach, już po-

jedyncze w kątach liści; z przysadkami różnej barwy a budowy kielicha, często więcej niż dwoma. Kielich 5—4-dzielnny, często ubarwiony, trwały. Korona odpadająca lub też więdnijąca, rurkowata, dzwonkowata, lójkowata lub tacowata; z rurką niekiedy 5 razy rozszczepaną, albo nagą wewnątrz ku podstawie — albo z wiązeczkami włosów i gruczołków naprzemianległych z pręcikami; z krajem 5—4-wrębnym, równym i nagim lub brodatym, — często oddzielającym się wkoło od trwałej podstawy rurki. Pręcików tyle ile łatek korony a rzadko mniej, naprzemianległych, osadzonych pod jajnikiem lub w różnej wysokości rurki, zamkniętych albo wystających; nitki sztydłowate, tasiemeczkowate lub też nitkowate; główki grzbietoczępne, pojedyncze, całkie i otwierające się wpodłuż łuszczykowato. Jajnik beztrzoneczkowy, krążkiem kubeczkowatym lub 5 łusieczkami często zrosłemi otoczony w podstawie, 2—10-komorowy, rzadko zaś 1komorowy; zalążki w komorach już pojedyncze i wiszące, już liczne na łożyskach wewnętrzno-kątnych, wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię tępe i całkowite. Owoc pestczakowaty, jagodowaty lub torebkowaty, 2—10-komorowy lub przez zronienie 1komorowy; pestczaki 1lub kilka-pesteczkowe, z pestkami 1nasionowemi; torebki zaś pękające przez przegrody albo po ścianach, wielonasionowe. Nasiona w pestczakowych wywrócone i pojedyncze, w torebkowych mnogie, uwieszone u łożysk z kąta wewnętrznego górą uwolnionych; ze skórką błoniastą; znaczkiem podstawowym a jajosadką wiérzchołkową — połączonemi szewkiem nitkowatym; z białkiem mięsistém. Zarodek prostoległy, osiowy, obły; z listniami króciuchnymi; z rostkiem zbliżonym do znaczka, w pestczakach zawsze górnym a w to-

rebkowych nie pewnego położenia.— *Drzewka lub też krzewy, z bezwstawcowemi łodygami i gałęziami; z liśćmi zbliżonymi, czasem naprzeciwległymi, najczęściej obejmującymi swemi szerołkami podstawami niemal pochwiasto łodygi, dachówkowatymi lub nawet kapturkowatymi, a zawsze po odpadnięciu pozostawiającymi blizny.*

RODZAJ 903. *Leśnianka* (*Lissanthe* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, nagi lub też z 2 przysadeczkami. Korona léjkowata albo słojkowata; z rurką wewnątrz podstawy naga; a łatkami kraju 5wrębnego bezbrodemi. Pręciki osadzone w połowie wysokości rurki, prawie wyrównyujące z gardzielą; nitki nitkowate; główki jajowe, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubeczkowaty, 5łateczkowy. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zależki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główeczkowate, 5roweczkowe. Pestczak jagodowaty; z pestką kostną, 5komorową. Nasiona wywrócone, po 1 w komorze.

GAT. 1. *L. smakowita* (*L. sapida* R. BRWN.).— Krzewek wzniesiony, niski; z gałęziami opylonemi; z liśćmi naprzemianlegle zbliżonymi, odstającymi, (1" i 1/6"), równowązkimi, w brzegu podwiniętymi, spodem biało-prążkowanymi; z gronkami z kilku i to najczęściej z 3 kwiatków drobnych i białych, poodginanemi; z owocami czerwonymi, wielkości i postaci kamioneczki.— Rośnie około portu Jackson, po lasach i zaroślach; kwitnie latem.— Smaczne jéj jagody jadają jak my czernice, zwiąc je *Borówkami australskimi*.

RODZAJ 904. *Białobród* (*Leucopogon* R. BRWN.).— Kielich 5dzielny, 2przysadeczkowy. Korona léjkowata, z kraju 5dzielnego i rozwartego łatkami piórkowato-brodatemi. Pręcików 5, osadzonych środ-

kiem lub pod wiérzchołkiem rurki i w niej zamkniętych; nitki nitkowate; główki poniżej połowy grzbietu uczépione, podłużne, pojedyncze. Krążek podjajnikowy, kubkowaty, cały lub łatkowaty, a niekiedy prawie żaden. Jajnik 2—5-komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjka pojedyncza; znamię główkowe, roweczkowane. Pestczak jagódkowaty, bezsokowy, czasem skorupiasty, 2—5-komorowy. Nasion po tém w komorze, wywróconych.

GAT. 1. *B. Richego* (L. Richei R. BRWN.).— Krzew niziutki, miotłkowaty; o gałązkach gładkich; liściach rozrzuconych, podłużnie-lancetowatych, 3—5-żeberkowych, (1" i $\frac{1}{4}$ "); o kłosach długości liści, z kilku kwiatków białych, drobnych, brodato kosmatych; a jagodach podobnych borówkom.— Pospolity w Nowej Holandyi; kwitnie latem.— Jegoto owocom, winien był podróżujący badacz przyrody RICHE ocalenie życia, zabłąkawszy się w puszczy Lewislandzkiej.— (*Styphelia Richei* LAB.).

RODZINA CL.

Gruszyczkowate (Pyrolaceae KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, rzadko pojedyncze ale zwykle w gronach lub okółkach, białe albo różowe. Kielich 5dzielny, trwały lub 4działkowy, prawie-łuskowaty. Korona o 5 łatkach rozwartych lub schodzących się dzwonkowato, niekiedy w podstawie garbatych. Pręcików 10, już wolnych i płodnych, już zrostłych w 1nę wiązkę i to— 5 płonnych naprzeciwległych łątkom prawie-łopatkowatych; główki wewnątrzwrotne, bać 2woreczkowe i otwierające się w szczycie dziurką lub po-

przeczną szparką, — bąc 1woreczkowo-tarczowate i poprzecznie-2łuszczynieczkowe. Jajnik często krążkiem objęty, 3—5-komorowy, z zalążkami nieoznaczonej liczby; szyjka końcowa; znamię główkowate, najczęściej otoczone jakby osnówką obrączkowatą. Torebka 3—5-komorowa, pękająca po ścianach w łuszczyny przegrodonośne; z łożyskami gębczastemi, osiowemi lub przegrodowemi. Nasiona liczne, trocinowate, ze skórką rozwolnioną. Zarodek w podstawie białka mięsistego, bliski znaczka przodkowego, poprzeczny. — *Ziola trwałe lub podkrzewki a rzadkò krzewy, niekiedy posożyty; z łodygą obłą, często bezlistną; z liśćmi rozrzuconymi lub téż okręgowymi, pojedynczymi; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

Gruszyczkowe (Pyroleae Kost.).

Rośliny doskonałe; których główki otwierają się dwiema dziurkami.

RODZAJ 905. **Pomocnik (Chimophila PURSH.)**. — Kielich 5wrębny. Korony łatek 5, roztwartych, płatkowatych. Pręcików 10 takichże; nitki rozpląszone i to środkiem najszerszej; główki grzbietoczące, zewnątrzwrótne, a później ku wewnątrz wgięte i przezto wywrócone, — o woreczkach rurczkowatych, otwierających się dziurką, z pyłkiem siolkowym. Jajnik przygnieciono-kulistawy i pępiasty w szczycie, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka króciuchna, utopiona w jajniku; znamię okrężne, 5guziczkowe. Torebka przygnieciono-5graniasta, 5komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach — w 5 łuszczyn środkiem przegrodonośnych a brzegiem nagich; z łożyskami gębczastemi, przy-

roślemi do osi środkowej. Nasion wiele, trocinowatych, z jądrem kulistym malenkiem. Zarodek dośrodkowo-poprzeczny.

GAT. 1. *P. okółkowy* (*C. umbellata* NUTT.), inaczej *Gruszyczka okółkowa*.— Ziółko trwałe, — którego kłęb czołgający się, wydający 1 lub więcej — łodyżek do 6" wzniesionych, pojedynczych a bardzo rzadko nieogłęźnistych i tworzących malenki darni, — ku wierzchołkowi głąbikowatych i obłych, szorstkawych i nagich, — a od dołu tępokątnych i osadzonych 2—3ma niby-okręgami — liści łopatkowato-lancetowatych, lub przewrotniejajowatych, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), bardzo-krótkoogonkowych, tępych lub kończystawych, w podstawie klinowatej całobrzegich a ku wierzchołkowi ostro piłkowanych, brzegiem lekko podwiniętych, skórzastych, tęgich, z wierzchu ciemno-zielonych i lśnących a spodem bledszych: z 3—6 kwiatkami podbaldaszkowato-okółkowymi, długo- i ostro-ziarnkowato-szypuleczkowymi; o przysadeczkach równowązkich i odpadających; o kielichach rzęsowatych; o koronach do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, różowych, mocno-rozkwartych, z łatkami delikatnie rzęsowato zabeczkowatemi i okrągławemi; o nitkach w miejscu rozszerzenia czerwonych i rzęsowatych; o główkach fiołkowych z różkami rozchodzącymi się: z torebkami prawie-wzniesionemi, o rowkach nagich. — Dość pospolity po lasach szpilkowych Europy umiarkowanej i północnej, oraz w Azji i Ameryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Ziele Gruszyczki okółkowej* — herba *Pyrolae umbellatae*; do dziś dnia jeszcze miejscami zadawanem bywa jako środek wzmacniający co-pędzący mocz, oraz w razach gdzie się używa się

le *Niedźwiedziny*; zewnątrznie zaś przyłożone przyszczy lekko skórę. — (*Pyrola umbellata* LIN.).

GAT. 2. *P. plamisty* (*C. maculata* PURSH.), nader powinowaty z poprzedzającym, a odmienny — łodyżkami do 5" wzniesionymi, opatrzonemi łuskami pomiędzy — liśćmi podłużnie jajowato-lancetowatymi, naprzeciwległymi lub okręgowymi, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), nieco-zaostrzonymi, ledwie że podwiniętymi, szradka grubo piłkowanymi i biało obrzeżonymi, z podobną prążką przez nerw główny górny; kwiatami nieco-większymi, białymi, w okółkach 2—3-kwiatowych, — o nitkach kłosa na rozszerzeniu środkowem; — zwyczajny po lasach piaszczystych Ameryki północnej, a kwitnący od czerwca do sierpnia; — używanym bywa oprócz tego, w kile i w cierpieniach nerwowych brzucha niższego — zwłaszcza u kobiet. — (*Pyrola maculata* LIN.).

RODZAJ 906. *Gruszczka* (*Pyrola* TOURN.).

— Kielich 5wřębny, lub 5dzielny. Korona o 5 łatkach płatkowatych, rozwartych lub też dzwonekowato- albo kulistawo-złożonych. Pręcików 10, wzniesionych albo podnoszących się; nitki spłaszczone i zwężone ku górze; główki grzbietoczępne, 2woreczkowe, zewnątrzwrotne a później wwinięte, — o woreczkach w podstawach ku górze zwróconych, rozchodzących się, rurkowatych, otwierających się dziurką; pyłek żółty. Jajnik kątowato-kulistawy, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata, wzniesiona lub nagięta; znamię główkowate, obrączkowate i 5guziczkowe środkiem. Torebka kulisto-5graniasta, 5komorowa, pękająca po ścianach w ty-leż łuszczyn przegrodonośnych, spojonych cienko nabrę-kłym brzegiem; z łożyskami gębczastymi, przyrosłemi górą do osi środkowej. Nasiona mnogie, trocinowate, z jądrem kulistym znacznie mniejszém. Zarodek w białku mięsistém poprzecznie-dośrodkowy.

GAT. 1. *G. okrągłoliścia* (*P. rotundifolia* LIN.).— Ziołko wieloletnie; z kłębem długo i cienko rozplą-
 cym się; z łodygą przeszło na 1' wzniesioną, tylko w
 podstawie 4—9ma liśćmi skupionymi ulistnioną, ku górze
 zaś nagą i głąbikowatą, 3—4-kątną, spłowiało-zieloną,—
 okrytą łuskami rozrzuconemi, wpółobójmującemi, koń-
 czystemi, białawo-zielonemi a później cisawiejącemi. Li-
 ście jej okrągławe, jajowate, niekiedy sercowate w pod-
 stawie, (2" i 1 1/2"), po 3calowych ogonkach rynienko-
 watych zbiegające, tępe, niewyraźnie- i odlegle-karbo-
 wane, nieco-skórzaste, nagie i lśnące. Kwiatków 12—15
 na górnej części głąbika, wszechstronnie i zwisło w wiet-
 kie grono ułożonych; z szypułeczkami krótkimi i ró-
 wnemi równowazkim i błoniastym przysadeczkom; z
 kielichami lancetowatymi, białawymi, odgiętymi; z koro-
 nami do 1/2" w średnicy, białemi; z główkami jasno-po-
 morańczowemi. Torebka wielkości grochu, wisząca, o
 rowkach międzykomorowych wełnistych.— Jedna z po-
 spolitych, po wszelakich lasach Europy i Azji północ-
 nej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej *zieleniec Gru-*
szyczki lub *Gr. większej*— herba *Pyrolae v.*
Py. majoris, używaném było wewnątrznie i zewnę-
 trznie, najwięcej w zranieniach.

Pod tém samém nazwiskiem, używano także i

GAT. 2. *G. średniej* (*P. media* Sw.), odznaczającą się jedy-
 nie —gronem krótszém, z kwiatów mniejszych, o kielichu nieodgiętym,
 o pręcikach schodzących się tuż ponad jajnikiem, i mało co pochy-
 łą szyjką;— wraz z tamtą rosnącą; oraz

GAT. 3. *G. zielonokwiatowej* (*P. chlorantha* Sw.) — z łodyżką
 i ogonkami szkarłatnawymi; z liśćmi znacznie mniejszymi, grubszy-
 mi, skórzastszymi, ciemniej-zielonymi; z gronkiem o 5—10 kwiat-

kach drobniejszych, zielonawych i prawie-półkulisto złożonych:—
rosnącej pomiędzy ~~Wzrostami~~ wszędzie.

GAT. 4. *G. mniejsza* (P. minor LIN.).— Ziółko nader podobne do *okrągłoliściój*, ale o wiele mniejsze; którego—liście jajowato-okrągławe, zaledwie-skórzaste i zazwyczaj wydatniej karbowane; głąbik często czerwony, o niewielu łuseczkach malénkich; gronko 10—20-kwiatkowe, nieco gęstsze; kwiatki na szypułeczkach dłuższych od ogonków,— z kielichem krótko-kończystym,— z koroną mniejszą, białą albo różowawą, 4 razy dłuższą od kielicha, okrągławo-dzwonkowatą,— z pręcikami podobnymi i schodzącymi się,— z szyjką prostą i krótką,— a znamieniem talérzykowato-5łateczkowém.— Bardzo pospolita po widnych lasach całej Europy, oraz Azji i Ameryki północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Użycie liści było toż samo co i poprzednich, lecz pod nazwiskiem *ziela Gruszyckiej mniejszej*— herba *Pyrolae minoris*.

Podobnież i z

GAT. 5. *G. jednostronnej* (P. secunda LIN.), wyróżniającój się nader dobitnie od reszty— liśmi jajowatymi, kończystymi, piłkowanymi; gronkami jednostronnemi;— zwykłej po lasach liściastych górzystych, i wraz z poprzednią kwitnącej;— używanymi bywały liście pod tą samą nazwą.

GAT. 6. *G. jednokwiatowa* (P. uniflora LIN.).— Ziółko karzelkowate, zaledwie 3—4calowe; którego— liście okrągawo-jajowate i piłkowane, wydają ze swego środka głąbik z 1 kwiatkiem końcowym i dość dużym, podobnym lanuszkowemu tak z budowy i barwy jako i z woni;— również wszędzie w Europie i Ameryce— zwłaszcza północnej— dość częste, a kwitnące wraz z poprzedniemi;— dostarcza w Szwecyi i Norwegii

ziela, bardzo zachwalanego w zapaleniach oczów, a w Ameryce północnej ~~zadawanego~~ na wymioty.

PLEMIE 2.

Korzeniówkowe (Manotropeae KOST.).

Rośliny pasożytne, bezlistne, zbliżone do *Zarazowych*; z główkami poprzecznie tarczkwatymi, otwierającymi się szparką w poprzecz— jakby w 2 łuszczyнки.

RODZAJ 907. *Korzeniówka* (*Monotropa* NUTT.). — Kielich o 4 działkach łuskowatych, odległych od kwiatu, z których tylna najwyższa najbliższa korony, 2 boczne naprzeciwległe pośrednie, a najniższa przodkowa. Korony 5 łatek ułożonych dzwonkowato, i opatrzonych w podstawie garbkiem miodnikowym. Pręcików 10, podjajnikowych i zamkniętych w koronie; nitki spłaszczo-szydłowate; główki tarczkwate, poziome, otwierające się szpareczkami poprzecznymi jakby 2łuszczyńkowato. Jajnik jajowo-ostrokreśny, 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka krótka, gruba i wydrążona; znamie okrągłe, przyplaszczone, 5karbkowe i bezbrode. Torebka 5komorowa, pękająca po ścianach w 5 łuszczyń przegrodonośnych, z łożyskami osiowemi. Nasiona liczne, trocinowate, z jądrem malutkim w wolnej skórcie.

GAT. 1. *K. pasożytna* (M. Hypopitys LIN.). — Ziele trwałe, pasożytne; z kłębem mięsistym, gałęzistym, cienkim, prawie czołgającym się; z łodygą— równie jak i reszta rośliny— woskowo-żółtą lub słomistą, do 8" wzniesioną, mięsistą, po wysuszeniu czerniejącą, pokrytą zamiast liści łuskami od dołu dużo gęstszymi, jajowatymi, tępymi i ząbkowanymi w pod-

stawie; z gronem wierzchołkowém, wielokwiatowém, z początku zbitém, zwisłém, inniej więcej omszoném,— a później z wietkiem i wzniesioném, o przysadkach rombowlatych ząbkowanych i rzęslowatych; z kwiatami krótkoszypułeczkowymi, ściśniono-dzwonkowatymi, wonnymi,— o działkach kielicha fręzłowato-rzęslowatych,— o koronie nieco dłuższej od kielicha, do $\frac{2}{3}$ długości, nieco-kosmatej i wygryzano-ząbkowanej,— o narzędziach płciowych szorstkowłosych; z torebką podłużną.— Dość częsta na korzeniach drzew leśnych, zwłaszcza sosien w Europie, Azji i w Ameryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Na północy używają jej do leczenia kaszlu owiec i bydła.

GAT. 2. *K. gładka* (*M. glabra* BERNH.), odróżniająca się zaledwie— gładkością wszystkich części kwiatu, oraz torebkami kulistemi; jawiąca się może jeszcze częściej u nas pod bukami;— miéwa podobneż zastosowanie.

RODZINA GLIII.

Wrzosowate (*Ericaceae* KOST.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, zwykle strojne, kątowne albo końcowe, pojedyncze lub skupione, często okrywowate. Kielich wolny, 4—5-wrębny albo -dzielny, z krajem 4—6-wrębnym lub też -dzielnym. Korona na krążku obrączkowatym, osadzonem na dnie kielicha, kołojajnikowo-wpółgórnym, a niekiedy i górnym nadajajnikowym,— już umiarowa lub prawie-umiarowa, zrosłopłatkowa, trwała albo odpadająca, 3—6-liczebnie wrębna,— już tyleż-dzielna i niemal dzielno-działkowa, z łatkami koleją odpadającymi i dachówkowatymi w przed-

kwitnieniu. Pręciki osadzone wraz z koroną lub na niej, w liczbie odpowiedniej i naprzemianległe z łatkami,— lub dwa razy liczniejsze i zamknięte albo wystające; nitki bąc wolne, bąc zrosłe z sobą podstawami albo w całej długości; główki 2woreczkowe, podstawo- lub grzbieto-czépne, w paku często zewnątrzwrótne, a później pochyle,— z woreczkami w szczycie lub w wiérchołku rozchodzącymi się i rurkowato wydłużone oraz tamże otwierające się dziurką lub téż szparką podłużną,— z grzbietem nagim albo ogoniastym przez wyrostek szczecinowaty. Jajnik wolny, powstały z jajniczków w różnej liczbie poprzyrastałych okręgowo do osi środkowej łożyskonośnej; zalążki liczne powieszane u łożysk osiowych w całej długości lub tylko w szczycie, wyrócone; szyjka wybiegła z osi łożyskonośnej, obła; znamię główkowate albo tarczkwate, otoczone obwiąką obrączkowatą, łatkowatą lub ząbeczkowatą, a w środku gruczołkowate. Owoc rzadko jagodowaty i objęty rozrosłym mięsistym kielichem; lecz zazwyczaj torebkowaty, pękający przez przegrody lub po ścianach w łusczyny brzegiem lub téż środkiem przegrodonośne; a niekiedy rozpadający się w guziki 1nasionowe, niepękające lub rozszczépane w grzbiecie. Nasiona w komorach pojedyncze wyrócone, lub téż liczne; ze skórką tęgą i pełną, a rzadziej z wielką siatkowatą, znaczkowatą, obejmującą dużo mniejsze jąderko; z białkiem mięsistém. Zarodek osiowy, prostoległy; listnie krótkie; rostek zbliżony do znaczka, górny lub téż błędny.— *Krzewy, podkrzewy albo drzewka zawszezielone; z liśćmi naprzemian- naprzeciw- lub wokrgg-ległymi, najczęściej igielkowatymi, rzadziej skórzastymi, całkimi i stawowato-złączonymi z gałązkami; bez przylistków.*

PLEMIĘ 1.

~~www.Wrzosowen~~ (Ericineae ENDL.).

Korony trwałe lub odpadające. Główki bezbronne lub ościste w grzbiecie. Owoc torebka, pękająca po ścianach a rzadziej przez przegrody, — najrzadsza zaś jagoda. Papie nagie.

RODZAJ 908. *Wrzos* (*Erica* LIN.).— Kielich 4-wrębny lub -dzielny. Korona kulista, słojkowata, rurkowata, dzwonkowata lub tacowata — z krajem 4wrębnym. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym, czasem wystających; nitki wolne; główki szczytowe albo boczne, wolne lub spojone podstawami, już bezbronne, już ościste lub grzebyczkowate, otwierające się w końcu dziurkami bocznymi. Jajnik 4komorowy, komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamie główkowe, tarczkiwate albolit tęcz czareczkowate. Torebka pękająca po komorach w 4 łuszczyzny przegrodonośne; o przegrodach niekiedy zrosłych z osią łożyskonośną 4ścienną lub 4skrzydłą. Nasiona mnogie jajkowe, siatkowate.

GAT. 1. *W. błotny* (*E. Tetralix* LIN.).— Podkrzew niski; z listkami drobnymi igielkowatymi, pęczwórnymi lub tęcz 4rzędowo-dachówkowatymi, z czasem odstającymi i rzęgowanymi; z kwiatkami drobnymi, różowymi lub prawie-białymi, poskupianymi w główki okółkowate, — o koronach podłużnie-jajowych, — szyjkach krótkich.— Pospolity dość po miejscach wilgotnych i bagnach w Europie północnej, i to w wielkich przestrzeniach; kwitnie latem.— Ważnym jest pokarmem dla pszczoł; oraz dostarcza paszy i materiału podściółowego i nawozowego w gospodarstwie.

RODZAJ 909. *Wrzósik* (*Calluna* SALISB.).

— Kielich 4dzielný; z łatkami krzyżowo-naprzeciwległymi, równymi, zeschłymi i ubarwionymi. Korona znacznie mniejsza od kielicha, prawie 4dzielna. Pręcików 8, osadzonych pod krążkiem podjajnikowym; nitki wolne; główki wolne, ościste, otwierające się poprzecznymi szpareczkami podwierzchołkowymi. Jajnik 4komorowy; komory niewielozalążkowe; szyjka wystająca; znamię tarczowato-léjkowate. Torebka 4komorowa, pękająca na szwach w tyleż łuszczyn, z osią środkową przegrodonośną, a łożyskami uczépionymi w wierzchołku kąta wewnętrznego. Nasiona w komorach nieliczne lub téż i pojedyncze, bezskrzydłe.

GAT. 1. *W. pospolity* (*C. vulgaris* SALISB.).— Krzewek do 3' podnoszący się albo wzniesiony, bardzo i stulono-gałęzisty, różgowato-krzaczkowaty; z gałęziami kasztanowatymi, naprzeciwległymi, prawie-ostrokężnie wzniesionymi, omszonymi, z czasem zsychnającymi się i odpadającymi wraz z liśćmi. Liście dachówkowato-4rzędowe, prawie 3ściennie-równopowąskie, bezogonkowe, tępe, zaledwie na $\frac{1}{12}$ " długie, nagie lub czasem omszone, rzęsowate, w podstawie jakby strzałeczkowato rozszczépane w 2 nadrosteckach lekko przyciśnione do gałązek, a w brzegu podwinięte tak dalece — iż tylko szparę podłużną na dółnej powierzchni wolną przedstawiają. Grona końcowe, często wiéchowato wydłużone do 3", 1stronne, dość zbite, ulistnione, a w wierzchołku znów wydające gałązki listne. Kwiatki drobne, różowe, a rzadko białe, pochyle, krótkoszypuleczkowe; przy każdym 2 przysadeczki niższe podobne liściom, a 2 wyższe błoniasto obwiedzione i rzęskowane; kielichy lilla, czasem białe, większe od korony.— Nader pospo-

lity i gromadnie rosnący — tworząc tak zwane wrzosowiska — po miejscach suchych a rzadko bagnistych, w całej Europie; kwitnie od lipca do września. — Dawni lekarze, przepisywali z wielką ufnością *ziele Wrzosu* — herba *Ericae* w kamieniach moczowych; odwar kwiatów w cierpieniach niższego brzucha; a sok z liści w słabościach oczów. Prócz tego miejscami, jeszcze do dziś dnia używają go do garbowania skór i barwienia na żółto różnych tkanin. Kwiaty są dla pszczoł nader zysznym pożywieniem; a cała roślina, dostarcza gospodarzom okwiecie nawozów w postaci podściołu albo popiołu. — (*Erica vulgaris* LIN.).

RODZAJ 910. *Modrzewnica* (*Andromeda* LIN.). — Kielich 5wřębny lub 5dzielny. Korona dzwonekowata albo kulista, w kraju 5wřębna i odgięta. Pręcików 10, osadzonych podjajnikiem lub na podstawie rurki korony i w niej zamkniętych; nitki szydełkowate; główki w szczycie tępe lub 2rogie, a w grzbiecie bezbronne albo czasem ościste. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza; znamię tępe i nieco rozszerzone. Torebka kulistawa, 5komorowa, pękająca po ścianach w tyleż łuszczyń przegrodonośnych, całkich lub też rozszczepanych, z osią środkową w szczycie przegrodonośną. Nasion wiele, gładkich albo doleczkowatych.

GAT. 1. *M. polejolistna* (*A. polifolia* LIN.), także *Rozmarynkiem* lub *Bagienkiem* niezbyt właściwie zwana. — Krzew zawszezielony, ledwie 1' dorastający, nagi, często w odziomku rozkładający się i płożący; z gałęziami podniesionemi i wraz z resztą łodygi rudawemi. Liście jego są równoważko-lancetowate, naprzemianległe, bardzo krótkoogonkowe, ciernisto-kończyste,

($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), brzegiem podwinięte— z wiekiem atoli mniej i przez to ~~dużo szersze~~, z wiérzchu lśnąco-ciemnozielone i wgniatywano-siatkowate z rowkiem podłużnym, a spodem białomodrawo-zielone. Kwiatki skupione na końcach, prawie-okółkowate, na szypułczkach 3 razy dłuższych od koron, różowych, lekko-oszronionych i jakby z wosku, ku górze grubszych, poodginanych, otoczonych w podstawie licznymi dachówkowatymi przysadeczkami; z kielichem dolegającym, różowym, w końcach czarniawym; z koroną jajowo-pucharowatą, różową lecz oszronioną, tępo-5ścienną, włosistą wewnątrz; z nitkami kosmatymi; z główkami cisemi, o 2 ostrózkach podnoszących się. Krążek modrawoczarniawy, 5łateczkowy. Torebka wzniesiona, okrągławo-5ścienna.— Pospolita po gruntach torfiastych i bagnistych w Europie południowej i środkowej, oraz w północnej Azji i Ameryce; kwitnie od maja do lipca.— Upajająco-ostre jęj ziele, należy do szkodliwych: wszelako bywało używanem za *Bagno świńskie* lub do jego fałszowania; od którego atoli odróżnia się dobitnie— brakiem pokrycia rdzawego na spodniej powierzchni liści. W rękodzielnich petersburskich, umieją nięm barwić lśnąco-czarno tkaniny jedwabne.

RODZAJ 911. *Starześla* (Gautlera KALM. *Gaultnera* LIN.).— Kielich 4—5wrębny, a w owocu najczęściej jagodowaty. Korona jajowa, w kraju 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych na dnie korony i zamkniętych w nięj; nitki szydełkowate; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie wrębne w 2 łateczki 2zębne lub 2ostne. Łuseczek podjajnikowych 10, wolnych lub tęż zrosłych podstawami. Jajnik 5komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka pojedyncza;

a znamię tępe. Torebka przygnieciono-kulista, pokryta kielichem często przyrośłym i jagodowatym, 5komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn; z łóżyškami przyrośłemi do osi środkowej. Nasiona liczne; ze skórką kątowatą i siatkowatą.

GAT. 1. *S. pokładająca się* (G. procumbens LIN.). — Krzewek zawszezielony, niziuchny; o łodydze prawie-płożącej się, a gałązkach krótkich, wzniesionych i omszonych: którego — liście na końcach pędów, krótkoogonkowe, eliptyczne, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), ciernisto-kończyste, brzegiem nerwisto obwiedzione i lekko piłkowane w ząbeczki ostro-kończyste, skórzaste, nagie; kwiatki kątowe, pojedyncze, poodginane, omszono-szypułeczkowe, — o przysadkach i kielichach rzęsowanych, a ostatnich niemal-szkarłatnych, — koronach zaś białych i zaciśniętych w gardzieli; torebka okragława, 5listeczkowa, objęta mięsistym i szkarłatnym kielichem. — Zwyczajna po wzgórzach suchych i piaszczystych, oraz koło dróg w Kanadzie i Karolinii; kwitnie od czerwca do września. — Liście jej gorzkawo-pobudzające i lekko-odurzające, używanymi bywają w Ameryce jako odpowiedni lek; pijąc go prócz tego jako herbatę ulubioną, pod nazwiskiem Mountain-Tea; pokrycie zaś owoców jadają jako smaczne.

RODZAJ 912. *Chruścina* (Arbutus TOURN.). — Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowodzwonkowata; z krajem 5wřębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych przy podstawie korony; nitki krótkie; główki ściśnione z boków, poniżej wierzchołka grzbieczone, odgięto-2ostne, w szczycie o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem lub w nim wpółutopiony, o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka pojedyncza; zna-

mię tępe. Jagoda kulistawa, ziarnkowato-guziczkowata, 5komorowa; z łóżykami wiszącymi ze szczytu kąta wewnętrznego, wolnemi. Nasiona w komorach nieliczne, kątownate; o skórcie skórzastej.

GAT. 1. *C. jagodna* (A. Unedo LIN.), zwana *Drzewem poziomkowém*.— Krzew lub drzewko do 5' wznie-sione, bardzo gałęziste, bliznowate; z korą cisą, popę-kaną; z gałązkami brudno-czerwonymi, gruczołkowato-włosistemi, albo też prawie-nagiemi. Liście przewrotnie-jajowato podługne, tępe lub niekiedy kończyste, zwężone w ogonek krótki, (3" i 1 1/2"), płyciej lub głębiej tępo-piłkowane, tęgie, nagie, z wierzchu lśnąco-ciemnozielone a spodem jaśniejsze. Więchy wielokwiatowe, końcowe; z szypułką i szypuleczkami żółto-zielonemi, kątownatemi, nagiami; z przysadkami pojedynczymi, na gałązkach podługnymi a pod kwiatkami jajowatymi, zaostrozonymi i obrzeżonymi czerwono. Kwiatki drobne, wonne; o kielichu żółto-zielonym; koronie przeszło 1/4" długiej, jajowo-ostrokężnej, białawej z koniuszkami żółtawymi lub też różowawymi, wewnątrz włosistej, z krajem bar-dzo krótkim. Owoce zwisłe, wielkości małej truskawki, czerwone, osłane szeregowato guziczkami sterczącymi, dojrzewające za ledwie po roku.— Dość zwyczajna po miejscach suchych i kamienistych, w Europie południo-wej i w Irlandyi; kwitnie od sierpnia do listopada.— Jagody jej często słodkie i przed dojrzaniem mocno-ściągające, mają być odurzające; chociaż od spragnio-nych chętnie spożywanemi bywają. Korsykanie robią z nich wino, a Włosi pędzą wyskok. Kory także ścią-gającej używają w biegunkach; a dawniej wodę przekro-ploną z kwiatów zadawano na poty.

Dużo lepszych jadalnych jagód, dostarcza

GAT. 2. *C. Przeskoknica* (A. Andrachne LIN.), dawniej także *Jęzówkami włoskimi* zwana,— drzewkowata, z korą prawie-koralowatą; z liśćmi podługnie-jajowatymi, całkimi lub piłkowanymi, gładkimi, nagimi; z wiechę wzniesioną, lęko-omszoną, o kwiatach białych; z jagodami gładkimi;— rosnąca w Grecyi i na całym Wschodzie, a kwitnąca równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 913. *Mącznica* (*Arctostaphylos* ADANS.).— Kielich 5dzielny. Korona kulisto- lub jajowdzwonkowata; z krajem 5wrębnym, odgiętym. Pręcików 10, osadzonych w głębi rurki korony; nitki krótkie; główki z boku ściśnione, uczépione pod wierzchołkiem grzbietu, odgięto-2ostne, w końcu o 2 dziurkach. Jajnik otoczony krążkiem podjajnikowym, o 5 komorach 1zależkowych; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Pestczak kulistawy, 5pesteczkowy; z pesteczkami kostnemi, 1nasionowemi. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *M. lékarska* (A. officinalis WIMM. et GRAB.), u dawnych *Niedźwiedzie grono* lub *jagoda*, albo *Niedźwiedziny*.— Krzewinka o licznych 3stopowych łodygach z jednego korzenia, rozkładających się wszechstronnie, mocno rozgałęzionych prawie-darniowato, często korzeniących się w odziomku, żółtawo-cisych i nagich; z gałązkami podnoszącemi się, z których najmłodsze omszone i pokryte papiołuskami długotrwałemi. Liście ma zawsze zielone, dość gęsto rozrzucone, przewrotniejajowate, w tępych wierzchołku wykrojone, w podstawie zwężone w krótki ogonek omszony, całobrzegie, skórzaste, z obu stron siatkowato-żyłkowane, płaskie, nagie— tylko z młodu omszone, z wierzchu ciemnozielone a spodem jaśniejsze. Grona krótkie, pochyle, prawie-wiązkowe, 3—10kwiatowe; z przysadkami troistymi i to— 2 ma

mniejszymi a 1 większym, omszonymi zarówno z szypułeczkami. Kwiatki $\frac{1}{4}$ " długie, białawe lub blado-różowe; o kielichu błonkowatym w kraju; o koronie zaciśniętej w gardzieli, w podstawie prawie-przejrzystej, a w kraju krótko- i tępo-lateczkowej; o nitkach po nad podstawą brzuchatych i włosistych; główkach ciemno-czerwonych, z ostrózkami białymi; a szyjce zgrubłej ku górze i 5graniastej. Owoce wielkości grochu, szkarłatnawe, a później bardzo ciemno-czerwone; z pesteczkami 3ciennymi, krésowanemi na wypukłym grzbiecie.— Dość powszechna po wrzosowiskach i po lasach piaszczystych w Europie prawie całej— lecz w południowej tylko na górach, oraz w Ameryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w jesieni.— Ściągająco-gorzkie liście *Niedźwiedziej jagody*— folia *Uvae ursi*, jeszcze do dziś dnia nie przestały być przepisywanymi w cierpieniach dróg moczowych, śluzotokach, w biegunkach zastarzałych i podobnychże upławach. Służą one także i do barwienia na czarno, szaro i ciso, oraz do garbowania zwłaszcza na safian. Na północy jagód dodają do wypiekanego tamże chleba.— (*Arbutus Uva ursi* LIN.).

Podobnież używanym bywa

GAT. 2. *M. alpejska* (A. alpina SPR.), zaledwie różniąca się— lićmi odpadającymi, ząbeczkowanymi, siatkowato-pomarszczonymi, kwiatkami białymi; owocami czarnymi i dość smaczными choć cierpkawymi:— porastająca wyniosłe góry w całej Europie, a najwięcej w Rosyi.— (*Arbutus alpina* LIN.).

PLEMIĘ 2.

Różańcowe (*Rhododendreae* ENDL.).

Korona odpadająca. Główki bezbronne. Owoc torebka pękająca przez przegrody. *Papie łuskowate*.

RODZAJ 914. *Dorodnia* (*Kalmia* LIN.). — Kielich 5wřębny. Korona prawie-tacowato-lćjkowata, z powygniatanymi w rurce dołeczkami dla objćcia główek w przedkwitnieniu, z krajem 5wřębnym. Prćcików 10, osadzonych w głębi korony, prawie równych krajowi; nitki nitkowate; główki otwierające się ukośnemi dziurkami w szczycie. Jajnik o 5 komorach wielozalążkowych; szyjka wydłużona i trwała; znamię główecz-kowate. Torebka prawie-kulista, 5komorowa, pćkająca przez przegrody w tyleż łuszczyn; łóżyiska zrosłe w wolny słupusć. Nasiona mnogie, ze skórką pełną i tęgą.

GAT. 1. *D. szerokolistna* (*K. latifolia* LIN.). — Krzew 6stopowy i wyższy; o pniu nader krętym, a gałęziach nagich, cisawo-czerwonawych; z lićciami ogonkowymi, niemal troistymi albo naprzemianległymi, eliptycznymi, zaostrozonymi w obu końcach, podwinię-tymi brzegiem, tęgimi, nagimi, z wićrzechu ciemnozielo-nymi i lśnącymi, a spodem jaśniejszymi i ćmymi; z baldaszkogronami końcowymi, wielokwiatowymi i gru-czołkowato-omszonymi; z kwiatami na nitkowatych szypuleczkach 1calowych, w kątach papiołusek cisych, — o kielichu omszonym, — koronie prawie-lćjkowatej, różowej albo białej, do $\frac{3}{4}$ " w średnicy, z łatkami pra-wie-3kątnymi, dłuższemi od prćcików a krótszemi od szyjki; z torebką kulisto-5ścienną, nieco-przygniecioną. — Nader pospółita w Ameryce północnej; kwitnie od maja do lipca. — Lićcie jćj nieco-odurzające i lekko-ściągające, zadawanymi bywają w miejscu w biegun-kach, a czasem w wyrzutach skórných długotrwałych, a nawet i w kile. Opylenie gruczołkowate ogonków, używanćm bywa za tabakę. Jest zaś przekonanie, iż miód przez pszczoły z nićj zbierany, ma sprawiać za-

wrót głowy, majaczenie, dolegliwości żołądka, wymioty, kurcze, a nawet i śmierć.

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 2. *D. wązkolistnej* (*K. angustifolia* LIN.), dużo niższej; o liściach troistych, wąskich, tępych i nieco-rudawych na powierzchni spodniej; o baldaszkogronkach bocznych, z przysadkami równowązkimi; a kwiatkach mniejszych i więcéj talérzykowatych:

GAT. 3. *D. modrawej* (*K. glauca* AIT.), z liśdmi naprzeciwległymi, prawie-bezogonkowymi, równowązko-wydłużonymi, moeno podwiniętymi brzegiem, a spodem modrawo-zielonymi; z baldaszkogronami końcowymi o nagich szypułkach; oraz

GAT. 4. *D. szorstkiej* (*K. hirsuta* WALT.), której liście prawie bezogonkowe, rozrzucone, podłużnie-eliptyczne lub jajowate i bardzo szorstkie, równie jak i kielichy; kwiatki zaś pojedynczo na długich szypułkach w kątach liści najwyższych posadzane; — która wraz z dwiema poprzedzającymi — także rośnie w Ameryce północnej.

RODZAJ 915. Różanecznik (*Rhododendron* LIN.). — Kielich 5dzielny. Korona léjkowato-dzwonkowata, w kraju czasem prawie-2wargowym a czasem równym — 5- a rzadziej 7-wrębna. Pręciki w liczbie odpowiedniej łatkom, osadzone w głébi rurki korony, rzadko 2 razy liczniéjsze, a niekiedy do 14 dochodzące; z nitkami nitkowatemi i podnoszącemi się; a główkami bezbronnemi, otwierającemi się w szczycie dziurką ukośną. Jajnik 5—10komorowy; komory wielozalążkowe; szyjka nitkowata; znamie główkowate. Torebka kulista lub podłużna, 5—10komorowa, pękająca przez przegrody, w 5—10 łuszczyn; z osią środkową łóżykonośną, wolną. Nasiona mnogie, trocinowate; ze skórką wietką, siatkowatą.

GAT. 1. *R. żółtokwiatowy* (*R. chrysanthum* LIN.). — Krzew 1½stopowy, zawszezielony, często w mchach aż po szczyty licznych swych gałęzi ulistnionych sato-

piony; z gałązkami bliznowatemi, cisemi, okrytymi łuskami. Liście jego krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowato wydłużone, ($2\frac{1}{2}$ " i 1"), przytępione z malutkim obrzmiałym koniuszkiem, brzegiem podwinięte, z wierzchu gładkie i żółtawo-zielone lub nieco-rdzawe, nagie. Kwiatów w okółkach końcowych po 5—10, na szypułkach omszonych po za łuskowatymi przysadeczkami błoniastymi i cisymi,— dzwonkowato-kołkowatych, do 1" długich, złoto-żółtych, z których 2 górne nieco-większe i kropkowane ku gardzieli; z nitkami nagimi; z jajnikiem kosmatym; znamieniem 5łateczkowém. Torebka podłużna, 5ścienna, do pół 5łusczynowa, cisa. Nasiona podłużne, opilkowate.— Porasta góry wysokie w Syberyi i na Kameczatce; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Lékarskimi są — *liście i wierzchołki Różańca żółtokwiatowego* — folia et stipites *Rhododendri Chrysanthi*; w ojczyźnie mają wielkie poważanie w gośćcach i dnie, jako pobudzające do potów, pędzące moc, a nawet mogące wzniecić wymioty i przeczyszczenie — obok lekkiego odurzenia; w Europie zaś już ten lék prawie zaniedbano.

Tak samo, choć pod odmienném nazwiskiem, bywają używanymi:

Gat. 2. *R. rdzawy* (*R. ferrugineum* Lx.):— krzew na 3' wysoki— licznie, pogięto i 2—3dzielnie gałęzisty; z gałęziami ogrubnieniami, bliznowatemi i cisemi,— a z odziomka często pokładającemi się i korzeniącemi; z gałązkami— równie jak ogonki, szypułki, kielichy, korony i jajniki— gęsto osłanemi łuskowatymi, okrągłymi i malutkimi gruczołkami; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, ku podstawie zwężonymi, w tępy wierzchołku z nabrzęklým koniuszkiem, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), krótkoogonkowymi, tęgimi, w brzegu podwiniętymi, z wierzchu ciemnozielonymi i siatkowatymi a nagimi, a spodem pokrytymi gęsto promienistemi a rdzawemi i środkiem nabrzęklými łuskami; z

kwiatami po 6—15, pochyłymi, długoszypułkowymi, w baldaszkogronach, — o papiofuskach odpadających, — o kielichach rzęsowatych, — o koronach $\frac{2}{3}$ " długich, lójkowatych, jasno-szkarłatnych, kropkowanych biało albo żółto, z rurką w podstawie 5garbkową; z torebką podłużnie-jajowo-5ścienną: — rosnący po Alpach skał pierwotnych Europy i Azji środkowej; kwitnący w lipcu i sierpniu: — z którego liście i wiérzchołki *Różanica rdzawego* — folia et stipites *Rhododendri ferruginei*, najczęściej używają w Sabaudyi i Piemontcie; napar zaś olejny tychże, zastosowywany zewnętrzenie, sowią olio di Marmotta.

GAT. 3. *R. szorstki* (*R. hirsutum* LIN.), rozróżniający się od *rdzawego* zaledwie — liśćmi nie podwiniętymi lecz karbowanymi i rzęsowatymi brzegiem, oraz żywiczno-kropeczkowanymi — równie jak młode pędy, szypułki i kielichy; — zwyczajny po Alpach wapiowych Europy środkowej; — zbierany zwykle za pierwszy do lekarń.

GAT. 4. *R. wielki* (*R. maximum* LIN.): — również krzew na 10, lub drzewko do 25' wysokie; którego pędy pokrywa mnóstwo gruczołów żywicznych czyniących je lópkimi; liście są podłużne, kończyste, (5" i 1½"), brzegiem lekko podwinięte, tego-skorzaste, z młodu całkiem czerwonawe i podobnie opilśnione a później całkiem nagie, z wiérzchu ciemnozielone i lójące a spodem białawo-rdzawe i zarówno z ogonkami pełne gruczołków żywicznych; okółki wielkie, kwiatów blade-czerwonych lub fiołkowych żółto-kropkowanych wewnątrz, a rzadko białych, do 2" w średnicy, kółkowo-dzwonkowatych, na szypułkach równych liściom a podobnych z pokrycia ogonkom: — pospolity po nad strumieniami i rzekami górskimi w północnej Ameryce, kwitnący od czerwca do sierpnia; — który prócz użycia lekarzkiego, stanowi u nas w wielu odmianach prawdziwą ozdobę szklarni umiarkowanych.

GAT. 5. *R. pontycki* (*R. ponticum* LIN.): — jeszcze pospolitszy po naszych szklarniach w wielu odmianach, — odznaczający się od *wielkiego* — pędami gładkimi i nielópkimi; liśćmi dłuższymi, kończystszy i tylko bladej-zielonymi od spodu; kwiatami zaś blade-lilla, różowawymi lub białawymi; — zwyczajny na Wschodzie, i tamże najczęściej używany.

GAT. 6. *R. karmazynowy* (*R. puniceum* ROXB.).— Drzewo 36' dorastające, czasem do 2' grube; z korą korkowatą, oddzielającą się w kawałkach niekształtnych na 1" grubych, zewnątrz ciłą a wewnątrz barwy cynamonowej, z gałęziami bardzo pokrzywionymi. Liście ma lancetowate, (6" i 1 1/2"), krótkoogonkowe, z wierzchu ciemnozielone i gładkie, spodem szarawe. Baldaszko-grony prawie-kuliste, wielokwiatowe, dużo krótsze od liści; z papioluskami jajowato-klinowatymi, od dołu pokrytymi gęsto włosami długimi, żółtymi i jedwabistymi. Kwiaty strojne, wielkie, ciemno-karmazynowe, każdy o 2 przysadeczkach nitkowatych i nieco łękowatych;— kielichy nierówno-5zębne; korony dzwonekowanej łątka dolna najszersza i ciemniejsza od reszty; pręciki krótsze od korony; jajnik jedwabisty; znamię lójkowate, 10łateczkowe. Torebka 10komorowa i 10łuszczy-nowa.— Porasta góry w północnej części Indyi wschod-nich; kwitnie w kwietniu i maju.— Ciecz słodka po-włócząca częściowo lub niekiedy i całkiem dólne po-wierzchnie liści i młodych gałązek, używaną bywa od tamecznych góralów, na pokrzepienie sił po natężonej pracy; zkąd roślina ta, ma u nich nader wysokie po-ważanie.

RODZAJ 916. *Kwiatcieniec* (*Anthoden-dron* REICHB.), dawniej do rodzaju *Bagienka*, a dziś do *Różanecznika* jako jego podrodzaj liczo-ny,— odznacza się od tegoż zaledwie: koroną niemal-2wargową, ale zawsze 5liczebną; pręcikami stale pię-cioma; oraz jajnikiem 5liczebnym.

GAT. 1. *K. pontycki* (*A. ponticum* REICHB.), ina-czej *Bagienko żółte*.— Krzew 5' dorastający, widlasto-lub okręgowo-gałęzisty; z korą szarą, gładką; z pędami

omszonymi. Liście ma krótkoogonkowe, eliptycznie-lancetowate, z obu ~~końców~~ ~~liści~~ ~~zastrzone~~, (4" i 1 1/2"), lekko-faliste, tęgawe, jasnozielone, z wierzchu szorstkawe a spodem prawie-gładkie, brzegiem tęgo-rzęsowate. Okółki końcowe, wczesne, z 15 — 20 kwiatów strojnych, na 2calowych szypułkach z po za przysadków białawych i łuskowatych wyrastających; których kielichy zarówno z szypułkami omszone; korony pięknie-żółte, a w odmianach sztucznych białawe, miedziane, rdzawe lub podobnie pstre, — o rurce nieco-zgiętej i obłożnianej, — o łatkach 4ch lekko-odwiniętych, a 5tej mocno-odgiętej, szerszej i jakby skrzydlatej w podstawie, — o nitkach szorstko-kosmatych. Torebki podłużne, kończyste i 5kątne. — Pospolity na całym Wschodzie, aż do Podola; kwitnie z wiosny. — Roślina ta, tyle lubiona po szklarniach i ogrodach dla swych strojnych i przyjemnie wonnych kwiatów, jest w istocie ostro-odurzająco-jadowita, do tego stopnia, iż nawet miód z niej zebrany przez pszczoły, ma sprawiać upojenie i jawnomarzenia; jego zaś smutnych skutków doświadczyło już przed wiekami wojsko Xenofona. — (*Azalea pontica* LIN.).

RODZAJ 917. *Bagno* (*Ledum* LIN.). — Kielich 5zębny. Korona o 5 łatkach prawie-oddzielnych, mocno rozwartych. Pręcików 10 a rzadziej 5; z nitkami nitkowatymi i rozłożystemi; z główkami bezbronnymi, otwierającymi się w szczycie dziurkami ukośnemi. Jajnik 5komorowy; o komorach wielozalążkowych; szyjce pojedynczej; znamieniu obrączkowatém, z tłem 5promieniowém. Torebka 5komorowa, pękająca przez przegrody od podstawy ku wierzchołkowi w tyleż łuszczy; z łożakami wiszącymi z wierzchołka rozszerzo-

nego osi środkowej nitkowatęj — łączącego łuszczyzny. Nasiona ~~mnogie, trocinkowate~~; ze skórą rozwolnioną i siatkowatą.

GAT. 1. *B. świnię* (L. palustre LIN.), dawniej i *Rozmarynkiem płonnym, dzikim lub czeskim* mienione. — Krzew do 4' wzniesiony, w odziomku 2—3dzielny; gałęzie wypuszczające po 3—4ch pędów końcowych, starsze w raz z łodygą rudo-cise i nieco szarawo-nabiegłe, a młode rudo-opilśnione. Liście dość zbliżone, krótkoogonkowe, lancetowato-równowazkie, ($1\frac{1}{4}$ " i $\frac{1}{4}$ "), w brzegu podwinięte, skórzaste, całe drobno-gruczołkowate, — zwierzchu nagie, ciemnozielone i przez powgniatywane nerwy prawie-marszczkowane, a spodem mocno-rudo lub prawie-ceglasto opilśnione. Baldaszkogron wielokwiatowy; o szypułkach długich, nitkowatych, wzniesionych, gruczołowato-lépkich i nieco-włosistych; o papiółkaskach cisawo-żółtych, wklęsłych i nieco kosmatych. Kwiatki białe, rzadko różowawe, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy; o 10 pręcikach, równych lub też dłuższych od korony, w podstawie rzęsowatych; jajniku gruczołkowatym. Torebka do $\frac{1}{3}$ " długa, podłużnie-jajowa, szorstkawa, cisawa, rok i dłużej wytrzymująca na roślinie. — Jedna z najpospolitszych roślin bagnistych leśnych, w całej Europie północnej i wschodniej równie jak i u nas, a zarazem częsta w Azji północnej; kwitnie w maju i czerwcu. — Od najdawniejszych czasów, używają jeszcze miejscami — zwłaszcza na północy, *ziela Bagna świnięgo* lub *Rozmaryna dzikiego* — herba Ledi palustris v. *Rorismarini sylvestris*, odrażająco- i odurzająco-wonnego a przytém ostro-gorzkiego smaku, w krztuścu, w gorzączkach łóżnych i zapaleniach gardła złośliwych; oraz do wygubienia owadów uciążliwych dla człowieka.

Dodają ich także i do piwa, w chęci zrobienia go mocniej odurzającym.

GAT. 2. *B. szerokolistne* (L. latifolium Ait.), odznaczające się od poprzedzającego — liśćmi podłużnie-jajowatymi, w podstawie lekko-sercowatymi; baldaszkogronami większymi; kwiatami 5pręcikowymi; oraz jajowemi torebkami: — rosnące podobnie w Ameryce północnej; — dostarcza liści, które od Amerykanów zalecanymi bywają w cierpieniach piersiowych, a prócz tego przyrządzanymi i pijanymi jak herbata chińska, pod nazwiskiem *herbaty labrador-skiej*.

POKOLENIE 2.

Jednopłatkowe kołojajnikowe (Monopetalae Perigynae.).

RODZINA CLIV.

Borówkowate (Vaccinieae Kost.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, pojedyncze lub groniaste. Kielich zrosły z jajnikiem; z krajem 4—5-dzielnym, odpadającym. Korona odpadająca, osadzona na kraju kielicha, słojkowata, kulista, brzuchata, różnie rurkowata lub ostrokrężna; o gardzieli często zaciśniętej; o kraju 4—5-wrębnym lub -dzielnym, a przedkwitnieniu dachówkowatém. Pręcików 2 razy tyle co łatek, na krążku nadjajnikowym; główki o 2 woreczkach równoległych, powydłużonych w rurki w szczycie przedziurawione i ościste lub bezostne. Jajnik prawie całkiem dolny, 4—5komorowy; komory zwykle wielozalążkowe; zalążki osadzone na łóżykach różnie zrosłych z osią

środkową; szyjka pojedyncza; znamię zazwyczaj główkowate. Jagoda prawie kulista, w szczycie pięciopłatkowa, 4—5komorowa, wielonasionowa, — a rzadko pestczak. Nasiona drobne, najczęściej podnoszące się z łożysk osiowych; ze skórką siatkowatą. Zarodek prosty, obły, w osi białka mięsistego; listnie krótkie i wąskie; rostek zwrócony do znaczka. — *Drobne krzewinki lub podkrzewinki; z liśćmi rozrzuconymi, całkami, często skórzastymi i trwałymi; bez przylistków.*

RODZAJ 918. Żurawina (*Oxycoccus* Tourn.). — Kielich z krajem górnym, 4włóknym. Korona osadzona na kraju kielicha, 4dzielną, z łatkami rozwarto-odgiętymi. Pręcików 8, osadzonych na kraju kielicha; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczycie rurkowato-2rogie. Jajnik dolny, 4komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach wystających z osi środkowej; szyjka pojedyncza; znamię tępe. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa, wielonasionowa. Nasiona liczne; ze skórką błonkowatą, siatkowatą.

GAT. 1. Ż. błotna (*O. palustris* Pers.), inaczej *Bażyną* zwana. — Krzewinka wszechstronnie rozpląająca się tak łodygą jako i gałązkami nitkowatymi, czerwono-czerwawymi i nieco-omszonymi. Listki ma drobne, ($\frac{1}{3}$ " i $\frac{1}{8}$ "), jajkowate lub nieco-wydłużone, tępe albo kończystawe, całkiem lecz podwinięte lekko w brzegu, z wierzchu ciemnozielone i lśnące a spodem białawo-modrawo-zielone, krótko-ogonkowe. Kwiatki pojedyncze, albo po 2—3 na szypułkach zwisłych, nitkowatych, długich, lekko-omszonych i czerwonych, — w środku z przysadeczkami 2ma równoważnymi; o kielichu czerwonym, oszronionym; koronie białoczerwonej; nitkach om-

szonych z boków; główkach długorogich. Jagoda kulistawa, pępiasta, około $\frac{1}{3}$ calowa, ciemnoczerwona, kropkowana.— Pospolita po mokrzadłach zwłaszcza leśnych, w Europie niemal całej, w Azji i Ameryce północnej; kwitnie od maja do lipca.— Przyjemnie lecz mocno kwaśne z powodu wielkiej ilości kwasu cytrynowego jagody żurawinowe lub żurawie czyli Żurawiny— *baccaae Oxycoccus*, dawniej powszechnie bywały— a dziś jeszcze w Rosyi bywają— używane, w sposób soku cytrynowego jako przeciwzapalne, chłodzące, przeciwnilcowe; także jako przyprawa do potraw, do robienia limonady i pączu. Herbata z liści ma być dość smaczna.— (*Vaccinium Oxycoccus* LIN.).

Tak samo używają się:

GAT. 2. *Ż. wielkoowocowa* (*O. macrocarpus* PERS.),— całkiem naga, lecz we wszystkich swych częściach większa; z liśćmi bardzo przytępionymi; z szypułkami wiszącymi i nagimi; jagodami dużo większemi i uwieńczonemi kielichem;— oraz

GAT. 3. *Ż. szorstka* (*O. hispidulus* PERS.), odznaczająca się— łodygą, gałęziami i dółną powierzchnią liści— szorstkimi; kwiatami bardzo— krótkoszypułeczkowymi; a jagodami białymi, uwieńczonemi kielichem:— obie rosnące w Ameryce północnej po bagnach, a kwitnące równocześnie z pierwszą.

RODZAJ 919. *Borówka* (*Vaccinium* LIN.).

— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z krajem górnym, 4—5zębnym, a rzadko całkim. Korona osadzona na kraju kielicha, słojkowato-dzwonkowata, 4—5wrębna. Pręcików 8—10, osadzonych wraz z koroną, zamkniętych lub wystających; nitki wolne; główki w grzbiecie bezbronne lub 2ostne, a w szczycie rurczkowato-2rogie. Jajnik dółny, 4—5komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łożysku sterczącem z kąta wewnętrz-

negu; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamię tępe. Jagoda uwieneczona blizną kielicha, 4—5komorowa; z komorami wielonasionowemi. Nasiona kątowne; o skórcie błoniastej i siatkowatej.

GAT. 1. *B. Czernica* (V. *Myrtillus* LIN.) lub *Borowina*.— Prawie podkrzewinka, do 1 1/2' najwyżej wzniesiona, bardzo gałęzista w odnogi kątowne, skręcone, zielone i nagie; z korzeniem mocno-rozpłożącym się. Liście ma odpadające, bardzo-krótkoogonkowe, jajowate, tępe lub krótko- a czasem ciernisto-kończyste; drobno-pilkowane, tęgie, nagie, (1/2" i 1/3"), żywo-zielone, pięknie żyłeczkowane, — z gruczołeczkami trzonczkowymi na końcu każdego ząbka. Kwiaty kątowne, pojedyncze, na szypułeczkach krótkich i mocno-poodginanych, z krajem kielicha nader-krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowym; z koronami słojkowato-pucharkowatymi, blade-czerwonawymi, prawie-przejrzystymi, bardzo krótko- i tępo-ząbeczkowymi; z pręcikami krótszymi od korony; z główkami czerwono-cisawymi, o ostrożkach na grzbiecie łukowato podnoszących się; z szyjką wystającą. Jagoda wielkości grochu, granatowo-czarniawa i modrawo-oszroniona, z sokiem ciemno-krwistym, a nadzwyczaj rzadko biała.— Jedna z najzwyczajniejszych po lasach, zaroślach i wrzosowiskach w Europie północnej i środkowej, oraz w Azji północnej— od równin aż do wysokich Alp; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Borówki* lub *Czernice* — *baccæ Myrtillorum* słodko-ściągające, od najdawniejszych czasów używanymi bywały w biegunkach, czerwonych i krwotokach wewnętrznie, a zewnętrznie do płukania gardła; w którym to zastosowaniu, jeszcze i dziś u ludu są zawsze cenione. Świeże jadają, równie jak i przy-

prawne. Sokiem zaprawiają zazwyczaj wina czerwone, celem nadania im **piękniejszej barwy**; całej zaś rośliny używają do garbowania.

Również używanymi bywają czarne jagody

GAT. 2. *B. baldasz kogronowej* (*V. corymbosum* LIN.):— krzewu niskiego, z szorstkimi gałęziami; z liśćmi również odpadającymi, podługnymi, lekko zaostrozonymi, prawie-całobrzegimi, spodem kosmato-omszonymi; z kwiatami w baldasz kogronach bezlistnych, z szypulką główną ukrytą w pąpioluskach czerwonych, — białoczerwonymi, o koronach obławo-jajowych:— pospolitego w Ameryce północnej, kwitnącego w czerwcu i lipcu;— oraz

GAT. 3. *B. ulistnionej* (*V. frondosum* LIN.), odróżniającej się dobitnie — gałęziami, liśćmi i gronami gruczołkowatymi i nieco-lépkimi; listkami podługnie przewrotnie-jajowatymi, tępyimi, całobrzegimi, z wierzchu nagimi a spodem modrawo-zielonymi i kropkowanymi gruczołkowato; gronkami wieńkami, otoczonymi w podstawie przysadkami liściowatymi; kwiatkami białymi, na nitkowatych szypułkach:— zwykłej w krajach południowych Stanów Zjednoczonych, kwitnącej w maju i czerwcu.

GAT. 4. *B. Brusznica* (*V. Vitis Idaea* LIN.), także *Kamioneczka* lub *Czerwienica* u dawnych.— Krzewinka 12calowa; z korzeniem czołgającym się; z łodygą wzniesioną lub podnoszącą się, w odziomku korzeniącą się, obławą, w wierzchołku nagiętą i wraz z gałązkami omszoną. Liście trwałe, krótkoogonkowe, przewrotnie-jajowate, wykrojone i króciuchno-kończyste, lekko-ząbkowane w podwiniętym brzegu, skórzaste, z wierzchu ciemnozielone i lśnące, a spodem blado-żółtawo-zielone i pełne kropek wgniecionych z szczecinkami prędko odpadającymi. Grona krótkie, jednostronne, końcowe, zwisłe, 5—10- a rzadko 15-kwiatkowe. Kwiatki krótkoszypułeczkowe; z przysadkami wklęsłymi i rzęsowatymi, oraz każdy z 2 przysadeczkami łuskowatymi; z koroną dzwonkowatą, białoczerwonawą, o łatkach popodwija-

ných; z nitkami biało-kosmatemi; z główkami bez ostróg. Jagody kuliste, szkarłatne.— Pospolita po lasach szpilkowych, na gruncie piaszczystym i wrzosowatym w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem aż do jesieni.— Dawniej lécarskimi były *jagody i liście Brusznicy*— *baccae et folia Vitis Ideae*; gdyż z pierwszych mocno-kwaskowatych przyrządzano syrup chłodzący zadawany w chorobach zapalnych, lub rodzaj smacznego winnego napoju; drugie zaś mocno ściągająco-gorzkaawe, używano w długotrwałych kaszlach i cierpieniach kamieni moczowych. Cała roślina prócz tego służy miejscami do garbowania; a jagody jadają surowe.

GAT. 5. *B. Lochynia* (V. *uliginosum* LIN.), także *Łochacze*, *Włochynia* lub *Pijanica*.— Krzewina większa od *Czernicy*, z gałązkami obłemi; z liśćmi przewrotnie-jagowatymi, całobrzegimi, spodem modrawo-zielonymi i nader delikatnie siatkowato-żyłkowanymi; z kwiatkami najczęściej parzystymi i zbliżonymi, biało-różowawymi; a jagodami większemi ale czczemi.— Dość pospolita w Europie, zwłaszcza w Rosyi nawet i azyatyckiej; kwitnie latem.— Jagody jój spożyte w większej ilości upajają, z kąd nazwa *Pijanica*; Syberyjczycy pędzą z nich nader mocną wódkę, a całą roślinę używają do garbowania.

RODZAJ 920. *Kwasłówka* (*Thibaudia* PAVON.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem przeszło do połowy; z krajem górnym i 5zębnym. Korona osadzona na kraju kielicha, rurkowato-ostrokreżna, w kraju 5zębna. Pręcików 10, osadzonych w głębi korony i zamkniętych w nią; nitki w podstawach zrosłe, a ku końcom wolne; główki w grzbiecie bezbronne, a w szczy-

cie rurkowato-2rogie. Jajnik dolny, 5komorowy; komory wielozalazkowe; ~~wzalazki przyczepione~~ do lozyska, wystajacego z kata srodkowego; szyjka nitkowata, pojedyncza; znamie glowkowate. Jagoda uwieńczona kramieniem kielicha, kulista, gladka, 5komorowa; z komorami wielonasionowymi. Nasiona ze skorka pelna i gladka.

GAT. 1. *K. wonna* (T. Quereme H. et B.).— Krzew na 6' wysoki; z galaziami oblemi, nagiemi, cisemi; z liśćmi krótkoogonkowymi, rozrzuconymi, jajowato-eliptycznymi, z obu koncow zwężonymi, ($3\frac{1}{4}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), dlugozaostrzonymi, nagimi, prawie-skórzastymi i pięciornie-nerwowymi; z gronami katowemi, wzniesiono-wydłużonemi do $2\frac{1}{2}$ ", wietkami, przed rozwinięciem dachówkowatej szyszce podobnemi;— każdy kwiat na $\frac{1}{2}$ calowej szypulce, o 3 przysadkach nerwistych, z których zewnętrzny większy i czerwony a 2 wewnętrzne malénkie i równo-ważkie,— a o koronie $\frac{1}{2}$ " dlugiej, czerwonej; wreszcie z jagodami pólkulisto-5ściennymi, wielkości pieprzu.— Rośnie w Kolumbii; kwitnie w czerwcu.— Zrosliny téj całej, mocno i przyjemnie nawet po wysuszeniu wonnej, przyrządzają namocz goździkowemu podobny, używany w bólu zębów.

GAT. 2. *K. miodokwietna* (T. melliflora R. et P.), odznaczająca się— galaziami wiszącymi; liśćmi eliptycznymi, tępymi i omszonymi; kwiatami sakarbatnymi, prawie przepełnionymi cieczą miodową;— zwyczajna po Andach Pernańskich, a kwitnaca latem;— wielce jest luba dla tamecznych Indyan, wysysających z łakomstwem miód z koron,— a z jagód wyrabiających rodzaj wina.

RODZINA CLV.

www.libtool.com.cn

Styrakowcowate (Styracineae ENDL.).

Kwiaty doskonałe, umiarowe, kątowe lub końcowe, pojedyncze albo w gronach, przysadkowe, białe. Kielich najczęściej mniej więcej zrosły z jajnikiem, 4—5-wrębny albo zębny, w przedkwitnieniu dachówkowaty. Korona osadzona na kielichu, głęboko 3—7- lub najczęściej 5-wrębna, dzwonkowata lub też kółkowa, także dachówkowata w pąku. Pręcików, osadzonych w głębi korony, 2—3—4 razy tyle co łatek korony; nitki już spojone w cewę w całej długości, już podstawami zrosłe w wiązkę; główki 2woreczkowe, wzniesione, równoważkie lub jajowe, otwierające się w podłuż. Jajnik mniej więcej zrosły z kielichem, 2—3—5-komorowy; komory 4—wielo-zalążkowe; zalążki 2szeregowy, dolne poziome lub podnoszące się, a górne wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamię karbowane lub niewyraźnie-łatkowate. Pestczak mięsisty albo bezsokowy, często skrzydlaty wystającymi nerwami przyrosłego doń kielicha; z pestką 3—5- lub przez zronienie 1-komorową, — o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione lub wywrócone. Zarodek w osi białka mięsistego prostoległy; listnie liściaste; rostek zbliżony do znaczka, górny albo dolny. — *Drzewa lub też krzewy, już nagie już kosmate włosami gwiazdkowatymi; z liśćmi naprzemianległymi, całkimi; bez przylistków.*

RODZAJ 921. *Styrakowiec* (*Styrax* TOURN.).

— Kielich prawie-wolny, słojkowato-dzwonkowaty, 5-zębny. Korona okołojajnikowa, głęboko 3—7- a najczęściej 5-wrębna. Pręcików osadzonych w koronie 2

razy więcej niż jój łątek; nitki zrosłe w całej długości w zniętek cewiasty, lub też tylko podstawami a w końcach wolne; główki równoważkie, wzniesione, przyrosłe, otwierające się w podłuż i pokryte włoskami gwiazdkowatymi. Jajnik prawie-wolny, 3komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki uczépione w kącie wewnętrznym prawie w 2ch szeregach, wywrócone, dólne wzniesione a górne wiszące; znamię niewyraźnie-3łateczkowe. Pestczak niesoczysty; pestka bardzo rzadko 3- lecz zazwyczaj 1-komorowa i 1nasionowa. Nasiono wzniesione lub wywrócone.

GAT. 1. *S. lékarski* (*S. officinale* LIN.), zwykle od dawna *Drzewem styrakowém* zwany.— Drzewo na 25' wysokie, lub tylko krzew bardzo gałęzisty; z gałęziami oblemi, prawie-nagiemi, tylko z pędami białawo i jakby-otrembowato powleczonymi przez włoski gwiazdkowate. Liście podobne pigwowym, różnie-jajowate, zao-kraglone, tępo- albo lekko-kończyste, ($2\frac{1}{4}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), z wierzchu nagie i lśnąco-zielone, a spodem białawo-szaronodrawo kutnerowate podobnymiż włoskami. Grona pojedyncze na końcach gałęzi, niewielokwiatowe, krótsze od liści, zwisłe; z szypułkami malénkiemi,— tychże przysadeczkami i kielichami — białawo opilśnionymi. Kwiaty białe, przyjemnéj woni; o kielichach $\frac{1}{4}$ cala długich, 5—7zębnych; o koronach $\frac{3}{4}$ calowych, od zewnątrz opilśnionych, z rurką krótką i 5—7 łatkami; o pręcikach 10—14, krótszych od korony; a jajniku biało kutnerowatym. Pestczak prawie-kulisty, czasem nieco-ukośny i kończysty, błoniasty, lekko pomarszczony, kutnerowaty, zielonawy; pestka dołkowata i rowkowana, blado-rdzawa, 1—2komorowa; nasiona białawe.— Rośnie na Wschodzie i w Europie południowej;

kwitnie w maju i czerwcu.— Od najdawniejszych czasów, dostarcza on właściwej lipożywicy, tak zwanego *styraku*, *styraksu*, *storaku* lub *storaxu*— *styrax* v. *storax*; wszelako nigdy rosnący w Europie, ale w Syrii i Palestynie. Znamy jęj 4 odmian: *s. w ziarnkach*— *s. in granis* v. *albus*, najlepszy lecz rzadki; *s. w migdałkach*— *s. amygdaloidęus* równie dobry i rzadki; *s. trzciny*—*s. Calamites* pakowany w trzinę, duży podlęjszy; oraz *s. pospolity*— *s. vulgaris* v. *scobs styracina* pomięszany z trocinami różnych drzew wonnych, najpodlęjszy lecz najzwyczajniejszy dziś. Używanym on bywa z powodu miłęj woni na zgłowi, na kadzidla lękarskie i obchodowe, oraz wchodzi wkład niektórych wymoców wyskokowych, plastrów i balsamów. Zresztą *kora kadzidlowa*— *cortex thuris* v. *Thymiamatis* dawnych lękarń, miała i z niego pochodzić.

Storaku, choć niedochodzącego do Europy, dostarczają także:

GAT. 2. *S. siatkowaty* (*S. reticulatum* MART.); odznaczający się— lięci podlęźnie-jajowatymi, kończystymi, z czasem wykrawanymi brzegiem, z więrzchu nagimi i lęącymi, a spodem nader wystający- i równolegle-żyłkowanymi oraz białawo-kutnerowatymi, — równie jak kielichy przytęm prawie wyrównywający koronom; — pospolity w Brazylii i tamżę używany: — oraz

GAT. 3. *S. złoty* (*S. aureum* MART.)— o lięciach jajowatych kończystych, z więrzchu gwiazdkowato-włosiso kropkowanych a późnięj lęących, spodem zaś — zarówno z gałęzeczkami i kielichami złoty-zółto kutnerowatych; a koronach nieco muięjszych niż kielichy; — także brazylijski.— Zaś od

GAT. 4. *S. rdzawego* (*S. ferruginum* N. et M.) tamżę rosnącego, wywodzą, znany dziś w handlu *styrak bogoteński*.

RODZAJ 922. **Bendżwinoniec** (**Benzoin** HAYNE.) odróżniany przez niektórych od *Styrakowca*,

głównie— nitkami zrosłemi zawsze tylko w podstawach; główkami 1woreczkowemi; oraz pestczakiem zawsze zamkniętym: gdy tymczasem owoce pierwszego, mają pękać dość wyraźnie w 3 łuszczyzny.

GAT. 1. *B. lékariski* (*B. officinale* HAYNE.).— Drzewo nie wielkie; z koroną strojną; z gałązkami o-
błemi, kasztanowatemi i nagiemi, a pędami delikatnie
rdzawo-opilśnionymi. Liście jego na $\frac{1}{2}$ calowych ogon-
kach, podłużnie-jajowate, zastrzone długo, niewyraź-
nie wykrawane, (6" i $2\frac{1}{2}$ "), spodem— zarówno z ogon-
kami, z szypułkami i malénkimi przysadeczkami— biał-
wo-opilśnione, z wyjątkiem nerwów rudawych. Kwiat-
ki w gronach krótszych od liści— białe, $\frac{2}{3}$ " długie,
na zewnątrz opilśnione, o 4—5 łatkach wąziuchnych
i tępych,— o pręcikach 8—10, prawie równych koro-
nie, omszonych na nitkach,— o znamieniu kończystém.
Pestczak drzewiasty, przygnieciono-kulisty, białawo-
cisy, pomarszczony; z pestką orzeszkowatą, rudo-kas-
tanowatą, o 6 prążkach jaśniejszych; z nasieniem rdza-
wém, z plamką srebrzystą na boku.— Pospolity na Su-
matrze, Borneo i Jawie; kwitnie od grudnia do maja.—
Po nacięciu pnia, sączy się zeń ciecz balsamiczna krzep-
nąca, znana jako *żywica bendżwinowa* lub *ben-
dżwin*— resina Benzoes v. Asa dulcis v. Ben-
zoes, najwięcej ceniona jako kadzidło i wpachnidlar-
stwie, dla przyjemnej woni wanielowej; wchodząca dziś
jeszcze w skład niektórych léków złożonych zewnętr-
znych; służąca do przyrządzania namoczu wyskokowe-
go, który z wodą zmieszany daje tak zwane *mléko
panieńskie*— lac virginum używane do mycia,
celem otrzymania pięknej płci. Prócz tego wydobywa-
ny z niej *kwas bendżwinowy*, zadawanym bywa

w wielu cierpieniach błon śluzowych.— Najcelniejszym jest *benzoin migdałkowy*— benzoin amygdalina, niezbyt częsty w handlu; po nim zaś idzie *b. pospolity*— *b. vulgaris*, którego bryłki wewnątrz zawierające powietrze,— zowią *b. in sortis*.

RODZAJ 923. *Zawdeta* (*Symplocos* LIN.).

— Kielich zrosły z jajnikiem rurką; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5dzielny. Korona kołojajnikowa, kółkowa, 5—10-dzielna; o łatkach rozłożystych, naprzemian mniejszych. Pręcików osadzonych w głębi korony, 2—3 razy tyle co łatek téjże, lub téż liczba nieoznaczona; nitki zrosłe podstawami w 1ę lub więcej wiązek, w końcach zaostrome; główki wzniesione, okragławo-eliptyczne, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż. Jajnik wpółdólny lub dólny, 3—5-komorowy; komory 4-załączkowe; załączki w kącie wewnętrzny, 2 górne poziome a 2 dólne wiszące, wywrócone; znamię główeczowate, niewyraźnie 3—4-łateczkowe. Pestczak jagodowaty, uwieńczony krajem kielicha; z pestką 3—5-komorową, lub 1komorową przez zronienie; z komorami 1nasionowemi. Nasiona zwykle wywrócone.

GAT. 1. *Z. barwiérski* (S. tinctoria HERIT.).— Drzewo 30' lub krzew 15' wysoki; którego— korzeń płożący się; kora gładka tak na pniu jak i na gałązkach; liście podłużnie-lancetowate, kończyste, (4" i 1¼"), lekko-piłkowane lub téż całobrzegie, z wierzchu nagie i lśnąco-żółto-zielone, a spodem modrawo-zielone i zrzadka krótko-włoskowate; kwiaty wczesne, kątowe, poskupiane w główkowato-kłosowate grona,— z kielichem dzwinkowatym, otoczonym dachówkowato przysadkami wklęsłymi i kosmatymi, — koroną żółtą, nader miłowonna,— z pręcikami w 5 wiązkach,— ze znamieniem uko-

śnie-ściśniętém; pestczak suchy, modry, jajowato-obły, do 1/2" długi, 3komorowy, inasionowy.— Pospolity po miejscach wilgotnych i cienistych w Karolinie; kwitnie w kwietniu i maju.— Korzeń gorzko-korzenny, używają na wzmocnienie trawienia i jako czyszczący krew; liśćmi zaś słodkimi, barwią wełnę i jedwab na żółto.

GAT. 2. *Z. herbatowy* (S. *Alstonia* HERR.). — Małe drzewko 12stopowe, zawszezielone, bardzo gałęziste i nagie; z korą szarą, popękaną; z gałęziami gęstymi, krętymi i tylko w końcach ulistnionemi; z liśćmi bardzo krótkoogonkowymi, okrągławymi i jajowatymi, (1 1/2" i 1 1/4"), tępyimi lub nieco-kończystymi, ku wierzchołkowi nieco-karbowanymi, skórzastymi, nagimi, lśnącymi, z wierzchu żywo-zielonymi a spodem bledszymi; z kwiatami bezszypułeczkowymi, skupionymi po 3—4, wśród 5—7 przysadków, — o koronach białych, 8—10-dzielnych, — o 20—30 pręcikach, — znamieniu mięsiśtem i 3łateczkowém; z pestczakiem jajowym, — o pestce 3komorowej. — Rośnie po górnych lasach Kolumbii; kwitnie z początkiem lata. — Roślina podobna do *Herbaty*, rzeczywiście dostarcza liści używanych zamiast herbaty chińskiej; przytém zaś zalecają ją, na wzmocnienia dróg trawienia i czynności skóry.

RODZINA CLVI.

Dzwonkowate (Campanulaceae LINDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, kątowe lub końcowe, w gronach, kłosach, wiązkach albo wiechach; najczęściej nagie, ale niekiedy i z okrywą wolną lub zrosłą z kielichem; modre lub białe, a mało kiedy czerwone

lub żółte.— Kielicha rurka mniej albo więcej zrosła z jajnikiem; kraj trwały, górny lub wpółgórny, 5- a rzadziej 3—6—8-wrębny,— o łatkach płaskich albo wwinętych, w przedkwitnieniu łuszczynowatych.— Korona osadzona — już na pierścionkowatym już na cewiasto-miodnikowym krażku, wędniejąca lub odpadająca, dzwonkowata albo rurkowata; z krajem głębiej- lub płycej-dzielnym na liczbę łatek odpowiednią kielichowym i naprzeciwległym z niemi,— w przedkwitnieniu łuszczynowatych,— a w czasie kwitnienia bąc wzniesionych, bąc rozkwartych, bąc spojonych z sobą w rurkę.— Pręciki osadzone wraz z koroną, niekiedy do jej podstawy przyrosłe, w liczbie odpowiedniej jej łątkom i z niemi naprzemianległe, a czasem tylko mniej liczne; nitki równodługie, wolne, już całe i równe, już rozszzerzone w podstawach błoniasto a w wierzchołkach nitkowate; główki wewnątrzrotne, 2woreczkowe, podstawoczępne, wolne lub zrosłe w cewę, otwierające się w podłuż przed rozkwitnięciem, często ze zwórką wybieglą w szczycie w koniec.— Jajnik zrosły z rurką kielicha, dolny lub wpółdolny, 2—8-komorowy; z komorami w liczbie odpowiedniej téjże łatek kielicha; z załączkami— na łożyskach przegrodowych lub wewnętrzno-kątowych— licznymi, poziomymi a rzadziej wywróconymi; szyjka szczytowa, pojedyncza, zamknięta albo wystająca, w paku szeregowo-szorstkowłosisista; znamię nagie, rzadko główkowate, lecz zazwyczaj o łatkach odpowiednich liczbie komor, w paku wzniesiono-skléjonych a w kwiecie poodginanych.— Torebka 2—8-komorowa, wielonasionowa, bąc wpółdolna na szypułce wzniesionej— i wtedy pękająca po ścianach w łuszczyny,— bąc dolna na odgiętej— i pękająca dziurką boczną, podstawową albo pod-

szczytową lub też kilkoma szparkami poprzeczniemi. — Nasiona mnogie, drobniuchne, uczępione w kątach wewnętrznych komór, jajkowe lub kątownate, czasem ściśnięte, często chropawe, zaledwie z widzialnym szewkiem i jajosadką szczytową. — Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami króciutkimi; z ростkiem zbliżonym do znaczka i zwykle dośrodkowym. — *Zioła roczne lub trwałe, najczęściej młeczne, a rzadko podkrzewy; z łodygami nieoznaczenie-kątownatemi; z liśćmi zazwyczaj naprzemian- a czasem naprzeciw-ległymi, prostymi, całkimi lub łatownatymi, — korzeniowymi zwykle różnymi od łodygowych, większymi i dłużej-ogonkowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 924. **Dzwonek** (*Campanula* LIN.).

— Kielicha rurka jajowa albo kulistawa, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny, o łatkach płaskich lub też zbiegających w łateczki zakrywające wcięcia. Korona osadzona w końcu rurki kielicha, mniej więcej dzwonkowata, 5-zębna lub -wrębna. Pręcików 5, osadzonych wraz z koroną; z nitkami ku podstawie szérkobłoniastemi, a główkami wolnemi. Jajnik wolny, 3—5-komorowy; komory naprzeciwległe kielichowi, wielozalążkowe, z łożyskami wewnątrzkatnemi; zalążki wywrócone; szyjka okryta włosami wkrótce odpadającymi; znamion 3—5, nitkowatych. Torebka jajowa lub też wartółkowata, 3—5-komorowa; każda komora pękająca z boku przy podstawie albo pod wierzchołkiem — łuszczynką podnoszącą się w górę, wielonasionowa. Nasiona jajowe, ściśnięte, czasem przewrotnie-jajowe i drobne.

GAT. 1. *D. skupiony* (*C. glomerata* LIN.). — Ziele wieloletnie; z kłębem pionowym, wielogłowym, gęsto okrytym korzeniami grubo-włóknistymi. Łodygi liczne, do 3' wzniesione, obłe, pojedyncze lub nieco-gałęziste,

i zarówno z resztą rośliny — szorstko- a rzadziej miętko-włosiste, lub też nagie. Liście karbowano-piłkowane, kończyste lub zaostrome, — korzeniowe jajowato-lancetowe, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ ") na 2calowych nagich i prawie-cskrzydlonych ogonkach, czasem niemal nierówno-sercowate, a czasem zwężające się w ogonek, — wyższe bezogonkowe, — a najwyższe wpółobójmujące łodygę. Kwiatów po 4—8, poskupianych jakby w główki kątowe albo końcowe otoczone przysadkami, — a w gruncie jałowym na parocalowych łodyżkach często po 1 kwiecie; z łatkami kielicha półlancetowatymi i zaostromi; z koronami modrawo-fiołkowymi, rzadko białymi, na 1" długimi, od zewnątrz omszonymi. — Jeden ze zwyczajniejszych po suchych łąkach, pastwiskach, pagórkach i górach; kwitnie od czerwca do września. — Dawniej *liście ziela szyjnego mniejszego* — folia *Cervicariae minoris*, wślawniém było w zapaleniach gardła, a w Rossyi jeszcze dziś zachwalaném jest we wściekliznie. Kwiatów łącznie z korzeniami *Kosaćca florenckiego*, używają po lékarniach do przyrządzania syropu fiołkowego sztucznego.

Pod tém samém mianem, zadawano także ziele

Gat. 2. *D. szorstkiego* (*C. Cervicaria* Lrx.), dawniej *Droonkami* lub *Zielem szyjném właściwém* zwanego; którego wszystkie części są kłująco-szorstkie; liście mocno-karbowane, dólne lancetowato-łopatkowate, a reszta równoważko-lancetowata; kwiaty jasno-modre w wiązkach, z kielicha tępemi łatkami; — nieco-rzadszego po lasach liściastych: — zaś

Gat. 3. *D. wsteczniejszorstkiego* (*C. Trachelium* Lrx.), od starych pisarsów *Paluszkami P. Maryi* mianowanego, również szorstko-lecz wstecznie-włosistego — o łodydze kątowatęj; liściach grubo- i ostro-piłkowanych, najniższych szeroko-sercowatych, pośrednich jajowato-

sercowatych, a najwyższych podłużnie-jajowatych; o kwiatach pojedynczych lub w gronkach zaledwie-3kwiatowych, ciemno-szaflowych, wielkich; — dość pospolitego po lasach, zaroślach i gajach; — liście, zwano *liśćmi ziela szyjnego większego* — folia *Cervicariae majoris*, używając ich nie tylko za lek ale i za jarzynę: a nawet młode jego kłęby, bywają jądane miejscami.

GAT. 4. *D. Kolnik* (C. *Rapunculus* LIN.); w starych zielnikach *Kłobuczki*, *Kolnik polny* lub *dziki*, *Rzepka płonna*. — Ziele 2roczne; o korzeniu dość-prostopadłym, białym, mięsistym, marchwiowatym, od dołu gałęzistym; łodydze do 3' tego wzniesionój, kątowatěj, pojedynczěj lub górą rozgałęzioněj, i — albo w całej długości lub tylko w odziomku tęgowłosistěj, lub też całkiem nagiej; liściach nieco króćej- i więcej-włosistych, — korzeniowych podłużnie przewrotnie-jajowatych, zwężonych w ogonek, falistych, karbowanych, — a powyższych równowazko-lancetowatych, bezogonkowych i odległych; kwiatach w wiésze groniasto wydłużonej, miodrych albo białych, na 1" długich, — z kielichami szylowato-łatkowymi, — z krajem korony wzniesionym; wreszcie o torebkach nagich. — Bardzo pospolity po suchych łąkach, miedzach, wybrzeżach lasów Europy zachodniej i więcej południowej, a u nas nie tak zwykły; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń jego smakowity, należy do używanych z upodobaniem za jarzynę w Anglii i Francyi, gdzie go nawet w tym celu i uprawiają; prócz tego przypisują mu własności chłodzące, otwierające i pomnażające pokarm macierzyński.

Nader onemu podobny

GAT. 5. *D. rozpiérzchły* (C. *patula* LIN.), a odróżniający się zaledwie — ukwitnieniem w wiéchę nader rozpiérzchłą i odstającobaldaszokronowatą, — u nas jeden z najswyczejniejszych po łą-

kach, polach i zaroiach, — sadawanym bywa w Rosyi we wściekłości przez lud wiejski.

GAT. 6. *D. modrawy* (C. glauca THUNB.).— Podkrzewinka całkiem naga; której łodyga na 2' wzniesiona, kątowata, w wierzchołku wiechowato rozgałęziona; liście bezogonkowe, jajowate, kończyste, ostro piłkowane, spodem ostro siatkowate i modrawo-zielone, — dółne większe i odstające, a górne wzniesione i na 1" długie; kwiaty pojedyncze, kątowe, na 1calowych szypułkach z przysadkiem 1ym lub 2ma lancetowatymi, — ołatkach kielicha poodginanych, — o koronach wielkich, prawie-szafirowych lub tylko modrych.— Zwykły w Japonii; a kwitnący w lipcu i sierpniu.— Japończycy nadzwyczaj cenią i uprawiają go znacznie, używając jako środka dodający sił.

Jadanymi jeszcze bywają korzenie

GAT. 7. *D. Kolpaka* (C. Medium LIN.), swanego w dawnych pismach *Fiołkami Matki Bożej*; — z łodygą na 2' wzniesioną, pojedynczą i włosistą; z liśćmi podługznymi, bezogonkowymi i karbowanymi; z kwiatami modrymi lub białymi, wielkimi, wzniesionymi, w gronie wietkiem i ostrokreżnym; — zwykłego po lasach nad morzem śródziemnym.— Także

GAT. 8. *D. Żwierciadelta* (C. Speculum LIN.), dziś opisywanego w rodzaju *Zwrotnicy* (Specularia Dsc.), a dawniej *Żwierciadkiem Wenery* mienionego: którego — łodyga gałęzista; liście podługne i karbowane; kwiaty pojedyncze albo troiste, fiołkowe, wielkie; a torebka 3graniasta, 3komorowa, pękająca w łuszczyнки z boku i w środku: — rosnącego tu i owdzie po nad morzem śródziemnym, oraz w Europie środkowej pomiędzy zbożem.

RODZAJ 925. *Dawoncsyn* (**Wahlenbergia** SCHRAD.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokreżna, zrosła z jajnikiem do połowy; kraj

wpółgórny, 3—5-wrębny. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, dzwonkowata, już tylko w wierzchołku już przeszło do połowy 3—5łatowa. Pręcików 3—5, osadzonych wraz z koroną; nitki w podstawach nieco-rozszerzone; a główki wolne. Jajnik w półdólny, 2—3—5-komorowy, i to naprzeciwgle łatkom kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki na łożyskach w kątach wewnętrznych, wywrócone; szyjka zamknięta i włosista ku górze; znamion 2—5, krótkich i rozwartych. Torebka jajowo-podłużna lub też kulistawa, 2—3—5-komorowa, pękająca w szczycie w tyleż łuszcyn po ścianach.

GAT. 1. *D. trawoliści* (W. *graminifolia* DEC.).— Ziele trwałe; z kłębem prostopadłym, tworzącym licznemi swemi głowami prawdziwie zbitą darni; którego łodygi liczne, około 3' wzniesione lub podnoszące się, brudnoczerwone i kosmate; liście korzeniowe równowazkie, trawiaste, rynienkowate, ku podstawie kosmato-rzęsowate i nieco-zwężone, (3" i $\frac{1}{12}$ "), w końcu przytępione, mocno skupione,— wyższe zaś podobne lecz nieco szersze w podstawie i obejmujące łodygę, a ku wierzchołkowi zwężające się prawie szydłowato; główki końcowe, 3—5-kwiatowe, objęte przysadkami jajowato-kończystymi i rzęsowatymi,— a każdy kwiat prócz tego o 1 lub 2 lancetowatych przysadeczkach; kwiaty wielkie ciemnoszafirowe, rozwarte.— Porasta pagórki i góry w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Liście i kwiaty zachwalano niedawno w padaczce.

RODZAJ 926. *Zerwa* (*Phyteuma* LIN.).— Kielicha rurka jajowa lub przewrotnie-ostrokřężna, zrosła z jajnikiem; kraj górny, 5wrębny. Korona na szczycie rurki kielicha osadzona, 5dzielna; z łatkami równo-

wązkiemi, spojenemi wierzchołkami w rurkę przepuszczającą szyjkę. Pręcików 5, osadzonych z koroną wraz; nitki szersze w podstawach; główki długie a wolne. Jajnik dolny, 2—3-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wywrócone, na łożyskach kątów wewnętrznych; szyjka nitkowata, włosista w szczycie; znamion 2 — 3, nitkowatych, krótkich. Torebka jajowa, 2—3-komorowa; z komorami pękającymi przy podstawie lub około środka — szparkami podłużnymi łuszczykowato. Nasion mnóstwo, jajkowych albo lekko-ściśnionych, niekiedy lśnących.

GAT. 1. *Z. Scheuchzera* (P. Scheuchzeri ALL.).— Ziele wieloletnie; którego — łodyga na 1 1/2' wzniesiona, lub też wisząco-podnosząca się ze szczelin skał stromych, kątowata, naga; liście nagie, drobno- i odlegle-piłkowane a przytém ostre w brzegu,— korzeniowe długoogonkowe, sercowato-lancetowate, (2" i 1/2"),— reszta coraz króćej-ogonkowe, coraz węższe i kończystsze, aż —najwyższe zarówno z zewnętrznymi przysadkami kwiatowymi równowazkie; główki o przysadeczkach wewnętrznych nagich i szydlowatych, dość zbite,— z wielu kwiatków modrych, o kielichach krótszych od przysadeczków.— Porasta Alpy południowej Europy; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Ziele ma leczyc kile.

GAT. 2. *Z. kłosowa* (P. spicatum LIN.), także *Rapunkulem dzikim* zwana.— Ziele trwałe: z kłębem mięsistym i marchwiastym, prawie-prostopadle wydłużonym; z łodygą 2stopową, wzniesioną, bezgałęzną; z liśćmi dolnymi sercowatymi, dwa razy karbowano-piłkowanymi, długoogonkowymi,— a górnymi prawie równowazko-lancetowatymi, bezogonkowymi; z główką kłosowatą, prawie-obłą, gęstą,— o przysadkach równowazkich, dłuż-

szych od kwiatów brudnobiało-żółtawych, a rzadko morderawych. — Pospolita po lasach liściastych i zaroślach, prawie całej Europy; kwitnie latem. — Kłoby jej smaczne, jadają za jarzynę. — (*Rapunculus spicatus* SCOP.).

RODZINA CLVII.

Stroiczkowate (Lobeliaceae ENDL).

Kwiaty obupłciowe, rzadko rozdzielнопłciowe, mniej więcej nieumiarowe, czasem tylko jakby umiarowe, — już w gronach, kłosach a rzadziej w baldaszkogronach lub prawie w główkach, — już pojedyncze, kątowne, bez- lub z przysadkami. Kielich z rurką bąc w części, bąc w całości zrosłą z jajnikiem, a nawet niekiedy ponad niego wydłużoną; z krajem górnym lub wpółgórnym, 5wřębnym, już prawie-umiarowym już o 2 łatkach dólnych mniejszych, trwałym albo odpadającym. Korona osadzona na wierzchołku rurki kielicha, 5łatkowo do różnej głębokości wcinana, a czasem nawet prawie-dzielnopłatkowa, i to — bąc o 2 dólnych wolnych a 3 górnych zrosłych wraz i ztąd jakby-2wargowa, — bąc niemal-1wargowo od dołu rozszczépana, — bąc zrosła w rurkę całą; lub téż rozszczépaną przodem w całą długość, — zawsze w przedkwitnieniu łuszczynowato złożona. Pręcików 5, naprzeciwległych kielichowi, osadzonych wraz zkoroną na obręczy rozrosłej czasami w krążek nadjajnikowy; nitki najczęściej w podstawach wolne, a zrosłe z sobą powyżej w cewę przepuszczającą szyjkę, — już wolną już zrosłą spodem z podstawą korony; główki wewnątrzwrotne, zrosłe wraz w cewę często w

końcu wgięta, 2woreczkowe, otwierające się wpodłuż, — już wszystkie podobne i nagie lub brodate w wierzchołku, a czasem i w podstawie; — już 3 górne nagie a 2 dolne uwieńczone w szczycie brodą, szczecinkami lub sztylecikowatym przyrostkiem. Jajnik dolny, na wpół-górny lub tylko w podstawie nieco spojony z kielichem, — już 2—3-komorowy; z łożyskami wewnętržno-kątowymi albo przegrodowymi, — już 1komorowy z temiż ściennymi, — już z niezupełną przegrodą w szczycie łożyskonośną; komory wielozalążkowe; zalążki bezsnuroweczkowe, najczęściej poziome i wywrócone; szyjka końcowa, pojedyncza, schowana lub wystająca ponad cewę główkową; znamię rzadko całkie, czasem wykrojone albo wrębne, obwiedzione włosami. Owoc jagodowaty, mięsisty lub suchawy, już niepekający i 2komorowy, — już torebkowaty, 2—3-komorowy i to pekający w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn, — już 1komorowy i w całej długości łuszczynowy, o 2 łuszczynach łożyskonośnych i 1 płonnej mniejszej, a wszystkich odwinętych lub też spojonych z sobą w podstawach i w wierzchołkach, — najrzadszy atoli pekający wieczkiem wierzchołkowym. Nasiona mnogie, drobnouchne; znaczek podstawowy, okrągławo zakłęsły; białko mięsiste. Zarodek osiowy, wewnętrzny, prostoległy; z rostkiem zbliżonym do znaczka, najczęściej dośrodkowym. — *Zioła roczne lub wieloletnie, często podkrzewy, rzadziej krzewy albo drzewa, po największej części z sokiem mlecznym; z liśćmi naprzemianlagłymi, pojedynczymi, całkowitymi lub wcinanymi rozmaicie; bez przylistków.*

RODZAJ 927. *Strotzka* (Lobelia LIN.). — Kielich z rurką przewrotnie-ostrokreśną, wartolkowatą lub półkulistą, zrosłą z jajnikiem, — a z krajem górnym

i 5wrębnym. Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata, — z rurką rozszczepianą od góry, — a z kraju 5wrębnego i jakby-1wargowego — łatkami 3ma dółnemi zwisłemi, a 2ma górnemi zwisłemi lub schodzącemi się z dółnemi. Pręcików 5, osadzonych z koroną; nitki i główki — wszystkie, albo tylko 2 dólne brodate — zrosłe w cewę. Jajnik dółny, z lekko wystającym szczytem, 2—3-komorowy; załączki liczne, na łożyskach wewnętrzno-kątnych lub przegrodowych, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię z czasem wystające, 2łateczkowe, — z łateczkami rozchodzącemi się, okrągławemi, spodem z obrączką z włosów. Torebka 2—3-komorowa, pękająca w wierzchołku po ścianach w tyleż łuszczyn. Nasiona dołeczkowate.

GAT. 1. *S. przeciwickiowa* (L. syphilitica LIN.). — Ziele trwałe; którego kłąb krótki, gruby i nader mléczny pokrywają — włókna korzeniowe grube, długie i biało-żółtawe. Łodygę ma pojedynczą, do 3' wzniesioną, przez niecozbiegające liście prawie - kątowatą, pokrytą włosami odstającymi lub wstecznymi, krótkimi a tęgimi. Liście dólne nieco-ogonkowe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zwężone, tępe, (5" i 2"), — a górne bezogonkowe, obejmujące, coraz malejące i kończyściejące, przechodzące nieznacznie w przysadki, — do tego wszystkie dwa razy piłkowane - ząbkowane, cokolwiek pomarszczone i na obu powierzchniach osłane krótkimi włoskami przylegającymi. Kwiaty po za przysadkami lancetowatymi, dłuższymi od szypulek podobnie jak liście pokrytych, tworzące długie i wzniesione grono; z kielichami 10kątnie-półkulistymi, — o rzęsowatych łatkach oraz przyrostkach u podstawy poodginanych i pozawijanych na jajnik; z koronami 1" długimi,

ciemno-błękitnemi,— o rurce po krawędziach włosistej,—
 wardze górnej krótszej od dolnej,— a łatkach na grzbie-
 cie rzęsowatych, z których górne węższe i dłuższe; z
 przeciekami prawie zupełnie zrosłymi w cewę, mało co
 krótszą od korony; ze znamieniem uwieńczoném obrącz-
 ką długich i białych włosów. Torebka jajowo-kulista-
 wa, nieco-kątowata.— Dość zwyczajna na miejscach
 wilgotnych, po lasach Ameryki północnej; kwitnie od
 sierpnia do października.— Tameczni używają, ostre-
 go, wzniecającego poty i wymioty, oraz przeczyszczającego
korzenia Stroiszki— *radix Lobeliae* wiele po-
 dobne do tytuniu, jako nader pewnego i doświad-
 czonego środka, do leczenia kily.

Takich samych własności korzeń, znachodzimy i w

Gat. 2. *S. szkarłatnej* (*L. Cardinalis* LIN.), odznaczającą
 się— kłębem jak w poprzedzającej; łodygą 2' wzniesioną, obłą, na-
 gą i pojedynczą; liśćmi podłużnie-lancetowatymi, bezogonkowymi,
 chrząstkowato ząbkowanymi, nagimi, (5" i 1"), przechodzącymi nie-
 znacznie w przysadki kwiatowe; kwiatami w gronach zbitych, dłu-
 gich, wzniesionych i prawie-jednostronnych,— wielkimi, szkarłatny-
 mi, o łatkach tępych:— pospolitej po nad strumieniami i rzekami,
 oraz w miejscach cienistych w Wirginii i Karolinie; kwitnącej od lip-
 ca do września:— której kłąb, oprócz kily, leczy i czerwce:— w

Gat. 3. *S. jaśniejszej* (*L. fulgens* WILLD.), zaledwie różnej
 od *szkarłatnej*— pokryciem wszystkich części miękkowłosistém i szbi-
 tém, z wyjątkiem szorstkowłosych ogonków i szypulek; liśćmi ko-
 rzeniowymi podłużnie-jajowato wydłużonymi i tępymi,— a łodygo-
 wymi wąsko-lancetowatymi, ząbkowanymi i podwiniętymi w brzegu;
 gronem dużo wietaszem, z łatkami koron lancetowato zaostrozonymi;—
 rosnącej w Meksyku:— oraz

Gat. 4. *S. Unęcej* (*L. splendens* WILLD.), z dwiema poprz-
 dzającami nadswyczał podobnej, a różnej tylko— obok zupełniej
 nagości— łodygą ciemno-czerwoną, rowkowano-kątowatą; liśćmi
 wąsko-lancetowatymi, ząbkowanymi lecz płaskimi w brzegu; łatkami
 kielicha téjże barwy, powwijanemi; gronami wietkiami;— rów-

niez pochodzącej z Meksyku:— które to 3 ostatnie, należą do najcenniejszych ozdób naszych ogrodów.

GAT. 5. *S. rozdęta* (L. inflata LIN.).— Ziele 2roczne: którego— korzeń włóknisty; łodyga wzniesiona na 2', nieco-kątowato rowkowana, dołem szorstkowłosa a ku wierzchołkowi naga, niekiedy całkiem bezgałęźna lub o kilku krótkich gałązkach; liście wzniesione, prawie-bezogonkowe, podłużnie-jajowate, (3" i 1"), tępe, ku górze coraz malejące i przechodzące nieznacznie w przysadki kwiatowe, ząbkowano - piłkowane i prawie - faliste w brzegu, lekko pomarszczone, blado zielone, z wierzchu prawie-nagie a spodem lekko-szorstkowłose; grona kłosowate, końcowe, powstałe z kwiatów poumieszczanych pojedynczo w kątach liści i przysadków na krótkich szypułkach,— o kielichu kulisto rozdętym, żeberkowanym, nagim,— o koronie małej, blado-fioletowej, z żółtymi plamkami na łatkach wargi dolnej, a rurce rozszczepanej pomiędzy łatkami górnej wargi, obejmującemi podnoszące się pręciki; torebka żeberkowana, uwieńczona krajem kielicha i szczątkami zwiędłej korony, żółtawo-cisa; nasiona blado-cise, drobniutkie, wypukło kropkowane.— Zwyczajła po polach i lasach Kanady i Karoliny; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Amerykanie północni, używają ziela jako wzbudzającego wymioty, poty, ułatwiającego odpluwanie i przeciwdychawicznego.

GAT. 6. *S. długokwiatowa* (L. longiflora LIN.).— Ziele trwałe; o łodydze na 1' wzniesionej, gałęzistej i zároveň z innymi częściami krótko-włosistej; liściach bezogonkowych, przewrotnie-jajowato-lancetowatych, zwężonych ku podstawie, (5" i 1 1/4"), kończystych, głęboko i odstająco-zatokowo 2 razy ząbkowanych, a czasem i pię-

rzastodzielnych— z ząbkami miętko-ciernistymi; kwiat-
tach bardzo krótko-szypułczkowych, do 4" długich,
białych, w kraju prawie-umiarowych,— z koroną mięk-
kowłosistą; torebce niemal jajowato-kulisto rozdętej.—
Pospolita po miejscach wilgotnych i na brzegach stru-
mieni i rzek, w Indyach zachodnich; kwitnie od lipca
do grudnia.— Jedna z bardzo jadowitych, tak, iż ze-
wnętrznie wznieca zapalenie: użytą być może zamiast
przyszczaewek, a nawet wyziewami szkodzi,— a wewnę-
trznie gwałtownie przeczyszcza, lecząc przytém kiłę.

Równie jadowitą jest

GAT. 7. *S. jadowita* (L. Tupa LIN.), drzewko 6stopowe — z
gałęziami dętymi i skrzydlastymi; z liśćmi zbiegającymi, lancetowa-
tymi, prawie - całobrzegimi, spodem biało opilśnionymi; z kwiatami
omszonymi, 2" długimi, w podstawie i w gardzieli rozdętymi, krwi-
sto-czerwonymi, ułożonymi w grono; a z torebkami 3komorowemi;—
rosnąca na Antyllach;— której sam zapach kwiatów, wznieca wy-
mioty i zapalenie oczów:— a nawet oprócz innych i

GAT. 8. *S. Dortmana* (L. Dortmanna LIN.), siele wieloletnie,
którego— łodyga do 1½' wysoka, na wpół wynurzona, pojedyncza,
obłą, dęta, naga, nader mléczna; liście prawie same odziomkowe,
równoważkie, 2" długie, ściśnione, w końcu odgięte, całobrzegie, z
wydrążeniem 2cewowém wewnątrz; kwiaty w gronach, po 8—10 wraz,
zwisłe, blado-niebieskawe lub nieco-łilla;— rosnąca tu i owdzie po
stawach, bagnach i rowach w północno-zachodniej Europie, oraz na
wybrzeżach mórz.

GAT. 9. *S. sprężnikowa* (L. Cautchouc H. et B.).—
Drzewo 18stopowe; z liśćmi ogonkowymi, podłużnie-
jajowatymi, kończystymi, gruczołkowato-ząbkowanymi,
z wierzchu nagimi a spodem rdzawo kutnerowatymi—
podobnie jak ogonki, gałązki i korony od zewnątrz;
z kwiatami kątowymi, pojedynczymi, krótszymi od li-
ści, czerwonymi.— Powszechna na Andach kolumbij-
skich; kwitnąca w listopadzie.— Z ostrego jój soku o-

trzymują sprężnik, używany w Quito, lecz niedocho-
dzący do Europy.

RODZINA CLVIII.

Ponętkowate (Goodeniaceae ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe, różnie ułożone. Kielich rurkowaty; z rurką mniej więcej zrosłą z jajnikiem; z brzegiem górnym, czasem prawie - żadnym, 5-wrębnym w łatki prawie-równe, lub też niekiedy bardzo głęboko 3—5dzielnym. Korona mniej więcej nieumiarowa, odpadająca albo wędniejąca, w głębi kielicha lub też na szczycie jego rurki osadzona; z rurką od tyłu rozszczepaną lub 5szczepną; z krajem 5dzielnym, 1—2wargowym,— o łatkach w środku płaskich i zwykle omszonych, a brzegiem skrzydłato zcieńczonych. Pręcików 5, nadjajnikowych, niezrosłych z koroną i szyjką, a naprzemianległych z łatkami pierwszej; nitki odosobnione, lub zrosłe szczytami; główki wolne albo spojone w cewę, wewnątrzwrótne, równowążkie, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż; pęcherzyki pyłku czasem w czwórkach. Jajnik dólny, już 1- już zupełnie- albo niezupełnie-2komorowy, a bardzo rzadko 4-komorowy; komory bąc. 1zależkowe, bąc. o 2ch zależkach oboklegle podnoszących się, bąc. wielozależkowe z tyminię dachówkowo podnoszącymi się; zależki wywrócone; gruczoł nadjajnikowy— pomiędzy pręcikami dwoma przodkowymi— często niedostający; szyjka 1 lub 2, podstawami zrosłe, pojedyncze albo wrębne; znamię mięsiste, całkie albo 2łatkowe, objęte kubeczkowato

obwójką błonkową i całą lub 2łateczkową. Owoc — już pestczak lub orzeszek z nasionami w liczbie oznaczonej, — już torebka z temiż nieoznaczonemi, mniej więcej zupełnie 2komorowa lub 4komorowa, pękająca po szwach w 2 łuszczyzny całkie albo dwoiste. Nasiona wzniesione albo podnoszące się, pojedyncze lub dachówkowate; ze skórką ogrubnią a nawet pestkową, w torebkach zazwyczaj obwiedzione skrzydełkiem błonkowatym; z białkiem mięsistym. Zarodek w osi białka prostoległy; z ростkiem zbliżonym do znaczka i dolnym. — *Ziola lub podkrzewy z sokiem wodnistym; z łodygą czasem wijącą się, obłą lub niekształtnie kątowatą, niekiedy głębielowatą; z liśćmi rozrzuconymi, czasem tylko przy korzeniu skupionymi, pojedynczymi, zazwyczaj całkimi a rzadko łatowatymi; bez przylistków.*

RODZAJ 928. *Jednostronka* (Scaevola LIN.). — Kielicha rurka kulistawa zrosła z jajnikiem, a kraj równo-5wřębny lub żaden. Korona górna; z rurką rozszczępaną a ztąd krajem jednostronnym, 5-dzielnym w łatki oskrzydłone, równe i wwinięte brzegiem w przedkwitnieniu. Pręcików 5, wystających z szczeliny rurki korony, wraz z nią osadzonych, często w więzchołkach brodatych i wolnych. Jajnik dolny, 2komorowy, rzadziej 4komorowy lub też 1komorowy; komory 1—2załączkowe; załączki wzniesione z podstawy, wsteczległe; szyjka pojedyncza; znamię z obwójką bezbrodą. Pestczak jagodowaty lub bezsoczysty, uwieczniony kielichem lub nagi, pępiasty, 1 — 4komorowy; komory 1nasionowe. Nasiona wzniesione. Zarodek prosty, w białku mięsistym a cienkim.

GAT. 1. *J. Koeniga* (S. Koenigii VAHL.). — Krzew bardzo gałęzisty; o łodydze często grubości uda, nader

rdzenistój; z korą gładką, miękką i łamną. Liście jego, rozrzucone, prawie bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1' i 3'), ku podstawie zwężone, mięsiste, nagie, żółtawo-zielone, wietkie, nieco odgięte, z grubym nerwem głównym, całobrzegie w podstawie a ku wierzchołkowi lekko wykrawane. Szypułki kątowe, podbal-daszkowato-widlastodzielne, 3—5kwiatowe, o kwiatach w rozwidleniach szypuleczkowych,— o przysadkach lancetowatych i kosmatych na wewnątrz. Kwiaty przeszło na 1" długie, białe, nagie— tylko w podstawie korony długowłose,— ze słupkiem dużo wystającym. Pestczak przewrotnie-jajowo-5ścienny, wielkości wiśni, biały i soczysty.— Rośnie w Indyach wschodnich, Nowej Hollandyi i na Molukkach; kwitnie od sierpnia do października.— Korzeń ma leczyć wszelkie strucia rybami, rakami itp: liście zaś gorzkie— wszelkie porażenia także panujące i wodne obrzęknięcia; rdzeń biegunki; a owoce plamy rogówki.

POKOLENIE 3.

Jednopłatkowe nadjajnikowe (Monopetalae Epi-gynae).

RODZINA CLIX.

Główozrosłe (Synanthereae RICH.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie jedno- a nawet i bez-płciowe.— Ukwitnienie w koszycek na szczycie szypułki przeobrażonej w dno wspólne, a otoczony kie-

lichokrywą, powstały już z samych kwiatków obupłciowych— już wewnętrznych obupłciowych albo męzkich a zewnętrznych żeńskich lub bezpłciowych,— już li z rurkowych albo języczkowych,— już w środku rurkowych a krajem języczkowych,— już samych 2wargowych lub w środku 2wargowych a krajem 1wargowych,— już wreszcie wszystkich podobnych, ale dużo większych od zewnątrz,— prócz tego o ukwitnieniach obu oddzielno- lub rozdzielno- płciowych, a nawet i pozgromadzanych w kupki. Kielichokrywy łatki liczne, białe 1- lub kilka-szeregowo albo wolne,— bądź 1szeregowo zrosłe często brzegami do różnej wysokości,— przytém zielne, błoniaste, suche, skórzaste, mięsiste, cierniste, czasem z przyrostkiem, równe lub różnej długości i postaci.— Osadnik, już jakby oś kłosa skróconego, okryty plewowatemi łuskami— niby przysadeczkami czyli *plewinkami*, po 1 przy każdym kwiatku na zewnątrz,— albo po kilka około osady kwiatka,— albowi téż całkiem bezplewinkowy; już niby-okółek skrócony, o kwiatkach poosadzanych w jamkach 5kątnych nagich, lub w dołkach otoczonych brzegiem blaszeczkami albo różnie przeobrażonemi szczecinami.— Kielich zrosły z jajnikiem równo, albo wystajaco brzegiem przepostacionym w tak zwany puch— już listkowaty, łuskowaty, plewinkowaty,— już rozmaicie-włosisty, szczecinowaty albo ościsty,— trwały lub odpadający, 1- albo więcej - szeregowy.— Korona osadzona na krążku nadjajnikowym, o 1 nerwie głównym, a o 2 brzeźnych lub o 3; z rurką różnej długości; z gardzielą zwykle rozszerzoną; a krajem zazwyczaj 5- ale czasem 4 — 3- i 2-łatkowym lub zębnym, rozmaicie 1—2wargowym, umiarowym lub nieumiarowym, toż- albo różno-barwnym.— Pręcików 5

a rzadko 4 (w żeńskich zaś i bezpłciowych żadne), osadzonych zawsze w koronie i z łatkami jej naprzemianległymi; nitki już całkiem wolne, już zrosłe w części w całej długości; główki wzniesione, w różnym stopniu z sobą zrosłe w obrączkę lub cewę, wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, otwierające się w podłuż,— często wydłużone w wierzchołku w 1 skrzydełkowaty wyrostek a w podstawie w 2 ogonkowate.— Jajnik dółny, 1komorowy, 1załączkowy; załączek wzniesiony i wywrócony; krążek nadjajnikowy, obrączkowaty, obejmujący miodnik dołączkowy; szyjka szczytowa, obła lub nabrzmiąta w podstawie, w męzkich górą zawsze całkowita, a w żeńskich i obupłciowych często wrębna,— z ramionami od wewnątrz znamionowanymi, o 2 szeregach gruczołków brzeżnych,— a na zewnątrz z włosami zbiernymi wydatnymi tylko w obupłciowych.— Ziarnczak prawie-bezszympuleczkowy ale wstawowato spojony z osadnikiem, uwieńczony puchem a niekiedy i szczątkiem rurki korony, często ze *znamięczkiem* (areola) boczném albo podstawowém.— Nasiono wzniesione,— ze skórką spojoną z wnasiennią cienką i przejrzystą,— o szewku 2dzielnym.— Zarodek prostoległy; z listniakami płasko - wklęsłymi, czasem skrzywionymi; a rostkami dółnymi.— *Zazwyczaj ziola trwałe, niekiedy podkrzewy a rzadko drzewa, z sokiem w wielu młecznym; z łodygami najczęściej obłymi, czasem głąbikowatymi; z liśćmi różnie ułożonymi, pojedynczymi i zwykle różnie wcinanymi; bez przylistków,— lecz w ich miejsce często uszkowato-ogonkowymi.*

PODRODZINA I.

www.libtool.com.cn

Rurkowatokwiatkowe (Tubuliflorae ENDL.).

Kwiatów obupłciowych korony umiarowe, 5- lub czasem 4-zębne.

PLEMIĘ 1.

Sileńcowate (Vernoniaceae LESS.).

Koszyczki o 1nym, kilku albo wielu kwiatach, — już jednakowo-płciowych i to najczęściej obu- a rzadko rozdzielno-płciowych, — już różnopłciowych z promieniomymi żeńskimi. Osadnik jamkowaty, włókienkowaty lub nagi, a najrzadziej plewowaty. Kwiaty modre, rzadko żółte. Korona 5wrębna, umiarowa, prawie 2wargowa albo dłoniasta. Szyjka górą obła; ze znamionami równo-szorstkami, których gruczołki nikną w połowie ich długości.

RODZAJ 929. *Kukrzyn* (Pacourina AUBL.).

— Koszyczek kulisty, wielokwiatowy, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa prawie równa kwiatom i dachówkowata, — o łatkach szerokich, równoległo-nerwowych, brzegiem błoniastych, — z których zewnętrzne listkowate i zakończone cierńkiem, a wewnętrzne tępe i suchawe. Osadnik płaski, mięsisty, nagi. Korony umiarowe, o rurkach krótkich, a kraju obłego i 5wrębnego łatkach kończystawych. Ziarnczaki wydłużone, obłe, gładkie, — ze skórką grubą, beznerwową. Puch krótki, kilkoszeregowy, — z włosami grubymi, tęgimi, zabeczgowanymi, z których wewnętrzne pozrastale podstawami.

GAT. 1. *K. jadalny* (*P. edulis* AUBL.). — Ziele wieloletnie; z łodygą do 3' wysoką, obłą; z liśćmi naprzemianległymi, jajowatymi lub podłużnie-jajowatymi, zaostrozonymi, ząbkowanymi, zwężonymi w ogonek obrzeżony i wpółobójmujący; z koszyczkami naprzeciwlistnymi, pojedynczymi, prawie-bezszypułkowymi, — o kwiatach szkarłatnych. — Rośnie po nad wodami w Gujanie; kwitnie latem. — Koszyczki jadanymi bywają tak jak karczochy.

RODZAJ 930. *Sileniec* (*Vernonia* SCHR.). — Koszyczki o 1ym, kilku lub wielu kwiatach, z odznaczonym środkiem. Kielichokrywa dachówkowata, krótsza od kwiatków; z łatkami wewnętrznymi dłuższymi od zewnętrznych. Osadnik nagi, a czasem jamkowato-włókienkowy. Korony umiarowej kraj 5wrębny, równy rurce. Ziarnczak z nabrzmieniem chrząstkowatym w podstawie, a z krążkiem nadjajnikowym, wielkim. Puch najczęściej w 2 szeregach, z których — wewnętrzny szczecinowaty, dłuższy bywa od zewnętrznego plewinkowatego.

GAT. 1. *S. przeciwczerniowy* (*V. anthelmintica* WILLD.). — Ziele roczne; którego — korzeń włóknisty; łodyga na 2' wzniesiona, gałęzista lub prawie-pojedynca, nieco-kątowata, często czerwono plamista, zwłaszcza ku górze krótko-tęgowłosa; liście naprzemianległe, bezogonkowe, podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, krótko-kończyste, (4" i 1½"), ku podstawie zaostrome, całobrzegie, a w obu końcach nierówno- i podwójnie-pilkowane w ząbki ciernisto zaostrome, na obu powierzchniach rozrzucono gruczołkowate, przytém z wierzchu ostro- i krótko-włose, a spodem kosmato omszone — i to dużo gęściej na nerwach; koszyczki po-

jedyncze na szczycie łodygi lub na końcach gałązek kwiatowych; często widlastodzielnych; ich kielichokrywy dzwonkowate, — z łatkami zewnętrznymi listkowatymi, równowązkami, zaostrzonymi, odstającymi, z obu stron włosistymi a do tego od zewnątrz o rzadkich gruczołkach, — a wewnętrznymi podłużnie- eliptycznymi, tępymi, suchawymi i nagimi: kwiatki szkarłatno-fioletowe: ziarnczaki wielo-żeberkowe, gruczołkowate i włosiste, — o puchu żółtawym. — Pospolity w Indyach wschodnich; kwitnie tamże w porze dęszczowej, a u nas uprawny od lipca do września. — Odwar gorzkiego ziela téj rośliny, używanym bywa na ciepłe obkładanie w bólach gośćcowych i dnawych; owocami zaś leczą kaszle, morzyska, czerwce i zadają je jako pędzące mocz. — (*Ascaricida anthelmintica* SWEET.).

GAT. 2. *S. chropawy* (V. *scabra* PERS.). — Krzew z gałęziami rozpięzchłymi, kątowatymi, czarniawo-czerwonymi, mniej więcej krótko-omsonem; z liśćmi rozrzuconymi, bardzo-krótkoogonkowymi, przewrotnie-jajowato-eliptycznymi, tępymi, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{3}{4}''$), prawie-całobrzegimi, obtęźniami, z wierzchu bardzo ostrymi ale nagimi i lśnącymi, a spodem — wraz z gałązkami i ogonkami — kropkowanymi i włosistymi; z odnogami podbaldaszków okręgowymi, raz lub 2 razy widlastodzielnymi, wielokoszyczkowymi; z koszyczkami odległymi, prawie-bezszypułkowymi, pojedynczymi, — o kielichokrywach wartółkowatych i cisych, z łatkami rzęsowatymi, kończystemi i zeschłymi; z kwiatkami żółtawo-szkarłatnymi; ziarnczakami o puchu cisawym. — Rośnie wszędzie w Brazylii; kwitnie w porze dżdżystej. — Cała roślina roztarta woni przyjemnej jakby storakowej, zalecaną bywa w chorobach oczów, oraz na ob-

kłady ciepłe i kąpiele wonne.— (*Baccharis brasiliensis* LIN.). www.libtool.com.cn

Takiegoż samego użycia jest:

GAT. 3. *S. drzewiasty* (V. *arborescens* Sw.): także krzew niski, — o gałęziach rozpięrzonych, obłych, wysmukłych i wełnistych; liściach naprzemianległych, krótkoogonkowych, nieco podłużnie-jawowatych, przytępionych, (3" i 1 1/4"), falistych, w podstawie zaokrąglonych, prawie-całobrzegich, gruczołkowatych, z wierzchu za młodu omszonych a później nagich, spodem zaś szaro-włosistych; podbalaszakach końcowych, z odnogami poziomo odstającymi i wielokoszyrkowemi; koszyrkach odległych, bezszypułkowych, w kątach liści znacznie przewyższających je w rozmiarach; kielichokrywach dzwonkowato-wartółkowatych, — z łatkami ciernisto-kończystemi, skórzastemi, suchemi, odstającymi, zaostrozonymi i nieco włosistemi na zewnątrz; kwiatach blado-fołkowych; a ziarnczakach jedwabisto-włosistych: — rosnący na Antyllach, a kwitnący w listopadzie i grudniu: — który prócz tego dostarcza wonnych liści, pijanych za herbatkę na poty i w kurczach.

GAT. 4. *S. nastroszony* (V. *squarrosa* LESS.). — Ziele wielolistne: którego — korzeń daleko płożący się; łodyga zielna, niemal-pojedyncza, najczęściej wzniesiona do 1 1/2', ogrubnia, obła, nieco-miękkowłosiso omszona i gęsto ulistniona; liście nieprzemianległe, prawie-bezogonkowe, podłużnie-łopatkowate, (2 1/2" i 1"), piłkowane, tęgie, lśnące, z obu stron żyłkowane, kończyste, w podstawie zaostrome, bardzo ostre i omszone po nerwach; koszyczki pojedyncze, końcowe, do 1" w średnicy; kielichokrywa półkulista, równa kwiatkom, — o listkach zeschłych, płaskich, długo-zaostzonych, zewnętrznych zielonawych i półlancetowatych, a wewnętrznych czerwonych w końcach i prawie kłujących; osadnik pszczelno-jamkowaty; kwiataki fioletowe; ziarnczaki kątowate, — o puchu plewinkowato-szczeciniowatym. — Zwykły w Chinach, Kochinchinie i Nepalu;

kwitnie w lipcu i sierpniu.— Chińczycy używają ziele jako przeciwnieległego, roztwarzającego, wzbudzającego poty, popędzającego czyszczenia miesięczne, — a zewnętrznie w zgorzeli i wrzodach. — (*Serratula Scordium*. LOUR.).

- GAT. 5. *S. chiński* (*V. chinensis* LESS.).— Ziele roczne; o łodydze na 1' wzniesionej, obłej, krésowanej, rzadko pojedynczej lecz zwykle od samej podstawy widlastodzielnej, — z gałęziami kosmatemi; o liściach naprzemianległych, ogonkowych, podłużnie-przewrotnie-jajowatych, przytępionych, stopniowo zwężonych w ogonek, ($2\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), całobrzegich lub też zatokowatopilkowano-ząbkowanych i często ciernisto-kończystych w ząbkach, z wierzchu zielonych i włosistych, a spodem zarówno z ogonkami cisawo-włosistych; o koszyczkach po 1 lub 2 na odnogach podbaldaszka; o kielichokrywach suchych, włosistych, — z łatkami odstającymi, ciernisto-zaostrzonymi; kwiatach czerwonych; osadnikach krótko-fręzłowatych; ziarnczakach żółtawociszych, — z puchem srebrzystym.— Zwyczajny w Azji południowej i na wyspach indyjskich; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Używają go na zastarzałe kaszle; u położnic w celu popędzenia czyazczeń popołogowych, i wzbudzenia bólów porodowych.

RODZAJ 931. ***Słonistęp*** (***Elephantopus*** LIN.).— Koszyczki 3—5kwiatkowe, obupłciowe, poskupiane w kupki kątowe i nagie, lub też w końcowe i okryte gęsto liśćmi. Kielichokrywy ściśnione, słatkowe, — z łatkami w 2 szeregach, suchymi, naprzemian-płaskimi i złożonemi w podłuż. Osadnik nagi lub niewyraźnie-jamkowaty. Korony kraj 5wřębny, przez jedno wycięcie głębsze — prawie dłoniasty. Nitki

gładkie; główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, wielożeberkowe, podługne, włosiste. Puch plewinkowaty, 1—Zszeregowy, w podstawach rozszerzony.

GAT. 1. *S. chropawy* (E. scaber LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb czolgający się, prawie-drzewiasty, obrączkowaty, wielokorzonkowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, zgrzeblowato-włosista, w wierzchołku rozgałęziona w kilka odnóg kwiatowych. Liście korzeniowe podługnie-przewrotnie-jajowate, tępe lub kończyste, falisto wykrawane, piłkowano-karbowane, (6" i $\frac{1}{2}$ "'), — łodygowe zaś lancetowate i wpółobójmujące. Koszyczki 4kwiatkowe, poskupiane bez szypułek na końcach gałązek, a otoczone pękiem— liści dłuższych od nich, jajowatych, sierpowato-konieczystych, ciernisto-piłkowanych; z łatkami nerwistemi od zewnątrz szaro-włosistemi. Kwiatki czerwono-fiołkowe. Ziarnczaków puch piłkowany, z szerością podstawy wybiegły długo- i wązko-konieczysto.— Pospolity w Indyach wschodnich, po wilgotnych i ciennistych miejscach i około dróg; kwitnie prawie cały rok.— Gorzkie korzenie i liście, używanymi bywają w chorobach niższego brzucha, w zastoinach, w zatkanich żyły bramnej, wątroby i śledziony.

GAT. 2. *S. karolinenski* (E. carolinianus WILLD.); odróżnia się jedynie — nieco rzadszą kosmatością; liśćmi dłuższymi i szerszymi ale niewykrawanymi falisto; z mniej wykształconém i gałęzistém ukwitnieniem; liśćmi ukwitnieniowymi nie tak wydatnie ale piérzasto- lub troisto-nerwowymi, krótszymi od koszyczków.— Pospolity w Karolinie i Florydzie, w Indyach zachodnich i w Ameryce południowej; — kwitnący także przez cały rok:— którego ziele tameczni zalecają tam, gdzie my używamy *Czubka tureckiego*, oraz w zimnicach.

RODZAJ 932. *Hubtelica* (Andromachia H. et B.).— Koszyczek mało- lub wielo-kwiatowy, pro-

mieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie, — a środkowe obupłciowe i rurkowate. Kielichokrywy łatki suche, kończyste, dachówkowate. Osadnik porośły włóknami szydełkowato-plewiałymi. Korony gładkie, — środkowe rurkowate, z krajem równoważko-lateczkowym, krótszym od rurki i odwiniętym, — a promieniowe długo-równoważkie i całkie w końcu. Szyjki w podstawie cebulkowate. Ziarnczaki obłe, wielożeberkowe, w podstawie trzoneczkowate. Puch 2szeregowy, plewinkowaty, nieco nierównodługi.

GAT. 1. *H. zarzewna* (A. igniaria H et B.).— Ziele trwałe: którego łodyga zielna, do 5' wysoka, od odziomka rozgałęziona; gałęzie naprzeciwległe, okrągławo-6kątne, i wraz z innemi częściami — z wyjątkiem górnej powierzchni liści — zbito i białe kutnerowate; liście naprzemianległe, ogonkowe, jajowate, (6" i 3 1/2"), krótkokończyste, w podstawie zaokrąglone, ku końcowi cierńisto-ząbkowane, z młodu całkiem kutnerowate a z czasem na górnej powierzchni jedynie na 3 głównych nerwach, — o przysadkach parzystych, prawie-nérkowatych; ukwitnienie wiechowate, końcowe, 3dzielne, z odnogami dółnemi dłuższemi od liści a górnemi krótszemi; koszyczki krótkoszypułeczkowe, drobne, żółte; kielichokrywy o licznych łatkach równoważko-lancetowatych, wzniesionych, rzęsowatych, piłkowanych, barwy słomistej z końcami czerwono-cisawymi; kwiatków środkowych do 20, a promieniowych około 30 w końcu 3zębnych; ziarnczaki klinowate, nierównokątne, krótkowłose. — Po-
spolita na Andach około Kwito; kwitnie jesienią. — Pilśń pokrywająca wszystkie części i dająca się łatwo złuszczać, używaną bywa tamże do niecenia ognia; a

w łókarstwie jako środek ściągający do tamowania krwotoków.— (*Libum* LESS.).

PLEMIĘ 2.

Sadźcowate (Eupatoriaceae LESS.).

Koszyczki kilka- lub wielo- a niekiedy i 1-kwiatkowe; już obupłciowe z kwiatków rurkowatych, — już różnej płci, a okwiatkach promieniowych rurkowatych albo jęczyczkowatych. Korony pręcikonośne umiarowe, 5zębne, z ząbkami wzniesionymi zazwyczaj. Główniki bezogoniasté. Szyjka kwiatu obupłciowego ku górze obła, — znamiona długie, maczugowate lub obłe, od zewnątrz brodaweczkowate albo włosiste; w kwiatach zaś męskich niepodzielne lub zaledwie-wrębne.

RODZAJ 933. *Jałtyn* (*Adenostemma* FOR.).

— Koszyczek wielokwiatowy, obupłciowy. Kielichokrywy dzwonekowatęj zaledwie wyrównywającęj kwiatkom i z czasem odgięteję — łatki 1szeregowę, listkowate i podługne. Osadnik płaski, nagi, jamkowaty. Korony rurkowate, zaledwie rozszęrzone w gardzieli; z krajem 5łateczkowym i kosmatym pod łateczkami. Znamiona nader wystające, ubarwione i rozszęrzone w końcach. Ziarnczaki podługnie- i przewrotnie-jajowate, nieco-kątowate. Puch o 3 lub 5 osiach krótkich, twardych, zakończonych gruczołkiem kulistym lub maczugowatym.

GAT. 1. *J. dwukwiatowy* (A. biflorum LESS.).— Ziele roczne, całe ostro-szorstkawe; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 2' wzniesioną, nieco-węzłowatą wraz z gałęziami często brudno-czerwonawemi; z liśćmi jajowatymi, zaostrozonymi, ostropiłkowanymi, (5" i 2"), troisto-nerwowymi, ciemno-zielonymi i krótkowłosymi,

— na $\frac{1}{2}$ calowych ogonkach; z szypułkami parzystymi w kątach, liści najczęściej 2koszyczkowemi, równymi ogonkom; z koszyczkami małymi, wielokwiatowymi; z łatkami kielichokrywy licznymi, wązko-kończystymi i tęgiemi; z kwiatkami żółtymi, — promieniowymi zwykle 8ma 3wrębnymi — a środkowymi licznymi; z ziarnczakami przewrotnie-jajowymi, prawie-3graniastymi, garbatymi i czarniawymi. — Zwykły w Indjach wschodnich; kwitnie tamże prawie ciągle. — Wszystkich części korzenno-wonnych, używają w morzyskach. — (*Verbesina biflora* LIN.).

GAT. 2. *J. lépki* (A. viscosum FORs.), podobneż ziele lecz nieco szorstkowłose, — o łodydze na 1' wzniesionój, obłej, gałęziastój i nagiej; liściach prawie rombowa-jajowatych, kończystych, ($4''$ i $2''$), nieco-zbiegających po ogonku, ostro piłkowanych, cokolwiek pomarszczonych, nagich, zielonych a spodem bledszych; więsze końcowej, równowysokiej, — z szypułkami widlastodzielnymi, nader wietkimi i lekko omszonymi, — a w rozgałęzieniach z przysadeczkami małymi, lancetowatymi; łatkach kielichokrywy niewielu i prawie 1szeregowych; kwiatkach drobnych, białawych, nieco-kosmatych wewnątrz; ziarnczakach o 3 ościach puchowych na końcu gruczołowatych: — pospolity w Indjach wschodnich, na Cejlonie i wyspach Oceanu spokojnego, po miejscach wilgotnych i cienistych, — a kwitnący przez cały rok; — dostarcza ziela zastósowywanego także w morzyskach, a soku używanego celem wzniecenia kichania. — (*Verbesina Lavenia* LIN.).

GAT. 3. *J. barwiérski* (A. tinctorium Cass.), także roczne ziele — z łodygą rozpiérzchło-pokładającą się; z liśćmi lancetowatymi i ząbkowanymi; z koszyczkami o błękitnych kwiatkach, a łatkach kielichokrywy tępych; ziarnczakami 3ma, ostrymi; — dziki i uprawny nader pospolity w Chinach; — bywa tamże używanym do barwienia na błękitno. — (*Spilanthes tinctoria* LOUR.).

RODZAJ 934. *Bezmian* (*Liatris* SCHREB.). — Koszyzek 5—wielo-kwiatkowy, obupłciowy. Kielicho-

krywa niewieloszeregową, dachówkowatą. Osadnik nagi. Korony rurkowate, o gardzieli rozszerzonej, a łatkach 5ciu wydłużonych. Znamiona wystające, obłe. Ziarnczaki prawie-10żeberkowe i niemal-obłe. Puch 1—3-szeregowy,— ze szczecinkami piórkowatymi albo bródkowatymi.

GAT. 1. *B. kłosowy* (L. *spicata* WILLD.).— Ziele trwałe; którego— kłęb bulwiasty; łodyga pojedyncza, do 5' wzniesiona, prosta, obła, cokolwiek miękkołosa; liście równoważkie, bezogonkowe, (3" i $\frac{1}{6}$ "),— dólne nieco większe i szersze, nagie i lśnące z obu stron, nerwiste, kropkowane, w podstawie rzęsoвате; koszyczki średniej wielkości, prawie bez szypuleczek w kątach małych przysadków poumieszczane wzdłuż szczytu łodygi i tworzące bardzo długi kłos; kielichokryw łatki równoważkie, nagie, tępe, przytulone, zewnętrzne krótsze od wewnętrznych; kwiatki szkarłatne. — Pospolity w Pensylwanii, Wirginii i Karolinie; kwitnie od sierpnia do października. — Kłęb woni i smaku korzenno-terpentynowo-gorzkich, należy do znakomych leków pędzących mocz i pobudzająco-rozpędzających.— (*Serratula spicata* LIN.).

Tychże samych własności, są prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, zwłaszcza téż:

GAT. 2. *B. nastroszony* (L. *squarrosa* MICHX.), odróżniający się jedynie — łodygą na 4' wysoką, tęgą, nieco-rowkowaną, białą i krótko- a szorstko-włosą; liśćmi (8" i $\frac{1}{2}$ "), z obu końców zwężonymi, brzegiem ostrymi, całkimi, tęgimi, 3nerwowymi, białawo-zielonymi, znacznie malejącymi ku górze; koszyczkami odleglegroniastymi, jajowo-podłużnymi; kielichokrywami nastroszonymi, o łatkach nieco kosmatych, tęgich i kłująco-kończystych:— rosnący wraz z tamtym.

RODZAJ 935. **Sadziec** lub **Upatrek** (**Eupatorium** ~~Lin.~~ **Tourn.**). — Koszyczek 3—wielokwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywy podłużnej i 2—3szeregowej—łatki równe lub ściśle dachówkowate. Osadnik płaski i nagi. Korony rurkowatęj gardziel zaledwie rozszerzona, a kraj 5wřębny. GłóWKi zamknięte. Znamiona wystające, obłe i tępe. Ziarnczaki kątownate lub téż krésowane. Puch 1szeregowy, włosowaty, szorstki.

GAT. 1. *S. konopiasty* (*E. cannabinum* LIN.), w dawnych pismach *Szałwią polną* lub *Trankiem Stęj Konegundy*, a później *Konopnicą* mianowany. — Ziele trwałe. Kłęb poziomy, gałęzisty, z mnóstwem korzeni włóknistych różnie poplątanych i poprzerastałych. Łodyga zielna, do 5' wzniesiona, od dołu obła a ku górze niewyraźnie-6kątna i gałęzista, opylono-miękkowłosa, ciemno-czerwona, rdzenista. Liście naprzeciwnie, — najniższe ogonkowe; jajowate, całkie, — reszta zaś krótkogonkowe, 3dzielne lub 3łatowe, a rzadziej 5dzielne lub także całkowite, — na obu powierzchniach lekko-szorstkowłose lub nagie; ich łaty lancetowate, grubopłkowane, z obu końców zwężone, długokończyste, — środkowa o $\frac{1}{3}$ dłuższa i szersza. Więcha baldaszkogronowata, końcowa, wielokoszyczkowa, ulistniona; z szypułkami szorstko- i ciso-kutnerowatemi, o malénkich przysadeczkach. Koszyczki małe, 5—7kwiatkowe; z kielichokrywą obło-wydłużoną, o 2 szeregach łatek, z których — zewnętrzne znacznie krótsze, szorstkawe i białawe w brzegu, — a wewnętrzne nagie, blade-różowawe i suche w brzegu; z kwiatkami różowymi lub szkarłatnymi i wonnymi. Ziarnczaki podłużne, 4ścienne, nagie, z drobniuchnymi gruczołeczkami na powierzchni. — Rośnie po miejscach wilgotnych w lasach, po nad rowami,

strumieniami, stawami i po bagnach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Od bardzo dawnych czasów, używanemi bywały *korzeń i ziele Sadźca* lub *Stěj Konegundy* — radix et herba Eupatorii v. Cannabinae aquaticae; v. Stae Conigundae zawierające wiele *eupatoryny*, jako lek roztwarzający, a w większych dawkach przeczyszczający i wzbudzający wymioty; także jako pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w puchlinie brzucha— zwłaszcza powstałej w skutek zimnicy i w. i.

W podobnych wypadkach, zalecano także

Gat. 2. *S. szkarłatny* (E. purpureum Linn.); odróżniający się— lodygą obłą lecz króśowaną, około ogonków ciemno-szkarłatną, tylko w wierzchołku omszoną a zresztą nagą, dętą; liśćmi całkimi, po 4 lub 5 w okęgach, długoogonkowymi i eliptycznie-lancetowatymi, ($4\frac{1}{2}$ i $1\frac{1}{2}$ "), z obu końców zaostrozonymi, piłkowanymi, z obu stron zielonymi i nagimi, marszczakowato-żyłastymi; więchami z podbaldaszków prawie-naprzeciwległych kłoszyczków 8kwiatkowych powstałą,— o szypułkach omszonych i takichże przysadeczkach sztydłowatych,— kielichokrywach nagich i różowych,— kwiatkach białawych ze szkarłatnemi główkami:— pospolity w Ameryce północnej, a kwitnący od sierpnia do października;— którego ziele mieści się w lekówzorze północno-amerykańskim, jako wzmacniająco-roztwarzające:— oraz

Gat. 3. *S. przerosły* (E. perfoliatum Linn.), nacechowany nalezycie— lodygą obłą, szaro-zieloną, tęgo-włosistą, w odziomku czasem czerwona, rozsochato-gałęzistą; liśćmi odstającymi, naprzeciwległymi, zrosłymi wraz podstawami, lancetowatymi, bezogonkowymi, (4 i 1 "), długo-zaostrozonymi, karbowano-piłkowanymi, pomarszczonymi, szarawo-włosistymi, spodem bledszymi i prawie-welnistymi a żyłkowanymi,— z których tylko najwyższe bezogonkowe, ale nie-zrosłe; podbaldaszkami wiązkowato poskupianymi i ułożonymi w wiechę, o odnogach nader szorstko-włosistych i takichże kielichokrywach kłoszyczków 12—15kwiatkowych, z kwiatkami białymi:— rosnący także i kwitnący wraz ze *szkarłatnym*;— z którym zarówno używanym bywa, a nawet jeszcze więcej cenionym— lecząc wybornie parchy.

GAT. 4. *S. wanieliowy* (E. Dalea LIN.).— Krzew 15' dorastający; którego — pień obły, szarawy; gałęzie naprzeciwległe, rowkowato-kątowate, nagie, ku dołowi zamiast liści bliznami pokryte, tylko w końcach ulistnione — liśćmi krótkoogonkowymi, naprzeciwległymi, podłużnie-lancetowatymi, (6" i 1 1/2"), z obu końców zwężonymi i kończystymi, zaledwie-piłkowanymi, nagimi, przejrzysto-gruczołkowatymi; wiechy końcowe prawie-baldaszkogronowe, o odnogach rowkowanych; koszyczki prawie bez szypuleczek, po 3—5 poskupiane, drobne, 5kwiatkowe, — o kielichokrywie wydłużono-czar-kowatěj, — z łatkami zeschno-błonkowatemi, krésowanemi, nagiem, z których zewnętrzne krótsze i rzęso-wate a wewnętrzne błoniaste w brzegu, — o kwiatkach białych, dłuższych od kielichokrywy. — Rośnie w Indyach wschodnich i w Ameryce południowěj; kwitnie od sierpnia do listopada. — Cała roślina nadzwyczaj przyjemnej woni, używaną bywa w miejscu w zastępstwie wanielii. — (*Wickstroemia glandulosa* SPR.).

GAT. 5. *S. léczny* (E. Ayapana VENT.).— Krzew 3' dorastający; o lodydze rdzenistěj, w odziomku leżacěj a wreszcie wzniesioněj prosto, oblěj, krésowanej, tęgiěj, bardzo gałęzistěj, cisěj, prawie - nagiěj, zaledwie grubości pióra gęsiego, — gałązkach zrzadka włoskami pokrytych, dólnych naprzeciwległych a górnych naprzemian; liściach ułożonych odpowiednio gałązkom, krótkoogonkowych, lancetowatych, długozaostzonych, (4" i 3/4"), lekko falistych i podwiniętych brzegiem, całkich, skórzastych, ciemno-zielonych — ale w wierzchołku brzegu i nerwach czerwonych; baldaszkogronach wietkich, niewiele-koszyczkowych i czerwono-szypułkowych, tworzących wraz nader-rozpostartą wiechę; koszycz-

kach 20kwiatkowych, ciemnoczerwono- i miękkowłoso- sto-szypuleczkowych, kątowych lub końcowych, — z przysadeczkami równowązkimi, téjże saméj barwy; kielichokrywą jajową, — z łatkami równowązko-kończy- stemi, ciemnoczerwonymi i omszouemi, a obrzeżonemi błoniasto; kwiatkach równych kielichokrywie i cie- mno-szkarłatnych. — Pospolity w Brazylii dziki, a upraw- ny w całych Indyach wschódnych, na Maskarenach i w Ameryce południowój; kwitnie od lipca do paździer- nika. — Korzenie i liście gorzko-ściągająco-korzenne, woni ziarn tonkowych, zadawanymi bywają w całej Ameryce, zarówno z innemi roślinami podobnych wła- sności u nas używanemi w lékarstwie.

RODZAJ 936. *Rosulocenia* (Mikania WILLD.). — Koszyczek 4kwiatowy, obupłciowy. Kielicho- krywa 4listkowa, przy podstawie 1przysadkowa. Osad- nik szczupły i nagi. Korony rurka krótka, gardziel rozszérzona, kraj 5łatkowy. Główniki nieco wystające. Znamiona wystające, obłe, tępe. Ziarnczaki kątownate. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *R. przeciwjadowa* (M. Guaco H. et B.). — Ziele trwałe; z kłębem bardzo gałęzistym i głęboko- zapuszczającym się w ziemię; z łodygą do 30' wspina- jącą się na drzewa, oblą; z gałęziami rowkowanemi i ku końcom krótkowłosemi; a liśćmi jajowato-eliptycz- nymi, zaostrozonymi, (5" i 3"), odlegle piłkowanymi, ostro zwężonymi w ogonek 2calowy i rynlenkowaty, bardzo-cienkobłoniastymi, z wierzchu szorstkawymi a spodem rudawo opilśnionymi lub nagimi; baldaszko- gronami kątowymi, tworzącymi prawie bukiet, o bardzo licznych koszyczkach poskupianych po 3 na końcach odnózek; z kielichokrywami błoniastemi i tępo-lanceto-

watemi; z kwiatkami brudno-białymi; z puchem czerwonym. — Zwykła w Kolumbii, po nad rzeką Śtój Magdaleny; kwitnie w maju. — Sławném jest użycie téj rośliny bardzo mocno wonnej i nudno-gorzkiej, tak zewnętrzne jak i wewnętrzne — przeciwko wszelkim jadom, jakoto: w ukąszeniach węzów, psów wściekłych i wszelkich innych jadowitych zranieniach, — już jako leczącój, już téż jako zapobiegającój złym skutkom.

GAT. 2. *R. stulizolistny* (*M. sophiaefolia* SPR.). — Ziele roczne, całe miękkowłosiste; o łodygach licznych, na 1 1/2' wzniesionych lub rozłożonych na ziemi, cienkich, pojedynczych; liściach 2 razy piérzastodzielnych, zupełnie podobnych stuliszowym, do 2" długich, jasnozielonych, — z łatkami tępemi, krótkiemi, prawie spływającemi wraz; o baldaszkogronach końcowych, listnych; koszyczkach drobnych; kielichokrywach prawie-dachówkowatych; kwiatkach szkarłatnawych. — Rośnie na Antyllach; kwitnie latem. — Jest ona przeczyszczająca i nader skuteczna w cierpieniach wątroby i śledziony. — (*Eupatorium sopheroides* DEC.).

RODZAJ 937. *Mitosa* (*Adenostyles* CASS.). — Koszyczek kilkokwiatkowy, obupłciowy. Kielichokrywa niewielołatkowa, 1szeregowa, obła. Osadnik szczupły i nagi. Korony rurkowatój — kraj dzwoneczkowaty, 5zębny. Główki nieco wystające. Znamiona bardzo wystające, półoble i zewsząd gruczołeczkowate. Ziarneczaki obławe i kréskowane. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

GAT. 1. *M. zielona* lub *alpejska* (*A. viridis* CASS.). — Ziele wieloletnie. Kłęb poziomy, często przygryziony, później wielogłowy, porośły licznymi korzonkami grubowłóknistymi. Łodyga do 3' wzniesiona, całkiem po-

jedyncza, obłokowata, czerwona i lekko kosmatowielnista. Liści ~~niewiele, nerkowato-sercowatych~~, długich i nago-ogonkowych, (6" i 8"), niewyraźnie zatokowo-wykrawanych, o licznych nierównych i kończystawych ząbkach, spodem tylko za młodo kosmato omszonych a później nagich. Baldaszkogron bardzo gęste; z przysadkami równoważko-szydłowatymi. Koszyczki 3—5-kwiatkowe. Kielichokrywa 3—5-łatkowa, ku końcom rzęśowata, czerwona, prawie 3 razy krótsza od kwiatków różowych, — ze znamionami téjże samej barwy, a główkami żółtymi. Ziarnczaki podługne, nagie; z puchem długim i białym. — Zwyczajna na Alpach i Podalpach całej Europy środkowej i u nas w Tatrach, po nad źródłami i strumieniami na skałach wapieniowych; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Liście jej bezwonne i kleisto-gorzkaawe, używanymi bywają od góralów jak w równiach lepieźnikowe, — a najwięcej w kaszlach długotrwałych. — (*Cacalia alpina* LIN.).

Również zastosowywaną bywa i

GAT. 2. *M. własnica* (A. albifrons L. fil.), zaledwie różna — liśćmi spodem zawsze szarawo- lub białawo-kutnerowatymi, na uszkowatych ogonkach: — rosnąca i kwitnąca wraz z poprzedzającą. — (*Cacalia Petasites* LAM.).

RODZAJ 938. **Podbiał** (*Tussilago* TOURN.)

— Koszyczek wielokwiatkowy; o kwiatkach — środku niewielu, rurkowatych i męskich, z krajem dzwonekowatym 5zębnym, — a kraju języczkowatych, kilku-szerogowych i żeńskich, z języczkiem wąziuchnym i całkim. Kielichokrywy prawie-1szeregowój, łatki podługne i tępe. Osadnik nagi. Szyjki środkowych zamknięte i zronione, a znamiona promieniowych obłe. Ziarnczaki w promieniowych obłe i gładkie, a w środkowych zronio-

ne. Puch w pierwszych kilkoszeregowy a w drugich 1szeregowy, z szczecinkami cieniuchnymi.

GAT. 1. *P. pospolity* (T. Farfara LIN.), u dawnych także *Końskiém kopytem* lub *Kniatem* zwany.— Ziele trwałe, bezłodygowe: którego— kłęb nieco gałęzisty, białawy, pionowy, wydający liczne wypustki podziemne. czołgające się, a pokryty mnóstwem korzonków długich; liście późne, korzeniowe, wielkie, okrągławo-kątowe, głęboko-sercowate, w brzegu czerwono- i kątowato-ząbkowane, z wierzchu jasno-zielone i nagie, a spodem z młodu białe kutnerowate później zaś miętko-włosiste,— na ogonkach długich, rozszérzonych pochwiaisto w podstawach, z młodu także kutnerowatych a z czasem nagich; głąbiki liczne, wczesne, wzniesione, pojedyncze, obłe, dęte, białe wełniste, łuskowato-dachówkowato-przysadeczkowe, czerwone, 1koszyczkowe; koszyczki blisko 1" w średnicy; kielichokrywy z łątek równowązkolancetowatych, równych kwiatkom, brzegiem błoniastych a w końcach czerwonych; kwiatki blado-żółte,— środkowe zaledwie w liczbie 20, a promieniowe 200; ziarnczaki płowo-cisawe, o puchu bardzo długim i biało-jedwabistym.— Nader pospolity wszędzie po glinkach, i to najwięcej w miejscach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze do dziś dnia— ale najwięcej od ludu— używanymi bywają *korzeń, ziele i kwiaty Podbiała* lub *Kopyta końskiego*— *radix, herba et flores Farfarae v. Tussilaginis v. Ungulae caballinae* jako gorzko-kléjowate, w zastarzałych nieżytach płuc,— a zewnętrznie na wrzody i rany; świeży sok zachwalają w zółzach.

RODZAJ 939. *Leptętnik* (*Petasites* Tourn.).

-- Koszyczki wielokwiatkowe, często prawie-rozdział-

nopłciowe; nibymęskie o kwiatkach promieniowych 1szeregowych, 1—5, żeńskich,— a nibyżeńskie o 1szerekowych, 1—5, męskich. Kielichokrywa prawie-1szeregową, z przysadeczkami u podstawy, krótsza od kwiatków. Osadnik nagi, płaski. Korony męskie rozszzerzone w gardzieli, a 5zębne w kraju,— a żeńskie nitkowate i ucięte w kraju. Ziarnczaki obłe, gładkie. Puch włosisty, w męskich dużo rzadszy.

GAT. 1. *L. pospolity* (*P. vulgaris* DESF.), w starych zielnikach *Kłobucznik*, *Carz ziele*, *Morowy korzeń*, *Podbiał szeroki*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: z kłębem grubym, gałęzistym, cisawo-żółtym, wydający liczne wypustki podziemne na 1' długie a na 1" w średnicy, pokryty korzonkami włóknistymi; z liśćmi sercowatymi o łatach podstawowych zbliżonych, dochodzącymi stopniowo bardzo wielkich rozmiarów— bo nawet 2' w obu wymiarach, dwa razy ząbkowanymi, z wierzchu zielonymi a spodem szarawo-miękkowłosymi, niekiedy środkiem podstawy zbiegającymi na ogonek,— o zębach chrząstkowatych i czerwonawo-cisawych,— a na ogonkach bardzo długich; z głąbikiem łodygowatym, prawie-równoczesnym, na 10" wzniesionym, obłym, grubym, dętym, czerwonawym, szarawo opilśnionym, rozgałęzionym w wydłużony bukiet z licznych koszyczków,— o przysadkach wielkich, lancetowatych, czerwonawych, opilśnionych po pod rozgałęzieniami, oraz przysadeczkach podobnychże małych pod szypułkami— dzierżącemi po 1—3 koszyczków; z koszyczkami około $\frac{3}{4}$ ' w średnicy, a w roślinie żeńskiej znacznie mniejszymi i po 1 na szypułce; z łatkami kielichokrywy równoważko-lancetowatymi, tępymi, cisawo-czerwonawymi, lekko omszonymi i obwiedzionymi brzegiem błoną;

z kwiatkami brudno-szkarłatnymi.— Dość powszechny po łąkach wilgotnych, po nad rowami i strumieniami w całej Europie; kwitnie w marcu i kwietniu.— Jeszcze dziś znachodzi się tu i ówdzie po lékarniach *korzeń Lepiężnika* lub *morowy*— *radix Petasitidis*, wszelako prawie nie bywa przepisywanym: dawniej atoli używał on wielkiej sławy, jako środek roztwarzający i wzbudzający poty— najwięcej w dnie, wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych, dychawicy, złośliwych gorączkach, a nawet w morowym powietrzu i zarazach na bydło: zewnętrznie zaś liśćmi leczy lud wrzody złośliwe.— (*Tussilago Petasites* LIN.).

Niemal też same własności, przypisywano i

Gat. 2. *L. białemu* (*P. albus* HALL.), różniącemu się jedynie— liśćmi okrągłszymi, mniejszymi, z ostrym wycięciem w podstawie, dużo ostrzej ząbkowanymi i biało kutnerowato-włosistymi ze spodu; szypułkami dółnemi znacznie dłuższymi od górnych; a kwiatkami żółtawo-białymi:— dużo rzadszemu i to tylko w okolicach górskich;— którego liście, sznazy były dawniej jako *zielen Morowca kosmatego*— herba *Cacaliae tomentosae*.— (*Tussilago alba* LIN.).

PLEMIE Œ.

Gwiazdoszowe (Asteroideae LESS.).

Koszyczki różnopłciowe, rzadziej obupłciowe lub rozdzielnopłciowe. Korony przejrzyste, pręcikonośne rurkowate i umiarowo-5zębne. Szyjki w obupłciowych górą obłe. Znamion 2, równowązkich, od zewnątrz przyplaszczonych, rzadko kiedy tępych; gruczołeczki rozpostarte aż po samo omszenie.

RODZAJ 940. *Gwiazdosz* (*Aster* NEES.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, — o kwiat-

kach promieniowych 1szeregowych, języczkowatych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy łatki kilkoszeregowy, wietko-dachówkowate, w wierzchołkach mniej więcej zielne lub całkiem liściaste. Osadnik płaski, jamkowaty, z brzegami jamek mniej więcej ząbkowanymi. Korony promieniowe języczkowe, podłużno-eliptyczne, 3ząbeczkowe lub całkie; a środkowe 5zębno-rurkowate. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione. Puch tak promieniowy jako i środkowy kilkoszeregowy, — wszystek trwały, włosisty, z włosami szorstkimi i prawie-nierównodługimi.

GAT. 1. *G. Gawęda* (A. Amellus LIN.), od dawnych zwany *Gawędą małą*, *Gwiazdeczkami*, *Jaskierkami* lub *Zielem dymniczném*. — Ziele trwałe; z łodygą do 3' wzniesioną, tęgą, najczęściej czerwonawą, pojedynczą lub też baldaszkogronowo rozgałęzioną w wierzchołku, pokrytą gęsto włoskami krótkimi a tęgimi i zład szorstkawą; z liśćmi tęgimi, — korzeniowymi wielkimi, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), jajowato-łopatkowatymi, tępymi, piłkowanymi, zwężonymi w długi ogonek i szorstkowłosymi, — a z resztą jajowato-lancetowatymi, znacznie mniejszymi i czasem prawie-całobrzegimi; z koszyczkami w baldaszkogronach, dość wielkimi, ze środkiem żółtym a promieniami błękitno-lillowymi; z łatkami kielichokrywy suchawemi ku środkowi, a w tępych końcach czerwonawemi; z puchem ostrym i dość tęgim. — Dość powszechny po wzgórzach Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawnymi czasy, *korzeń i ziele Gawędy małej* lub *dymniczne* — radix et herba *Asteris attici* v. *Bubonii*, zalecanemi bywały w opadnięciach, w przepuklinach, dymienicach i cierpieniach ocznych.

RODZAJ 941. *Przymiotnik* (*Erigeron* DEC.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; o kwiatach promieniowych języczkowatych, kilkoszeregowych, żeńskich, — a środkowych rurkowatych, już całkiem obupłciowych, już zewnętrznych żeńskich a wewnętrznych obupłciowych lub też męzkich. Kielichokrywy wieloszeregowej łatki równowazkie i dachówkowate. Korony promienioworównowazko-języczkowate, — a środkowe rurkowate, z krajem uciętym i całkim lub prawie-5zębnym. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki w kraju i w środku jednakowe, ściśnione, bezdzióbkowe. Puch także jednakowy, 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *P. modry* lub *ostry* (*E. acris* LIN.). — Ziele 2roczne: którego — korzeń mały, przygryziony, długowłókniasty; łodyga 1 lub więcej, do 1½' wzniesiona albo podnosząca się, obła, krésowana, fiołkowo-czerwona, najczęściej dołem krótko- i tęgawo-włosista, w wiérzchołku baldaszkogronowato rozgałęziona; liście korzeniowe różyczkowato rozpostarte, łopatkowato wydłużone, tępe, zwężone w ogonek, czasem piłkowane, — łodygowe coraz mniejsze, bezogonkowe, lancetowate, — a kwiatowe prawie-równowazko-kończyste, całobrzegie, — wszystkie zaś pokrycia łodygi; baldaszkogronów odstaające odnogi wysmukłe; szypułki w końcach zgrube, szorstkawe i 1koszyczkowe; koszyczki około 1" w średnicy, w środku żółte a w promieniach modrawe, różowawe lub czasem i brudno-białawe; kielichokrywa podłużna, — o łatkach równowazko-zaostrzonych, włosistych i krótszych tak od kwiatków jako i od puchu żółtawego i zbitego, wystającego później po nad korony; ziarnczaki drobnouchne, zrzadka krótkowłose. — Pospolity pu górnych i kamiénistych spiekowiskach i pagórkach,

niemal w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem po drugi raz w sierpniu i wrześniu. — Przed czasy, używali go lekarze pod mianem *ziela Szlach-tawy modréj* lub *mniejszój* — herba Conyzae coeruleae v. minoris w cierpieniach piersiowych, zgadze, kwasach w żołądku, w trudném moczeniu, w za-trzymaniu czyszczeń miesięcznych i w. i.

Takież samo niemal zastosowanie miewał i

GAT. 2. *P. podolski* (E. podolicus Bess.), odróżniony przez naszego Bessera od poprzedzającego — liśćmi wszystkimi lancetowatymi lub nawet prawie-równowązkimi, wzniesionymi, zbliżonymi; ukwitnieniem bogatszym i prawie-wiechowatém; a kwiatkami promieniowymi znacznie dłuższymi niż w tamtym — i od środkowych.

GAT. 3. *P. kanadyjski* (E. canadensis LIN.). — Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygą do 3' wysoką, tęgą, obłą, ku górze rowkowato-kątowatą, szorstko-włosistą, w wiérzchołku rozgałęzioną w krótkie i pojedyncze odnogi; z liśćmi korzeniowymi różyczkowatymi, łopatkowato-lancetowatymi, zwężonymi w ogonek, ku przodowi o 3 krótkich łatkach lub 3—5 zębach krótkokończystych, z obu stron włosistymi, — łodygowymi zaś bezogonkowymi, wąsko-lancetowatymi, (3" i 1/3"), długo-rzęsowymi i zwykle całobrzegimi; z wiechą ulistnioną, różgowato wydłużoną; z koszyczkami drobnymi, na szypułkach szorstkawych i zgrubłych w końcu, — o środku żółtym a promieniach białawych i malénkich; z kielichokrywą obłą, — o łatkach bardzo wąskich, kończystych, brzegiem białobłoniastych, lekko omszonych; z ziarnczakami siatkowatymi, bardzo drobnymi; a puchem czerwonym i brudno-białym. — Pochodzi z Ameryki północnej, zkąd dostawszy się do Europy, stał się miejscami nader zwykłym chwastem rosnącym massami po zaroślach, gajach, lasach, miejscach opusz-

czonych, zwaliskach, murach i rumowiskach; kwitnie od lipca do września.— W ojczyźnie zadają go, jako lek pędzący mocz, pobudzający do potów,— w puchlinach, w kamieniach moczowych, w dnie, a nawet w biegunkach i czerwonych.

RODZAJ 942. *Premianek* (*Stenactis* NEES.).

— Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, wążiuchno-języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2—3szeregowej łatki wąskie i dachówkowate. Osadnik płaski lub wypukły, nagi, kropkowany. Główki bezgoniaste. Ziarnczaki podługne, ściśnione. Puch promieniowy 1szeregowy, szczecinowaty i odpadający,— a środkowy podwójny, bo od zewnątrz króciuchny a na wewnątrz podobny do promieniowego.

GAT. 1. *P. roczny* (S. annua CASS.).— Ziele 1—2-roczone: o łodydze do 4' wzniesionej, dość tęgiej, nieco krótko- i szorstkavo-włosiej, w końcu baldaszko-gronowato rozgałęzionej; liściach naprzemianległych, ostrych,— dólnych długoogonkowych, eliptycznych, w tępych wierzchołku ciernisto-kończystych,— pośrednich, krótkoogonkowych, węższych a dłuższych, o 1 lub 2 parach ząbków,— a najwyższych bezogonkowych, wąsko-lancetowatych, całobrzegich; baldaszko-gronach wietkich,— z koszyczkami odległymi, długoszypułkowymi, do $\frac{1}{2}$ w średnicy, ze środkiem żółtym a promieniami białymi i prawie-nitkowatymi; o kielichokrywach dolegających, cienkobłoniastych, zrzadka pokrytych długimi włosami.— Pierwiastkowo rośnie w Ameryce północnej po murawach, gajach, zwaliskach i rumowiskach, a dziś i w Europie już dość częsty zdziczały; kwitnie od czerwca do września.— Tameczni używają ziela w celu po-

pędzenia moczu i wzbudzenia potów.— (*Aster annuus* LIN. v. *heterophyllus* WILLD.).

RODZAJ 943. *Gwiazdziara* (*Asteromaea* BLUM.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5ząbkowe i męskie. Kielichokrywa o łatkach prawie-równych, 1—2szeregowych, w brzegu błoniastych a w końcach zielnych. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka lancetowate w końcach. Ziarnczaki lekko-ściśnione, 4zęberkowe, w podstawie zcieńczone, nieco-omazane i gruczołkowate. Puch jednakowy, wszędzie plewinkowaty, 1szeregowy, — o plewinkach nieco pospajanych podstawami, a w wiérzchołku szczecinowato-wielowrębnym.

GAT. 1. *G. indyjska* (*A. indica* BLUM.). — Ziele roczne, na 2' wysokie; z łodygą rowkowaną, gęsto- i miętko-włosistą, w pewnych odstępach wiązkowo gałęziastą w odnogi miętko-kutnerowate i ulistnione; z liśćmi na 2" długimi i miętkowłosymi, — z których dolne już całe, już dopiero od połowy do wiérzchołka wcinano-piłkowane, podłużnie-jajowate lub lancetowate, zwężone w ogonek, — a reszta bezogonkowe, — o przysadkach łopatkowato-klinowatych, w cierni zakończonych i całkich lub także piłkowanych; z koszyczkami po 1 lub 2 na końcu każdej gałęzi, o środku żółtym a promieniach modrych lub białych; z kielichokrywy łatkami kończystymi, brzegiem białobłoniastymi i rzęsowatymi. — Zwyczajna w Indyach wschodnich i w Chinach, tak dzika jako i chodowana po ogrodach; kwitnie niemal ciągle. — W miejscu zadawaną bywa jako lek lekko ściągający. — (*Aster chinensis* LIN.).

RODZAJ 944. **Stokroć** lub **Stokrotka** (**Bellid. LIN.**). ~~Libto~~ **Koszyczek** wielokwiatkowy, różnoplciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 4—5zębne, obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatęj i 1—2-szeregowęj—łatki listeczkowate, tępe, równe. Osadnik ostrokrzężny, nagi. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnione, przewrotnie-jajowe, szorstkawe, — bez puchu.

GAT. 1. *S. trwała* (B. perennis LIN.), dawniej *cu-dną* mianowana, a z kwiatem pełnym *Przypołudnikiem czerwonym*. — Ziele trwałe, kłęb przygryziony, wielogłowy, na dobrym gruncie wydający często krótkie wypustki — niby łodyżki 2—4całowo podnoszące się. Liście różyczkowo rozłożone, łopatkowate, karbowano-ząbkowane, nieco szorstkawe, tępe i zwężone w dość długi ogonek. Głębiki pojedyncze, liczne, na 2—6" podnoszące się, obłe, miękkowłose i cienkie, 1koszyczkowe w wierzchołku. Koszyczki na $\frac{1}{2}$ " w średnicy, w środku żółte, z promieniami białymi — jedynie od zewnątrz i w końcach czerwonawymi; które wszelako przez uprawę nabrać mogą wszelkich odmian barwy czerwonej, — a przytém niekiedy zwijając się rurkowato łącznie z mocniejszém wydłużaniem się środkowych — tworzą odmiany z kwiatem pełnym. Łatki kielichokrywy podłużnie-eliptyczne, tępe i rzęsowate. Ziarnczaki drobnutkie, obrzeżone. — Nadzwyczaj pospolita w odmianie pustej, wszędzie po pastwiskach, miedzach, łąkach, murawach i t. p., — a w pełnej po ogrodach całej Europy; kwitnie od marca do listopada. — Dziś już prawie wyszłe z użycia, dawniej niemało używanemi były *ziele i kwiaty Stokrotki mniejszej* — herba et flores *Bellidis minoris* v. *Symphiti minimi*, jako

środek roztwarzający, rozpędzający, lekko przeczyszczający dzieci; także w chorobach piersiowych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w dnie.

RODZAJ 945. *Nawłoc* (*Solidago* LIN.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, po 5—15, często odległe, języczkowate, żeńskie,— a środkowe rurkowato-5wřębne, obupłciowe. Kielichokrywy zazwyczaj wydłużonej łatki liczne, dolegająco-dachówkowate. Osadnik bezplewinkowy, już całkiem nagi, już jamkowaty lub też włókienkowaty. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki obławne, wielożeberkowe. Puch 1szeregowy, włosisty, chropawy.

GAT. 1. *N. pospolita* (S. *Virgaurea* LIN.), w dawnych zielnikach także *Prosiana Włoc* lub *Trank*.— Ziele trwałe; którego— kłęb obły, ukośny, wielogłowy, guzowaty, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' wzniesiona, obłożkowata, tęga, ku górze miękkowłosa i różgowato rozgałęziona; liście obtężnie, z obu stron lekko-włosistawe lub całkiem nagie,— dólne podłużnie-eliptyczne, piłkowane, ogonkowe i zbiegające po ogonku,— a górne podłużnie-lancetowate, węższe, bezogonkowe i niemal-całobrzegie; grona wzniesione w kątach wszystkich najwyższych liści bardzo licznie, w wiechę wielką i gęstą; koszyczki niewielkie, całkiem złoto-żółte,— o 8—10 promieniach przydłuższych, dłoniastych i 3ząbkowych,— a kielichokrywach wietkawo-dachówkowatych.— Nie rzadka w całej prawie Europie, Azji i Ameryce północnej po suchych lasach i gajach, zwłaszcza nieco górzystych; kwitnie od lipca do września.— Dawni lekarze przepisywali *ziele Prosianej Włoci* lub *przymiotowe*— herba *Virgae aureae* v. *Consolidae sarracenicae*, mające pędzić

mocz, kruszyć kamienie moczowe, oraz leczyć biegunki i krwotoki, a zewnętrznie goić rany.

GAT. 2. *N. vonna* (S. odora AIT.).— Ziele trwałe: o kłębie prawie-poziomym, gałęzistym, wielogłowym, okrytym korzonkami włóknistymi, mnogimi; łodydze do 3' wzniesionej, wysmukłej a tęgiej, pojedynczej lub jedynie w wierzchołku rozgałęzionej w ukwittnienie, miękkowłosej; liściach równoważko-lancetowatych, bezogonkowych, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{6}$ "), kończystych, nader licznych i gęstych, prawie-nagich, całkich lecz ostrych w brzegu, także i na nerwach głównych,— z których dolne nieco większe; gronach 1stronnych, poodginanych, tworzących wraz obszerną wiechę ostrokrężną; koszyczkach drobnych, gęsto poskupianych, 1stronnych, pomieszanych z przysadkami sztydłowatymi; kielichokrywach żółtawych; a kwiatach żółtych, drobnouchnych, o niewielu promieniach. — Zwykła w południowych Stanach zjednoczonych; kwitnie od sierpnia do października.— Wonne jej liście, objęte są dotąd lekownozem północno-amerykańskim, a używane na herbatkę pobudzającą do potów i podobnyż wymocz wysokowy: także i korzeń woni *Kuklika goździkowego*, miéwa podobneż zastosowanie.

RODZAJ 946. *Ożota* (*Linosyris* LOBEL.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny, z kwiatków rurkowatych głęboko 5wrębnych. Kielichokrywy niewieloszeregowój łatki dachówkowate. Osadnik płaski, pełen jamek z brzegami mięsistymi i zabeczkowanymi. Główniki bezogoniaste, wystające. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, bezdzióbne, jedwabiste. Puch włosisty, 2szeregowy, chropawy.

GAT. 1. *O właściwa* (L. vulgaris DEC.).— Ziele trwale: z kłębem grubym i obrzedniami pojedynczymi korzeniami włóknistymi; z lodygą na $1\frac{1}{4}'$ wzniesioną, prawie-bezgałęzną, obłą, nagą i czerwonawą w odziomku; z liśćmi równowazko wydłużonymi, wzniesiono-odstającymi, ($2''$ i $\frac{1}{20}''$), obteżniami, kończystymi, jasno-zielonymi, w brzegu ostrawymi; z baldaszkogronami płaskimi; z koszyczkami drobnymi, po jednym na końcu każdej odnóżki ukwitnienia; z kwiatkami złoto-złotymi, dłuższymi od łatek kielichokrywy, zupełnie podobnych lecz mniejszych niż liście,— z których wewnętrzne szersze i białobłoniasto obrzeżone, a wszystkie wraz wietkie.— Porasta wzgórza i góry Europy środkowej i południowej miejscami; kwitnie od lipca do września.— Roztarta, ma woń przyjemną, smak gorzkawy w liściach a słodkawy w kwiatach,— z których oboje bywały niegdyś używanymi, jako *ziele i kwiaty Radoſtki* lub *Lnicy złotéj*— herba et flores Heliochrysi v. Linariae aureae.— (Chrysocoma Linosyris LIN.).

RODZAJ 947. **Główek** (*Sphaeranthus* VAILL.).— Koszyczki liczne, poskupiane w główki, zbite, kulistawe, pomieszczone z przysadkami, wielokwiatkowe, różnopłciowe; kwiatki wszystkie rurkowate,— zewnętrznych kilka szeregów żeńskich, zgrubłych, rozszerzonych i często 3zębnych,— a środkowe męskie i 5zębne. Okrywa główki różna; a kielichokrywy 1—2—3szeregowy, wielołatki. Osadnik nagi. Główki bezogoniaste. Szyjka w żeńskich wrębna, a w męskich całkowita. Ziarnczaki bezdzióbne, gładkie lub lekko i drobno-włosiste; bez puchu.

GAT. 1. *G. indyjski* (*S. indicus* LIN.).— Ziele trwałe; z łodygą do 2' wzniesioną lub prawie-pokładającą się, nieco-kątowatą, od samego odziomka rozgałęzioną w odnogi wzniesione, obłe i zarazem z nią samą skrzydlaste, przez zbiegające liście; z liśćmi bezogonkowymi, zbiegającymi, lancetowatymi, tępyimi lub nieco-kończystymi, prawie 2 razy piłkowanymi, z obu stron nagimi lecz kropkowanymi dołeczkowato; z główkami kulistemi, do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, po 1 na każdej szypułce piłkowano-skrzydlastej, naprzeciwległej liściowi i krótszej od niego; z koszyczkami bez liku,— o przysadeczkach jajowato-kończystych,— o kielichokrywach 4—5łatkowych,— o 8 do 16 kwiatach drobnych, fiołkowych, z których saledwie 3 lub 4 męskie; z ziarnczakami krótkimi, podłużnie-jajowymi.— Zwyczajny w Azji południowej i w Egipcie; kwitnie od sierpnia do grudnia.— Roślina mocno wonna, jakby *Józefek* lub *Lawanda*; zadawana w morzyskach, kurczu żołądka, w czerwiości i w celu popędzenia moczu.

Podobnież używaniem bywa

GAT. 2. *G. drobnogłówkowy* (*S. microcephalus* WILLD.), stanowiący według nowszych pisarzów tylko odmianę *indyjskiego*, odróżniającą się saledwie— liśćmi przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, lekko piłkowanociernistymi; oraz bespiłkowemi skrzydełkami szypulek główkowych; a główkami o połowę mniejszemi i jajowemi:— oraz

GAT. 3. *G. szorstki* (*S. hirtus* WILLD.),— ziele roczne; o łodydze wysmukłej, szorstkiej, krótkogąłęzistej, oskrzydłonej kędzierzawo i piłkowanorzęsowato; liściach przewrotnie-jajowatych, ($1\frac{1}{4}$ " i 1"), kończystych, ku podstawie zwężonych, piłkowanych, kłisto-szorstkowiłosych i rzęsowatych; główkach kulistych na szypułce krótkiej, podobnej łodydze i naprzeciwlistnej; a kwiatach ciemnoczerwono-fiołkowych;— rosnący w Indjach wschodnich i na wyspach Archipelagu indyjskiego, a kwitnący prawie przez cały rok:— prócz tego zalecany w długotrwałym kaszlu.

RODZAJ 948. *Żartka* (*Grangea* ADANS.).

— Koszyczek wielokwiatowy, różnoplciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — promieniowe 2—więcej-szerogowe, żeńskie, nader cieniuchne i 3ząbeczkowe, — a środkowe obupłciowe i 5ząbkowe. Kielichokrywy 2szeregowej łatki podłużne i tępe. Osadnik półkulisty i nagi. Główki bezogoniaste. Szyjki promieniowe wrębane, a środkowe całkowite. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z boków ściśnione lekko, w szczycie ucięte lub wydłużone w dzióbek miseczkowato rozszerzony. Puch króciuchny, włosisto-ząbeczkowaty, osadzony na brzegu miseczki.

GAT. 1. *Ż. maderaspatńska* (G. *maderaspatana* LAM.).— Ziele roczne: którego— korzeń białawy, włóknisty; łodyga płózająca się, do 6" długa, od samego odziomka z gałęziami podnoszącymi się i — zarówno z samą łodygą— obłemi, omszonymi i krętymi; liście piérzastodzielne lub zatokowo-ząbkowane, naprzemianległe, (2" i 1"), tępe, w podstawie przedłużone w krótki ogonek, miękkie, włosiste, — o łatach podłużnych, tępych, lekko- a zatokowo-ząbkowanych; koszyczki pojedyncze na szypułkach naprzeciwlistnych i krésowanych, prawie-kuliste, — o kwiatkach drobnuchnych, żółtych z czasem cisawiejących.— Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie prawie przez cały rok w ojczyźnie.— Znakomita to jest roślina, używana od tamecznych zewnętrznie do leczenia nader upartych wrzodów żrących; którą również zalecają jako roztwarzającą, uspakającą kurcze i wzmacniającą żołądek, w różnych cierpieniach nerwowych brzucha, oraz w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i w puchlinie.— (*Artemisia maderaspatana* LIN.).

RODZAJ 949. *Szlachtawa* (*Conyza* LESS.).

— Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— skrajne kilkoszeregowe, żeńskie, z koronami nitkowatymi i uciętymi lub 2—3ząbeczkowymi,— a środkowych nie wiele, obupłciowych albo męskich, dużo większych i 5zębnych. Kielichokrywa kilkoszeregowa. Osadnik bezplewinkowy, kropeczkowany lub włókienkowaty, płaski albo wypukły. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki płasko-ściśnione, w podstawie zcieńczone, najczęściej gładkie, bezdzióbe. Puch łazeregowy, nitkowato-szczecinowaty, zaledwie chropawy.

GAT. 1. *S. nastroszona* (C. squarrosa LIN.), dawniej większą, *Chlastawą*, *Pleśnikiem* i *Trankiem* złotym mieniona.— Ziele trwałe. Kłęb prawie zdrzewiały, gruby, gałęzisty. Łodyga do 3' wysoka, obłą, rowkowana, często czerwona, szorstko-kosmata lub tylko włosista, w wiérzchołku ostrokrężnie gałęzista. Liście podłużnie-jajowate, tępe, pokrycia łodygi, spodem pomarszczone,— dólne zwężone w krótki ogonek, (8' i 3"), karbowano-pilkowane,— a górne mniejsze, więcej wydłużone i bezogonkowe. Baldaszkogrony złożone z licznych koszyczków średniej wielkości, krótkosypuleczkowych; z kielichokrywą obłą wietko- lecz nastroszono-dachówkowatą,— o łatkach kończystawych, ku górze zielonych i miękkowłosych a w brzegu fioletkowych; z kwiatkami blado- i brudnawo-żółtymi.— Pospolita po pagórkach i górach, oraz po suchych lasach całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawnymi czasy było w użyciu ziele *Szlachtawy* większej—herba *Conyzae majoris*, właściwie korzenno-wonne i gorzkawe, w osłabieniu żołądka i we wzdęciach; również jako pędzące moc, pobudzające do potów i

lęczące świerzb: dym zaś z niego ma niszczyć pasożyty ludzkie.

www.libtool.com.cn

GAT. 2. *S. omszona* (C. pubigera LIN.). — Krzew pnący się do 6'; z łodygą oblą, nieco-kątowatą, gdzie niedzie porosła włosami miękkimi, rozgałęzioną w odnogi wijące się, wysmukłe, cisawo krésowane i kropkowane; z liśćmi krótkoogonkowymi, podłużnie-eliptrycznymi, (5" i 2"), w podstawie nieco-klinowato zwężonymi w ogonek, kończystymi, soczystawymi, ostrokończystolecz odlegle-piłkowanymi, z obu stron zielonymi ale zrzadka miękkowłosymi, — z 2—5 koszyczkami na każdej gałązce kwiatowej kątowej, wełnistej a zwisłej, — o kielichokrywach przed rozkwitnięciem również wełnistych. — Dość zwykła w okolicach górskich Indyj wschodnich; kwitnie prawie cały rok. — Powszechném jest jój użycie w Azji południowej jak u nas *Pomornika*; a przytém w chorobach oczów i w wysypkach.

GAT. 3. *S. śnieżna* (C. candida LIN.). — Krzew odznaczający się pokryciem powszechném, jako zbitym i białym kutnerem; którego — łodyga 15" i wyższa, gałęzista, od dołu pokryta szczątkami ogonków odpadłych liści a górą ulistniona; liście dość-długoogonkowe, jajowate, tępe, karbowane, pomarszczono-żyłkowane, (2" i $\frac{3}{4}$ "), na gałązkach kwiatowych dużo mniejsze; koszyczki dość wielkie, po 1 na każdej szypulce kątowej lub końcowej nieco-zgrubłej, czasem razem i baldaszkogron tworzące, — o kielichokrywach oblawa-półkulistych, wietko dachówkowatych, których łatki zewnętrzne listkowate i odstające, środkowe wąsko-lancetowate a wewnętrzne równowazkie i zeschno-błonkowate. — Dość częsta w Europie południowej, zwłaszcza téż na Kandy; kwitnie w czerwcu i w lipcu. — Tameczni górale

lęczą nią cierpienia niższego brzucha, żółtaczkę, trudne moczenie i czerwie u dzieci. — (*C. verbascifolia* WILLD.).

RODZAJ 950. *Komarzik* (*Baccharis* LIN.).

— Koszyczki rozdzielнопłciowe, o kwiatkach rurkowatych; z kielichokrywą kilkoszeregowo-dachówkowatą, prawie półkulistą lub podłużną; z osadnikiem nagim, a bardzo rzadko prawie-plewinkowym. W męzkich: korony rurkowe, z gardzielą rozszérszoną a krajem 5wrębnym; główki wystające, bezogoniaste; szyjka mniej więcej niedokształcona; ziarnczaki czcze; puch 1szeregowy, włosisty, często kręty lub piórkowato-pędzelkowaty, prawie równy kielichokrywie. W żeńskich: korony nitkowate, przycięte; główek ani śladu; szyjka wrębna, wystająca; ziarnczaki rowkowato-żeberkowate, a rzadziej obłe; puch 1—wieloszeregowy, o szczetkach zaostzonych i dłuższych od kielichokrywy.

GAT. 1. *K. kléisty* (*B. glutinosa* PERS.).— Podkrzew całkiem nagi; o łodydze do 6' wysokości, spodem pojedynczej a górą rozgałęzionej, rowkowano-krésowanej, ku końcom odnóg prawie-kątowatej, gęsto kropkowanej i kléistej; liściach gęstych, krótkoogonkowych, lancetowatych, ($3\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), środkiem ostro piłkowanych, z wyjątkiem obu końców, skórzastych, troisto-nerwowych a prawie-bezżyłkowych, gęsto- i wydrążono-kropkowanych; baldaszkogronach wiéchowatych, końcowych, widlasto-dzielnych, równowysoko-gałęzistych, z odnogami równemi liściom a podobnemi gałęziom; koszyczkach mnogich, drobnych, — o kielichokrywie równej kwiatkom, z łatkami słomiatemi postrzępanemi, — a kwiatkach drobnuchnych, białawych. — Porasta pustkowia w Chili; kwitnie latem. — Odwarem ziela lęczą trudne moczenie;

a przez dalsze parowanie, otrzymują z niego gatunek żywicy rozmaicie używanej. — (*Molina viscosa* R. et P.).

GAT. 2. *K. janowcowaty* (*B. genistelloides* PERS.).— Krzew zupełnie nagi i bezlistny: z gałęziami rowkowanemi, 3skrzydłemi,— o skrzydłach żyłkowanych, płaskich i całobrzegich; w miejscu liści z łuskami troistemi; z koszyczkami pojedynczo lub po dwa tworzącymi kłos, z wybiegłą po nad niego szypułką główną; z kielichokrywą wartołkowatą,— o łatkach zaokrąglonych, płaskich, i całobrzegich,— a kwiatach białawych, drobnych.— Rośnie w Chili, Peru i Kolumbii; kwitnie od wiosny do jesieni.— Z powodu swych gorzko-korzenno-żywiczych własności, używanym bywa rozmaicie, lecz najwięcej przeciw zimnicom.— (*Molina reticulata* R. et P.).

RODZAJ 951. *Grutał* (*Tarchonanthus* LIN.).— Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielнопłciowe, o kwiatach wszystkich rurkowatych. W męskich: kielichokrywa o 5 łatkach 1szeregowych i zrosłych z sobą do połowy; osadnik bezplewinkowy, szorstki; korony rurkowato-dzwonkowate, 5zębne, od zewnątrz lépkoszorstkie a wewnątrz gładkie; główki wystające, krótkoprzyrostkowe, w podstawie o 2 długich szczecinkach, na gładkich nitkach; jajnik zroniony; miódnik w postaci znacznego gruczoła nabrzęklego, w szczycie zakłęsłego, naśladującego niby jajnik wolny wewnątrz rurki korony; szyjka nitkowata, niewyraźnie-wrębna. W żeńskich: kielichokrywa o licznych łatkach w 2 szeregach; osadnik i korony jak w męskich; pręciki zronione; gruczoł miódnikowy żaden; szyjka wystająca, wrębna w łatki 2 łęgowato-odwinięte; ziarnczaki wełnisto-szorstkie, bez puchu.

GAT. 1. *G. kamforowy* (*T. camphoratus* LIN.).— Krzew 16' dorastający, a czasem i drzewo; którego— gałęzie mnogie, nieoznaczenie-kątowate, białawo-kutnerowate; liście krótkoogonkowe, skórzaste, grube, podłużnie-jajowate, prawie-tępe, (4" i 1 1/4"), całobrzegie, z wierzchu pomarszczone i szarawo-ciemnozielone, a spodem wraz z ogonkami białawo-kutnerowate; wiechę wielka, końcowa, nieco ulistniona, okryta pilnią cisa-wo-żółtą i gęstą; koszyczki kubkowate, z kielichokrywą krótszą od ich 16—20 kwiatków cisa-wo-żółtych.— Zwyczajny na Przylądku Dobrej nadziei; kwitnie od czerwca do września.— Wszystkie części są woni szałwiowo-kamforowej, a smaku ostro-korzennego; dla tego też używanym bywa — ale najwięcej zewnętrznie — jak u nas *Szałwia*.

RODZAJ 952. *Szałwies* (*Blumea* DEC.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — skrajne kilkoszeregowy, żeńskie, prawie-nitkowate, ucięte lub niewyraźne - 2 — 3ząbeczkowe, — a środkowe nieliczne, męskie, obszerniejsze, obłe i 5zębne. Kielichokrywy kilkoszeregowy łatki prawie-dachówkowate, równoważkie i ostrokończyste. Osadnik płaski, nagi lub szorstko-włókienny. Główniki 2-ogoniaste. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, włoskowaty i zaledwie szorstkawy.

GAT. 1. *S. balsamičný* (*B. balsamifera* LESS.).— Krzew na 8' wysoki, z mnóstwem gałęzi prostych i zwłaszcza ku końcom białawo opilśnionych; z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, kończystymi, (12" i 3"), w podstawie zwężonymi i głęboko-piérzastodzielnie weinany-mi w 4—6 łat równoważko-lancetowatych, całobrzegich, — a zresztą 2 razy piłkowanymi nierówno, pomarszczono

zylastymi, z wierzchu szarawo- a spodem bialo-kutnerowatymi; z baldaszokogronami wielkimi, wiechowatymi, wietkimi, — o szypulkach szarawych a kutnerowatych bialo, — o podobnychże kielichokrywach, przy tém oblych i prawie-szydlowato-latkowych; — a kwiatkach cisawo-żółtawych. — Tak dziki jak i chodowany, pospolitym jest niemal w całej Azji południowo-wschodniej; kwitnąc prawie przez cały rok. — Cała roślina woni szałwiowej a smaku gorzkiego, używaną bywa nader powszechnie w ojczyźnie, jako lek podniecający, przeciwkurczowy, pobudzający do potów i ułatwiający odpływanie. — (*Conyza balsamifera* LIN.).

RODZAJ 953. *Oman* (*Inula* GÄRT.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promienne 1szeregowe, języczkowate lub prawie-rurkowate, żeńskie albo płonne, 3wrębne, — a środkowe rurkowate, obupłciowe, 5zębne. Kielichokrywa kilkoszeregowa, dachówkowata. Osadnik nagi, płaski lub nieco wypukły. Główniki w podstawie 2szczetne. Ziarnczaki obłe lub tęt 4graniaste. Puch jednostajny, 1szeregowy, włoskowaty, szorstkawy.

GAT. 1. *O. prawy* (I. *Helenium* LIN.), także *Dziwiosilem* mieniony. — Ziele trwałe. Kłęb pionowy, gruby, nieco obrączkowany, gałęzisty, zewnątrz ciso-czerwona-wy a wewnątrz białawy, tu i owdzie z korzonkami włóknistymi. Łodyga do 6' wzniesiona, gruba, obłowielorowkowa, cokolwiek szorstkawo-kosmata — zwłaszcza ku wierzchołkowi, gdzie często dzieli się na krótkie gałązki kwiatonośne. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, (1' i 5"), zwężające się w ogonek, tępe lub kończyste, z wierzchu zielone i krótkowłose a spodem szaro-kutnerowate, nierówno- i tępo- a gęsto-ząbkowane, lekko po-

marszczone; łodygowe znacznie mniejsze, (6" i 3"), lecz jeszcze zwężone w króciuchny ogonek; a najwyższe najmniejsze, prawie-sercowato obejmujące łodygę i kończyste. Koszyczki pojedyncze na końcu łodygi i gałązek, do 3" w średnicy; z łatkami kielichokrywy zewnętrzniemi listkowatemi, wielkimi, z podstawy jajowatej lancetowato-kończystemi, prawie-ząbkowanemi, szarokutnerowatemi, odstającemi, — pośredniemi tępo-lancetowatemi i nastroszonemi, — a wewnętrznymi prawie-łopatkowato zwężonemi, suchemi i cisemi; z kwiatkami złoto-żółtymi. Ziarnczaki mocno wydłużone, 6ściennie, krésowane; o puchu dłuższym od nich, szorstko-włosi-
stym. — Rośnie w okolicach górzystych Europy środkowej i południowej, oraz Azji średniej; kwitnie od lipca do września. — Jednym ze znakomitych léków, od Hipokratesa aż do naszych czasów utrzymujących się w użyciu, był *korzeń omanowy* — radix Enulae v. E. campanae v. Helenii, woni mocnej i właściwie przenikliwej, a smaku ilczasto-gorzkawo-ostrego i przytém kléjowatego. Jest on wzmacniająco-roztwarzający, pobudzający zwłaszcza błony śluzowe, ułatwiający oddzielanie, wzbudzający poty, pędzący mocz; dla tego zadawanym bywał nader często — w wozgrzywości dróg pokarmowych, w zastoinach wątroby i brzucha niższego, w śluzotokach wszelkich, w przeciąglém zapaleniu płuc, w dychawicy wozgrzywej, — a szczególnie we wszelkich jawnych lub wpędzonych w wewnątrz wyrzutach skórnych. — (Corvisartia Helenium. MERAT.).

GAT. 2. *O. lépki* (I. viscosa DESF.), u dawnych ziołopisów łącznie ze *Szlachtawą większą* zwana jeszcze *Chlastawą*, *Trankiem złotym* i *Pleśnikiem* — większymi. — Ziele trwale rzeczywiście do *Szlachtawy* podobne, do 3'

wysokie, o licznych a krótkich gałązkach ku wierzchołkowi łodygi szorstkiej, włosistej i lépkiej; którego — liście skupione, prawie-lancetowate, zaostrome, (2" i $\frac{1}{3}$ "), samym środkiem zrzadka piłkowane z wyjątkiem górnych często ca brzegich, ogrubnie, pokryte włoskami krótszymi gruczołonośnymi i dłuższymi bezgruczo owymi — a ztąd l pkawe; koszyczki liczne, końcowe i kątowe, tworzące wraz długą i gronist  wi ch , po 1—2 na szypułkach nieco krótszych lub prawie równych liściom; łatki kielichokrywy równowąskie, zaostrome, w brzegu biało błoniaste; kwiatki promieniowe nieco odległe — a wszystkie ż lte. — Pospolity po wybrzeżach morskich, po murach i miejscach s lonecznych w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Ziele woni przenikliwej, a smaku ostro-gorzko-korzennego, u ywan m było dawniej jako *ziele Szlachta-wy większej* — herba Conyzae majoris, w morzyskach, zatrzymaniu moczu i czyszczeń miesięcznych, oraz w padaczce. — (Erigeron viscosum LIN. Conyza viscosa Host.).

Też same skutki l karskie, przypisywano także

Gat. 3. *O.   kowemu* (L. britannica LIN.) — z k b m rozp  czaj cym si  i wydającym liczne wypustki podziemne; z łodygami licznymi, do 3' wzniezionymi, od połowy gałęzistymi tak — iż najniższe przewyższają wierzchołek, kr sowan mi; z li ciami w obu końcach s w zionymi, prz  pionymi, ob jmuj cymi  odyg , najczęściej tylko ku podstawie piłkowanymi, z wi rschu zwykle nagimi a spodem zarówno z  odyg  kosmatymi; z koszyczkami do 2' w średnicy, po 3—4 na każdej ga  ce, prawie r wnowysokimi i szypułkowymi; z łatkami kielichokrywy wszystkimi w końcach listkowatymi, welnistymi lub jedwabistymi, wietko-dachówkowatymi, równowąskimi i długokończystymi; z kwiatkami ż to-  tymi, z k rych promieniowe wązko-tasiemeczkowate: — do c pospolitemu po  akach wil-

gotnych, na namuliskach i po nad wodami, w całej Europie i w Azji środkowej; — którego prócz tego kwiaty, bywają często zbierane zamiast pomornikowych: — także i

GAT. 4. *O. niemieckiemu* lub *wiązkowemu* (I. germanica Lx.): odróżniającemu się głównie — lodygą 2stopową, tęgą, prawie pojedynczą, tylko w wiérzchołku rozgałęzioną w baldaszkogron, podnoszącą się, nieco-kątową i kosmatą; liśćmi liście sblizonymi, podłużnie-sercowatymi, obejmującymi, nieco złożonymi w podłuż, z wiérzchu prawie nagimi lub lekko-włosistymi, spodem żyłasto-pomarszczonymi, i kosmato-omszonymi, a z obu stron gruczołkowato kropkowanymi i ztąd ostrawymi, — z których tylko dolne niewyraźnie-ząbkowane, górne zaś całobrzegie; z koszyczkami średniej wielkości, po 3—4 na końcach gałązek jakby w baldaszkogronki poskupianymi, a w całości tworzącymi ściśły i równowysoki baldaszkogron; z kielichokryw podłużnych łatkami lancetowato kończystymi i podginanemi; z kwiatkami żółtymi, o promieniach krótkich a wąskich: — rosnącemu po miejscach słonecznych w Anglii i Europie środkowej, a kwitącemu od czerwca do sierpnia; — którego ziele zwano dawniej *zielen Omana niemieckiego* — herba Inulae germanicae v. palatinae.

GAT. 5. *O. wiérzbolistny* (I. salicina LIN.). — Ziele trwałe: o lodydze podnoszącej się, tęgiej, kątowatej; liściach lancetowatych, kończystych, tęgich, w brzegu bardzo ostrych, mniej więcej wzdłuż złożonych, z wiérzchu nieco lśnących; koszyczkach dość wielkich, po 1—3 na końcach zgrubłych szypulek, — z kielichokryw łatkami podłużnie-lancetowatemi i gangrenowatemi w końcach, — a kwiatkami żółtymi. — Rośnie najwięcej po górskich łąkach w Europie; kwitnie latem. — Z niego *korzeń dymniczny żółty* — radix Bubonii lutei, podobny we własnościach i skutkach do tegoż z *Gawędy*, zarówno używanym bywał jak i tamtęj, — lecz najwięcej do leczenia ran jadowitych, a zwłaszcza ukąszeń psa wściekłego.

GAT. 6. *O. rozłupolistny* (*I. crithmifolia* LIN.), dawniej *Kowniatkami* zwany.— Podkrzew cały nagi; którego — łodyga do 4' podnosząca się, zwykle pojedyncza; liście liczne, gęste, równoważkie, mięsiste, gładkie, całobrzegie, górne 1- a dolne 3-kończyste, z obu stron zielone, w kątach z nierozwiniętymi gałązeczkami; koszyczki 1" w średnicy, po 2—3 na końcu szypułek przysadkowych i mocno zgrubłych, — z łatkami kielichokryw równoważko-szydłowatymi, tęgiemi i dolegającymi, a kwiatkami żółtymi.— Nader częsty po brzegach merskich w Europie południowej i Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Słona ta roślina, zadawaną bywała dawnymi czasy jako pędząca mocz; a jeszcze i dziś wydobywają z niej węglan sodowy.— (*Limbarda tricuspis* Cass.).

RODZAJ 954. *Plessnik* (*Pulicaria* GÄRTN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate lub wązko-rurkowate, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy wietko-dachówkowatęj i niewieloszeregowęj — łatki równoważkie. Osadnik płaski, dołeczkowaty, nagi. Główki w podstawie ogoniaste. Ziarnczaki obłe, omszone, bezdzióbe. Puch jednostajny, w 2 szeregach, — w zewnętrznym króciuchny, ząbeczkowaty i jakby korona, — a w wewnętrznym z 10 lub 20 szczecinek chropawych.

GAT. 1. *P. właściwy* (*P. vulgaris* GÄRTN.), u dawnych ziółopisów *żółtym* i *mniejszym*, oraz *Śpiwrzodem* *mniejszym* mieniony.— Ziele roczne: z łodygą wzniesioną na 15", obłą, wraz z liśćmi nieco kosmatą, bardzo rzadko zaś nagą, — już z odziomka już dopiero od połowy odstająco rozgałęzioną; z liśćmi obejmującymi

łodygę, podługnymi lub prawie-łopatkowatymi, falistymi, tępyimi lub krótko-kończystymi, pokrycia łodygi; z gałązkami kwiatowymi naprzeciwlistnemi; z koszyczkami końcowymi albo kątowymi, małymi, krótkoszypułeczkowymi; z łatkami kielichokrywy równowąskimi, kończystymi, kosmatymi, prawie równemi środkowi koszyczka, prawie-płaskimi; z kwiatkami żółtymi, a promieniami tak krótkimi, iż je zaledwie spostrzedz można.— Pospolity po namuliakach i odłogach wilgotnych, oraz po rowach Europy i środkowej Azji; kwitnie od lipca do października.— Wzbudza on swą odrażającą wonią kichanie i wypędza pchły; a dawniej *ziele Plesznika* lub *Szlachtawy mniejszej*— herba Pulicariae v. Conyzae minoris, zalecanem było w biegunkach.— (*Inula Pulicaria* LIN.).

GAT. 2. *P. przeciwczernkowy* (*P. dysenterica* GÄRTN.), w starych zielnikach *Szlachtawa* lub *Trank złoty—średnie*.— Ziele trwałe: którego— kłęb poziomy, gałęzisty, żółto-cisawy, porośły zewsząd korzonkami włóknistymi; łodyga prawie - wełnisto kosmata, na 2' wzniesiona, baldaszkogronowato gałęzista— w odnogi górne kwiat- i liścio- a dólne tylko liścio-nośne, często wyższe od niej; liście liczne i gęste, sercowato-wydłużone, poniżej połowy lekko zwężone, obejmujące łodygę, kończyste, wykrawano - ząbkowane, z wiérzchu prawie-nagie a spodem pomarszczone i cienko- a szarokutnerowate; koszyczków zwykle po 3 na końcu łodygi i każdej gałęzi kwiatonośnej, szypułkowych i na 1" w średnicy,— z łatkami kielichokrywy równowąskimi, szydełkowato-kończystymi, miękkimi, lekko opilánionemi i zabarwionemi brzegiem, z których zewnętrzne najmocniej poodginane i nieco mniejsze; kwiatki żółte, pro-

mieniowe wąziutkie. — Rośnie tam gdzie i poprzedni; kwitnie od lipca do wrzesnia. — Niegdyś używanymi bywały w czerwonych i krwotokach, *korzenie i ziele Szlachtawy średniej* lub *Pomornika szwedzkiego* — radix et herba Conyzae mediae v. Arnicae suedensis, woni mydła a smaku ostrokorzennego; a nawet w handlu, zwłaszcza korzenie, tamtych miejsce zastępują. — (Inula dysenterica LIN.).

GAT. 3. *P. wonny* (P. odora REICHB.). — Ziele wieloletnie: o kłębie obrosłym mnóstwem korzonków długich i czarniawych; łodydze do 1½' wzniesionej, prawie-pojedynczej, kosmato-wełnistej; liściach miękkich, kosmatych, ząbkowanych zrzadka i drobno, — dólnych jajowatych i ogonkowych, — a górnych sercowato-lancetowatych, obejmujących łodygę i kończystych; koszyczkach zaledwie 2—3 na samym szczycie łodygi, szypułkowych i na 1½" w średnicy, — z łatkami kielichokrywy prawie-ościsto wydłużonemi i długowłosistemi. — Porasta góry w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Korzeń przyjemnej woni i smaku korzenno-gorzkawego, zadawanym bywa jeszcze i dziś we Francyi południowej i we Włoszech, zupełnie jak *Omana prawego*. — (Inula odora LIN.).

RODZAJ 955. **Wółook** inaczej **Kołotocznik** (*Buphthalmum* NECK.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowę, języczkowate, żeńskie, — a środkowe, rurkowate, w podstawie zwężone, 5wzrębne, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowej łatki długo kończyste. Osadnik cały okryty plewinkami, wyrównywanymi kwiatom środku. Ziarnczaki promieniowe 3graniaste i wązko-3skrzydełkowe, — a środkowe płasko-ściśnione i z 1ém

skrzydełkiem na brzegu wewnętrznym. Puch wszędzie jednostajny, wiencowaty, zeschły i włosisto-ząbeczkowaty.

GAT. 1. *W. wiérzbolistny* (*B. salicifolium* LIN.).— Ziele trwałe; z kłębem gałęzistym i wielogłowym; z łodygą na 2' wzniesioną, krésowaną, kosmatą, czasem tylko o 1 lub 2 wzniesionych gałązkach; z liśćmi korzeniowymi ogonkowymi, szeroko-jajowatymi,— pośrednimi podłużnymi, tępymi i bezogonkowymi,— a najwyższymi obejmującymi łodygę, lancetowatymi i kończystymi,— przy tém wszystkimi nieco-piłkowanymi, troisto-nerwowymi, z obu stron pokrytymi niezbyt gęsto włoskami miękkimi i krótkimi, a to najwięcej po nerwach; z koszyczkami końcowymi, pojedynczymi, dość wielkimi,— o kielichokrywie kosmatéj, z łatkami odstającymi, jajowato-lancetowatemi, wewnętrznemi węższemi od zewnętrznych i aż prawie równowązkiemi,— o kwiatach żółtych, promieniowych 3—5zębnych,— a plewinkach osadnikowych równowązki i ciernisto-kończystych.— Dość zwykły po wzgórzach, górach i przedalpach, począwszy od środka aż na południe Europy; kwitnie od lipca do września.— Górale włoscy i tyrolscy cenia go nadzwyczaj, w razach wszelkich ukąszeń jadowitych — aż do wściekliczny, — zadając nawet i w wielu innych cierpieniach.

RODZAJ 956. *Zaćmienica* (*Eclipta* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe krótko- i wąsko-języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowate, 4zębne i obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowéj łatki jajowato-lancetowate i kończyste. Osadnik płasko-wypukławy,— o plewinkach równowązkonitkowatych, w szczycie rzęsowatych i prawie równych ziarnczakom. Główki bezgoniaste. Ziarnczaki promienio-

we 3graniaste, — a środkowe ściśnione, z boków ostroguziczekowate, w szczycie bezbronne lub też króciuchno 1—3ząbeczkowe, za młodu tamże omszone; bez puchu.

GAT. 1. *Z. leżąca* (E. prostrata LIN.). — Ziele roczne: którego — łodyga leżąca na ziemi, do 5' długa, bardzo gałęzista, zgrzeblowata, tu i owdzie korzeniopustna, — z gałęziami podnoszącemi się, tęgiemi i przylegająco-włosistemi; liście prawie-bezogonkowe, podłużnie-lancetowate, kończyste, (2" i $\frac{3}{4}$ "), w podstawie zwężone, z rzadka drobno-piłkowane, lekko faliste, ostre i zgrzeblowate na obu powierzchniach, cisawo-zielone; koszyczków po 1—2 w kątach liści, na 1calowych szypułkach, — z 10 łatkami kończystymi w kielichokrywie, — ze środkiem płaskim, zielonawym, — a 10 promieniami. — Rośnie w Azji południowej; kwitnie prawie ciągle. — Cała roślina ostro-gorzko korzenna, używaną bywa w miejscu w niemocach żołądka, brzucha niższego, dnie, bólu zębów i wyrzutach skórnych.

GAT. 2. *Z. wzniesiona* (E. erecta LIN.); różniąca się — wzrostem 2stopowym; liśćmi lancetowatymi, odlegle-piłkowanymi, bezogonkowymi i poodginanymi; — rosnąca także w Indyach wschodnich, lecz przysto i w Ameryce południowej; — dostarcza soku leczącego dychawicę, bóle głowy i różne wyrauty skórne, — a służącego zarazem do barwienia włosów na czarno.

RODZAJ 957. *Georgina* (Dahlia CAVAN. *Georgina* WILLD.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie lub płonne, — a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywa podwójna; w zewnętrznej łatek listkowatych, 1szeregowych, odstających albo odgiętych, zwykle 5, — a w wewnętrznej 12 lub 20, prawie-2szeregowych, długich, w końcu błoniastych,

w podstawach zgrubłych i zrosłych z sobą. Osadnika płaskiego plewinki błonkowe, podłużne i niepodzielne. Główki z przyrostkami, ale bezogoniaste. Ziarnczaki jednostajne wszędzie, podłużnie - przewrotnie - jajowe, ściśnione od przodu, a w szczycie niewyraźnie 2rogie; bez puchu.

GAT. 1. *G. pstra* (D. variabilis DESF.). — Ziele trwałe. Kłęb krótki a gruby, z licznymi bulwami wisior-kowatemi, wiązkowemi, podłużnemi, z obu końców zcień-czonemi, do 6" długimi a czasem przeszło i 2" w śred-nicy. Łodyga do 6' wzniesiona, obła, gruba, często dęta, grubo krésowana, nieoszlroniona, naga lub też z rzadka krótkowłosa, naprzeciwlegle-gałęzista. Liście zbie-gające, piérzastodzielne, naprzeciwległe, całe, nagie i lśnące, albo. zrzadka na powierzchni dólnej i brzegiem pokryte włoskami przylegającymi a tęgimi; z tych naj-niższe piérzastodzielne, z łatami dólnemi troistemi lub nawet jeszcze raz piérzastodzielnie wcinanemi, — resztą jajowato-eliptycznemi, brzegiem ostropiłkowanemi i koń-czysto wybiegłemi; wyższe zaś pojedynczo - piérzasto-dzielne, dalej 3łatowe, aż najwyższe całkowite, — którym często i odziomkowe bywają całkiem podobne. Koszyczki okazałe, do 4" w średnicy dochodzące, w odmianach sztucznie wyprowadzonych prawie zawsze o kwiatach pełnych w przeróżnych połączeniach odcieniów wszel-kich barw; z kielichokrywy łatkami zewnętrznemi ziel-nemi, prawie-eliptycznemi, nagiemi, wielonerwowemi, już w paku poodginanemi, — a wewnętrznemi 2 razy dłuższemi, podłużnemi, w brzegu zeschę-błoniastemi i ubarwionemi. — Pochodzi ona z Meksyku: lecz dziś zyskała cześć i najpowszechniejsze obywatelstwo po ogrodach całego świata, gdy bulwy jej wyjęte z ziemi

dają się wygodnie przezimowywać; kwitnie od czerwca do grudnia. — Bulwy właściwej woni i smaku ostrogorkawo-nudnego, bardzo bogate w inulinę i kwas bédźwinowy, zadawanemi bywają w ojczyźnie w morzyskach, wzdęciach, dolegliwościach żołądkowych; oraz jako środek wzbudzający poty i pędzący mocz: uprawne zaś dużo łagodniejsze w smaku, jadają jak my słonecznikowe.

RODZAJ 958. *Trójprątka* (*Siegesbeckia* LIN.), także *Kozierza*. — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate lub niekształtne, 2—3zębne, żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5wrębne i 5pręcikowe lub 3wrębne i 3pręcikowe, obupłciowe. Kielichokrywa 2szeregowy, — o łatkach zewnętrznych 5, równowazko-łopatkowatych, rozkwartych i pokrytych włosami gruczołonośnymi, — a wewnętrznych nawpół otulających promieniowe ziarnczaki, wzniesionych i z podobnymże porostem lecz tylko na grzbiecie. Osadnika płaskiego plewinki podłużniójajowate, całkiem otulające ziarnczaki. Ziarnczaki wszystkie jednakowe, podłużnie-przewrotnie-jajowe, prawie 4graniaste, od wewnątrz wgięte. Puch żaden.

GAT. 1. *T. wschodnia* (S. *orientalis* LIN.). — Ziele roczne: z łodygą do 5' wzniesioną, szorstko-włosistą, krésowaną, w górze naprzeciwlegle rozgałęzioną w odnogi zarówno z łodygą czerwono-cisawę; z liśćmi ogonkowymi, odstającymi, z obu stron — lecz zawsze więcej z wierzchu — ostrymi, nieumiarowo- i tępo-piłkowanymi, troisto-nerwowymi, — z których dólne jajowate, (5" i 2 1/2"), tępe, zwężone w dość długi ogonek, w podstawie prawie sercowato-3kątne albo téż klinowato wydłużone, — a górne krócej-ogonkowe, mniejsze

i węższe, tępo-kończyste, a w podstawie klinowate; z koszyczkami — na widlastodzielnych gałązkach kwiatnych — dość długo- i cienko-szypułkowymi, — o kielichokrywach zarówno z szypułkami zbito gruczołonośno-włosistych, powstałych z łatek zewnętrznych równowąskich i tępych, a wewnętrznych przewrotnie-jajowato wklęsłych ale o pół krótszych, — o kwiatach żółtych, z promieniami bardzo krótkimi. — Zwykła w Indjach wschodnich i w Chinach, oraz w Ameryce południowej dość częsta; kwitnie prawie przez cały rok. — Ziela balsamiczno-gorzkiego, używają Chińczycy w trudnym moczeniu i cierpieniach kamieniowych, w dnie i w upławach.

PLEMIE 4.

Starcowe (Senecionideae LESS.).

Korony środkowe, umiarowe i przejrzyste. Szyjki w końcu obłe; w kwiatach żeńskich wrębnę w 2 ramiona równowąskie, w szczycie pędzelkowate lub ucięte, niekiedy po nad pędzelek wybiegłe w krótki ostrokreżek albo nadrostek wąziuchny i wstecz szorstki. Gruczołki znamionowe w rządkach przyszerśszych i wystających, a przedłużone aż do podstawy nadrostka, ostrokreżka lub pędzelka.

RODZAJ 959. *Przenikla* (Unxia LIN.). — Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych około 5, żeńskich, z języczkiem jajowatym, małym, — tyleż środkowych rurkowatych, 5zębnych i męskich. W kielichokrywie kulistawej łatek jajowatych — także 5. Osadnik nagi. Główniki bezogoniaste. Ziarnczaki jajowe, ściśnięte, twarde, gładkie, ze znamienkiem bocznym; bez puchu.

GAT. 1. *P. kamforowa* (*U. camphorata* LIN. fil.).

— Ziele roczne, o korzeniu włóknistym; lodydze 2' wysokości, wysmukłej, obłej, krésowanej, widlastodzielnej z trzecią pośrednią gałązką niedokształconą, kosmatoszorstkowłosą; liściach krzyżowo skupionych na końcach gałęzi, bezogonkowych, lancetowatych, ($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{6}$ "), kończystych, błoniastych, 3—5nerwowych lecz bezżyłkowych, miętko-kosmatych; koszyczkach wielkości grochu, w rozwidleniach łodygi i kątach liści, z kwiatkami, żółtymi; ziarnczakach od zewnątrz modrawo-zielonych, zresztą czarnych.— Porasta miejsca piaszczyste na Surynam; kwitnie latem.— Woń ma przenikliwą kamfory, i sprawia też rzeczywiście nader mocne poty jak tamta.

RODZAJ 960. *Okółka* (*Acanthospermum* SCHRANK.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, żeńskie, z języczkami kapturkowatymi, — a środkowe żeńskie, rurkowate i 5-zębne. Kielichokrywa 1szeregowy, o 5 łatkach eliptycznych wklęsłych. Osadnika płaskiego plewinki— zewnętrzne otulające jajniki promieniowe, na zewnątrz uzbrojone kolczykami zielnymi i haczykowatymi, — wewnętrzne zaś wklęsłe i ząbeczkowane w wierzchołku. Główki bezogoniaste, z przyrosteczkami. Szyjki wrębne, ze znamionami poodginanemi i nagiemi w końcach. Ziarnczaki środkowe płonne, — a promieniowe obwinięte w plewinki osadnikowe kolczyste, ściśnione, tępe, ku podstawie zcieńczone. Puch żaden.

GAT. 1. *O. rzepieniowata* (*A. xanthioides* DEC.).— Ziele trwałe; którego— łodyga płózająca się, na 1' długą, obłą i troisto-gałęzisty w odnogi krótkowłose; liście naprzeciwległe, jajowate, ($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{2}$ "), kończyste, w podstawie klinowate i całobrzegie, a zresztą pilkowane,

nagie, spodem kropkowane z rzadka i czasem włosczkowe, troisto-nerwowe, na krótkich ogonkach; koszyczki drobne, końcowe, pojedyncze, na $\frac{1}{2}$ calowych szypułkach, — z kielichokrywą dzwonkowatą, zrzadka włoskowatą, — z kwiatkami żółtymi, promieniowymi 8 a środkowymi 10; ziarnczakach zamkniętych w plewinkach osadnika obejmujących je torebkowato, przedziurawionych w szczycie, ściśnionych, rowkowato-kątowatych, okrytych licznymi haczykowatymi i cisymi kolcami. — Rośnie jako chwast w Ameryce południowej; kwitnie w sierpniu. — Gorzkiego jęj korzenia i ziela, używają tameczni na wzmocnienie dróg trawienia.

RODZAJ 961. *Rzeptień* (*Xanthium* Tourn.). — Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywy kulistawej i wielokwiatowej, łatki wolne i łaszeregowe; osadnik obły, plewinkowaty; korony maczugowato-rurkowate, drobno-włosiste, 5zębne; pręcików nitki zaledwie przyrosłe do korony, a główki wolne i bezogoniaste; znamiona 2, zrosłe. W żeńskich: kielichokrywa jajowa, zrosłolatkowa, 2kwiatkowa, haczyściernista, o 1—2 sterczących dzióbkach; korony nitkowato-rurkowate; pręciki żadne; znamiona 2, równowazkie, rozchodzące się, z boków brodawczkowate. Ziarnczaki ściśnione, zamknięte ostatecznie w komorach okrywy ztwardlęj i 2komorowęj.

GAT. 1. *R. pospolity* (X. *Strumarium* LIN.), w dawnych zielnikach *Rzeptiem średnim* lub *świnim* i *Rzeptkiem* mianowany. — Ziele roczne: którego — łodyga na 2' wzniesiona, obła, nieco-kątowata, bezbronna, zgrzeblowato-miękkowłosa, ostrawa, często czerwona; liście naprzemianległe, ogonkowe, prawie-3kątnie-sercowate, niewyraźnie-3łatowe, kątowato-ząbkowane,

3nerwowe, szarawe spodem, a z wierzchu ostrawe— przez włosy tęgie i przylegające poosadzone na guziczkach; koszyczki brudno-żółte, poskupiane w kłosowate grona końcowe lub też kątowe, gdzie— męzkich kilka wielkości grochu w wierzchołku, a żeńskich wielkości ziarna jęczmienia w podstawie dużo więcej i prawie bez szypulek poosadzanych bywa; kielichokrywa żeńska o 2 łatkach tuléjkowato skręconych, obejmujących w sobie jakby w komorach po 1 słupku, zczasem twardniejąc— dorasta w owocowaniu wielkości orzecha laskowego, nabiera postaci jajowój i obok pokrycia gęsto haczykowatymi ciérnkami— zakończy się w 2 rogi proste, naśladując jakby nasiennik owocu.— Pospolity po gruzach, pustkowiach, około płotów i dróg w całej Europie, w Azji środkowój i w Ameryce północnej; kwitnie od lipca do września.— Dawniej *ziele i nasienie Rzepnia* czyli *Lopiana mniejszego*— herba et semen Lappae minoris, zadawanemi bywały jako lek roztwarzający, przeciwżółzowy, pędzący mocz; korzeń zaś na poty.

RODZAJ 962. **Bożybył** (*Ambrosia* Tourn.)

— Koszyczki oddzielnopłciowe. W męzkich: kielichokrywa wydatna, wielokwiatkowa, o łatkach wieloszeregowych i zrosłych w miseczkę łusczakowatą; osadnik nagi; korony rurkowate, krótkie, 5zębne; pręcików nitki króciuchne, a główki wolne; jajnika ślad. W żeńskich: kielichokrywki 1kwiatkowe i zrosłolateczkowe, licznie skupione i pomieszane z przysadeczkami, otoczone kielichokrywą, spólną wolno-łatkową; korona i pręciki żadne; znamiona wydłużone, nitkowate, wystające. Ziarnczak zamknięty w kielichokrywie trwałej, kątowatėj, dzióbatėj lub rogatėj.

GAT. 1. *B. nadmorski* lub *właściwy* (*A. maritima* LIN.). — Ziele roczne; o łodydze 3' dorastającej, wzniesionej, gałęzistej, miętko-kosmatej; o liściach prawie 2 razy pierzastodzielnych, górnych naprzemian- a dólnych naprzeciw-ległych, zwężonych w ogonek, (5" i 4"), szarawych i miętko- lub prawie jedwabisto-włosistych, — z łatami dólnymi jeszcze drugi raz pierzasto wcinanemi, a górnemi coraz mniej i aż przechodzącemi w końcu w zatokowato-ząbkowane, — z łatkami tępemi lub z ostrym koniuszkiem; o koszyczkach drobnouchnych i mnogich, w groniastych i zbitych kłosach długoszypułkowych na końcu każdej gałęzi, męzkich ku wierzchołkowi a żeńskich w podstawie prawie bezszypułkowych, — z kwiatkami żółtymi. — Porasta wybrzeża morskie w Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Ziele jego miło-wonne i gorzkawo-korzenne, używanem bywa na południu Europy jako pobudzająco-wzmacniające, a zewnątrz jako rozpędzające w postaci obkładów lub kąpieli.

GAT. 2. *B. wyższy* (*A. elatior* LIN.), dawniej *Żabie gronko*, odróżniający się zaledwie — wzrostem wyższym, bo niekiedy 10' sięgającym; łodygą i liśćmi prawie-nagimi na rzęśowatych w ogonkach; a najwięcej ukwitnieniem wiechowatém; — rosnący w południowych Stanach zjednoczonych i Indyach zachodnich, a kwitnący w lipcu i sierpniu; — oprócz zastosowania podobnego poprzedniemu, wielce bywa ceniony do gojenia ran, — a wewnątrz użytemu i zmieszanemu z miodem jego sokowi, przypisują moc leczenia wrzodów płucnych.

RODZAJ 963. *Roślinianek* (*Parthenium* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 5, 1szeregowych, krótko- i przewrotniesercowato-języczkowych, żeńskich, — a środkowych wiele, rurkowatych, 5zębnych, przez zronienie

szyjki męskich. Kielichokrywy 2szeregowój i półkuli-
stój, łatki zewnętrzne jajowate a wewnętrzne prawie-
okrągłe. Osadnika ostrokręznego lub obłego, plewinki
blonkowate, w końcu szersze i na wpół obejmujące. Prę-
ciiki osadzone głęboko w rurce korony, z główkami
młodszymi zaledwie - pospajanemi. Szyjki środkowych
całkie, — a promieniowych wrębne, ze znamionami
półoblami i tępemi. Ziarnozaki górą z przodu ściśnio-
ne, gładkie, obwiedzione — brzegiem nabrzęklým i spojo-
nym z obu stron podstawą z plewinkami osadnika, a
z czasem oddzielającym się od owocu. Puch 2łusecz-
kowy, ościsty lub okrągławy.

GAT. 1. *R. wielodzielny* (P. *Hysterophorum* LIN.).
— Ziele roczne; z łodygą na 4' wzniesioną, obłą,
rowkowaną, gałęziastą, krótko- i odstająco- lub przyle-
gająco- a tęgo-włosistą; z liśćmi 2 razy piérzastodzielny-
mi, zwężonymi w ogonek obrzeżony, najwyższymi bez-
ogonkowymi, a wszystkimi tępymi, okrytymi z wierzchu
podobnie łodygą, spodem zaś szarawymi, — z kwia-
towymi tylko raz piérzastodzielnymi i dużo mniejszy-
mi; z koszyczkami w wiechach równowysokich, dro-
bnymi, pułkulistymi, na szypułeczkach i z kielichokry-
wami zgrzeblowato-szorstkowłosemi, — o kwiatach bia-
ławych. — Porasta grunta gliniaste w Indyach zacho-
dnych; kwitnie od czerwca do października. — Używają
go jamaiczanie tak, jak my ziela zębowego; jednak naj-
więcej zewnętrznie na rany, do kąpiel i obkladów roz-
pędzających.

RODZAJ 964. *Nagłeda* (Weddella Jacq.). —
Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki pro-
mieniowe 1szeregowo, szeroko-jajowato-języczkowate,
żeńskie, — a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe.

Kielichokrywy 2—3szeregowój, łatki zewnętrzne listkowate a wewnętrzne błoniaste. Osadnik wypukły, plewinkowy. Główniki bezogoniaste. Znamiona środkowych z ostrokrażkiem w szczycie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowate lub ściśnione, bezdzióbe. Puch wieńcowaty lub kieliszkowaty, z łateczek zrosłych i ząbeczkowanych lub rzęsowatych, często trzoneczkowaty.

GAT. 1. *N. nogietkowata* (W. calendulacea LESS.). — Ziele roczne: którego — korzeń wydaje liczne łodygi do 2' wzniesione, obłe, najczęściej czerwone, zgrzeblowato-szorstkowłose; liście mający naprzeciwgle, łopatkowato-lancetowate, prawie-bezogonkowe, z obu końców lecz więcej ku podstawie zwężone, ($2\frac{1}{2}$ " i 1"), tępe, ku przodowi piłkowane lub falisto wykrawane, zgrzeblowate; koszyczki końcowe, do 1" w średnicy, pojedyncze, na 6calowych i zgrzeblowatych szypułkach, — o kielichokrywie 5- i 5-łatkowej, — o kwiatach żółtych, promieniowych 10ciu w końcu 2—3ząbeczkowych, — o plewinkach tępych, a ziarnczakach podłużnych. — Zwykła w Indyach wschodnich i na Ceylonie; kwitnie od lipca do września. — Wonną tą rośliną leczą puchliny, cierpienia podbrzusza i żołądka; zewnętrznie zaś używają jej jako rozpędzającej. — (*Jaegeria calendulacea* SPR.).

· RODZAJ 965. **Słonecznik** (*Helianthus* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, bezpłciowe, — a środkowe rurkowate, obupłciowe, z rurką krótką, z gardzielą obszerną, a krajem 5zębnym. Kielichokrywy nieumiarowo-dachówkowatęj łatki — zewnętrzne listkowate, ostre, wietkie i z przyrostkami, — a wewnętrzne mniejsze i plewowate. Osadnika płaskiego lub lek-

ko wklęsłego plewinki wpółobjęmujące, podługne i zaostrome. Znamiona z nadrostkami. Ziarnczaki ściśnione z boków albo prawie 4graniaste, lekko-omszone lub też gładkie i nagie, — z 2 a rzadziej z 4 łusczkami ościstymi, jako przedłużeniami krawędzi owocu.

GAT. 1. *S. roczny* (*H. annuus* LIN.), w starych zielnikach zwany *Peruwiańskim zieleń największym* lub *Słońcem indyjskim*.— Ziele roczne. Korzeń włókniasto rozgałęziony. Łodyga do 15' wzniesiona, niekiedy do 4" w średnicy odziomka, obła, krésowana, rdzenista, krótko- i tęgo-włosista, często od środka samego rozgałęzioną. Liście naprzemianległe, długoogonkowe, sercowato-jajowate, kończyste, (10" i 6"), nieco zwężone środkiem podstawy w ogonek, w podstawie i w końcu całobrzegie a środkiem ostro piłkowane, trojstonerwowe, z obu stron pokryte włosami tęgimi i przylegającymi— a stąd ostrawe. Koszyczki końcowe, pojedyncze lub baldaszkogronowe, zwisłe, na zgrubłych i białawo-szorstkowłosych szypułkach, — końcowe do 10", a boczne i na 6" w średnicy; z kielichokrywą talérzowatą, o łatkach ostrokończystych, odstających i szorstkowłosistych; z kwiatkami znacznej wielkości, — promieniowymi żółtymi, a środkowymi cisawymi i żywicznymi. Ziarnczaki czarne, szare albo białe, nader liczne i zbito stojące, w szczycie z 2 szczecinkami odpadającymi.— Pierwiastkowo pochodzi z Meksyku i Peru, ale dziś zyskał on jak najobszerniejsze obywatelstwo po naszych ogrodach i polach, gdzie się nawet dobrowolnie sam rozsiewa; kwitnie od lipca do października.— Z owoców wyciśnięty słodki olej, zastąpić może należycie oliwę— jako lek, oraz jako przyprawa kuchenna lub materiał przemysłowy: też same wyprażone i lekko przypalone, za-

stępują miejscami kawe; używają się na mlęczanki w chorobach piersi i dróg trawienia. Indianie wypiekają z nich chleb lub też jadają zmiążdżone, a nawet i młode pędy i koszyczki biedniejsi spożywają za jarzynę.

GAT. 2. *S. bulwa* (*H. tuberosus* LIN.).— Ziele trwałe; którego kłąb mięsisty, bulwiasty, gruby, węzłowaty, osadza na swój powierzchni coraz to nowsze — bulwy węzłowe, kulistawe lub jajowe, zewnątrz czerwone a wewnątrz białe, — a oprócz tego wydaje wypustki podziemne, podobniemiż lecz mniejszemi bulwkami pokrywające się. Łodygę miéwa do 12' wzniesioną, tęgą, zwykle pojedynczą, obłą, kręśowaną, rdzennistą i szorstką od tęgich włosków: liście naprzeciw- lub naprzemian-ległe, jajowate, (10" i 5"), kończyste, zwężone w ogonek, piłkowane, z wierzchu bardzo ostre w dotknięciu a spodem nieco mniej: koszyczki końcowe, pojedyncze, do 3" w średnicy; z kielichokrywą wietkołatkową, cisawo-zieloną, rzęśową. — Ojczyzną jego jest Brazylia; lecz dziś należy do nader pospolicie przyswojonych w całej Europie, gdzie w wielkiej ilości uprawianym bywa po ogrodach a teraz nawet i polach; kwitnie od września do listopada, dlatego zwykle u nas marznie przed rozwinięciem się kwiatów. — Bulwy jego smaczne, jadane bywają i używane na karm dla bydła, do pędzenia wyskoku i t. p. jak ziemniaki.

RODZA 1 966. *Dwuząb* (*Bidens* LIN.), także *Uczep*. — Koszyczek obupłciowy, jednostajny; lub też różnopłciowy, — o kwiatach promieniowych 1szeregowych, języczkowatych i płonnych, — a środkowych 5zębnych, rurkowatych i obupłciowych. Kielichokrywy 2szeregowej, łatki zewnętrzne często od wewnętrznych różne. Osadnik płaskawy, plewinkowy. Znamiona

uwieńczone wybiegłym po nad nie ostrokrężkiem. Ziarnczaki mniej więcej ściśnione, z przodu cierniste, wydłużone w dzióbek mało co różniący się od nich i we 2—5 szczecinek wstecznie włosisto-szorstkich.

GAT. 1. *D. trzydzielny* (B. tripartita LIN.).— Ziele roczne: z łodygą do 3' wzniesioną lub podnoszącą się, niewyraźnie-4ścienną, krésowaną, często cisawo-czerwoną zwłaszcza na wstawach, nagą lub pokrytą tu i owdzie krótkimi szczecinkami, 3dzielnie gałęziastą; z liśćmi naprzeciwległymi, prawie-nagimi, zwężonymi w ogonek, już całymi od dołu i lancetowatymi, już wszystkimi 3łatowymi,— o łatach szeroko lancetowatych, kończystych, odlegle- i grubo-piłkowanych, ze środkową dłuższą i zwężoną ogonkowato a jedną z bocznych często niedostającą,— już ze wszystkiemi całkowitymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach łodygi i gałęzi, wzniesionymi,— o 5 łatkach kielichokrywy zewnętrznych równoważko-lancetowatych, listkowatych i rzęsowatych,— a 10 wewnętrznych dłuższych od tamtych, eliptycznych, tępych, prążkowanych i czarniawo-cisych z brzegiem żółtawym,— o kwiatach żółtych, samych rurkowatych; z ziarnczakami podłużnymi, szerszymi z przodu, z obu końców uciętymi, a w szczycie o 2 ostkach tęgich i wybiegłych z krawędzi.— Bardzo zwykły po miejscach wilgotnych, po nad rowami, brzegami wód i t. p. w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Dawniej używanym był, jako *ziele Konopi wodnej*— herba Cannabis aquaticae v. Verbesinae, z powodu własności otwierających, pędzących mocz, przysparzających czyszczenia miesięczne. Prócz tego użytym być może w barwiérstwie, barwiąc na żółto po zmieszaniu z hałunem.

Podobnież używano także

GAT. 2. *D. zwisłego* (B. cernua LIN.), mianowanego *wielkim*, wraz z tantym rosnącego i kwitnącego, a różnego — liśćmi lancetowatymi, prawie-zrosłymi, długokończystymi, ostropiłkowanymi, całkiem nagimi; koszyczkami zwisłymi, promieniowymi lub czasem i bez promieni; a ziarnczakami 4ostnymi.

RODZAJ 967. *Ślunik* (*Spilanthes* JACQ.), także *Rzislina*. — Koszyczek wielokwiatkowy; już różnopłciowy — z kwiatkami promieniowymi jęczyczkowatymi i żeńskimi, a środkowymi rurkowato-4—5-zębnymi i obupłciowymi; już obupłciowy z wszystkimi rurkowatymi. Kielichokrzywy 2szeręgowej, przylegającej i krótszej od kwiatków środkowych — łatki zewnętrzne listkowate, a wewnętrzne prawie-błoniaste i pęskładane. Osadnika wypukłego lub ostrokręznego, plewinki poskładane. Główniki czarniawe. Znamiona środka wcięte w szczycie i pędzelkowate. Ziarnczaki bezdzióbne, — promieniowe (jeżeli są) 3graniaste lub ściśnione z przodu, wykrojone w końcu i uwieńczone 2 ostkami włosowatymi, — a środkowe ściśnione, po bokach rzęsowate i bezostne.

GAT. 1. *Ś. warzywny* (*S. oleracea* LIN.). — Ziele roczne; o korzeniu włóknistym; łodydze zaledwie 8" wysokiej, prawie-nagięj, z licznymi krótkimi i rozpostartymi gałęziami; liściach naprzeciwległych, długoogonkowych, prawie sercowato-3kątnych lub -jajowatych, tępych lub kończystawych ku wierzchołkowi, (4" i 2"), karbowano-piłkowanych, blado-zielonych lub też brudnoczerwocisawych, nagich, nieco ostrawych w dotknięciu; koszyczkach pojedynczych na końcach nagich gałązek, półkulistych, $\frac{1}{8}$ " w średnicy, na szypułkach równych liściom, — z kwiatkami samymi rurkowatymi, żółtymi

lub cisawo-czerwonawymi środkiem; ziarnczakach 2ostnych.— Rośnie dziki w Indyach wschodnich i w Ameryce południowej, oraz u nas po ogrodach uprawiany lecz zaledwie 6" wysoki; kwitnie prawie ciągle.— Smak ma początkowo ostry i piekący później chłodzący i ciągnący ślinę, a woń nieco przeciwną. Używanym bywa przeciw gnilcowi, w cierpieniach oczów, lecz najwięcej w bólu zębów zewnętrznie— zwłaszcza przyrządzany z niego wymoczek wyskokowy; w ojczyźnie i u nas nawet, jadany bywa na podobieństwo sałaty rzerzuchowej.

Gat. 2. *Ś. właściwy* (S. AcmeLLa LIN.).— Ziele roczne; kłórego— korzeń włóknisty; łodyga do 3' wysoka, podnosząca się, naga, wysmukła i mdła, od samego odziomka rozgałęziona odstająco-widlastodzielnie, z odnogami najniższemi często pokładającemi się,— zresztą czerwona i pokryta rozrzuconymi a przylegającymi włosami; liście naprzeciwległe, dość-długogonkowe, jajowate lub jajowato-podługne, prawie-nagie, przejrzysto kropkowane,— najniższe najszerze, (5" i 2"), nieumiarowo i tępo ząbkowano-piłkowane,— a wyższe coraz mniejsze i węższe, krócej-ogonkowe, odległe i z rzadszymi ząbkami; koszyczki pojedyncze w rozwidleniach odnóg i łodygi promieniowe, na szypułkach wysmukłych lecz dłuższych od liści, drobne, jajowo-ostrokreżne,— o kwiatach żółtych.— Pospolity po rumowiskach i około dróg w Indyach wschodnich i na wyspach Oceanu indyjskiego; kwitnie prawie przez cały rok.— Cała roślina jest bez woni, ale ma smak z początku gorzkawo-balsamiczny, a później ostro-palący podobny gorzycowemu; w czasie żucia ciągnie wiele śliny. Używano z niej dawniej *ziele i nasiona ślinnika*— herba et semina AcmeLLae, jako lek prze-

ciwgnilcowy, pedzający mocz, wzbudzający poty, lecz naj-
 więcej w kamieniach nerkowych. Nauczyciele w ojczy-
 znie jęj, dawać zwykli dzieciom do żucia korzonki lub
 koszyczki, celem ułatwienia im wymawiania trudniej-
 szych zgłosek— zwłaszcza *cze* i *że*; ztąd téż zyskała
 nazwę *ABC ziela*.— (Abecedaria SEBA.).

RODZAJ 968. *Jednotka* (*Glossocardia* CASS.).— Koszyczek kilkokwiatkowy, różnopłciowy; kwia-
 tek promieniowy 1, a niekiedy 2 lub żaden, języczko-
 wy, żeński,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłcio-
 we. Kielichokrywa podłużna, o niewielu łatkach da-
 chówkowatych i zewnętrznych króciutkich. Osadnika
 bardzo szczupłego plewinki liczne, błoniaste, odpadają-
 ce. Znamiona środkowe z przyrosteczkami. Ziarnczaki
 środkowe ściśnione płasko z przodu, na 4 krawędziach
 nader kosmate, prawie 2skrzydełkowe,— z 2 ostkami
 bardzo tęgiemi, gładkiemi, a wybiegłemi z krawędzi bo-
 cznych.

GAT. 1. *J. nitkolistna* (G. linearifolia CASS.).—
 Ziele roczne; z korzeniem włóknistym; z łodygami li-
 cznemi, około 1' długimi, rozpostartemi na ziemi, co-
 kolwiek-rozgałęzionemi; z liśćmi naprzemianległymi, o-
 gonkowymi, wieloszczępnymi w łatki równoważko-nit-
 kowate, nagimi; z koszyczkami pojedynczymi, końco-
 wymi, na krótkich i nagich szypułkach,— o 5—6 łat-
 kach eliptycznych, tępych i błoniastych brzegiem w
 kielichokrywie,— o 5—6 kwiatkach środkowych, a 1-
 promieniowym z plewinką osadnikową, nagą i lśnącą, przy
 tém wszystkich żółtych.— Rośnie w Indyach wschod-
 nich; kwitnie prawie bez przerwy.— Ziółko to woni i
 smaku koprowych, używaném bywa od tamedcznych, jako
 łagodny lék na podobieństwo kopru; a przy tém jada-

ném bywa z upodobaniem jako korzenna i zdrowa jarczyna.

RODZAJ 969. *Żółtnik* (*Flaveria* JUSS.).—

Koszyczki niewielokwiatkowe, wiązkowato poskupiane, już obupłciowe, już różnopłciowe— z kwiatkiem promieniowym 1, języczkowym i żeńskim, — a reszcie środkowych, 5zębnie-rurkowatych i obupłciowych. Kielichokryw podługnych i 3—4-latkowych łatki stulone, równodługie, tylko najzewewnętrzniejsza większa i nieco wklęśła. Osadnik mały, bezplewinkowy. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podługne, łyse, prążkowane i gładkie.

GAT. 1. *Ż. przeciurobaczny* (*F. Contrayerba* PERS.).

— Ziele roczne; z korzeniem długo- i gęsto-włóknistym; z łodygą wzniesioną, obłą, gałęziastą, nagą lub około rozgałęzień omszoną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, mniej więcej zwężonymi ku podstawie, 3nerwowymi, kłująco-ząbkowanymi, nagimi; z koszyczkami licznie poskupianymi na końcach łodygi i gałęzi prawie jednostronnie,— o kwiatkach żółtych.— Rośnie w Ameryce południowej i w Indjach zachodnich, po polach i około dróg; kwitnie latem.— Tameczni cenia go, jako lék przeciw czerwioy znakomity, oraz wzmacniająco - pobudzający; kwiatami zaś barwią na żółto.

RODZAJ 970. *Szarańcza* (*Tagetes* TOURN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, rzadko bardzo bezpromieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, języczkowe, często o języczku 2wargowym, — a środkowe obupłciowe, rurkowate i 5zębne. Kielichokrywy łuski 1szeregowy, zrosłe w miseczkę dzwonkowatą lub obłą i zębną w kraju. Osadnik prawie-jamkowaty.

Znamiona wydłużone. Ziarnczaki podłużne, zcieńczone w podstawie i ściśniono-4graniaste. Puch pojedynczy, z plewinek nierównych,— jednych tępych i pozrastających, a drugich wolnych lecz wydłużonych i ościstych.

GAT. 1. *S. Aksamitek* (T. patula LIN.), we wszystkich językach *Afrykanckami* zwany.— Ziele roczne, całkiem nagie. Łodyga 3' dorastająca, kręśowana, rozłożysto-gałęzista, z odnogami dółnemi często rozkładającemi się po ziemi. Liście naprzemianległe, ogonkowe, pierzastodzielne w łaty— wązkolancetowate, odległe, rzadka piłkowane w ząbki w długie pojedyncze rzęsy zakończone, w przejrzącości ukazujące liczne żółte i najwięcej koło brzegów położone gruczołki wewnętrzne. Koszyczki końcowe, pojedyncze, na długich i dętych szypułkach prosto wzniesione, do 1 1/2" w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowato-obłą, żółtawo-zieloną, o 5 grubo-zaokrąglonych krawędziach zakończonych tyłomaż zębami; z kwiatkami w różnych odmianach barwy jasno-żółtej aż do ciemno-cisawo-czerwonawej,— języczkowymi szerokimi i karbowanymi w końcu. Puch złożony z plewek większych ościstych i mniejszych bezostnych.— Dziki pospolity w Meksyku, a chodowany po wszystkich ogrodach i ogródkach— nawet chłopskich, w całej Europie; kwitnie od lipca do października.— Cały ma woń mocną i przeciwną, a smak korzenno-gorzki; dlatego też używanym bywa w ojczyźnie jako środek pobudzający, pędzący mocz, wywołujący poty, pomnażający czyszczenia miesięczne,— również przeciw zimnicom, w wyniszczeniach, zastoinach podbrzusnych. W Europie nawet miały dawniej zastosowanie jego— tak zwane *kwiaty afrykańskie*—

flores africani. (Ale zkąd takie nazwisko dla rośliny nie żyjącej w Afryce?) ibtool.com.cn

Toż samo rozumie się o

GAT. 2. *S. wzniesionej* (*T. erecta* LIN.), w starych pismach mienionej *Gwoździkami indyjskimi* lub *Otonną włoską*; różniącą się od poprzedniej — łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, czasem prawie-bezgałęzią lub o kilku gałązkach wzniesionych; koszyczkami wielkimi, na szypułkach w środku brzuchato rozdętymi; z kielichokrywą wielką i wielokątną, o odpowiedniej liczbie zębów: — również pochodzącą z Meksyku.

RODZAJ 971. *Dactylis* (*Helenium* LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, języczkowate albo rurkowate nieumiarowo 3—5-wrębne, żeńskie, — a środkowe króciuchne, rurkowate, 4—5-zębne, obupłciowe. Kielichokrywy 2szeregowej łatki zewnętrzne bardzo liczne, listkowate, równoważko wydłużone, roztwarte lub poodginane, — a wewnętrznych mniej krótszych, zaostzonych i naśladujących jakby plewinki osadnikowe po za kwiatkami położone. Osadnik wypukły, kulisty lub nawet podłużny, nagi. Znamiona tępe, bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki wartołkowato-przewrotniejajowe, wieloszegrowo kosmate, Puch o 5—6 plewinkach błonkowatych, mniej więcej kończystych.

GAT. 1. *D. jesienny* (*H. autumnale* LIN.). — Ziele trwałe: którego — kłęb gruby i wielowłóknowy; łodygi liczne, do 6' wzniesione, prawie-pojedyncze — bo jedynie w końcu z kilkoma gałązkami, przez zbiegające liście skrzydlate, zarówno z liśćmi niemal-nagie — bo pokryte gęsto prawie-niewidzialnymi włosczkami białymi, które je czynią za młodu jakby opylonemi; liście naprzemianległe, lancetowate, zbiegające po łodydze, zao-

strzone, ku podstawie mocno zwężone, (5" i $1\frac{1}{4}$ "), spodem nieco ostrawie w dotknięciu, piłkowane zrzadka i tępo — a najwyższe całkiem nie; koszyczki końcowe i pojedyncze, tworzące wraz jakby baldaszkogron, — o łatkach kielichokrywy poodginanych, — a kwiatach żółtych, z promieniami płaskimi, klinowatymi i 3zębnymi. — Pospolity po lasach i wilgotnych miejscach w Ameryce północnej; kwitnie od sierpnia do października. — Gorzką tą rośliną leczą miejscowi zimnice, używając zarazem kwiatów i liści w celu wzbudzenia kichania.

RODZAJ 972. *Żółtka* (*Galinsoga* R. et P.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatów promieniowych 4 — 5, okrągławo-języczkowych i żeńskich, — a środkowe rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa o 5 łatkach prawie w 2ch szeregach, jajowatych i sztylecikowych. Osadnika wypukłego plewinki błoniaste, waziuchne, ku zewnątrz nieco-większe. Szyjka krótka, zamknięta. Ziarnczaki zwężone w podstawie, omszone, — promieniowe ściśnione z przodu i zamknięte pomiędzy plewinkami osadnika zewnętrznymi a łatkami kielichokrywy wewnętrznymi, — a środkowe prawie-3graniaste. Puch promieniowy szczecinkowaty, mały, — a środkowy z 5 plewinek jajowatych, wzniesionych, ostrych, piłeczkowano-rzęsowatych, 3 razy dłuższych od koron.

GAT. 1. *Ż. drobnokwiatowa* (*G. parviflora* Cav.). — Ziele roczne: w którym — łodyga do 3' wzniesiona, słaba, kręśowana i zwłaszcza ku górze omszona, od samego odziomka naprzeciwlegle i odstająco rozgałęziona — w odnogi podobnie gałązkowe; liście naprzeciwległe, ogonkowe, jajowate, tępo-kończyste, troisto-nerwowe, zarówno z ogonkami lekko omszone, płytko- i tępo-piłkowane; koszyczki na długich, cienkich i omazonych

szypułkach końcowych i kątowych— pojedyncze lub też po 3, na $\frac{1}{4}$ " w średnicy.— o kielichokrywach rzęsowatych i przylegających,— a kwiatach żółtawo-białych w środku, o promieniach białych; ziarnczaki czarne.-- Rośnie dziko w Peru i Chili; kwitnie tamże prawie cały rok, a po naszych ogrodach od czerwca do października.— Miejscowi cenią jej ziele, jako leczące gnilca i gojące rany.

RODZAJ 973. *Masticzka* lub *Tłustka* (*Madia* MOLIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 10—12, 1szeregowych, żeńskich, już z języczkiem zaledwie dłuższym od kielichokrywy, już potwornie przeobrażonych lub prawie-rurkowatych,— środkowe zaś obupłciowe, rurkowate i umiarowo-5zębne. Kielichokrywy kulistawej łatki 1szeregowy, w grzbiecie łódkowate, złożone i obejmujące promieniowe ziarnczaki. Osadnik płaski, w środku nagi zaś pomiędzy środkiem a promieniami okryty 1 lub 2maszeregami plewinek nieco zrosłych z sobą. Znamiona środkowe, porośnię włoskami twardymi i wzniesionymi. Ziarnczaki wszędzie jednostajne, proste, ściśnione, w podstawie zcieńczone, gładkie, z obu stron z nerwem podłużnym i przez to 4—5-graniaste; bez puchu.

GAT. 1. *M. siwona* (*M. sativa* MOLIN.).— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, nieco-włóknisto gałęzistym, białym; z łodygą do 5' wzniesioną lub niecopodpartą dla własnego ciężaru, obłą, gałęziastą i dętą; z liśćmi naprzemianległymi, prawie-bezogonkowymi, równowązko-lancetowatymi, miękkimi, jasno-zielonymi, całobrzegimi, ($5''$ i $\frac{1}{2}''$), zarówno z innymi częściami— pokrytymi gęsto włosami białawymi gruczołonośnymi, a pomiędzy nimi innymi długimi i miękkimi; z koszy-

czkami poskupianymi bez szypulek na końcach łodygi i gałęzi, oraz w kątach najwyższych liści,— o kielichokrywach z 8 łatek równowazkich,— o kwiatach żółtych; z ziarnczakami $\frac{1}{8}$ " do $\frac{1}{4}$ " długimi, płasko-wypukłymi, cisawymi.— Dziko rośnie w Chili, a uprawiana prawie w całej Europie; kwitnie latem.— Z owoców jęj wyłoczony olej słodki i miły w smaku, używanym bywa nietylko w jęj ojczyźnie, lecz dziś już wszędie gdzie ją uprawiają, w zastępstwie oliwy— do léków, potraw i w przemyśle.

Równie wybernego oleju, dostarcza

GAT. 2. *M. lépka* (*M. viscosa* CAV.)— smacznie drobniejsza we wszystkich częścicach; z liściami prawie-równowazkimi i bezogonkowymi; a koszyczkami o pół mniejszymi;— oraz

GAT. 3. *M. miodowa* (*M. mellosa* MOLIN.), pośrednicząca swym wzrostem i rozmiarami części, pomiędzy dwiema poprzedzającemi; najwięcej odznaczona— liściami wąsko-lancetowatymi i na wpół obejmującymi łodygę;— obie rosnące wraz z pierwszą, i od wielu za jęj odmiany poczytywane.

RODZAJ 974. *Rumisan* dawniej *Rumień* (*Anthemis* DEC.)— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowe, jezyczkowate, żeńskie, a rzadko rurkowate albo żadne; środkowe zaś rurkowate, 5zębne, obupłciowe. Kielichokrywa kilkoszeregowa, dachówkowata. Osadnik wypukły, podłużny lub ostrokrężny, okryty plewinkami bloniastemi. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki obłe lub bardzo tępo-4ścienne, krésowane lub gładkie. Puch już żaden, już jakby króciuchna błonka całkowita albo połówkowa wieńcząca ziarnczak, już jakby uszka z boku i ku tyłowi położona.

GAT. 1. *R. włoski* lub *rymski* (*A. nobilis* LIN.).— Ziele trwałe. Kłęb ukośny, z wiału korzonkami włó-

knistymi. Łodygi liczne, podnoszące się lub pokładające, do 12" długie, ~~często~~ korzeniące, gęsto-i naprzemianlegle-gałęziste, obłe, krésowane, dołem nagie a górą miękkowłosiste. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, zbliżone, odstające, 3 razy piérzastodzielne— w łatki krótkie, równowążko-szydlowate, prawie-nagie lub ledziuchno omszone i ztąd szarawo-zielone. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi,— na szypułkach 3calowych, zgrubłych w końcu i miękkowłosych; z kielichokryw łatkami omszonymi, w brzegu i w wierzchołku biało-błoniastemi i przejrzystemi; z kwiatkami środka żółtymi a promieni białymi, nierówno-3zębnymi i klinowatymi w podstawie. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z jednego boku 3żeberkowe,— na osadniku ostrokężnie wydłużonym, pełnym,— o plewinkach tępych, zielonawych w grzbiecie i nadzwyczaj nieznacznie 2 razy piłeczkowanych.— Dziki rośnie w Europie południowej, po suchych i trawiastych pagórkach oraz po piaskach; uprawny zaś po ogrodach w umiarkowanej,— gdzie często nabywa tak zwanych kwiatów pełnych, przez utratę narzędzi płciowych i przeobrażenie się koron środkowych w języczkowe: kwitnie od czerwca do września.— Używany od dawna są w lékarstwie, *kwiaty Rumianka włoskiego*— flores Chamomillae romanae v. Chamaemeli nobilis, woni przyjemniejszemu gorzkiego— jako przeciwwzinniczne, wzmacniające żołądek, uspakajające kurcze,— ale zawsze powszechniej na południu i zachodzie; gdyż u nas miejsce ich zwykle zastępuje *Rumianek pospolity*.

GAT. 2. *R. polny* (A. arvensis LIN.), ziele roczne,— z łodygą na 1' długą, podnoszącą się lub też pokładającą, obło-kątowatą, bardzo gałęziastą i miękkowłosą; z liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi

w łatki równowazkie i ostrokończyste, siwo- i międkko-włosistymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek na długich międkkowatych szypułkach,— o łatkach kielichokrywy międkkowatych, biało- i zeschło-błoniastych, z nerwami zielonymi, w brzegu postrzępanych i rzęsowatych,— o środku płaskim i żółtym, a promieniach białych, wązkich i 3zębnych z ząbkem środkowym mniejszym,— o osadniku pełnym i ostrokrężnym, z plewinkami białawemi długokończystemi i nieco wystającemi z pomiędzy kwiatków; z ziarnczakami przewrotnię-ostrokrężnymi, roweczkowanymi, obrzeżonymi w szczy- cie krajem 4kątnym i błonkowato ząbeczkowanym:— pospolity ja- ko chwast po polach i rolach, około dróg i po pustkowiach; kwi- tnący od czerwca do września:— bywa często przez niewiado- mość zbierany za *Rumianek prawdziwy*, od którego wszelako różni się dostatecznie— tak wonią nie tak miłą i słabszą, oraz smakiem mocno gorzkim, jako i znacznie większymi koszyczkami z osadnikiem pełnym.

GAT. 3. *R. barwiński* (A. tinctoria LIN.), dawniej *Wołowem okiem* a podobno i *Hejnikiem* zwany.— Zie- le trwałe; którego— kłęb poziomy, z korzonkami włó- knistymi; łodyga do 2" wzniesiona, obła, krésowana, szarawo-i międkko-włosista i wzniesiono gałęzista,— lub téż pojedyncza i wtedy zaledwie 6" wysoka; liście po- kryte jak łodyga, przewrotnie - jajowate, bezogonkowe, 2 razy piérzastodzielne,— o łateczkach ostatecznych cien- ko zaostzonych, od zewnątrz w 1 lub 3 ząbki piłkowa- nych i niekiedy brzegiem fałdkowatych,— zresztą ku górze niekiedy tylko raz-piérzastodzielne, ale za to o łatkach wcinano-piłkowanych. Koszyczki końcowe, wiel- kie, przeszło 1" w średnicy,— z kielichokrywami pokry- cia łodygi i rzęsowatemi, w końcach łatek zeschło-bło- niaste, cisawe; z kwiatkami wszystkimi złoto - żółtymi, o promieniach niewydatnych i 3karbkowych w końcu,— o osadniku wypukłym, z plewinkami niemal ciernisto-koń- czystemi, blade-żółtymi i wystającemi nad korony.—

Dość zwyczajny po suchych wzgórzach i górach Europy środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawni lekarze przepisywali *ziele i kwiaty Wołowego oka*— herba et flores Buphtalmi w czerwiwości, kurczach, morzyskach, w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, w ciężkich porodach,— oraz jako pędzące moczu i kruszące kamienie; w prze-myśle zaś kwiaty służą do barwienia na żółto.

RODZAJ 975. *Śmiardło* (*Maruta* CASS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowę, języczkowate, bezpłciowe,— a środkowe rurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy półkulistej łatki kilkoszeregowę, krótsze od środka koszyczka. Osadnik ostrokątny lub wypukły, cały albo tylko pomiędzy kwiatkami w wiérzchołku— plewinkowy. Korony z rurką płasko-ściśnioną od przodu, 2skrzydełkową lecz bez przyrosteczka w podstawie; promieniowe jako dalsze przedłużenie czczego jajnika o języczku podłużnym,— a środkowe wstawowato połączone z jajnikiem. Główniki bezogoniaste. Znamiona bez przyrosteczków. Ziarnczaki żeberkowate, gładkie, z krążkiem małym szczytowym i tamże ze znamiączkiem; bez puchu.

GAT. 1. *Ś. właściwe* (*M. Cotula v. foetida* CASS.), w całym kraju *Rumieniem* lub *Rumiunkiem* psim zwaną.— Ziele roczne; z korzeniem wrzecionowatym, ukośnym, włóknistym; z łodygami najczęściej licznymi, w odziumku podnoszącemi się, a zresztą wzniesionemi blisko na 1', gałęzistemi, obłemi, rowkowanemi, ku wiérzchołkowi lekko miękkowłosemi; z liśćmi naprzemianległymi, bezogonkowymi, w całości przewrotnie-jajowatymi, 3 razy piérzastodzielnymi od dołu a od góry tylko dwa razy— w

łatki równowazko-szydlowate, spodem zaledwie widocznie omszonymi; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałązek baldaszkogronowato-wiechowatych,— o szypułkach i kielichokrywach miękkowłosistych, z końcami białawo suchawymi i strzępatymi,— o środku żółtym i wypukłym a promieniach białych i nierówno-3-ząbkowych,— o plewinkach osadnika pełnego, ostrokężnego i nagiego w podstawie prawie-szczecinowato kończystych i przewyższających kwiatki; z ziarnczakami rowkowanymi i guziczkowatymi.— Jak najpospolitszy chwast międzyzbożowy, po ugorach, rolach, rumowiskach, pustkowiach i około dróg; kwitnący od czerwca do września.— Woń ma przenikliwą ale niemiłą, a smak gorzkawo-pałący; używano go zaś dawniej pod nazwiskiem *ziela i kwiatów Rumianka psiego* lub *śmierdzącego*— herba et flores *Cotulae* v. *Chamomillae foetidae*, w tych samych razach co i rumianku prawdziwego; dziś zaś tylko do fałszowania onegoż służyć może, od którego różni się oprócz woni— osadnikiem pełnym i szydlowato-plewiałym.— (*Anthemis Cotula* LIN.).

RODZAJ 976. **Pierściennik** (*Anacyclus* PERS.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe języczkowate, prawie-języczkowate a czasem i rurkowate, żeńskie lub płonne, — a środkowe rurkowate, w kraju zgrubłym 5zębne. Kielichokrywa prawie-dzwonkowata, niewiele-szeregowa i krótsza od środka. Osadnik ostrokężny lub też wypukły, plewinkowy. Korony z rurką z przodu ściśniętą, 2skrzydełkową, bez przyrosteczków. Główniki bezogoniaste. Znamiona środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki płasko ściśnione od przodu, całko- i szeroko-skrzydło. Puch krót-

ki, nieumiarowy, ząbeczkowaty, tylno-boczny i stanowiący przedłużenie skrzydełek.

GAT. 1. *P. lékarski* (*A. officinarum* HAYNE.), u dawnych *Ziele zębne*. — Ziele roczne; którego — korzeń pionowy, wrzecionowaty, do 9" długi a $\frac{1}{3}$ " gruby, rzadka włóknami pokryty; łodyga na 1' wzniesiona, obła, nieco-kątowata przez lekko zbiegające liście, od samego odziomka wydająca liczne gałęzie pozakończane pojedynczymi koszyczkami; liście naprzemianległe, prawie-bezogonkowe, piérzasto wcinane w łaty piérzastodzielne a łatki równo-ważkie i całkie lub 2—3szczépne, lekko-włosiste; koszyczki do 1 $\frac{1}{2}$ " w średnicy na łodydze, a na gałązkach mniejsze, — z łatkami lekko-włosistój kielichokrywy zewnątrz zewnętrznymi tępokonczystemi i delikatnie rzęsowato-piéczkowanemi w przejrzystym brzegu, — ze środkiem mocno-wypukłym i żółtym, o ząbeczkach koron poodginanych, — a z promieniami 10—20, białymi, spodem różowawymi, 3ząbkowymi w końcu, krótszymi od środka; ziarnczaki przewrotnie-jajowe, 2-skrzydło i 2zębe w szczycie, — na osadniku wypukłym i pokrytym plewinkami łopatkowatemi, przewyższającemi kwiatki swym tępym końcem. — Ojczyzną jego właściwą ma być Europa południowa?, lecz uprawiany stał się dość powszechnym, zwłaszcza w przemysłnych Niemczech zachodnich; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Z niego to pochodzi właściwy handlowy *korzeń bertramowy* lub *zębownikowy* — *radix Pyrethri* w odmianie „*rymskiej*“, odrażliwój woni i piekącego smaku, mocno ciągnący ślinę. Należy on do nader pobudzających środków dziś już zarzuconych, lecz używanych dawniej zewnętrznie z dobrym skutkiem w porażeniach — zwłaszcza języka lub połyka, w bólu zębów

(nawet i dziś); wewnątrz zaś w zastarzałych gośćcach, w gorączkach gnilnych, w zimnicach uporczywych.

Podobnegoż korzenia — lecz jako *swojskiego*, dostarcza także:

GAT. 2. *P. Zębownik* (A. *Pyrethrum* CASS.), u dawnych *Trędownik*, *Leczyfebra*, *Ciemierzycaka*, *Zębowe* lub *Zębne ziele*: ziele trwałe — o kłębie wrzecionowatym, mięsistym, czubatym, z początku 8" długim a grubości pióra, a później 1' i 1", zewnątrz cisy a wewnątrz biało-żółtawym; łodygach mnogich, pokładających się z wiérzchołkami popodnoszonymi, do 1' długich, pojedynczych lub mało-gałęziastych i lekko-włosistych; liściach korzeniowych skupionych, ogonkowych, 4 razy piérzasto wcinanych w łatki równoważko-szydlowate, do 8" długich, ciemno-szaro-zielonych, prawie-nagich lub białawowłosych, nieco-mięsistawych, — łodygowych zaś podobnych, lecz dużo krótszych i 3 razy piérzasto wcinanych; koszyczkach wielkich, pojedynczych, na końcach gałęzi, — z kielichokrywami dolegającymi, nagiem, tępemi i wązko-błoniasto obrzeżonemi, — z kwiatkami środka żółtymi, a promieniami białymi spodem czerwawymi i czasem bardzo krótkimi lub nawet żadnymi; siarnczakach szarawo-białych, ściśnionych, rozszerzonych w końcu i uciętych, — z plewinkami osadnika wielkimi, rozszerzonymi górą, tępemi i wklęsłemi: — rosnący daleko nad morzem irdziemném, a kwitnący od czerwca do sierpnia. — (*Anthemis Pyrethrum* LIN.).

RODZAJ 977. *Krwawnik* (*Achillea* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatków promieniowych 4—6, żeńskich, z języczkami skróconymi i często niekształtnymi lub bez nich, — a środkowe ściśnionorurkowate, 5zębne i obupłciowe. Kielichokrywy jajowowydłużonej łatki dachówkowate, niekiedy rudawoobrzeżone. Osadnik nader szczupły, — już płaskawy, już szypułczkowato wydłużony, — z plewinkami przejrzystymi i podłużnemi. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzrosteczkowe. Ziarnczaki podłużne, z przodu ściśnione, gładkie, bezskrzydłe, jakby nerwowato-obrzeżone; bez puchu.

GAT. 1. *K. pospolity* (A. *Millefolium* LIN.), dawniej także *Tysiąclist*. ~~Libro~~ *Zieleotrwałe*, rozmaicie upostaczone. Kłęb ukośny, wypustny, pokryty gęsto korzeniami włóknistymi. Łodyga wzniesiona albo podnosząca się w odziomku, oblawa, krésowana, do 3' wysoka, prawie-naga lub różnie włosista, pojedyncza albo gałęziasta. Liście w zarysie wąskie, naprzemianległe, pokrycia łodygi, płaskie lub też złożone,— korzeniowe w ogonek zwężone i 2 lub 3 razy piérzastodzielne,— a łodygowe bezogonkowe, prawie-obéjmujące i raz-piérzastodzielne; z łatami przewrotnie-jajowato wydłużonemi, piérzastodzielnemi— w łatki równowąskie, piłkowane lub jeszcze raz piérzastodzielnie wcinane, prawie wzniesione i krótko- a nieco-szérzój- lub téż ciernisto-kończyste. Baldaszkogron końcowy, złożony, równowysoki, płaski, gęsty; z szypułkami kosmatemi, szaremi; z koszyczkami mnogimi, 'drobniutkimi,— o kielichokrywie jajowej i mniej więcéj włosistój, z łatkami tępemi i żółtawo-zielonemi o zeszlých i cisawych końcach,— o kwiatach białych lub różowawych,— promieniowych 5, okrągławo jajowatych i 3ząbeczkowych, a środkowych rozkwartych w kraju. Ziarnczaki podłużne; górą nieco szérsze, blade szaro-żółtawe; z osadnikiem ostrokréżnym, o plewnkach łódkowatych i zaostzonych.— Jeden z najpospolitszych wszędzie chwastów po łakach, postwióskach, murawach, ogrodach, okopach, miedzach i około dróg— w całej Europie i Ameryce pólnocnéj; kwitnie od maja do października.— Od najdawniéjszych czasów, bywają jeszcze w użyciu *ziele*, *kwiaty* i *wiérzchołki* *Krwawnika*— herba, flores et summitates *Millefolii*, jako środek wzmacniający - pobudzający, w ogólném osłabieniu połączoneń z podniesioną drażli-

wością, w osłabioném trawieniu, w krwawnicach bier-
nych, **we wszelkich śluzotokach** i w zimnicach. Zewnętrz-
nie, wielkie miał wzięcie w leczeniu ran.

W tymże samym celu, zbierają także:

GAT. 2. *K. szlachetny* lub *wonny* (*A. nobilis* Lm.), u dawnych *Złczeń* lub *Złocię*: o łodydze do 1½' wzniesionój lub podnoszącej się, tegiej, obłej i gałęzistej górą; o liściach tak jak i reszta rośliny miękkowłosych, — korzeniowych w całości jajowatych, długogonkowych, 3 razy piérzastodzielnych w łaty i łatki odległe, odstające, płaskie, szarawe i często piłkowane, — łodygowych bezogonkowych, podłużnych, 2 razy piérzastodzielnych w łatki szersze, pomieszczane z małéńkami, zamiéniającemi się czasem w ząbki, — a kwiatowych raz piérzastodzielnych; o baldaszkogronach zbitych, wypukłych; z koszyczkami drobnymi, — o kielichokrywie jajowo-dzwonkowatej, — o kwiatach żółtawo-białych, z których promieniowych 5 i to podługinanych: — rosnący po pagórkach i górach w Europie środkowej i południowej, ale dużo rzadziej od *pospolitego*, z którym wraz kwitnie; — w skuteczności przewyższający tamten, od którego dużo wonniejszy.

GAT. 3. *K. szczecinowaty* (*A. setacea* W. et K.), poczytywany od wielu za odmianę *pospolitego*: z łodygami zaledwie-10calowemi darnistemi, kosmato-włosistemi; z podobnie pokrytymi liśćmi, 2 razy piérzastymi, przytém nadzwyczaj drobnemi i prawie-szczecinowatemi łateczkami niemal dachówkowatemi; z baldaszkogronami znacznie mniejszymi; a koszyczkami małéńkami, — o kielichokrywie obłej, kosmatej, — kwiatach białych lub różowawych: — rosnący wraz z *pospolitym*, lecz tylko w suchszych i cieplejszych położeniach, oraz równocześnie kwitnący: — który także ma być od niego dużo skuteczniejszym. — Także

GAT. 4. *K. kreciński* lub *Radołka* lub *Radoszka* (*A. cretica* Lm.): — z łodygami licznymi, podnoszącemi się na-1', obłemi, wysmukłemi, białawo kosmatemi; z liśćmi 1calowymi, wąskimi, równowąskopiérzastodzielnymi, pokrycia łodygi, — o łatkach króciuchnych, gęstych, odstających, 4dzielnych; z baldaszkogronem wietkawym, pojedynczym; z koszyczkami podobnymi do kichawcowych: — *pospolity* na Krecie, a kwitnący w lipcu i sierpniu: — jak i

GAT. 5. *K. sierpowaty* (*A. falcata* LIN.), w którym: łodygi liczne, do 8' wzniesione i rozgałęzione wysmukło; liście liczne, dolne wiązkowe a górne naprzemianległe, piérzastodzielne — w łatki drobniuchne, nadawyczej zbite, powginane, 3dzielne w łateczki obłe i ostro ząbeczkowane, prawie-dachówkowe i białawo-szaro kosmate tak jak i łodyga; baldaszkogrony pojedyncze, 5—6-koszyczkowe, na końcach łodygi i gałązek górnych, — o kwiatach żółtych: — zwyczajny na Wschodzie i w Egipcie; kwitnący od czerwca do września; — w którego skutki lekarze arabscy nadzwyczaj wierzą, zwłaszcza w wymoczyć wysokowcy z rośliny kwitnącej.

GAT. 6. *K. Żeniszek* (*A. Ageratum* LIN.). — Ziele trwałe: z łodygą do 2' wzniesioną, obłą, krésowaną, krótko- i przylegająco-włosistą, tylko w wierzchołku o kilku gałązkach — a zresztą z wiązeczkami listków w kątach liści; z liśćmi podłużnymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{2}$ "), tępyimi, piłkowanymi — z wyjątkiem najniższych 2 razy piłkowanych lub wcinanych, zwężonymi w ogonek, nagimi lub rzadka drobniuchno-włoseczkowatymi a ztąd jakby opylonymi, lépkimi, żółtawo-zielonymi; z baldaszkogronami złożonymi, bardzo zbitymi, — o łatkach kielichokrywy jajowato-lancetowatych i lekko-rzęsowatych, — o kwiatach żółtych, z promieniami malénkimi. — Zwyczajny w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Mocno lecz nieprzyjemnie wonne, a zarazem gorzkawe ziele i kwiaty *Żeniszka* — herba et flores *Agerati* v. *Eupatorii* Mezues, zalecanymi bywały w dolegliwościach żołądkowych, bezczynności trzewiów podbrzusza, braku czyszczeń miesięcznych i t. p.

RODZAJ 978. *Kichawiec* (*Ptarmica* TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, kwiatki promieniowe 1szeregowy, w liczbie 5—20, żeńskie, o języczkach szeroko-rozpłaszczonych i dłuższych od kielichokrywy, — a środkowe rurkowate, 5zębne, z przodu

ściśnione i obupłciowe. Kielichokrywy dzwonkowatěj, łatki brzegiem rudawe i zeschłe. Osadnik płaski lub cokolwiek wypukły, szeroki i plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki od przodu ściśnione, a zewnętrzne często w kraju oskrzydłone; bez puchu.

GAT. 1. *K. właściwy* (*P. vulgaris* DEC.), także *Pierszeń* lub *Pierszeniec*.— Ziele trwałe. Kłęb pionowy, wydający wszechstronnie poziome i białe wypustki, ci-sawo-żółty, a wewnątrz biały; z mnóstwem korzeni włókniстых. Łodyga tęga, wzniesiona lub w odziomku podnosząca się na 3', tylko w wierzchołku w ukwitanie rozgałęziona, obła, spodem naga a ku górze miękkowłosista, dęta i łamna. Liście liczne, bezogonkowe, naprzemianległe, równoważkie, ($2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), zaostrome, obtężne, jednostajnie gęsto i drobno ciernisto-piłkowane — w ząbki niewyraźnie-pileczkowane i chrząstkowate, prawie-nagie lub też lekko-omszone. Baldaszkogron wietki, z szypulkami miękkowłosiami: z koszyczkami $\frac{1}{3}$ " w średnicy; o kielichokrywie półkulisto-jajowej, której łatki zewnętrzne półlancetowate a wewnętrzne tępe, wszystkie zaś w kraju cisawo-zeschłe i całe miękkowłose; o kwiatach promieniowych 8—10, białych, przewrotnie-jajowato i Sząbeczkowato-jęczyczkowych,— a środkowych biało-żółtawych. Ziarnczaki przewrotnie-jajowato wydłużone, blado-cisawe i biało-żółtawo oskrzydłone; z plewinkami osadnika prawie-równoważkami, brodatymi w końcu, białawo-błoniastymi z wyjątkiem zięlonych nerwów, prawie równymi kwiatom. — Rośnie bardzo częsty po wilgotnych łąkach, ponad rowami, strumieniami i rzekami w Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używani by-

wały ziele i kwiaty *Kichawca* — herba et flores *Ptarmicae*, jako lek ostro-korzenny; korzenie zaś zamiast zębownikowych. — (*Achillea Ptarmica* LIN.).

GAT. 2. *K. piżmowy* (*P. moschata* DEC.). — Ziele trwałe: którego — kłęb prawie-zdrzewiały, ukośny, cisy, wydający liczne wypustki; łodyga podnosząca się do 10", obłą, krésowana, delikatnie omszona lub całkiem naga; liście naprzemianległe, bezogonkowe lub najniższe zwężone w ogonek, (1" i $\frac{1}{3}$ "), grzebiénias-to-piérzastodzielne, nagie, — z łatkami odstającymi, tępymi lub sztyletowatymi, czasem 1—3ząbkowymi w brzegu, kropkowanymi; baldaszkogrony pojedyncze, z 6—9 a rzadziej z więcej koszyczków na omszonych szypułkach, — o kielichokrywach rzęsowatych, — a kwiatach białych. — Porasta najwyższe Alpy Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Powszechnie używanem bywa, przyjemnie i mocno wonne a oraz gorzka *ziele lwinki piżmowej* — herba *Ivae moschatae* v. *Genippi* v. *Geneppi veri* przez górskich mieszkańców, pod znanem powszechnie nazwiskiem *herbatki szwajcarskiej*, — jako mocno pobudzające i wzmacniające. — (*Achillea moschata* LIN.).

Tęją samą nazwą ziele, zbieranem bywa — i z

GAT. 3. *K. czarniawego* (*P. atrata* DEC.). — ziele trwałe z kłębem także drzewiastym; z łodygą podnoszącą się do 12", obłą, krésowaną i miękkowłosistą; z liśćmi więcej skupionymi na odziomku a w górze bardzo rzadkimi, z których pierwsze do $2\frac{1}{2}$ " długie i zwężone w ogonek a drugie mniejsze i bezogonkowe, — wszystkie zaś grzebiénias-to-piérzastodzielne, ciemnozielone, nagie i lśnące, o łatkach odległych wąziuchnych i całkich, lub też 2—3szczepnych; z baldaszkogronem pojedynczym, wietkim, z 4—6 koszyczków $\frac{1}{4}$ calowych na szypułkach miękkowłosych, — o łatkach kielichokrywy podługnych, delikatnie-piólkowanych i czarniawych brzegiem, — o kwiat-

kach promieniowych 8—10 białych, a środkowych żółtawo-białych:— dość zwyczajnego na Alpach Europy środkowej z wyjątkiem styryjskich, kwitnącego w sierpniu i wrześniu:— (*Achillea atrata* LIN.):—
oraz

GAT. 4. *K. karłowatego* (*P. nana* DEC.), różniącego się od poprzedzającego, zaledwie— wzrostem kilkocalowym, drobniejszą grzebieniastością liści i pokryciem dużo kosmatszém;— porastającego południowsze Alpy tyrolskie i szwajcarskie.— (*Achillea nana* LIN.).

RODZAJ 979. *Cypryska* (*Santolina* TOURN.) także *Świętolina* lub *Świętozłóć*.— Koszyczek wielokwiatkowy, różno- lub też obu-płciowy; kwiatki promieniowe prawie-języczkowate i przez zronienie żeńskie, — a środkowe obupłciowe, rurkowate, często w podstawie przedłużone w obrączkę lub kapturek otaczający jajnik. Kielichokrywy najczęściej dzwonkowatej, łatki dachówkowate i przytulone. Osadnika wypukłopółkulistego, plewinki podługne i prawie obejmujące jajnik. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki podługne, niemal-4ściennie, gładziuchne; bez puchu.

GAT. 1. *C. właściwa* (*S. Chamaecyparissus* LIN.), w dawnych zielnikach *Cyprys ziele* lub *ogrodny*.— Podkrzew do 3' wysoki, cały szarokosmato-omszony: którego— łodyga gałęzista, obła, z gałęziami wzniesiono-odstającymi; liście mocno zgęszczone w podstawie łodygi i gałęzi i prawie wiązkowe— z powodu wielu niedokształconych gałązek w ich kątach, — ku wiérzchołkowi zaś co raz odleglejsze, naprzemianległe, na 1" długie, równowazkie, 4graniaste i 4stronnie tępo-ząbkowane do różnej głębokości, ogrubnie; koszyczki na długich szypułkach końcowych pojedyncze, $\frac{2}{3}$ " w średnicy, — o kielichokrywie z bardzo gęstymi i grzbiecistymi łatkami — zewnętrznymi mniejszemi a wewnętrznymi więk-

szemi, w tępym wiérzchołku przejrzysto-błoniastym poszarpanemi, a w brzegu rzęsowatemi,— o kwiatach cytrynowo-żółtych; ziarnczaki podługne, ku górze szersze, 4roweczkowe; plewinki osadnikowe równowazko-lancetowate.— Pospolita w Europie południowej dzika, a u nas po ogrodach uprawna; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Cała mocno i przenikliwie wonna a gorzkawa, dostarcza *ziela cyprysowego* lub *Bożego drzewka górnego*— herba Santolinae v. Abrotani montani, dawniej bardzo zalecanego jako środek pobudzający, rozpędzający, przeciwkurczowy i przeciwczerwiowy; które jeszcze i dziś w tychże celach używanem bywa w ojczyźnie, jako téż i do wypędzania pluskiew.

GAT. 2. *C. rosmarinolistna* (S. rosmarinifolia Ltn.), u dawnych *Proszczek*.— Także podkrzew: z łodygą do 2' wysoką, bardzo gałęziastą, nagą i szarawo-zieloną; z liśćmi gęstymi,— dółnymi wiąskowymi, szarawymi, prawie-nitkowato równowazkimi, tępymi, z 2 szeregi guziczkowatych jakby-ząbeczków w brzegu,— a górnymi prawie-całobrzegimi, płaskimi, zielonymi i nagimi; z koszyczkami jak w poprzedzającej, lecz o kielichokrywach różnych barwą cisawą i nagich.— Zwykła w Europie południowej; kwitnie od czerwca do września.— Używaną bywa w Hiszpanii w chorobach skórnych.

GAT. 3. *C. najwonniejza* (S. fragrantissima Torrsk.).— Również podkrzew wéjźrzenia *Żeniszka*, cały białawo-kosmaty: o łodydze rozpiérzchło-gałęziastéj, cienkiéj, obłéj, krésowanéj; liściach lancetowatych, do $\frac{2}{3}$ " długich, prawie-tępych, drobno karbowanych, ogrubnich; baldaszkogronach złożonych i gęstych,— z kielichokrywą prawie jajowo-kulistawą,— z kwiatkami żółtymi,— a plewinkami osadnikowemi białawo-przejrzystymi, z prądką przez środek cisawo-czerwonawą.— Porasta pustynie i piaszczyska w Egipcie, w Arabii i na Wschodzie; kwitnie latem.— Ziele jój bardzo mocnéj i przyjemnéj woni, używanem bywa od tamecznych we wszelkich nabrzmieniach i miejscowych zapaleniach oczów; a nawet i do Europy już dochodziło, pod nazwiskiem Fahanin lub Fohanin.

RODZAJ 980. *Dwuszek* (*Diotis* DESF.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki same rurkowate i 5zębne, — z rurką płasko-ściśnioną z przodu, dwuskrzydłą i 2ostrogową w podstawie. Kielichokrywy dzwonkowatej, łatki podłużne i przylegająco-dachówkowate. Osadnik płaski, plewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki kątownate, bezskrzydłe; bez puchu.

GAT. 1. *D. nadmorski* (*D. maritima* DEC.). — Ziele trwałe, całe zbito i śnieżno-kutnerowate. Kłab bardzo długi, obławo-wrzecionowaty, wielogłowy i gałęzisty; z niewielu korzonkami włókniastymi. Łodygi liczne, podnoszące się do 12", grube, obłe; z gałęziami mnogimi, pojedynczemi. Liście nader gęste, naprzemianległe, w pół-objmujące, równowazko wydłużone lecz nieco szersze w końcu, tępe, ($\frac{2}{3}$ " i $\frac{1}{6}$ "), lekko karbowane. Baldaszkogrony z 3—5 koszyczków krótkoszypułkowych; z łatkami kielichokrywy tępo i podłużnie jajowatemi, mało co krótszemi od kwiatków; z koronami żółtymi, o rurce rozszerzonej w podstawie jakby w 2 uszka a ku środkowi zwężonej. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, ściśnione; z plewinkami osadnikowemi wypukło-wklęsłemi i miękkowłosistemi w końcu. — Pospolity po wybrzeżach morza śródziemnego i po części Oceanu atlantyckiego — zwłaszcza w Anglii; kwitnie od lipca do września. — Jeszcze za czasów DIOSKORYDESA, używanem było ziele to po roztarciu wonne a w smaku gorzko-cięrpkie, w wielu tokach brzuchowych; a nawet dziś jeszcze leczą niem na Wschodzie choroby nerek i pęcherza, a w Europie krwioplucie. — (*Filago maritima* LIN.).

RODZAJ 981. *Rumtanek* (*Matricaria* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki

promieniowe 1szeregowę, języczkowate, żeńskie, a rzadko żadne, — a środkowe obupłciowe, rurkowate, 4—5-zębne, o rurce obłej. Kielichokrywy niewieloszeregowo-dachówkowatej, łatki prawie równe. Osadnik obszerny, nagi i jajowo-ostrokężny. Główki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarniczaki jednostajne, bezskrzydłe, kątowne, z wielkim krążkiem na szczycie. Puch krótki i koronkowaty, lub żaden.

GAT. 1. *R. pospolity* (M. Chamomilla LIN.), także od dawnych ziółopisów *wonnym*, *Rumieniem* lub *Rumieniem pachnącym* mianowany. — Ziele roczne, całe nagie. Korzeń wrzecionowaty, włóknisto gałęzisty, biały. Łodyga od 2" do 1½' wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, obławo-kątowata, często dołem czerwonawa, z gałęziami podobnemiż i równowysoko popodnoszonemi. Liście naprzemianległe, bezogonkowe, w całości podługne, nieco-mięsistawe, — najniższe 3 razy-, średnie 2 razy-, a najwyższe 1raz-pierzastodzielne w łatki nitkowato-równowazkie, odstające, z nerwem głównym grzbiecisto-wydatnym. Koszyczki pojedyncze na końcach łodygi i gałęzi, blisko 1" w średnicy, razem stanowiące jakby baldaszkogron, w liczbie odpowiedniej wielkości okazu; z kielichokrywą płasko-dzwonkowatą, — o łatkach wązkich, w tępych końcu rozszérzonych, białawo obrzeżonych; ze środkiem półkulistym lub ostrokężnym, zbitym, żółtym, — a promieniami 12—13, białymi, 3karbowymi w końcu i poodginanymi po rozkwitnieniu; z osadnikiem ostrokężnym i dętym. Ziarniczaki podługne, żeberkowane, 6kątne, blado-płowe. — Jak najpospolitszy chwast międzyzbożowy, oraz po pastwiskach, wygonach i pustkowiach; kwitnie od maja do sierpnia. — *Kwiaty Rumianka* lub *Rumianek* — flores

Chamomillae vulgaris v. *Chamaemelum*, wo-
ni właściwej dość przyjemnej i smaku gorzkawo-ko-
rzennego, należą zapewne do używanych nieprzerwa-
nie od najdawniejszej starożytności aż do dziś dnia,—
może z wyjątkiem Anglii i Francyi, gdzie je rumiankiem
włoskim zastępują. Skuteczność ich zależy może naj-
więcej od *olejku rumiankowego* — *oleum Cha-*
momillae barwy modrej, który dziś w postaci cukro-
leju przepisują lekarze: same zaś kwiaty, należą do
codziennych domowych leków przemijająco pobudzają-
cych nerwy i naczynia, uśmiérzających kurcze i bóle
wszelkie od nerwu społecznego zależne, przeciwni-
cznych, macicznych, podnoszących trawienie itp. Daw-
niej zadawano także i *ziela rumiankowe* — herba
Chamomillae, jako rozpuszczające. •

W południowej Francyi używają często jako rumianku, ko-
szyczki

GAT. 2. *R. wonnego* (*M. suaveolens* Lm.): zaledwie odró-
niającego się — 2 razy mniejszymi koszyczkami, obok kończystych
łatek kielichokryw; — pochodzącego z Indyi wschodnich.

RODZAJ 982. *Maruna* (*Pyrethrum* GÄRTN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, a bardzo
rzadko obupłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowo,
języczkowe i żeńskie, a czasem żadne, — środkowe zaś
obupłciowe, 5zębnie-rurkowate, o rurce często ściśnionej
z przodu i 2skrzydełkowej. Kielichokrywa dachówkowata
i zeschła w brzegach. Osadnik wypukły lub płaski, na-
gi albo z plewinkami. Główki bezogoniaste. Znamiona
środkowe bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne,
bezskrzydłe, kątowate. Puch koronkowaty, często są-
beczkowy, niekiedy jakby-uszkowaty, rozmiarów ziarn-
czaka.

GAT. 1. *M. Marunka* (P. Parthenium Sm.), w starych zielnikach także *Bylica*. — Ziele trwałe: którego — kłęb ukośny, długowłóknisto-korzonkowy; łodygi liczne, wzniesione albo podnoszące się na 3', oblawo-kątowate, rowkowane, w odziomku nagie a ku górze omszone i rozgałęzione baldaszkogronowato i przewyższająco łodygę; liście naprzemianległe, szerokie, omszone, 2 razy piérzastodzielne — w łatki podłużne, tępe, całkie lub wcinano-pilkowane od zewnątrz ku końcom, górne zaś załedwie 1raz piérzastodzielne w łateczki spływające wraz; koszyczki pojedyncze lub téż po 3—5 w baldaszkogronach, — na szypułkach zgrubłych, odstających i nagich lub z przysadkiem równoważko-lancetowatym, — o łatkach kielichokrywy wąziuchnych, kończystawych, omszonych i w końcu poszarpano-błoniastych, — o środku żółtym, — o promieniach białych, skróconych i nierównoząbkowych; ziarnczak podłużne, 6ściennie, 12prążkowe, nieco-łękowate i nagie, — z puchem brzeżnym i 6-ząbeczkowym. — Dość pospolita w całej prawie Europie, po murach, rumowiskach, polach i odłogach, oraz koło wsiów; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Lékar-skiém bywało *ziele* i *wiérzchołki Marunki* — herba et summitates Pyrethri v. Matricariae, woni rumiankowej lecz nieco odrażającej, okwitujące także w olejek rumiankowy modrawy, — jako wzmacniające, przeciwwimniczne, przeciwkurczowe, zachwalane także w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i popołogowych; zewnątrz zaś na rozpędzenie nabrzmién i ku ukojeniu bólów: dziś jednak prawie całkiem zarzucone. — (*Matricaria Parthenium*. LIN.).

GAT. 2. *M. bezwonna* (P. inodorum Sm.), czyli *Rumianek dzi-ki*. — Ziele roczne, całe nagie; z łodygą do 2' wzniesioną, gałęziastą

a przytém czasem z przygałkami z odziomka podnoszącemi się, o-
 bławo-kątowatą i dołem czerwonawą; z liśćmi bezogonkowymi, mię-
 sistawymi, — z których dolne prawie 3 razy-, średnie 2 razy- a naj-
 wyższe 1 raz-pięrzastodzielne, — z nerwem głównym łatek nitkowato-
 równowążkich z obu stron wypukłym; z koszyczkami pojedynczymi
 na końcach gałęzi i gałązek nader licznych, tworzącymi wraz wielki
 i wietki baldaszkogron, — o kielichokrywy łatkach brzegiem i w
 wierzchołku białawo- lub cisawo-zeszlých, a w środku z nerwem
 zielonym, — o kwiatach w środku żółtych, a w promieniach białych
 i równowążkich; z ziarnczakami podługznymi, niezupełnie-3kątными,
 z jednej strony wypukłymi a z drugiej wyłobionymi, — o puchu ca-
 łobrzegim; z osadnikiem mocno wypukłym i pełnym. — Powazeczny
 chwast międzysaboży, około dróg i po pustkowiach; kwitnie od
 czerwca do września. — Jako najpodobniejszy do *Rumianka właci-
 wego*, za niego często zbieranym bywa; od którego wszelako tak peł-
 nością jako i postacią osadnika, oraz brakiem woni w kwiatach, do-
 statecznie różni się. — (*Matricaria inodora* Lrx.).

GAT. 3. *M. Marzyniełka* (P. *Tanacetum* DEC.), w
 starych zielnikach także *Miętkę* lub *Szałwię* — *rymską*,
 oraz *Piwonię wonną* od ludu zwana. — Ziele trwałe;
 całe białawo-szarawo opylone: którego — kłęb wielo-
 głowy i gęstokorzonkowy; łodygi liczne, do 5' wznie-
 sione, w odziomku korzeniopustne, obłe, kręśowane; li-
 ście podługnie-jajowate, tępe, — korzeniowe na 4" dłu-
 gie i na równie długich ogonkach, tępe i tępopiłkowa-
 ne, — łodygowe zaś prawie-bezogonkowe, 2uszkowe,
 prawie-umiarowo i gęsto piłkowane; wiecha złożona z
 wielu baldaszkogronów, a te z koszyczków mniejszych
 jak w *Marunce*, — o łatkach kielichokrywy cisawo-obrze-
 żonych i wydłużonych w końcu w zeszlę nadrostek;
 ziarnczaki z puchem koronkowatym, kółkowym i po-
 szarpanym. — Pospolita około dróg i po pustkowiach
 w Europie południowej dzika, a uprawna u nas nawet
 po włosciańskich ogródkach; kwitnie od sierpnia do

października.— Znanie to ziele mocno i właściwie sobie wonne jakby miętowato, zgodne bardzo z *Wrotyczem* do którego go liczono, dziś całkiem zapomniane, dostarczało niegdyś *ziela i wiérzchołków Marzywiętki* lub *Miętki rzymskiej* — herba et summitates Balsamitae v. Menthae romanae v. saracenicae, dość używanego jako pobudzającego; dziś zaś zaledwie jako wypędzające pluskwy bardzo zachwalanego; — którego owoce uchodzą często w handlu za *nasiona Cytwarowe węgierskie* — semina Cinnae hungarica, używane jak inne *cytwary*. — (Tanacetum Balsamita LIN.).

RODZAJ 983. Królki (Leucanthemum TOURN.). — Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie, rzadko bezpłciowe, — a środkowe rurkowate, 5zębne, o rurce mięsistej i z przodu płasko-ściśnionej oraz 2skrzydłej, obupłciowe. Kielichokrywy szeroko-dzwonkowatej i dachówkowatej, łatki prawie-zeschłe. Osadnik płaski, albo wypukły i nagi. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, bezskrzydłe, obłe, krésowane, uwieńczone wielkim krążkiem. Puch środka żaden, a w promieniach także żaden lub też uszeczkowaty:

GAT. 1. K. właściwe (L. vulgare LAM.), również *Księżki, Główniki Ś. Jana, Stokroć wielka i Matecznik* u starych. — Ziele wieloletnie: którego — kłęb ukośny, gałęzisty, włóknisto - korzeniowy; łodyga nieco podnosząca w odziomku, do 2' wysoka, pojedyncza lub tylko z kilkoma odnogami kwietnymi w końcu, obławo-kątowata, już cała naga, już cała krótkowłosa — już tylko w odziomku; liście naprzemianległe, ciemno-zielone,

pokrycia łodygi lub nagie, — korzeniowe piłkowane lub też karbowane, a rzadko prawie-pierzasto wcinane w łatki równoważkie, ogonkowe i przewrotnie-jajowato-łopatkowate, — łodygowe zaś tępo-lancetowate, wpół-objęmujące lecz wcięte w podstawie; koszyczki 2" w średnicy i szersze, końcowe, pojedyncze, — o kielichokrywy łatkach wewnętrznych wązko-zeschło i ciemno-ciso obwiedzionych, a wewnętrznych zeschło-biało błoniastych i poszarpanych w tępym wierzchołku, — o kwiatach środkowych żółtych a promieniowych białych i wykrojonych lub też 3karkbkowych; ziarnczaki czarno-cise. — Nadzwyczaj pospolite po łąkach i murawach, tak w górach jak i równiach w całej Europie; kwitnie od maja do lipca. — Dawniejsi lekarze, przepisywali z nich pochodzące *ziele i kwiaty Stokroci większej* — herba et flores Bellidis majoris, jako lekko-gorzka; wypustki zaś młode, jeszcze dziś z wiosny jadają za salată we Włoszech. — (*Chrysanthemum Leucanthemum* LIN.).

RODZAJ 984. *Bylica* (*Artemisia* LIN.). — Koszyczki kilka- lub, wielo-kwiatkowe, różno- albo obu-płciowe; promieniowe 1szeregowie, żeńskie, 3-zębne, — a środkowe obupłciowe lub przez zronienie męzkie, 5zębne. Kielichokrywy dachówkowatęj, łatki suche. Osadnik płaskawy lub wypukły, nagi lub szorstko-włókienny. Główniki bezogoniaste. Znamiona środkowa wystające, a promieni zamknięte w koronie i często zronione. Ziarnczaki przewrotnie-jajowe, z malénkim krążkiem szczytowym; bez puchu.

PODRODZAJ 1. *Głupich* (*Dracunculus* BESS.). — Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promienio-

we żeńskie, a środkowe obupłciowe ze zronionym jajnikiem. Osadnik nagi.

GAT. 1. *B. Głupich* (A. *Dracunculus* LIN.) w dawnych zielnikach także jeszcze *Pieczystém ziele*m, *Torhunem* i *Dragankiem*, a potocznie *Estragonem* zwana.— Ziele wieloletnie, całe nagie i gładkie: którego — kłęb dość gruby, wypustny, z licznymi korzeniami włóknistymi; łodyga do 3' i wyższa, wzniesiona, wiéchowato rozgałęziona, obła, rowkowana, rdzenista; liście naprzemianległe, bezogonkowe, (3" i ½"), pierwiastkowe 3-szczépne a późniejsze lancetowate, z obu końców zwężone, przytępione, górne stopniowo coraz mniejsze, odstające lub poodginane, całobrzegie, ogrubnie i lekko-lénące; koszyczki w gronach długich, wysmukłych, wietkich i 1stronnych, tworzących wraz rozpiérzchlą wiéchę — drobne, prawie-kuliste, wzniesione na krótkich szypułkach, — o kielichokrywach 6—8łatkowych i ogrubnich, — o kwiatkach promieniowych 6—8, znacznie krótszych od środkowych zronionych i żółtawo-rudawych.— Dziki rośnie w Azji północnej i środkowej, a uprawiany w całej Europie; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Znanе ze swego kuchennego użycia *ziele Głupicha* lub *estragonowe* — herba *Dracunculi hortensis*, po roztarciu przyjemnej i właściwej woni, smaku z pcczątku chłodnego a potem rozgrzewającego lecz słodkawego jakby hanyż, — należy do léków pobudzających, podnoszących trawienie, pomnażających wydzieliny: wszelako obecnie *Estragon* tylko jako środek dyetetyczny, zwłaszcza *ocet estragonowy*, miéwa swe zastósowanie.— (*Oligosporus condimentarius* CASS.).

GAT 2. *B. polna* (A. *campestris* LIN.), u dawnych *drobnolistna*.— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem drze-

wiastym, grubym, ukośnie nagiętym, wielokorzonkowym, z łodygami licznymi, do 3' długimi, z początku pokładającymi się a w porze kwitnienia różgowato podnoszącymi, gałęzistymi, obłemi, krésowanymi, zwykle czerwonawymi; z liśćmi korzeniowymi darnisto skupionymi, ogonkowymi, piérzastodzielnie wcinanymi w łaty równowążko-3szczepne, początkowo popielato-jedwabiste a później nagie, — łodygowymi bezogonkowymi, również piérzastodzielnymi w łatki równowążko-kończyste, zawsze nagie i całobrzegie, — a najwyższymi równowążko-szczecinowatymi; z koszyczkami jajkowymi, na gałązkach odstających lub poodginanych, krótkoszypuleczkowymi, zwisłymi i drobnymi, tworzącymi prawie kłosy, — o kielichokrywach przejrzystych, — o kwiatach blado-żółtych z czerwonawym krajem, środkowych 5 lub 8 ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 8promieniową, a promieniowych 5 albo 6. — Bardzo pospolita około dróg, po miedzach, uwrociach, po pagórkach i murach w całej Europie, także w Ameryce północnej nierzadka; kwitnie od lipca do września. — Dawni lekarze, przepisywali z niej otrzymane *ziele Bylicy czerwonej* — herba *Artemisiae rubrae*, na wzmocnienie trawienia i w czerwivości; korzeń zaś wypadacze zalecali.

PODRODZAJ 2. *Opilsetka* (*Seriphidium* Bess.). — Koszyczki obupłciowe. Osadnik nagi.

GAT. 3. *B. pomorska* (A. *maritima* LIN.). u dawnych *Piółyn pomorski* lub *zamorski*. — Ziele trwałe, całe śnieżno opilánione: o kłębie drzewiastym, wielogłowym i wypustnym; o łodygach wielu, na 1 1/2' wzniesionych lub podnoszących się w odziomku prawie zdrzewiałym, obłych, krésowanych, tylko w wierzchołku z gałązkami kwietnemi zwisłemi, a w odziomku często nagiemi; o

liściach ku górze zgęszczonych i ogonkowych, — najniższych 2 razy pierzastodzielnych w łatki 3szczepne, o łateczkach równowazkich, — środkowych raz pierzastodzielnych, — a najwyższych równowazkich i tępych; o koszyczkach drobnych, podłużnych, bezszypuleczkowych na zwisłych gałązkach w kłosach, tworzących razem pojedynczą wiechę, — z kielichokryw łatkami w brzegu szeroko błoniasto-przejrzystymi, — z kwiatkami środka żółtymi, w promieniach brudno-czerwonawymi. — Porasta wybrzeża mórz, od Bałtyckiego do śródziemnego; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Z niej pochodzi *ziele i wiérzchołki Pioletyna pomorskiego* — herba et summitates Absinthii maritimi, gorzkie i woni *Kociego ziela*, używane od dawnych lekarzów jak *Pioletun* i *Bylica pontycka*.

Na tenże sam sposób, użyć się także da, długo za jęj odmianę poczytywana

GAT. 4. *B. żupowa* (A. salina WILLD.): różniąca się jedynie — łodygami gałęziastymi; szarą kosmatością; łatkami liści prawie nitkowatymi; oraz koszyczkami szypułkowymi: — rosnąca tu i owdzie na gruntach i po nad źródłami słonemi Europy środkowej.

GAT. 5. *B. szwajcarska* (A. vallesiaca ALL.). — Ziele trwałe, całe śnieżno opilónione; z łodygą do 2' wzniesioną, okragławo-kątową, rozgałęzioną ku górze odstająco-wiechowato; z liśćmi małymi, gęstymi, — dolnymi 2 razy pierzastodzielnymi w łatki równowazkie a tępe, ogonkowymi, — a górnymi raz pierzastodzielnymi, o łatkach prawie-nitkowatych; z koszyczkami drobnymi, pojedynczymi, bez szypuleczek w kątach liści — tworzącymi kłosy ulistnione, a łącznie wiechę pojedynczą, — o kielichokryw łatkach wazkich i tępych, — a kwiatkach brudnawo-żółtych. — Zwyczajna po wzgó-

rzach, około dróg i wsiów od Szwajcaryi aż do Hiszpanii na południu Europy; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Szwajcarowie używają: jēj, jako *ziela lwinki czarnej* — herba Genippi nigri, w ten sposób co i *herbatki szwajcarskiej* właściwej.

PODRODZAJ 3. *Bożydrzew* (*Abrotanum* Tourn.). — Koszyczki różnopłciowe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe — lecz wszystkie płodne. Osadnik nagi.

GAT. 6. *B. Bożydrzewko* (*A. Abrothanthum* Lin.). — Podkrzew. Łodyga do 3' wysoka, w odziomku zdrzewiała, mocno- i wzniesiono-gałęzista, okragławo-kątowata, cisawo-szara, — a młode pędy szarawe i jakby opylono-opilśnione. Liście nader gęste, naprzemianległe, pokrycia pędów za młodu a później prawie-nagie; dółno 2 razy- a górne 1 raz-pierzastodzielne — w łatki niemal-nitkowate i tępe; najwyższe zaś czasem prawie-całkowite. Koszyczki mnogie, kątowe, zwisłe, kuliste, drobnouchne, jakby w gronach 1stronnych — tworzących wraz wiechę tęgą i ulistnioną, — o łatkach kielichokrywy wydrążonych, w brzegu szeroko prężrzysto-błoniastych, szarawo-miękkowłosych, — kwiatkach zielonawo-żółtych, środkowych około 18 a promieniowych 3 do 7. — Porasta wzgórza spieczyste w Europie południowej i na Wschodzie dziko, a uprawne nadzwyczaj częste po naszych ogródach; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Woń ma przyjemną i smak gorzkawy: a z niego *zielo i wierzchołki Bożydrzewka* — herba et summitates Abrotani, dawniej przez lekarzy a dziś od ludu jako lek domowy używanem jeszcze ciągle bywa, już wewnątrznie tak jak piołunowe, już zewnątrznie — zwłaszcza w cierpieniach gardła i ust.

GAT. 7. *B. roczna* (A. annua LIN.).— Ziele roczne całe nagie; z łodygą do 8' wzniesioną, przytępłą, kątowo-rowkowaną, z czasem czerwieniejącą, odstającą rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, (5" i 3"), dolnymi 3 razy- górnymi 2 razy- a najwyższymi 1 raz- piérzastodzielnymi lub całkowitymi, — o łatkach równowąskich i kończystych; z koszyczkami w wiśchach, zwisłymi, kulistymi, wielkości owoców kolendry, — o łatkach kielichokrywy szeroko- i przejrzysto-obrzeżonych. — Pospolita w Syberii południowej, w Chinach i w Persyi północnej; kwitnąca w sierpniu i wrześniu: — sadawaną bywa od Chińczyków w gorączkach trawiących, w czerwonych, wrzodach gnilnych i w. i. — a od Syberyjczyków używaną do barwienia czerwonych safranów.

GAT. 8. *B. chińska* (A. chinensis LIN.).— Podkrzew cały popielaty; którego — łodygi liczne, do 3' wysokie, obłe, kręśowane; liście gęste, bezogonkowe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, (1" i 1/2"), ku podstawie zwężone, z wierzchu szarowłose a spodem białe kutnerowate, — dolne 3- lub 2-łatowe i tępe, a górne całkowite i równowąskie; koszyczki kątowe, drobne, często zwiste, w gronkach złożonych, — o kielichokrywie dzwinkowatej, wełnistej, w brzegu łatek cisawo-zeszlętej i strzępiasto-ząbkowanej, — a kwiatach żółtych. — Zwykła w Chinach, Japonii i Syberii południowej; kwitnie latem. — Z jej to liści pokrycia kutnerowatego, przyrządzają Chińczycy tyle u nich używane przypiekadła (moxa); a prócz tego ziele zadają jako wzmacniające żołądek, przeciwkurczowe i pomnażające czyszczenia miesięczne.

GAT. 9. *B. Glistnik* (A. Contra LIN.), w starych zielnikach *Piotłynem glistnym*, *Glistnikiem* i *Cytwarem* mieniona. — Podkrzew odstającą i długo-gałęzisty, od samego prawie-bezlistnego odziomka; z gałązkami ku końcom gałęzi licznymi, krótkimi, odstającymi, — cały pokryty białą, cienką i łatwą do starcia pajęczynową wełną. Liście ma pozgromadzone ku wierzchołkom odnóg, prawie-wiązkowe, zaledwie 1/4" długie i tyleż szerokie, dłoniasto-piérzastodzielne, prawie-nagie, szarzielone, i pod szkłem powiększającym gruczołeczkowe;

o łatkach równowązkich i tępych. Koszyczki podłużnie-jajowe, drobne, bezszypułkowe i poskupiane tak — iż tworzą kłos przerywany bezlistny; z kielichokrywą o 10—15 łatkach jajowatych, tępych, błoniasto obrzeżonych, gładkich, nieco wypukłych i z żółtymi gruczołkami na grzbiecie; z kwiatkami 3—4ma środkowymi, a 1—2ma promieniowymi. — Ojczyzną jój Persya, skąd i dalej na Wschodzie rozszérzyła się; kwitnie latem. — Z niej to pochodzą tak zwane *nasiona Glišnikowe* lub *Cytwarowe lewanckie* — semina Cinnae v. Santonici v. Contra — levantica, tyle słynny od najdawniejszych czasów aż po dziś dzień — lek, we wszelkich cierpieniach dzieci z czerwivości wynikających; które prócz tego należą i do wzmacniających żołądek.

Cytwaru, dostarcza prócz tego wiele roślin z tego rodzaju; wszelako najwięcej znane w handlu — pochodzą z

GAT. 10. *B. skupionój* (*A. glomerata* SIEB.) — podkrzewu: z łodygą na 2' wzniesioną, okrągławo-kątową, prawie-rowkową, odstająco-więchowato rozgałęzioną, w odziomku prawie-nagą i szaro-cisawą, a ku górze porosłą wełną delikatną i łatwą do starcia; z liśćmi nielicznymi, drobnymi, wełnistymi, dłoniasto-3 — 4szczępnymi w łatki równowązkie, tępe i nabrzmiale brzegiem, — a najwyższymi o 1 lub 2 łatkach albo téż całkimi; z koszyczkami drobnuchnymi, kulisto-jajkowymi, po 2—3 poskupianymi bez szypulek a prawie pozrastalymi — w kupki nieco odległe od siebie, i to w kątach drobnych listków, — o kielichokrywy łatkach 10 — 14, zbito ułożonych, żółtawo- lub zielonawo-szarych, opylono-opilśnionych i przejrzystych brzegiem: — rosnącój w Palestynie, a kwitnącój latem; z której pochodzą *nasiona Cytwara barbarzyjskiego* lub *afrykańskiego* — semina Cinnae, Santonici v. Contra — barbarela v. africana v. indiae.

GAT. 11. *B. Cytwara* (*A. santonica* LIN.), podkrzewu: którego — łodyga 2stopowa, podnosząca się, gałęzista, szarawa od delikatnych wełnistych włosków dolegających; liście podobnie porosłe,

ogonkowe, do 3" długie,— odziomkowe 2 razy- a środkowe 1 raz-
piérzastodzielne,— najwyższe zaś całkowite i postaci łatek poprzedza-
jących, to jest równowazkie i tępe; koszyczki malónkie, obłe, szy-
pułeczkowe i wzniesione, w gronach jednostronnych i często poodgi-
nianych, licznych na końcach gałęzi i łodygi,— o łatkach kielicho-
krywy 10—12, welnistych, wewnętrzných łopatkowatych i błoniasto
obrzeżonych, dłuższych od zewnętrznych,— o 5 kwiatach, pomię-
dzy którymi często ani jeden żeński:— rosnącej około Astrachanu,
w Tatarji i Persji; kwitnącej latem;— która dostarcza *nastom cy-
twarowych tatarskich*— semina *Cinnæ tatarica*, naj-
mnień cenionych w handlu, a zwykle pochodzących z przymieszania
kilku innych gatunków.

GAT. 12. *B. żydowskićj* (A. judaica LIN.)— także podkrze-
wu: o łodydze 1½stopowej, obłej, mocno rozgałęzionej w odnogi
odstające i najdłuższe w środku téjże wraz z niemi— opilśnionej
krótko, zbity i białawo-szaro; liściach bardzo drobnych, przewrotnie-
jajowatych, tępych, białawo-szaro kutnerowatych,— dólnych 3—5łat-
kowo piérzasto-wcinanych, z łatką środkową jeszcze raz wkrawaną,—
pośrednich jeszcze mniejszych, o 3—5 łateczkach bardzo tępych i pra-
wie-ząbkowatych z każdój strony,— a najwyższych prawie-całobrze-
gich; koszyczkach półkulistych, wzniesionych, w gronach końcowych
1stronnych,— o łatkach kielichokrywy 7—8, żółtawych, kosmatych,
tępych, z których wewnętrzne dłuższe i w przejrzystym brzegu rzę-
sowate,— o kwiatach żywo-żółtych:— pospolitój w Egipcie, Arabii i
Palestynie, a kwitnącej latem;— z której *Cytwar* tylko w miejscu
używa wziętości.

GAT. 13. *B. pospolita* (A. vulgaris LIN.), także
kiedys *swójską*, a nieco później *Bylnikiem* zwana.—
Ziele trwałe: u którego— kłęb prawie-pionowy, grubo-
ści palca, twardy, gałęzisty, wypustny, o licznych długich
i żółtawych korzonkach. Łodygi liczne, rdzeniste, na 6'
wzniesione, obławo-kątowate, zielone lub czerwonawe,
nagie albo lekko omszono-opilśnione,— z gałęziami od-
stającemi. Liście z wierzchu ciemnozielone i nagie, a
spodem białe- lub siwo-kutnerowate; korzeniowe, o-
gonkowe, sercowate, tępe, 2 razy piérzastodzielne— w ła-

ty 3--5łatkowe, a łatki lancetowate i prawie-ząbkowane lub w wyższych całobrzegie; łodygowe niższe również ogonkowe, ale tylko raz piérzastodzielne, — a wyższe bezogonkowe; kwiatowe zaś równowazko - lancetowate i całobrzegie. Koszyczki jajowe, prawie-bezszyplęczkowe, wzniesione, w kłosowatych gronach wiérzchołkowo-kątowych tworzących wraz wiechę wydłużoną; o łatkach kielichokrywy kosmato - welnistych, zewnętrznych dużo węższych niż wewnętrzne jajowate i przejrzysto a szeroko obrzeżone; kwiatach środkowych 5—7, brudno-czerwonawych, z krajem wzniesion o odstającym, ze znamionami ułożonemi w gwiazdkę 6-promieniową, — a promieniowych 7—9, żółtawych, w kraju krótko rozszczépanych. — Jak najpospolitsza po miedzach, okopach, około dróg, płotów, ponad brzegami strumieni i rzék, oraz na murach i rumowiskach w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od lipca do września. — Przed laty dość powszechném było użycie *ziela i wiérzchołków Bylicy czerwónéj i białéj* — herba et summitates Artemisiae rubrae et albae, z dwóch jéj odmian o łodydze zielonéj i czerwónéj, w sposób odpowiedni piołynowym; także korzeni obumarłych i czarniawych, pod nazwiskiem *węgla Bylicy czerwónéj* — carbo Artemisiae rubrae: przed niedawnym zaś czasem poczęto zalecać same włókna korzeniowe, jako *korzeń Bylicy pospolitéj* — radix Artemisiae vulgaris, przeciw padaczce.

W tenże sam sposób używaną także bywała:

Gat. 14. *B. pontycka* (A. pontica Lm.), niegdys *Piołynkiem włoskim i pontyckim* mieniona: ziele trwałe, całe białawo-szare; z kłębem sdrzewiałym, posiomym, wypustnym, wielokorzonkowym; sło-

dygami kilkoma, na 2' wzniesionemi, cienkimi, obłemi, kutnerowatemi, prawie-pojedynczemi, bo zaledwie w samym końcu z kilkoma krótkimi gałązkami; z liśćmi dość gęstymi, odstającymi lub nawet poodginanymi, krótkoogonkowymi, często z obu stron zarówno białawo-szaro opilśnionymi,— niższymi 2 razy a wyższymi 1 raz-pierzastodzielnymi w łatki równowąskie i tępe,— a podkwietnymi prawie całkimi; z koszyczkami w gronach krótkich i pojedynczych, prawie-kulistymi, zwisło-szypułeczkowymi,— o łatkach kielichokrywy szarawo-białych, wewnętrznych szerszych i błoniasto obrzeżonych,— a kwiatkach żółtych, środkowych 20—30 a promieniowych 12—15:— porastająca wzgórza słoneczne i góry w Europie środkowej i południowej, oraz na Wschodzie; kwitnąca w sierpniu i wrześniu:— z której do dziś dnia jeszcze na południu, używanem bywa ziele wierzchołki *Piołynu pontyckiego* lub *rymskiego*.

PODRODZAJ 4. *Piołyn* (*Absinthium* TOURN.).— Koszyczki kulistawe. Kwiatki promieniowe żeńskie, środkowe obupłciowe, a wszystkie płodne. Osadnik włosisty.

GAT. 15. *B. Piołyn* lub *Piołun* (*A. Absinthium* LIN.), zwykle *pospolitym* zwany.— Ziele trwałe: którego— kłęb ukośny, bardzo gałęzisty i mocno-włóknisto okorzeniony: łodyga do 4' wzniesiona, obła, krésowana, prawie-kutnerowato szara, gałęzista górą, w odziomku czasem drzewiejąca: liście w dotknięciu miękkie przez pokrywającą je cienką i jedwabisto-siwą pilśń; dólne długoogonkowe, do 3ch razy pierzasto wcinane,— z łatkami jeszcze wcinanemi lub całkowitemi, podłużnie lancetowato-tępemi; pośrednie 2 razy podobnie wcinane i jeszcze średnioogonkowe; a najwyższe coraz krócej ogonkowe aż do bezogonkowych, od 1raz pierzasto wcinanych do 3szczepnych,— a wreszcie w całkowite przechodzące: grona wierzchołkowo-kątowe, liczne, odstającowzniesione, pojedyncze lub złożone, wraz tworzące wydłużoną wiechę— z koszyczków prawie-kulistych i

zwisłych,— o kielichokrywach szarojedwabistych, z łatkami zewnętrznymi szerszymi i zeszlęmi,— kwiatkach zaś cytrynowo-żółtych z czasem ciemniejących, z których środkowych 80—90 poodginanych w kraju— a promieniowych 14—16,— o osadniku wypukłym.— Nader zwyczajny po murach, rumowiskach i pustkowiach w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— *Ziele i wiérzchołki Piołyna*— herba et summitates Absinthii, pod ogólną nazwą *Piołuna* lub *Piołunka*, od najdawniejszych czasów utrzymują się w użyciu— choć już może więcej domowém, jako środek wzmacniający zwłaszcza przyrząd trawienia, przeciwnieźny i przeciwczerwiowy.— (*Absinthium vulgare* LAM.).

Oprócz już w poprzednich podrodzajach opisanych, zalecają się— jako działające na sposób *Piołyna*:

GAT. 16. *B. drzewna* (A. arborescens LIN.), także *Piołyn drzewny* dawniejszych: krzew nader strojny, do 4' wysoki, w odziomku nagi z korą szarą, a ku górze z gałęziami ulistnionemi i popielatemi; którego liście dość gęste i ze wszęch miar podobne piołynowym, lecz dużo wężsiej łatkowe, popielato jedwabiste; gałązki kwietne pojedyncze, z koszyczkami jak w tamtym aż do kwiatków:— pospolita po wybrzeżach morza śródziemnego, kwitnąca także od lipca do września:— której ziele dużo wonniejsze i przyjemniejsze, miłszém jest do użycia niż piołynowa.

GAT. 17. *B. alpejska* (A. Mutellina VILL.), u dawnych *Piołyn biały* lub *széroki*.— Ziele trwałe: którego— kłęb zdrzewiały, wielogłowy, cisy; łodygi liczne, na 7" podnoszące się, całkiem pojedyncze, drobno- i białowłosiste; liście ogonkowe, — w odziomku skupione, dłoniasto-wielodzielne w łaty 3.—5 szczępné, z łatkami równowązkami i zaostrzonemi,— łodygowe odległe i podobnieź wcinane w łatki najczęściej całobrzegie lub

niekiedy wkrawane, — a najwyższe najwięcej 3szczepne; koszyczki podłużne, pojedynczo wzniesione w kątach liści, najniższe odległe i na $\frac{1}{2}$ calowych szypułkach, pośrednie na krótszych, a najwyższe 3 — 4 bez szypułek i prawie skupione, — z kielichokryw kosmato-jedwabistych łatkami w brzegu i końcu ciawem, — a kwiatkami żółtawymi. — Porasta najwyższe Alpy pierwotne, od Salzburga aż do Włoch; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Ziele to wraz z następującem, wielce bywa cenione od miejscowych góralów, jako środek wzmacniająco - pobudzający; także jako rodzaj *herbatki szwajcarskiej*, dawniej przepisywanej przez lekarzów pod nazwiskiem *ziela Iwinki białej* lub *Piolyńska alpejskiego* — herba Genippi albi v. Absinthii alpini.

GAT. 18. *B. lodowinowa* (A. glacialis LIN.). — Ziele ze wzzech względów podobne *alpejskiej*, a różniące się głównie: liśćmi srebrzysto-biało-jedwabistymi, o łatkach dużo węższych; koszyczkami zaledwie 3—5ma na końcu łodygi, i to kulistymi a prawie-bezszypułeczkowymi: — wiele rzadsza od tamtej na Alpach tyrolskich, szwajcarskich i piemonckich: — używaną bywała i bywa za poprzedzającą i pod jej nazwą.

RODZAJ. 985. *Wrotycz* (Tanacetum LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate, — promieniowe 1szerego-we, 3—4zębne, żeńskie, — a środkowe 4 — 5zębne, obupłciowe albo płonne. Kielichokrywa dzwonkowata, dachówkowata. Osadnik wypukły, nagi. Główniki bezogoniaste. Znamiona bezprzyrosteczkowe. Ziarnczaki jednostajne, beztrzoneczkowe, kątowne, gładkie, z krążkiem w szczycie wielkim. Puch bądź żaden, bądź błoniasto - koronkowaty, całki lub równoząbeczkowy, lub też nierówny i od zewnątrz prawie-1stronny.

GAT. 1. *W. swojski* (T. vulgare LIN.), niewiem z kąd także *Pizmem* zwany.— Ziele trwałe: w którym— kłąb gruby i gałęzisty, wielogłowy i wypustny, włókni-stokorzeniowy; łodyg kilka, do 3' i wyższych, tego wzniesionych, okrągławo-kątowatych, pojedynczych, nagich, od dołu a czasem i w wiérzchołku czerwonawych; liście krótkoogonkowe i bezogonkowe, nagie, do 5" długie, od odziomka 2 razy- a dalej 1 raz-wcinane— w końcu piérzastodzielnie a przy podstawie przerywano-piérzasto, w łatki podłużne, tępawe, piłkowane grubo lub też wkrawane; baldaszkogron złożony, równowysoki; koszyczki liczne,— o kielichokrywie z łatek gęstych, omszonych i cisawo obrzeżonych,— a kwiatkach ciemno i cisawo - żółtych, nader zbitych, tworzących tarczę początkowo wklęsłą a później płaską do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, z których promieniowe 3szczepne, w kraju; ziarnczaki podłużnie - przewrotnie - jajowe, zwykle 5żebkowe, z puchem krótkim i obrzeżającym.— Bardzo pospolity po zaroślach zwłaszcza wiklowych, po miedzach, ponad rowami i strumieniami całej Europy i Azji środkowej, a po ogrodach uprawny w odmianie *kędzierzawej* (T. v. *crispum*); kwitnie od lipca do września.— Ma on cały woń właściwą kamforowato-przenikliwą, a smak ostro-korzenno-gorzki: używanymi zaś były *ziele, kwiaty i nasiona Wrotyzo*— herba, flores et semina Tanacetii, te ostatnie czasem pod nazwą *nasion cytwarowych średnich*— semina Cinnae media, głównie w czerwivości u dzieci, w osłabioném trawieniu i ztąd wynikłych delegliwościach, w zimnicach, w różnych kurczowych niemocach, w dnie i wstrzymanych czyszczeniach miesięcznych. W lékarstwie bydlęcém, zwłaszcza też owczém, gra to ziele nader

ważną rolę— jako zapobiegające, a razem jako leczące motyllice i inne czerwiwniętrzne.

RODZAJ 986. *Suchotustka* (*Helichrysum* DEC.).— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- lub różno-płciowy; kwiatki wszystkie rurkowate,— promieniowe 1szeregowe, nieliczne, 5ząbkowe, cieniuchno-rurkowe i żeńskie,— a środkowe obupłciowe, większych rozmiarów. Kielichokrywy dachówkowatęj łatki zeszcłę, dólne schodzące się lub promieniowo odstające. Osadnik płaski, bezplewinkowy, nagi, dołeczkwataty lub włókienkowaty. Główki w podstawie 2szczeciste. Znamiona wystające i zaledwie zgrube w końcu. Ziarnczaki beztrzoneczkowe, bezdzióbe, ze znamiączkiem w szczycie. Puchu 1szeregowego szczeci nieco chropawe lub brodate w końcach, już wolne, już zrosłe podstawami równo albo nierówno, a czasem i gałęziste.

GAT. 1. *S. żółta* (*H. arenarium* DEC.), także *Suchotnik*, *Kocanki żółte*.— Ziele trwałe: mające kłęb pionowy, nieco rozgałęziony, wielogłowy, z niewielu włóknistymi korzonkami; łodyg kilka, przeszło na 1' podnoszących się, pojedynczych, obłych, białoszarych; liście naprzemianległe, wpółobójnujące, 2" długie, niższe $\frac{1}{3}$ " wyższe zaś $\frac{1}{12}$ " szerokie, brzegiem nieco-wwinęte, łopatkowate lub równowazkie, z obu stron-welnisty - kutnerowate, barwy łodygi; koszyczki w baldaszkogronach złożonych, cytrynowo-żółte a czasem prawie pomarańczowe,— o kielichokryw żółtych i lśnących łatkach tylko w podstawach welnistych, a do tego wewnętrznych falisto-karbkowanych,— z osadnikiem całkiem nagim,— a puchem szorstkowłosistym.— Częsta w Europie i środkowej Azji, po piaskach i lasach szpilkowych; kwitnie od lipca do września.— Dawniej *kwiaty Ko-*

oanek żółtych— flores *Stoechadis citrinae*, za potarciem słabo wonne i lekko ściągająco-gorzka, sadawanymi bywały w zastoinach brzusznych, nabrzmieniu wątroby, w żółtaczce, w biegunkach, czerwonych i w czerwivości; w tychże celach dziś jeszcze od ludu gdzie niegdzie używanymi bywają. Włożone pomiędzy suknie, mają wystraszać mole.— (*Gnaphalium arena-rium* LIN.).

W taki sam sposób, używaną także bywała

GAT. 2. *S. krzewna* (H. *Stoechas* MÖNCH.), krzew do 3' wysoki:— z liśćmi rozrzuconymi, równowązkimi, podwiniętymi, zarówno z łodygą wełnisto-kutnerowatymi; z baldaszkogronem złożonym, skupionym,— o kielichokrywy kulistój łatkach wietko dachówkowatych,— a kwiatkach żywo-żółtych:— rosnąca po piaskach i płonnych skałach Europy południowej, także latem kwitnąca;— która dostarczała tak zwanych kwiatów *Kocanek neapolitańskich*— flores *Stoechadis neapolitanae*.— (*Gnaphalium Stoechas* LIN.).

GAT. 3. *S. krwista* (H. *sanguineum* KOST.), u starożytnych *Oblapą wonną* zwana.— Ziele trwałe; z łodygą na 1' wysołą, bezgałęzną, obłą, kosmatą; z liśćmi naprzemianległymi, zbiegającymi, łopatkowato-lancetowatymi, płaskimi, całobrzegimi, z obu stron wełnisto-i białawo-kutnerowatymi,— z których dólne z koniuszkiem rudym i nagim w wiérzchołku; z baldaszkogronem wiérzchołkowym— koszyczków jajkowato-kulistawych, z kwiatkami od krwisto-czerwonych aż do różowych.— Rośnie w Egipcie i Syryi; kwitnie latem.— Sławnym był z niej korzeń, jeszcze od HIPOKRATESA używany w kaszlach długotrwałych, w dychawicy wozgrzywój, w trudném moczeniu, w chorobach macicy i w ukąszeniach jadowitych; liście zaś zewnętrznie w cierpieniach ocznych.— (*Gnaphalium sanguineum* LIN.).

RODZAJ 987. *Ukwap* (*Filago* Tourn.), także *Micennica*. — Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy, z osadnikiem nitkowato wydłużonym i zaledwie w końcu nieco-szerszym; z kielichokrywy łatkami dachówkowatymi, prawie nie do odróżnienia od plewinek osadnikowych, z których zewnętrzne w grzbiecie welniste a reszta zeschła. Kwiatki w kątach niższych plewinek pojedyncze, żeńskie, — a wyższe liczne i to od zewnątrz żeńskie a wewnątrz obupłciowe lub męskie przez zrośnięcie; z koronami żeńskich nitkowatymi i zaledwie ząbeczkowemi, a obupłciowych rurkowatymi i 4—5zębnymi. Główniki ogoniaste. Znamiona przytępione. Ziarnczaki obłe, jakby brodaweczkowane. Puch kwiatków środkowych nitkowato-szczecinkowaty, a skrajnych odmienny lub żaden.

GAT. 1. *U. polny* (*F. arvensis* LIN.), w starych zielnikach *Ukwap*. — Ziele roczne; z łodygą do 10" wzniesioną, gęsto i wiechowato rozgałęzioną, białowelnistą; z liśćmi podobnie pokrytymi, wzniesionymi, równoważko-lancetowatymi, (2" i $\frac{1}{6}$ "), naprzemianległymi, całobrzegimi, kończystymi; koszyczki prawie-bezszypułkowe, drobne, kątowe i końcowe, ostrokrężne, po 3—6 w kupkach wielkości grochu całkiem zbito-owelonionych, po okwitnieniu odosabiające się, — o łatkach kielichokrywy tępo-lancetowatych, w brzegu i końcach błoniastych, — a kwiatkach żółtawych z puchem białym. — Bardzo pospolity po polach, wrzosowiskach i pustkowiach; kwitnie w lipcu i sierpniu. Dawniej z niego ziele *Ukwapa* — herba *Filaginis* v. *Impiae* zadawanem bywało przez lekarzy, w krwotokach i czerwonych. — (*Oglifa arvensis* CASS.).

Tegoż samego ziela, dostarczał także

GAT. 2. *U. niemiecki* lub *swójski* (F. germanica LAM.), lub *Kocanki swójskie*. — Ziele roczne; którego łodyga do 12" wzniesiona lub podnosząca się, kilkakrotnie widlastodzielna, brudno-kutnerowata; liście wzniesione, pokrycia łodygi, — dółne prawie łopatkowate, przytępione, (1" i $\frac{1}{2}$ "), — a górne równoważko-lancetowate, w przytępionym wiérzchołku cierńkiem zakończsone; koszyczki drobne, podłużnie-jajowe, prawie-bezszypuleczkowe, po kilka w kupkach kulistych w rozwidleniach i na końcu łodygi oraz gałązek, — o łatkach kielichokrywy lancetowatych, na wydatnym grzbiecie welnistych, w kraju i w wiérzchołku lánąco-nagich, z długim i ostrym końcem czerwonym lub żółtawym, — a kwiatkach żółtawych, 4ząbkowych: — bardsa zwyczajne wszędzie po polach i pagórkach w Europie; kwitnące wraz z poprzedzającóm: — z którego ziela szczególnie zalecano w biegunkach i czerwunkach u dzieci. — (*Gifola germanica* Cass.).

RODZAJ 988. *Kocanki* (*Antennaria* R. BRWN.). — Koszyczki wielokwiatkowe, rozdzielno- lub prawierozdzielno - płciowe. Kielichokrywy dachówkowatej, łatki w końcach ubarwione lub zeschłe. Osadnik wypukły, jamęczkowaty. Korony rurkowate, żeńskie nitkowate, 5zębne. Głównki na wpół wystające, w podstawie 2szczetne. Szyjka żeńskich w końcu wrębna; męzkich zaś całkowita lub załedwie-wrębna, często zroniona. Ziarnczaki obławe. Puch 1szeregowy, w żeńskich niteczkowaty a w męzkich maczugowaty.

GAT. 1. *K. rozdzielнопłciowe* (A. dioica GÄRTN.), u dawnych białe lub przyczerwieńsze. — Ziele trwałe, darniste: którego — kłęb czołgający się, z licznymi wypustkami korzeniącymi się i ulistnionymi, z wieloma korzonkami włóknistymi; łodyga bezgałęzna, na 6" najwyżej wzniesiona lub podnosząca się, zbity-welnisto kutnerowata; liście naprzemianległe, — korzeniowe różyczkowate, lancetowato-łopatkowate, z krótkim końcem

często fałdkowatym, $\frac{1}{2}$ "—1" długie, z wiérzchu zielonkawie i delikatnie ~~vopillnione~~, a spodem całkiem białokutnerowate, — łodygowe zaś równowazko-lancetowate, wzniesione lub przytulone; koszyczków 3—9, w baldaszkogronach skupionych, — o kielichokrywy łatkach tępych, w podstawie welnistych a zresztą nagich, zeschłych, nieco-lśnących, w męzkich przewrotnie-jajowato-łopatkowatych i różnie-czerwonych, a w żeńskich lancetowato-łopatkowatych i białych. — Nader powszechne w całej Europie, po wzgórzach, górach, wrzosowiskach, piaskach i glinkach; kwitnie w maju i czerwcu. — *Kwiatki Kocane białych* — flores *Gnaphalii* v. *Pilosellae albae* v. *Pedis Cati*, nie pomalą dawnymi czasy używanymi bywały w długotrwałych kaszlach, wrzodach płucnych, krwiopluciu, w czerwonych, w biegunkach, z powodu lekko-ściągających własności. — (*Gnaphalium dioicum* LIN.).

Tak samo używają w ojczyźnie

GAT. 2. *K. perłowych* (*A. margaritacea* R. Bawn.): różniących się od poprzedzającego gatunku, z którym wreszcie zgadzają się — wzrostem 2stopowym; brakiem wypustków; łodygą rozgałęzioną; liśćmi gęstymi, wydłużono-lancetowatymi, zaostrzonymi, ($\frac{4}{4}$ " i $\frac{1}{2}$ "), wpółobójmującymi i podwiniętymi brzegiem; baldaszkogronami złożonymi z koszyczków skupionych, prawie-kulistych, białych lecz bez połysku, — o łatkach w końcu poszarpanych a w cisawej podstawie lekko-welnistych, — o kwiatach żółtych: — rosnących po górach w Ameryce północnej, a podobno i w Europie; kwitnących w lipcu i sierpniu; — dostarczających *ziela Kocane perłowych* — herba *Gnaphalii margaritaceae*.

RODZAJ 989. *Wonikrotka* (*Osmitopsis* CASS.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe języczkowe, bezpłciowe, — a środkowe rurkowate, rozszerzone w podstawie, 5ząbkowe i

obupłciowe. Kielichokrywa dzwonkowata, wieloszerogowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bez plewinek. Główniki ogoniaste. Znamiona tępe. Ziarnczaki jednostajne, w szczycie z dołeczkiem nabrzątko-obrzeżonym; bez puchu.

GAT. 1. *W. kosmata* (O. asteriscoides CASS.).— Krzew na 2' wysoki, dość gruby, gałęzisty; z liśćmi gęstymi, naprzemianległymi, bezogonkowymi, lancetowatymi, (2" i $\frac{1}{3}$ "), kończystymi, ku wierzchołkowi drobno-piłkowanymi, kropkowanymi przejrzysto i wraz z łodygą kutnerowatymi, — dolnymi poodginanymi a górnymi nieco odstającymi; z koszyczkami przeszło 1" w średnicy, o promieniach krótszych od tła środkowego, pojedynczych, końcowych, — których kielichokrywa łatki tępe, wewnętrzne listkowate i z obu stron miękkowłose, a zewnętrzne prawie-suche, 3nerwowe, obrzeżone błoniasto i miękkowłose tylko w wierzchołku i na grzbiecie, — plewinki osadnikowe zaostrome, pileczkowane i włosiste w wierzchołku, — kwiatki środkowe żółte, prawie obłe, od zewnątrz w wierzchołku gruczołkami podłużnymi — a na wewnątrz przy podstawie gębczastymi ciążkami pokryte, — promieniowe zaś białe i włosiste na zewnątrz a gruczołkowe na rurce. — Rośnie na miejscach wilgotnych przylądka Dobrej nadziei; kwitnie w marcu i kwietniu. — Woń ma przenikliwą jakby kamfory; dla tego też używaną bywa w Ojczyźnie dla pobudzenia potów, oraz jako rozpędzająca — wewnątrz i zewnątrz; a na ten ostatni cel, przyrządzają z niej po tamiecznych lékarniach, tak zwany *wyskok Stokroci* — Spiritus Bellidis. — (Osmites. LIN.).

Również i

GAT 2. *W. camphorosa* (O. camphorina Less.), odróżniająca się jedynie — wzrostem mniejszym i nagością zupełną; liśćmi $1\frac{1}{2}$ " długimi a $\frac{1}{6}$ " szerokimi; łatkami kielichokryw wewnętrznymi kropkowanymi, wielonerwowymi, i równowązkami plewinkami; oraz kwitnieniem o miesiąc późniejszym: — używaną bywa pod tém samém nazwiskiem, ale ma być dużo dzielniejsza.

RODZAJ 990. *Verwoetka* (*Neurochlaena* R. BRWN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; z kwiatkami wszystkimi 5zębnie-rurkowatymi. Kielichokrywy dachówkowatęj łatki podłużne, wydatno-3nerwowe, tępe, listkowate. Osadnika płaskawego plewinki odpowiednie łatkom kielichokrywy. Główki zamknięte, bezogoniaste. Znamiona odgięte, z wybiegłym ostrokrężkiem. Ziarnczaki omszone, obło-wartołkowate, bezdzióbne, w trzoneczka nabrzęklego i ukośnego wydrążeniu osadzone. Puchu 1szeregowego szczecinki ob tętnie, chropawe i trwałe.

GAT. 1. *N. lobata* (N. lobata R. BRWN.). — Podkrzew: o lodydze do 8' wzniesionej, gałęzistej, obłej, kręśowanej, miętko-włosistej, — a gałęziach odstających i rowkowanych; o liściach naprzemianległych, 4calowych, tęgowłosych z wierzchu a prawie-kutnerowatych spodem, — dólnych jajowato-lancetowatych, zaostzonych, grubowcinano-piłkowanych, w podstawie 3łatowych lub jakby-włóczniowatych, — a górnych szeroko-lancetowatych, piłkowanych i całych; o baldaszkogronach złożonych, równowysokich, skupionych; o koszyczkach znacznych, — z kielichokrywą prawie-jajową, równą kwiatom, a jej łatkami dolegającymi, żółtymi z wyjątkiem najniższych cisaowych, — z kwiatkami żółtymi; o ziarnczakach przewrotnie-ostrokrężnych. — Porasta góry Zachodnio-indyjskie; kwitnie w kwietniu. — Ziele jej i kwiaty mo-

cno-gorzkie, cenią tameczni jako lek wzmacniający żołądek i podnoszący trawienie. — (*Conyza lobata* LIN.).

RODZAJ 991. **Pomornik** (*Arnica* LIN.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowate, żeńskie i bez pręcików lub też ze zronionymi, — a środkowe obupłciowe, rurkowane, 5zębne i szorstkie na rurce. Kielichokrywy dzwonkowatej i 2szeregowej, łatki równowązkolancetowate i równe. Osadnik płaskawy i włóknikowaty. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka podłużne, zstępująco-omszone, ucięte lub zakończone krótkim ostrokęrzykiem. Ziarnczaki obławe, w obu końcach zcieńczone, nieco-żeberkowane i szorstkawe. Puch 1szeregowy, gęsto-włosisty, tęgi, brodato-szorstkawy.

GAT. 1. *P. górny* (*A. montana* LIN.), u starych zielopisarzów *Trank angielski*, u późniejszych *Kupalnik pospolity*. — Ziele wieloletnie. Kłąb ukośny, do $\frac{1}{3}$ " gruby, w końcu jakby ugryziony, zewnątrz cisy lub żółtawy a wewnątrz białawy, od spodu porośły licznymi długimi i pojedynczymi korzonkami włóknistymi. Łodyga przeszło na 1' wzniesiona, obła, krésowana, pojedyncza lub też w wierzchołku z 2—4 gałązkami kwiatowemi naprzeciwległemi i bezlistnemi, miętko-kutnerowata i z gruczołonośnymi włosami — a z tąd lępka. Liście korzeniowe zazwyczaj 4' w różyczkę, jajowate, lub podłużnie-jajowate i zwężone ku podstawie a w wierzchołku tępe, (5" i 2"), ogrubnie, całobrzegie, 3—5nerwowe, blade-zielone, z wierzchu ostrawe i pokryte podobnie łodydze lecz nie tak kosmato, a spodem nagie i gładkie; łodygowych naprzeciwległych, 1 lub 2 par odległych, znacznie mniejszych, bezogonkowych, zrosłych

podstawami, w parze dółnej postaci korzeniowych a w górnej wązko-lancetowatych i czasem nawet prawie-naprzemianległych. Koszyczki na 2" w średnicy, nieco-zwisłe, na końcu łodygi i gałęzi pojedyncze i długoszypułkowe, ciemno-złoto-żółte lub prawie-pomarańczowe; z kielichokryw łatkami 10—20, zaostrzonymi pokrycia łodygi, rzęsowatemi i często w końcach ciemnoczerwonymi; z kwiatkami środkowymi mnogimi, o rurca korony szorstkowłosej, — a promieniowymi 10—20, również szorstko-rurkowymi lecz z języczkiem wązeczkwatym, równowązkim, ucięto-3ząbkowym w zwężonym końcu, często z niodokształconymi lub wolnogłówkowymi pręcikami. Ziarnczaki czarno-cisłe, pokryte szeregowo tęgimi włoskami. — Rośnie po polanach górskich i alpejskich w Europie środkowej, a dość często po łąkach równinowych i suchych w północnej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Odgrywa on już od pary wieków, nader ważną rolę w lekarstwie; gdyż *korzeń, liście i kwiaty Pomornika* lub *Tranka angielskiego* — radix, folia et flores Arnicae, do dziś dnia nie wychodzą jeszcze z użycia — zwłaszcza też kwiaty, jako środek pobudzający błony śluzowe i surowicze, układ limfatyczny i naczyniowy, oraz mózg i nerwy obwodowe. Głównie zadawano je w gorączkach łożnych, durowych, nerwowych, gnilnych i wszelkich innych z wielkiem opadnięciem i przytłumieniem sił; w podobnych cierpieniach płuc i przewodu pokarmowego, w porażeniu ogólném lub częściowém, w gwałtownych stłuczeniach, wstrząśnieniach mózgu, wewnętrznych wynaczynieniach krwi i t. p. W dawnych czasach panowania pomorów, miały one także czynić nie mało przysługi.

RODZAJ 992. *Omteq* (*Doronicum* LIN.).—
 Koszyczek wielokwiatkowy, różnoplciowy; kwiatki promieniowe 1szeregowy, języczkowe, żeńskie, z pręcikami zronionymi lub bez żadnych, — a środkowe rurkowate, 5ząbkowe, obupłciowe. Kielichokrywy kilkoszeregowej łatki równoważkie, prawie-równe i zaostrome. Osadnik nieco-wypukły, bezplewinkowy. Główki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, w samym szczycie pędzelkowate, — a promieni krótkie i tępe. Ziarnczaki podługnie-wartółkowate, rowkowane, bezdzióbne i bezskrzydłe. Puch w promieniach żaden lub tylko o 1—3 szczecinach, a w środku wieloszeregowo-szczecinowaty.

GAT. 1. *O. lewartowij* czyli *lampartowij* (D. *Par-dalianches* LIN.). — Ziele trwałe: którego — kłęb ukośno-pozioły, mięsisty, białawy, podłużny, nieco-ściśniony, jakby wstawowato-obrączkowany, z boków i górą wypustny, a spodem zcieńczony w długi koniec, — z licznymi i długimi korzonkami włóknistymi: łodyga pojedyncza, górą gałęzista, $1\frac{1}{2}'$ — $4'$ wzniesiona, kręśowana i rowkowana, nieco-ostra, dęta, zarówno z liśćmi kosmatawo-krótkowłosa: liście naprzemianległe, tępe, — korzeniowe i łodygowe dólne sercowate, na ogonkach długich i rynienkowatych, — dalsze łopatkowato-sercowate, na krótszych ogonkach w brzegu blaszką obwiezionych i obejmujących łodygę swą podstawą 2łatkową, — a reszta bezogonkowe, przez zwężenie ponad podstawą jakby uszkowato-ob obejmujące, — z wyjątkiem najwyższych okrągławo-sercowatych i szeroko obejmujących: koszyczki długoszypułkowe, pojedyncze na końcu każdej gałązki, do $2\frac{1}{4}''$ w średnicy; z kielichokrywą dzwonkowatą, o 30—36 łatkach jajowato-lancetowatych, długokończystych i rzęsowatych, dłuższych od środka;

z kwiatkami cytrynowo-żółtymi, z których promieniowe bardzo liczne i klinowato-lancetowato-wydłużone; z osadnikiem wypukłym, drobno-dołeczkowatym, porośłym włoskami miękkimi a krótkimi.— Porasta polana górskie i alpejskie, od środka Europy aż do Włoch górnych; kwitnie od maja do sierpnia.— Kłęb jego słodkawo-korzenny i słabo-wonny, jako *korzeń Omiega*, *Niedźwiadka* lub *Pajęcznika*— *radix Doronici*, dawniej bywał dość wysoko ceniony ze swych skutków przeciwjadowych; a obok tego poczytując go sam za jadowity, używano jako trutkę na lewarty i rysie,— z kąd téż nazwa gatunkowa wzięła początek: rzeczywiście zaś posiada on własności pomornikowego, lecz dużo słabsze.

Pod tą samą nazwą, zbierało i używano także korzenie:

GAT. 2. *O. Niedźwiadka* (*D. scorpioides* Willd.), któremu udzielono tego nazwiska, z powodu podobieństwa jego kłębu do owada niem oznaczonego,— odznaczającego się: tymże kłębem mięsistym, bezwypustnym, w górze grubym i csubatym, a w dole wąsko- i łękowato-wydłużonym; liśćmi korzeniowymi pierwszymi dwoma sercowatymi, resztą sarówno z łodygowymi rombowo-jajewatymi,— a wszystkie wykrawano-ząbkowanymi i szorstkawo-włosymi wraz z łodygą:— rosnącego i kwitnącego, prawie wszędzie gdzie i poprzedzający:— oraz

GAT. 3. *O. Pajęcznika* (*D. austriacum* Jacq.), także wilczym mianionego dawniej: którego — kłęb krótki i przygryziony, pokrywają włókna korzeniowe rzadkie, tworząc niby pajaka postać; łodyga do 3' wzniesiona, gałęzista, kątowata, szorstkawo-włosa; liście korzeniowe sercowate, tępe i ogonkowe, całe do 6" długie,— łodygowe coraz mniejsze, i to dolne łopatkowate, z ogonkiem krótkim, sercowato-oskrzydłym i obejmującym,— pośrednie jajowato-kończyste, na ogonku jeszcze krótszym i bardzo-szeroko skrzydlastym,— a najwyższe bezogonkowe i lancetowate,— wszystkie zaś pokrycia łodygi; wszystkie wzniesione i o 2 przysadkach szorstkich,— z kielichokrywą jak w *leucartowym*, lecz równą kwiatkom środka— także żółtym,

równia jak i promienie na 1" długie: — rosnącego w tychże samych okolicznościach w Europie środkowej i północnej, a kwitnącego od czerwca do sierpnia.

RODZAJ 993. *Przeciwień* (Klelnia LIN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obu- a rzadko różnopłciowy; kwiatki 5zębnie-rurkowate. Kielichokrywa z przysadeczkami kieliszkowatymi, czasem tylko bez nich, 1szeregowa, wielołatkowa. Osadnik płaski, nagi. Główki bezogoniaste. Znamiona uwieńczone krótkim i w podstawie rzęsowatym ostrokrężkiem. Ziarnczaki bezdziobe. Puch kilkoszeregowy, szczecinowaty, chropawy.

GAT. 1. *P. ostromłęczów* lub *euforbiów* (K. Antephorbium DEC.).— Podkrzew 12' i wyższy, cały nagi; z łodygą mięsistą, wzniesioną, obłą, grubą, modrawo oszronioną, — a gałęziami na końcach onéjże prawie wstawowatemi, górą ulistnionemi, spodem zaś prawie ostremi przez liczne blizny okrągławe i białawe; z liśćmi śrubowatymi w 3 szeregach, licznymi, na krótkich ogonkach przedłużających się na gałęzie w 3 linie zbiegające, podłużnie-jajowatymi lub lancetowatymi, zastrzonymi, w brzegu jakby-ściśnionymi, płaskimi, nagimi, białawo- lub stalowo-oszronionymi; z baldaszko-gronami licznymi na końcach gałązek, — o koszyczkach szypułkowych, pojedynczych, ponaginanych, — a kwiatkach białawych ze szkarłatnemi słupkami.— Rośnie w Afryce południowej i Etyopii; kwitnie w lutym i marcu.— Sok jego kleisty, obwijający i chłodzący, uważano zawsze jako przeciwny skutkom jadowitych *Ostromłęczów*.— (*Cacalia Antephorbium* LIN.).

GAT. 2. *P. płochowoliśny* (K. nerifolia HAW.), odróżniający się — wzrostem zaledwie 6oalowym; liśćmi bezogonkowymi, lancetowatymi, (3" i 1/3"), tylko z wierzchu oszronionymi modrawo, a spodem czerwawymi i z wydatnym nerwem głównym; baldaszko-

nammi końcowymi, pomiedaylistnymi, wietkimi, o 4—5dzielnymi i nitkowatych szypuleczkach, a przysadeczkach prawie-szydławatych; z koszyczkami na tychże pojedynczymi — o kielichokrywach zrosłatkowych, 6zębnych, o pół krótszych od białawo-żółtych kwiatków: — pospolity na wyspach kanaryjskich i w Indyach wschodnich, a kwitnący w październiku i listopadzie; — dostarcza liści po roztarciu woni pietrasznikowój, których odwarem tameczni leczą goście i różne liszaje zwłaszcza też parchy. — (*Caecalia Kleinia* LIN.).

GAT. 3. *P. figowaty* (*K. ficoides* HAW.); odznaczony należyście — liśćmi obłą-ściśnionymi i zaostrozonymi, a wiechę kwiatków białych końcową; — rosnący na Przylądku Dobrzej nadziei; — dostarcza liści, tamże jako ogórki kiszonych, oraz jadanych za jarzynę. — (*Caecalia ficoides* LIN.).

RODZAJ 994. **Starzec** (*Senecio* LESS.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy i bezpromienny, lub różnopłciowy i promieniowy; kwiatki promieniowe 1szeregowie, jęczyczkowate, żeńskie, — a środkowe obupłciowe, 5zębno-rurkowate. Kielichokrywy już nagięj już z kieliszkiem łuskowatym — łatki 1szeregowie, często zgangrenowaciałe w końcach, brzegiem zeschłe, w grzbiecie zaś 2nerwowe. Osadnik bezplewinkowy, nagi i gładki lub jamkowaty. Główniki bezogoniaste. Znamiona środka ucięte, tylko w samym szczycie pędzelkowate. Ziarnczaki obławe lub rowkowano-kątowate, bezdzióbe i bezskrzydłe. Puch kilkoszeregowy, włosisty, odpadający, — z szczetkami prostemi, cieniuchnemi, prawie równemi i zaledwie chropawemi.

GAT. 1. *S. wielki* lub *Jakóbek* (*S. Jacobaea* LIN.), w dawnych zielnikach *Przymiot wielki*, *Lomignat*, *Kwiat Śgo Jakóba*. — Ziele trwałe, całe nagie lub też włosiste, aż do kosmatego. Kłęb obły, ukośny, o wielu korzeniach włóknistych. Łodyga do 2' i wyżej wzniesiona, górą gałęzista, rowkowana, obła, często w odziomku albo nawet cała brudno-czerwona. Liście tępe; ko-

rzeniowe ogonkowe, podługne i ku zwężonej podstawie
 prawie-lirowato ząbkowano-wcinane; niższe łodygowe
 prawie-bezogonkowe, lirowato-pierzastodzielne, — z
 łatą końcową podłużną lub tak jak w liściach najwyż-
 szych pierzastodzielnie wcinaną, — a łatkami bocz-
 nemi tępemi, podłużnemi, całkiem lub też — w wyższych
 łodygowych wcinano-ząbkowanemi albo nawet postrzę-
 panemi i 2—3łateczkowemi, brzegiem powwijanemi i
 coraz węższemi. Koszyczki w baldaszkogronach równo-
 wysokich, na długich szypułkach — wraz z kielichokry-
 wami $\frac{1}{4}$ calowemi i półkulistemi — porośłych welną łatwo
 ściérającą się, z rozmaitymi 10—12tu promieniami lub
 bezpromienne; z łatkami kielichokryw w podstawie
 garbatemi, a w ostrym końcu gangrenowatemi. Ziarn-
 czaki delikatnie szczecinkowate. — Bardzo zwyczajny po
 suchych łąkach, zaroślach, rumowiskach i około dróg —
 w całej Europie, Azji środkowej i Ameryce północnej;
 kwitnie od czerwca do września. — Z niego pochodziło
 dawniej *ziele Śgo Jakóba* — herba Jacobaeae,
 bezwonne lecz ostro-gorzkie, używane w czerwonych,
 w ślinogorzu, w kaszlach długotrwałych; — a zewnętr-
 nie jako odmiękczająco-rozpędzające.

GAT. 2. *S. glądkolistny* lub *pogański* (*S. sarraceni-*
cus LIN.), dawniej także *Przymiotowe ziele*. — Ziele
 trwałe; z kłębem wypustnym, wiolokorzonkowym; z łodygą
 pojedynczą, na 4' i wyżej wzniesioną, obławo-kątowatą,
 zupełnie nagą; z liśćmi licznymi, lancetowato-wydłużo-
 nymi, nieco z obu końców zwężonymi, zaostrozonymi, nieco
 skórzastymi, nagimi albo tylko brzegiem lekko omszono-
 mi, prawie 2 razy piłkowano-ząbkowanymi, — o ząbkach
 powginanych końcami; z baldaszkogronem wiechowatym,
 równowysokim, o równowąskich przysadkach; z ko-

szczykami na zgrubłych i nikło-omyszonych szypułkach, — o kielichokrywie obło-wartokowatej, omszono- i w końcach zeschno-łatkowej, — a kwiatkach żółtych, z których promieniowych prawie zawsze 8.— Pospolity po miejscach wilgotnych, wiklach, zaroślach i po nad brzegiem wód w całej Europie; kwitnie od lipca do września. — Używany był zarówno z *Nawłocią*, jako *ziele przymiotowe* — herba *Consolidae sarracenicae*; najwięcej w zatkaniach brzucha niższego i jako pędzący moc.

GAT. 3. *S. pospolity* lub *mały* (*S. vulgaris* LIN.), u dawnych *Przymiot mały*. — Ziele roczne; którego — łodyga około 1' wzniesiona, pojedyncza albo gałęzista, obło-kątowata i naga; liście mięsistawe, cokolwiek łączące z wiérzchu, a spodem czasem międko-omzone, obejmujące, podłużnie-lancetowate, tępe, na 3" długie, piérzasto wcinane, — najniższe jakby w ogonek zwężone i zatokowato piłkowane, — wyższe piérzastodzielne w łatki podłużne i tępe, ale ostro- i nierówno-ząbkowane; baldaszkogrony nieco zwisłe, z początku zbite a później rozłożystsze, na końcach łodygi i gałązek, 3—6- i więcej- koszyczkowe, z szypułkami welnistó-kosmatemi; koszyczki drobne, bezpromieniowe, z 10przysadeczkowym kieliszkiem, — z kielichokrywy obłój łatkami grzbiecistemi i gangrenowatemi w końcach, — z kwiatkami żółtymi; ziarnczaki nerwiste, z drobnuichnymi cierńkami na nerwach; a puch równy koronom, biały, z włoskami nikło-ząbeczkowanymi. — Jeden z najpospolitszych po polach, rolach, około dróg i po pustkowiać całej Europy i Ameryki północnej. — Jest on bezwoni i lekko słono-gorzkiego smaku; a mimo to, dawano dawniej z niego *ziele przymiotowe* lub

Starca— herba *Senecionidis* wewnątrz w czerwici, w morzyskach, w kurozach i w skąpych czyszczeniach miesięcznych; a zewnątrz zalecano jako odmiękcujące, rozpędzające i dojrzewające— w ropniach.

PLEMIE 5.

Karczochowe (*Cynareae* LESS.).

Korony przejrzyste, umiarowe lub prawie-umiarowe,— promieniowe rzadko języczkowe. Osadnik nagi albo jamkowato-włókienkowaty. Szyjki obupłciowych górą węzłkowato, zgrubłe, często na węzłku pędzelkowate, z ramiączkami zrosłymi lub wolnymi i omszonymi na zewnątrz. Gruczołków znamionowych szereżki nie wystające, dochodzące do końców ramiączek i tamże wraz spływające.

RODZAJ 995. *Nogietek* (*Calendula* NECK.).

— Koszyczek wielokwiatowy, różnopłciowy; kwiatki promieniowe 2—3szeregowy, języczkowe, żeńskie,— a środkowe rurkowe, męskie. Kielichokrywy niewieloszegowej łatki odosobnione. Osadnik płaski i nagi. Korony w podstawie szorstkie. Główniki krótkie, ogoniaste i szydełkowate. Szyjka zakończona w ostrokrętek węzłkowaty, szorstki i wrębny w końcu; w promieniach krótka,— ze znamionami długimi, wysmukłymi, od spodu gładkimi a z wierzchu gruczołeczkowymi. Jajniki promieni łękowate, środka zaś zronione. Ziarnczaki w środku żadne, a w promieniach 2—3szeregowy i różnie upostacione, bo — zewnętrzne wydłużone w dzióbek,— pośrednie w końcu ucięte, w grzbiecie cierńkowe, mniej więcej wgięte, krajami zaś wypłaszczone w błonkę

wklęsłą albo płaską i wcinano-ząbkowaną, — wewnętrzne zaś obrączkowate lub tylko wwiniete, w grzbiecie cierniste, — a wszystkie płodne i bez puchu.

GAT. 1. *N. lékarski* (*C. officinalis* LIN.), dawniej także *Miesiącziem* zwany. — Ziele roczne: mające — korzeń pojedynczy lub włóknisto-rozgałęziony; łodygę do 2' wzniesioną, dość okrągło-kątową i cokolwiek szorstkowłosą; liście mięsistawe, z obu stron miękawo-albo szorstko-włosiste, — dólne przewrotnie-jajowato-łopatkowate a górne także lancetowate, już całobrzegie, już z odległymi i krótkimi ząbkami, już niewyraźnie wykrawane, wpółobójmujące, nieco lépkawe. Koszyczaki pojedyncze na końcach gałęzi, do 2" w średnicy, wzniesione, — o kielichokrywy płasko-półkulistej łatkach 10 — 25, równych środkowi, równowazko-lancetowatych i krótkowłosych, — o kwiatach lénących, od białawo-żółtych aż do pomarańczowych, z liczbą promieni odpowiednią łątkom kielichokrywy, do $\frac{3}{4}$ " długich a $\frac{1}{10}$ " szerokich; ziarnczaki różnej wielkości, łódkowate, miękko-cierniste, powginane. — Dwiki rośnie na Wschodzie i w Europie południowej, na miejscach uprawnych, na rumowiskach, po winnicach i t. p. a u nas chodowany po wszystkich niemal ogrodach i ogródkach aż do włóścińskich; kwitnie od lipca do października. — Przed laty w niemalém użyciu było *ziele i kwiatki Nogiетка* — herba et flores *Calendulae*; które niezbyt dawno znówu poczęto wznawiać, dla wielkiej ilości *kalenduliny* w nich zawartej. Zalecano je jako otwierające, rozpuszczające i wzbudzające poty; najwięcej ziele w zatkaniach trzewiów brzusznych, w żółtaczce, w chorobach gruczołów — nawet rakowatych, w braku czyszczeń miesięcznych; kwiaty zaś w cierpieniach łonnych złośli-

wych, co większa — w pomorze. W handlu — używają tych ostatnich do fałszowania szafranu i pomornikowych.

GAT. 2. *N. polny* (*C. arvensis*): odróżniający się — wzrostem znacznie mniejszym; łodygą rozpięrzchło-podnoszącą się; liśćmi ostro-lancetowato-sercowatymi; oraz ziarnczakami węższymi, a zewnętrznymi nawet nie wgiętymi i lancetowato-szydełkowatymi; — nawet w Europie środkowej chociaż rzadko dziko rosnący, — bywał podobnież używanym jako *ziele i kwiaty Nogietka polnego* — herba et flores Calendulae sylvestris.

RODZAJ 996. *Przegorzań* lub *Jeżonóg* (*Echinops* LIN.). — Koszyczki 1kwiatkowe liczne, zgromadzone na spólnym osadniku kulistym i nagim, — z których najwyższe wcześniejsze; z kielichokrywą ogólną o niewielu małych i poodginanych łatkach. Kielichokrywa właściwa trwała, wielołatkowa, potrójna; z łatkami zewnętrznymi włosowatemi, krótszemi i tworzącemi jakby pędzel, — pośredniemi cokolwiek dłuższemi, prawie łopatkowatemi i zaostrozonymi, — a wewnętrznymi wydłużonemi, długokończystemi i łódeczkowatemi. Korony rurkowate i to krótko, w kraju nierówno-5wzrębne. Pręcików nitki gładkie i zrosłe aż po same łatki korony; główki zaś bezogoniaste, ale często brodate w podstawach. Znamiona wolne, łękowato rozchodzące się. Ziarnczaki obłe, jedwabisto-kosmate. Puch króciuchny, jakby koronkowaty, o włosach strzępatych.

GAT. 1. *P. właściwy* (*E. spaerocephalus* LIN.), także *Jeżonóg ruski*. — Ziele 2roczne: którego — łodyga czasem do 6' wzniesiona, tęga, rowkowana, kléisto omszona, pojedyncza lub o kilku gałęziach wzniesionych; liście pomarszczone, z wierzchu zielone i kléisto omszone, a spodem szarawo-białe i gęsto jakby-wełnisto omszone, tylko z nerwami tęgowłoszemi, — dolne bardzo

wielkie, ogonkowe, nastroszono-2rasy-pierzastodzielne w łaty podłużno-jajowate, kończyste i zatokowo wcina-no-cierniste, — górne zaś bezogonkowo obejmujące łodygę, sercowato-jajowate i zatokowo-cierniste; koszyczki końcowe, pojedyncze, kuliste, do 2" w średnicy, — o kielichokrywach w podstawie otoczonych ościami białymi, a ich łatkach rzęsowatych i kléisto omszonych, zewnętrznych drobnych a wewnętrznych w cierni wydłużonych, — o kwiatach białych i blado-niebieskich. — Zwykły po miejscach suchych i skwarnych kamiénistych, w Europie środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniej *ziele Przegorzana* — herba Echinopis, zadawano jako otwierające i rozpuszczające.

RODZAJ 997. *Załawian* (*Cardopatum* Juss.). — Koszyczek niewielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, dłoniasto-5wrębne, z rurką w podstawie garbatą, a łateczkami w końcu stwardlemi. Kielichokrywy podłużnej i dachówkowatęj łatki niewieloszerogowe, skórzaste, — zewnętrzne w brzegu cierniste, a w szczycie z szydłowatym cierniem odgiętym, — wewnętrzne zaś suchawe i ciernisto-ząbkowane. Osadnik szczupły i włókienkowaty. Pręcików nitki gładkie, a główki z przyrostkiem ostrym w końcu, oraz z 2ma ogonkami długimi i wstecz-szorstkimi. Znamiona króciuchne, tępe. Ziarnczak prawie-jajkowy, zcieńczony w podstawie, w szczycie zaś wydłużony w szyjkę, jedwabisto-kosmaty. Puch z 8—10 łuseczek, 1szeregowych, nierównych, nieco-ząbeczkowanych, długości szyjki.

GAT. 1. *Z. baldaszkogronowy* (*C. corymbosum* Juss.). — Ziele trwałe: którego — kłab pionowy, gruby, prawie-marchwiowaty, nieco-rozgałęziony, w szyi czubaty,

czarniawo-ciszy zewnątrz a wewnątrz żółtawy; łodyga na 9" wzniesiona, grubości palca, w końcu widlasto-baldaszko-gronowata, czerwona i naga; liście nagie, bardzo ciemnozielone, — korzeniowe dość wielkie, różyczkowate, głęboko-piérzastodzielne — w łaty także piérzastodzielne, ząbkowane i mocno cierniste, — łodygowe zaś mniejsze, wpółobójmujące łodygę i również cierniste; koszyczki drobne, na końcach gałęzi po 6—8 poskupiane a pojedyncze w ich rozwidleniach, otoczone okrywowatymi liśćmi najwyższymi, — o kielichokryw łatkach wewnętrznych kończystych, pośrednich ciernistych, a zewnętrznych piérzastodzielnie-ciernistych, — z osadnikiem plewinkowato-ciernistym, — a kwiatkami 8—15, błękitnymi. — Rośnie w Europie południowej, w Grecyi, na Wschodzie i w Afryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Korzeń tej rośliny ostry, słowny w starożytności, poczytywany był za jadowity; a używanym bywał zewnętrznie w świerzbie i innych wyrzutach skórnych, oraz we wrzodach toczących i w bólu zębów. — (*Carthamnus corymbosus* LIN.).

RODZAJ 998. *Opterstka* (*Saussurea* DEC.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki jednostajne, z rurką cienutką, gardzielą brzuchatą, a krajem 5wzrębnym. Kielichokrywy wieloszerzegowej i często dachówkowatej łatki w końcu — bez- lub z przyrostkiem. Osadnik płaski, włókienkowaty albo plewinkowaty, o plewinkach wolnych lub zrosłych, a zawsze trwałych, — rzadziej zaś nagi. Pręcików nitki gładkie; główki w wierzchołku z długim i ostrym przyrostkiem, a w podstawie z 2ma szczecinkami rzęskowatymi lub kosmato-welnistymi. Znamiona jako przedłużenie szyjki,

długie i rozchodzące się w końcach. Ziarnczaki gładkie. Puch podwójny; zewnętrzny szorstko-nitkowaty i najczęściej trwały; wewnętrzny z szczeci długo-piórkowatych, zrosłych podstawami w odpadający pierścieneczek.

GAT. f. *O. gorzka* (S. amara DEC.).— Ziele trwałe; z łodygą do 4' wzniesioną, tęgą, kątowatą, o licznych gałęziach wzniesionych; z liśćmi bezogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, w obu końcach zwężonymi, z brzegiem w dolnych zatokowym i ząbkowanym a w górnych całkowitym, nagimi, modrawo-zielonymi,— z których wyższe nieco zbiegające po łodydze; z koszyczkami po 3 na końcach gałęzi poskupianymi, tworzącymi wraz jakby baldaszkogron, do 1 1/2" w średnicy,— o łatkach kielichokrywy bezbronnych, tępych, szerokawych, błoniastych, miękkich, ubarwionych i zeschniętych w brzegu,— a kwiatach szkarłatnych.— Zwyczajna w Syberyi; kwitnąca latem.— Odwar korzenia jęj gorzkawo-słonawego, od tamsnych zadawanym bywa w cierpieniach kilowych, zwłaszcza téż w bólach kostnych téj choroby.— (*Serratula amara* LIN.).

RODZAJ 999. *Skaffjea* (*Stachellna* DEC.).

— Koszyczek wielokwiatowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowato-5wřębne. Kielichokrywa oblawa, przytulono-dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki wąskie i zaledwo spojone podstawami, trwałe. Pręcików nitki gładkie; główki w więzchołku długoprzrosteczkowe, a w podstawie o 2 ogonkach brodatych lub poezarpanych. Szyjka bródkowata w nabrzmiałym szczycie; znamiona zrosłe w podstawach, a w końcach wolnych tępe. Ziarnczaki podłużne, ze znamięczkiem w

szczycie. Puch 1szeregowy, z włosami zrosłymi po 4 i 5 w wiaseczki gałęziste.

GAT. 1. *S. rosmarinolistna* (*S. rosmarinifolia* Cass.).

— Krzew bardzo gałęzisty, cały biało kutnerowaty, do 12' wysoki; z gałęziami wysmukłymi i nieco-kątowatymi; z liśćmi bezogonkowymi, równowązkimi, przytępionymi, na 1" długimi, w brzegu podwiniętym całkami alboli téż zrzadka drobniuchno-ząbeczkowanymi, z wierzchu kosmatymi a spodem biało i zbity kutnerowatymi; z koszyczkami po 3—5 w baldaszkogronach, krótkoszypułkowymi, średniej wielkości,— o kielichokrywie obło-ostrokężnej, z łatkami zewnętrznymi krótszemi i welnistemi a wewnętrznymi ostrzejszemi i czerwona-wymi w górnej połowie,— o kwiatach fiołkowawo-czerwonych, słabo lecz miło wonnych; z ziarnczakami tępy-mi i rowkowanymi, o puchu długim i białojedwabistym.— Dość pospolita po górach i skałach spieczystych w Eu-ropie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Rośli-ną tą mocno-gorzka, leczą miejscowi zatkania brzuszne, żółtaczkę, zatrzymanie czyszczeń miesięcznych i czerw-ie ludzkie.

RODZAJ 1000. *Dalewęcist* (*Carlina* Tourn.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki rurkowate, 5wrębne, gładkie. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate, ząbkowano-cierniste i rozwarłe,— a wewnętrzne wydłużone promienisto, se-schłe i ubarwione. Osadnika płaskiego włókienka po-zrastające podstawami niby w jamki brzegiem nierówno-wielowrębne. Pręcików nitki gładkie; główki w szczy-cie o długim przyrostku, a w podstawie o 2oh ogon-kach piórkowatych. Ziarnczaki obło wydłużone, okryte jedwabisto włosami dolegającymi i 2koniuszkowymi w

wiérzchołku. Puch 1szeregowy, z blaszeczek pozzrastających po 3—4 podstawami, piórkowatych.

GAT. 1. *D. przyziemny* (*C. acaulis* LIN.), dawniej białym lub *Zajęczą rzepką* i *Kasinkiem* mianowany.— Ziele trwałe: którego — kłęb pionowy, długi i gruby, w górze pojedynczy a od dołu gałęziący się, pomarszczony, guzikowaty i zwykle białawo-rdzawy; łodyga czasem prawie żadna, a czasem do 8" wzniesiona i niekiedy nawet gałęzista; liście różyczkowato rozłożone, do 16" wydłużone, nagie, zwężone — w ogonek 5całowy, ry-nienkowaty, z obu stron z drobnemi łateczkami ciernistemi, a w podstawie rozszérzony, — piérzastodzielne w łatki ząbkowano-ciernisto wcinane, tęgie, poskładane i wzniesione. Koszyczki prawie w środku różyczki liści leżące, lub w razie obecności łodygi na jej wiérzchołku, do 5" w średnicy, — o kielichokrywy łatkach zewnętrznych ciso-zielonych, piérzastodzielnych w łateczki zatkowo-ząbkowano-cierniste lub téż całkowite, a wewnętrznych kończysto-równowążkich i lśnąco-białych w postaci wieńca promienistego, — o kwiatkach lillowo-mo-drawych; plewinki osadnikowe białe, grzbieciste, 2—3 i więcej-szczępné, czasem rzęśowato poszarpane w strzępki — z których wiele po nad kwiatki wystaje maczułkowato. — Dość pospolity po skwarnych i płonnych wzgórzach i górach, a czasem i koło dróg w Europie środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Przed laty używano korzeń *Dziwięcsila białego* — *radix Carlinae, Cardopatieae v. Chamaeleontis* — albi, wydatnej lecz niemiłej woni i smaku żywiczno-gorzkiego, jako pobudzający trzewia podbrzuszne, pędzący mocz, wzniecający poty, pomnażający czyszczenia miesięczne, gubiący czerwie, — oraz jako przeciw-

kurczowy, a w większych dawkach przeczyszczający a nawet sprawujący wymioty; który mimo niezawodności skutków lekarskich, od dawna już wykluczono z lekarń. Nierozkwitłe i jeszcze soczyste koszyczki, spożywać także można za karczochy.

Podobnież jeszcze dziś miejscami w Europie południowej, spotrzebowywanym bywa:

GAT. 2. *D. roźdzetolistny* (*C. acanthifolia* ALL.), różny za ledwie: liśćmi spodem białawo-kutnerowatymi a z wierzchu za ledwie; koszyczkami podobnymi do karczochów, o łatkach wewnętrznych kielichokryw tworzących od spodu cisawo-czerwónawy wieniec; a najwięcej kwiatkami żółtymi; — rosnący po Alpach i górach wyniosłych Europy południowej, od Istrii do Piemonta, oras w Pireneach i Appeninach: — a prócz tego i

GAT. 3. *D. pospolity* (*C. vulgaris* LIN.), dawniej czarny: z kłębem wrzecionowatym; z łodygą do 12" dorastającą, wzniesioną, kręśowaną, albo pojedynczą albo też o 2—3 gałęziach dłuższych od szczytu onéjże, pajęczynowato obleczonej; z liśćmi lancetowatymi lub podługnie-jajowatymi, (2 1/2" i 1 1/2"), często złożonymi w podług, z wierzchu nagimi a spodem prawie-wielistymi, zatokowo-ząbatymi i nadzwyczaj ciernistymi w całym brzegu, niekiedy nawet jeszcze rasciernikowato-ząbeczkowanymi, — z których korzeniowe zwężone w ogonka łodygowe w półobójmujące; z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, otoczonymi przez najwyższe liście, stulającymi się w czasie suszy a roztaczającymi w wilgotnej porze, — o kielichokryw łatkach zewnętrznych żółto-cisych i piérzastodzielnie-ciernistych z cierniami gałęsiastymi, a wewnętrznych równoważko-lancetowatych bezbronych i żółtawo- albo rudawo-białawych, wieńcowato-rozłożonych, — kwiatkach zaś żółtych: — dość zwykłego po pustych odłogach, koło dróg i w lasach szpilkowych, a kwitnącego od lipca do września: — którego kłąb uchodził pod nazwiskiem *korzenia Dziewięciła czarnego* albo *leśnego* — *radix Carlinae sylvestris* v. *Heraeanthae*.

GAT. 4. *D. liposokowy* (*C. gummifera* LESS.), czyli *Lgniec liposokowy*. — Ziele trwałe, bezłodygowe: w którym — kłąb mięsisty, wrzecionowaty, na 1" gruby,

pojedynczy, białawy i młeczny: liście bardzo liczne, różyczkowate, głęboko zatokowo-pierzasto wcinane w zęby długo- i żółto-cierniowe, z wierzchu nisko-omszone a spodem białawe, zwężone ku podstawie w ogonek ry-nienkowaty i ciernisty: koszyczek najczęściej jeden w pośrodku liści dość wielki, a czasem ale rzadko 2 lub 3, prawie bez szypułki, otoczony liśćmi nieco-mniejszych, — o łatkach kielichokrywy zewnętrznych, płaskich, nieco-wielisto opileśnionych, tęgich, brzegiem ciernistych, a 3ma końcowymi cierniami dłuższymi, — pośrednich z długim cierniem w końcu, — a wewnętrznych znacznie dłuższych, o równowąskich i tępych, lecz nie tworzących wieńca; o kwiatach fiolkowawych. — Rośnie w Euro-pie południowej, Afryce północnej i na Wschodzie po miejscach pustych i płonnych; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Kłęb jej używano w puchlinach, w cier-pieniach dróg moczowych i w skórnych. Sok zaś wy-dzielający się pomiędzy łatkami kielichokrywy a zbiera-jący na welnie i cierniach tychże, żółtawy i won-ny, ścinający się w rodzaj liposoku, używa się jak ma-styk lub za lep; prócz tego i jedzą go dzieci, równie jak koszyczki i korzenie — zwłaszcza na Krecie, w Sy-cylii i Barbaryi. — (*Atractylis gummifera*. LIN.).

RODZAJ 1001. *Chaber* lub *Chabrek* (*Centaurea* LESS.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różno-płciowy, najczęściej niby-promieniowy; kwiatki promie-niowe zwykle płonne, rozszerzone, nieumiarowo-5wręb-ne; rzadko kiedy nie przewyższające środkowych, — czasem zaś obupłciowe. Kielichokrywy łatki dachów-kowate, bez- lub z rozmaitymi przyrostkami, bezbronne albo cierniste. Pręcików nitki brodawczkowate, a głów-ki bezogoniaste. Ziarnczaki ściśnięte, ze znamiączkami

bolesno-przodkowym w bliskości podstawy. Puchu szczytyny nitkowate, chropawe, najczęściej kilkoszeregowo, — wewnętrzne mniejsze i nieco-schodzące się, a nader rzadko równe lub dłuższe od zewnętrznych.

GAT. 1. *C. Jasieniec* (*C. Centaurium* LIN.), w dawnych zielnikach prócz tego zwany *Centuryą wielką* i *Garyczką włóską* czyli *wolszą*. — Ziele trwałe: którego kłaki długie, grube, gałęziste i czerwone; łodyga do 5' wzniesiona, kątowata, gałęzista i naga; liście wielkie, skórzaste, nagie, piérzastodzielne, — z łatą końcową największą, podłużnie-lancetowatą i 3dzielną, — a resztą lancetowato-przedłużonemi, prawie-żłatkowemi, nierównymi i drobno-ciernisto ząbkowanemi; koszyczki wielkie i pojedyncze na końcach odnóg, tworzące wraz baldachogron złożony, — z kielichokrywy obtej łatkami doległemi, kończystemi, całobrzegimi, czarno wełnistymi, — a kwiatkami szkarłatnymi. — Rośnie po Alpach Europy południowo-umiarkowanej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Używany był przed laty, *korzeń Centuryi większej* — *radix Centaurii majoris*, jako wzmacniający żołądek; w starożytności zadawano go w kaszlach długotrwałych, dychawicy, cierpieniach wątroby, puchlinie i t. p. czerwony zaś sok z niego, do gojenia ran. — (*Centaurium officinale* CASS.).

GAT. 2. *C. Przestrzelon* (*C. Jacea* LIN.). — Ziele trwałe, rozmaicie upostaczone: z kłębem na wpół zdrzewiałym, wewnątrz żółtym; z łodygą od 3" do 3' wysoką, częściej podnoszącą się lub niemal pokładającą się wzniesioną, już w całej długości już tylko w wierzchołku rozgałęzioną, i to — w odnogi długie i wzniesione, albo w krótkie i prawie-wiąnkowe, kątowato-rowkowane, ostro i sąrowno z resztą rośliny kosmatowo omszone: z liśćmi

najniższymi jajowato-podługnymi i długoogonkowymi, a wyższymi aż do równowąsko-lancetowatych,— najczęściej całobrzegimi, lecz czasem i sąbkowanymi lub zatokowo-piérzasto wecinanymi a nawet i wszystkimi całkiem piérzasto dzielnymi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi; o kielichokrywy kulistawo-jajowej i dachówkowatej łatkach ściśle dolegających, wygryzано-poszarpanych w górnym brzegu, już całkiem rudoci-szych już białawo obrzeżonych, nagich,— albo też dolnych rzęsowatych i wełnistobiaławych,— z przyrostkami suchawo-błoniastymi, wklęsłymi, wygryziono-poszarpanymi, w wewnętrznych ~~szeregach~~ szeregach a w najniższych jajowato-lancetowatymi; o kwiatach karmazynowych, różowych a bardzo rzadko białych,— często promienionych żadnych: z ziarnczakami blado-szarawymi, o bardzo krótkim puchu.— Bardzo zwyczajny po łąkach, około dróg, po pagórkach i górach w całej Europie i Azji środkowej; kwitnie od czerwca do września.— Gorzki i lekko ściągający *korzeń Przestrzelona czarnego* lub *Krokosza leśnego*— herba Jaceae nigrae v. Carthami sylvestris, zadawanym był dawniej na sposób innych gorzakawych leków z tej rodziny; więcej wszelako płócano jego odwarem cierpiące gardła. Może on być także użytym do barwienia na żółto, jak sierpikowy.

Tenże sam korzeń zbierano także, z

GAT. 3. *C. gorzkiego* (*C. amara* Lx.), odróżniającego się od poprzedniego, jedynie— liśćmi równowąsko-lancetowatymi, całobrzegimi i wełnistymi; oraz kielichokrywami wietkami, o przyrostkach białawych i poszarpanych— rosnącego nieco ku południowi Europy.

GAT. 4. *C. czarny* (*C. nigra* Lin.).— Ziele trwałe, wejrzenia *Przestrzelona*: w którym— łodyga 2' naj-
120.

wyższa, wzniesiona, kątowata, prawie-naga lub nieco kosmatawa, górą cokolwiek rozgałęzioną; liście — już wszystkie lancetowate już korzeniowe zatokowo-piérzasto wcinane, bądź całobrzegie bądź odległe i drobno ząbeczkowane, czasem całkiem nagie i zielone, a czasem nieco-szaro kosmatawe, z kielichokrywy zbito dachówkowatęj łatek — tylko przyrostkami widzialnymi, przytém zawsze czarnymi i kasztanowato-rzęsowato-poszarpianymi, — o kwiatach barwy różnie szkarłatnej, i jednostajnych w postaci. — Jeden z rzadszych po łąkach leśnych, w górach Europy środkowej i południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Odwarem korzenia, leczą jeszcze dziś w Sardynii liszaje i różne wyrzuty skórne; który głównie należy do mocno pędzących mocz.

Też same choroby ma leczyć

GAT. 5. *C. Świerbnioca* (*C. Scabiosa* LIN.), także *Żelaznica* zwany: ziele trwałe — o kłębie ukośnym, na 1' długim, grubym, wielogłowym; łodygach licznych, na 3' wzniesionych, tegich, kątowato-rowkowanych, nagich lub krótkowłosych, często ciawo-czerwonych, górą rozgałęzionych baldaszkogronowato, i to — w nodzi dolne ulistnione a górne całkiem bezlistne; liściach prawie-skórzastych, najczęściej wszystkich lirowatych, — z łatami podłużnie-lancetowatemi i wcinano-zatokowate lub też w najwyższych piérzasto-dzielnemi, pokrycia łodygi; kossyczkach wielkich, po jednemu na konicach ośnóg łodygi, — z kielichokrywy prawie-kulistęj, nagięj lub kosmatawęj łatkami obrzeżonemi czarno i rzęsowatemi rdzawo, z których tylko wewnętrzne przyrostkiem cisym i strzępatym są opatrzone, — a kwiataki ciemno-szkarłatnymi, rzadziej białymi: — dość swyczajna po miejscach spiekłych, po pagórkach i koło dróg, prawie w całej Europie; kwitnąca od czerwca do września.

GAT. 6. *C. Bławat* (*C. Cyanus* LIN.), w różnych częściach kraju *Bławatką*, *Modrakiem*, *Modrzeńcem*, *Chabrką*, *Wasiłką* i *Włoszką* mianowany. — Ziele roczne. Łodyga do 2' wzniesiona, obławo-5kątna, na

krawędziach ostra, dęta, prawie-welnista, — z podobnemiz odstająco-wzniesionemi gałęziami. Liście bezogonkowe, wąskie, szaro- i krótko-welniste — zwłaszcza też spodem; korzeniowe łopatkowate i całobrzegie; odziomkowe 3łatowo-wcięte, o łacie środkowej eliptycznie-lancetowatej, a bocznych równowązkich i kończystych; łodygowe dólne piérzastodzielne w łatki krótkie, równowąskie, z końcową szerszą i bardzo wydłużoną; a reszta równowązko lancetowate i całobrzegie. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi; z kielichokrywą kulistawojawą, ściśle-dachówkowatą, — o łatkach tępych, w środku jasno-zielonych, a w cisym brzegu pięknie piłeczkowano-rzęsowatych; z kwiatkami szafirowymi, czasem różowo-karmazynowymi lub białymi, promieniowymi zawsze większymi. — Jeden z najpospolitszych pomiędzy zbożem, prawie w całym świecie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Obojętne z jego promieni zbierane *kwiaty Bławata* — flores Cyani, dziś służą jedynie do przysstrajania kadzidel: dawniej atoli przypisywano im skuteczność w ukąszeniach niedźwiadka, żmii, os itp. oraz w gorączkach złośliwych, — a zewnętrznie w cierpieniach oczów; sądzono nawet iż pędzą mocz.

Takież same skutki miały sprawić, kwiaty

Gat. 7. *C. górskiego* (*C. montana* LIN.), właściwie *Bławata górskiego*; który od poprzedzającego odróżnia się — łodygą kilkocelową, prawie- lub całkiem-bezgałęzną; liśćmi lancetowatymi, zbiegającymi po łodydze, ale nagimi; a koszyczkami znacznie większymi: — oraz

Gat. 8. *C. kątolistnego* (*C. axillaris* WILLD.), odmiennego od *górskiego* z którym zresztą podobny — wzrostem jeszcze niższym; łodygą nieco-gałęziastą; liśćmi biało opajęczonymi; a koszyczkami końcowymi i kątowymi: — obu rosnących po górach i wzgórzach słonecznych: — które dostarczały *kwiatów Bławata większego* — flores Cyani majoris.

GAT. 9. *C. letni* (*C. solstitialis* LIN.). — Ziele roczne, całe kutnerowato-welniste: z łodygą na 2' wysoką; z liśćmi zbiegającymi, — w odziemku lirowatymi, dalej zatokowo wcinanymi, powyżej lancetowatymi aż do równowąskich, — przytém wietkimi i szarawymi; z koszyczkami dość wielkimi, — o łatkach kielichokrywy słomianych, z wielkimi i żółtymi przyrostkami o cierniach dłoniastych, z których środkowy najdłuższy, — o kwiatach żółtych, wszystkich jednostajnych. — Rośnie w Europie południowej, po polach i winnicach; kwitnie latem. — Dawniej dostarczał on *korzenia Ciernia letniego* — *radix Spinae solstitialis*, który jako mocno-gorzki dawniej bywał przepisywany; również gorzkie kwiaty, jeszcze dziś w Sabandyi używanymi są w zimnicach w postaci herbatki.

GAT. 10. *C. ostowaty* (*C. Calcitrapa* LIN.). — Ziele roczne, całe miękkowłose: którego — łodyga na 2' i wyższa, od samego odziomka rozpiérzchło rozgałęziona w oduogi widlastodzielne i zarówno z nią rowkowano-kątowate: liście szarawe, różnej wielkości; najniższe do 1' długie, ogonkowe, nierówne piérzastodzielne w łaty podłużne, ząbkowane, ku podstawie zwykle 2dzielne i wszystkie ciernistokończyste; wyższe zaś bezogonkowe, 3' długości, piérzastodzielne w łaty równowązkosiérpowate, ciernisto-piłkowane i zaostrzone; a najwyższe pojedyncze: koszyczki na końcach i po bokach gałęzi, bezszypułkowe; o kielichokrywie podłużnie-jajowej, nagięj, ściśle-dachówkowatej, — z łatkami zewnętrznymi wybieglami w długi poziomy i żółty ciern, a obok niego z licznymi drobnymi, — zewnętrznymi zaś bezbronnymi i pergaminowatymi; o kwiatach czerwonych, rurkowato-léjkowatych, promieniowych 3—4 a środko-

wych 5-wrębnych— z łateczką zewnętrzną znacznie dłuższą; ziarnczaki drobne, szarawe, nagie i lśnące.— Rośnie po płócnisnach i koło dróg, zwłaszcza na gruncie słonym w Europie południowej, a rzadko w środkowej; kwitnie od lipca do września.— Używaniem bywało, jego gorzkie i do bernardynkowego podobne, *ziele Osta gwiazdkowatego*— herba *Cardui stellati* v. *Calcitrapae*, w tych samych razach co i tamto: prócz tego, korzeń i nasiona zadawano jako pędzące mocz; we Francyi zaś jeszcze dziś używają kwiatów w zimniaczach.— (*Calcitrapa Hippochaestum* GÄRTN.).

GAT. 11. *C. korzeniasty* (*C. oerynthifolia* SIB. SM.). — Ziele trwałe: którego kłęb postaci i rozmiarów lukrecyowego, lecz białawy i zupełnie pionowy; łodyga na 1 1/2' wysoka, naga, o niewielu gałęziach pojedynczych; liście skórzaste, siatkowato-żyłaste i nagie,— korzenie długoogonkowe i lirowate, a łodygowe małe, podłużnie-jajowate, nieco-sercowate obejmujące łodygę; kossyczki pojedyncze na końcach gałęzi, jajowo-obławe,— z kielichokrywy łatkami skórzastymi, kończystymi, całobrzegiemi, nagimi i dolegającymi,— a kwiatkami żółtymi.— Rośnie na Wschodzie, zwłaszcza na Libanie; kwitnie latem.— Dostarczał on niegdyś słynnego korzenia, zwanego *radix Behen albi*, mającego własność rozweselania umysłu i wzmacniania pamięci, a podobno i odmładniania.

RODZAJ 1002. *Drapacz* (*Cnicus* VAILL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, jednostajny; kwiatki wszystkie rurkowate, 5-wrębne, — skrajne płonne, cieniućkie ale równe środkowym. Kielichokrywa jajowa i z przysadkami; o łatkach dolegających, skórzastych, wydłużonych w przyrostek długi i twardy

piérzastodzielnie i odstająco ciernisty.— Osadnik płaski, gęsto szczeciinowy, z szczeciami wyrównywanymi kwiatkom. Główki bezogoniaste. Ziarnczaki nader umiarowo w podłuż krésowane, gładkie, ze znamięczkiem z boku i blisko podstawy. Puch potrójny; zewnętrzny jako kraj owocu króciuchny, rogowaty i karbowany; pośredni z 10 szczeci długich i tęgich; a wewnętrzny z tyłuż krótkich i naprzemianległych z tamtymi.

GAT. 1. *D. lékarski* (*C. benedictus* GÄRTN.), dawnych pisarzów *Czubeł turecki*, *Oset włoski*, *Bernardynek*, a w mowie ludowej *Karda benedykta*.— Ziele roczne. Korzeń włóknisto-gałęzisty, biały. Łodyga 2' dorastająca, wzniesiona lub podnosząca się, dęta, kątowata, czerwona, od samego odziomka odstająco rozgałęziona i wraz z gałęziami mocno i biało-kosmato wełnista oraz kléista. Liście podłużne, grubo-nerwiste, nieco rzadziej od łodygi kosmate, (8" i 2"); dólne zwężone w ogonek zbiegający po łodydze, piérzastodzielne— w łaty odstające, zatokowo-ząbkowane i miętko-cierniste na ząbkach; górne zaś coraz malejące, bezogonkowe, wpółobjęmujące, nieco-zbiegające, już piérzastodzielne, już tylko zatokowo-2razy-ząbkowane ale również cierniste. Koszyczki bez szypulek, na końcach gałęzi, pojedyncze, z powodu zbyt mocnego otulenia liśćmi— zaledwie widoczne; z kielichokrywą jajową, na 1" długą, jakby osnutą powłoką pajęczynowato-bawełnistą, mocno kléistą,— o łatkach zielonawo-żółtawych, ściśle dachówkowatych, w brzegu błoniastych, z których— najniższe bezbronne a coraz wyższe coraz dłużej cierniste, wręcz najwyższe z piérzastodzielnymi cierniami bardzo długimi i żółtymi; z kwiatkami żółtymi, środkowymi 5-a skrajnymi 3-wrębnymi. Ziarnczaki do 1/2" długie,

nieco-łękowate, żebrzyste, żółtawo-szare, w podstawie skośnie przyciętej, głęboko wydrążone; puchu szczeciny gruczołkowate. — Dzikie rośnie na Wschodzie i miejscami w Europie południowej, u nas zaś po ogrodach uprawny bardzo często; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Od odległej starożytności aż po dziś dzień, utrzymuje się użycie lekarskie przyjemnie słonawo-gorzkiego zieleń a gdzieś indziej i nasion *Bernardynka* — herba et semina Cardui benedicti: pierwszego jako środka rozpuszczającego przy lekkim wzmacnianiu, w nieczynności i nieżycie lub wozgrzywości dróg trawienia, morzyskach, zimnicach, oraz w przydłuższych cierpieniach piersiowych; wszelako za mocny napar onegoż, sprawia niekiedy wymioty: nasion zaś jako wzbudzających poty, podczas wywijania się ospy i odry.

RODZAJ 1003. *Præsseltica* (Mentrophyl-lum NECK.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki umiarkowo-5wębne, czasem zewnętrznych kilka płonnych i nitkowatych. Kielichokrywy jajowej łatki zewnętrzne liściaste, pierzasto wcinane, cierniste, — a wewnętrzne podługne, załedwie-ząbeczkowane i kończysto-ciernistawe. Osadnik gruby, włókienkowy. Pręcików nitki w środku z wiązaczką szorstkawych włosków; główek zaś przyrostek końcowy tępy. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki grube, przewrotniejajowo-4ściennie, pomarszczone, w szczycie ząbeczkowato-karbowane, ze znamiączkiem ukośnem. Puch w skrajnych żaden albo prawie-żaden; w środkowych zaś plewinki — zewnętrzne dachówkowate, tępe, rzęskowate, coraz dłuższe i ostrzejsze, wieloszeręgowe, — a wewnętrzne króciuchne, ucięte, ząbeczkowane i 1szeregowe.

GAT. 1. *P. wełnista* (K. lanatum NECK.), u dawnych także *Krokosz polny*, *Oset miękki* lub *Matki Bożej*. — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną, obłą, krępowaną, omszono-wełnistą, najczęściej 3dzielną w końcu: z liśćmi podługznymi, grubo-nerwistymi, kosmato-wełnistymi; z których — najniższe na 4" długie, lirowate i ząbkowane, gęste, zwężone w ogonek, — a wyższe podobneż lecz bezogonkowe; obejmujące małe, — najwyższe jajowato-lancetowate i ledwie na 1" długie, — wszystkich zaś zęby i łaty wybiegłe w długi cierni tęgi: z koszyczkami pojedynczymi na końcach gałęzi, (2" i 1 1/2"), — o kielichokrywie jajowej, zbity pajęczynowato-wełnistej, w której łatki — zewnętrzne podobne liściom okrywowym ale od nich dłuższe, pośrednie tylko w końcach listkowate, a wewnętrzne słomiste i przytulone — kończą się w słaby cierni, — o kwiatach żółtych, 5wřębnych włateczki równowazkie. — Dość pospolity po spiekowiskach, koło dróg i po winnicach w Europie południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — W miejscu, ziela gorzkawego, używają za bernardynkowe. — (*Carthamus lanatus*. LIN.).

RODZAJ 1004. *Krokosz* (*Carthamus* TOURN). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, prawie-jednostajny; kwiatki 5wřębne, umiarowe, prawie-gładkie, z rurką rozszzerzoną po nad podstawą. Kielichokrywy łatki zewnętrzne listkowate i odstające, pośrednie wzniesione oraz w końcu z przyrostkiem jajowatym i brzegiem ciernistym, a wewnętrzne całkowite i kłująco-kończyste. Osadnika płaskiego włókienka równowazkie i gęste. Pręcików nitki gładkie; główki z tępym przyrostkiem końcowym. Znamiona zaledwie widzialne. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo-4ścienne, gładkie; bez puchu.

GAT. 1. *K. barwiński* (*O. tinctorius* LAM.), w starych zielnikach *Krokos lub Safran domowy*, *ogrodny*, *polny*, *płomy*.— Ziele roczne: którego— łodyga do 3' wzniesiona, baldaskogronowato rozgałęziona, tęga, obła, krésowana, naga i lśniąca tak jak i inne części rośliny; liście niższe wpółobójmujące, bezogonkowe, podłużne, (4" i 1"),— wyższe coraz krótsze, podłużnie-jajowate,— a wszystkie tęgie, grubo-żyłaste, odlegle ząbkowano-piłkowane i cierniste. Koszyczki pojedyncze na końcach gałęzi i łodygi, równowysokie, ($1\frac{1}{4}$ " i 1"),— o kielichokrywy brzuchato-jajowej łatkach zewnętrznych dolegających podstawami a wierzchołkami mocno odstających, postaci liści najwyższych,— wewnętrznych zaś pergaminowatych, słomiatych, długokończystych, lśnących i białobłoniasto obrzeżonych,— o kwiatach jasno żółto-pomarańczowych aż do ciemnych; ziarnczaki przeszło $\frac{1}{3}$ " długie, mléczno-białe i lśnące.— Pochodzi on z Indyj wschodnich, zkąd przeszedł jako uprawny na Wschód a ztamtąd do całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako léku, używano dawniej z niego gorzakawo-oleistych *nasion Krokosza*— semina *Carthami* jako przeczyszczających, w żółtacze, w puchlinach, w wozgrzywości dróg oddechowych; a jeszcze i dziś w ojczyźnie zadają go na przeczyszczenie, a olejem z nasion tłoczonym leczą goście i porażenia. Kwiaty zaś używane bywają do barwienia na żółto pierwiastkiem ich wyciągowym, a na czerwono żywicznym,— z którego zarazem przyrządza się jak najlepsze *rumienidło* (róż): także barwią nimi różne potrawy i ciasta, a najczęściej służądo fałszowania szafranu,— dlatego też uchodziły niegdyś pod nazwiskiem *szafranu domowego*.

RODZAJ 1005. *Ostropet* (*Silybum* VAILL.).

— *Koszyczek wielokwiatowy*, obupłciowy, jednostajny; kwiatki nierówno-5wřębne, niby-paszczkowate, z rurką dłuższą o połowę od kraju. Kielichokrywy jajowej łatki liściaste,— zewnętrzne rozszerzone w przyrostek jajowaty i długo-kończysto ciernisty, brzegiem ciernisto-piłkowany,— a wewnętrzne lancetowate i całkie. Osadnik mięsisty, włókienkowaty. Pręcików nitki łwiąszeczkowe i brodawczkowate; główek przyrostki krótkie. Ziarnczaki ściśnione, gładkie, w podstawie ze znamiączkiem szerokim, a w wierzchołku z pierścionkiem rogowatym puchonośnym. Puch wieloszeregowy, ze szczecin krótkobródkowych.

GAT. 1. *O. Podgorzał* (*S. marianum* GÄRTN.), także *Petrost* i *Kostropacz*.— Ziele roczne: o korzeniu pionowym, grubym, dość pojedynczym; łodydze 6' i wyżej tęgo-wzniesionej, obłej, kręsowanej, pajęczynowato-kosmatěj, rozgałęzionej od połowy; liściach podłużnych, gładkich, nagich, prawie-łanących, na tle ciemno-zieloném po nerwach żyłasto i szeroko biało-pasiastych, wpółobėjmujących swą włócznieową lub sercowatą podstawę; z których— korzeniowe nadzwyczaj wielkie, bo niekiedy przeszło 1' długie, różyczkowato-rozpostarte, nieco zwężone w ogonek, zatokowo-pięrzastodzielne i ciernisto-ząbkowane,— wyższe tylko zatokowo-ciernisto wcinane,— a najwyższe prawie-całkie, na pół złożone i poodginane; o koszyczkach pojedynczych, długosypułkowych, wielkich; z kielichokrywy jajowo-brzuchatěj łatkami nader ściśnionymi,— zewnętrznymi listkowatymi, brzegiem gęsto ociernionymi, z przyrostkiem przeszło łcalowym i poziomo odstającym a nerkowatym,— wewnętrznymi zaś zeszlóbloniastymi, całobrzegimi, cier-

nisto-zaostrzonemi; z kwiatkami szkarłatnymi albo białymi: o ziarnozakach ukosnie-wydłużonych, drobnych, gładkich, lśnąco-cisych z jaśniejszemi plamkami,— a puchu białym.— Dziki pospolity po pustkowiach w Europie południowej a zdziczały w środkowej, u nas zaś jako strojny po ogrodach; kwitnie od czerwca do września.— Starodawni lekarze, przepisywali *ziele, korzeń i nasienie Ostropesty*— herba, radix et semen Cardui Mariae; dwoje pierwsze jako rozpuszczające i otwierające, w zimnicach, puchlinach, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i t. p: nasiona zaś olejne, w chorobach piersiowych. Młode listki korzeniowe, miejscami jadają jak karczoszkowe.— (*Carduus marianus* LIN.).

RODZAJ 1006. *Pępek* (*Onopordon* VAILL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki 5wrebnne, jakby-paszczykowate, zgrube w podstawie kraju. Kielichokrywy jajowo-kulistawej łatki dachówkowate, skórzaste, wydłużone w przyrostek lancetowaty i w ciern zakończony. Osadnik mięsisty, jamkowaty w dolki błoniaste i zatokowo-ząbkowane. Pręcików nitki gładziuchne; główki w końcu z nadrostkiem równowazko-szydełkowatym, oraz z 2ma krótkimi ogonkami w podstawie. Znamiona zrosłe prawie do samego końca. Ziarnczaki przewrotnie-jajowo ściśnione, 4graniaste, poprzecznie pomarszczone. Puchu łuseczki wieloszeregowy, zrosłe podstawami w obrączkę rogowatą, nitkowatą, brodawkowatą lub bródkowato-piórkowatą.

GAT. 1. *P. pospolity* (*O. Acanthium* LIN.), dawniej *Oset powłoczny, podwórzowy, Głosecz i Czartopłoch*. — Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty; prawie-wrzecionowaty, gruby, nieco-gałęzisty, biały. Łodyga 6 i

wyższa, wzniesiona, tęga, gruba, obła lub też skrzydłata przez liście zbiegające po niej, od połowy rozgałęziona, ciernista i zarówno z liśmi białawo-wełnisto kutnerowata. Liście korzeniowe podłużnie-jajowate, na 1' wydłużone, zwężające się w ogonek, kątowato-zatokowe w łatki ciernistokończyste; łodygowe coraz mniejsze, nierówno zatokowo-ząbkowane cierniste; najwyższe lancetowate i całkowite. Koszyczki wielkie i końcowe, na długich szypułkach prawie 4skrzydłych i zatokowociernistych; z kielichokrywą półkuliastą, — o łatkach tęgich, odstających, ciernisto-kończystych i ociernionych w brzegu piłkowanym, — z których najniższe poodginane, a reszta wzniesione; z kwiatkami ciemno-różowymi, rzadko białymi. — Jak najzwyczajniejszy wszędzie koło budynków, dróg, po pustkowiach i rumowiskach w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniejsi lekarze, przepisywali *korzeń i ziela święte Osta powłócznego* lub *Popłocha* — radix etherba recens Cardui tomentosi, Spinae albae v. Onopordi; pierwszy jako środek otwierający, rozpuszczający i pędzący mocę — w ciekączkach, puchlinach i t. p; drugiego zaś sok wyciśnięty we wrzodach rakowatych i w wyrazach skórnych. Miejscami korzenie obłuszczone oraz łodygi i nerwy liści — młode, jadają jak karczoszkowe; zielone koszyczki jak karczochy; z nasion zaś wytłaczają nie zły olej.

RODZAJ 1007. *Karczoch* (Cynara VAILL.). — Koszyczek wielokwiatowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie-paszczykowato 5wębne — w łateczki kraju sgrabłego nader nierówne w podstawie i o pół krótsze od rurki. Kielichokrywy jajowej i dachówkowatej łatki skórzaste, wybiegłe w przyrósstek lancetowaty

i cierniem zakończony. Osadnik płaski, włókienkowaty. Pręcików nitki brodawczkowate; główki zaś z przyrostkiem bardzo tępym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki przewrotnie jajowo-ściśnione, 4graniaste, twarde i gładkie, ze znamiączkiem szerokim i ukośnym. Puch kilkoszeregowy, piórkowaty,— z ostkami wolnymi w podstawach, a osadzonemi na odpadającej obrączce. ..

GAT. 1. *K. prawdziwy* (C. *Scolymus* LIN.), w dawnych zielnikach *Karczofł*, *Karciok*, *Arciok bezostny*.— Roślina trwała; z korzeniem mięsistym, długim, grubym i gałęziącym się; z łodygą do 3' wzniesioną, grubą, obłą, rowkowaną, omszoną, nieco rozgałęzioną w górze; z liśćmi wielkimi, miękkimi, z wiérzchu bladezielonymi a spodem lekko- i białawo-opilánionymi,— korzeniowymi na ogonkach i piérzasto-wócinanymi w łaty już podobnie, już tylko ząbkowato i mało co cierniste,— łodygowymi zaś tylko nierówno-ząbkowanymi; z koszyczkami pojedynczymi na szczycie łodygi, wielkości dwóch pięści, nagimi,— o kielichokrywy jajowej lub tępo-ostrokrężnej, łatkach wielkich, różnie-jajowatych, nieco wgiętych, w miękkiej cierń zakończonych, mięsistych, grubych, zielonych lub czerwono-cisawych,— o kwiatach jasno fioletowawo-czerwonych.— Dziki rośnie w Afryce północnej i w Europie południowej, a uprawny po ogrodach reszty Europy, jednak nie wszędzie zadawalnia jego wykształcanie się; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Przed laty jego korzeń i łodyga— bardzo gorzkie, zachwalanemi bywały jako rozpuszczające i pędzące moczkę w puchlinach; dziś jednak pozostało tylko użycie zielonych koszyczków, jako ulubionej i wykwintnej jarzyny.

GAT. 2. *K. Karczomek* lub *Kard* (C. Cardunculus LIN.), dawniej *Karchoch kolonyet*: ziele także trwałe i całkiem do *prauzdniego* podobne, ale — nieco wyższe; o łodydze przez liście górne abiegające ciernistój; liściach nader grubo- i mięsisto-nerwistych, głęboko 2 razy piérzastodzielnych, zbiegających po łodydze, ciernisto-brzéznych w ciernie żółte, z wiérzchu białawo-zielonych a spodem białe kutnerowatych; kossyczkach duże nmiéjszych niż w tamtym, z łatkami kielichokrywy cieńszymi i długo-ciernistymi oras węższymi: — rosnący tam gdzie i piérwszy, zarówno uprawiany i wraz z nim kwitnący: — dostarcza również jarzyny, ale nie z kossyczków tylko z młodych łodyg i nerwów liściowych, przyrządzanych jak asparagi; w Hiszpanii zaś i Francyi południowej przechowują jego kwiatki, celem użycia onychże do zwierania młéka.

RODZAJ 1008. *Oset* (Carduus GÄRTN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupiciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielą podłużną, a krajem prawie-paszczekowato 5wřębnym. Kielichokrywy dachówkowatěj łatki lancetowate albo równowąskie, nie zeschę w brzegu, najczęściej końcyste lub téż ciernisto-końcyste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki wolne, włosiste; a główki bezogoniaste, z przyrostkiem równowąsko-szydłowatym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie; ze znamiączkiem w szczycie mięsistawém, a w podstawie zaledwie ukośném. Puch wieloszeregowy; o szczecinkach nitkowatych, szorstkich, zrosłych podstawami w obrączkę oddzielającą się od owocu.

GAT. 1. *O. kędzierzawy* (C. crispus LIN.), u dawnych *suchym* lub *wielkim* zwany. — Ziele 2roczne; z korzeniem wrzecionowatym, gałęzistym, nieco-mięsistawym i białym; z łodygą 4' wnieśioną, zarówno z jój 2—5ma gałęziami prawie w całej długości kędzierzawo i drobno-ciernisto skrzydlatą; z liśćmi zbiegającymi, lancetowatymi, do 5" długimi, z wiérzchu zrzadka włosistymi, a

spodem katherowatymi lub czasem nagimi,— dółnymi piérzasto-wcinanymi w łaty jajowate 3—5szczépne, z których końcowa więkza a wszystkie ciernisto-kończyste,— łodygowymi zaś zatokowo-ciernisto zębatymi; z koszyczkami na krótkich szypułkach, blisko na 1" długimi, jajowymi i poskupianymi w główki prawie równo-wysokie,— o kielichokrywy nie zacięniętej ku górze łatkach zewnętrznych równoważko-lancetowatych i odstająco-szydłowato kończystych, a wewnętrznych prostych i zeszlō-miękkawych,— o kwiatach lilowych lub ciemno-karmazynowych; z ziarnczakami kręśowanymi w podłuż i poprzecznie fałdowanymi na kręśach.— Nadzwyczaj powszechny i uciążliwy chwast po wybrzeżach lasów, łąkach, polach, ogrodach, najchętniej po nad wodami w gruncie ciężkim; kwitnący w lipcu i sierpniu.— Jako chwast jest on szkodliwy; ale miejscami, młode łodygi i pędy jadają za jarzynę, zwłaszcza w czasie niedostatku lub głodu.

Jadany także bywa w podobny sposób

Gar. 2. *O. spisty* czyli *ośli* (*C. nutans* Lrx.), odznaczający się: łodygą 3' dorastającą, rowkowaną, przerywano-skrzydłatą; liśćmi przerywano-zbiegającymi, prawie-lancetowatymi, do 6" długimi, fałdowato-falistymi, z wierzchu nagimi i lśnącymi, spodem tylko na nerwach kosmatymi,— z których dolne zatokowo-piérzasto weinane w łaty 3szczépne, a górne zatokowo-grubo zębate i wraz z tamtymi ciernisto-kończyste i ciernikowato-płikowane rzęśowate; koszyczkami całkiem dłuższymi, półkulistymi, swiałymi, na szypułkach opłósnionych,— o kielichokryw górą zacięniętych i opajęconych łatkach szerszych, lecz nagle zaostrzonych i wybiegających w cierni długi, z których zewnętrzne odstające, pośrednie mocno odkrzywione a wewnętrzne wzniesione,— o kwiatach czasem białych:— jak najpospoliczszy chwast około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i t. p. kwitnący równocześnie z tamtym.

RODZAJ 1009. *Ciernistręt* (*Plemonon* LOBEL).— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki dość umiarkowo 5wębne. Kielichokrywy jajowo-ostrokątny i otoczonej przysadkami liściowatymi dłuższymi od kwiatków, łatki ściśle dachówkowate,— zewnętrzne wybiegające w przyrostek sztyłkowy odgięty i piérzasto-ciernisty, a wewnętrzne bez onegoż. Pręcików nitki wolne i chropawe; główki zaś bezgoniaste, ale z przyrostkiem szydełkowatym. Znamiona wolne i rozchodzące się. Ziarnczaki podługne, ściśnione, bezzęberkowe, z miodnikiem trzonczkowym i 5promiennym. Puch wieloszeregowy, długi, piórkowaty, podstawami zrosły w obrączkę.

GAT. 1. *C. żółtociernisty* (P. Acarna CASS.).— Ziele roczne: którego — łodyga 3' wysoka, tęga, obła, krésowana, skrzydłata, ciernista, łatwo ścierająco się białowłnista, w kilka krótkich odnóg baldaszkogronowo rozgałęzioną; liście gęste, lancetowate, do 6" długie, ciernisto-pierzasto wcinane i do tego gęsto ciernisto-piłkowane, z obu stron szarawo-białowłnisto-kutnerowate; ciernie boczne parzyste a końcowe pojedyncze i prawie 1" długie, żółto-pomarańczowe i nadzwyczaj ostre; koszyczki bezszypułkowe, poskupiane i otoczone najwyższymi liśćmi,— o kielichokrywie podługnie-jajowej, białowłnistej, a jej łatkach nagle zakończonych w cierni giętki i piérzasto-żółty, który w wewnętrznych przechodzi w 3dzielny,— o kwiatkach drobniuchnych i szkarłatnawych; ziarnczaki zaś lénąco-żółtawo-cise i krésowane.— Rośnie tu i owdzie w Europie południowej, po miejscach wystawionych na słońce; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń jego zadawano dawniej w cierpieniach żołądka, w krwiopluciu

także jako pędzący moczu i uspakajający ból zębów: nationami zaś leczono kurcze u dzieci.— (*Carduus* *Acarua* LIN.).

RODZAJ 1010. **Ostrożeń** (*Cirsium* TOURN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki z rurką krótką, gardzielą podłużną, a krajem 5wrgbnym. Kielichokrywy łatki dachówkowate, w końcu mniej więcej cierniste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki wolne, często włoskami pokryte; główki bezogoniaste, lecz w końcu z przyrostkiem równoważko-szydełkowatym. Znamiona zrosłe. Ziarnczaki podłużne, ściśnione, gładkie, błonkowate, bezberkowe, ze znamiączkiem mięsistawem w szczycie. Puch wieloszeregowy, z ości pozrastających podstawami w obrączkę odpadającą, piórkowatych i często zabeczkowanych lub maczużkowatych w końcach.

GAT. 1. *O. polny* (*C. arvense* SCOP.).— Ziele trwałe: z kłębem długim, czołgającym się: z łodygą na 3' wzniesioną, rowkowano-kątową, już całą nagą, już też w odziomku kosmato-welnistą a ku wiérzchołkowi zbity-welnistą, gęsto wiechowato rozgałęzioną: z liśćmi bezogonkowymi, licznymi, prawie-lancetowatymi, nastroszono-pierzastodzielnymi, falistymi lub prawie-kędzierzawymi, z obu stron brudno-zielonymi i nagimi,— o łatach odległych, 3kątnych, tępych, brzegiem ciernistych i ciernisto-rzęsowatych, w podstawie często 2łatkowych; odziomkowych zbiegających, a gałęziowych zaledwie sąbkowanych i ociernionych: z koszyczkami mnogimi, z początku półkulistymi a później podłużnymi, $\frac{3}{4}$ " w średnicy, po 1 lub 3 wraz,— o kielichokrywy łatkach lancetowatych, dolegających, nagich, dólnych ciernisto-kończystych i poodginanych, a górnych kończystych

lecz bezbrzennych, — kwiatkach zaś szkarłatnawych, rzadko białych. — Nader pospolity i uciążliwy chwast pomiędzy zbożem, po winnicach, około dróg i t. p. w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Dawniej używano *ziela Osta krwawniczego* — herba *Cardui haemorrhoidalis*, jako rozpuszczającego i otwierającego; dziś zaś jeszcze miejscami lud używa w tym celu zewnętrznie, maści przyrządzonych z narośli powstałych na nim przez ukłucie owada, a samychże gąsieniczek onegoż na ból zębów. — (*Serratula arvensis* LIN.).

GAT. 2. *O. właściwy* lub *warszawy* (*O. oleraceum* ALL.): także ziele trwałe, różniące się od poprzedzającego — łodygą mało-łączystą lub całkiem bezgłęzną, blade- lub żółtawo-zieloną, młecno-soczystą; liśćmi dolnymi prawie na 1' długimi a 5" szerokimi, głęboko piérzastodzielnymi w łaty jajowato-lancetowate, piłkowane i brzeźnocierniste, — górnymi zaś całkami lecz również ciernistymi, — a wszystkimi széroko obejmującemi łodygę, i szérówno z nią nagimi lub miękkowłosymi; koszyczkami po 3—4 poskupianymi, wzniesionymi, — o kielichokryw łatkach równowąsko-lancetowatych, długo-i miętko-kończystych, — a kwiatkach żółtych: — rosnący po miejscach wilgotnych, nad strumieniami i rowami; kwitnący w lipcu i sierpniu: — dostarcza młodych liści jadanych za jarzynę. — (*Cnicus oleraceus* LIN.).

RODZAJ 1011. *Lepian* lub *Lepion* (*Lappa* Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki umiarowo 5wębne, z rurką 10nerwową. Kielichokrywy kulistój łatki skórnaste, dachówkowate, podstawami dolegające, a wiérzchołkami rogowato-szydełkowatymi pówginane haczykowato. Osadnika mięsistawego i płaskiego, włókieńka tego-szydełkowate. Pręcików nitki wolne, brodaweczkowate; główki z przyrostkami końcowymi nitkowatymi, a w podstawach z ogonkami szydełkowatymi. Ziarnczaki podłu-

zne, ściśnione z boku, poprzecznie pomarszczone, ze znamięczkiem podstawowém zaledwie-ukośném. Puch krótki, wieloszeregowy, z włosów niezrosłych w obrączkę i chropawych.

GAT. 1. *L. większy* (L. major GÄRTN.), czyli *Łopuch*.— Ziele 2roczne. Korzeń mięsisty, pionowy, czasem i na 2' długi a gruby na palec, mało gałęzisty, zewnątrz cisawy, wewnątrz biały z zielonawą obrączką. Łodyga 6' dorastająca, rowkowana, brudno-czerwona, szorstkawo omszona; z podobnemiż licznemi i odstającemi gałęziami. Liście jajowato-sercowate lub klinowato zwężone— w ogonek na 1' długi, kątowaty, z wierzchu wyłobiony i coraz malejący w górnych,— w końcu zaokrąglone, brzegiem lekko faliste i ciernisto-kończysto ząbkowane, z wierzchu szorstkie a spodem cienko opilśnione, najniższe 12" i 5", ku wierzchołkowi coraz malejące. Koszyczki baldaszkogronowe na końcach łodygi i gałęzi, $\frac{3}{4}$ " w średnicy; z kielichokrywy kulistęj i wraz z szypułkami nagiej— łatkami zielonemi; wązko lancetowatemi, szydłowato kończystemi w oś haczykowato wgiętą, dłuższemi odkwiatków; z kwiatkami czerwono-lilłowymi o granatowych główkach. Ziarneczki dłuższe od swego puchu.— Nader powszechny chwast, po miejscach cienistych, w sadach, zaroślach, koło budynków, płotów i dróg, oraz po pustkowiach całej Europy i Ameryki północnej; kwitnie od lipca do września.— Od dawnych czasów do dziś dnia, utrzymuje się jeszcze w leczeniu ludzi uboższych *korzeń Łopiana*— *radix Bardanae*; gdy tymczasem, używane przedtém *ziele i nasiona Łopiana większego*— *herba et semina Bardanae v. Lappae majoris*, już zostały zarzuconemi. Zadawano go w miejsce sar-

saparylli, jako rozpuszczający i działający na skórę i nerki— słowem jako czyszczący krew; a to, we wszelkich wyrzutach skórnych, w zastarzanych bólach gośćcowych, w zółzowych, dnawych i kilowych cierpieniach, oraz w zastoinach brzusznych. Liśćmi roztartymi z oliwą lub samymi przez się świętymi, lud leczyć zwykłe wszelkie wrzody zastarzałe, oparzenia itp. Nasiona zaś w większych dawkach przeczyszczają. Korzeń prócz tego, jako też i młode pędy, nie są złe za jarzynę; i w tym też celu, Japończycy tę roślinę nawet uprawiają. — (*Arctium Lappa* LIN.).

Toż samo zastosowanie mają także:

GAT. 2. *Ł. kosmaty* (L. tomentosa ALL.), zwany *Kostropaczem*: cokolwiek mniejszy, bo tylko 4' dorastający; z liśćmi mocno kutnerowatymi spodem; z baldaszkogronem gęściejszym i więcej skupionym; z koszyčkami mniejszymi i stósunkowo dłuższymi, jakby osnutymi pajęczynowatą welną zarówno z szypułkami, — o kielichokrywach ku wewnątrz czerwonych i równych kwiatkom; z szarnczakami 4 razy dłuższymi od ich puchu: — rosnący wras z poprzedzającym i to dużo częściej, — który dla tego tylko za odmianę tamtego długo uważano: — (*Arctium Bardana* WILLD.): — oraz

GAT. 3. *Ł. mniejszy* (L. minor DEC.), u dawnych *górnoleśny* lub *Rzep płonny*, więcej do *kosmatego* niż do *większego* podobny, lecz — dużo mniejszy, bo saledwie 2' wysoki; o liściach mniej sercowatych, w podstawie najciężej nierównych, słabiej sąbkowanych, kończystszych i nader mało opilśnionych; koszyczkach krótkoszypułkowatych, poskupianych w kątach liści, tylko początkowo obleczonych pajęczynowato a później prawie nagich, — o kielichokrywach krótszych od kwiatków: — towarzyszący choć rzadko dwóm poprzedzającym, a przetoż pojawiający się w lasach oraz po górach. — (*Arctium minus* SCHRR. *Arctium Lappa* var. β . LIN.).

RODZAJ 1012. **Szczodrak** (*Rhaponticum* DEC.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, jednostajny; kwiatki prawie umiarowe 5wzrębne. Kielichokrzywy łatki wieloszeregowy, dolegające, zakon-

czone przyrostkiem całkiem lub tylko w brzegu zeschłym, całobrzegim albo ząbkowanym. Osadnik pełen włókienek równowąskich. Pręcików nitki brodawczkowate; główki o przyrostkach końcowych tępych. Ziarnczaki podłużne, z dwóch stron ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem podstawowym bardzo ukośnym. Puch rudawy, wieloszerégowy, ze szczecinek tęgich i chropawych, z których zewnętrzne nieco zbiegające.

GAT. 1. *S. wielki* (R. scariosum LAM.), u dawnych *Rapontyk*.— Ziele trwałe: którego— kłęb gruby, niemal-wrzecionowaty, o niewielu korzeniach włókniстых, długich i pojedynczych; łodyga do 3' prosto wzniesiona, zwykle pojedyncza, kosmata; liście ogonkowe, wielkie, podobne omanowym, podłużnie jajowatosercowate, lekko ząbkowane, z wierzchu zielone a spodem białokutnerowato kosmate,— górne krócej-ogonkowe, węższe i czasem nieco-pięrzasto wcinane; kłoszyczki pojedyncze, końcowe, bardzo zbliżone do karczochowych,— z kielichokrywy łatkami rozpostartymi, chrzęszcząco-zeschłymi i wkrawanymi brzegiem,— a kwiatkami szkarłatnawymi.— Znachodzi się dziki na Alpach tyrolskich, szwajcarskich, oraz Europy południowej, a uprawiany w wielu bardzo ogrodach; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Kłęb jego korzenno-gorzki, używanym bywa na wzmocnienie żołądka.— (*Centaurea Rhapontica* LIN.).

Wielkiej wsiągłości używał także dawniej i

GAT. 2. *S. bezłodygowy* (R. acaule Dec.): ziele trwałe, bezłodygowe; z liśćmi wielkimi, pięrzastodzielnymi i ząbkowanymi; kłoszyczkami wielkimi, kulistawymi, bezszypułkowymi, o łatkach kielichokrywy postrzępanych, a kwiatkach miłej woni— rosnący w Tunisi, w Barbaryi i pokrywający zwaliska i wodociągi staréj Kartaginy,

a kwitnący latem: — którego kłęb smakowity tameczni jadają, a liśćmi leczą niektóre choroby koni. — (*Cynara acaulis* LIN.).

RODZAJ 1013. *Sierpik* (*Serratula* DEC.).—

Koszyczek wielokwiatkowy, częściej obupłciowy, niekiedy przez zronienie jednopłciowy lub też w kraju żeński; kwiatki prawie umiarkowo 5wębne. Kielichokrywy prawie jajowej i dachówkowatej łatki — zewnętrzne krótsze, zaostrome, bezbronne lub też lekko cierniste w końcu, — a wewnętrzne dłuższe i w szczycie mniej więcej zeszlō-błoniaste. Osadnik włókienkowaty. Pręcików nitki brodawczkowate; główki zaś w końcu z tępyym przyrostkiem i bezogoniaste. Znamiona rozchodzące się. Ziarnczaki podługne, ściśnione, gładkie, ze znamiączkiem nieco ukośnēm. Puch z włosów wieloszegrowych, tęgich, chropawych, rudawych, nierównych, — zewnętrznych krótszych, kolejno odpadających i niezrosłych w obrączkę.

GAT. 1. *S. barwiński* (*S. tinctoria* LIN.), w starych zielnikach zwany także *Siérpem*, *Sierpnikiem*, *Trankiem jelenim*. — Ziele trwałe; całe nagie i bezbronne: w którym — kłęb gruby i prawie-zdrzewiały; łodyga do 3' wzniesiona, tęga, pojedyncza, rowkowana, kątowata, tylko o kilku krótkich odnogach w wiérzchołku; liście korzeniowe ogonkowe, podługnie-eliptyczne, kończyste, już zupełnie całkie już tylko przy podstawie piérzasto wcinane, w brzegu gęsto i drobniuchno a kończysto-piłkowane, — łodygowe zaś coraz krócej ogonkowe aż do bezogonkowych, coraz węższe, również całkowite, albowi też w samej podstawie lub w całym obwodzie piérzasto wcinane; koszyczki poskupiane na końcach odnóg prawie baldaszkogronowato równowysokich, — o kielichokrywie ostrokřężnie jajowej, dolega-

jaco-dachówkowatej, z łatkami ciawo-czerwonymi na wewnątrz dłuższymi i biało rzęsowanymi, — o kwiatach szkarłatnych a czasem białych. — Dość pospolity po gajach, zaroślach, lasach i łąkach suchych w całej Europie; kwitnie od czerwca do września. — Używani bywały *korzeń i ziele Sierpika* — radix et herba Serratulae, ale tylko zewnętrznie, w złamaniach, w krwawnicach i we wrzodach: ważniejszém jednak jest użycie liści w barwiersztwie, do barwienia samymi przez się na żółto a z indygiem na zielono.

RODZAJ 1014. *Modrzenczka* (*Jurinea* Cass.). — Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy; kwiatki dłuższe od kielichokrywy, niemal-paszczekowato 5-wrębne. Kielichokrywa kulistawa, przewrotnie-jajowa lub obła, dachówkowata; łatki najczęściej bezbronne, nastroszono - odstające albo dolegające. Osadnika włókienka podzielone na oście równowazkie. Pręcików nitki prawie-brodawczkowate; główki w końcu z tępyim przyrostkiem, a w podstawie z 2 ogonkami w końcu rozszczepanymi. Znamiona odosobnione. Ziarnczaki przewrotnie-ostrosłupowate, 4ściennie, ze znamiączkiem szczytowém z czasem rozrastającém się w rąbek puchonośny i odpadający. Puch na wewnątrz rąbka kieliszkowatego, — z plewinek kilkoszeregowych, prawie nierównych, grubych, gęsto i umiarkowo brodatych.

GAT. 1. *M. białowata* (*J. cyanoides* RCHBL.). — Ziele trwałe: o kłębie zstępującym, skręconym i twardym; o łodydze pojedynczej, do 15" wysokości, bez- lub o 1—2 gałęziach kwiatowych, kręśowanej i cienko opilśnionej; o liściach tęgich i zaledwie zbiegających, — najniższych do 8" długich, głęboko piérzastodzielnych w 8—10 łat odległych, równowazkich, kończystych,

(2" i $1\frac{1}{2}$ "), odstających, brzegiem podwiniętych, spodem biało opilśnionych,— pośrednich podobnychże lecz zaledwie 2—4łatowych,— a najwyższych równowazkich i całkowitych; o koszyczkach do 1" w średnicy, pojedynczych na końcach łodygi i odnóg,— z kielichokrywy łatkami odstającemi, tęgokończystemi, zewnętrzne— listkowatemi biało opilśnionemi, a wewnętrznemi zeszcło-błoniastemi i szerszemi,— z kwiatkami szkarłatnymi.— Bardzo rzadka po wzgórzach i górach w Europie umiarkowanej, lecz częsta w Kaukazie i Syberyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— W zeszłym stuleciu, jój ziele i kwiatki woni piżma, zalecano bardzo jako środek zastrzegający i leczący w szkarlatynie.— (*Serratula cyanoides* DEC.).

PODRODZINA II.

Wargowatokwiatkowe (Labiatiflorae ENDL.).

Kwiatki obupłciowe zazwyczaj 2wargowe, a jednopłciowe 1- lub 2-wargowe.

PLEMIĘ 6.

Pawłotniowate (Mutisiaceae LESS.).

Koszyczki 1—wielo-kwiatkowe, obu- albo różnopłciowe, jednostajno- lub niejednostajno-kwiatkowe; o kwiatkach skrajnych 1—wiele-szeregowych, żeńskich lub też męskich, bardzo rzadko obupłciowych. Ośdnik bezplewinkowy, już nagi, już włosisto-włókienkowaty albowi też jamkowaty. Korony zazwyczaj grube i nieprzejrzyste, skrajne 2wargowe lub języczkowate a rzadko nitkowate,— środkowe zwykle 2wargowe,

rzadziej prawie- lub całkiem umiarowe, o łateczkach długich i rozchodzących się. Główki ogoniaste albo niekiedy bezogoniaste, długoszydelkowe. Szyjka obupłciowych górą obła lub węzłkowata; znamiona najczęściej tępe lub też wcięte, spodem mocno wypukłe, a z wierzchu delikatnie omszone albo całkiem nie.

RODZAJ 1015. *Omanowiec* (Printzia Cass.).— Koszyczek wielokwiatkowy, różnopłciowy, promieniowy; kwiatki promieniowe żeńskie, 2wargowo-języczkowe, z wargą zewnętrzną języczkowato rozpiaszczoną, a wewnętrzną króciuchną lub prawie żadną,—środkowe zaś obupłciowe, umiarowo-5wzrębne, w łateczki krótsze od rurki i poodginane. Kielichokrywy dżwonkowatęj, kutnerowato-lépkiej i krótszej od kwiatków—łatki ku podstawie we dwoje złożone, półlancetowate, zewnętrzne dłuższe od wewnętrznych. Osadnik nagi albo płytko-jamkowy. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; a główki w promieniowych prawie żadne,—w środkowych zaś wystające, ogoniaste i krótkoszydelkowe. Szyjka lekko omszona. Ziarnczaki kosmate, obłe, bezdzióbe. Puch kilkoszeregowy, długi, szczecinowato-plewinkowaty.

GAT. 1. *O. wonny* (P. aromatica Less.), u dawnych *Oman egipski*.—Krzew zaledwie-2stopowy, z gałęziami biało kutnerowatymi; z liśćmi nader podobnymi lewandowym, poskupianymi, bezogonkowymi, równowąskimi, podwiniętymi brzegiem, przytępionymi, błoniastymi, welnisto-kutnerowatymi i z rozrzuconymi graczolkami lánącymi z wierzchu, a spodem śnieżno-białymi, na starszych gałęziach nieco większymi niż na młodych gałązkach; z koszyczkami na $\frac{1}{2}$ " długimi, pojedynczymi na końcach gęsto ulistnionych gałęzi,—a

kielichokrywie obło-wartółkowatęj, równęj kwiatom środkowym, której łatki zewnętrzne z obu stron białopilśnione a reszta nagie, rzęśowate i czerwone w końcach,—kwiatkach zaś białych w środku a w promieniach blado-różowych; z puchem srebrystym, pilćekzowanym, na $\frac{1}{4}$ " długim.—Znachodzony na przyładku Dobręj nadziei; kwitnie latem.—Liście korzenno-wonne, używanymi bywają przez tamedznych osadników, jako herbatka skuteczna w niebezpiecznych przeziębieniach.—(*Inula aromatica* LIN.).

RODZAJ 1016. *Okreta* (Anandria SIEGGB.).
—Koszyćek wielokwiatowy, różnopłciowy ale jednostajny; kwiatki 2wargowe, wkraju nierozdęte,—skrajne 1szeregowe, żeńskie, o wardze zewnętrznej większej niż wewnętrzna,—a środkowe obupłciowe o wargach równych. Kielichokrywy wartółkowatęj lub też prawie-ostrokrępnęj — łatki listkowate, kilkoszeregowe, wewnętrzne większe. Osadnik nagi. Pręcików nitki wolne, płaskie i gładkie; główki ogoniaste i tępo-skrzydełkowe w środkowych, a w promieniowych żadne. Szyjka w szczycie omszona. Ziarnczaki włosiste, szeroko-dzióbate, ze znamiączkiem końcowém. Puch kilkoszeregowy, włosisty, chropawy, długi i prawie równy.

GAT. 1. *O. krążkowata* (A. discoidea LESS.). — Ziele trwałe: któregó — kłab daleko rozplózacy się; łodyga głąbikowata, na 1' i wyżej wzniesiona, białowelnisto-kutnerowata a późnięj prawie naga, cała okryta łuskami równowazko-kończystemi, niekiedy z kilku listkami w odziomku; liście lirowate, wraz z ogonkami do 10" długie, za młodu białopilśnione a z czasem z więrzchu nagie, zatokowo ciernisto-zębate,—o lacie końcowęj wielkięj, prawie -sercowatęj lub wydłużono-

3kątno-jajowatej, zaostrożonej, — a bocznych bardzo małych albo całkiem bez nich; koszyczek pojedynczy, $\frac{1}{2}$ " długi a $\frac{1}{3}$ " w średnicy, — z kielichokrywy mocno ostrokątniej łatkami tępo-grzbiecistymi, w brzegu zeschło-błoniasto-czerwonawym rzęsowatemi, na zewnątrz bialo-welniato opilśnionemi, przez zejście się zamykającemi zupełnie — kwiatki białe. — Pospolita po pastwiskach górnych i wygonach, w Syberyi południowej i w Chinach północnych; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Chińczycy używają jój liści jak my podbiałowych, zwłaszcza téż w cierpieniach piersiowych. — (*Tussilago Anandria* LIN.).

PLEMIĘ 7.

Obojanowate (Nassauviaceae LESS.).

Koszyczki niewiele- lub wielo-kwiatkowe, obu- a nader rzadko prawie różno-płciowe i niby promieniowe, nigdy zaś rozdzielnopłciowe. Osadnik zazwyczaj bezplewinkowy, lecz niekiedy cały lub tylko brzegiem plewiasty. Korony cienkie, przejrzyste, nierówno-2wargowe, o wargach poodginanych, — zewnętrznej większej, języczkowatej i 3zębnój lub 3wrębnój, a wewnętrznej 2zębnój lub téż 2dzielnej. Główniki ogoniaste, ze skrzydełkami podłużnemi i szerokimi. Szyjka równa, nigdy nienabrmiewająca w węzelek; ze znamionami równowazko wydłużonemi, uciętemi, w szczytach pędzelkowatemi.

RODZAJ 1017. *Trisymga* (*Trixis* P. BRWN.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, obupłciowy, promienisty; kwiatki włosiste, 2wargowe, — o wardze zewnętrznej szerszej, języczkowatej i 3zębnój, — a wewnętrznej

odgiętej i 2ząbkowej lub 2wrębnąj. Kielichokrywy oblęj i krótszej od kwiatków— łatki 1—2szeregowę, wietkodachówkowatę, płaskie i dłuższe od wewnątrz. Osadnik bezplewinkowy, nagi albo częścięj włosisto-włókięnkowy. Główek skrzydełka długie a ogonki całkie. Ziarnczaki krótkodzióbę, wielozęberkowe, szorstko-omszone, oblę, jajowo-lancetowatę lub podłużnie-jajowę, z krążkiem wielkim na szczycie, z miednikiem trzoneczkowatym, ze znamiączkiem w więrzchołku, oraz z mocnęką narzęknieniem w podstawie. Puch 2—wielo-szeregowy, włosowato-plewinkowaty, piłkowany lub nieco-piórkowaty, prawie równy.

GAT. 1. *T. brazylińska* (T. brasiliensis DEC.).— Ziele trwałe: z kłębkę dętym, o licznych korzeniach grubo-włóknistych: z łodygą pojedynczą, wzniesioną, oblę, kręśowaną, w więrzchołku zakończoną w widlasto-dzielne. ukwitnienie: z liśćmi— w odziomku skupionymi, bezogonkowymi lub długo-zwężonymi w ogonek, różnęk postaci, najczęściej przewrotnię-jajowato-wydłużonymi, (4" i 1/4" do 8" i 4"), przytępionymi lub zaostżonymi, niekiedy dużo szerszymi niż długimi a czasem nader wązkimi, ciernisto-ząbkowanymi, miękko-włosymi, o ząbkach poziomych lub poodginanych,— w górze zaś dużo-mnięjszymi, odległękjszymi, podłużnie-lancetowatymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi na końcach odnóg; o kielichokrywie dzwónkowato-półkulistęk, podpartęk 1—2 przysadkami, prawie 1szeregowęk, a jęk łatkach równowązko-lancetowatych i z obu stron miękko-włoso-kosmatych,— zewnętrzných listkowatých a wewnętrzných w podstawie skórzastých a zresztą suchých,— o kwiatkach zaś szkarłatnych: z ziarnczakami uwieńczonymi puchem ozubatym, z włosów

ciso-czerwonych i tegich. — Rośnie w Brazylii; kwitnie latem. — Sławném ma być użycie jęj ziela, we wszelkich krwotokach wewnętrznych.

PODRÓDZINA III.

Języczkowatokwiatkowe (Liguliflorae ENDL.)

Kwiatki wszystkie obupłciowe i języczkowate.

PLEMIĘ 9.

Podróźnikowate (Cichoraceae JUSS.).

Koszyczki obupłciowe, niby promieniowate, jednostajnokwiatkowe, jednostajno- lub różno-owocowe, a nigdy rozdzielnopłciowe. Korony wszystkie języczkowate, 5nerwowe i 5ząbkowe w końcu. Szyjka górą obła, wraz ze znamionami tępawemi i równodługiem i także omazona; gruczołeczków znamionowych szereżki niknące w środku ramiączek tychże, nigdy nie schodzące się.

RODZAJ 1018. *Złotoost (Myscolus (CASS.).*

— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywa dachówkowata, ciernista, z przysadkami. Osadnika prawie-kulistego plewinki błoniaste, przewrotnie-jajowate, przez wwiniecie brzegów prawie złożone we dwoje, obejmujące owoce. Ziarnczaki bezdzióbne, zamknięte w plewinkach osadnikowych i po części z niemi zrosłe. Puch z 2 plewek kątowatych, równych, długich; czasem obok nich jeszcze 1 lub 2 mniejsze — a wszystkie bardzo prędko odpadające.

GAT. 1. *Z. drobnokoszyczkowy (M. microcephalus CASS.).* — Ziele trwałe: którego — kłab mięsisty, wrzecionowaty i gałęzisty; łodyga do 4' wysoka, odstająco

gałęziasta w odnogi ciernisto-ząbkowano skrzydłaste, kosmate; liście lancetowato wydłużone, zatokowo wcinane w zęby wybiegłe w długi i gruby ciern, przerywanospuszczające się po łodydze, na nerwach spodem kosmate, a z wierzchu białe żyłkowane i nagie. Koszyczki bez szypulek, poskupiane w kątach liści wierzchołkowych, otoczone od 3 przysadków tęgich, lancetowato-rynienkowatych i ciernisto-ząbkowanych, — o kielichokrywie podłużnie-jajowej, a jej łatkach równoważko-lancetowatych i zakończonych w ciern, — o kwiatach żółtych; ziarnczaki przewrotnie-jajowe, gładkie, białe, wypukłopłaskie, obwinięte w krótkie plewinki osadnikowe. — Pospolity po spiekowiskach, w krajach po nad morzem śródziemnym; kwitnie od lipca do września. — Starogrecy lekarze żądawali korzeń, jako pędzący mocz; do dziś dnia zaś jeszcze w Hiszpanii leczą jego odwarem wyrzuty skórne. W Grecyi i w Hiszpanii jadają młode pędy jak szparagi, a nawet i młode korzonki; kwiatkami zaś fałszują szafran hiszpański. — (*Scolymus hispanicus* LIN.).

RODZAJ 1019. *Parczoch* (*Scolymus* CASS.).

— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywa dachówkowata, ciernista, z przysadkami. Osadnika płaskiego. Plewinki łódkowate, węższe od owoców. Ziarnczaki krótkodziobe, wolne. Puch krótki, wieńcowaty.

GAT. 1. *P. plamisty* (*S. maculatus* LIN.). — Ziele trwałe: o kłębie mięsistym i gałęzistym; łodydze na 4' wysokiej, skrzydłastej ciernisto; liściach znacznych, nagich, gładkich, białeżyłastych, w chrząstkowato obwiedzionym brzegu nierówno- i kątowato-ciernisto ząbkowanych, zbiegających po łodydze; koszyczkach na

końcach łodygi i gałęzi pojedynczych albo po 3 skupionych, — o kielichokrywach ciernistych i nagich, — a kwiatkach żółtych. — Rośnie i kwitnie wraz z poprzedzającym, po nad morzem śródziemnym: i zarówno téż z nim używanym bywa dotąd — zwłaszcza w Grecyi.

RODZAJ 1020. *Lecytnik* (*Lampasana* VAILL.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczminkowate. Kielichokrywa 1szeregowa, 8—10łatkowa, w podstawie z kieliszkiem z drobnych łuseczek, w czasie owocowania nie zmieniająca się i wzniesiona. Osadnik płaski, bezplewinkowy, kropkowany, Ziarnczaki bezdzióbe, ściśnione, krésowane i odpadające; bez puchu.

GAT. 1. *L. pospolity* (*L. communis* LIN.). — Ziele roczne: z łodygą od 4"—2' wzniesioną, obłą, krésowaną, równowysoko-odstającą gałąziastą, w odziomku włosistą i czerwonawą: z liśćmi ogonkowymi, prawie-nagimi, tylko w brzegu i spodem lekko-włosistymi, a czasem gęsto i szarawo włosistymi; korzeniowymi lirowatymi, do 4" długimi, — o łacie końcowej wielkiej i tępej, w podstawie ząbkowanej, — bocznych jajowatych, nierównych, — a wszystkich zatokowo-ząbkowanych; łodygowymi niższymi podobnymiż, lecz z łatą końcową zaostrzoną; a najwyższymi lancetowatymi aż do równowężko-kończystych, prawie-bezogonkowymi i całobrzegimi: z koszyczkami małymi, licznymi, w baldaszko-gronie więdłowatym; o kielichokryw łatkach lancetowatych i nagich; a kwiatkach blado-żółtych, mało co dłuższych od kielichokrywy; z ziarnczakami nieco zgiętymi i prawie-3graniastymi; z rąbkiem zamiast puchu. — Pospolity po polach, około dróg i na wybrzeżach lasów i zarośli, w całej Europie; kwitnie od maja do wrześ-

nia. — Niegdyś przepisywano *ziele Łoczytnika-herba Lampsanae*, jako odmiękczające, chłodzące i rozpuszczające, w wielu odpowiednich cierpieniach. Ku wschodowi młody jadany bywa za salatę.

RODZAJ 1021. **Podróżnik** (*Cichorium* Tourn.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy obłój i 2-szeregowój — łatki zewnętrzne krótsze i dolegająca, a wewnętrzne zrosłe podstawami i z czasem roztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołeczkowaty lub szczytinowaty. Ziarnczaki bezdzióbe, wartółkowate. Puch 2-szeregowy, — z plewinek króciuchnych, tępych, eliptycznych, jednakowych.

GAT. 1. *P. pospolity* (C. Intybus LIN.), dawniej zwany *polnym*, *Szczérbakiem małym*, *Cykoryą płonną*, z dodaniem miana *ogrodnego* uprawnemu. — Ziele trwałe: w którym — kłęb mięsisty, marchwiowaty, długi, gałęzisty, często wielogłowy, zewnątrz brudno- lub ciawo-żółty, a wewnątrz biały, z licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy do 4' wzniesiona, od odziomka samego odstająco rozgałęziona, kątowato-rowkowana, prawie-naga lub też krótkowłosa, ostra, często dołem czerwona: liście pokrycia łodygi; korzeniowe, do 6" długie, zwężone w ogonek płaski a szeroki, lirowato-haczystodzielne, zaostrome lub przytępione, — z łatami odległymi, podłużnie-jajowatymi i ząbkowanymi, których w czasie kwitnienia zwykle już niedostaje; łodygowe coraz malejące, obejmujące łodygę, prawie-lancetowate, zatokowo-ząbkowane, kończystsze; a najwyższe poodginane, całobrzegie i krótko rzęsowate: koszyczki w kątach liści po 2—3 poskupiane, 1 bezszypułkowy a 2 szypułkowe, do 1 1/2" w średnicy; o kielicho-

krywy łatkach gruczołonośno-włosistych, — zewnętrznych jajowato-lancetowatych i odstająco-poodginanych, — a wewnętrznych 8 dłuższych i lancetowatych; kwiatach błękitnych, a rzadko czerwonych albo białych: ziarnczaki blado-cise, z puchem prawie-grzebieniastym: osadnik tylko środkiem krótkoplewinkowy. — Bardzo zwyczajny koło dróg, po miedzach, murawach i koło domów, w całej Europie; miejscami zaś w środkowej uprawiany na większą skalę: kwitnie od czerwca do września. — Od czasów starożytności aż dotąd, utrzymuje się ciągle w użyciu lekarskim, gorzkawy *korzeń Podróznika* — *radix Cichorei*, jako otwierający, rozpuszczający a zarazem wzmacniający — zwłaszcza trzewy brzuszne; i w ich też wielorakich cierpieniach — a najwięcej wynikłych z zatkań i zastoin — przepisywanym bywa: prócz tego uprawiany, nie małe ma zastosowanie przemysłowe do wyrobu *cykoryi* handlowej, jako zastępczyni kawy; którego nawet i liście młode jadają za sałatę. Przed laty używano także *ziela i nasion Podróznika* — *herba et semina Cichorei*, w sposób podobny korzeniowi.

Z mniejszym wprawdzie skutkiem, ale z większą przyjemnością jako łagodniejszego, używano w ten sam sposób jako leku

GAT. 2. *P. Szczérbaka* (C. *Endivia* LIN.), który jako ziele ryczne lub 2rocne, zwane oddawna *Endywią* lub *Szczérbakim wielkim*, różni się: zupełną nagością wszystkich części; kłębem dużo cieńszym; łodygą niższą i saledwie-2stopową, z gałęziami pokręconemi; liśćmi korzeniowymi podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już całobrzegimi, już ząbkowanymi, już wreszcie postrzępanymi lub kędzierzawymi brzegiem, — a górnymi lancetowatymi i całkimi; szypułkami w kątach liści parzystymi, z których dłuższa tylko 1en — a krótsza 3 lub 4 skupionych dsiertę koszyczków, o łatkach kielichokrywy długorzęsowych: rośnie dziko w Grecyi, Egipcie, a u nas

w ogrodach starannie uprawiany bywa; — dostarczając przy tém ulubionęj salaty gorzkawęj, zwanęj *Endywią*.

RODZAJ 1022. *Prońnicznik* lub *Prosiennik* (*Hypochaeris* LIN.). — Koszyczek wielokwiatowy, różno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywa wielołatkowa, kilkoszeregowo - dachówkowata. Osadnika płaskiego plewinki błoniaste, równowazko zakończone. Ziarnczaki dwojakie: skrajne z króciuchnym dzióbkiem, środkowe z wydłużonym w szczyt, — a wszystkie kręśowane i chropawe. Puch 2szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinkowaty, a wewnętrzny piórkowaty — we wszystkich.

GAT. 1. *P. gładki* (H. glabra LIN.), inaczej *Prosienniczka*, *Prośinka* lub *Prońniczka większa* według starych pism. — Ziele roczne: z korzeniem cienkim; z łodygami liczanemi, głąbikowatemi, na 1' podnoszącemi się, czasem o kilku odnogach zaledwie zgrubłych w końcach, często pokrytymi łuskami ku górze a od spodu zawsze kilkoma listkami, zresztą całkiem nagimi i gładkiemi; z liśćmi korzeniowymi podłużnie-lancetowatymi, (2" i 1/2"), zatokowo ząbkowanymi, nagimi lub rzadko kiedy włosistymi; z koszyczkami około 1" w średnicy, pojedynczymi na końcach odnóg, — kielichokrywie prawie obłej, równęj kwiatkom, nagięj, o jęj łatkach równowazkich i przy białem obrzeżeniu z końcem zaokrąglonym czarniawym, — a kwiatkach cytrynowo-żółtych, na zewnątrz zielonawych; z puchem brudno-białym, dłuższym aniżeli kielichokrywa. — Nader pospolity po polach, między zasięgami, po pastwiskach i łąkach — zwłaszcza téż piaszczystych, w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — I z niego niegdyś używano

ziela Prosiennika — herba *Hyoseridis*, rozpuszczającego, otwierającego i zarazem wzmacniającego.

GAT. 2. *P. korzenisty* (*H. radicata* LIN.), także ongi *Młeczem* lub *Cykoryą łwinią* mianowany: o kłębie wrzecionowatym, akreconym, mięsistym; łodygach licznych, około 2stopowych, czasem podnoszących się, wysmukłych, krésowanych, nagich, modrawych, widlasto-dzielných w odnogi nieco sgrubłe, okrytych przysadkami łuskowatymi; liściach korzeniowych bezogonkowych, różyczkowych, dolgających do ziemi, podługnych, tępych, haczystodzielnych w łaty podługne i tępe, z obu stron zwłaszcza na nerwach biało- i tęgowłosych; koszyczkach pojedynczych na końcach odnóg, — z kielichokrywy nieco-brzuchatej i ciemnozielonej łatkami na grzbiecie i w brzegu szczecinkowato-rzęsowatemi, — z kwiatkami żółtymi, lecz skrajnymi od zewnątrz zielonymi; ziarnczakach ciemnocisych, równowazkich, rowkowanych, ku górze ostropilkowanych, — z puchem równym plewinkom osadnikowym: — rosnący po trawnikach, łąkach i miedzach; a kwitnący latem; — dostarczał *ziela i kwiatów Kosciusa pospolitego* — herba et flores *Osti vulgaris* v. *Hieracii macrorrhizi*, używanego jak i następnej.

RODZAJ 1023. *Prosienniczka* lub *Pro-sinka* (*Achyrophorus* SCOP.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielołatkowej i szeregowej, łatki równe. Osadnika lekko wypukłego plewinki błoniaste, równowazko zaostrome. Ziarnczaki jednakowe, krésowane, chropawe, z dzióbkiem szczecinowato wydłużonym. Puch szeregowy, zewnętrzny krótszy i szczecinowaty, a wewnętrzny piórkowaty.

GAT. 1. *P. plamista* (*A. maculatus* SCOP.). — Ziele یرwałe, całe szorstkowłose: w którym — kłęb prawie pionowy, często wielogłowy, gruby, o licznych korzeniach włóknistych: łodygi liczne, głąbikowate, bez- lub o 2—3 odnogach kwiatowych, około 1 1/2' wzniesione, obłe, rowkowane, załedwie z kilkoma listkami lanceto-

watymi w odziomku, a ku górze zrzadka łuskami lancetowatymi pokryte: liście korzeniowe różyczkowate, prawie zwężone w ogonek, podłużnie jajowate, w końcu zaokrąglone lub krótkokończyste, z obu stron szorstkie, do tego z wierzchu często cisawo-czerwonawo plamiste, z nerwem głównym szerokim i czerwonym przy podstawie, — pierwsze całkie lub też lekko wykrawane, późniejsze ząbkowane, aż nareszcie zatokowo-ząbkowane: koszyczki pojedyncze na końcach odnóg, prawie 1"średnicy; z kielichokrywy łatkami ostro lancetowatymi, szorstkowłosemi, brzegiem cisawo opilánionemi; z kwiatkami złoto-żółtymi: ziarnczaki równowązkie, 5kątne i w poprzecz marszczkowane; z plewinkami osadnikowemi równowązko-kończystemi i delikatnie rzęskowanemi. — Rośnie po łąkach leśnych i wygonach, w okolicach górskich Europy aż do Kaukazu; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Niegdyś, z niej pochodzące *ziele i kwiaty Kostowca swojego* — herba et flores Costi nostratis, bywały używanemi w zastoinach brzusznych i w cierpieniach piersiowych. Czasem kwiatki pojawiały się w lékarniach za pomornikowe; wszelako łatwo odróżnić je — 5ma ząbkami, gdy w taratych jest tylko 3. — (*Hypochaeris maculata* LIN.).

RODZAJ 1024. *Kostibród* (*Tragopogon* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywy 1szeregowe-8łatkowej, łatki podstawami zrosłe. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, nagi lub włókienkowaty. Ziarnczaki jednakowe, beztrzonieczkowe, w podstawie z ukośno-obraczkowatém nabrzmieniem, a w wierzchołku przedłużone w dzióbek długi. Puch jednostajny, kilkoszeregowy,

piórkowaty, pomieszany, z plewinkami prawie-rogowatymi w końcu nagimi— i niektórymi dłuższymi.

GAT. 1. *K. łąkowy* (*T. pratensis* LIN.), zwany dawniej *Włóśnikiem*, *Kozią bródką* lub *Słonecznikiem młecznym*.— Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym, mięsistym, pojedynczym, czubatym, zewnątrz cisy a wewnątrz białym, młecznym: z łodygą około 2' wzniesioną, gałęziastą, obłą, nieco-węzłowatą, czasem miejscami czerwonawą i— zarówno z resztą rośliny— gładką i nagą, albowi też nieco kosmatą: z liśćmi równowązkimi, wydłużonymi, w podstawie prawie-brzuchato pochwiaistymi, rynienkowato złożonymi, całobrzegimi, lekko falistymi brzegiem, zaostrozonymi w koniec długi i czasem zakręcony: z koszyczkami na długich szypułkach z czasem cokolwiek zgrubłych ku końcowi, pojedynczymi na końcach odnóg, wielkimi, otwartymi od wschodu słońca do 9tej, i wtedy— oraz za każdym zachmurzeniem nieba— zamykającymi się; o 8 łatkach kielichokrywy lancetowatych, z których 4 wewnętrzne czarno-cise z zielonym nerwem; a kwiatach żywo-żółtych, skrajnych od zewnątrz ciso prążkowanych, mało dłuższych od kielichokrywy: z ziarnczakami obło-szydełkowatymi, nieco-skrzywionymi, 5żeberkowymi, żółtawo-cisawymi, na żeberkach z drobnieuchnymi guzieczkami, a z dzióbkiem gładkim i prawie równym ziarnczakowi.— Zwyczajny po łąkach i murawach wszędzie; kwitnie od maja do lipca.— Używano z niego *korzenia Kozibroda*— *radix Tragopogonis v. Barbae hirci* kłéistogorzkiego, jako rozpuszczającego i otwierającego. Miejscami młode pędy jadają, a korzeń z uprawnego należy do ulubionych na zachodzie jarzyn, pod nazwiskiem *korzeni cukrowych* lub *owsianych*.

Od wielu tylko za odmiany pożytywane, a może skuteczniejsze ~~jako leki~~, bywały podobnie zastępowywanymi:

GAT. 2. *K. wschodni* (*T. orientalis* LIN.), różniący się— łodygą więcej podnoszącą się; liśćmi podwiniętymi a w sztydłowatym końcu zakręconymi; szypułkami mocno zgrubłemi ku górze; kielichokrywą jednobarwną, słatkową i krótszą od dużo bledszych kwiatków; koszyczkami otwartymi aż do poobiednia; a ziarnczakami łusczakowato pokrytymi na żeberkach;— rosnący najwięcej po polanach górskich:— (*T. undulatus* JACQ.):— oraz

GAT. 3. *K. większy* (*T. major* JACQ.), odmienny— łodygą grubszą i wzniesioną; liśćmi cięższymi, węższymi i prawie-płaskimi, szypułkami dętymi; kielichokrywą o 12—16 łatkach węższych, 2 razy dłuższych niż kwiatki i rzęśowato-wełnistych; kwiatkami skrajnymi z obu stron żółtymi i dłuższymi od środkowych, przez co koszyczki zwykle wklęsłe; oraz dzióbkami ziarnczaków białawo olustnionych na żeberkach— bardzo długimi;— lubiący pagórki wystawione na słońce, a grunt wapnisty:— jako i

GAT. 4. *K. porolistny* (*T. porrifolius* LIN.), u dawnych *Turka własna* lub *Słonecznik młeczny*: z korzeniem bardzo mięsistym, zewnątrz i wewnątrz białawym, przez uprawę znacznie grubniejącym; z łodygą czasem na 4' i wyższą, oraz dużo grubszą jak w *łaskowym* i całkiem nagą; z liśćmi płaskimi aż do brzegu, tęgimi, znacznie szerszymi, przeszło na 1' długimi; z koszyczkami na dętych szypułkach, wielkimi, całkiem płaskimi przez zupełną równość ich czerwono-fioletkowych kwiatków,— o kielichokrywie 2 razy dłuższej od tychże, słatkowej; z ziarnczakami 10żeberkowymi, ciernistymi:— dziki w Europie południowej, w środkowej gdzie niegdzie dziczał, a wszędzie uprawiany jako jarzyna 2roczna, dla słodkich i smacznych korzeni *cukrowych*, których dostarcza.

RODZAJ 1025. *Wętmord* (*Scorzonera* LIN.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki języczkowe. Kielichokrywy wielołatkowej i kilkoszeregowej, łatki brzegiem zwykle zeszlę. Osadnik wypukły, bezplewinkowy, brodawczkowaty. Ziarnczaki jednakie, bezdzióbe, nagie lub kosmate, z krótkim obrzmieniem otaczającym znamięczko boczno-

podstawowe. Puch jednaki, wieloszeregowy, piórkowaty, na wpół z plewinkami nagłymi w końcach i nieco dłuższymi ku środkowi osadnika.

GAT. 1. *W. hiszpański* (*S. hispanica* LIN.), także i *Skórzaną* lub *Kurzaną* w starożytności mieniony.— Ziele trwałe: którego — kłęb wrzecionowaty, gruby na palec, mięsisty, z wierzchu czarniawy a wewnątrz biały; łodyga około 3' wzniesiona, gruba, krésowana, naga lub też pajęczynowata, gałęzista; liście korzeniowe zwężone w ogonek, eliptycznie-lancetowate, zaostrome, nagie, faliste i drobniechno piłkowane w brzegu, — a reszta obejmujące łodygę, coraz węższe i coraz dłużej kończyste; kłosyczki na długich, dętych i prawie-nagich szypułkach końcowe, pojedyncze, wielkie, — z kielichokrywymi łatkami zewnętrznymi opajęczonemi i krótszemi od wewnętrznych, — a kwiatkami blado-żółtymi, miłej woni wanieliowej. — Dziki znachodzi się na Wschodzie i w Europie południowej, a uprawny w większej części ogrodów zachodniej; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Niegdyś był lékarskim, *korzeń Węzymorda* — *radix Scorzonerae* kleisto-słodkawy, szczególniej zachwalany w ukąszeniach węzów jadowitych i w gorączkach durowych; wszelako zawsze więcéj używano go dyetycznie. Od niejakiemu zaś czasu, rozpowszechniło się jego zastosowanie kuchenne, jako właściwych *korzeni cukrowych*.

Jako lék, pod tém samym nazwiskiem uchodziły także korzenie

GAT. 2. *W. niskiego* (*S. humilis* LIN.), odznaczającego się — korzeniem czubatym; łodygą najwyższą istopową, głąbikowatą, obłokatowatą, prawie-nagą lub z młodu łatwo do starcia wełnistą, zaledwie czasem o parze gałązek kwiatowych; liśćmi korzeniowymi, długogonkowymi i tylko tamże wełnistymi, podłużnie-lancetowatymi, długokończystymi, odstającymi, 5—7nerwowymi, brzegiem lekko wy-

krawanymi, — łodygowymi zaś 2—3, równowąskimi, 3nerwowymi, przechodzącymi niekiedy prawie w łuski; koszyczkiem zwykle samotnym na końcu łodygi, dość wielkim, — o kielichokrywie 1'' i dłuższej, dołem brudno-białawo wełnistej, — a kwiatach jasno-żółtych: — choć rzadko ale znachodzącego się w całej prawie Europie, po łąkach górskich i leśnych, oraz po nizinach torfiastych; — a kwitającego od maja do lipca: — także

GAT. 3. *W. babczanego* (*S. plantaginea* SCHLCHT.), u dawnych węgierskim zwanego, poczytywanego za jeden gatunek z niskim, wszelako dostatecznie odróżnionego — korzeniem nieczubatym, a liśćmi szerszymi i podobnymi babczanym: — oraz

GAT. 4. *W. wązkolistnego* (*S. angustifolia* GAUD.), z tymiż równowąsko-lancetowatymi i wzniesionymi — także z nieczubatego korzenia: — obu rosnących wraz z niskim.

RODZAJ 1026. **Młecz** (*Sonchus* LIN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywa kilkoszeregową. Osadnik płaski, bezplewinkowy, jamkowaty. Ziarnczaki bezdzióbne, płasko-ściśnione, poprzecznie marszczkowate, w końcu przycięte. Puch jednaki, wieloszeregowy, włosisty wiązeczkowato.

GAT. 1. *M. warzywny* (*S. oleraceus* LIN.), w starych zielnikach zwany *krowim ogrodny*, *wysokim domowym* i *gładkim*. — Ziele roczne: mające — korzeń pionowy i gałęzisty: łodygę 4' dorastającą, prawie - obłą, ogrubnią, gładką, nagą, dętą, modrawo-oszronioną i często czerwonawą: liście nagie, wietkie, óme, spodem bledsze a często czerwonaawe; dólne czasem zaledwie szatokowo ząbkowate, zwykle zaś haczystodzielne — z łatą końcową wielką, 3kątną i nie wielu bocznemi; górne zaś całkowite i często bezzębne; indziej wszystkie równo piérzastodzielne w łaty ostrolancetowate; najniższe zwykle zwężone w ogonek szeroki i skrzydlasty, a inne obejmujące łodygę uszkowato: koszyczki prawie w

okółkach dość gęstych, na szypułkach nierównych, z początku białych, a później nagich i często trzoneczkowo-gruczołkowych; o łatkach kielichokrywy równowazkich, dłuższych od wewnątrz; kwiatach zaś żółtych: ziarnczaki równowazkie, rudo-cise, wielokręso-
we.— Należy do najuporczywszych chwastów po ogrodach warzywnych, po gruntach uprawnych, po rumowiskach i koło domów— wszędzie; kwitnie od maja do listopada.— Używano niegdyś *ziela Młécza*— herba Sonchi, lecz najwięcej zewnętrznie. Młode liście mają wiele podobieństwa do endywii i bywają też jadalne, równie jak korzonki.— (*S. ciliatus* LAM.).

Toż samo rozumie się i o

GAT. 2. *M. ostrym* (*S. asper* FUCHS.), dawniej *kozim*, *ogrodnym czarnym* lub *kolczytym* mienionym; różniącym się— jako długo utrzymująca się odmiana— od poprzedniego: liśćmi bardzo rzadko pięrsto-dzielnymi, ale najczęściej podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, ciernisto- i bardzo nierówno-ząbkowanymi, o cierniach drobniechnych lecz kłujących, zawsze lśnącymi z wierzchu a spodem tylko ciemnymi i modrawymi, często falistymi; ziarnczakami zaś podłużnie-jajowymi i ciemnymi:— rosnącym wraz z poprzedzającym, ale dużo rzadziej.

RODZAJ 1027. *Łoczyna* lub *Salata* (*Lactuca* LIN.).— Koszyczek niewielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki 2—3szeregowy, języczkowate. Kielichokrywa obła wydłużona, kilkoszeregowo-dachówkowata. Osadnik płaski, bezplewinkowy, dołeczkowaty. Ziarnczaki jednostajne, płasko ściśnione od przodu, z dzióbkiem nitkowatym. Puch 1szeregowy, włosisty, obwiedziony brzeżkiem cienkim, mniej więcej wystającym i gładkim lub szczęcineczkowatym.

GAT. 1. *L. siewna* (*L. sativa* LIN.), od dawnych pisarzy zwana *Łocyną* lub *Salatą*— *ogrodną*, *składaną*, *głowiastą*, *domową*, *kędzierzawą*.— Ziele roczne, ca-

łe nagie i mocno mléczne,— wyjąwszy za młodu; o korzeniu pionowym, włóknisto gałęzistym, białym; łodydze do 2' wysokości, oblój, krésowanej, gęsto ulistnionej i wiéchowato-baldaszkogronowo rozgałęzionej; liściach bezogonkowych, bezbronnych, drobno-ząbeczkowanych, wietkich,— dólnych mniej więcéj podłużnie-przewrotnie jajowatych, zaokrąglonych¹, grubo-falistych,— górnych sercowato obejmujących łodygę, wydłużonych i kończystych,— a najwyższych jeszcze mniejszych i węższych, oraz całobrzegich i prawie przysadkowatych; o koszyczkach szypułkowych, wzniesionych, drobnych, mnogich,— z kielichokrywą prawie-obłą, o jój łatkach tępych, często czerwonych lub modranych, brzegiem suchawych,— z kwiatkami żółtymi, 10 — 15.— Roślina téj pierwotna ojczyzna nie jest wiadomą; choć od tylu wieków rozpostarta po całej Europie, w każdój niemal chacie corocznie uprawianą bywa: kwitnie w lipcu i sierpniu.— Jako lék, wprost nie była ona nigdy przepisywana; ale jako środek dyetetyczny otwierający i odżywiający; i w tym téż celu używa się na pokarm, już jako smaczna jarzyna, już jako sałata przyprawna. Jednak *nasiona Łoczygi*— semina Lactucae, wchodziły w skład słynnych niegdyś *czwórzech nasion małych chłodzących*— quatuor parva semina refrigerantia, przypisując im własność osłabiania popędu płciowego. Najważniészém atoli jój zastosowaniem, jest otrzymywanie ze świeżo wytóczzonego przez nacięcie jój soku mlécznego, tak zwanego Lactucarium v. Tridace; sprawiającego skutki podobne do opium, a od kilku lat wprowadzonego w użycie lékarskie.

GAT. 2. *Ł. jadowita* (L. virosa LIN.), u starych pisarzów *połną*, *plonną* lub *dziką* mianowana.— Ziele

2roczne: z korzeniem pionowym, włóknisto gałęzistym: z łodygą i 6' dorastającą, tego wzniesioną, obłą, często czerwono-plamistą, dołem pojedynczą i szczecinowato-ciernistą, a górą— gładką, modrawo-oszronioną i bardzo gałęzistą: z liśćmi tęgawymi i wszystkimi poziomo osadzonymi,— korzeniowymi prawie zwężonymi w ogonek, podłużnie-przewrotnie jajowatymi, okrągławo przętępionymi, nierówno-zatokowo ząbkowanymi i czasem falistymi w brzegu, w podstawie włócznieowatymi, często brudno-plamistymi, spodem modrawymi, tak z zębami brzegu jako i z nerwem głównym spodnim— giękkimi cierniami uzbrojonymi; z łodygowymi bezogonkowymi, obejmującymi łodygę swą podstawą włócznieowatą, postaci korzeniowych lecz coraz mniejszych rozmiarów— aż do drobnych, lancetowatymi, kończystymi i całobrzegimi: z koszyczkami drobnymi, na krótkich szypułkach w kątach listków najwyższych, tworzącymi baldaszkogron,— o kielichokrywie obłej z czasem ostrokrędną, a jej łatkach białobłoniasto obrzeżonych, zewnętrznych tępych a wewnętrznych zaostzonych,— kwiatach zaś bladobółtych: z ziarnczakami jajowymi, 5—7żeberkowymi, czarnymi.— Częsty chwast po ogrodach, rumowiskach, okopach, pustkowiach, koło dróg i po zaroślach, w całej Europie południowej, środkowej, a nawet i u nas; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Zbiera się świeże ziele *Locygi jadowitej* — herba *Lactucæ virosæ*, celem wywarzenia wyciągu tegoż nazwiska, jeszcze dziś nawet gdzie niegdzie przepisywanego w różnych stwardnieniach rakowatych, w żółzowych, kiłowych i t. p.— wewnątrz i zewnątrz: dawniej zaś wprost zielem leczono zastoiny brzuszne, puchliny, żółtaczkę, kurcze piersiowe i w. i.

GAT. 3. *E. drika* (L. Scariola Lm.), u dawnych *Młeca łowini* lub *polny gładzi*: ziele roczne, różniące się od poprzedniego gatunku głównie— położeniem liści tak zwróconém, iż krawędzie nie powierchnie ku górze i dołowi leżą; a prócz tego tymiż— oprócz wiérzchołkowych strzałkowato-lancetowatych— wszystkimi haczystodzielnymi, w podstawie strzałkowato-sercowatymi, ciernisto-ząbkowanymi, a obok ciernistości spodniego nerwu głównego— z obu stron jednakowo zielonymi; koszyczkami mniejszymi, z kielichokrywami ciawozielonemi i popielatymi ziarnczakami:— dość pospolita w całej Europie, w miejscach tamtéj odpowiednich, a kwitnąca od czerwca do sierpnia:— dostarcza ziela *Łoczygi leśnej* lub *dzikiej*— herba *Lactuae sylvestris* v. *Scariolae*, z którego otrzymywany wyciąg, jest nieco-słabszy niż z poprzedniej.

GAT. 4. *L. Głębik* (L. *Cracoviensis* Sawicz.).— Ziele roczne: z korzeniem wpół-drzewiastym, pionowym, niekiedy skręconym, gęsto i grubo włóknistym: łodygą rdzenistą, w pokładzie korowym młeczną, na 2—3' prosto wzniesioną, około 1" grubą, prawie-obłą, całkiem gładką, w odziomku brudno - czerwoną a ku wiérzchołkowi czerwono-modrą, rozgałęzioną gęsto-stulono i prawie-równowysoko: liśćmi 6—8" długimi a 1—2" szerokimi, mięsistymi, gładkimi, z których— dólne równowąsko-owszczepowate, kończyste, poprzecznie pomarszczone i żółto-zielone,— a górne lancetowato-strzałkowate, pomarszczone jedynie około nerwu głównego, niezwijające się nigdy w główkę, modrawo-zielone, bezogonkowe, wpół-objęmujące, naprzemianległe, w brzegu niewyraźnie-rzęsowate i białawo kropkowane, a w łatkach podstawowych niewyraźnie ząbkowano-cierniste i po większej części odgięte a rynienkowate, z nerwem głównym nagim i bledszym a rynienkowatym: z baldaszkogronem gęstym, prawie-więchowatym; o koszyczkach dość krótko - szypułkowych,— ich przysadkach bezogonkowych, sercowatych, kończystych, stulonych rynienkowato, odgiętych aż przylegająco do łodygi i szypulek,— łatkach kielichokrywy dachówkowatych, jajowato wydłużonych, inerwowych, tępych, w brzegu skórkowatym białawo - przejrzystych, a w wiérzchołku i na powierzchni zewnętrznej czerwonych,— kwiatkach brudno-żółtych od zewnątrz, w koniuszkach zaś czerwonych,— jajnikach omszonych: z ziarnczakami nieco-łopatkowatymi, żeberkowanymi, spłaszczonymi, szarawo-białymi i prawie bez połysku.— Chociaż pierwotne pochodzenie téj rośliny niewiadome,

to jednak pewna, iż nigdzie nie jest znana — oprócz Czarnej i Nowej wsi oraz Łobzowa pod Krakowem, gdzie w wielkiej ilości uprawiają ją tameczni ogrodnicy, w dwóch odmianach: *wczesnej* (L. c. *praecox*) dopiero co opisaną, i *późną* (L. c. *serotina*) znacznie większą we wszystkich swych częściach, o kilka tygodni później dojrzewającą, a z siarnczakami ciemno-cisawymi; kwitnie w sierpniu i wrześniu. — Łodygi pierwszej w czerwcu a drugiej w lipcu zeranięte, obrane z kory i wprost zakiszone, stanowią nader ulubiony dodatek do potraw mięsnych pod nazwiskiem *głąbików*; z soku zaś otrzymuje się okwicie *laktukarium*.

RODZAJ 1028. *Kozimłecz* (Chondrilla
TOURN.). — Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajnoowocowy. Kwiatki jęczyczkowate, prawie tylko 2szeregowy. Kielichokrywa obłą, najczęściej 10łatkowa, z kieliszkiem z krótkich przysadeczków. Osadnik płaski, bezplewinkowy, wydrążono-kropkowany. Ziarnczaki obłe, w szczycie cierniste, z dzióbkiem łamnym, nitkowatym, otoczonym w podstawie wieńczykiem ząbeczków.

GAT. 1. *K. sitowaty* (C. juncea LIN.), także dawniej *Cykiem kozim*, a później *Powłoką wysmukłą* mianowany. — Ziele trwałe: którego — kłęb pionowy, obły, gałęzisty; z łodygą w odziomku wraz z dółnemi gałęziami białawo-kutnerowatą i zgrzeblowato-szorstką, później prawie-nagą i białawo-modrawo-zieloną, obłą, krésowaną, szczecinowatą; liście korzeniowe haczysto-dzielne lub zatokowo-piérzasto wcinane, ząbkowane, wczas ginące, — łodygowe równowazko-lancetowate i tylko za młodu w brzegu i na nerwie głównym piłkowano-cierniste, — a najwyższe równowazkie i całobrzegie; koszyczki parzyste, na bardzo krótkich i opilśnionych szypułeczkach, tworzące rzadki baldaszkogron, — o kielichokrywie w podstawie często biało opilśnionej, a jej łatkach nierównych i węższych ku wewnątrz, — kwiatach zaś różnie żółtych; ziarnczaki cise. — Częsty

po murach, rumowiskach i gruntach piaszczystych w całej Europie, kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zawiera on również sok ostro-gorzki a młeczny, który w Europie południowej występując i ścinając się na powierzchni gałęzi, zbieranym bywa jakby jaki liposok i zadanym w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych; korzeniem zaś leczono dawniej biegunki.

RODZAJ 1029. *Mniszek* (*Taraxacum* Juss.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy podłużnej łatki dachówkowate,— wewnętrzne równe i wzniesione, zewnętrzne krótsze i roztwarte,— a wszystkie z czasem poodginane. Osadnik płaski a później zakłęśły, bezplewinkowy, wydrążono kropkowany. Ziarnczaki nieco-ściśnione, ku górze łusczkami najęzone, nagle zwiększone w dziób nitkowaty. Puch kilkoszeregowy, włosisty, bardzo biały.

GAT. 1. *M. lekarski* (T. officinale MÖNCH.), także *Popia* lub *Mnisza główka*, *Papawa*, *Wilczy ząb*, *Świni pysk* albo *Młecz świni* w dawnych pismach, a w późniejszych *Wołowe oczy*, *Dmuchawiec*, nawet *Brodawnik* i *Podróżnik pospolity*.— Ziele trwałe, bezłodygowe: o kłębie prawie-wrzecionowatym, z wiekiem wielogłowym, mocno - młecznym, zewnątrz jasno - cisym a wewnątrz białym; o liściach tylko korzeniowych, licznych, różyczkowato-rozłożonych, podłużnych, haczykostdzielnych a w bujnym gruncie czasem tylko zatokowo - zębatych, niekończystych lub tępych, z młodu kosmatych a później nagich,— z latami 3kątne, kończystymi i ząbkowanymi; o głąbikach licznych, od 1" do 18" niekiedy długich, obłych, dętych, kosmatych i często brudno-czerwonych, 1koszyczkowych; koszyczkach do 1" dłu-

gich, wzniesionych,— z kielichokrywy łatkami równo-
wazko-lancetowatemi i całkiem podwiniętymi po okwit-
nieniu,— a kwiatkami żółtymi, skrajnymi od zewnątrz
zielonawymi; ziarnczakach cisawo - żółtych, tworzących
wraz z puchem w czasie owocowania— nader kształtne
białe kule niby głowy sędziwe.— Jak najpospolitszy
chwast wszędzie w Europie; kwitnący od wcześnej wio-
sny aż do zimy.— Z dawien dawna używa on cią-
gle swój lékarskiej powagi, dostarczając przedtém i
ziela a teraz tylko *korzenia Mniszka*— herba
et radix Taraxaci, jako zbawiennego léku we wszel-
kich zatkaniach trzewiów i zastoinach brzusznych, oraz ztąd
wynikających zimnicach i innych cierpieniach wszela-
kich. Najskuteczniejszém ma być jego działanie, w lé-
czeniu sokowém; to jest świeżo z wiosny wyciskany
sokiem, łącznie z tymżę innych roślin; w innéj zaś
porze, zastępują świeży otrzymywanym z niego *gęsz-
czem mniszkowym*— melago Taraxaci, mają-
cym zawierać wiele *mannitu*, a ztąd lekko rozwalniają-
cym; w innych zaś razach *wyciągiem* (extractum)
mocno zgęszczonym.— (Leontodon Taraxacum
LIN. Taraxacum Dens leonis DESF.).

Zastępczo i pod tém samém mianem, zbieranemi bywają ko-
rzenie

GAT. 2. *M. gładkiego* (T. laevigatum DRC.), poczytywanego
od wielu za odmianę pierwszego, różną zaledwie— głąbikami zwy-
kle około 4" wysokimi, cienkimi i podnoszącymi się łękowato; łat-
kami zewnętrznemi kielichokrywy jajowato-zaostroszonymi i przylega-
jącymi, a wewnętrznemi opatrzonymi pod wiérzecholkiem nabręskłym
nadrostkiem;— lubiącego miejsca wystawione na słońce:

GAT. 3. *M. czarniawego* (T. nigricans KRR.)— o kosszyckach
zwisłych; kielichokrywy łatkach zewnętrzných jajowatych i odsta-
jących, a wewnętrzných bez nadrostka;— porastającego górzyste
okolice: oras

GAT. 4. *M. bagienne* (T. palustre DC.)— ciśnawo-zielonego, z łatkami kielichokrywy zewnętrznymi jajowatymi, kończystemi i dolegającymi, a wewnętrznymi bez nadrostka;— rosnącego po bagnach i miejscach mocno wilgotnych.

RODZAJ 1030. *Brodawnik* (*Zacintha* Tourn.).— Koszyzek niewielokwiatkowy, jednostajnie-owocowy. Kwiatki jęczyczkowate. Kielichokrywy z czasem mięsisciejaczej i kątowato obrzmiałej— łatki wewnętrzne złożone we dwoje i ściśle schodzące się, a zewnętrzne błoniaste i reztwarte. Osadnik płaski, bezplewinkowy. Ziarnczaki prawie jednakowe; zewnętrzne zamknięte w łatkach kielichokrywy, niece powginane, z króciutkim dzióbkiem, płasko-ściśnione, bezskrzydła.

GAT. 1. *B. właściwy* (*Z. verrucosa* GARTN.), jeszcze od SIENICKIEGO zwany *Zaczęta*.— Ziele roczne: z korzeniem małym, wrzęcionkowato-włóknistym; z łodygą do 1' i wyżej wzniesioną, tęgą, obłą, kręśowaną, nagą, — już od samego odziomka widlasto rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi haczykostedzielnymi, podobnymi do mniskowych, — łodygowymi niższymi bezogonkowymi, pierzastedzielnymi, — a resztą całkimi i obejmującymi łodygę strzałkowato, — wszystkimi zaś nagimi; z koszyczkami końcowymi i bocznymi, odległymi, bezszypułkowymi, w czasie owocowania przyplaszczonokulistymi, jakby z ogrubnieniami wystającymi żebrami, — o kwiatkach żółtych, zewnątrz ciśnawo-żółtawych. — Jedyny ten gatunek, rośnie w krajach ponad morzem śródziemnym prawie wszędzie; kwitnie w maju i czerwcu. — Przed laty tak zwanemu z niego ziele *Zaczętej*, *Brodawnika* lub *Podróznika* — *brodawkowego*, — herba *Zacintha* ev. *Cichorii verrucarii*, przypisywano moc leczenia brodawek, a przytém

różnych wyrzutów skórnych. — (*Lampsana Zacintha* LIN.).

RODZAJ 1031. **Jastrzębiec** (*Hieracium* Tourn.).— Koszyczek wielokwiatkowy, jednostajno-owocowy. Kwiatki języczkowate. Kielichokrywy wielo-łatkowej — łatki dachówkowate, nierówne. Osadnik bezplewinkowy, kosmaty lub też jamkewaty. Ziarnczaki bezdzióbne, krésowane lub prawie - graniastosłupowe. Puch szczerbinowaty, 1szeregowy, obrączkowato otoczony brzeżkiem króciuchnym ziarnczaka.

GAT. 1. *J. Kosmaczek* (*H. Pilosella* LIN.), u starożytnych także i *Niedośpiątek* lub *Bożymach*.— Ziele trwale bez właściwej łodygi, całe kosmate włosami gwiazdkowatymi; o kłębie poziomym, ogrubnim, wydającym wszechstronnie liczne wici ulisnione jakby łodygi rozplójące się i korzeniaące; o liściach korzeniowych przewrotnie-jajowatych lub lancetowatych, zwężonych w ogonek, całobrzegich, tępych lub zaostzonych; z wierzchu tęgowłoso - kosmatych zwłaszcza na brzegu, a spodem gwiazdkowato-opilśnionych, — wiciowych zaś bezogonkowych i niekiedy cokolwiek mniejszych; o głąbiku od 2" — 8" wzniesionym, obłym, ku dołowi więcej kutnerowatym a górą gruczołowo-włosisłym, zresztą bezlistnym — wyjąwszy 1 przysadek lancetowato-listkowy pod koszyczkiem; o koszyczku na głąbiku głównym pojedynczym, lecz na wiciowych czasem po 2 i 3 razem, do 1" w średnicy, — z kielichokrywą popielato - kutnerowatą i czarno - gruczołowo-włosisłą, a jej łatkami równowazko-lancetowatemi, — z kwiatkami jasno-żółtymi, skrajnymi zaś od zewnątrz różowawymi; o ziarnczakach równowazkich, ściśniono-obłych, roweczkowanych, czarniawo - cisych, — z pu-

chem tegim i żółtawo-białawym.— Nadzwyczaj powszechny— i to w 15 odmianach — po suchych i kamiennistych miejscach, koło dróg, po pagórkach, pastwiskach, i lasach szpilkowych w całej Europie; kwitnie od maja aż do lipca.— Nie małą miały dawniej wziętość, gorzkawo-ściągające *ziele i kwiaty Niedospiałka* lub *Mysięgo uszka*— herba et flores Pilosellae v. Auriculae muris w biegunkach, czerwonych, krwotokach i cierpieniach piersiowych; a przed kilku laty zachwalano korzeń w zimnicach, który miejscami zadają także i zwierzętom domowym.

GAT 2. *J. mурowy* (H. murorum LIN.).— Ziele trwałe, rozmaicie upostaczone według gleby i miejscowości, znanie z tego powodu w 9 odmianach:— którego— kłęb ugryziony i włóknisto - korzeniowy: łodyga i 3' dorastająca, wzniesiona, obła, rowkowana, uboga w liście, w odziomku zrzadka miękkowłosa, a ku górze — zarówno z odnogami — włosami gwiazdkowatymi mniej więcej białawo-kutnerowata a do tego z czarnymi gruczołonośnymi włosami,— oraz także rozgałęziona w różnym stopniu: liście ogonkowe,— korzeniowe liczne, już jajowate, już podłużnie-jajowate, już prawie-sercowate w podstawie, tępe lub kończyste, blado-zielone i często plamiste z wierzchu a spodem czasem czerwone, w brzegu rozmaicie i nawet zatokowo ząbkowane, lecz przy podstawie zawsze grubiej— a czasem nawet także pierzasto wcinane, szorstkowłose aż do nagich; łodygowe zaś najwięcej 1—3, małe, krócej ogonkowe i głębiej ząbkowane: koszyczki w baldaszkogroń w różnej liczbie, przed rozkwitnięciem prawie-kuliste lub jajowe, później do $\frac{3}{4}$ " wydłużone; z kielichokrywą szarowłoso - gruczołonośną; kwiatkami żywo-

żółtymi; a puchem biało-żółtawym, o kilku dłuższych szczecinkach w kraju— Bardzo zwyczajny wszędzie po suchych lasach i gajach, po murach i skałach, od równin aż po Alpy— w całej Europie; kwitnie od maja do lipca, a czasem drugi raz pod jesień.— Dawni lekarze, zadawali *ziele Płucnika francuzkiego* lub *Mysiego uszka większego*— herba Pulmonariae gallicae v. Auriculae myris majoris w chorobach piersiowych, a jeszcze częściej zewnętrznie do gojenia ran używali.

Gat. 3. *J. Gronovae* (H. Gronovii LIN.), także ziele trwałe; z kłębem przygryzionym i włóknisto-korzenkowym; z łodygą na 1' wysoką, kątowatą, tylko w odziomku często prawie-siółkowym włósiętą i o kilku listkach kończystych— a zresztą nagą, baldasskogronowo-więchowato rozgałęzioną w końcu; z liśćmi korzeniowymi wietkimi i cienkimi, ogonkowymi, podługznymi, tępymi, całobrzegimi, rzęsatymi, z wierzchu gdzieś niegdzie z włoskami, a spodem siołkowymi,— łodygowymi zaś obejmującymi i jajowatymi; z koszyczkami w baldasskogronach wietkich, na szypułkach gruczołowato-włosistych, drobnymi,— o kwiatach blado-żółtych:— rosnący w Ameryce północnej, a kwitnący w czerwcu i lipcu;— zalecanym jest bardzo, w postaci obkładów z rozmiążdżonych liści, na wygubienie brodawek; korzeń zaś żuty, bóle zębów ma leczyć.

RODZINA CLX.

Szczecinowate (Dipsaceae JUSS.).

Kwiaty obupłciowe, nieumiarowe lub prawie-umiarowe, w główce zbitój z okrywą, poosadzane na osadniku nagim lub jakby-plewinkowym przez ich osobne przysadeczki,— a czasem tylko pozgromadzane w okręgi w kątach liści wyższych. Plewinki zewnętrzne główki

często płonne; koron zaś szereg zewnętrzny często jakby promieniowy. Każdy kwiat z trwałą okrywką kieliszkowatą, wartolkowatą, o kraju zeschłym, całkim lub ząbkowanym.— Kielich zrosłodziąłkowy, rurkowaty; o rurce zrosłej z jajnikiem całkiem, lub też tylko górą a wolnej dołem, albo w wierzchołku zwężonej w szyję zrosłą z podstawą szyjki słupka; o kraju górnym, pucharkowatym, prawie-całkowitym lub też ząbkowanym, często nawet podzielonym— w łateczki szczytinowate w różnej liczbie, nagie, brodato-piórkowate albowi też puchowate.— Korona osadzona na szczycie rurki kielicha, rurkowata; z krajem 5wrębnym lub przez zrośnięcie 2 łatek górnych 4wrębnym, bardzo rzadko ziejącym, często nierównym o łacie najniższej największej.— Pręcików 4, osadzonych przy podstawie rurki korony, naprzemianległych z łatkami,— często bez najwyższego: nitki wolne, niekiedy po 2 zrosłe w całej długości, czasem dwusilne i to— niższe krótsze, nawet i bez główki,— a wszystkie przed rozkwitaniem wgięte: główki wewnątrzwrotne, równoważkie, 2woreczkowe, odpadające; z woreczkami naprzeciwległymi, otwierającymi się w podłuż; z pęcherzykami pyłku 4ściennymi.— Jajnik 1komorowy, zamknięty wolno w rurce górą zarosłej, lub też z nią zrosły w całości albo tylko górą: zalążek 1, wywrócony, uwieszony u szczytu komory: szyjka końcowa, nitkowata, pojedyncza, zrosła w podstawie z szyjeczką kielicha: znamię pojedyncze, maczugowate, lub płyciechno wrębne w łateczki nierówne.— Owoc woreczek 1nasionowy, rurką kwiatową i okrywką objęty, wolny lub zrosły z nią mniej więcej, uwieczony krajem zeschłym albo puchowatym.— Nasiono wywrócone; ze skórka cienka-błoniasta i zale-

dwie oddzielając się od wnasiennici; białko mięsiste, skąpe. — Zarodek prostoległy w osi białka; z listniami prawie-listkowatymi; z rostkami krótkim i górnym. — *Ziela roczne albo trwałe, rzadko podkrzewy; z łodygami wąskowatymi - ustawowatymi, obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, rzadko okrągłymi, pojedynczymi, różnymi na korzeniach a łodydze, całkimi, lirowatymi, 1 lub 2 razy pięciopodzielanymi, często zrosłymi podstawami; bez przylistków.*

RODZAJ 1032. *Szczec* (*Dipsacus* THURN.).

— Kwiaty w główce; z okrywą wielołatkową, dłuższą od plewinek osadnika listkowatych i kończystych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; a kraj górny, prawie-kubeczkowaty lub krążkowaty. Korona 4wębna. Pręcików 4. Jajnik dolny, 4komorowy, 4załączkowy; z szyjką nitkowatą; ze znamieniem podłużnym. Worczak 1nasionowy, zamknięty w okrywce, uwieńczony krajem kielicha prawie-4ściennym. Nasiono wywrócone.

GAT. 1. *S. suknowska* (D. fallonum Muhl.), dawniej *polną* lub *białą* i *Szczotkami* takież zwana. — Ziele 2roczne: z korzeniem wrzecionowatym; z łodygą i do 6' wzniesioną, tęgą, dętą, prawie-krzyżowo gałęziastą, ostro rowkowaną, z krawędziami tak na nią jako i na gałęziach uzbrojonemi — w ciernie rozrzucone, krótkie, grube i podługinane; z liśćmi naprzeciwległymi, — korzeniowymi rozłożonymi na ziemi, krótkoogonkowymi, wielkimi, podługinnymi, piłkowanymi, na nerwie głównym z kilkoma cierniami a zresztą nagimi, — łodygowymi zrosłymi w podstawach, dużo mniejszymi, nierównowinnymi, — a najwyższymi prawie-równowinnymi i całobrzegimi; z główkami pojedynczemi na końcach gałęzi,

podługnie-jajowato-obławemi, do 3", długimi, — o łatkach okrywy równoważko-lancetowatych, bardzo tęgich, poziomych, w końcach poodginanych, krótszych od główki, — o plewinkach podługnych, tęgich, rzęsowatych, z końcem tęgim kłującym i zakrzywionym, nieco krótszych niż blado-różowe kwiaty. — Dzięki w Europie południowej, a uprawny i dziczały aż do północnej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawniej *korzeń Szczeci* lub *Osta Wenery* — radix Dipsaci v. Cardui Veneris, używanym był jako pędzący mocz i wzbudzający poty; nasiona i kwiaty zalecano we wściekliznie; a wodą zbierającą się na wklęsłościach podstaw srosłych liści, leczono cierpienia oczne. Najważniejszą atoli jest, przemysłowe zastosowanie szczoteczkiowatych jego główek dojrziałych — w sukiennictwie, pończocharstwie i t. p. do rozczesywania pilśni skupionych włosów wełny.

Tak samo używano w lekarstwie, choć do przemysłu nie zdolną.

Gat. 2. *S. leśną* (D. sylvestris Muhl.), także dawniej *głuchą*; odróżniającą się — łodygą dużo ciernistą; łatkami okrywy równoważko-szydłowatymi, z długim bardzo i ostrym końcem, 3kątne, w grzbiecie ciernistymi, łękowato podnoszącymi się, giętkimi, z których zewnętrzne dłuższe od główki; a plewinkami również ciernisto-konieczystymi, ale dłuższymi niż kwiaty: — rosnącą po miejscach opuszczonych, około dróg, po pastwiskach wilgotnych i t. p. w całej Europie i Azji.

RODZAJ 1033. **Głowacka** (*Cephalaria* SCHRAD.). — Kwiaty w główce; z okrywą wielołatkową, krótszą od plewinek osadnika bezbrzennych lub 4ściastych. Okrywka 4ścienna, 8rowkowa, z wieńczykiem 4—8zębnym. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj górny, pucharkowaty albo krążkowaty. Korona 4wębna. Pręcików 4. Jajnik dolny, 1komorowy, 1zalążkowy; szyjka

nitkowata; znamię podługne. Worczak inasionowy, zamknięty w okrywce, uwieniczony krajem korony 4ściennej.

GAT.- 1. *G. chabrowata* (C. centaureoides R. S.).— Ziele trwałe: którego— łodyga na 3' i wyższa, tęga, łamna, naga lub lekko omszona, wodziomku obła a górą 4graniasta, widlasto- lub ramienisto-gałęzista; liście rzęso-wate, prawie-skórzaste, łnące, — korzeniowe wielkie, podługne, całobrzegie, długoogonkowe, — łodygowe niższe piérzastodzielnie zbiegające, o łatkach lancetowatych i odległych a końcowej znaczniej większej, — najwyższe zaś podobne, lecz z łatkami równowązkami; główki prawie-kuliste, pochylone, na długich nagich i prawie-4ściennie krésowanych nitkach, — z okrywy łatkami zewnętrznymi tępymi i błoniasto obrzeżonemi, pośredniemi żółtawo-zeschłemi i kłująco-konczystemi, a wewnętrznymi równowązkami srebrzystymi i dłuższymi od owoców, — o kwiatach zaś blado-żółtych; worczaki omszone, cokolwiek ściśniono-4graniaste, uwieniczone 4 ząbkami okrywki i krajem kielicha postrzępanego w szczeczinki białe. — Dość zwykła po suchych górach Ełropy południowej; kwitnie od lipca do września. — Gorzkim jój nasionom, przypisywano skutki rozpuszczające, otwierające i czyszczenia krwi; dla tego zadawano je równie jak korzeń— w kile i wyrzutach skórnych. — (Lepicephalus).

RODZAJ 1034. *Postreś* (*Trichera* SCHRAD.). — Kwiaty w główkach, na osadniku rozszerzonym, szorstkimi bez plewinkowym. Okrywa wielołatkowa, roztwarta. Okrywka krótkotrzoneczkowa, ściśniona, 4dołeczkowa, w wierzeółku jakby przycięta i 4ząbeczkowa— o 2 mniejszych a 2 większych ząbeczkach. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, po nad nim zaciśnięty w kraj puchar-

kowaty i 8—16ząbkowy. Korona 4—5wrębna. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy i 1załączkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone lub wrębne. Worczak 1nasionowy, ściśle objęty okrywką, uwieńczony krajem kielicha 8—16ostnym.

GAT. 1. *P. polny* (T. arvensis SCHRAD.), w starych zielnikach *Dryasiew polna*, w późniejszych *Świerżbnica polna*. — Ziele trwałe, różnej postaci. Kłós pionowy, wrzecionowaty, z czasem wielogłowy. Łodyga do 2' wysoka, obła, pokryta tęgimi i wstępnymi szczecinkami na ciemnoczerwonych kropkach, oraz i krótkimi włoskami przemagającymi ku górze onójże, — i tamże z 1ą lub 2ma parami gałązek pojedynczych lub jeszcze dzielnych. Liście włosiste lub szorstkawe, rzadko nagie albo rzęsozate; korzeniowe lancetowate, (5" i 2½"), odstające, spłowiato-zielone, pierwiastkowe prawie całkie, późnij piłkowane, weinane lub aż piérzastodzielne z łatą końcową wielką, zwężone w ogonek; łodygowe bezogonkowe, lirowate lub grzebieniastodzielne, albo też weinano-grubopilkowane, — o łatach całkich, piłkowanych albowi też łcinanych; najwyższe zaś malutkie — zwłaszcza na gałęziach, równoważko-lancetowate, całobrzegie; rzadziej wszystkie bez wyjątku piérzastodzielne, wszystkie całobrzegie, lub tylko najwyższe weinane. Na szypułkach jako przedłużeniu gałęzi, jeszcze mocniej od nich szczecinowatych, — główki płaskawo-wypukłe, na 1" w średnicy; z okrywy łatkami lancetowatymi i szczecinowato-włosistymi; z okrywkami i kielichami długo-włosymi; z koronami w różnych odcieniach modrawo-czerwoniawymi, różowymi albo białymi, od zewnątrz przylegającowłosemi, — przytém skrajnemi wiązkami od środkowych, karbowanemi w kraju ich łateczek, — ni-

by promienkami dłuższymi od okrywy. Ziarnczaki uwieńczone szczecynnym kielichem. — Bardzo pospolity po polach, miedzach, łąkach i lasach w całej Europie, Azji i Afryce północnej; kwitnie od maja do września. — Niezbyt jeszcze przed dawnym czasem, zadawano ziele i kwiaty *Dryakwi polnej* — herba et flores *Scabiosae* jako czyszczące krew, w kile i wyrzutach skórnych. — (*Scabiosa arvensis* LIN.).

RODZAJ 1035. *Gwiaśdnik* (*Asterocephalus* COULT.). — Kwiatki w główkach, na osadniku plewinkowym. — Okrywa wielokwiatowa, wielokwiatowa. Okrywka obła a niefaldowana w podstawie; z rurką 8-doleczkową; w kraju bezbronna, obszerna, rozwartą albo wzniesioną. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjeczkowaty, wybiegły w 5 ostek. Korona 4—5-wrębna. Pręcików 4 lub 5. Jajnik 1komorowy, 1zależkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Worozak 1nasionowy, uwieńczony wystającym i 5ostnym szyjeczkowatym krajem.

GAT. 1. *G. górny* (*A. columbarius* WALLER.), uł. du *Golebieniec*. — Ziele trwałe: w którym — kłęb wrzecionowaty: łodyga około 2' wysoka, tęga, wstecznie krótkowłosa a niekiedy naga, o parze gałęzi w środku; liście miękkowłose, — korzeniowe łopatkowato wydłużone w ogonek, później lirowate a nakoniec piérzastodzielne, często karbowane, do 4" długie, — łodygowe 1—2 razy piérzastodzielne, w łatki kończyste i równoważko-lancetowate, — a najwyższe równoważkie; koszyczki z początku przyplaszczono-półkuliste, z czasem prawie kuliste, na długich i szorstkowłosych szypułkach, do 1 1/2" w średnicy, — z łatkami okrywy równoważko-konieczystymi, kłosowatymi, odstającymi a później podgiętymi.

nemi, krótszemi od kwiatków skrajnych,— z kwiatkami różnie lilłowymi, białymi lub też biało-żółtawymi, zewnętrznymi jakby promieniowatymi,— z plewinkami lancetowatymi,— z okrywkami białoszczetnemi, 8-faldkowemi, a ich krajem przyciętym i wielonerwowym— o 5 ostkach szkarłatnych, tęgich, bardzo długich.— Niezbyt pospolity po wzgórzach, górach i około pól w Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Używa się jako *Dryakiew polna*.— (*Scabiosa columbaria*. LHY.).

RODZAJ 1036. *Csarcikas* (*Succisa* COULT.).

— Główka wielokwiatkowa; z okrywą wielołatkową; z osadnikiem plewinkowym. Okrywka obła, bezbronna; o kraju zielonym, błoniastym, krótkim i roztwartym; z rurką aż po kraj przeoraną 8 dołkami bruzdkowatymi. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj długi, szyjczkowaty, o 5 szczecinach ostkowatych— lub mniej przez zronienie. Korony 4—5wrębne, zewnętrzne niepromieniowate. Pręcików 4. Jajnik 1komorowy, 1załatkowy; szyjka nitkowata; znamię wykrojone. Worczak 1nasionowy, uwieńczony szyjczką kielicha 5- lub mniej- szczetną, albo— całkiem bezszczetny.

GAT. 1. *C. łąkowy* (*S. pratensis* MOENCH.), w starych zielnikach *Czartowe grysienie* lub *siobro*, *S. Piotra Łysina* albo *ziele*, *Komonica*.— Ziele trwałe: z kłębem przygryzionym z ukosa, czarniawym lub ciawym, osłanym po bokach grubymi korzonkami włóknistymi; z łodygą cokolwiek podnoszącą się, blisko 2', prawie-nagą lub omszoną, górą 3dzielną; z liśćmi całobrzegimi albo zrzadka i lekko ząbkowanymi lub piłkowanymi, nagimi i rzęsowatymi, lub też z obu stron omszonymi,— z których korzeniowe podługne, zaostrome i zwięzione w ogo-

nek,— łodygowe dolne lancetowate,— a górne równo-
wazko-lancetowate, bezogonkowe i krótsze od główki;
z główkami-prawie-kulistymi, szypułkowymi,— o okry-
wy łatkach odstających, jajowato-lancetowatych, krót-
szych od kwiatków,— o kielichach 5szczetnych, w ostki
czarne i 2razy dłuższe od tychże okrywki,— o kwia-
tach prawie-błękitnych, lillowych lub białawych, rów-
nych,— o okrywkach szorstkich i krajem 4wrębnych
w ząbki ostre i wzniesione,— o płewinkach z podstawy
zwiężonej prawie-lancetowatych i szczecinkowo-rzęso-
watych.— Nader powszechny po wilgotnych łąkach,
pastwiskach, murawach i lasach od równin aż w góry—
w całej Europie; kwitnie od lipca do września.— Nie-
małej używały wziętości, *korzeń i ziele Czartowe*—
radix et herba Succisiae v. Morsus Diaboli,
w niezliczonej liczbie chorób; lecz z czasem ograniczono
się, do używania ich na płókania gardła i wstrzykiwa-
nia w upławach.— (*Scabiosa succisa*. LIN.).

RODZINA CLXI.

Kozłkowate (Valerianaceae LINDL.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie 1-płciowe, i to
oddzielno- albo rozdzielno-płciowe; już w prawdziwych
widlastodzielnych podbaldaszkach prawie-równowysokich,
już pojedyncze w rozwidleniach gałązek, już w
wiązkowatych baldaszkogronkach,— z przysadkami; lub
najrzadziej pojedyncze i otoczone podwójną okrywą zro-
słóatkową.— Kielicha zrosłodziatkowego, rurka zrosła
z jajnikiem; kraj górny, 3—4wrębny, równy lub nie-
równy, rozrastający się, trwały, najczęściej wwinęty,

przeobrażający się zwolna w liczne strzępki szczecino-
wate i jakby puchowate, niekiedy odpadający. — Korona
osadzona na krążku nadjajnikowym, kęjkowato-rurko-
wata; z rurką obłą lub przewrotnie-ostrokłęzną, często
w podstawie garbatą lub ostrogową; z krajem najczę-
ściej 5łateczkowym, umiarowym lub prawie-3wargowym,
rzadziej 3—4łateczkowym, w przedkwitnieniu dachów-
kowatym. — Pręciki osadzone w rurce korony po nad
podstawą albo też poniżej środka, naprzemianległe,
rzadko 5 co do liczby, niekiedy 4 w braku tylnego, cza-
sem — i to najczęściej — 3, lub też tylko 1 i to tylny; z
nitkami wolnymi, wwinętymi w pąku; z główkami we-
wnątrzwrótnymi, o 2 woreczkach, równoległe-naprze-
ciwległych, otwierających się w podłuż. — Jajnik zrosły
z kielichem, 3komorowy, o 2 komorach czczych i mniej-
szych a 1 płodnej; zalążek 1, wywrócony i uwieszony
u szczytu komory; szyjka pojedyncza, nitkowata; zna-
mion 2—3, wolnych lub zrosłych wraz. — Ziarnczak
skórzasty albo błoniasty, w wierzchołku nagi lub u-
wieńczony krajem kielicha, już 1komorowy przez zro-
nienie 2 komor, już 3komorowy, już wreszcie 2ko-
morowy przez zronienie jednej, — ale zawsze tylko
1nasionowy. — Nasiono wywrócone; ze skórką cienką,
błonkową; z wnosiennią czasem nabrzęklą; bez biał-
ka. — Zarodek prostoległy; o listniach ogrubiałych; a
rostku krótkim, zbliżonym do znaczka i górnym. — *Zioła*
roczne z korzeniem cienkim i bezwonnym, lub trwałe z
kłębem zdrzewiałym i najczęściej wonnym; z liśćmi ko-
rzeniowymi skupionymi a łodygowymi naprzeciwległymi,
całkowitymi albo też pierzastodzielnymi i pierzasto wcinany-
mi, wpłódnymi łodygę, bez- lub ogonkowymi; bez
przylistków.

RODZAJ 1037. *Spathanarda* (Nardostachys DEC.).— Kielich zrosły rurką z jajnikiem; z kram górnym, 5dzielnym w łatki podłużnie-jajowate, listkowate, zabieczkowane i trwałe. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, z kram tępó 5łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w rurce ponad podstawą. Jajnik dółny, 8komorowy, o 2 komorach mniejszych i czczych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory większej; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię główeczkowe. Ziarnczak błoniasty, 1nasionowy, uwieńczony kram kielicha.

GAT. 1. *S. prawdziwa* (N. Jatamansi DEC.), także indyjską lub Nardą i Pismarią zwana od starożytnych.— Ziele trwałe, darniste: którego— kłęb wrzecionowato-obły, od $\frac{1}{8}$ " do 1" gruby, od dołu pokryty mnóstwem korzonków włókniстых, a od góry wydający 1—2—3 pędów co rok wzrastających, obłych; na 1" w średnicy, które po kilku latach tworzą do $\frac{1}{2}$ ' długi, jakby czub lub ogon szczecinowaty, powstały z pokrywających je resztek zeschniętych liści. Łodygę ma do 9" wzniesioną, dętą, kręśowaną lekko, biało-kutnerowato kosmatą,— w odziomku oblą a ku górze prawie 4graniastą i bezlistną. Liście skórzaste i omszone; korzeniowych 4—6, wzniesionych, równoważko wydłużonych, (7" i 1"), zwężonych w ogonek, zaostzonych i całobrzegich; łodygowych zaś 2—3 par, naprzeciwległych, zrosłych wraz pochwiasto podstawami, nagle malejących i wężających. Kwiaty szkarłatne, w wiązkach szypułkowych, końcowych lub kątowych, naprzeciwległych; z szypułkami i kielichami kutnerowatymi, tylko końcami łatek tych ostatnich krótko-3kątnymi i szorstkowłosymi; z pręcikami wystającymi i brodatymi, krótszymi

jednak od słupka.— Porasta najwyższe góry w Indjach wschodnich.— Prawie bez granic była w starożytności sława *Spikanardy*, *Szczeci* lub *Nardy indyjskiej*— *Spica Nardi* v. *Nardus indica* prawdziwej, a nawet wziętość jej utrzymuje się jeszcze i dziś w całej Azji południowej: jest to zaś jej kłęb, łącznie z odziomkami stwardłymi i całym czubem resztek zeschniętych liści; ma woń mocną i dość przyjemną a smak gorzkawo - korzenny; w skutkach zaś, zbliżony jest wielce do kozłkowego.— (*Valeriana Spica*. VAHL.).

GAT. 2. *S. wielkokwiatowa* (*N. grandiflora* DZC.), różniąca się głównie — łodygą nagą, z 2 wyłobieniami podłużnymi szaro-okosmaczonemi; liśćmi korzeniowymi prawie łopatkowato-lancetowatymi, do 12" długimi ale zawsze krótszymi od łodygi, blado-zielonymi, 5—7nervowymi, zwężonymi nagle w ogonek płaski i obrzeżony, — łodygowymi zaś w 2ch lub tylko w 1ej parze, w niższej na 4" długimi i krótkopochwowymi, a w wyższej bezpochwowymi lecz nieco szerszymi; baldaszkogronami końcowymi, na 6" długimi, o 2—3 parach szypuleczek 4skrzydełkowych na 3" długich, dzierzających wiązkę kulistą i otuloną okrywą — kilku kwiatów na $\frac{1}{4}$ " długich i blado-różowych, z 2 przysadkami na 1" długimi i białawymi pod każdą wiązką, a z 1—3 mniejszymi przy każdym kwiecie: — rosnąca na Alpach himalajskich; — dostarcza tamedcznym równie szanowanego korzenia, ale dużo łagodniejszego smaku i przyjemniejszej woni.— (*Fedia grandiflora*. WALL.).

RODZAJ 1038. *Rosspionka* (*Valerianella* MÖNCH.).— Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj ząbkowany. Korona rurkowata, umiarowa, bezostrogowa, o kraju tępo-5łateczkowym. Pręcików 3, osadzonych ponad podstawą w rurce. Jajnik 3komorowy, z 2 pustymi komorami a 1 upłodnioną; zalążek 1, uwieszony w szczycie, wywrócony; szyjka końcowa, pojedyncza; znamię całkie lub 3wrębne. Ziarnczak prawie-błonkowaty, uwieńczony krajem kielicha rozmaicie ząbkowa-

nym i rozrośłym, 3komorowy, — czasem z powodu komor 2 czecznych spływających w jedną — 2komorowy, zawsze jednak 1nasionowy.

GAT. 1. *R. warzywna* (V. olitoria MÖNCH.), inaczej *Rapunkul jarzynny*, *Salatká polna* albo *Rapontyka*. — Ziele roczne: o łodydze 3—12" wysokości, mdlłej, kątowatej, kréskowanėj, na krawędziach omszonėj, kilkakróć widlastodzielnej — w gałązki mocno rozchodzące się, ściśnione i zarówno z nią gładkie, wyjąwszy same wierzchołeczki szorstkawe; liściach bezogonkowych równowązko-łopatkowatych lub języczkowatych, zaokrąglono-tępnych, (1"—2" do 1/4"—1/2"), krótko-rzęskowanych, w podstawie cokolwiek włosistych a zresztą nagich, całobrzegich, tylko najwyższych z ząbeczkowanemi podstawami; kwiatach w podbaldaszkach poskupianych, — z przysadeczkami ostro rzęskowanymi i wązko-łopatkowatymi, — z kwiataki drobniuchnymi, modrawymi; o ziarnczakach kulisto-ściśnionych, skośnych, niewyraźnie-3ząbeczkowych w szczycie, nagich lub omszonych, nierówno-2połówkowych, — w połowie tylnej większej z 2ma komorami pustemi, a 1ej wmniejszej przodkowej z nasionkiem soczewkowatém. — Zwyczajna po polach, po sadach i winnicach w całej Europie; kwitnie w kwietniu i maju, a później często po raz drugi w lipcu i sierpniu. — Używano go niegdyś, jako *ziela Roszponki* — herba *Valerianellae*, chłodzącego, orzeźwiającego, przeciwnilcowego; dziś atoli spożywają go miejscami za sałatę, dla tego nawet po ogrodach uprawiają. — (Fedia VAHL. *Valeriana*. WILLD.).

RODZAJ 1039. *Kortecska* (*Astrepbia* DEC.). — Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj króciuchno-5zębny lub niemal-dzwoneczkowaty. Korona

lójkowata, w podstawie garbata prawie ostrogowato, a w kraju ślanceczkowa. Pręciki 3, ponad podstawą w rurce osadzone. Jajnik 2komorowy, z komorą większą płonną i niezupełnie 2komoreczkową; zalążek 1, w komorze mniejszej u szczytu zawieszony, wywrócony; szyjka nitkowata, 3wrębna; znamiona cieniuchne. Ziarnczak błonkowaty, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy— o 1 komorze częściej i z rowkiem podłużnym przez środek, a drugiej 1nasionowej.

GAT. 1. *K. trzebulowata* (A. chaerophylloides DEC.). — Ziele roczne: z łodygą do 2' wzniesioną lub nieco-podnoszącą się, niewyraźnie-obosieczną, krésowaną, nagą, gałęziastą, węzłowatą i miękkowłosistą na wstawach; z liśćmi naprzeciwległymi, na ogonkach w podstawie omszonych, odstających, nagimi,— najniższymi prawie-rombowymi i wcinanymi,— a resztą piérzastodzielnymi— w łatki jeszcze raz piérzasto wcinane w łateczki kończyste lub postrzępane, w podstawie mocno zwężonymi; z szypułkami kątowemi, długości liści, a na nich podbaldaszkami pojedynczemi 5—7kwiatkowemi, a pod każdą szypułeczką z 2ma przysadeczkami lancetowatymi; z kwiatkami drobnymi, białymi; z ziarnczakami nagimi, jajowymi.— Rośnie po wzgórzach i gajach w Peru; kwitnie od czerwca do września.— W miejscu po-czytują soczystą tę roślinę uprażoną w popiele, za naj-pewniejszy środek we wszelkich wyrzutach wrzedzionkowatych.

RODZAJ 1040. *Kozłek* (Valeriana NECK.). — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wewnętrznym i przeobrażającym się czasem— w puch piórkowato-wieloszczetny i odpadający. Korony rurka przewrotnie-ostrokężna albo obła, w podstawie równa lub

garbata, bezostrogowa; kraj tępo-4—5wrębny a rzadko 3wrębny. Pręcików 3, osadzonych w rurce korony. Jajnik 3komorowy, o 2 komorach malénkich i czczych; zalążek 1, wywrócony i uwieszony u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamię główkowate. Ziarnczak błonkowaty, 1komorowy, 1nasionowy.

GAT. 1. *K. lékarski* (*V. officinalis* LIN.), w starych pismach *wielki* lub *Nardus leśny*.— Ziele trwałe. Kłęb cuchnący, bardzo krótki, prawie-przygryziony, łuskowaty, z mnóstwem korzeni długo- i grubo-włóknistych a szarawo-rdzawych, wydający odrośle lub rozłogi. Łodyga na 2—6' wzniesiona, obła, rowkowana, dęta, naga—wyjawszy węzłów nieco-kosmatych, lub też cała omszona. Liście postaci rozmaitej, stósownie do gleby; najczęściej nagie, lśnąco-gładkie, na ogonkach, nerwach i w brzegu włosiste; czasem całe spodem włosiste; wszystkie piérzastodzielne, z ogonkami obejmującymi łodygę pochwiaisto: korzeniowe długoogonkowe, od 2" do 2' długie,— z łatkami w 7—11 parach, jajowo-lancetowatemi, lancetowatemi lub równowążkami, nierównobocznemi, mniej- lub więcej-pilkowanemi, a nader rzadko całobrzegiemi: łodygowe dólne 4—10- a nieco wyżej 2—5-parowe, coraz krócej-ogonkowe i z coraz mniejszemi łatkami,— całe również stopniowo malejące. Podbałdaszek 3odnogowy, z licznych cząstkowych złożony, początkowo dość-ściśniony, a później jakby-więchowato roztoczony; z przysadkami długimi, równowążko-lancetowatymi, kończystymi, w brzegu zeszlými, a zrosłymi podstawami; z kwiatkami białymi lub też różowymi, woni przyjemnej — a pod każdym po 2 przysadeczki lancetowate,— o rurce korony nie dłuższej od kraju,— o pręcikach i słupku wystających.

Ziarnczaki, podłużnie-jajowe, ściśnięte, zastrzone.— Rośnie na górach, w równinach, po miejscach wilgotnych, cienistych lub spiekłych— w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Zapewnie do najdawniejszych leków, które jeszcze i dziś zachowują swą powagę, należy *korzeń Kozłka*— *radix Valerianae*. Ma on woń przenikliwą ale nieprzyjemną, porównywaną do moczu kociego, a może właśnie dlatego tak ulubioną od tych zwierząt,— smak zaś gorzko-korzenny. Należy do środków nader pobudzających, działających głównie na układ nerwowy i dlatego używanych najwięcej w różnych cierpieniach takowego, szczególnie też w gorączkach nerwowych i gnilnych, oraz wszelkich łóżnych niemocach. Także i olej z niego otrzymywany, miéwa swoje zastosowanie; a okwity *kwaskozłkowy*, służy do otrzymania różnych soli w pracowniach chemicznych.

Kilka za osobne gatunki popisywanych roślin z tego rodzaju, dziś starano się poprowadzić do dopiero co opisanego, jako jego odmiany; a do tych należą:

GAT. 2. *K. wyniosły* (*V. exaltata* MICHX.): z kłębem pionowym, bez rozłogów lecz wypustny; z łodygami licznymi; z łatkami liści 15—21, szeroko-lancetowatymi, conieco-piłkowanymi, częstowłosistymi:— lubiący grunt bardzo syzny.

GAT. 3. *K. pagórkowy* (*V. collina* WALLA.): o kłębie poziomym, przygryzionym, rozłogopustnym; o 1—3 łodygach; o 15—21 łatkach lancetowatych, piłkowanych:— najpospolitszy, i to po pagórkach, nad strumykami po zarosłach.

GAT. 4. *K. wąskolistny* (*V. angustifolia* TAUSCH.): którego— kłęb poziomy, przygryziony, wydający rozłogi i 1 tylko łodygę; łatki zaś równoważko-lancetowate i prawie-całobrzegie, 11—21:— rosnący po płonnych i skwarnych górach.

GAT. 5. *K. bałistny* (*V. sambucifolia* MICH.): odsnaczony— kłębem pionowym lub poziomym, z rozłogami i o 1 łodydze; łatka-

mi 9—11, dółnemi jajowato-lancetowatemi, wcinano-pilkowanemi: — przenoszący nizinę nad góry.

Również dobre korzenie: zbierają z

GAT. 6. *K. skalnego* (*V. saxatilis* LUX.): którego — kłąb ukośny, wielogłowy, pokryty cisymi szczątkami ogonków liściowych włóknisto poroźtrępywanymi; łodyga $\frac{1}{2}$ —1' wysoka, cienka, kręśowana, pojedyncza i naga, o 2—4 gałązkach kwietnych; liście korzeniowe podłużnie-jajowate, 3—5nerwowe, całobrzegie lub nieumiarowo-ząbkowane, (1—3" i $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ "'), zwężone w 1—3 $\frac{1}{2}$ " długi a płaski ogonek, na nerwach mniej a brzegiem gęściej krótkowłose i jasno-zielone, — a łodygowych 2, prawie-równowążkich, czasem 3szczępných w łatki wzniesione w górę — a z środkową sawsze dłuższą; odnogi kwiatową widlasto- lub téż pojedynczo-podbaldaszkowe; kwiatki rozdzielno- albo mieszano-płciowe, białe, z przysadeczkami krótszymi od szypuleczek: — rosnącego dość często na Alpach wapniowych i przedalpach, po rozpadlinach skał; a kwitnącego w czerwcu i lipcu.

GAT. 7. *K. górskiego* (*V. montana* LUX.): z kłębem ukośnym i wielogłowym, wypuszczającym — w pierwszym roku odrośle, pokryté liśćmi okrągłymi i ogonkowymi, a powyżej jajowato-sercowatymi i zaostrozonymi, — w drugim zaś dopiero roku uwieczonym — łodygami licznymi, 6—18" wzniesionymi lub podnoszącymi się, obłemi, rowkowanymi, nagimi lub téż miękkowłosistymi; liśćmi całkowitymi, piérzastonerwowymi, całobrzegimi lub karbowanymi albo pilkowanymi, od $\frac{1}{2}$ —2 $\frac{1}{2}$ " długimi, — odziomkowymi na ogonkach, następnie coraz wyraźniej bezogonkowymi i jajowatymi, dalej jajowato-lancetowatymi, a najwyżej równowążkimi i całobrzegimi; podbaldaszkiem początkowo zbitym, później wiśtko roztoczonym, — o kwiatkach obu- lub mieszano-płciowych, czerwonych, nierównéj wielkości; ziarnczakami prawie-nagimi: — dość częstego po lasach górskich, po skałach Alp i przedalp w Europie niemal całej.

GAT. 8. *K. trzęśliwego* (*V. tripteris* LUX.): o kłębie ukośnym, wielogłowym, wydającym w pierwszym roku — odrośle leżące, pokryte liśćmi jajowatymi lub sercowatymi, długoogonkowymi, a w drugim dopiero — łodygi 6—18" wzniesione, w odziomku obłe a górą 4graniaste, nagie lub téż miękkowłose; liściach korzeniowych ogonkowych, sercowatych, okrągławych lub jajowatych, karbowanych albo pilko-

wanych,— łodygowych, niższych ogonkowych— a wyższych bezogonkowych, 3szczepnych lub 3dzielnych, a obok tego niektórych 3listkowo-pierzastych— z końcowym listkiem większym jajowatym lub sercowatym, a bocznymi skośnie-jajowatymi lub lancetowatymi; podbaldaszką prawie-rozpierzchłym z czasem,— o przysadkach równowązkich,— a kwiatach białych lub czerwonych i miłej woni; a ziarnczakach nagich:— jawiącego się wraz z poprzedzającym; kwitnącego w czerwcu i lipcu.

GAT. 9. *K. Dryawnik* (V. *Phu LIN.*), inaczej *największy*, *najprzedniejszy* lub *włoski*.— Ziele trwałe, darniste, prawie nagie. Kłęb ma ukośno leżący i nieco wzniesiony nad ziemię, grubości palca a znacznie przedłużony, wielogłowy, cisy i obrączkowato łuskowaty,— z boków zaś mnóstwem korzeni włóknistych, białawych osłany; łodygę 2—5' wzniesioną, gładką, białawo oszronioną, w szczycie o kilku odnogach kwietnych; liście korzeniowe— przedłużone w ogonki prawie dłuższe od blaszki i rynienkowate, podłużnie-jajowate lub przewrotnie-jajowate, tępe, (6" i 2"), cokolwiek nierównoboczne, całobrzegie,— odziomkowe, lirowate, o 1 lub 2 parach łatek podłużnie-lancetowatych i całobrzegich, jeszcze dość długo-ogonkowe,— wyższe pierzastodzielne w 3—4 pary łatek zbiegających, bezogonkowe i nieco zrosłe podstawami,— a najwyższe nader równowązkie; podbaldaszkę wielkie, 3dzielne, dość zbite a później rozłożyste, wielokwiatowe,— o przysadkach zrosłych szerokiemi podstawami, lancetowatych, długokończystych, błoniasto obrzeżonych; kwiaty białe, z rurką prawie 2 razy dłuższą od kraju tępołatkowego,— z przeciekami i słupkami bardzo wystającymi,— a znamionami 3; wysmukłemi; ziarnczaki podłużnie-jajowate, ściśnione.— Dziko rośnie po górach Europy południowej, a dziczały często w umiarkowanej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Zarówno z kosiłkowym używano i jeszcze

dziś miejscami używają *karzeni Kozłka większego* lub *Dryawnika* — *radix Valerianae majoris* v. *Phu*, choć znacznie słabszych.

Pod tém samém mianem, starożytni zbierali korzenie z

GAT. 10. *K. rukwolistnego* (*V. sisymbriifolia* VAHL.): ziela trwałego — z korzeniem wiązkowo-bulwonośnym, o bulwach obłych do $2\frac{1}{2}$ " długich, wybiegłych nagle w długi a cienki koniec włóknowaty; z łodygą do 2' wysoką, nagą i delikatnie kréskowaną; z liśćmi korzeniowymi bardzo licznymi, piérzastodzielnymi w łaty jajowate i prawie wykrawano — ząbkowane, — odziomkowymi, lirowatymi, — łodygowymi coraz mniej łatkowymi i bezogonkowymi, — a górnymi równowążko-lancetowatymi; z podbaldaszkim 3dzielnym i często jeszcze widlastodzielnym, zbitym, o przysadkach zaostzonych; z kwiatkami różowawymi, o rurce korony dłuższej, przecinkach krótszych od kraju, znamieniu pojedynczém: — zwyczajnego na Wschodzie. — (*V. Dioscoridis* SIBTH.).

GAT. 11. *K. rozdzielnopłciowy* (*V. dioica* LIN.), czyli *mały* lub *bagienny*. — Ziele trwałe. Kłęb prawie-bezwonny, poziomy, nader cienki, wstawowaty, na wstawach łuskowaty i wielokorzonkowy, a z końca wydający rozłogi około podstawy łodygi. Łodyga do $1\frac{1}{2}$ ' i wyższa, wzniesiona, 4ścienna, rowkowana, kréśkowana, naga lub téż — zwłaszcza na wstawach — omszona. Liście korzeniowe okrągłe, jajowate lub nieco-podłużne, zwykle całobrzegie, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), na równie długich ogonkach — a jeszcze dłuższych u piłkowanych liści rozłogowych; łodygowe najniższe krócejogonkowe, lirowate, o 2—4 parach łatek bocznych podłużnych, nagich i niekiedy piłkowanych, — wyższe bezogonkowe, zrosłe podstawami, lirowate lub piérzastodzielne, z 3—6 parami łatek całobrzegich, — a kwiatowe bardzo równowążkie; (znachodzi się jednak odmiana ze wszystkimi liśćmi całkowitymi.). Kwiaty zwykle rozdzielnopłciowe; męzkie większe, różowe w podbaldaszkę wielką i na znacznie

większej roślinie; żeńskie zaś na znacznie mniejszej różowawo-białe, mniejsze i w zbito-kulistych podbaldaszkach: jednak dość często po lasach cienistych, pojawiają się i mieszanopłciowe rośliny, lub też całkiem obupłciowe.— Bardzo zwyczajny po łąkach wilgotnych, bagnach i podobnychże lasach, w całej Europie i na Wschodzie; kwitnie w maju i czerwcu.— Niegdyś, dostarczał on korzenia *Kozłka bagiennego* lub *Dryawnika mniejszego*— radix *Valerianae palustris* v. *Phu minoris*; który bardzo mało wonny, nie mógł też być tyle skutecznym.

GAT. 12. *K. celtycki* (V. *celtica* LIN.), w starych zielnikach *Spika rzymska*, *Narda francuzka*, *niemiecka*, *celtycka* lub *rzymska*.— Ziele trwałe: w którym— kłęb ukośny, okryty gęsto resztkami ogonków liściowych łuskowatymi i rudawo-cisawymi, wielogłowy, z mnóstwem korzeni włóknistych: łodyga do 4' podnosząca się, pojedyncza, obła, króśowana i naga: liście korzeniowe przewrotnie-jajowato-klinowate, zwężające się w ogonek pochwiasty, wraz z nim do 2 1/2" długie, tępe, całobrzegie i nagie; łodygowe tylko 2, poniżej środka łodygi, prawie-bezogonkowe, podobnej postaci lecz mniejsze; a podkwiatowe także 2, równowąskie: podbaldaszki jakby w przerywanych gronach kłosowatych, 3—5kwiatkowe, na 2" długie; niższe bez- a wyższe-szypulkowe. — o przysadkach równowąskich, a przysadeczkach lancetowatych długości kielicha, — o kwiatach drobnych, zewnętrznych różowych a wewnętrznych żółtawych, z łateczkami kraju korony kończystawymi i cokolwiek dłuższymi od pręcików: ziarnczaki nagie. — Porasta najwyższe Alpy Europy środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Bardzo znakomitą leką — i słusznie, był cały kłęb, zwany

Kłosem lub *Szczecią celtycką* — *Spica v. Nardus celtica*; skutków kozłkowego, ale dużo mocniejszych.

Pod tym samym nazwiskiem, uchodził także kłęb

GAT. 13. *K. miłowonnego* (*V. Saliunca ALL.*), zwanego także *Spiką* lub *Kłosem celtyckim* i *Kwiatem Maryi Magdaleny*: rosnącego w darń i całkiem nagiego: — o kłębie wonnym, grubym, wielogłowym; łodydze do 4" najwyższej, często podnoszącej się, obłej; liściach korzeniowych rozpostartych różyczkowato, krótkoogonkowych, ogrubnionych, łopatkowatych lub przewrotnie-jajowatych, tępych, do 6" długich, całobrzegich, — a łodygowych w 2 parach, równowąskich, czasem w podstawie 3zębnych, zaledwie 1/2 calowych; podbaldaszkach widlastodzielnych i prawie-główkowatych, z przysadeczkami 2ma przy każdej trójce kwiatków; tych zaś różowych i wonnych, a ziarnczakach nagich: — rosnącego nieco rzadziej na Alpach styryjskich i szwajcarskich, oraz Apenninach; kwitnącego w lipcu i sierpniu: — jako i

GAT. 14. *K. kopytnikolistnego* (*V. asarifolia DURR.*): węższenia całkiem *lekarzkiego*; lecz — z kłębem bulwowatym, podługim, czarniawym; z liśćmi korzeniowymi więcej do *Knieci błotnej* niż do *Kopytnika* podobnymi, lecz nieco-ząbkowanymi, dość-długooogonkowymi i nagimi zarówno z resztą rośliny, — z łodygowymi zaś piérzastodzielnymi w łaty równowąskie i tępe, z końcówką największą; z podbaldaszkami bardzo ściśnionymi, — o bardzo wąskich przysadkach, — a kwiatkach większych lecz podobnych do *lekarzkiego*: — dotąd znalezionego na górach wyspy Krety, zwanych Sfakioty.

GAT. 15. *K. bulwowaty* (*V. tuberosa LIN.*), dawniejszych *Blizniczki wonne*, *Narda pękata*, *Nardus górny* lub *skałny*, *Kozłków ślad.* — Ziele trwałe. Kłęb o 1 lub 2 bulwach podługnych lub kulistawych i żółtawo-szarych, z licznymi korzeniami włóknistymi, wydający rozłogi krótkie — a z tych górą liście a spodem bulwką. Łodyga — tak jak i reszta rośliny — całkiem naga i zaledwie-krésowana, 6—12" wzniesiona i pojedyncza. Liście korzeniowe około 1" długie, jajowate lub podługne, tępe,

całobrzegie, ogrubnie, łodygowe lirowato-pierzastodzielne, nieco zrosłe podstawami, w 2—3 parach,— najniższe o 1—3 parach łatek lancetowatych i całobrzegich,— średnie o tychże równowązkich,— a najwyższe prawie z szydłowatemi. Podbaldaszek ścisły, półkulisty; z przy-sadkami z podstawy jajowatej niemal szydłowato-kończystymi; z kwiatkami obupłciowymi, różowawymi, wonnymi,— o łateczkach korony zaokrąglonych, o pręcikach wystających a słupku ukrytym. Ziarnczaki jajowe i z obu stron włosiste.— Porasta murawy kamiéniste i suche, w Europie południowej; kwitnie w maju i czerwcu.— Korzeń jego smaku i woni *lékar-skiego*, zbieranym bywa jeszcze do dziś dnia i używanym w miejscu, jako *Szczec górna* lub *Narda skalna*— *Nardus montana*, w sposób innym gatunkom odpowiedni.

Toż samo rozumieć należy i o

Gat. 16. *K. włoskim* (*V. italica* LAM.); zaledwie odróżniającym się— wyższym wzrostem; liśćmi znacznie większymi,— korzeniowymi podłużnie-jajowatymi, całymi, całobrzegimi lub nieco ząbkowanymi, a nawet i lirowatymi,— łodygowym[?] pierzastodzielnymi, o łatkach malejących ku ich podstawie, wązkich i odlegle ząbkowanych,— a wierzchołkowych równowązkich i równych wiechowatemu podbaldaszkowi:— dość częstym na Krete i we Włoszech, po górach.

RODZINA CLXII.

Marzannowate (*Rubiaceae* JUSS.).

Kwiaty obu- a rzadko-przez zronienie jednopłciowe, umiarowe lub cokolwiek nieumiarowe; najczęściej w podbaldaszkach lub wiechach, a niekiedy w główkach— i to wolne albo zrosłe z sobą podstawami. Kielich zrosły rurką z jajnikiem, różnej postaci; już

całkiem lub wpółgórny, już rurkowaty albo dzielny, już ucięty i całobrzegi, już 2—6-wrębny lub też -zębny; w owocu trwały, odpadający albo niewyraźny.— Korona osadzona w końcu rurki kielicha, kółkowa, lójkowata, tacowata albo dzwonkowata, wewnątrz gładka, a częściej włosista w gardzieli; w kraju 4—6-wrębna, umiarowa lub zaledwie nieumiarowa; z przedkwitnieniem łusczynowatém albo skrecono-dachówkowatém.— Pręciki osadzone na rurce korony, i to bąć w samej gardzieli, bąć nieco niżej, bąć po nad podstawą; zamknięte lub wystające, w liczbie łatek korony i naprzemianległe z temiż, a niekiedy w mniejszej: nitki cieniuchne i króciuchne, czasem prawie-żadne, już wolne, już zrosłe z sobą: główki wewnątrzwrotne, 2woreczkowe, wzniesione lub pochyłe, wolne albo rzadko kiedy zrosłe; z woreczkami obok- lub równo-ległymi i otwierającymi się w podłuż.— Jajnik dolny, powstały z 2 lub więcej jajniczków, rzadko pojedynczy; z krążkiem górnym mięsistym, słojeczkowatym, miedniczkowatym, a niekiedy bez tegoż: zalążki w komorach już pojedyncze i— albo wzniesione z podstawy, albo wiszące u szczytu każdej, albo też czasem uczipione tarczowato w środku krawędzi wewnętrznej,— już parzyste i to obok- lub nad-ległe,— już wreszcie licznie poosadzane na łożysku wewnątrzkatném i to —podnoszące się wisząco, prawie poziomo lub też tarczowato; wywrócone albo dwuwrotne: szyjka pojedyncza: znamię wrębne lub też odpowiednią liczbę komor łatkowe, z łatkami wolnemi lub pospajanemi.— Owoc torebka, jagoda lub pestczak, w wierzchołku już nagi, już pępkowaty, już uwieńczony krajem kielicha trwałym, 2—więcej- a najrzadziej 1-komorowy; o komorach 1—wielo-nasionowych, niepekających albowi też rozmaicie.

— Nasiona wzniesione, wywrócone, poziome lub tarczowate; samotne zwykle wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, a liczne najczęściej ściśnięte i obrzeżone błoniasto: skórka gładka albo pomarszczona: białko zbitymiesiste, chrząstkowate lub rogowate, rzadko kiedy skąpe albo prawie-żadne, już ściśle pełne, już jakby żółte. — Zarodek w białku prostoległy, prosty albo skrzywiony, osiowy, podgrzbietowy lub też podstawowy; o listniach już półobłych, już szerokich, już listkowatych; a rostkowi obłym, bliskim znaczka, dółnym albo górnym. — Drzewa, krzewy, rzadko zioła: z łodygami i gałęziami obłemi lub ściennymi, wstawowato-członkowatymi: z liśćmi prostymi, całkimi, bez- lub też -ogonkowymi, naprzeciwległymi albo okręgowymi; przy każdym 2 przylistki — już wolne między sobą i od liścia, już wolne między sobą lecz zrosłe z liściem, już należące do tegoż samego liścia zrosłe z sobą, już zrosłe z osobną położone po każdej stronie każdej pary liści, już wszystkie 4 każdej pary wraz ale tylko podstawami, już też wszystkie wraz prawie do pewnej wysokości — naśladując wtedy liście okręgowe; przy których atoli brak pąpiów kątowych, jest wskazówką ich przyrody nie liściowej ale przylistkowej.

PODRODZINA I.

Kawowate (Coffeaceae ENDL.).

Owocu komory 1- a rzadko 2-nasionowe.

PLEMIĘ 1.

Gwiazdkowate (Stellatae CHAMIS.).

Kwiaty obu- lub rozdzielno-płciowe; Korony léjtowate albo kółkowe, zwykle 4węgłne w łatki w przed-

kwitnieniu łuszcynowato złożone. Jajniki 2komorowe; komory 1załączkowe; szyjki 2, odosobnione, lub mniej więcej zrosłe z sobą; znamiona główkowate. Owociki suche, rzadziej jagodowate, odosabiające się po dojrzewaniu lecz niepękające, 1nasionowe. Białko rogowate.— *Zioła lub podkrzewy: o korzeniach zwykle czerwonych: liściach naprzeciwległych; z tych każdy z pąkiem w kęcie, — a obok niego z obu stron po 1—2—3 przylistki zupełnie liściom podobne, jednak bez papków, — zład pozornie wydają się jakby liście okrągowe.*

RODZAJ 1041. *Przytulia* (Galium LIN.).— Kielich rurką swą jajowato-kulistawą lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem całkowitym, prawie niewidocznym. Korona kółkowo-gwiazdkowata, 4- a bardzo rzadko 3-wrębna. Pręcików 4 rzadko 3, osadzonych na rurce i wystających; z nitkami niteczkowatymi; z główkami wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; komory 1załączkowe; załączki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie i zrosłe w podstawach; znamiona główkowate. Owoc dwuguzikowy, istny dwuziarnczak bezżeberkowy, suchy lub mięsistawy, chropowaty lub szorstki, 2komorowy; guziki w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, niepękające, 1nasionowe. Nasiona wzniesione, zaledwie do odgraniczenia od nasienneika. Zarodek w białku rogowatym, nieco skrzywiony; listnie listkowate; rostek dolny.

GAT. 1. *P. żółta* (G. verum LIN.), dawniej także *samiec* lub *Młeczne ziele*, oraz *Zaprzalek*.— Ziele trwałe: w którym — łodyga do 2' wzniesiona lub w odziomku pokładająca się, tęga, oblawa z 4 bruzdami wpodłuż, zwykle łącznie z liśćmi ostro - szorstka, nadzwyczaj rzadko również z nimi naga i gładka, na każdym wstawie z 2ma naprzeciwległymi gałęziami, z których tylko

górne— płodne i dalej podobnie rozgałęzione— tworzą wielką, zbitą i przerywaną wiechę: liści— $1\frac{1}{4}$ " długich, prawie nitkowato-równowązkich, tęgawych, ciernisto-zaostrzonych, brzegiem podwiniętych, z wierzchu ciemnozielonych i lénących a spodem białawo-szarych i omszonych albo nagich,— w okręgu na łodydze po 8—10, na gałęziach niżej po 6, wyżej po 4 coraz krótszych, w samych zaś wierzchołkach po 2 i to szczeci-nowatych: kwiateczki drobnuchne, czysto-żółte, rzadko białawo-żółte, zdala miło- a z bliska słodko- ale nieprzyjemnie-wonne,— na szyuuleczkach nagich, obok odnóg ukwitnienia omszonych,— o łateczkach korony podłużnych lecz z sztylecikiem w przytępionym końcu: owocki nagie.— Jak najpospolitsza po łąkach suchych, miedzach, koło dróg i t. p. w całej Europie i Syberyi; kwitnie od czerwca do września.— Dawniejszymi czasy *ziele i kwiaty Przytulii*— herba et flores Galii, znachodziły się po lékarniach jako lék na rany, oparzenia, krwotoki, zadawany przy tém w padaczcze, w kurczowych cierpieniach kobiet i dzieci; korzeń zaś jako zalecany do wzbudzania popędu płciowego. Technicznie ten ostatni barwi pięknie na czerwono, kwiaty na żółto; liście zaś służą w wyrobnach niektórych gatunków sérów do zwierania mléka, z kąd zapewne barwa tychże zawsze żółtawa pochodzi.

W podobnych wypadkach, używano także jako léku

GAT. 2. *P. białej* (G. Mollugo LIN.), w starych pismach *Marsannę polną, leśną, płonną i mniejszą*, oraz *Relą płonną* mniejszą: z łodygą 3' dorastającą, wietką, zwykle leżącą i wspinającą się na inne rośliny, w całej długości rozsychato-rozgałęzioną, we wstawach nabrzmiałą, 4ścienną, nagą albo miękkowłosą; z liśćmi zwykle ośmiórnymi, już lancetowatymi, już podłużnie-przewrotnie-jajowatymi, już (ale rzadko) równowązkimi, tęgymi lub zaostrzonymi lecz zawsze z sztylecikiem

w końcu, brzegiem niepodwiniętymi ale uzbrojonymi ciernikami zwróconymi ku wierzchołkowi i ostrymi, z wierzchu lenącymi a spodem śmymi; z wiechę rozpięrzchłą, o odnózkach niższych rozszechatych; z kwiatkami białymi lub żółtawo-białymi, — o łateczkach korony wybiegłych w koniuszek długi a miękki; z owocami nagimi i gładkimi: — także bardzo zwyczajnej po suchych łąkach, pagórkach, okopach, miedzach, zaroślach, lasach i t. p. w całej Europie; a kwitnącej od maja do sierpnia: — z której pochodziło ziele *Przytulii białej* — herba Galii albi. — Oraz

GAT. 3. *P. okrągłolistnej* (G. rotundifolium LIN.): ziele trwałe; którego — łodyga do 6" i wyższa, wietka, cienka, rozestana lub podniesiona, 4ścienna, naga lub czasem w odziomku odstająco-włosista, prawie-pojedyncza lub też z 1 — 2 gałęziami; liście po-czwórne, jajkowe, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), zwężone w podstawie w krucióchny ogoneczek, w końcu zaokrąglone i satylecikowate, 3nerwowe, tęgo-włoso-rzęskowane, nagie — tylko na nerwach ostrawe; podbaldaszek długoszypulkowy, raz- lub 2razy-3dzielny, rozpięrzchły, skłapkowityny; kwiatki 5—3 wraz, białe, — o łatkach korony kończystawych; owocki czarne, kuliste, haczystoszczetne: — niezbyt zwykłej, po lasach górskich zwłaszcza szpilkowych, a w przedalbach w miejscach cieniistych; kwitnącej od czerwca do sierpnia: — która dostarczała ziele *Przytulii okrągłolistnej* — herba Galii retundifolii.

GAT. 4. *P. Ostrzyca* czyli *Spona* (G. Aparine LIN.), także *Lepczyca*. — Ziele roczne: o łodydze wietkiej, pnącej się czasem i do 4' po innych krzewach, 4kątnej, po krawędziach wstecznie-haczysto ciernistej, po wstawach odstająco-tęgowłosej, a w podstawie gałęzistej; o liściach sześciórnych lub ośmiórnych, na 1" długich, w końcu tępych lub kończystawych i zawsze ze sztylecikiem ościstym, 1nerwowych, w brzegu i na nerwie spodnim wstecznie-haczysto ciernistych, z wierzchu zaś wstecznie szczecinkowatych ku wierzchołkowi — dólnych przewrotnie-jajowatych i ogonkowych, a górnych przewrotnie-lancetowatych i bezogonkowych; o kwiatach

3—11, drobnych i białych lub zielonawo-białych, zrzadka osadzonych na szypułkach głównych i końcowych i kątowych, na każdym wstawie pojedynczych lub naprzeciwległych— i wtedy z jedną krótszą,— z szypułeczkami prostopadle odstającymi; o owocach kulistych, prawie wielkości grochu, wstecznie-haczyasto-ościстых.— Pospolity i nader uciążliwy chwast, przez czepianie się wszystkiego swém haczykowatém pokryciem, rośnie wszędzie koło pól, po miedzach, polach, i ogrodach warzywnych w całej Europie, Azji i Ameryce północnej; kwitnie od czerwca do września.— Używano kiedyś, z zieleń *Ostrzycy*— herba Aparines świeżo-wyciśniętego soku, jako rozpuszczającego i pędzącego mocz, w puchlinach, oraz w stwardnieniach gruczołów i cierpieniach piersiowych. Owoców używają Irlandczycy jakby kawy; a pastérki precedzają przez zieleń mléko, celem oddzielenia uronionych doń włosów.

GAT. 5. *P. krzyżowa* (G. cruciata SCOP.), także *Potulia*, jako mylnie do rodzaju tego liczona.— Ziele trwałe, żółtawo-zielonawe i mięszanopłciowe: z łodygą $\frac{1}{2}$ —2stopową, mdłą, odziomkiem pokładającą się i tylko więszchołkiem wzniesioną, 4kątną, gęsto- i odstającogłosą, na wstawach cisawo-czerwona, często w odziomku z gałązkami króciutkimi: z liśćmi poczwórnymi, eliptycznie-wydłużonymi lub jajowatymi, ($\frac{1}{2}$ "—1" i $\frac{1}{6}$ "— $\frac{1}{3}$ "), kończystawymi, 3nerwowymi,— z których dolne całkiem a górne tylko brzegiem i na nerwie głównym pokryte są jak łodyga: z szypułkami w $\frac{2}{3}$ częściach górnych łodygi po 4—6 w kącie każdego liścia,— każda widlasto- lub troisto-dzielnie podbaldaszeczkowa, 5—7-kwiatkowa, długości liścia, z 2ma przysadkami lancetowatymi na każdym rozwidleniu, tęgowłosa lub czasem i

naga, w czasie owocowania odgięta; z kwiatkami drobnymi, żółtymi, o łatkach korony kończystych,— każdy środkowy obupłciowy a skrajne męskie, lub najniższe na łodydze li męskie a wyższe obupłciowe; z owocami nerkowatymi, nagimi lecz pomarszczonymi, po dojrzewaniu podwiniętymi pod liść, często tylko o 1 komorze upłodnionej.— Jedna z bardzo powszechnych po cienistych murawach, zaroślach i lasach w całej Europie i Azji północnej; kwitnie od kwietnia do czerwca.— Używaną była jako *ziele krzyżowe* lub *Barwicy słotój*— herba Cruciatæ v. Asperulæ aureæ, do gojenia ran i leczenia przepuklin; a nawet miejscami jeszcze i dziś lud używa jęj w tym celu.— (*Valantia cruciata* LæN.) 1418

Podobne własności, posiadać:

GAT. 6. *P. viosenna* (G. verum Scop.): różni się od *krzyżowój*, zaledwie— wzrostem niższym i większą nagością; gdyż jęj mniejsze i stósunkowo szersze listki— bywają tylko brzegiem i na nerwie głównym rzęskowane, a łodyżka jedynie w ośsiomku odstająco—krótkowłosa:— która należy do Europy umiarkowanej.— (*Valantia glabra* LæN.).

GAT. 7. *P. bulwiasta* (G. tuberosum LOUR.).— Ziele trwałe: o kłębie bulwiastym, podłużnie-jajowym; łodydze leżącej, 1 1/2' długiej, pojedynczej, cisawo-czerwonej; liściach poczwórnych albo pięciórnych, lancetowatych, nagich, modrawo-zielonych; szypułkach postępujących w kątach liści, długich, 1kwiatkowych; owocach kulistawych, chropawych.— Tak dzika jako i uprawna, częsta w Chinach i Kochinchinie.— Chińczycy bulwy jęj białe i okwitujące w skrobią bardzo szacują, znajdując je pomocnemi w chorobach piersiowych— a nawet w suchotach; prócz tego gotowane jadają, a z otrzymanej z nich mączki przyrządzają różne potrawy.

RODZAJ 1042. *Marsanna* (Rubia Tourn.).

— Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem górnym, całkowitym lub prawie-nieznacznym. Korona prawie - dzwonkowata albo kółkowa, 5dzielną. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, nieco wystających; nitki krótkie; główki wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, krótkie, zrosłe z sobą podstawami; znamiona główkowate. Dwuziarnczak mięsisty jakby dwujagódka, kulistawo - mosznowaty, 2komorowy, gładki, niekiedy ze zronioną 1ną komorą. Nasion w komorach po 1, wzniesionych, zaledwie odróżnialnych od nasiennika, w grzbiecie wypukłych a płaskich z przodu. Zarodek w białku rogowatém nakrzywiony; o listniach listkowatych; a rostk^{pie}u dółnym.

GAT. 1. *M. barwińska* (R. tinctorum LIN.), najdawniej większą, domową, ogrodną lub Retę, a później Broczem i Krapem mianowana.— Ziele trwałe. Kłęb jakby wpół-zdrzewiały, głęboko w ziemi rozplózający się gałęzisto, na każdej odnodze tu i owdzie z 2 naprzeciwległymi papiami łodygowymi, pokryty korzeniami wstawowatymi, grubości pióra gęsiego,— w uprawnej grubszyymi, i zarówno z nim czerwonymi. Łodygi liczne, zielne, 3' a w uprawnej do 6' długie, bardzo rozpierzchłe, płozące się lub wspinające na inne rośliny, niewyraźnie-4kątne, zarówno z resztą rośliny nagie— ale za to na krawędziach uzbrojone mocnymi, ostrymi i wstecz - haczysto poodginanymi cierniami; z gałęziami naprzeciwległemi, śmigłemi, rozmaicie z sobą nawzajem poplątanemi i podnoszącemi się czasem w wiérzchołkach. Liście w odziomku poczwórne, ku wiérzchołkowi sześciórne, na gałęziach poczwórne lub pięciórne, a pod kwiat-

mi naprzeciwległe, — eliptyczno-lancetowate, z obu końców zastrzone, w podstawie zwężone w krótki ogonek, ($1\frac{1}{2}$ —3" i $\frac{1}{2}$ —1"), dość tęgie, z obu stron nagie i gładkie, brzegiem i na nerwie spodnim uzbrojone cierniami mocnymi i wstecznie poodginanymi. Szypułki naprzeciwległe, katowe, dwarazy - 3dzielne, — a na nich podbaldaszkę, tworzące wraz jakby przerywaną i ulistnioną wiechę, także krótko-cierniste; kwiaty do $\frac{1}{4}$ " w średnicy, zielonawo-żółte, — o koronach zwykle 5- a w niektórych i 4-dzielnym w łatki powginane zgrubłymi końcami, płasko-dzwonkowato-kółkowych, — o pręcikach w liczbie łatek, z główkami równoważkami. Owoce przez zronienie często 1komorowe, prawie-kuliste, nagie, początkowo czerwone a później czarne. — Dzika pospolita na Wschodzie, nawet i w Europie południowej, po polach, po murawach i w zaroślach, — a uprawiana nie tylko tam ale i w środkowej, i to miejscami powprowadzana nawet w płodozmian rolniczy; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Lékarskim jest kłąb z korzeniami, okwitujący w czerwień i w żółcień, zwany *korzeniem Marzauny* — *radix Rubiae tinctorum*, dawniej zachwalany jako środek pędzący mocz, w zastoinach brzusznych, w osłabieniu dróg trawienia, w zimnicach, zwłaszcza też jeszcze przed niedawnym czasem w krzywicy; bo że działać może na istotę kości, najlepszy dowód, iż używany z pokarmami zabarwia je różowo. Ale za to nie jest dość do ocenienia, zastosowanie jego przemysłowe w barwiérstwie, pod nazwiskiem *rety* lub *krapu*; gdyż daje barwy szkarłatne i żółte, dotąd najtrwalsze jakie znamy.

We względnym barwierskim, prawie wszystkie gatunki tego rodzaju, znalazły już w różnych krajach odpowiednie zastosowanie; wszelako najwięcej zbliżone do dopiero co opisanego — są:

GAT. 2. *M. obca* (R. peregrina LIN.): różniąc się od tamtej głównie — trwałością łodygi i liści, przytém dużo cięższych; liśćmi najwięcej poczwórnymi, rzadko 5 — 6-ciórnymi, bez swężenia w ogonek; szypułkami tylko widlastodzielnymi, o kwiatach znacznie większych, z łatkami korony nagle swężonemi w końcu prawie ościasto: — dziko rosnąca wraz z poprzedzającą, a do tego i w Europie zachodniej — jak w Anglii; — która uprawiana na Wschodzie dostarcza najlepszego krapu smirneńskiego i lewanckiego. — (R. anglica HUDS.).

GAT. 3. *M. lśnąca* (R. lucida LIN.): od obcej odmienna, jedynie — łodygami mniej ciernistemi, zwłaszcza w odziomku; liśćmi eliptycznymi, lśnącymi, mniejszymi, tylko w brzegu a nigdy na nerwie spodnim ciernistymi; oraz kwiatami więcej białawymi, o łatkach ościasto-kończystych: — wraz z nią rosnąca.

GAT. 4. *M. indyjska* (R. Munjista ROXB.): — podkrzew wspinający się na krzewy i drzewa, niekiedy całkiem przygłuszający je, ramienisto rozgałęziony z kątów 2 większych liści każdego niemal wstawu; z łodygą na mocno wydatnych krawędziach początkowo pokrytą kolcami drobnymi i wstecznie poodginanymi, które jednakowoż później odpadając wraz z przyskórnią — czynią ją wraz z gałęziami bezbronną, obłą i cisawą; z liśćmi długoogonkowymi, poczwórnymi, sercowatymi, brzegiem i na nerwie dolnym wstecznie ciernisto-ostry, na obu powiętrzeniach wyłobionymi, — i to zawsze 2 naprzeciwległymi 2 razy większymi od 2 drugich; szypułkami 3-dzielnymi aż do szypułek, 4-kątnymi ale nagimi, razem tworzącymi wiechę przedłużoną, — o przysadkach długich, bezogonkowo-sercowatych, — o kwiatach drobnieuchnych, nader mnogich, zielonawo-żółtawych, z koniuszkami korony 5-łatkowej powginanymi, — pręcikach dłuższych od korony; z owocami kulistymi, wielkości pieprzu, nagimi, często o 1 tylko komorze: — zwykła w górnych okolicach Bengalu północnego i Nepalu: — której korzeń barwierski znany i w europejskim handlu, używanym bywa w Indjach wschodnich do leczenia błonicy z nadzwyczajnym skutkiem. — (R. cordifolia LIN.).

RODZAJ 1043. *Barwica* lub *Marsanka* (*Asperula* LIN.).— Kielicha rurka jajowato-mosznowata, zrosła z jajnikiem; z krajem górnym, króciuchno-4ząbeczkowym i odpadającym, lub też niewyraźnym. Korona léjkowata, rzadziej dzwonekowata, w gardzieli naga, a w kraju 4- niekiedy 3-wrębna. Pręciki 4, osadzone w rurce, z niej wystająca cokolwiek; nitki nitczkowate; główki podługne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne; szyjki 2, zrosłe tylko w podstawach lub też w całej długości; znamiona główkowate. Owoc kulisto - mosznowaty, suchy lecz zaledwie-mięsistawy, w szczycie nagi, 2komorowy; o 2 guzikach w grzbiecie wypukłych, płaskich z przodu, niepękających i 1nasionowych. Nasiona wzniesione, zaledwie do odróżnienia od nasiennika. Zarodek w białku rogowatém nieco-nakrzywiony; z listniami liściastymi; z ростkiem dolnym.

GAT. 1. *B. wonna* (*A. odorata* LIN.), dawniej *Wątroba ziele gwiazdziste*.— Ziółko trwałe; którego— kłęb poziomy, rozpłóający się w ziemi, cienki, gałęzisty, członkowaty, czerwono-cisły, wydający ze wstawów na dół liczne korzonki włókniste a ku górze łodygi; te ostatnie w odziomku podnoszące się, proste, 5—10" wysokie, pojedyncze, cienkie, 4ściennie, na wstawach z wieńczykiem krótkich włosków a zresztą nagie; liście górne 8—10ciórne, lancetowate lub szeroko - lancetowate, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), a dolne 4—6ciórne krótsze i stosunkowo szersze,— wszystkie w podstawie zwężone w krótki ogonek, w wierzchołku zaostrome i cienko - kończyste, brzegiem i na dolnym nerwie ostre przez cierutki szczytinowate zwrócone ku wierzchołkowi, a zresztą jasnozielono - lśnące; podbaldaszek długoszypułkowy, 3dziel-

ny, na rozwidleniu o 4—6 przysadkach równoważko-szy-
dłowatych w okręgu, a na każdej odnodze— z 3ma, 5ma lub
7ma kwiatkami szypuleczkowymi, drobnymi, białymi i mi-
łowonnymi, każdy o 2 przysadeczkach naprzeciwległych;
owocki pokryte gęsto szczecinkami długimi, poodgina-
nemi i białemi z czarnymi końcami.— Bardzo zwyczaj-
na po lasach cienistych w całej Europie; kwitnie w ma-
ju i czerwcu.— Używano jej w całości, jako *ziela wq-
trobnego gwiazdkowatego*— herba *Hepaticae
stellatae* v. *Matrisylvae*, za świeża bynajmniej ale
po wysuszeniu miło wonnego, i to— w zatkaniach i za-
stoinach trzewów brzusznych oraz w chorobach na tych-
że polegających, jak w żółtaczce, puchlinie, wyrzutach
skórnych itp.

GAT. 2. *B. sinogorzowa* (*A. cynanchica* LIN.), lub
czerwonawa.— Ziele trwałe: o kłębie prawie-zdrzewia-
łym, wrzecionowatym, grubym, ciso-czerwonym, wyda-
jącym z swój szyi liczne okręgowo rozpierzchłe i na
ziemi porozkładane a wierzchołkami popodnoszone—
łodygi do 8" długie, 4ścienne, nagie; o liściach najniż-
szych poczwórnych, tępo-lancetowatych, drobnych lecz
w zbliżonych okręgach,— pośrednich 4—6-ciórnych, ró-
wnowążkich, dłuższych, zaokrąglonych, zwykle ku jednej
stronie zwróconych i poodginanych, z których 2 naprze-
ciwległych zawsze krótsze,— górnych zaś naprzeciwle-
głych, z 4 przysadkami małymi; o podbaldaszkach li-
cznych końcowych, z przysadeczkami lancetowatymi o-
ściisto-ciernisto zaokrąglonymi, na łodydze większych a na
gałęziach mniejszych, 3dzielnych; o kwiatkach drob-
nych, zwykle po 3 wraz,— z koronami wewnątrz bia-
łemi a zewnątrz czerwonawemi, nieco chropawemi przez
sterczące kropeczki; o owocach nagich ale brodawecz-

kowanych.— Dość pospolita po pagórkach suchych i kamiénistych, po miedzach i kóło dróg w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniej cała roślina ściągająco-gorzkawa, pod nazwą *Rety ślinogorzowej*— *Rubia cynanchica*, zalecaną była w ślinogorzu i chorobach gardła; a kłąb jako *korzeń ślinogorzowy*— *radix Cynanchicae*, używanym bywa z korzyścią w barwiersztwie, w zastępstwie Krapu.

Jeszcze lepszego barwierskiego korzenia, dostarcza

GAT. 3. *B. własciwa* lub *barwierska* (*A. tinctoria* Lm.), czyli *Marzanka farbierska*: odmienna od ostatniej— kłębem mocno - rozgałęzionym, wydającym z każdego wstawu pojedyncze a razem liczne— łodygi około 2' wzniesione, w odziomku ściornie a wyżej poczwórnje ulistnione i ostrawe w krawędziach; z przysadkami kwiatowymi jajowatymi, zaostrozonymi, bezostnymi; koronami zewnątrz gładkimi i często 3szczepnemi; a owocami również gładkimi:— częsta po pagórkach suchych, piaszczystych i kamiénistych swłasczyc wapniowych, najwięcej w górzystych lasach.— Również trzymająca środek pomiędzy dwiema ostatniami, za odmianę *barwierskiej* uważana i wraz z nią rosnąca

GAT. 4. *B. górska* (*A. montana* Krt.); różniąca się jedynie— koronami omszonymi.

PLUMIE 3.

Niedotworkowe (Spermacoceae CHAMISS.).

Korony najczęściej 4wębne, z przedkwitnieniem luszczynowatém. Jajniki 2—4-komorowe; komory 1- a rzadko 2-załążkowe. Znamię 2blaszczekowe. Owocki suche lub skąpomięse, oddzielające się, niepekające albo różnie pekające, 1- a rzadko 2-nasionowe. Białko mięsisto-rogowate.— *Zioła albo krzewy; z liśćmi naprzeciwległymi, a pochwecce przylistkowej łączącej ogonki często w końcu poszarpanej; z kwiatami w podbaldaszkach 3-*

dzielných, często jakby w główki skąpokwiatne ściśniętych. www.libtool.com.cn

RODZAJ 1044. *Śmierdatasszka* (*Serissa* COMMERS.).— Kielich rurką, przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5- a rzadko 4-wrębnym w lateczki krótkie, a czasem z ząbeczkami pomiędzy nimi. Korona léjkowata; z rurką, niekiedy szorstką; z krajem 5- czasem 4-lateczkowym, — o lateczkach w przedkwitnieniu wwinętych, czasem 3wrębnym. Pręcików 5—6, osadzonych w gardzieli; z nitkami króciuchnymi; główkami równoważkami i wystającymi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w wiérzchołku; z komorami 1zależkowymi; z załączkami przyczepionymi tarczowato, o jajotworku dolnym; z szyjką nitkowatą, zamkniętą; ze znamieniem wrębnym w lateczki równoważkie. Jagódka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa. Komory 1nasionowe.

GAT. 1. *Ś. właściwa* (*S. foetida* COMM.).— Krzewek mały, bardzo gałęzisty, po roztarciu mocno cuchnący: którego łodyga do 4' najwyżej wzniesiona, rozrzucono i podnosząco się— rozgałęziona w odnogi cieniućhne, obłe, popielate, nagie, w końcach poodginane; liście prawie-bezogonkowe, odstające, naprzeciwległe, często w kątach wiązeczkowe, podłużnie-jajowate, w tępych wiérzchołku kończyste, do 1" długie, nerwiste, całę nagie, z wiérzchu ciemno-zielone a spodem blade, — przylistki zrosłe i rzęsowato-fręglowate; kwiatki w wiązeczkach liści także wiązeczkowate, lub pojedyncze na końcach gałęzek, prawie-bezszympuleczkawe, białe, — o koronie znacznie dłuższej od kielicha, na lateczkach od zewnątrz czerwona, w gardzieli zamkniętej kosmkami. — Rośnie w Japonii, Chinach i Kochin-

chinie dzika, a w reszcie Azji południowej uprawiana po ogrodach jak u nas bukszpan — jako obłamka grzęd; kwitnie od maja do września. — Korzeń gorzko-ściągający leczy biegunki, czerwunki, krwotoki macicy i różne upławy; również i w zapaleniach oczów i we wrzodach zewnętrznie, ma być skutecznym.

RODZAJ 1045. *Znuda* (*Borreria* MEX.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem o 2 lub 4 łateczkach albo ząbkach trwałych. Korona tarczowata lub też lejkowata; o rurce nagiej wewnątrz lub w gardzieli włosistej; a kraju 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco niżej w rurce korony, wystających albo ukrytych; z nitkami szydełkowatemi; z główkami jajowemi albo równoważkami, wzniesionemi. Jajnik dolny, 2komorowy, z krążkiem nadajnikowym i mięsistym; komory 1zależkowe; zależki uczępiłone tarczowato, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub całkie. Owoce suche, uwieńczony krajem kielicha, 2komorowy, rozpękający się od wiérzchołka przez przegrody (całkiem bez przegród wolnych) — w 2 guziki otwarte od wewnątrz szparą podłużną i 1nasionowe. Nasiona podłużnie-jajowe w grzbiecie wypukłe a z przodu płaskie, z podłużnym rowkiem. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsistego.

GAT. 1. *Z. właściwa* (B. Poaya DEC.). — Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem cienkim, białym; z łodygą do 12" wysoką, prostą albo krzywą, pojedynczą, 4ścianą, żółtawo-zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podłużnymi albo eliptycznymi, zaostrozonymi, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), żółto-zielonymi albo czerwonymi, — o przylistkach na $\frac{1}{4}$ " długich i szydełkowato-postrzępanych; z kwiatkami w główce końcowej lub też w okręgach wiérz-

chołkowo-kątowych, o 4—6 przysadeczkach drobnych nierównych i równowązkich, bezszypuleczkowymi, w których środkowy największy, — o kielichu wartółkowatym, przyplaszczonym i 5łateczkowym, — o koronie lójkowatej, błękitnej i nagiętej od zewnątrz, lecz na wewnątrz łateczek roztoczonych przylegająco-włoskowatej oprócz ich koniuszków, — o główkach sterczących, w podstawie 2łateczkowych, — a szyjce wrębniej w 2 łateczki, na zewnątrz odgięte a wewnątrz znamiononośne. — Nader pospolita w Minas w Brazylii; kwitnie od grudnia do kwietnia. — Kłęb posiadający smak ipekakuanowego, bywa też tak jak i tamten używany na wymioty i t. p. a liśćmi słodko-kwaskowatymi, leczą wszelkie morzyska.

Także zastępczo za ipekakuanę, używają się korzenie:

Gat. 2. *Z. rdzawej* (*B. ferruginea* Dc.), podkrzewu: z kłębem rdzawym a wewnątrz białym; z łodygami licznymi, zdrzewiałymi, na 1½' wzniesionymi, prostymi, pojedynczymi lub gałęzistymi, różnie omszonymi i rdzawymi, — a ich gałęziami 4ściennymi i długowłosemi; z liśćmi zaledwie-ogonkowymi, eliptycznymi, zaostrozonymi, (1" i ½"), ukośnie-3—4-nerwowymi, z wiérzchu zaledwie-szorstkawymi a spodem na nerwach szorstkowłosymi, — które przez niedokładne rozwijanie się pąków, często przedstawiają się jakby okrągowe, — o przylistkach omszonych i do połowy rudo frąglowatych; z kwiatkami w kulistych okręgach końcowych i kątowych, otoczonych 6—8 nierównymi liśćmi, — o przysadeczkach aż do podstawy szydełkowato-dzielnich, — o kielichu wąsko-podłużnym, w łateczkach równowązkich rzęskowanym i czerwono-zielono plamistym albo fiołkowym, — o koronie skrzywionej, białej, czerwonej lub też fiołkowej, na końcu łateczek długowłostej, — o pręcikach wystających, — a znamieniu główkowatym; z owocem jajowym, ściśniętym i 4szbeczkowym; z nasionami mocno w poprzecz pomarszczonymi: — rosnącej wraz z poprzedzającą, a przez cały rok kwitnącej.

GAT. 3. *Z. okrągowa* (*B. verticillata* MEX.).— Podkrzew cały nagi: którego— korzeń na 4" długi a cienki, krésowany, zewnątrz czerwony a wewnątrz fioletowy; łodyga drzewna, na 3' wysoka, cienka, niemal krająco-5kątna,— o gałęziach licznych, odstających mocno, także 4kątnych, popielatych i zwykle naprzeciwległych; liście równowazko-lancetowate, kończyste, krótkoogonkowe, dólne odległe, górne zbliżone i niby-okręgowe przez wiązki listków w ich kątach, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), w podstawie z krótkimi i rzadkimi szczecinami, z wierzchu ciemniej a spodem bledziej zielone,— z przylistkami krótkimi, krésowanymi, z każdej strony 5szczecinnymi i omszonymi; kwiatki drobnouchne w 2 okręgach końcowych i kątowych, kulistych, z których tylko pod górnym 2 liście,— o kielichu równowazkim, 2ząbeczkowym, nieco-rzęskowanym,— koronie léjkowatej, białej, równej przecikom lateczkami tępemi; owocki małe, jajowe i nagie.— Tu i owdzie w Indyach zachodnich i Ameryce południowej, kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem leczą Jamaikanie wszelkie upławy i toki, zwłaszcza kilawkę.

Wielkiej sławy używa także, w leczeniu tychże samych cierpień pomiędzy czarnymi kłab:

GAT. 4. *Z. skrzydlastej* (*B. alata* DZC.): ziela trwałego, odznaczającego się— łodygą rozpiérzchło-gałęziastą, korzeniącą się, nagą, 4kątą i 4skrzydłą; liśćmi szeroko-jajowatymi, kończystymi, o przylistkach długo-frezłowatych; główkami kulistemi, końcowemi i podpartemi 2—4 liśćmi, z kwiatków modrych z przecikami dwusilnymi:— rosnącego w Gujanie.

RODZAJ 1046. *Niedotworek* (*Spermacoe* LIN.).— Kielich rurką jajową lub wartółkową zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym lub niknącym z czasem, 2—4zębny, niekiedy jeszcze z kilkoma ząbkami

dodatkowymi. Korona tacowata albo lójkowata; o rurce wewnątrz nagiej lub włosistej w gardzieli; o kraja 4łateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli lub nieco-niżej w rurce, ukrytych albo wystających; z nitkami szydełkowatymi; z główkami wzniesionymi, jajowymi lub równoważkami. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zależkowe; zalążki tarczowate, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne lub też całkie. Owoc suchy, uwieńczony często krajem kielicha zarostym, 2komorowy, rozpadający się na dwoje,— w jeden guzik zamknięty przegrodą doś przyrosłą, a drugi otwarty przez oderwanie się téjże; z których każdy pękający od wierzchołka i 1nasionowy. Nasiona podłużnie-jajowe, wypukłe w grzbiecie a z przodu płaskie, z rowkiem podłużnym. Zarodek prosty, w osi białka zbito-mięsiste; o listniach listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *N. szorstki* (S. scabra WILLD.).— Ziele roczne, całe szorstko-włosiste: z kłębem cisawo-czerwonawym; z łodygą niską, obłą, rozpięrzchłą, zieloną a później czerwonawą i cisawą,— o gałęziach dółnych naprzeciw- a górnych naprzemian-ległych, rozmaicie pokrzywionych; z liśćmi bezogonkowymi, ogrubniami, tęgawymi, przewrotnie-jajowatymi, (1" i 1/2"), słabo-zaostrzonymi, falistymi, pokręconymi i pokrzywionymi,— o przylistkach zrosłych w pochwę, o 3—5 szczecinach długich z każdój strony; z kwiatami drobnymi, najczęściej parzystymi w kątach liści lub okręgowymi, kolejno rozwijającymi się,— o kielichu lancetowato-łateczkowym, długości koroń,— okorach lójkowato-dawonkowatych, blade-szkarłatnych, do wpół 4szczepnych i równych z pręcikami i słupkiem— którego znamię wrę-

bne w łateczki podwinięte; z owocem jajowym, nieowłosistym, o 4 ząbkach w szczycie; a nasionami tępo-jajowemi i ciso-czerwonemi. — Porasta miejsca nieurodzajne i piaszczyste w Indjach wschodnich; kwitnie od czerwca do września. — Wielkiej wziętości u tamiecznych jest korzeń, jako lek wstrząsający i czyszczący krew w zastępstwie aarsaparylli; sok zaś świeży w osłiznieniu kiszek.

Gat. 2. *N. szczotkowaty* (*S. hispida* Lam.), zwykle za poprzedzający brany a nawet i opisywany: odróżniający się — łodygą 4-ścianą, szczotkowatą; liśćmi przewrotnie-jajowatymi, ciernisto-kończystymi, również pokrytymi z obu stron i w brzegu; ościami ich przylistków krótszemi; koroną fiołkową, wartłkowato-léjkowatą; a owocami więcej eliptycznymi i szorstkowłosymi: — rosnący na Cejlonie: — używanym bywa także jak korzeń ipekakuanowy.

RODZAJ 1047. *Dławnica* (*Richardsonia* KUNTH.). — Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem zaciśniętym po nad jajnikiem, 4—7dzielnym, bez ząbków dodatkowych. Korona léjkowata; o rurce przewrotnie-ostrokężnej, wewnątrz nagięj; a kraju rozwarto- i zaostrozono-3—5-łatkowym. Pręcików 3—5, osadzonych pod wierzchołkiem rurki, wystających; z nitkami równoważko-szydełkowatemi; a główkami jajowemi i ruchomemi. Jajnik 3—4komorowy, z nieznacznym krążkiem w szczycie; komory 1zależkowe; zależki tarczowate i dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię 3—5-wrębne, w łateczki ogrubnie i maczużkowate. Owoc błoniasty, torebkowaty, przez okrojenie się z czasem i odpadnienie kielicha nagi, rozpadający się na 3 lub 4 guziki bez żadnej osi środkowej — 1nasionowe i niepękające. Nasiona podługne, w grabiecie wypukłe a z przodu płaskie, z 2 rowkami w podłuż. Zarodek pro-

sty, w osi białka zbito-mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkami dolnymi.

GAT. 1. *D. szorstka* (R. scabra ST. HIL.).— Ziele trwałe, całe mniej więcej szorstkie. Kłęb do 8" długi a $\frac{1}{2}$ " gruby, zdrzewiały, często gałęzisty, prawie pionowy, brudno-biały, pokryty grubą korą pomarszczoną w poprzecz— jakby w obrączki wstawowate i poprzedzielane poprzecznymi rowkami. Łodyga pokładająca się i podnosząca na $1\frac{1}{2}$ ', wąsko-cewiasta, w odziomku ciśszym cieńsza i korzeniopustna, naprzemian- i naprzeciw-gałęzista rozpiérzchło, a zrzadka poziomo- i tęgo-włosa. Liście podłużnie- lub przewrotnie-jajowate, tępawe, w podstawie zwężone w ogonek krótki, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{2}{3}$ "), z obu stron— zwłaszcza na nerwach dolnych— przylegająco- i biał- lub żółtawo-szorstkowłose, brzegiem ostrzęsowane; przylistki zrosłe w pochwę $\frac{1}{2}$ całową, błoniastą, białowłosą, z każdej strony o 3—4 ościach krótkich. Kwiatków drobnych po 20 i więcej w główce półkulistej; z przysadeczkami podobnymi liściom lecz prawie-bezogonkowymi, wszystkimi dłuższymi od główki a dwoma od reszty; z kielicha równo-łateczkowego rurką 6rowkową, a łatkami włosisto-rzęsowatemi; z koroną białą, 2 razy dłuższą od kraju kielicha, o 6 łateczkach zaostzonych mało co dłuższych od pręcików i słupka i włosistych w końcu; ze znamieniem główkowatym. Owoc krótkowłosisty; z guzikami przewrotnie-jajowymi, nieco-ściśnionymi i w obu końcach wykrojonymi. Nasiona ściśnione, przewrotnie-klonowate, oisawe, z rowkiem podłużnym. — Pospolita koło dróg, po miejscach piaszczystych i nieuprawnych w Ameryce południowej, zwłaszcza też w Brazylii; kwitnie w październiku. — Dostarcza korzenia *Ipekakuany białej* lub

skrobiastój czyli *falistój* — *Ipecacuanha alba* v. *amylacea* v. *undulata*, nieco słabszego, z powodu za wielkiej przewagi skrobi nad *emetyną*; której tylko $\frac{1}{100}$ zawiera. — (*Richardia scabra* LIN.).

Nieco podléjsza *ipekakuana*, zbierana także bywa z

GAT. 2. *D. różowej* (*R. rosea* ST. HIL.): — o kłębie nieco-skręconym i ciemno-fioletowym zewnątrz a wewnątrz białym; lodydze leżącej, bardzo-gęstej, do $1\frac{1}{2}$ długiej, 4kątnej, łącznie z wierzchołkami odnóg podnoszącymi się, ogonkami i przylistkami — okrytej bardzo długimi włosami obteźnymi; liściach różnie jajowatych, kończystawych, zwężonych w dość długi ogonek, ($1''$ i $\frac{1}{2}''$), w brzegu ostrych, krótko-szczoteczkatowato pokrytych, — ku górze coraz malejących, — z przylistkami długoostnymi; kwiatach nielicznych, w główce końcowej i czasem poniżej drugiej okrągowej, z 2 lub 4ma przysadkami nierównymi, — z kielichem równowązkim, przewrotnie 3ścienne-ostroslupowym, przylegająco-szorstkowłosym, o 5—6 łateczkach nierównych, — o koronach $\frac{1}{4}$ calowych, różowych, w rurce nieco-brzechatych, a w kraju gwiazdkowatym nierówno-5—7łateczkowych, na zewnątrz szradka włoskowatych, nieco-krótszych od szyjki i pręcików z główkami równowązkimi i drzącami; owocach z 3 guzików przewrotnie-sercowatych, ściśnionych i włosistych; a nasionach okrągławo-sercowatych i cisawych. — Pospolita około Villa Rica w Brazylii; kwitnie ku jesieni: — oraz z

GAT. 3. *D. wymiotowej* (*R. emetica* MART.), może mylnie branej za poprzedzającą: bo należyście dającej się odróżnić — kłębem z początku białawym a później szarawo-cisym, prawie-gładkim, z korą trudno oddzielającą się; lodygą zaledwie pładziową, szradka odstającowłosą; liśćmi niewielu, brzegiem nieco-gęściej choć podobnie włosistymi, a po pod główką 4ma sercowatymi; kwiatami różowymi ciemniej prążkowanymi w gardzieli, z 6łateczkową koroną w końcach omszoną; owocami zaś białowłosymi: — zwykłej koło Rio-Janeiro, Minas-Geraes i Śgo. Pawła w Brazylii; kwitnącej prawie cały rok i nadawyczej w miejscu cenionej z własności korzenia.

RODZAJ 1048. *Guzica* (*Cephalanthus* LIN.). — Kielich rurką przewrotnie-ostroslupowatą zrosły z jajnikiem; z krajem kątowatym, 4—5-zębnym.

Korona cieniomchna, rurkowata; o łateczkach 4—5wrębnego kraju wzniesionych. Pręcików 4, osadzonych w górze rurki korony, prawie ukrytych; z nitkami nitczkowatemi; a główkami wzniesionemi i sercowatemi. Jajnik 2—4komorowy; komory łzałkowe; zająłki uwieszone w szczycie komory, wywrócone; szyjka pojedyncza, długo wystająca; zamię główkowate. Owoc skórzasty, przewrotnie-ostroslupowy, uwieńczony krajem kielicha, 2—4komorowy, rozpadający się od podstawy w— 2 lub 4 guziki niepekające i nasienowe, z których w owocu 4guzikowym zwykle 2 czcze. Nasiona podłużnie-4ścienne, z przypięciem nabrzęklém, wywrócone. Zarodek prostoległy, w osi białka prawie-chrzastkowatego; o listniach podłużnie-listkowatych; a rostką górnym.

GAT. 1. *G. zachodnia* (*C. occidentalis* LIN.), także zwana *Drewnem guzikowém*.— Krzew 10' dorastający, nieco-gałęzisty, z korą ciłą żółtawo plamistą; z liśćmi naprzeciwległymi albo troistymi, krótkoogonkowymi, szeroko-eliptycznymi, długo - kończystymi, w podstawie zwężonymi, już z obu stron nagimi, już spodem na nerwach i na ogonku omszonymi,— o przylistkach całkiem wolnych lub nieco zrosłych z sobą; z kwiatkami w główkach końcowych i wierzchołkowo-kątowych długoszypułkowych, zazwyczaj w trójce lub piątce,— o koronach białawo-żółtych, o 5 łateczkach wzniesionych,— pręcikach całkiem ukrytych, bardzo krótkich,— a szyjce 2 razy dłuższej od korony. — Porasta bagna w Ameryce północnej, od Kanady do Florydy; kwitnie w sierpniu i wrześniu.— Kora zadawaną bywa w miejscu na poty w małych dawkach, w większych na przeczyszczenie i przeciw zimnicom.

PLEMIE 2.

Wstrząskowe (Psychotriace ENDL.).

Kwiaty obupłciowe, różnie ułożone, lecz najczęściej w główkach z okrywami, a zawsze wolne. Korony rurkowate, w przedkwitnieniu łusczynowato złożone łatkami. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe. Owoc jagodowaty, 2komorowy, 2pesteczkowy, z pesteczkami kostnymi lub skorupkowatymi i 1nasionowemi; rzadziej przez zronienie 1komorowy i 1pesteczkowy. Nasiona w grzbiecie wypukłe, płaskie z przodu, z rowkiem podłużnym przez środek; rzadko zaś przypląszone. Białko rogowate.— *Drzewa lub też krzewy, rzadko zioła; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi, parzystymi, zrostymi z sobą albo wolnymi.*

RODZAJ 1049. *Naztemka* (Geophila DON.).

— Kielicha rurka przewrotnie-jajowata zrosła, z jajnikiem; z krajem o 5 łateczkach równowązkich, rozwartych. Korona rurkowata, w gardzieli włosista; w kraju z 5 łateczkami jajowatemi, nieco poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych poniżej gardzieli w rurce korony, ukrytych w niej; z nitkami prawie żadnemi; z główkami równowązkami, wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym, przypląszczonym; komory 1zależkowe; zależki wywrócone, podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Jagoda jajowa, żebkowana, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa; o komorach 1nasionowych. Nasiona wzniesione.

GAT. 1. *N. nérkolistna* (G. reniformis CHAMIS.).— Ziółko trwałe; o łodydze zaledwie-3calowej, pojedynczej, wydającej rozłogi również długie, a na ich końcach nowe roślinki; o liściach 4, nérkowatych, czasem z

krótkim koniuszkiem, nieco szerszych niż długich ($\frac{3}{4}$ " i 1"), z latami podstawowymi odstającymi, — dólnych na długich i ku górze szorstkich ogonkach, a wyższych krócej-ogonkowych; o kwiatach drobnych, białych, 3przysadeczkowych, na szypułkach końcowych i 6kwiatkowych krótszych od liści, — o kielichu głęboko-5szczepnym, z najniższą łateczką mniejszą od reszty, — rurce korony 2 razy dłuższej od kraju; o jagódkach czerwonych wewnątrz i zewnątrz; nasionach białawo-żółtych. — Dość zwykła po miejscach wilgotnych i cienistych, w Ameryce południowej i Indjach zachodnich; kwitnie od kwietnia do czerwca. — Zadawaną bywa na wymioty i w biegunkach. — (*Psychotria herbacea* LIN.).

RODZAJ 1050. *Wymiotnica* (*Cephaelis*, SWARZE). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 4—5zębnym. Korona lejkowata, w gardzieli naga lub też kosmata; z krajem o 4—5 łateczkach króciuchnych i tępych. Pręcików 4—5, osadzonych w górze rurki korony i zamkniętych; z nitkami króciuchnymi; z główkami równoważkami i naległymi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie przypłaszczonym; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i podnoszące się z podstawy przegrody; szyjka pojedyncza, zamknięta albo wystająca; znamię wrębne. Jagoda przewrotnie-jajowo podłużna, soczysta lub suchawa, uwieńczona szczątkiem kielicha; z 2 pesteczkami kostnymi, żeberkowanymi, 1nasionowymi. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy, w osi białka rogowatego; o listniach listkowatych; rostkowi dólnym.

GAT. 1. *W. prawdziwa* (*C. Ipecacuanha* WILLD). — Podkrzew, którego łodyga na 3' długa, pojedyncza

zazwyczaj, często całkiem w ziemi ukryta swym od-
 ziomkiem zdrzewiałym, niewyraźnie-4ścienna, dołem
 naga a spodem szorstko-omszona, podnosząca się wierz-
 chołkami niewielu swych często płonnych gałęzi, pra-
 wie w całej swjej długości leżąca i czołgająca się oraz
 korzeniąca,— wypuszcza zdółnej swjej powierzchni licz-
 ne rozrzucone— korzenie włókniste, grubsze od pióra,
 czasem gałęziste, coraz głębiej coraz więcej pozacis-
 kane paciorkowato i rozmaicie pokrzywione, na zewnątrz
 cisawe a białawe wewnątrz, z grubą korą a cieniuchną
 treścią drzewną. Liście ma w 2 lub 4 parach, naprzeciw-
 ległe, poziomo-odstające, eliptyczne, z obu końców zwę-
 żone, (4" i 1 1/2"), tępe lub kończyste, z wierzchu szorst-
 kawo i ciemno-zielone a spodem błędsze i omszone,
 ku podstawie przechodzące w 1/4 calowy, półobły i ry-
 nienkowaty ogonek; przylistki międzyogonkowe i łą-
 czące z sobą ogonki, małe, wzniesiono-przytulone, bło-
 niaste, rozszczepane w 4 albo 6 szczeci, odpadające później
 od liści. Na szypułkach końcowych, pojedynczych, 1 1/2
 cala długich, obłych, omszonych, z początku wzniesio-
 nych a później zwisłych — główki półkuliste, zbite, do
 1/2" w średnicy; 8—12kwiatowe; o przysadkach 4 lub 6,
 zaledwie równych główkom, omszonych, nierównych,—
 a przysadeczkach ostro-lancetowatych, także omszonych;
 o kielichach malénkich, białawych, również omszonych;
 koronach białych, zaledwie rozszerzonych ku górze, na
 zewnątrz i w gardzieli lekko omszonych, z odstającami
 i poodginanemi cokolwiek łateczkami; pręcikach mało
 wystających; szyjce długości rurki. Jagoda jajowa, wiel-
 kości grochu, początkowo szkarłatna a później fiołko-
 wo-czarniawa, miętko-mięsista, uwieńczona kielichem;
 pesteczki blado płowo-szare.— Dawniej nadzwyczaj po-

spolita, dziś już zaledwie jeszcze w pierwoborach brazylijskich znachodzi się w stanie dzikim; kwitnie od listopada do marca. — Z niej to korzeń, stanowi *Ipekakuanę prawdziwą, pierścionkową, szarą* czyli *cisą* — *Ipecacuanha vera, annulata, grisea* v: *fusca*, tyle słynny i ważny, z od wieku przeszło utrzymujący się w użyciu jako najlepszy w swoim rodzaju, bo zawierający z młodu $\frac{14}{100}$ a później $\frac{16}{100}$ *emetyny*. Oprócz najpewniejszego skutku wymiot w większych dawkach a czasem i przeczyszczania, w różnych pomniejszych lub w połączeniu z innemi środkami rozmaicie działać może, a głównie — pobudzająco na układ zwojowy i wszelkie narzędzia zależne od niego pośrednio lub bezpośrednio, przeciwkuczowo, pobudzająco poty, wstrzymująco zbytchny ruch robaczkowy kiszek w biegunkach, czerwónkach, cholerze, zimnicach i tylu innych; słowem stanowi ona lék, który w rękę roztropnego i umiejętnego lékarza, niemal wszzechlékiem nazwaćby można. — (*Ipecacuanha officinalis* ARUD.).

Dużo podléjszój i mniej skutecznej *ipekakuany*, dostarcza jeszcze

GAT. 2. *W. musyła* (*C. muscosa* Sw.): drzewko 15stopowe — z gałęziami obłemi, widlastodzielnemi i różgowatemi — zawsze gęsto okryte mchami i porostami, zresztą całe nagie; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zwężenymi w obu końcach, do 4" długimi, — o przylistkach cisawych, pochwiastych, z obu stron żębnym; z główkami małymi, końcowymi, prawie-besszyplukowemi, okrągłemi, — o przysadkach licznych, wklęsłych i podłużnych; z kwiatkami drobnymi, białawymi, — o przysadeczkach szerokich, wklęsłych, ząbeczkowanych i zielonych; z jagodą kulistawą, modrą — porastająca wybrzeża rzék, w górskich lasach na Kubie i Martynice: — (*Morinda muscosa* JACQ.): — oraz

GAT. 3. *W. karmazynowa* (*C. punicea* VAHL.); krzew całkiem nagi— o gałęziach obłych i szkarłatnych; liściach eliptycznie-lance-
towatych, kończystych, do 5" długich, spodem drobno a żółto żyłko-
wanych, ku podstawie zwężonych, na ogonku 1calowym w podsta-
wie ze strzępkami ginącymi z czasem, — z przylistkami rurkowato-
pochwiastymi, krótkimi, tępyimi i całkimi; główkach końcowych, wiel-
kości orzecha włoskiego, na szypułkach tęgich, 4calowych, rowko-
wanych i szkarłatnych, — z przysadkami 2ma, wielkimi, szkarłatnymi,
zroszłymi jakby w okrywę naledwie żylastą i dłuższą od kwiatków;
a jagodach zeschłych, podłużnych:— rosnąca na Jamaica. — (*Ta-
pogomea punicea* POIR.).

RODZAJ 1051. *Wyczystka* (*Palicourea* AUBL.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z
krajem o 5 nierównych ząbkach. Korona rurkowata;
prawie-obła, w podstawie garbata albo skrzywiona, a
wewnątrz poniżej środka brodata; o kraju 5 łatkach kró-
ciuchnych i wzniesionych. Pręcików 5, osadzonych w
rurce, ukrytych lub wystających; z nitkami niteczko-
watemi; a główkami równoważkami, naległemi. Jajnik
2komorowy, z krążkiem mięsistym i miseczkowatym w
wierzchołku; z komorami 1załączkowemi; z załączkami wy-
wróconymi i podnoszącymi się z podstawy przegrody;
z szyjką pojedynczą; ze znamieniem wrębném. Jagoda
mięsista, żeberkowana; o 2 pesteczkach 5żeberkowych,
w grzbiecie wypukłych a z przodu płaskich, 1nasiono-
wych. Nasiona wzniesione, postaci wnętrza komory. Za-
rodek prostoległy, w podstawie białka rogowatego; o
listniach prawie-listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *W. wspaniała* (*P. speciosa* H. et B.).—
Krzew, z gałęziami naprzeciwległemi lub potrójnemi,
oblęmi i nagiemi; z liśćmi naprzeciwległymi lub potrój-
nymi, podłużnymi, kończystymi, (8" i 2"), w podstawie
zaostrozonymi, błoniastymi, siatkowato żyłkowanymi

szorstkawymi i lśnącymi, na ogonkach $\frac{1}{2}$ calowych i nagich, — o przylistkach nagich, różnie pospajanych; z kwiatkami w wiébach szypułkowych, końcowych, do 3" długich, — z odnogami rozrzuconemi, kątowatemi i omszonymi szorstkawo, równie jak i kielichy, — o przyśladkach maléńkich, szydełkowatych, — a koronach garbatych, na $\frac{1}{2}$ " długich. — Pospolita w Kolumbii i Granadzie. — Ma nadzwyczajną wziętość pomiędzy krajowcami, jako środek mocno działający na nérki i skórę, którym powszechnie leczą cierpienia kiłowe i puchliny.

GAT. 2. *W. Margrawa* lub *szczurza* (P. Margravii St. HIL.). Krzew — z gałęziami 4ciennemi; z liśćmi podługnymi i kończystymi; z kwiatami rurkowatymi, bardzo krótko-sząbeczkowymi, zewnątrz prawie-pomarańczowemi a wewnątrz szkarłatnymi, na szypułkach pąsowych tworzących podbaldaszki: — zwykła po porębach w Brazylii: — sławną jest jako trucizna na szczaury, z tąd nazwana Erva do rato, w którym to celu używają jéj jagód. — (Psychotria Maragravi. SPH.).

RODZAJ 1052. *Wstrząska* (Psychotria LIN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krąjem krótkim, prawie-całkim, lub téż 5ząbkowym albo 5łateczkowym. Korona lędkowato-rurkowata; z rurką obłą i równą w podstawie; z gardzielą nagą albo brodatą; z kraju 5- a rzadko 4-wrębnego — łateczkami rozwartemi albóli téż poodginanemi, w przedkwitnieniu złożonymi łuszczynowato. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce, zamkniętych lub rzadko kiedy prawie wystających; o nitkach króciuchnych, nitkowatych; a główkach naległych i równowążkich. Jajnik 2komorowy, z krążkiem w szczycie mięsistym i miseczkowatym; z komorami 1-załączkowemi; z załączkami wywróconymi, podnoszącymi się z podstawy przegrody; z szyjką pojedynczą; a zainnieniem wrębném. Jagoda mięsista, awieńczona krąjem

kielicha, żeberkowana albo gładka; o 2 pestkach żeberkowanych w grzbiecie wypukłym a z przodu płaskich, 1nasionowych. Nasiona wzniesione, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka chrząstkowatego; listnie lancetowate i listkowate; rostek dółny.

GAT. 1. *W. pasożytna* (*P. parasitica* Sw.).— Krzew cały nagi: którego— łodyga pnąco-korzeniąca się, zgąłęziami oblemi, w końcu 4ściennymi, wiszącymi i prawie-bezgałankowymi; z liśćmi naprzeciwległymi, ogonkowymi, jajowatymi, kończystymi, do 1" długimi, prawie-mięsistymi, bezżyłkowymi, jasno-zielonymi i bladszymi spodem, — o przylistkach małych, błoniastych, obejmujących łodygę, uciętych i trwałych; o podbaldaszkach wzniesionych, długości liści, końcowych i kątowych, z szypułkami czerwonawymi, naprzeciwległoodstajająco rozgałęzionymi w szypułeczki 3dzielne; kwiatkach drobnych, białych, — o kielichu ubarwionym i 5-ząbeczkowym, — koronie omszonej w gardzieli, a w kraju z łateczkami cokolwiek odstającymi, — pręcikach i słupkach zamkniętych, — znamieniu prawie-głoweczkowatém i 2łateczkowém; o jagodzie kulistój, uciętój, szkarłatnej.— Porasta jako niby-pasożyt stare pnie, w pierwoborach górskich Indyi zachodnich. — Korzeń jój zbierany bywa i używany jako ipekakuana.

GAT. 2. *W. drobnokwiatowa* (*P. parviflora* Willd.).— Drzewko 12stopowe, do 10" w średnicy, z korą czerwonawą a białém drzewem; z liśćmi naprzeciwległymi, eliptycznymi, równoległo-nerwowymi, (14" i 6"), — o przylistkach jajowatych, kończystych i odpadających; z wiłą końcową, wzniesioną; z drobnymi kwiatkami białymi; a jagodkami drobnymi, jajowemi i czerwonymi: — rosnąca po wilgotnych lasach w Gujanie: — dostarcza kory używanej powszechnie tamże, do barwienia płótna na czerwono. — (*Simira tinctoria* Aubl.).

Kilka zaś innych gatunków, jak:

GAT. 3. *W. blona* (*P. uliginosa* Sw.);

GAT. 4. *W. obrzeżona* (*P. marginata* Sw.);

GAT. 5. *W. wielka* (*P. laxa* Sw.);

GAT. 6. *W. ramienista* (*P. brachiata* Sw.);

GAT. 7. *W. nerwista* (*P. nervosa* Sw.);

GAT. 8. *W. omszona* (*P. pubescens* Sw.) i w. i.:— próbowano w Indyach zachodnich używać za kawę; z kąd skutki pokazały się zadawalniające.

RODZAJ 1053. *Zrętnik* (*Ronabea* AUBL.).

— Kielich rurką swą króciuchną i jajkową, zrosły z jajnikiem; o kraju maléńkim, 5zębnym, a w owocu prawie niknącym. Korony léjkwatej— rurka obła, gardziel nagi, a kraju 5wrębnego łateczki roztwarte. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki i zamkniętych w nią; z nitkami króciuchnymi, niteczkowatymi; a główkami podłużnymi i nieco-wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; szyjka pojedyncza; znamię 2błaszczkowe. Jagoda jajowa, pépkowa, gładka; z pesteczkami 2, w grzbiecie wypukłemi a płaskimi z przodu, gładkimi i 1nasionowymi.

GAT. 1. *Z. właściwy* czyli *wymiotowy* (*R. emetica* RICH.).— Podkrzew: którego— korzeń grubości palca małego zapuszcza się w ziemię pionowo, przez nierówne zaciśnienia paciorkowaty, z wierzchu z grubą korą szarawo-żółtą lub cisawą w podłuż kresowaną, a wewnątrz biały; łodyga do 1½' wzniesiona, pojedyncza, obła, pokryta— włosami przylegającymi, miękkimi, tworzącymi z czasem cisawą pilśń; liście naprzeciwległe, w rynienkowate ogonki pozwężane, lancetowato-eliptyczne, (3¼" i 1"), z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze i omszone, z wiekiem zaś nagie i tylko brzegiem rzępowane,— o przylistkach pojedynczych między

liśćmi, bardzo krótkich, jajowato-kończystych, nieco włosistych i odpadających, podbaldaszek końcowy, pojedynczy, na szypulce 2całowej omszonej, o 5—7 króciuchnych szypuleczkach kwiatkowych,— z przysadkami na rozwidleniach naprzeciwległymi, szydełkowatymi; kwiatki drobne, białe,— o kielichu miękkowłosym, z łateczkami poodginanemi, zaostrozonymi,— koronach z rurką dłuższą od kielicha, gardzielą nieco-brodatą, a łateczkami ostrymi,— pręcikach zamkniętych,— szyjce długości rurki korony,— znamieniem prawie-główekowato-łateczkowem; jagoda kulistawo-jajowa, młoda, uwieńczona kielichem; a nasiona wąsko-eliptycznemi w szczycie z 5 schodzącymi się roweczkami.— Częsty po lasach cienistych Ameryki południowej, po nad Magdalenką; kwitnie w maju.— Dostarcza korzenia *Ipekakuany czarnej* lub *prąskowanej*— *Ipecacuanha nigra* v. *striata*, drugiej z kolei co do dobroci, bo zawierającej $\frac{9}{100}$ emetyny, a zbliżonej we własnościach więcej do białej niż do szarej.— (Psychotria emetica LIN.).

RODZAJ 1054. *Ogoniatka* (*Antherura* LOUR.).

— Kielich zrosły rurką z jajnikiem, w kraju krótko- i ostro-5ząbkowy. Korona kółkowa, 5dzielna w łateczki ostre. Pręcików 5, osadzonych na koronie; nitki króciuchne; główki strzałkowate, wybiegłe w szczycie w długie dzióbek odgięty. Jajnik 2komorowy; szyjka szydełkowata, dłuższa od korony; znamię pojedyncze. Jagoda korowata, 10roweczkowata, jajowo-kulistawa, o 2 pesteczkach 1nasionowych. Nasiona

GAT. 1. *O. czerwona* (*A. rubra* LOUR.).— Drzewko zaledwie 6' dorastające, całkiem nagie: z gałęziami rozpięrzchłemi, czerwawemi; z liśćmi krótkoogonko-

wymi, naprzeciwległymi, jajowato-lancetowatymi, (3" i 1"), **lśnącymi**; z **włochami** końcowymi, wzniesionemi, wietklemi; z kwiatkami drobnymi, białymi,— o pręcikach czerwonych,— szyjce dłuższej od korony; z jagodą mniejszą od pieprzu, ciawo-czerwoną.— Pospolita na Molukkach i w Kochinchinie.— Tameczni używają ziela, jako pobudzająco-rozpedzającego zewnątrznie, do płókania ust w bólu zębów; z kąd wynikłe mocne ślinienie, sprawia ulgę.— (Psychotria rubra POIR.).

RODZAJ 1055. Kawa (Coffea LIN.).— Kielich rurką swą jajową, kulistą lub wartłkowatą zrośniętą z jajnikiem; z **krajem** krótkim, 4—5zębeczkowym. Korona lójkowato-rurkowata; z **łatkami** kraju rozwartego i 4—5dzielnego, podługowatemi i skręconemi w przedlistnieniu. Pręcików 4—5, osadzonych w końcu lub w połowie rurki korony, wystających albo samkniętych; z nitkami niteczkowatemi; z **główkami** podługnymi i wzniesionemi. Jajnik 2komorowy, z krążkiem miedniczkowatym lub słojeckowatym w szczycie; komory 1złazkowe; załączki dwuwrotne, przyczepione do przegrody; **szyjka** pojedyncza; znamię 2dzielne w łateczki odwinięte, rzadziej spojone. Jógoda pępiasta, uwieńczona **krajem** kielicha albo nie; o 2 pestkach pergaminowato-błoniastych, w grzbiecie wypukłym gładkich, a z przodu płaskich i wyżłobionych w rowek, 1nasionowych. Nasiona postaci jamy komory, w grzbiecie wypukłe a z przodu wwinęte brzegami. Zarodek wzniesiony, w podstawie grzbieta białka rogowatego; z listniami listkowatymi, sercowatymi lub też podługnymi; a **rostkiem** dólnym.

GAT. 1. K. arabska (C. arabica LIN.).— Drzewo od 15—30' wysokie, wysmukłe; z **kerą** szarawo-cią,

popękana; z gałęziami licznymi, naprzeciwnymi i krzyżowymi, prawie rozsłano rozpostartymi, nagimi i gładkimi, z których najwyższe prawie-zwisłe. Liście ma krzyżowo naprzeciwnie, krótkoogonkowe, podługnie-eliptyczne, tępawo-kończyste, z obu końców zwężone, (6" i 2"); często lekko-faliste, gładkie, nagie, nieco-skórzaste, z wierschu ciemno-zielone i błyszczące, a spodem blade-żółte i z gruczołkami zakłętymi w kątach rozszerzeni. Kwiatki poskupiane od 3—7 w kątach liści, prawie bez szypuleczek— jakby w okrąg, białe, woni dzielnaminowej; kielichy małe, z 5 ząbkami kraju w czasie owocowania prawie-widocznymi; korona różkowata, 1" lub nieco-dłuższa, o rurce zaledwie rozszerzonej ku górze, a łateczkach ostro-lancetowatych; pręciki osadzone w gardzieli, krótsze od korony ale i tak wystające z rurki,— o główkach równoważkich i dłuższych od nitki; szyjka równa koronie, rozszczepiona prawie do połowy— w 2¹/₂ znamiona szydełkowate i odstające. Jagody jajowe, na $\frac{1}{4}$ " długie, ciemno-czerwone, pępiaste. Nasiona jajowe, wypukłe w grzbiecie, a płaskie i wyłobione z przodu, w różnych odmianach i przejściach barwy żółtawej i zielonawej a nawet modrawoszarawej, zamknięte w nasienniku pergaminowatym żółtawym, a powstałe ze— skórki cienkiej i bardzo permarszczonej, obejmującej jądro białka rogowatego.— Ojczyzną jej pierwotną jest Arabia i Etyopia, a przybraną— obie Indye, Ameryka południowa i prawie cała reszta Afryki; gdzie z nadzwyczajnym staraniem uprawiają ją; kwitnie prawie przez cały rok.— Jako lek, używanymi bywają jeszcze i dziś gdzieś niedaleko od lekarzów— surowe przeciw zimnicom i dnie,— a palone czyli raczej prażone, po domach także w zimnicach i

niestrawności *nasiona Kawy* — *semina Coffeae*, skutkujące zawartą w nich w znacznej ilości *koffeiną*. Gdyby nie nawyknienie do tego rodzaju bodźca przez zbyt częste używanie kawy jako napoju, skutki lekarskie okazałyby się zapewne dużo wydatniejszymi; ale istne nadużywanie jej, może ją tylko uczynić przydatną w klasie ludzi uboższych, — czyli nie żyjących cywilizacyjnie: i rzeczywiście, u wieśniaków sprawia ona często widoczne skutki. Jak dalece zaś przez nadużycie może się stać szkodliwą, dowód najlepszy w drżeniu i trzęsieniu się rąk i innych członków, tak często w skutek tego pojawiających się. Jeden tylko pozostał wypadek pewnego zastosowania tak zwanej kawy czarnej mocnej, to jest w otruciach opium, a nawet i innymi odurzającymi truciznami. — W kupiectwie, rozróżniają różne gatunki kawy; i tak: pierwsze miejsce zajmuje *Mokka*, drobna, ciemno-brudno-żółta, od swój ojczyzny tak zwana, która do Europy nie dochodzi; a pod jej mianem sprzedawaną bywa wybiórka jawańska, z ziarn do niej podobna: po niej idzie *Borbon*, większa, podłużna i biaława, z wyspy tego nazwiska: a dopiero jako zwykły płód handlowy zielonawe, fiodrawe i szarawe, znacznie większe odmiany z Martyniki, Jamaiki, Haiti, Gujany, Brazylii, Indyi zachodnich i t. d.

W wielu z krajów między- i przy-szwrotnikowych, z rosnących tamże dziko i od nich ponazywanych gatunków, celem uniknięcia kosztów przewozu często za wysokich, używanymi bywają tylko w miejscu nasiona jako *kawa*; jako to: z

Gat. 2. *K. zanguebarskiej* (C. *Zanguebariae* LOUR.) tamże;

Gat. 3. *K. bengalskiej* (C. *benghalensis* ROXB.) tamże;

Gat. 4. *K. mozambickiej* (C. *mozambica* DDC.) tamże;

GAT. 5. *K. groniastej* (*C. racemosa* R. et P.) w Peru i w. i.:— wszystkie cechami mało co różna od *arabekidj*.

Równie używaną także bywa w miejscu i

GAT. 6. *K. maurycyka* (*C. mauritiana* LAM.): drzewo z liśćmi jajowato-zastrzonymi i siatkowato-żyłkowanymi; kwiatkami pojedynczymi w kątach liści; a jagodami przewrotnie-gruszczkowatymi;— rosnąca na wyspie Św. Maurycego;— której siarna nudnogorskie i często wzbudzające wymioty, zowią *kawą Marron*— *Caffé Marron*.

RODZAJ 1056. *Jajnik* (*Saprosma* BLUM.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem trwałym, małym, 4ząbkowym. Korona 4dzielną, szorstką. Pręcików 4, osadzonych w jej gardzieli, z krótkimi nitkami. Jajnik 1komorowy; ze znamieniem wrębnym. Jagoda jajowa, gładka, pępiasta, uwieńczona kielichem, 1komorowa i 1nasionowa. Zarodek w białku mięsistym, prosty.

GAT. 1. *L. drzewny* (*S. arboreum* BLUM.).— Drzewo, jeszcze dotąd nie opisane należycie; o liściach naprzeciwległych, ogonkowych, podłużnie-eliptycznych, z obu końców zwężonych; kwiatach skupionych, końcowych a czasem i kątowych, bezszypułkowych; a jagodach jajowych i cuchnących.— Odkryto go w lasach górzystych Jawy; gdzie sprzedawanem bywa po targach miejscowych a od woni podobnej do wyrzutów ludzkich zyskało nazwisko *drzewa śmierdzącego*— *lignum foetidum*; pod którym używanem bywa, jako posiadające skutki korzeni kozłowych i stroju bobrowego, w morzyskach, wzdęciach, we wszelkich cierpieniach kurczowych zwłaszcza macicznych, histeryi i hipochondryi.

RODZAJ 1057. *Stwokrąg* (*Pavetta* LIN.).

— Kielich rurką wartółkową zrosły z jajnikiem; z

krajem krótkim, 4—5zębnym. Korona tacowata; o rurce cienutkiej i czasem rozszerzonej górą; gardzieli nagięj albo brodatęj; kraju zaś 4—5dzielnego łatkami krótszemi od rurki, nierównymi i rozwartemi, w przedkwitnieniu pouasuwanemi. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, równowązkich, najczęściej wystających. Jajnik 2—3komorowy, z krążkiem mięsistym w szczycie; komory 1zależkowe; zależki dwuwrotne, uczępione tarczowato w środku przegrody; szyjka daleko wystająca; znamię całkie, maczużkowate. Jagoda kulista, uwieczona krajem kielicha; o 2 i 3— lub czasem przez zrośnięcie o 1ęj pesteczce, pergaminowatęj, w grzbiecie wypukłęj gładkich, a na płaskim przodzie wyżłobionęj w podłuż, 1nasionowęj. Nasiona postaci jam komor, ze znaczkim przedkowym. Zarodek prostolegle-skrzyżwiony, tuż pod grzbietem w białku chrząstkowatęm; o listniach listkowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *S. indyjski* (P. indica LIN.).— Krzew 4stopowy, z korą szarą, a gałęziami podnoszącemi się: w którym— liście krótkoogonkowe, naprzeciwległe, podłużnie-eliptyczne, z obu końców zastrzone, (6" i 2"), odstające, nagie, z wierzchu lénąco-zielone a spodem óme,— o przylistkach szerokich, prawie-zrosłych, zastrzonych; podbaldaszkach końcowe, wiéchowato-ramienisto gałęziste, wielkie, całe wraz z szypuleczkami obłe i nagie,— z przysadkami lancetowatymi nader ostrymi; kwiaty białe, miłęj woni, mnogie,— o kielichu kończystym,— korony rurce $\frac{1}{2}$ " długięj, a łateczkach gwiazdkowatych także ostrych lecz o pół krótszych od rurki,— główkach białych, rozłożystych i krótszych niż korona,— słupku zaś na 1" długim; o jagodzie wielkościi grochu, kulistawo-jajowęj, zielonawo-cisęj, lénącęj,— z óródowo-

cnia wodnistą, kwaskowatą i zieloną; nasionach białych, kulistawych.— Rośnie częsty po zaroślach, w Indyach wschodnich; kwitnie od września do listopada.— Korzeń jego białawy, gorzki i wonny, poczytują za wyborny lek żołądkowy, zadając go.— w różnych cierpieniach z osłabienia dróg trawienia, w zastoinach, morzyskach i t. p.; również w puchlinach, jako mocno pędzący mocz: liśćmi zaś wonnymi i kwaskowatymi, leczą zewnętrznie krwawnice i różne choroby skórne.— (Ikora Pavetta ROXB.).

RODZAJ 1058. *Zamrocznia* (Ikora LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem. Korona tacowata; z rurką cienką i obłą; z gardzielią nagą lub też brodatą; z łatkami kraju 4—5dzielnego krótszemi od rurki, w przedkwitnieniu zakręconemi, a później roztwartemi. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli, nieco wystających; o nitkach króciuchnych albo prawie-żadnych; a główkach podługnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne, uczipione w środku przegrody; szyjka pojedyncza, zaledwie wystająca; znamię wrębne w 2 łateczki roztwarte lub też popodwijane. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha; o 2 pesteczkach pergaminowatych, gładkich w wypukłym grzbiecie a z przodu wklęsłych, 1nasionowych. Nasiona postaci komor, ze znaczkami przodkowym. Zarodek prostoległy-łękowaty, tuż pod grzbietem, w białku chrząstkowatym; z listniami listkowatymi; a rostkami dółnym.

GAT. 1. *Z. wielkokwiatowa* (I. grandiflora KER.).—

Krzew do 4' wysoki; o wielu gałęziach wzniesionych; z pniem prawie-niżnym; z korą gałęzi ciłą i ostrą, a

gałązek nagą i zieloną; z liśćmi naprzeciwległymi, bezogonkowymi, podługnie-sercowatymi, (4" i 1 1/2"), zastrzonymi, obtężniami, z ubu stron nagimi, lśnącymi z wierzchu,— o przylistkach obrączkowatych, uciętych lecz szydłowato-kończystych; z podbaldaszkim wielkim, 3dzielnym, okółkowato rozpostartym,— o przysadkach krótkich, tęgich, zastrzonych; z kwiatami ciemnoszkarłatnymi, na 2" długimi, licznymi,— o kielicha ząbkach ostrych, w owocu schodzących się ostrokrężnie; z jagodami wielkości trześni, czerwonymi, soczystymi, lśnącymi.— Często od Indyi wschodnich aż do Chin i na Cejlonie; kwitnie prawie ciągle.— Korzeniem leczą zimnice i krwioplucie, a zewnętrznie wiele chorób skórnych i ból zębów; korą liśćmi i kwiatami przekrwistość: owoce zaś jadają, które przy tém mają pędzić moc.— (I. coccinea LIN.).

RODZAJ 1059. *Śniegówka* (*Chloococca* P. BRWN.).— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; kraj o 5 ząbkach ostrych, trwałe. Korona lejkowata; z rurką przewrotnie-ostrokrężną; z gardzielą nagą; a łatkach kraju 5wřębnego rozwartych. Pręcików 5, osadzonych w głębi rurki i ukrytych w nią; nitki brodate; główki równowazkie i wzniesione. Jajnik 2komorowy, z krążkiem mięsistym, szczytowym; komory 1załążkowe; załączki wyrócone i uwieszone u szczytu komory; szyjka pojedyncza; znamie maczugowate, całkie lub niewyraźnie-2łateczkowe. Jagoda prawie-mosznowato ściśniona, uwieńczona ząbkami kielicha; z 2 pesteczkami pergaminowatemi, ściśnionemi, 1nasionowemi. Nasiona wyrócone, postaci komory. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z rostkami górnym.

GAT. 1. *Ś. groniasta* (*C. racemosa* JACQ.).— Krzew 8stopowy, z korzeniem nieco ukośnym, grubości palca, cisawym, kręto-gałęzistym; z łodygą czasem drzewkowatą; z mnóstwem gałęzi naprzeciwległych i rozsochatych; z korą szarą i gładką, a na młodych pędach lénącą i zieloną. Liście ma naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-eliptyczne lub obdłużne, z obu końców zaostrome, (2" i 1"), różnie-kończyste w wierzchołku, jasnozielone, gładkie i nagie; przylistki malénkie, dolegające, z szérokiéj podstawy długo- i ostro-kończyste. Grona poziomo-odstające, kątowno-naprzeciwległe, krótsze od liści, jednostronne, 5—12kwiatkowe, nagie; z kwiatkami krótkoszypuleczkowymi, na dół pozwracanymi, białó-żółtawymi, na $\frac{1}{4}$ " długimi, wonnymi,— o przysadeczkach pojedynczych i równoważko-lancetowatych,— o kielichu prawie-dzwonkowatym, ząbkami krótszymi od korony wzniesionym,— o łateczkach korony odstających lub czasem odgiętych,— z łateczkami znamienia wraz złożonemi. Jagoda mała, kulistawa, ściśniona, śnieżno-biała, (zkađ we wszystkich językach i nazwa rodzajowa), z samym tylko wieńczykiem kielichowym zielonym,— z śródownością suchą i gębcząstą. Nasiona jajkowe, ściśnione. — Porasta wzgórze lesiste w Indyach zachodnich, w Meksyku i Florydzie; kwitnie od grudnia do lutego.— Od niezbyt dawnego czasu wszedł w używanie *korzeń Śniegówki*— *radix Caincae*, *Cainanae*, *Kainka*, *Kainana*, jako lek mocno-przeczyszczający lecz z mocnemi dolegliwościami, oraz silnie pędzący mocz i popędzający czyszczenia miesięczne: co wszystko, jak się zdaje, sprawia znaczna ilość zawartéj w nim *emetyny* i *kwasu kainkowego*.

Tętoż samego i podobnie używanego korzenia, dostarcza prócz tego www.libtool.com.cn

Gat. 2. *Ś. wiechowata* (C. paniculata Hoffm. & G.): — prawie podkrzew; z korzeniem jak w poprzedzającej; z łodygami licznymi, tylko w odziomku szarym drzewiastymi, różgowato na 10' wzniesionymi lub wietkami, a dalej zielnymi i podobnymi niewielu gałęziami; z liśćmi krótkoogonkowymi, jajowato-zaostrozonymi, w podstawie szeroko-klinowatymi, (4" i 2"), nagimi, — o przylistkach krótkich ale bardzo szerokich, z końcem krótkim a sztydłowatym, przylegającym; z wiechą pojedynczą, rozsochato-rozgałęzioną, równą liściom, — o szypułce dołem obłej, górą 4kątnej i omszonej po krawędziach, — o 3 przysadkach lancetowatych w podstawie, — z szypułkami 1stronnymi, z początku poziomymi później zwisłymi, każda z przysadeczką sztydłowatą; z kwiatami? — o kielichach nagich, w kwiecie z łateczkami odstającymi a w owocu skupionemi; z jagodą białą do 1/4" w średnicy: — rosnąca w pierwoborach brazylijskich, koło Minas Geraes; kwitnąca w lutym i marcu: — sławna także w ojczyźnie z korzenia, leczącego ukąszenia od węża zwanego Caninana, skąd i nazwa przekręcona na Cainca. — (C. anguifuga Mart.).

RODZAJ 1060. *Rosół* (*Canthium* LIN.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem krótkim, 4—5ząbkowym, trwałym. Korony rurka krótka, gardziel brodata, a kraju 4wzrębnego łateczki rozstarte. Główek 4—5, prawie-beznitkowych, osadzonych w gardzieli korony. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne, ucięte w środku przegrody; szyjka pojedynczą; znamię całkie, grube, podługnie-jajkowe lub czapeczkowate, a rzadko w końcu 2łateczkowe. Jagoda kulista lub też mosznowata, mięsista, uwieczona ząbkami kielicha, albo przez ich zniknięcie pępiasta, gładka albo pomarszczona poprzecznie, 2- lub też przez zronienie 1-komorowa; z komorami 1nasionowymi. Nasiona wywrócone i wgięte. Zarodek prostoległy, w białku tego-mięsistém, nieco łękowaty; rostek górny.

GAT. 1. *R. drobnokwiatowy*. (*C. parviflorum* LAM.).

— Krzew lub drzewko 20" dorastające, o gałęziach licznych, wszechstronnych, zarówno z pniem szarych i pokrytych— grubymi, poziomymi, na 1 1/4" długimi cierniami;— a gałązkach nagich; liściach naprzeciwległych lub niekiedy dolnych potrójnych, krótkoogonkowych, różnie jajowatych, (3" i 1 1/4"), kończystych, gładkich, nagich, z wierzchu ciemno- a spodem blade-zielonych, cienko-skórzastych, — z przylistkami pojedynczymi; gronach podbaldaszkowatych po pod cierniami kątowych, 9—15kwiatowych, o pół krótszych od liści; kwiatach drobnych, zielonawo-białych, przyjemnej woni, — z kielichami krótko-4ząbkowymi, — główkami 4, cisawo-czerwonawemi, — a słupkiem białym z zielonem znamieniem; jagodach jajowo-kulistawych, do 1/2" długich, nieco-ściśnionych, w szczycie pępiastych, miodrawo-szkarłatnych, soczystych i smacznych. — Częsty w Indjach wschodnich; kwitnie także 2 razy do roku, a u nas w maju i czerwcu. — Młode pędy, liście, korzeń i kora, używanemi bywają w czerwonych przeciągłych; prócz tego korzeń, ma być przeciwczerwiowym lekiem. Owoce jadają; ciernie zaś mają ranić niebezpiecznie, a czasem i śmiertelnie? — (Webera tetrandra WILLD.).

GAT. 2. *R. Rheedego* (*C. Rheedii* DEC.). — Krzew 7stopowy, z licznemi gałęziami szaremi, — z cierniami tegimi, naprzeciwległymi, poziomymi i o pół krótszymi od liści; z liśćmi naprzeciwległymi i troistymi, prawie bez ogonków, eliptycznie-lancetowatymi, zaostrzonymi, (2 1/2" i 1"), odstającymi lub poodginanymi, ogrubniami, skórzystymi, lánącymi i ciemnozielonymi z wierzchu a spodem zielonawymi, całkiem nagimi, — o przylistkach pojedynczych z każdej strony; z podbaldaszkami kątowymi,

krótkoszypułkowymi, 3—7kwiatkowymi; z kwiatkami bezwonnymi, drobnymi, zielonawo-białawymi, — o kielichu 5zębnym, — koronie 5szczepnej, — główkach 5, — szyjce białowłosej dołem, — a znamieniu kulistém i żółtawém; z jagodami kulistemi, ściśnionemi, na $\frac{1}{2}$ " długimi, szeroko-pępiastemi, zielonemi i gorzkiemi. — Rośnie w Malabarze; kwitnie ciągle. — Gorzkie jego liście zadają w grzybkach; a czerwonawy, gorzki i wonny korzeń, w cierpieniach niższego brzucha i wątroby. — (*Monetia diacantha* WILLD.).

PLEMIE 4.

Trzszczkowe (Paederiae DEC.).

Kwiaty obupłciowe. Korony łatki w przedkwitnieniu zfałdowane. Jajnik 2komorowy; z komorami 1założkowymi; z szyjką pojedynczą. Owoc niepękający, suchy lub mięsistawy, 2guzikowy; z kielichem łatwo oddzielającym się od niego; z guzikami ściśnionymi, często obrzeżonymi, 1nasionowymi i awieszonymi u osi nitkowatej. Nasiona wzniesione; z białkiem mięsistém lub bez żadnego. — *Podkrzewy albo krzewy pnące; z liśćmi naprzecioległymi, a przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1061. *Trzszczka (Paederia LIN.).* — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem małym, 5—4zębnym i trwałym. Korona léjkowata albo dzwonekowata, wewnątrz szorstka, z krajem 5—4wrębnym. Główki 5—4, podłużnych, osadzonych bez nitki w środku rurki korony, często zronionych. Jajnik 2komorowy; komory 1założkowe; zalążki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka zamknięta; znamie wrę-

ne. Jagoda jajowo kulista, uwieńczona krajem kielicha, 2guzikowa, z korą łamną; a guzikach wgrzbiecie wypukłych a płaskich z przodu, błoniasto obrzeżonych, łusinionowych. Nasiona wzniesione. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; z listniami bardzo wielkimi, listkowatymi; a rostkami dolnym.

GAT. 1. *T. cuchnąca* (P. foetida LIN.).— Podkrzew, wydający z odziomka drzewiastego, na palec grubego i węzłowatego,— liczne gałęzie i gałązki wysmukłe, długie, wspinające się na sąsiednie rośliny i takowe czasem całkiem przygluszające. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe, odstające, podługne lub lancetowate, na 5" długie, zaostrome w końcu a w podstawie zaokrąglone albo sercowate, brzegiem zaś lekko-falisto wykrawane, nagie, z wierzchu ciemnozielone, wietkie; przylistki zaś malutkie, kończyste i nieco-sercowate. Więchy kątowe, naprzeciwległe, ramieniste, a rzadko końcowe, o pół krótsze od liści; przysadków po 3 na ich rozgałęzieniach, małych i jajowatych. Kwiaty nie wielkie, zewnątrz miękkowłose i szarawe, a wewnątrz ciemno-szkarłatne i kosmate; z rurką korony nieco-garbatą. Jagody suche, trzeszczące, ściśnione, gładkie, o 5 pręgach z każdej strony; żółtawe; a nasiona ściśnione i obrzeżone błoniasto.— Bardzo pospolita w całej Azji południowej i w Japonii; kwitnie w porze deszczowej.— Cała cuchnie odurzająco. Korzenie jej — z korą zewnątrz szarą a wewnątrz krwisto-czerwoną, drzewem zaś zewnątrz białawym a wewnątrz modrawo-czerwonawym — używają w miejscu na wymioty; ziele zadają w kurczach i morzyskach,— a zewnętrznie rozpędzają niemi wszelkie obrzmienia.— (*Psychotria volubilis*. ROXB.).

Dzielnotowe (Guettardeae KUNTH.).

Kwiaty obupłciowe; z koronami w przedkwitnieniu ponaszanymi. Jajnik 2—wielo-komorowy; z komorami 1zależkowymi. Owoc pestczakowaty, 2—wielo-pestkowy; Nasiona najczęściej obło-wydłużone; z białkiem mięsistym.— *Drzewka albo krzewy; z liśćmi naprzecioległymi lub też potrójnymi; a pręcikami międzyogonkowymi, pojedynczymi.*

RODZAJ 1062. *Morwa (Morinda VAILL.).*

— Kwiaty skupione w główkę kulistą, zazwyczaj za pośrednictwem rurki kielichów zrosłe. Kielich rurką przewrotnie-jajową lub -ostrosłupową zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim i niewyraźnie-ząbeczkowanym. Korony léjkowatej rurka prawie-obła, a kraj rozarty i 5- a czasem tylko 4-lateczkowy. Pręcików 5—4, osadzonych w rurce korony, w niej zamkniętych lub rzadko kiedy wystających; z nitkami krótkimi; z główkami wzniesionymi. Jajnik 2—4komorowy; komory 1zależkowe; zalążki z podstawy wzniesione i wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta a niekiedy i wystająca; znamie wrębne, rzadziej całkowite. Jagódki 2—4pestczkowe, przez wzajemne ciśnienie kątowate, zazwyczaj zrosłe w wielojagodę — wieńczącymi szczątkami krajów kielichowych jakby jamkowaną na powierzchni; o pesteczkach 1nasionowych. Nasiona wzniesione, niekiedy z szewkiem gębczastym. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi; a rostkami dółnym.

GAT. 1. *M. cytrynolistny (M. citrifolia LIN.).*— Drzewko na 10' wysokie, bardzo strojne, całkiem nagie:

z pniem prostym, o korze popielatej, prawie gładkiej; gałęziach licznych, krzyżowo podnoszących się; gałązkach mocno-4kątnych, z 2ch węższych stron wyżłobionych i wydatnie węzłowatych: z liśćmi naprzeciwległymi, bardzokrótko- a grubo- i półobło-ogonkowymi, jajowato-eliptycznymi, zaostrozonymi, (12" i 4), mocno-lśnącymi, ogrubniami, z wierzchu ciemno- a spodem błedziej-zielonymi,— o przylistkach błoniastych, tępych, półksiężycowatych, szerokich, rowkowanych: z główkami kulistawo-jajowemi, pojedynczemi, bez przysadków ale — o szypułkach krótszych od główek, na 1" długich, grubych, obłych, wzniesionych, tu i owdzie naprzeciwlistnie zamiast drugiego liścia poosadzanych; z kwiatami na $\frac{3}{4}$ " długimi, szarawo-białymi,— o kielichu rąbkowatym,— koronie 5łateczkowej,— pręcikach kosmatych,— szyjce zielonawej,— a znamieniu cisawém, równych rurce korony: z wielojagodami wielkości i postaci jaja kurzego, białawo-żółtawemi, gładkiemi, soczystemi, cuchnącemi, zbudowanemi jakby jaka wielka morwa; z nasionami podłużnemi, czarniawemi.— Tak dziki jako i uprawny, powszechny w Indyach wschodnich; kwitnie 2 razy do roku.— Liście zadają w biegunkach, w zaskąpych czyszczeniach miesięcznych; najwięcej używają ich zewnątrznie— łącznie z olejem kokosowym— u położnic, do poskromienia bólów poporodowych i w różnych morzyskach. Owoce zalecają w trudném moczeniu, w cierpieniach śledziony i wątroby, w biegunkach, w dychawicy i w suchotach płucnych; nawet przyrządzoną jadają. Korzeniami barwią na czerwono, ale rzadko. Anglicy zowią to drzewko arbor consolidae indiae.

Ala sa to w barwiérstwie, wielce są użyteczniami:

GAT. 2. *M. przysadkowy* (*M. bracteata* Roxb.): — drzewo 30 dorastające lecz cienkie; o gałęziach 4kątnych; liściach lancetowatych, (9" i 3"); główkach naprzeciwlistnych, wielkości i postaci śliwki, — o kwiatach drobnych białych z białawymi przysadeczkami; z podobnemż wielojagodami żółtawemi i białawo nastroszonymi przez przysadki kwiatkowe: — nader pospolity w Indyach wschodnich, zwłaszcza po wybrzeżnych lasach; — z którego, prócz korzeni do barwienia przędzy i płócien na pasowo używanych, podają jeszcze dzieciom świeże owoce przeciw robakom: — oraz

GAT. 3. *M. pospolity* (*M. Roycei* LAM.): krzew — leżący lub też wspinający się na inne do 10', i wiszący z tychże swemi 4kątne gałęziami; z liśćmi lancetowatymi lub przewrotnie-jajowato-lancetowatymi, krótkoogonkowymi, z obu końców zwężonymi, nagimi i lśnącymi, dużo mniejszymi niż w pierwszym, — o przylistkach krótkich, grubych i ciernisto-kończystych; z główkami parzystymi na końcach pędów a pojedynczymi w kątach liści, drobnymi, kulistawymi, krótkoszypułkowymi; kwiatach drobnymi, białymi, poodginanymi w łateczkach; a wielojagodami blade-żółtymi, soczystymi i cuchnącymi: — rosnący w Indyach zachodnich i w Meksyku, a kwitnący od lipca do października; — którego korzeń podobny rumowemu, używanym bywa na przeczyszczenie, a zarazem do robienia atramentu żółtego i do barwienia płócien na ciemno-ciso; skąd też zyskał nazwę *korzenia atramentowego*.

RODZAJ 1063. *Otrzęśnia* (*Vangeria* COMMER.). — Kielich swą rurką krótką i jajkową zrosły z jajnikiem; o kraju maléńkim, rozwartym i 5ząbkowym. Korona dzwinkowato-kulista, 5wřębna, w gardzieli szorstka, a w kraju z 5 łateczkami ostreimi i poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zaledwie wystających; z nitkami króciuchnemi; a główkami wzniesionemi i podługznemi. Jajnik 5komorowy; komory 1zależkowe; zalążki dwuwrotne i uczępione w środku kąta wewnętrznego; szyjka nitkowata, równa koronie; znamię czapeczkowate, 5kątne i wystające. Jagoda soczysta, w końcu naga, ze znamięczkiem 5zatóczkowém, 5pestko-

wa; z pestkami kostnemi, tępemi w podstawie a w końcu zaostrozemi, inasionowemi. Nasiona podłużne, znaczkiem przodkowym uczépione w środku kąta wewnętrznego pestki. Zarodek prosty i wielki, w osi białka mięsistego; o listniach podłużnych, płasko-wypukłych; a rostką górnym, sercowatym.

GAT. 1. *O. jadalna* (V. *edulis* VAHL.).— Drzewko bezbronne; z gałęziami obłemi; z liśćmi naprzeciwległymi, jajowatymi, ogonkowymi, — o przylistkach pojedynczych z obu stron; z kwiatami białymi w podbaldachach wiechowato rozgałęzionych, już kątowych, już też wyszłych z blizn podlistnych tegorocznych; z jagodami jakby jabłczakami, $1\frac{1}{2}$ calowemi, żółtymi. — Dzika na Madagaskar, a uprawna na Maskarenach i dziś nawet już w Chinach chodowana dla swych smakowitych owoców — zwyczajna.

Uprawianą także dla owoców bywa tamże i

GAT. 2. *O. ciernista* (V. *spinosa* ROXB.): drzewko odróżnione — pniem i gałęziami ciernistemi; liśćmi podłużnie-jajowatymi, gładkimi, na 1" długimi, naprzeciwległymi a czasem i potrójnymi; bukietami w kątach liści wiązkowymi; a owocami wielkości wiśni, kulistymi.

RODZAJ 1064. *Dzielnota* (Gnetarda VENT.).— Kielich rurką jajową lub kulistą zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym albo nieumiarowo-ząbeczkowym, trwałym lub też odpadającym. Korony tacowatej rurka obła, gardziel naga, a kraju 4—9wrębnego łateczki podłużnie-jajowate. Główek beznitkowych 4—9, osadzonych w gardzieli korony i w niej ukrytych. Jajnik 4—9komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i wzniesione z podstawy; szyjka pojedyncza; znamię główceczkowate, rzadziej 2-

łateczkowe. Pestozak jajowy lub też kulistawy, w szczycie uwieńczony krajem kielicha, albowi też bez niego; z pestką kostną, tępo-4—9-kątną, 4—9komorową; z komorami 1nasionowemi. Nasiona wzniesione z podstawy komor, oblawe.

GAT. 1. *D. wespaiala* (G. speciosa LIN.).— Drzewo wyniosłe ale wysmukłe, zawaszezielone i nader strojne; z korą szarniawo-czerwoną; z liśćmi naprzeciwłagłymi, na 2calowych ściśnionych i kosmatych ogonkach, różnie-jajowatymi, w podstawie prawie-sercowatymi a w końcach tępo zaokrąglonymi i z krótkim a miękkim koniuszkiem, (14" i 9"), z wierzchu ciemno-zielonymi i lśnącymi, spodem błędszymi i kosmatymi z młodu a później omszonymi na nerwach,— o przylistkach kończystych; z podbaldaszkami kątowymi i końcowymi, na szypułkach aksamitnych, krótszymi od liści; z kwiatami czysto-białymi, do 2" długimi, nader przyjemnej prawie-dzielnaminowej woni, roztańczającymi się w nocy a nad ranem już odpadającymi, podsadzanyimi już w rozwidleniach podbaldasza już na stronie wewnętrznej jego odnóżeń, z których skrajne często przez zronienie męzkie,— o kielichu kosmatawym, 5ząbkowym,— koronie odstającą-5—9-łatkową, z 3 razy krótszemi łatkami od rurki,— słupku w płonnych o $\frac{1}{2}$ krótszym od rurki, a w płodnych równym téjże; z pestczakami kulistymi, przygniecionymi, nagimi, jakby zawój turecki w końcu 5złóbnymi, zielonymi,— o cienkiej 5ródowni a wielkiej pestce zdrzewiałej o niewielkich komorach; z nasionami białawymi, wielkości migdała.— Dzika i chodowana, bardzo częsta na wyspach Archipelagu indyjskiego i w całej Azji południowej; kwitnie prawie ciągle.— Odwaru z liści, używają, do przyspiczenia i ula-

twienia cięższych perodów; preszkim zaś z kory posypują dziwne mięso w ranach, celem zniszczenia go. — (*Jasminum hirsutum* DENNST.).

RODZAJ 1065. *Prsekrwa* (*Antirhoea* COMM.). — Kielich rurką jajową lub podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem dzwoneczkowatym, krótkim, 4sząbkowym i trwałym. Korona prawie-léjkowata, o rurce obłej, gardzieli nagiej, a kraju 4wrębnego łatkach ostrych i krótszych od rurki. Główek 4, prawie-beznitkowych w gardzieli korony, podłużnych i zamkniętych. Jajnik 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wywrócone i uwieszzone w szczycie komory; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Pestczak jagodowaty, jajowy lub też podłużny, uwieńczony krajem kielicha; z pestką 2komorową, a komorami 1nasionowemi. Nasiono obłowydłużone, wywrócone. Zarodek?.....

GAT. 1. *P. okrągowa* (*A. verticillata* DEC.). — Małe drzewo; o gałęziach obłych, popielatych i nagich; liściach potrójnych niekiedy poczwórnych, ogonkowych, podłużnie-przewrotnie-jajowatych, kończystych, w podstawie klinowatych, (3" i 1 1/2"), nagich, w kątach nerwów spodnich gruczołkowatych, — z przylistkami lancetowatymi; podbaldaszkach niewielokwiatowych, krótszych od liści, kątowych i końcowych; kwiatach drobnych, błękitnawych, obupłoiowych; a pestczakach wielkości i postaci ziarna pszenicy. — Rośnie na Maskarenach. — Kora nader skuteczna w krwotokach.

Toż samo użycie, jest i

GAT. 2. *P. rozdzielнопłciowej* (*A. dioica* BOER.). — zaledwie różnej — liśćmi naprzeciwległymi lub też potrójnymi, bardzo krótko-kończystymi; oraz kwiatami rozdzielнопłciowymi; — wraz z tamą rosnącej.

RODZAJ 1066. *Zuswa* (Timonius RUMPH.).

— Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, 2—6-ząbkowym i trwałym. Korona tacowata; o rurce górą zwężonej; gardzieli nagięj; a kraju 4—6-dzielnego łatkami tępymi i rozwartymi. Główek 4—6, osadzonych bez nitek w gardzieli korony, podłużnie-sercowatych i ukrytych. Jajnik nieoznaczono-wielokomorowy, z krążkiem obrączkowatym w szczycie, o komorach 1zależkowych; szyjka pojedyncza; znamion 2, wystających, palczasto-5wkrębných w łateczki równowazkie. Pestczak kulisty, gładki, uwieńczony krajem kielicha, wielopesteczkowy—istny wielopestczak; pesteczki kostne, 1nasionowe, poodosabniane. Nasionka równowazkie, wywrócone. Zarodek obły, w osi białka mięsistego; o listniach króciuchnych; o rostkach dółnych.

GAT. 1. *Ż. Rumphii* (T. Rumphii DEC.).— Drzewo niewielkie; z pniem grubości uda, niezbyt gałęzistym; z liśćmi naprzeciwległymi, poskupianymi na końcach gałęzi, lancetowatymi, (5" i 1 1/2"), z obu końców zwężonymi, kończystymi; z szypułkami w kątach najwyższych liści, 3—6-kwiatkowymi; z kwiatkami jakby-hyacynutowymi, brudno-białawymi; z pestczakami pojedynczymi, jajowo-kulistawymi, wielkości-tarek, czarniawo-żółtymi, z kielichem wzniesionym w szczycie, obtwardnionymi,—pełnymi podłużnych pesteczek woni maku.—Rośnie po polach, zwłaszcza między turzycami, w Amboinie.—Kory używają tameczni do przyrządzania żuwiek zamiast żuwny; korzeniem zaś, leczą zimnicę i inne cierpienia powstałe z przeziębienia. Równie i drzewo cenione jest na pale do wody.

PODRODZINA II.

www.libtool.com.cn

Chinowcowate (Cinchonaceae ENDL.).

Owoców komory wielonasionowe.

PLEMIĘ 6.

Iskrzelinowe (Isertiae A. RICH.).

Pestczak wolnopestkowy. Pestki wielonasionowe.—
Krzewy lub też siola z liśćmi naprzeciwległymi; z przy-
listkami międzygonkowymi.

RODZAJ 1067. *Iskrzelina* (*Isertia* SCHREK.).
— Kielich rurką kulistawą zrosły z jajnikiem; o kraju krótkim, 4—6-zębny, trwałym. Korona długorurkowa; z rurką środkiem zwężoną; z kraju 6łateczkowego łateczkami krótkimi, wzniesionymi, tępymi, wewnątrz kosmatymi, a ich wcięciami wybiegłymi w grzebyczki. Główek 6, podłużnych, osadzonych w gardzieli, bez nitek i zamkniętych. Jajnik 6komorowy, z krążkiem górnym, mięsistym; komory kilkozałączkowe; załączki poosadzone na łóżykach sterczących z kąta wewnętrznego, poziome i wywrócone; szyjka pojedyncza; znamion 6, równowązkich i wzniesiono-gwiazdkowatych. Jagoda kulista, uwieńczona krajem kielicha, 6pestkowa; pestki 3graniaste, łatne, wielonasionowe. Nasiona kulistawe, przycięte w podstawie. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostkowi dośrodkowym.

GAT. 1. *I. szkarłatna* (*I. coccinea* VAHL.).— Drzewko— którego 12" wysokiego a 8" grubego pnia;— kora czerwono-cisa, popękana; gałęzie tęgie, proste, ku końcom niewyraźnie-4ścienne, szarawo- lub rudo-cisawo-

kutnerowate; liście krótkoogonkowe, eliptyczne, długo-kończyste, (6" i 5"), z wierzchu nagie i lśnące, a spodem szarawe przez pokrycie gęste włosami gwiazdkowatymi, — z przylistkami błoniastymi, na 1" długimi, rudo-cisymi z wyjątkiem podstawy — nagimi i nieco krésowanymi; bukiet wiéchowaty, podłużny, którego — szypułka główna wzniesiona i 4kątna, dzieli się na odnogi naprzeciwległe dwa razy rozwidlone, lub téż potrójne a podzielone na 3 szypuleczki 1calowe — dłuższe po bokach a krótszą w środku, z przysadkami lancetowatymi, — z kąd każdy kwiat środkowy w trójce prawie-besszypuleczkowy, a 2 boczne dłużoszypuleczkowe; kwiaty 2" i dłuższe, zewnątrz żółtawo-szare, z rurką pąsową, a łatkami żółtymi długo- i gęsto-włosistymi, — o kielichu kutnerowatym, — główkach ciernisto-zaostrzonych; jagody wielkości agrestu, uwieńczone kielichem, czerwone. — Rośnie w Gujanie, Kolumbii i Kajennie po łąkach i porębach; kwitnie prawie co miesiąc. — Mimo to, że drzewo ma gorzkie, jagody są słodkie i z upodobaniem jadane bywają; liśćmi zaś leczą zewnętrzenie wszelkie nabrzmienia.

PLEMIEŃ 3.

Uchołkowe (Hedyotideae CHAM.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy, pękający po ścianach lub całkiem niepękający. Nasiona liczne, bezskrzydłe; z białkiem mięsistym. — *Krzewy albo zioła; z liśćmi naprzeciwległymi; z przylistkami międzyogonkowymi.*

RODZAJ 1068. *Zębatka* (DenteŃa FORST.). — Kielich rurką kulistawą i szorstką zrosły z jajnikiem; z krajem ostro-5zębnym. Korona léjkowata; z rurką dłuższą od kielicha; z gardzielą rozdętą; a kraju 5wyrębne-

go i rozwartego łateczkami — z każdej strony o malémkim ząbeczku. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony tuż nad podstawą i w niej zamkniętych; z nitkami króciuchnymi; a główkami długimi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki na łóżykach mięsistych i przyrosłych z obu stron do przegrody, poziome, wywrócone; szyjka krótka; znamię wrębne w 2 łateczki grube, tępe i lekko spojone z sobą. Jagoda bezsoczysta; ciernistowłosa, uwieńczona łatkami kielicha schodzącemi się, 2komorowa, niepekająca. Nasiona w komorach mnogie, drobne, klinowate.

GAT. 1. *Z. czolgająca się* (D. repens FORST.). — Ziele trwałe, czolgające się — łodygami nader rozgałęzionymi i to bardzo często naprzemianlegle, puszczałającemi ze wstawów liczne korzenie, a tym sposobem w całości tworzące darń, czasem na 1' rozległą; przy silnej roślinności całkiem nagie, z wyjątkiem młodych pędów i wierzchołków zawsze — zwłaszcza téż na wstawach, oraz brzegach i dółnej powierzchni liści — gęsto-, odstając- i białowłosistych: którego liście eliptyczne, lancetowate lub prawie-łopatkowate, na $\frac{1}{2}$ " długie, tępe albo zastrzone, a w podstawie zwężone w ogonek krótki i rzęsowaty, — o przylistkach 3kątnych; kwiatki drobniuchne, zaledwie-szypułkowe, białe, — z kielichem nagie i mocno odstając-rozszerzonym a zarazem kosmatym, — koroną rozpostartą; torebki również malénkie, bo zaledwie $\frac{1}{6}$ ". — Porasta kępiasto miejsca cieniste i wilgotne, wszelkie chodniki mniej uczęszczane w Indyach wachodnich i na wyspach indyjskich, oraz w Australii; kwitnie prawie ciągle. — Ważną jest dla tamecznych, gdyż sok jój léczy wybornie wszelkie liszaje; zwłaszcza téż jeden najuporczywszy, powstający z ukłu-

cia człowieka przez rodzaj komara, zwanego Kuman.—
(*Oldenlandia repens* LIN.).

RODZAJ 1069. *Uchotka* (*Hedyotis* LAM.).— Kielich rurką jajową albo kulistą, zrosły z jajnikiem całym, lub tylko z jego podstawą; o kraju trwałym, 4wrębnym, często z dodatkowymi ząbeczkami pomiędzy łateczkami. Korona lójkowata lub kółkowa, 4wrębna w łatki dachówkowate w przedkwitnieniu. Pręcików 4, osadzonych w gardzieli korony, wystających lub też ukrytych; z nitkami króciuchnymi, lub bez żadnych; z główkami prawie-równowązkami. Jajnik całkiem albo wpółdólny, 2komorowy, z krążkiem cienkim na szczycie; komory wielozalążkowe; zalążki uczępiłone na łożyskach przyrostłych z obu stron do przegrody, liczne lub nieliczne, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię wrębne w 2 łateczki tępe, odstające albo nieco-spojone. Torebka jajowa, przewrotnie-jajowa albo też kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca mniej więcej dokładnie od wierzchołka przez ściany — w łuszczyzny często ostatecznie rozszczepane na dwóje przez przegrody na nich pozostałe. Nasiona w komorach liczne, czasem nieliczne, najrzadziej pojedyncze, kątowate, siatkowato - kropkowane. Zarodek prostoległy w osi białka mięsistego; o listniach półobłych; a rostkowi dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *U. właściwa* (H. *Auricularia* LIN.).— Ziele trwałe, prawie bez kłębu, lecz tylko — z korzeniami włóknistymi, miłej woni; z łodygami licznymi, rozkładającymi się wszechstronnie, czasem i korzeniącymi, obłemi lub niewyraźnie-4ściennymi, nader rozgałęzionymi, zielonemi, — a młodemi gałązkami cisawo-czerwonemi, białawemi od pokrywających je długich wło-

sów; z liśćmi naprzeciwległymi, poziomo-odstającymi, prawie-bezogonkowymi, jajowato-lancetowatymi, zastrzonymi, (2" i 1"), w brzegu ostrymi, nerwistymi, z wierzchu ciemnozielonymi, spodem bledszymi i zwłaszcza na nerwach włosistymi, — o przylistkach szczecinowato-rzęsowanych; z kwiatkami drobnymi, poskupianymi prawie bez szypuleczek w kątach liści niemal okrągowato, białymi i włosistymi, — o łateczkach kielicha równowązkich, mało że nie równych koronie, — nitkach omszonych, — a szyjce brodatéj; z torebką niemal-kulistą, niewyraźnie-rowkowaną; z nasionami po 3—4 w komorze, nikłemi i czarno-cisemi. — Porasta miejsca piaszczyste, w Indyach wschodnich. — Zachwalają ją tameczni nadzwyczaj, w głuchocie i chorobach usznych; zkąd nazwisko rodzajowe we wszystkich językach.

GAT. 2. *U. okółkowa* (H. umbellata LAM.). — Ziele trwałe: którego — kłęb do 4' długi, gałęzisty, zewnątrz cisawy a wewnątrz pomorańczowy; łodygi liczne, rozpiérzchłe, gałęziste, do 8' długie, mdłe i dlatego pokładające się, prawie-gładkie i nagie; liście naprzeciwległe, często potrójne i poczwórne, prawie-równowązkie, zastrzone, brzegiem podwinięte, z wierzchu ciemniejsze i ostrawe w dotknięciu, a spodem bledsze, — z przylistkami rzęsowato-szczecinowatemi; szypułki kątowe, nitkowate, długości liści, niemal tworzące okółek, a na nich — kwiatki blado-czerwone, jakby w główkach gęstych, wewnątrz włosiste, dwarazy dłuższe koronami od kielichów, lecz równe pręcikom. — Dziko rośnie po piaskach w Indyach wschodnich i na Jawie, a przytém uprawiana na wielką skalę; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Korzeniami leczą choroby skórne, a

liście zadają, w celu ułatwienia odpływania w dychawicznych cierpieniach: najważniejszém atoli jest użycie przemysłowe korzeni w barwiérstwie, do barwienia barwny na pąsowo i nadzwyczaj trwale.— (*Oldenlandia umbellata* LIN.).

RODZAJ 1070. *Wężystręt* (*Ophiorrhiza* LIN.).— Kielich rurką krótką i wartołkowatą zrosły z jajnikiem; z krajem 5wřębnym, trwałym. Korona 1ójkowata; z rurką obszerną, dłuższą od kraju kielicha; z gardzielą brodatą; a kraju 5wřębnego łatkami krótkimi i tępemi. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony i w niej zamkniętych; onitkach krótkich; a główkach lancetowatych, wzniesionych. Jajnik 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, poczępiane u łożysk wolno z podstawy komer wzniesionych, wywrócone; szyjka króciuchna, ukryta; znamię 2-łateczkowe. Torebka szeroka, ściśniona, 2łatkowo-infułowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca w szczycie w szparkę po ścianach. Nasiona liczne, drobnutkie, prawie-6ściennie. Zarodek prostoległy, w osi białka zbito-mięsistego; rostek dotykający znaczka.

GAT. 1. *W. właściwy* (*O. Mungos* LIN.).— Podkrzew: z korzeniem pojedynczym, 6" długim a 1" grubym, rozmaicie skręconym, poziomym, kruchym, białawym wewnątrz a zewnątrz czerwono-cisym, mocno owłóknionym; z łodygą do 2' wysoką, na palec grubą, wzniesioną; z liśćmi naprzeciwległymi, często nierównymi na tymże samym wstawie, krótko- a kosmato-ogonkowymi, eliptycznie-lancetowatymi, z obu końców zastrzonymi, (6" i 3½"), nagimi, papierowatymi, — o przylistkach błoniastych, malénkich, uciętych, spojonych; z podbaldassakami końcowymi, szypułkowymi, rozgałę-

złonymi, wielokwiatkowymi na wewnętrznych stronach odnózek; z kwiatkami jasno-czerwonymi, wewnątrz włosistymi, nadzwyczaj drobnymi i bezszypułkowymi, tworzącymi ukwitnienia cząstkowe jakby główkę jakiego *Chabra*, — o krążku najajnikowym 2łateczkowym; z torebką przewrotnie-nérkowatą, mocno ściśnioną z boków i aż prawie-2skrzydłą, 5żeberkową. — Pospolity na Jawie, Sumatrze i Cejlonie; kwitnie w porze dész, czowej. — Korzeń jego bywa nadzwyczaj ceniony, jako najpewniejszy środek użyty naczas po ukąszeniu grzechotnika i okularnika. Dawniej używano go i w Europie, jako *korzeń węży* lub *Wężystręta* — *radix serpentum v. Mungos*, we wszelkich ranach jadowitych, a nawet i we wściekliznie próbowano; także w gorączkach gnilnych i nerwowych, oraz w czerwicości.

RODZAJ 1071. *Nadresszka* (*Portlandia* P. BRWN.). — Kielich rurką 5nerwową i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z kraju trwałego i 5wrębnego łatkami wielkimi, liściastymi i podłużnemi. Korona bardzo wielka, 5kątna, léjkowata; z gardzielą rozszérzoną i nagą; a kraju 5wrębnego łatkami tępemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz gardzieli korony; o nitkach cieniuchnych; a główkach równowążkich i na wpół wystających. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki przyczépione do łożysk wystających z obu stron przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; cokolwiek wystająca; znamię całkowite i prawie-niezgrube. Torebka przewrotnie-jajowa, żeberkowato-5graniasta, w wiérzchołku przycięta, uwieńczona rozwartym krajem kielicha, pękająca w szczycie po ścianach w 2 łuszczy. Nasiona liczne, eliptycz-

ne, ściśnione, kropkowano-chropawe, ogrubnie przez pęczek mięsisty. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami półobłymi, tępyimi; a rostek dośrodkowy, zbliżony do zpaczka.

GAT. 1. *N. wielkokwiatowa* (P. grandiflora LIN.).— Drzewo rzadko 15' przechodzące, ale nadzwyczaj strojne tak swą budową jako i kwiatami: w którym — kora gruba, korkowata i popękana; gałęzi nie wiele, odstających, obłych i ulistnionych; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, odstające, lancetowato-eliptyczne, zaostrome, (9" i 4½"), ogrubnie, lśnące, spodem bledsze, — z przylistkami szerokimi, 3kątными, spojonymi w podstawach; szypułki kątowe, 1—3kwiatowe; kwiaty zwisłe, w dzień bezwonne a w nocy mocno i przyjemnie, przed rozwinięciem żółtawe tylko w końcu cieliste, a potem białe i nieco-czerwonawe na krawędziach i brzegiem; — o kielicha łatkach 1" długich, podłużnie-jajowatych, kończystych i poodginanych w końcach czerwonych, — a korony 4 razy dłuższej niż szerokiej, jajowato-3kątnych, zaostzonych i przeszło 1" długich, — o szyjce żółtej, równej z pręcikami i śrubowato skręconej; torebka zaś skórzasta, przewrotnie-jajowa, 5ścienna i czarniawa, — o licznych nasionach zwykle nie dojrzewających, z powodu stoczenia przez owady. — Porasta na Jamaice i w Indyach wschodnich skały, aż do podnóża gór wapniowych; kwitnie od czerwca do września. — Kora jej bardzo gorzka i ściągająca, używaną bywa jako wzmacniająca żołądek i w zimnicach w zastępstwie chinu, pod nazwą *Chiny nowéj* — China nova.

RODZAJ 1072. *Cięgota* (Condaminea DEC.).
— Kielich rurką kubeczkowato-dzwonkowatą zrosły

z jajnikiem; z krajem 5karbkowym lub 5ząbkowym, okrojono odpadającym. Korona lójkowata; z rurką krótką, nieco-krzywą; z gardzielą rozszerzoną; a kraju 5dzielnego łatkami jajowatymi, zaostrozonymi, roztwartymi i zgrubłemi w końcach. Pręcików 5, osadzonych w środku rurki korony albo tuż pod gardzielą; z nitkami cieniuchnymi i ukrytymi; a główkami podłużnie-równoważkami, w podstawie wrębnymi i cokolwiek wystającymi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne; szyjka nitkowata; znamię 2łateczkowe. Torebka wartołkowata, ściśniona, ucięta, pepiasta, 2komorowa, pękająca po ścianach w 2 łuszczy. Nasiona mnogie, drobnuchne, klinowate i bezskrzydłe.

GAT. 1. *C. podbaldaszkowa* (*C. corymbosa* Dec.).

— Krzew do 8' wzniesiony, spodem nagi a górą ulistniony: z łodygą i gałęziami oblęmi, szaro i oiso pstrokatemi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, poziomo odstawającymi, podłużnie-jajowatymi, kończystymi, w podstawie sercowatymi, fałdowanymi, skórzastymi, niekiedy przeszło na 1' długimi a 4" szorokimi, — o przylistkach błoniastych, dolegających, 2dzielnych, krésowanych i ostro-kończystych; z baldaszkogronami końcowymi, wielkimi, ramienistymi, 3dzielnymi i wielokwiatnymi, — o przysadeczkach malénkich, ostro-lancetowatych; z kwiatami — o kielichu czerwonawym i skórzastym, w podstawie ziarnistym, z ząbkami szérokimi a krótkimi i tępyimi, — a koronie grubéj, wewnątrz białawéj, zewnątrz ciemno-czerwonawéj, z gardzielą równo z pręcikami nagą; a torebką czarną. — Często po wzgórzach Andów w Peru i Kolumbii; kwitnie od czerwca do września. — Korą jój w miejscu zastępują chinę, a co większa dość często mieszają ją z tamtą; wszela-

ko da się wyróżnić— smakiem gorzkawo-klójowatym i białą barwą wewnątrz używaną zaś bywa w tych samych wypadkach co i tanta.— (*Macrostemma corymbosum*. R. et P.).

PLEMIĘ 9.

Chinowcowe (Cinchoneae ENDL.).

Owoc torebkowaty, 2komorowy. Nasiona skrzydlaste.

RODZAJ 1073. *Pięknaja* (*Pinkneya* L. C. RICH.).— Kielich rurką podłużnie-wartółkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 5dzielny w łatki wzniesione, 4 szczupłe a piątą obszerną i ubarwioną. Korony lejkowatej rurka obła; kraju 5dzielnego łatki podłużne, odgięto-roztwarte. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki; o nitkach szczecinowatych, wystających; główkach podłużnych, naległych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome, wywrócone i uczepione u łożysk 2łatowych i przyrosłych z obu stron do przegrody — w 2 szeregach; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe. Torebka kulistawo-mosznowata, w szczycie naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczy. Nasiona w komorach mnogie, 2szeregowie, poziome, ściśnione, naległe; o skórcie rozwalnionej, błonkowatej i wykrojonej około znaczka; listniach listkowatych; a rostkowi dośrodkowym i zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *P. omszona* (*P. pubens* MICHX.).— Drzewko nie wielkie, naprzeciwnie-gałęziste,— o gałązkach ściśnionych i kosmatych; liściach z ogonkami nader krótkimi i miękkowłósiastymi, naprzeciwnych, eliptycz-

nie-lancetowatych, w obu końcach zaokrąglonych, (6" i 3"), spodem omszonych a nawet i kosmatych,— z przylistkami ostro-lancetowatymi i odpadającymi; kwiatach w wiązkach podbaldaszkowatych prawie bez szypuleczek, w kątach najwyższych liści, różowawych, na 1" długich, od zewnątrz omszonych na koronie,— z téjże łatkami 3 razy krótszemi od rurki,— a kielichowemi 4ma odpadającymi, piątym zaś na 1" długim i białawo-żółtawym; o torebce dość wielkiej; w szczycie rozplaszczonój, o 2 wyźłobieniach naprzeciwległych; o nasionkach okrągłych, wykrojonych w podstawie.— Rośnie po nad rzekami w Karolinie południowój; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Korzeń i kora, używanemi bywają powszechnie w południowych Stanach zjednoczonych, zamiast Chin, w tychże samych co i tamta wypadkach.— (*Cinchona caroliniana* POIR.).

RODZAJ 1074. *Paspówka* (Bouvardia SALISB.). — Kielich rurką kulistawą, zrosły z jajnikiem; z krajem 4dzielnym w łatkę równowąsko-szydlową, czasem przeplecione ząbeczkami pośrednimi. Korona léjkowato-rurkowata, wydłużona, na zewnątrz aksamitno-brodawczkowana, wewnątrz gładka albo brodata; z gardzielą nagą; z krajem 4dzielnym, krótkim, rozwartym. Pręcików 4, prawie że nie beznitkowych, z główkami schowanymi i równowąskimi. Jajnik szczytem nieco wystający, 2komorowy; zalążki posadzone na łożyskach okrągławych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię 2blaszczkowe, wystające. Torebka błoniasta, kulisto-ściśniona, 2komorowa, pękająca na szwach w 2 łuszczyne. Nasiona liczne, ściśnione, tarczowate, dachówkowate, obwiedzione błoną skrzydełkowatą. Zarodek? . . .

GAT. 1. *P. trylistna* (B. triphylla SALISB.).— Krzew niski lecz ozdobny: którego— lodygi liczne, 2stopowe, nieco-gałęziste, obłe, lekko kosmato-szorstkawe od dołu; gałązki 3ściennie, również szorstkawowłose; liście potrójne, rzadko poczwórne albo pięciórne, krótkoogonkowe, podługne, zastrzone, już w brzegu i z obu stron szorstkawe, już z wierzchu nagie a spodem szaromodrawo-zielone, przeszło na $1\frac{1}{2}$ " długie, odstające lub też poodginane,— z przylistkami podobnie pokrytymi i 3szczępnymi w łatki równowazko-szydłowate; kwiaty pasowe, ozdobne, na 1" i dłuższe,— w trójkach tworzących podbaldaszkę skupione, 3dzielne,— o kielichu szorstkim, z ząbeczkami pomiędzy łatkami, 5 razy krótszy od rurki— korony także cokolwiek szorstkawej, oraz krótko- i tępawo-lateczkowej,— o pręcikach zrosłych z rurką prawie w całej długości,— szyjce zaś 2 razy krótszej od téjże.— Bardzo zwykła w Meksyku, a u nas miła ozdoba szklarni i muraw ogrodowych; kwitnąca od kwietnia do października.— W ojczyźnie kory i korzenia używają jako lekko ściągająco-wzmacniających, w wielu razach wewnętrznie; a zewnętrznie leczą wrzody otrętwiałe, posypując je ich proszkiem jak my chinowym.— (B. Jacquinii H. et B.).

RODZAJ 1075. *Pniatka* (*Manettia* MURIS.).— Kielich rurką wartłkowatą zrosły z jajnikiem; w kraju 4—5dzielnym z łatkami równowazko-lancetowatymi i często tylomaż ząbeczkami pomiędzyległymi. Korony léjkowatej rurka obła, lub 3—5ścienna; gardziel rozdęta i włosista; a kraju króciuchno- 4—5-wrębnego łatki tępe, roztwarte albo odgięte. Pręcików 4—5, osadzonych w gardzieli; o nitkach oieniuchnych, prawie wystających; a główkach jajowych i naległych.

Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone wszechstronnie na łożyskach podnoszących się z podstawy tychże, dwuwrotne; szyjka nitkowata; znamię tępo-2łateczkowe, nieco-wystające. Torebka błoniasta, uwieńczona krąjem kielicha, 2komorowa, pękająca przez przegrody w 2 łuszczy. Nasiona mnogie, ściśnione, tarczkwate, dachówkwate, obwiedzione skrzydełkiem błonkwatém. Zarodek prostoległy, w osi białka mięsistego; z listniami prawie-listkowatymi; a ростkiem dółnym.

GAT. 1. *P. sercolistna* (M. cordifolia MART.).— Podkrzew pnący: którego — korzeń prawie-drzewiasty, brudno-cisy; łodyga zielna, cienka, obła, wijąca się, szorstkawa od rozrzuconych krótkich i białawych włosków; gałęzie liczne, prawie-nitkowate, wietkie; liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, sercowato-jajowate, zaostrome, ($1\frac{1}{2}''$ i $\frac{1}{2}''$), z wierzchu jasno-zielone a spodem bledsze, z obu stron omszone, górne prawie-bezogonkowe i dużo mniejsze oraz wydatniej sercowate, — z przylistkami zrosłymi z podstawą ogonków, jajowatymi, zaostrozonymi, prawie obejmującymi łodygę; szypułki kątowe, wzniesione, 1—3kwiatowe, obłe, nieco zgrubłe ku górze, omszone, dłuższe od liści, bez przysadeczków; kwiaty do $1\frac{1}{2}''$ długie, szkarłatne, — o kielichu 4szczepnym, omszonym, wzniesiono-odstającym i krótszym od — korony zewnątrz nagiej a wewnątrz kosmatéj, której łatki odstające i całkiem nagie, — nitkach zaś zrosłych z rurką korony aż do gardzieli, — a szyjce prawie równéj koronie. — Nader pospolita po zaroślach i płotach w Brazylii, zwłaszcza w Minas Geraes; kwitnie prawie ciągle. — Korzeń jój bardzo szacują tameczni, używając go jak ipekakuany; a przytém w puchlinach i w czerwonych.

Rzeczywiście tylko za jej odmianę, z wielką uwagąby wypadło
 GAT. 2. *P. gładką* (M. glabra CHAM.): saledwie odróżniającą
 się — zupełną nagością wszystkich części; dłuższymi, węższymi i
 ostrzejszemi łatkami kielichów; oraz więcej wystającymi narzędziami
 płciowemi; — wraz z nią rosnącą i podobnie używaną.

RODZAJ 1076. *Zastąg* (Danais COMM.).—

Kwiaty przez zronienie rozdzielнопłciowe. Kielich rurką krótką i przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem króciuchnym, 5zębnym. Korona léjkowata, o rurce cieniutkiej, gardzieli kosmatéj, a kraju 5dzielnym. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli korony; w męzkich wystających, a w żeńskich zamkniętych i płonnych. Jajnik 2komorowy; zalążki licznie poprzyczépiane do łożysk przyrosłych z obu stron przegrody, dwuwrotne; szyjka pojedyncza; znamię wrębne w 2 łateczki równowąskie i wystające; w męzkich zaś zamknięte. Torebka kulistawa, uwieńczona krajem kielicha, skórzasto-pergaminiowata, 2komorowa i pękająca przez ściany w 2 łuszczyzny. Nasiona mnogie, tarczkwate, ściśnione, dachówkwate, obwiedzione skrzydełkiem błonkwatém. Zarodek? . . .

GAT. 1. *Z. wonny* (D. fragrans COMM.).— Krzew pnący, całkiem nagi i z korzenia wydający rozłogi: w którym — korzeń pełen soku pomarańczowego; łodyga wspinająca się do kilkunastu stóp na drzewa, obła, za młodu kosmata, czarniawo-zielona; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-podłużne, kończyste, (2" i $\frac{3}{4}$ "), — o przylistkach nader krótkich a szerokich, pojedynczych; kwiatach skupionych na szypułkach podbaldaszkowatych, naprzeciwległych i o pół krótszych od liści, drobne, pomarańczowe lub pąsowe, bardzo przyjemnej woni, — a pod każdym przysadeczek szydelko-

waty; torebki prawie-gładkie, uwieńczone odstającymi ząbkami kielicha. — Rosnie na Maskarenach, wyspie St. Maurycego i Madagaskar; kwitnie niemal bez przerwy. — Odwar z korzenia, sławnym jest w liszajach; dla tego też francuzi tameczni nazwali go bois á dartres. — (*Cinchona afro-inda*. VILL.).

Toż samo rozumié się i o

GAT. 2. *Z. okregolistnym* (*D. rotundifolia* POK.): różniącym się — liśćmi jajowato-okrągławymi, nieco-zaostrzonymi, do 3" długimi; a torebkami uwieńczonymi kielichem całkiem bocznyim i pęciętym. — (*Cinchona chlorrhiza*. BOER.).

RODZAJ 1077. *Chitiślad* (*Exostemma* L. C. RICH.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korona lęjkowata; z rurką obłą; a kraju 5wrębnego łatkami równowązkami, rozwartemi alboli téż poodginanemi. Pręcików 5, osadzonych wewnątrz rurki korony, wolnych lub zrosłych z rurką aż po gardziel, bardzo wystających; o główkach równowązkich i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki pouczipiane u łożysk równowązkich i zrosłych z obu stron z przegrodą, wiszące i wywrócone; szyjka nitkowato wydłużona, w końcu prawie-maczugowata; znamię już niepodzielne i niemal jednoboczne, już krótko-2łateczkowe. Torebka skórzasta, uwieńczona krajem kielicha lub téż prawie-naga z czasem w wiérzchołku, 2komorowa, pękająca przez przegrodę w 2 łuszczyzny całkie albo téż później wrębne. Nasiona mnogie, poosadzone dachówkowato na łożysku z czasem wolnym i wiszącym, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastym wąskim i wykrojonym przy znaczku. Zarodek prosteogly, w osi białka mięsistego; z listnia-

mi jajowatymi i listkowatymi; a rostkami górnym, zbliżonym do znaczków.

GAT. 1. *C. kwiecisty* (E. floribundum R. et S.).— Dorodne drzewo, niekiedy przeszło 60' wyrastające, zawszezielone i całkiem nagie. Jego pień prosty, dochodzący do 2' w średnicy; kora szaro-cisa, pomarszczona, nieco-popadana, wewnątrz rudo-cisawa; gałązki nieco-ściśnione i czerwone; liście naprzeciwległe, eliptyczne, zaostrome (7" i 3"), bardzo odstające, z wierzchu lśnąco-zielone a spodem bledsze,— na ogonkach $\frac{1}{2}$ " długich, obławych i lekko-wyżłobionych z wiórach, — z przylistkami dolegającymi, podłużnie-jajowatymi, tępymi, blisko $\frac{1}{2}$ " długimi, pochwistymi i odpadającymi; wióry końcowe, ramienisto-podbalasz-kowate, tęgie, nieco-ściśnione w gałązkach, z gałązeczkami 3kwiatowymi w wiązeczkach, w całości bogate,— o przysadeczkach drobnych, prawie-szydlowatych i odpadających; kwiaty piękne, różowe, na 2" długie, wzniesione,— z kielichami szydełkowato-łatkowymi,— z koron łatkami tępo-równowąskimi, poodginanymi, całkiem nagiemi,— z narzędziami płciowymi nadzwyczaj wystającymi; torebka podłużnie-wartołkowata, $\frac{3}{4}$ " długa, gładka, naga i czarna; a nasionka jajkowe, w podstawie wykrojone, a w końcu zaostrome.— Rośnie po górach leśnych w Indyach zachodnich; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Może najczęstszy ten gatunek po naszych ciepłarniach, dostarcza kory zwanój *Ching Stéj Lucyi*, *martynicką*, *górną* lub *Piton*— *China Stae Luciae*, *martinicensis*, *montana v. Piton*, której na miejscu używają w wielu wypadkach: jak prawdziwej; wazelako dla wielkich dawek w jakich użyta być musi żeby skutkowała, sprawia zwykle wymioty,— a może

tę i przez jaki dotąd nieodkryty pierwiastek lub przez *montanin*. — (*Cinchona floribunda* Sw. C. *montana* BADIER.).

Tak ten, jak i następne tego rodzaju gatunki, uchodzą zwykle pod nazwiskiem *Chiny fałszywej* — *China spuria*; w których odtąd ni *chininu*, ni *cynhoninu* nie wykryto, ale za to inny alkaloid zwany *montaninem*, — które nawet czasem nie posiadają należytej własności ściągania.

Do tych to, należą następujące:

GAT. 2. *C. karaibski* (E. *caribaeum* R. et S.). — Drzewo 50stopowe, całe nagie: z gałęziami wietkami, obłemi, popielatemi, — a gałązkami ściścionemi i kawowo-czerwonawemi z popielatemi brodawczkami; z liśćmi gęstymi, na $\frac{1}{4}$ calowych ogonkach, jajowato-lancetowatymi, kończystymi, (2" i 1"), — o przylistkach drobnych, od dołu szerokich i rzęsowatych a w wiérzchołku kończystych, odpadających; z kwiatami skupionymi, po jednym na szypulce kątownej prawie równiej liściowi, białawo-różowymi i przyjemnej woni, — o kielichach krótko-5zębnych, — koronach 2" długich, a ich łatkach tępo-równowąskich i poodginanych, mało co krótszych od rurki, — główkach bardzo długich i równych ze znamieniem; z torbką jajową, gładką, lśnącą i czarną; a nasionkami przewrotnie-jajowemi, ze skrzydełkiem nieprzetwanem i równo-szerokim. — Pospolity w Indyach zachodnich, oraz na Karaibach; kwitnie od czerwca do września. — Miejscowi używają kory za chinę; a gdy przychodząca do Europy jako *China* lub *kora karaibska* — *China v. cortex caribaeus* okazała się mało skuteczną, a nawet obok wymiot i przeczyszczającą, zaniechano ją sprowadzać. — (*Cinchona caribaea* JACQ.).

GAT. 3. *C. wązkolistny* (E. *angustifolium* R. et S.). — Drzewko 15stopowe: w którym — kora popielata, w odziomku ciśo-kręśowana; gałęzie mało podsielne, gałązki obłe i omszone; liście posbliżane, krótkoogonkowe, równowąsko-lancetowate, prętypiomo-kończone, (3" i $\frac{1}{2}$ "), spodem sąrowno z kielichami omszone, z wiérzchu nagie i ciśawo-zielone, — na ogonkach obłych i omszonych, — a z przylistkami małéńkimi, jajowo-saostrozonymi i odpadającymi; podbaldaszek 3dzielny, o odnożkach 3—5-kwiatowych, końcowy, z szypułczkami oraz przysadeczkami miękkowłosemi; kwiaty białe, na 2"

dugie, nader wolne, 2 razy krótsze od liści, — z kielichem, równomiękkowłosym, sztylowato-5zębajm, — koroną o rurce niewyraźnie-5kątnój, mało co dłuższej od tępo-równowąskich łatek, — przecikach równych koronie; torebka krótka, podłużna, prawie-5graniasta, 2-rowkowa i naga; a nasionka okrągławe i całobrzegie. — Porasta skaliste brzegi rzek na St. Domingo; kwitnie od grudnia do czerwca. Z niej *Kora— Chiny wązkolistnej*— cortex Chinae angustifoliae, tylko na miejscu używaną bywa za prawdziwą, bo do Europy już niedochodzi: tę zaś co się ukazała parę razy w kupiectwie nieco dawniej, zwano *Chiną nową* albo *surynamską*— China nova v. surinamensis. — (Cichona angustifolia Sw.)

Gat. 4. *C. krótkooowocowy* (E. brachycarpum R. et S.). — Drzewo 20' wysokie; o korze grubiej, popękanej, ciso-szarzej, sączącej po zranieniu okwiecie sok białawy; gałęziach odstających, a gałęz-kach nagich i poziomych; liściach prawie-jajowatych, tępych, (6" i 3"), ogrubnich, ciemno-zielonych, całkiem nagich, — na ogonkach krótkich a grubych, rynienkowatych i nagich, — z przylistkami jajowato-saostrzonymi i odpadającymi; o wiśbach podbaldaszkowatych, końcowych, krzyżowo-ramieniustych, 3 razy 3dzielnych i równowysokich; kwiatach krótkoszypułeczkowych, blade-różowych albo cielistych i do 3" długich, — z kielichem o krótkich i wzniesionych ząbkach, — a koronie o tychże nie wyrównywających i połowie jej rurki, — przecikach dłuższych od korony oraz i szyjkach, — znamieniu zaś prawie-główceczkowatém; o torebce wreszcie na 1" dłuższej, 10brusdkowej i czarnej, — a nasionkach sztydelkowatych i ściśniętych. — Zwykły po lesistych górach Jamaiki; kwitnie od maja do sierpnia. — Przed laty używano w Anglii z niego *kory* jako *Chiny krótkooowocowej* — cortex Chinae brachycarpae i to z dość wielką wziętością; lecz musiała ustąpić miejsca lepszym. — (Cichona brachycarpa Sw.).

Gat. 5. *C. kłoszysty* (E. cuspidatum Str. HIL.). — Drzewko szeledwie 12' dorastające: w którém— liście na ogonkach krótkich, kosmatych i spodem kątowatych a z wiérzchu wyźłobionych, są — jajowato-lanostowate, w końcu tępym cienko-kończyste, w podstawie mocno swętońe, (15" i 4"), w brzegu faliste, z wiérzchu nieco opylone, a spodem kosmate, — o przylistkach malutkich i odpadających; wiścha końcowa, krótsza niż liście, mocno rozpostarta, ko-

smata, biaława, — z szypułką 3calową, 3kątną, a jej odnogami prawie-pozionememi i ściśnionememi, — z przysadkami z szerokiej podstawy ostrokończystymi, w końcu nagimi a w podstawie kosmatymi; kwiatów po 5—6 na końcach jej odnózek, na $\frac{1}{4}$ " długich i białych, — o kielichu wartołkowatym i białawo-kosmatym, niewyraźnie-5ząbkowym, — korony łatkach podługnych, bardzo tępych i w połowie dopiero swęj długości poodginanych, — nitkach w połowie brodatych, — a znamienia w 2 równowąskie łateczki rozszerpniętym. — Rośnie po pierwoborach Brasylii południowej. — Kora używaną bywa w miejscu jako *China leña* — Quina do Mato.

GAT. 6. *C. południowy* (E. australe St. HIL.): różny od poprzedzającego jedynie — liśćmi nieco zwężającymi się w ogonek, jajowatymi, prawie-tępymi, (15" i 8"), w brzegu lekko-nabrzmiatym nieco wykrawanymi, z wierzchu zaledwie omsszonymi a spodem cokolwiek kosmatymi, — o przylistkach jajowato-3kątnych, ryniankowatych i odpadających; wiechę bez szypułki końcową, 3dzielną baldaszko-gronowatą, — z przysadkami równowąsko-szydlowatymi; kwiatkami zaledwie $\frac{1}{4}$ calowymi, jakby w kupki pogromadzonymi, — o kraju kielicha dzwinkowatym, krótszym od jajnika i tępo-5ząbkowym, — łatkach korony tępo-jajowatych i powginanych, a nitkach nagich; wreszcie torebką kosmatą i wartołkowatą: — rosnący wraz z *kończy-
stym*; — dostarcza też także kory tego samego nagwiska.

GAT. 7. *C. suszanabi* (E. Sousanum MART.). — Drzewo z liśćmi przewrotnie-jajowatymi, zaostrzonymi, nagimi; z podbaldaszkim końcowym, niewielkwiatowym; torebkami przewrotnie-jajowemi, ściśnionemi, bruzdkowanemi; a nasionkami szerszemi niż długiem i szeroko obrzeżonemi: — rosnące w prowincyi Pianhy w Brasylii; dostarczać poczęło od jakiegoś czasu, kory nader podobnej z wędzrzenia do chinu królewskiej, tak zwanej *Chiny z Pianhy* — Quina de Pianhy; której smak stoli się nadto kłójowaty.

W tymże samym celu — chociaż bez właściwych nazwisk — zbieranemi jeszcze bywają kory *Chiny fałszywej*, z

GAT. 8. *C. peruwiańskiego* (E. peruvianum H. et B.): drzewka 12' wysokiego — o pniu prostym, 4" w średnicy, z korą popielatą i nierówno popękana, z gałęziami odstającemi i zielonemi, a gałęziami prawie-3kątnemi i biało-brodawczakowanemi; o liściach naprzeciwległych lub młakiedy potrójnych, krótkoogonkowych, jajo-

wato-lancetowatych, zaostzonych, w podstawie zaokrąglonych, (3" i 1"), skórzastych, lśniących, bardzo ciemnoszielonych, z których najwyższe bezogonkowe i sercowate, — z przylistkami jajowatymi i trwałymi; o podbaldaszkach końcowych, z szypułkami omazonemi i małymi przysadeczkami; o kwiatach cielistawych i drobnych, których — kielich aż blisko podstawy rozszczępany i ściśniony a omazonny, — korona dłuższa od kielicha, z łatkami dłuższemi od rurki, podłużnemi, odstającemi i omazonemi zewnątrz, — znamię zaś 2łateczkowe; o torebce wreszcie kulistawo-jajowój: — rosnącego do 6,000' na Andach kolumbijkich. — (*Cinchona peruviana* Poir.): — oras

GAT. 9. *C. podbaldaszkowego* (*E. corymbiferum* R. et S.), drzewa całkiem nagiego: z liśćmi podłużnie-lancetowatymi, zaostzonymi; z szypułkami kątowemi, ściśnionemi i podbaldaszkowatemi, o 2 przysadkach w końcu; a kielichami bardzo krótkimi, lecz prawie do podstawy rozszczępanymi, — zresztą podobnego do poprzedzającego gatunku: — rosnącego na wyspach oceanu spokojnego; — którego korę zalecano dla Australii, jako nader skuteczną i do prawdziwej chinu nader zbliżoną. — (*Cinchona corymbifera* Forst.).

RODZAJ 1078. *Korczyn* (*Hymenodictyon* WALL.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5zębnym. Korony lęjkowatej gardziel naga; kraju zaś wzniesiono-5wrębnego przedkwitnienie faldowate. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli i zamkniętych; o nitkach króciuchnych, a główkach podłużnych i wzniesionych. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach licznie i dachówkowato poprzyczepiane — do łożysk różnoważkich, przyrosłych z dwóch stron przegrody; szyjka pojedyncza, daleko wystająca; znamię maczówkowato-głoweczkowate i prawie-2łateczkowe. Torebka skórzasto-drzewiasta, w końcu naga, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyzny. Nasiona mnogie, na łożysku ostatecznie wolnem podnoszące się, dachówkowate, ściśnione, — obrzeżone skrzydełkiem błoniastem, siatkowatym i wyciętym przy znaczk. Zarodek prosty

w osi białka mięsistego; o listniach sercowatych; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *K. wyniosły* (H. excelsum WALL.). — Drzewo wspaniałe tak wyniosłym swym wzrostem, jako i odstającymi gałęziami: którego — kora zewnątrz gruba, mocno korkowata i popękana, w środku mączasta i cisa, a wewnątrz biaława; gałązki ściśnione; liście naprzeciwległe, na ogonkach obłych i omszonych, podługie, do 1' czasem długie, skórzaste, aksamitne, a kwiatowe ubarwione i jakby-pęcherzowate, — z przyliskami sercowato-lancetowatymi, piłkowanymi, gruczkowato-rzęskowanymi i odpadającymi; wiechy wielkie, końcowe i kątowe, powstałe z gronek wiązczkowatych — mnóstwa kwiatków nikłych, zielonawych, omszonych i bardzo miłej woni, — w podstawie o 2 listkach przysadkowatych, długoogonkowych, suchych, wypukłych i żyłkowanych; torebki podługne, 4roweczkowe, drobniecznie białobrodaweczkowe. — Częsty po lasach górskich w Indyach wschodnich w Cirkar; kwitnie w porze deszczowej. — Kory wewnętrznej, miejscowi używają jako chinu; drzewo zaś zbliżone do machonowego, także cenionem bywa. — (*Cinchona excelsa* ROXB.).

RODZAJ 1079. *Ogratnik* (Remijla DEC.).

— Kielich rurką przewrotnie-jajową zrosły z jajnikiem; z krajem 5wzrębnym, trwałym. Korona léjkowata o rurce obłej, a kraju 5dzielnego — łatkach równowazko zaostrowanych, w kwiecie rozkwartych a w przedkwitnieniu łusczynowato złożonych. Pręcików 5, osadzonych w połowie rurki korony, zamkniętych; z nitkami krótkimi i nierównymi; a główkami równowazkimi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne, posadzone podno-

sząco się a dachówkowato, na łóżykach mięsistych a równowążkich i przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamiona 2; równowążkie i zamknięte. Torebka jajowa, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, pękająca od wierzchołka do podstawy przez przegrody w 2 łuszczyzny z czasem rozszerzające. Nasion wiele, podnosząco się dachówkowatych, ściśnionych, tarczowatych, obwiedzionych skrzydełkiem błoniastem i całobrzęgiem lecz wyciętym w podstawie, na łóżykach z czasem wolnych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach prawie sercowatych; a rostkowi dolnym.

GAT. 1. *O. rdzawy* (R. ferruginea DEC.).— Krzew na 5' wysoki, nader-małogęsisty, wysmukły, rdzawo-kosmaty— z wyjątkiem odziomka i górnej powierzchni liści zawsze prawie nagich albo też lekko-omaszonych; z liśćmi naprzeciwległymi a czasem potrójnymi, krótko-ogonkowymi, podłużnie-lancetowatymi, z obu końców zaostrozonymi, (8" i 2"), z wierzchu głęboko wyżłobionymi, spodem rdzawo-kosmatymi, w brzegu podwiniętymi, — o przylistkach $\frac{1}{2}$ " długich, lancetowatych, spojonych podstawami i odpadających; z wiechami gro-niastymi, kątowymi, przerywanymi, zaledwie rozgałęzionymi w kilka par odnózek naprzeciwległych i krótkich, — o szypułkach ściśnionych, a przysadeczkach równowążko-zaostrozonych; z kwiatkami $\frac{3}{4}$ calowymi, prawie bez szypulek na końcach odnózek wiązkowato poosadzonymi, cielistymi, — o kielicha prawie-wartokowatego łateczkach nierównych, — a korony lekko-skrzywionej mięsistych i równowążko-ostrawych, — główkach nader nierównych, — szyjce zaś ukrytej; z torebkami na $\frac{1}{4}$ " długimi, prawie-eliptycznymi, ściśnionymi.— Porasta miejsca suche, na 2,000' do 4,000'

wzniesione, w Minas Geraes. — Kora używaną bywa tamże, pod nazwiskiem *Chiny z Remijo* — Quina de Serra v. de Remijo; ale dużo ustępuje prawdziwej. — (*Cinchona ferruginea* St. Hil.).

RODZAJ 1080. *Chinowtec* (*Cinchona* LIN.).

— Kielich rurką wartołkowatą i omszoną zrosły z jajnikiem; z krajem 5wřębnym i trwałym. Kłony tacowatej rurka obła lub prawie-5kątna; kraju 5wřębnego — łatki podłużne, wewnątrz gładkie, w brzegu włosiobrodzate, na zewnątrz wraz z rurką omszone, w kwiecie mocno roztwarte a w przedkwitnieniu złożone łuszczykowato. Precików 5, osadzonych środkiem w rurce korony, z nią zrosłych i zamkniętych; z nitkami króciuchnymi lecz równymi; a główkami podłużnie-równowążkami, wzniesionymi i nieco wystającymi. Jajnik 2komorowy, uwieńczony krążkiem miedniczkowatym, niewyraźnie 5—10-guziczkowym; komory wielozalążkowe; zalążki poosadzane podnosząc się a dachówkowate, na łóżyskach równowążkich przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka naga, pojedyncza; znamie prawie-macz żkowate lecz krótko-wřębne, ukryte albo cokolwiek wystające. Torebka jajowa-lub téż podłużna albo lancetowata, uwieńczona krajem kielicha, 2komorowa, od podstawy ku wi rzołkowi pękająca w 2 łuszczyzny — przez przegrody i część szyp łki. Nasiona mnogie, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem błoniastym — ku górze szerszym i ząbkowanym a w podstawie zwężonym i wyciętym; na łóżyskach ostatecznie wolnych i kątowato-skrzydełkowatych, podnosząc się a dachówkowato poprzycz piane. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listni ch niemal sercowatych; a rostką dólnym.

GAT. 1. *C. krwistosokowy* (C. Calisaya WEDDELL.).

— Drzewo okazałe, odstająco-gałęziste; z korą grubo-korkową, grubo-siatkowato popękaną, poprzecznie jakby obrączkowaną wyźłobieniami podobnemi, szaro - cisa, mocno okrytą liszajcami, a za zranieniem sącząca sok krwisto-czerwony: którego— gałązki prawie-nagie i gładkie lub nieco omszone; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, podłużnie- lub lancetowato- przewrotnie-jajowate, tępe, w podstawie zwężone, czasem z obu końców zaostrome, już z obu stron gładkie a nagie i lśnące, już spodem omszone i z dołeczkami w kątach rozgałęzień nerwów,— o przylistkach międzyogonkowych, wolnych, listkowatych, jajowatych i odpadających; wiechy podbaldaszkowate, końcowe; kwiaty piękne, różnie różowe, wonne,— z pręcików nitkami krótszemi od połowy główek; torebka jajowata, zaledwie równiej długości z kwiatami; a nasion skrzydelka gęsto i strzępiasto zabeczkowane.— Rośnie w Boliwii i w Peru ku południowi; kwitnie latem.— Według najnowszych poszukiwań, ona ma dostarczać *kory Chin* czyli *Chiny Kalisai*, *zółtej* albo *z. królewskiej*— cortex Chinae v. China Calisaya, flava v. lutea regia; którą, poczytywaną za najlepszą i zaledwie w handlu znachodzoną, wywodzono dotąd tak bałamutnie od różnych innych gatunków *Chinowca*. Znachodzi się w dwóch odmianach *Chiny królewskiej pokrytej* czyli *z przyskórnią* lub *skręconej*— China regia tecta v. cum epidermide v. convoluta, oraz *C. k. nagięj*, *bez przyskórni* czyli *płaskiej*— C. r. nuda, sine epidermide v. plana. Musi ona być najdzielniejszą w skutkach, gdyż najbogatszą jest w oba alkaloidy, na których działalność chinu polega;

zawiera albowiem— chininy od 1,5% do 3,2%, a cynchony od 1,0% do 0,5%.

WEDDILL, zwiąc ten nowy i dopiero co opisany gatunek odmianą *α. C. k. prawdziwego* (*C. C. vera*); odróżnia jeszcze i drugą *β. C. k. Józefowego* (*C. C. Josephiana*) stanowiącą krzew,— z liśćmi podłużnie- lub jajowato-lancetowatymi i przyostrawymi,— wreszcie nie różniący się całkiem od pomienionego drzewa, wraz z niemi rosnący i podobną korę dający.

Również nowo odkrytym i odpowiedniego gatunku kory dostarczającym, jest:

GAT. 2. *C. boliwiański* (*C. boliviana* WDDL.): drzewo— różniące się od pierwszego— liśćmi eliptycznymi lub podłużnie- przewrotnie jajowatymi, tępymi, zwężonymi lub też klinowatymi w podstawie, z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem prawie - nagimi albo omszonymi i czerwonawymi; ząbkami kielicha 3kątными; a nitkami równemi główkom,— rosnący także w Peru i Boliwii;— którego kora, także mało znana w handlu, i to tylko jako domieszczana do chin królewskiej płaskiej z powodu nadzwyczajnego z nią podobieństwa, otrzymała nazwisko *Chiny królewskiej nowej* lub *boliwiańskiej*— *China regia nova v. boliviana*; w której stósunek obu alkaloidów tenże sam co i w Kalisai.

GAT. 3. *C. dołeczkowy* (*C. scrobiculata* H. et B.). — Drzewo na 40' wysokie; z korą ciłą i popękaną; z koroną gęstą gałęzi naprzeciwległych, odstających, obłych i tylko górą ulistnionych,— gałązek zaś niewyraźnie - 4kątnych, gładkich, nagich i lśnących - zielonych. Liście ma naprzeciwległe, eliptyczno-podłużne, zaostrome w końcu a zwężone w podstawie, (4—10"-i 2—6"), całobrzegie, siatkowato - żyłkowane, prawie - skórzaste, nagie, z wierzchu lśnące-zielone, a spodem bledsze i z dołeczkami włosistymi w kątach roznerwień bocznych; z ogonkami 1calowymi, płasko-wypukłymi, zgrubłymi w podstawie i zielonymi; a przylistkami międzyogonkowymi, zrosłymi parowo, jajowatymi i odpadającymi.

Więchy końcowe, bardzo gałęziste, podbaldaszkowate, bezszypułkowe. Kwiaty niemal bez szypułek ale z przysadeczkami, miłej woni, różowe; o kielichu zewnątrz miętko - włosistym i ostroząbkowym; koronie zewnątrz miękkowłosej z rurką tępo-5kątną, — a kraju 5dzielnego łatkach tępo-jajowatych, środkiem i w brzegu szorstkawych, a zresztą nagich; pręcikach zamkniętych i w połowie rurki osadzonych, — z nitkami białymi, a główkami całkiem ukrytymi; z słupkiem zaledwie wystającym, o szyjce białej, a znamieniu zieloném i rozszczepianém. Torebka jajowo-podłużna, do 1" długa, gładka, żółtawa. — Bardzo częsty na Andach Peruńskich, około Kucko i St. Anny, tworząc całe lasy na wysokości 1800' nad morzem; kwitnie w sierpniu. — Z niego pochodzi najpodobniejsza do Kalisai, dziś także zwana *Chiną ze Stój Anny* — *China de Sta Anna*; która atoli obejmuje kilka dotąd inaczej mianowanych odmian, wszelako pochodzących wyłącznie z téj rośliny, jako to: *China Jaen ciemna* — *China Jaen obscura*, *C. J. cisa* — *C. J. fusca* i *China Loksa czerwona* — *China Loxa rubra*, — wszystkie jako odmiana pokryta przyskórnią, skręcona i pochodząca z młodszych gałęzi; oraz *China czerwona z Kucko* — *Quinina rubra de Cuzco*, *Kalisaja lekka* — *Calisaja levis*, *China królewska włóknista* — *China regia fibrosa*, część *Chiny rdzawej* — *Quinina rubiginosa* i *China Anaransada* — *Quina Anaransada*, — jako grube i płaskie płyty starszej kory z pnia. Zawiera ona w przecięciu chininy od 0,4% do 1,0%, a cyuchoniny od 0,8% do 1,2%.

GAT. 4. *C. jajowaty* (*C. ovata* WEDDL.).— Drzewo okasale, postawę poprzedzającego gatunku: z korą jasno-cisą lub płową, czasem w żółto lub szarawo wpadającą i z łuszczącą się przyskórnią, niekiedy czerwona i z tą trwałą, — siatkowato popękana; z korkiem jaśniejszym i sprężysto-miękkim, a wewnątrz korą właściwą ciemniejszą i twardą; z liśćmi krótkoogonkowymi, széroko-jajowatymi, przyostrymi, w podstawie zwężonymi, prawie-akórzastymi, z obu stron zielonymi, z czasem z wierzchu gładkimi i nagimi, a spodem omszono-kuśnerowatymi; z wiechą podbaldaszkowatą, bogatą i nieco-ściśnioną, a w owocowaniu rozpięszczłą; z kwiatami cielistawymi i wonnymi, — o kielichu krótko i ostro-zębnym, — główkach dużo dłuższych od nitki; z torebką zaś lancetowatą, lub podłużnie-lancetowatą; a skrzydełkiem nasienia fręzłowato-zabeczkowanym. — Dość częsty w Peru i Boliwii; kwitnie w lecie. — Kora z niego pochodząca, obejmuje następujące dotąd od różnych roślin wywodzone gatunki, dziś nazwane *Chinę Huanuko* — *China Huanuco*, *Guanuco*, *Yuanuco*, tymi są: największa część z *Chiny Huamalies* — *China Huamalies*, część znaczna *Chiny rdzawej* — *China rubiginosa*, *China królowa fałszywa* — *China regia spuria*, *China niby-królewska* — *China Pseudoregia*, *China Lima Loxa* — *China Lima Loxa*, *China Voza* — *China Voza* i w. i. Że zaś gatunek ten kory miéwa różne odmiany, przeto rozróżnił je SCHLEIDEN na: a. *Chinę Huanuko korczastą białawą* — *China Huanuco suberosa albida*, zawierającą chininy 0,2%, a cynchoniny 1,0%; b. *Ch. H. cisą* — *Ch. H. fusea*, w której chininy 0,6% a cynchoniny

1,2%; oraz *Ch. H. rdzawa*— *Ch. H. rubiginosa* z niewiadomym dotąd składem. — (*C. pubescens* LAM.).

GAT. 5. *C. omszony* (*C. pubescens* WEDDL.).— Drzewo 30' dorastające a do 10" w średnicy; którego — kora szarawo-cisa i drobno żółtawo-brodaweczkowana, wewnątrz żółto-cisa i żółto jakby warstwowana; gałązki więcej szare, a gałązeczki omszone; liście krótkoogonkowe, szeroko-jajowate, nieco-zaostrzone, w podstawie zwłaszcza za młodu lekko zwężone, (5" i 3"), prawie nieskórzaste,— z wierzchu gładkie i zielone, a spodem omszone, niekiedy nawet i czerwone; kwiaty krótkoszypułeczkowe, w podbaldaszkach wiechowatych, w czasie owocowania wietko-rozłożystych, różnie różowych,— o ząbkach kielicha 3kątne-kończystych,— główkach prawie-beznitkowych; torebka równowązko-lancetowata; a nasionka szczecinkowato-ząbeczkowano w brzegu obwiedzione.— Dość zwykły po lasach około Kucko, w Peru i Boliwii; kwitnie latem.— Dzisiaj korę z niego zwią *China Kucko*— *China Cuzco*, która dotąd także pod kilkoma nazwiskami uchodziła: bo *Ch. Huanuko*— *Ch. Huanuco*, *Ch. Jaen* lub *Tenn blada*— *Ch. Jaen* v. *Tenn pallida* obie z młodszych gałęzi; a ze starszych i z pnia *Ch. Kucko cisa* i *nova*— *Ch. Cuzco fusca* et *nova*: zawiera zaś, chininy tylko 0,05%, a cynchoniny 0,04%.

GAT. 6. *C. prawdziwy* (*C. Condaminea* WEDDL.).— Drzewo piękne, do 16' wzniesione, zarówno z innymi zawszezielone; z korą popielatą i popękaną zewnątrz, a wewnątrz ciemniejszą i pełną soku żółtawego; z gałęziami oblami, odstającymi; z gałązkami niemal opylonemi i prawie 4graniastemi na wstawach, nagie-

mi. Liście jajowato - lancetowate, czasem okraglawe, zastrzone, z wierzchu gładkie a nagie i lśnące, a spodem w kątach rozdwojeń nerwów z dołeczkami lekko rzęskowanymi; z przylistkami dolegającymi, parzysto-zrosłymi, jajowatymi, zaostrozonymi, jedwabistymi i odpadającymi. Kwiaty biało-różowe, wonne,— w długoszy-pułkowych, kątowych i końcowych podbaldaszkach, tworzących wraz wiechę ulistnioną; z krajem kielicha prawie-dzwonkowatym, a jego ząbkami 3kątными; z główkami dużo dłuższymi od nitek. Torebka podłużnie-jajowa, 2 razy dłuższa niż szeroka; nasiona zaś elip-tyczne i zabeczakowane brzegiem.— Liczny w półno-cném Peru i południowym Ekwadorze, zwłaszcza w o-kolicach Loksy; kwitnie latem.— Z niego pochodzi *Chi-na Loksa cisa* czyli *Ch. koronna*, *Niþyloksa*, *L. Knotty*, *Jaen* lub *Tenn czarniawa*— *China Loxa fusca*, *Ch. coronalis*, *Ch. L. corona*, *Pseudoloxa*, *L. Knotty*, *Jaen v. Tenn nigri-cans*; albo *Ch. L. prawdziwa*— *Ch. L. vera*, także *Ch. cisa* lub *Uritusinga*— *Ch. fusca v. U-ritusinga* mianowana: zawierająca chininy 0,8% a cynchoniny 0,6%.— (*C. officinalis* LIN.).

Innych gatunków *Loksy*, dostarczają:

GAT. 7. *C. słobodnicolistny* (*C. lucumaeifolia* R. et P.), dziś uważany tylko za odmianę *y* poprzedzającego: od którego odróżnia się jedynie— liśćmi eliptycznemi - lancetowatymi, zupełnie tępymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub-sercowatymi; a kielicha dzwonkowatego ząbkami lekko kończystymi:— rosnący około samej Loksy:— którego kora ciemniejsza i prawie-czarnymi liszajcami po-kryta, nosi dziś imię *Chiny Loksy czarniawej*— *China Lo-xa nigrescens v. Nigritella fina*, z chininy 0,2% a cyncho-niny 1,0%: który także prawdopodobnie ma dostarczać *Ch. L. pitaj-skiój*, *Pitai*— *Ch. L. pitayensis*, *Pitaya* obejmującej w sobie

dotąd dwie odmiany, *C. P. szottowa* — *C. P. naranjada* i *C. P. czerwona* — *C. P. roxa*, z chininy 2,5% a cynchoniny 1,2%.

Gat. 8. *C. lancetowaty* (*C. lanceolata* BETH.), także dziś jako tylko odmiana *δ. pitajski* (*C. pitayensis* WEDDL.) prawdziwego; różny — liśćmi lancetowatymi, z obu końców nadzwyczaj zaostrozonymi; oraz kielicha krajem o 5 łateczkach równowazkich; — rosnący w Nowej Granadzie: — także

Gat. 9. *C. wielkokielichowy* (*C. macrosalyx* R. et P.), również świeżo poczytany za odmianę onagoz *β. Kandolla* (*C. Candollei* WEDDL.), odznaczoną — liśćmi przewrotnie-jajowatymi lub okrągłymi, w podstawie klinowatymi i zaokrąglonymi lub też prawie-sercowatymi, lekko zaostrozonymi; krajem kielicha dzwinkowatym i gładkawym, z ząbkami lancetowatymi; a znamionami niece wystającymi: — pospolity w Kuensa: — których korę, sową *Ching Loxa płową* — *China Loxa fulva* lub *Ch. Amarilla* — *Quina amarilla*, bez wiadomego dotąd jej rozbioru.

Gat. 10. *C. szorstki* (*C. hirsuta* R. et P.), dawniej uważany za odmianę omszonego; odznaczający się — liśćmi eliptycznie-jajowatymi, tępyimi, w podstawie zazwyczaj zaostrozonymi, skórzastymi, z wierzchu nerwistymi a z czasem gładkimi, spodem zaś zwłaszcza na nerwach szczecinkowato-włosistymi; ząbkami kielicha lancetowato-kończystymi; rurką korony wewnątrz przy nasadzie pręcików omszoną; a skrzydełkiam nasion szerościem i ząbeczkowaniem: — zwyczajny w Peru: — wydający *Ching Loxa cienką* — *China Loxa tenuis* czyli *Kaskaryllę Delgada* — *Cascarilla Delgada*, również z niewiadomym dotąd składem chemicznym.

Gat. 11. *C. gruczołkowy* (*C. glandulifera* R. et P.), małe drzewko a czasem krzew: o korze białawo - popielato - szarzej, czarniawo-lub ciso-plamistej, chropawej; liściach jajowato-lancetowatych, z obu końców zaostzonych, czasem [nieco-odgiętych, w brzegu lekko falistych, z wierzchu nagich i lśnących, a spodem gruczołkowato-włosistych wraz z gałązkami i przylistkami, oraz także z dołeczkami w rozgałęzieniach nerwów; ząbkach kielichów króciuchnych, 3kątnych i nieco kończystych, często czerwonych: — rosnący także w Peru, po lasach gór Andów: — którego korę, odróżniono dziś jako *Ching Loxę ciemną* — *China Loxa obscura* lub *Kaskaryllę czarniawą prowincyalną* — *Cascarilla nigrilla provinciana*, z nieznanym składem.

GAT. 12. *C. Uritusings* (*C. Uritusings* R. et P.), połączony jako odmiana *przewodowego*, zaledwie wyróżnia się deszczającą — liśćmi jajowato-okrągłymi i nader wielkim stósunkowo kielichem: — dość częsty około Kuenzy, z korą nader różną od reszty *Loksów* — barwą jasną wpadającą w pomarańczowo, i dla tego znajdującą w korach handlowych pomiędzy *Huamalties* i *Huanuco*; dziś zaś odosobnioną w osobny gatunek *Chiny Loks* pomarańczowej — *China Loxa aurantiaca*, znaną także pod nazwiskiem *Kaskarylli Uritusingsi* — *Cascarilla de Uritusings* v. *perecida*, *Anaransada*, której skład jeszcze dotąd niezany.

GAT. 13. *C. sercolistny* (*C. cordifolia* MURIS.). — Drzewo 20' i wyższe; w którym — kora od zewnątrz łuszcząco się-korkowata i brodawczkowana, bywa barwy żółtawo-płowej, a głębiej nieco-zbitsza i w cynamonową wpadającą; gałęzie 4kątne, gładkie i nagie; liście okrągławe lub też okrągławo-podługne, z obu końców tępe albo tylko w podstawie cokolwiek zaostrome, grubo-nerwiste, z wierzchu gładkie i nagie, spodem zaś omszone i bez dołeczków; szypułki w kątach liści wierzchołkowych, tworzące wraz wiechę daszkowatą, ku końcom kutnerowate; kwiaty blado-różowe, — o kielichach kutnerowatych, a ich ząbkach gładkich i kończystych, — koronach zewnątrz kutnerowatych, z rurką krótką lecz szeroką, a łatkach wewnątrz kosmatych; torebka lancetowata; skrzydelka nasion brzegiem ząbeczkowane i drobniuchno podziurkowane. — Znachedzi się w Nowej Granadzie i w Peru; kwitnie przez lato. — Dostarcza kory *Chiny żółtej* — *China flava* v. *Quina amarilla*; za którą zwykle w handlu poczytywano kilka innych, z tych niektóre zawsze żółtemi nazywając, a oprócz tego *Chinę Marakaibo* — *China Maracaibo*, część *Uritusingsi*, włóknistój,

Pitayi. W składzie swym, zawiera chininy od 0,03% do 1,4%, a cynchoniny od 0,2% do 1,0%; zebrana zaś przez WARSZEWICZA do tego i cynchonidyny 0,5%. Jako jej odmianę dzisiaj poczytują *Chinę żółtą korkową*— *China flava suberosa*, dotąd składającą się z *Chiny żółtej twardej* lub *drzewnej* czyli *Kartageńskiej włóknistej*— *China flava dura* v. *lignosa* v. *Carthagena fibrosa*, *C. ż. włóknistej*— *C. f. fibrosa* i *C. ż. nowej*— *C. f. nova*; z których dwóch pierwszych rozbiór nieznany, a ostatniej wykazał zupełny brak alkaloidów.

GAT. 14. *C. lancetolistny* (*C. lancifolia* MUTIS.).— Drzewo 40' dorastające, a najgrubsze 4" i z tą wysmukle; z korą zewnątrz ciłą, a wewnątrz w różnych odmianach cisawo-żółtej, żółto-czerwonawej i cisawej; z gałęziami obłemi i odstającymi, a gałązkami ściśniętymi i nagimi. Liście ma krótkoogonkowe, podługne lub przewrotnie-jajowato-lancetowate, tępe lub też zastrzone, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{4}$ "), żebrzasto-żyłkowane, nieco-skórzaste, z obu stron nagie, lśnące, bez dołeczków spodem; o przylistkach zrosłych, tępych, błoniastych, nagich i odpadających. Podbaldaszkę końcową i kątową, po 3 wraz, tworzącą wiechę końcową; z przysadeczkami lancetowato-szydłowatymi; z szypułką przylegająco-jedwabistowłosą, a szypułeczkami 1-calowemi i z lekka miękkowłosemi. Kwiaty na $\frac{1}{2}$ " długie, wzniesione, bladoróżowe, jakby jedwabiste; o kielichu dzwinkowatym, błoniastym i nagim,— z ząbkami nierównymi, 3kątными, kończystymi i poodginanymi; a koronie zewnątrz przylegająco-włoskowej, z rurką wewnątrz nagą i tępo-3kątą, a krajem płasko rozpostartym; pręcikami osadzonymi u dołu w rurce,— z główkami nieco wystającymi i krót-

szemi zwykle od nitek, a ucięzionemi po nad wrębną swą podstawą na tychże; szyjką krótszą od połowy rurki. Torebka obło wydłużona, często lancetowata, żeberkowana, cisa, naga, do $\frac{2}{3}$ " długa. — Jeden z pospolitszych w Nowej Granadzie, zwłaszcza w Sta Fé de Bogota, Ekwadorze, Peru i Kwito; kwitnie w porze letniej. — Dziś wywodzą z niego *Chinę pomarańczową* — China aurantiaca v. naranjada jawiącą się w wielu odmianach, dotąd znaną pod nazwiskami — *Ch. z Bogoty* — *Ch. de Bogota*, *Ch. Kolumbijskiej* i *Kartageńskiej drzewnej* — *Ch. Columbica et Carthagena lignosa*, a po części jako *Ch. żółta włóknista* — *Ch. flava fibrosa* i *Ch. rdzawa* — *Ch. rubiginosa*. HUMBOLDT już od dawna był mniemania tegoż samego; lecz HAYNE rozpowszechnił swe zdanie, jakoby z gałęzi najgrubszych tej rośliny pochodzić miała *Ch. żółta* czyli *Kartageńska włóknista płaska* — *Ch. flava v. Carthagena fibrosa plana*, z młodszych *Kartageńska skręcana* — *Ch. Carthagena convoluta*, a z najmłodszych *China Piura* lub *Tenn* — *Ch. Piura v. Tenn*. — Skład różnych odmian okazał się także różny: gdyż w okazach dostarczonych przez WARSZEWICZĄ, zawierała *Kartageńska prawdziwa* kora młoda chininy 0,26%, cynchoniny 0,22%, a cynchonidyny 0,36%; średnia 0,44%, 0,78% i 0,56%; najstarsza 0,1%, 0,53% i 0,17%; a w otrzymanych od innych zbieraczy, *Kar. drzewna* chininy 2,0% a cynchoniny nic; *żółta włóknista* chininy 1,0% a cynchoniny 0,9%; *żółto-pomarańczowa* chininy 1,6% a cynchoniny 1,0%. — (C. Condaminea d. lancifolia WEDDL.).

Pomimo nie do uwierzenia zabłądzenia, jakie w oznaczeniu pochodzenia różnych gatunków kory chinu dotąd panowało, — po krytycznym rozbiórce roślinniczym dokonanym przez WEDDELLA, oraz fitotomicznym i lékoznawczym przez SCHLEIDENA — zdaje się, iż na rzetelności dotąd opisanych gatunków z pewnością polegać możemy. Gdy jednak, jak już łatwo przekonać się było można, prawie każdy gatunek chinu kupieckiej, jest mieszaniną kor pochodzących z różnych roślin, tylko wejrzaniem do siebie zbliżonych; musi oznaczenie rośliny macierzystej każdej danej do oznaczenia kory, ulegać trudnościom często nie do przewyżczenia. Pozostające nam więc jeszcze do opisanie kilka gatunków, których — pomimo największych usiłowań — niezdolano jeszcze wydobyć z tego odmetu i ściślej oznaczyć, postanowiłem przedłożyć w tym świetle, w jakim się podobalo losowi udzielić je pierwotnej o nich nauce. Temi zaś są:

GAT. 15. *C. szkarłatny* (*C. purpurea* R. et P.). — Drzewo wejrzania zupełnie *dolkowatego*, a nawet od WEDDELLA za jego tylko odmianę poczytywane: wszelako odznaczające się — liśćmi szérko-jajowatymi, w podstawie prawie-klinowatymi, w wiérzchołku lekko i krótko-kończystymi, z wiérzchu gładkimi i nagimi, a spodem na nerwach omszonymi, lub z czasem całkiem nagimi i czerwawymi — łącznie z szypułkami i kielichami; więchą ramienisto-rozłożystą, a na niej kwiatami w podbaldaszkach biało-czerwawymi, — o koronie zewnątrz lekko kutnerowatej, a jej łatkach tęgowłosisztych; torebkami zaś obławami, z czasem jajowo-wydużonemi i żeberkowanemi. — Rośnie na Andach peruńskich, około Chinchao, a zarazem w Bogocie i Karakas. — Ma dostarczać najprawdopodobniej *CAłny* *Huamalies* lub *Abomalies* — Chiną *Huamalies*, *Guamalies* v. *Abomalies* czyli *Ch. wisiej* — *Ch. fusca*; w której rozróżniają jako odmiany — *Ch. H. rdzawą* — *Ch. H. ferruginea* i *Ch. H. białą* — *Ch. H. alba*; obie zawierające chininy od 0,3% do 0,36%, a cynchoniny od 0,1% do 1,2%.

GAT. 16. *C. drobnokwiatowy* (*C. micrantha* R. et P.). — Drzewo nader zbliżone do *sercolistnego*: lecz nacechowane przez — liście szérko-jajowate, przewrotnie-jajowate lub też okrągławe, przytępione, w podstawie mniej więcej zwężone, błoniaste, z wiérzchu nagie, spodem bardzo-lekko omszone, a na nerwach i ich rozwidleniach mocno omszone lub prawie-włosiszty; więchy podbaldaszkowe, ramieniste, bardzo wielkie, w czasie owocowania ściśnione, z mnóstwem

kwiatków drobnych, białych, zaledwie na $\frac{1}{4}$ " długich, — o kielicha ząbkach krótkich i koniczystych, a koronach jedwabisto-opilnionych; wreszcie torebki podługne, i prawie lancetowate, — a skrzydełka nasion brzegiem ząbeczkowane. — Zwyczajny po Andach peruańskich lesistych, zwłaszcza koło św. Antoniego. — Z niego właściwie pochodzi, nawet u krajowców — tak zwana *Kaskarylla cienka* — *Cascarilla fina*, jako jeden z głównych członków mieszaniny dzisiejszej *Kaskarylli prowincyjnej* — *Cascarilla provinciana*, *negrilla et negrilla fina*; w której składzie, wykryto chininy od 0,0% do 0,42%, a cynchoniny od 0,64% do 3,4%.

Od jakichby roślin pochodziły dziś za osobne gatunki poczytane: *China czerwona* — *China rubella* składająca się z *Ch. Popayan* — *Ch. Popayan*, *Ch. czerwonej bladej* — *Ch. rubra pallida*, *Ch. Kartagąnskiej czerwonej* — *Ch. Carthagena rubra*, *Ch. czerwonej nowej* — *Ch. rubra nova*, w której chininy 1,6% a cynchoniny 0,56%: *China Urbietañska* — *China Urbietana* niewiadomego jeszcze składu: *China Marakaibo* — *China de Maracaibo*, również nierozbiórana: wreszcie *China rdzawa* — *China rubiginosa*: — niewiadomo.

Zresztą, nie od rzeczy będzie wspomnieć, przynajmniej o najgłówniejszych gatunkach kory *Chiny prawdziwej*, w jakim porządku — odnośnie do zawartych w największych ilościach w nich alkaloidów — oceniać ich skuteczność główną należy; którym jest następujący:

	Chininy.	Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Kalisaja i boliwijska	3,2	1,0	—
„ czerwona	2,5	2,4	—
„ Pitaya	2,5	1,2	—
„ Kartagąńska drzewna	2,5	—	—
„ pomarańczowa	1,6	1,0	0,56
„ tółta	1,4	1,0	0,5
„ St. Anny	1,0	1,2	—
„ Huamalies	0,86	1,2	—
„ Loxa prawdziwa	0,8	0,6	—
„ Huanuko	0,6	1,2	—
Kaskarylla cienka	0,42	3,4	—

	Chłniny.	Cynchoniny.	Cynchonidyny.
Ch. Lora czarna	0,2	1,0	—
„ Kucko	0,05	0,04:	—
rachując w odsetkach na wagę.			

RODZAJ 1081. *Chistica* (*Cascarilla* WEDDL.).

— Kielich rurką jajową lub wartołkowatą, zrosły z jajnikiem, omszony albo kutnerowato-włosisty; z krajem zazwyczaj 5ząbkowym, prawie-niezmiennie trwałym al-boli téż odpadającym,— o ząbkach równych i w przedkwitnieniu łuszczynowato złożonych, lub całkiem bez nich. Korona tacowata; z rurką obłą albo prawie-léjkowatą; z krajem 5—6-wrębnym— w łatki lancetowate lub téż równoważkie, już błoniaste, już mięsistawe, w przedkwitnieniu łuszczynowate a później roztwarte, wewnątrz czasem całkiem a czasem tylko brzegami brodawczkowane, a zewnątrz wraz z rurką omszone aż do kutnerowatych. Pręcików 5—6, osadzonych w głębi rurki, naprzemianległych z łatkami, nagich; o nitkach w różnej długości zrosłych z rurką; a główkach równoważkich, grzbietoczępnych, zamkniętych. Jajnik uwieńczony krążkiem mięsistym, niewyraźnie-ząbeczkowym i mi-seczkowatym,— 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki po-uczępiane u łożysk grubych, prawie-obłych, przyrosłych z obu stron środkiem do przegrody,— dachówkowato-podnoszące się, tarczkwate i wywrócone; szyjka nitkowata, gładka, rzadko omszona; znamię wrębne, zwykle ukryte, lub niekiedy cokolwiek wystające. Torebka podłużnie-lancetowata, równowążka albo maczugowata, obława, już gładka już żeberkowana, 2komorowa, wielonasionowa, pękająca przez przegrodę od wierzchołka ku podstawie w 2 łuszczyne. Nasiona mnogie, na łożyskach obławych lub mniej więcej kątowato-skrzydlastych i wolnych z

czasem dachówkowato-tarczowato poprzyczepiane, ściśnione, obwiedzione skrzydełkiem lancetowato-eliptycznym poprzedziurawianem a w brzegu ząbeczkowanem lub poszarpanem. Zarodek prosty w osi białka mięsistego; o listniach jajowatych i całkich; a rostkowi dółnym.

GAT. 1. *C. wielkolistna* (*C. magnifolia* WEDDL.).—

Drzewo okazałe, 100' dorastające i grube; z korą popielatowo-cisą zewnątrz, a wewnątrz ciemnożółto-czerwona; z gałązkami 4ściennymi, cisawo-czerwonymi. Liście naprzeciwległe, na ogonkach 2" długich półobłych i czerwonych, szeroko-, przewrotnie- lub podłużnie-jajowate, zastrzone lub też tępe, (2' i 8"), skórzaste; z wierzchu lśnące i nagie, lecz spodem często—zwłaszcza na nerwach— omszone i czerwono-nerwowe; z przylistkami przewrotnie-jajowatymi, zastrzonymi, dolegającymi i odpadającymi. Kwiaty w wiechach bardzo gałęzistych, w części ulistnionych i z przysadkami drobnymi a lancetowatymi, na 1' długie, białe, bardzo wonne; o kielicha-dzwonkowatego, nagiego i czerwonego—ząbkach 3kątno-jajowatych, tępych lub zastrzonych i wzniesionych; korony zaś prawie-léjkowatej—tępych i równych jej rurce obławej; pręcikach zaledwie sięgających do gardzieli, o główkach rozszcpanych w podstawie; szyjką zaledwie dochodzącą do główek. Torebka na 2" długa, równowazko-wydłużona, prawie-obła, z czasem naga,—ze skrzydełkiem w obu końcach lancetowato wydłużonem.— Porasta Andy w wysokości 3000'—8000' w Peru, Boliwii, Nowej Granadzie i Ekwadorze; kwitnie od maja do lipca.—Z niej pochodzi kora *Chiny czerwonej* lub *hiszpańskiej*—*China rubra* v. *hispanica*, należąca do prawdziwych, zawierająca w przecięciu, chininy 0,84%—2,5%,

a cynchoniny 0,42%—2,4%; rozróżniona dziś na *Ch. c. korkowatą*—*Ch. r. suberosa*, *Ch. c. liszajcową*—*Ch. r. lichenosą* i *Ch. c. twardą*—*Ch. r. durą*—(*Cinchona oblongifolia* MUTIS.).

Nieco podobną korę, zbierają także i z

Gaz. 2. *C. poronaj* (*C. caduciflora* H. et B.); uznanej święto tylko za odmianę poprzedniej przez WEDDELLA:— z liśćmi najniższymi czasem i do 3' długimi, a resztą około 8" i 4", w kątach czerwonych nerwów omszonymi; przylistkami stosunkowo wielkimi; z koroną odpadającą, dwa razy dłuższą od kielicha, a jej łatkami podługianymi i krótszemi od rurki,— o szyjce wydłużonej, ze znamieniem nieco wystającym; z torebką równowąsko-wydłużoną:— rosnącą wraz z pierwszą;— dostarczającą kory nie lekarskiej, zwanej *Cascarilla bove*.

RODZAJ 1082. *Gorczelina* (*Cosmibuena* R. et P.).— Kielich rurką podługną zrosły z jajnikiem; kraj dzwonkowaty, 5—6zębny, odpadający. Korona lękowata; z rurką obłą lub też ku gardzieli rozszerzoną; z kraju 5—6dzielnego łatkami w przedkwitnieniu dachówkowatemi, później rozwartemi. Główek 5—6, prawie-beznitkowych, tuż pod gardzielą, podługnie-równowskich i nieco wystających. Jajnik 2komorowy, wielozalążkowy; zalążki w komorach liczne, przyczepione do łożysk szerokich i przyrosłych do brzegów powwijanych jajniczków, podnosząco się—dachówkowate, dwuwrotne, z jajotworkiem dolnym; szyjka pojedyncza; znamię wrębne. Torebka podługna, obława, w wiérzchołku naga, 2komorowa, pękająca od wiérzchołka ku podstawie przez przegrodę w 2 łuszczyzny,— z owocami oddzielającymi się ostatecznie od kielicha. Nasiona mnogie, na bardzo wielkich łożyskach odosabniających się od przegrody tarczowato pouczepiane, podnosząco się—dachówkowate, ściśnione, otoczone skrzydełkiem

bloniastém, w wierzchołku poszarpaném a wykrojoném w podstawie. Zarodek?

GAT. 1. *G. sześćpręcikowa* (C. hexandra R. et P.).

— Drzewo piękne, wysokie i grube; z korą cienką, popękaną, zewnątrz ciłą a wewnątrz krwisto-czerwoną; z gałąskami niewyraźnie-4kątными, dętymi, czarniawo-ciso albo też rdzawo opیلanionemi. Liście ma naprzeciwległe, krótko- i półobło-ogonkowe, jajowate, w końcu zaokrąglone, z wierzchu nagie i lánące a ciemno-zielone, spodem zaś rdzawe i podobnie kosmate, z wydatnymi nerwami główniejszymi, (10" i 6"); z przylistkami dolegającymi, zewnątrz żółto-cisymi i welnistymi, odpadającymi. Więchy wielkie, końcowe, z podbaldaszków, ramieniste, 3dzielne, wielokwiatowe, kutnerowate; o przysadkach jajowato-lanoetowatych, zaostrozonych i włosistych. Kwiaty do 1 1/2" długie, wewnątrz białe, zewnątrz brudno-rdzawo-żółte; z kielichami włosistymi od zewnątrz, od wewnątrz nagimi, barwy korony w gardzieli i niewyraźnie-ząbkowymi; koronami skórzastymi, nagimi na wewnątrz a zewnątrz opیلanionemi, o łatkach tępych i poodginanych; pręcikami zwykle 6, lekko-włosistymi; szyjką o pół krótszą od rurki korony, także włosistą. Torebka obło-klinowata, do 2" długa a 3/4" szeroka, ciła, żeberkowana; nasiona zaś cieniutkie, ciso-żółte, z wielkiem i w końcu rozszczépaném skrzydełkiem. — Rośnie w lasach górskich Brazylii, zwłaszcza koło Rio-Janeiro i Minas-Geraes; kwitnie latem. — Kora jój uchodzi w kupiectwie, pod nazwiskiem *Chiny Rio-Janeiro* lub *brazylijskiej nowój* — *China de Rio-Janeiro v. nova brasiliensis*; której miejscowi używają za prawdziwą, ale nie ma zawierać głównych alkaloidów. — (Buena hexandra POHL.).

RODZAJ 1083. *Gubin* (Contarea AUBL.).— Kielich rurką, wartołkowato-podłużną zrosły z jajnikiem; z krajem 6dzielnym w łatkę szydłowatą i odpadającą. Korona wielką, lójkowatą; o rurce krótkiej; gardzieli przewrotnie-ostrokreśnej, brzuchatej i nagiej; a kraju krótko-6łateczkowego łatkami w przedkwitnieniu powwijanymi, w kwiecie zaś rozwartymi, tępymi. Pręcików 6, osadzonych w rurce i wystających z niej; z nitkami cieniuchnymi; a główkami równoważkami, wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, osadzone na łożyskach okrągławych uczepionych z 2 stron środka przegrody, poziome i wywrócone; szyjka nitkowata; znamię niepodzielne, roweczkowane. Torebka skórzasto-pergaminowata, przewrotnie-jajowa, ściśniona, żeberkowana, 2komorowa, pękająca przez ściany w 2 łuszczyzny do pół rozszczerpane. Nasiona liczne, uczepione na łożyskach wreszcie wolnych, poziome, ściśnione z boków, nérkowate, obwiedzione szerokiém skrzydełkiem błoniastém i wykrojoném przy znaczku.

GAT. 1. *G. wspaniały* (C. speciosa AUBL.).— Drzewo 25' dorastające, w całej długości pnia osadzone gałęziami i gałązkami naprzeciwległymi; z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, zaostrozonymi, (5" i 2"), z obu stron nagimi, coraz malejącymi ku górze, — o przylistkach krótkich, azérokich i zaostzonych; z szypułkami końcowymi i kątowymi, ściśniono-4kątnymi, 1—3dzielnymi i tyłuż-kwiatowymi, — o przysadkach podłużnie-równoważkich, tuż pod kwiatami; kwiaty do 3" długie, szkarłatno-fiołkowe, — o kielichu krótkim i ściśnionym, 6—7zębnym, — koronie nieco-skrzywionej, a jéj łatkach 6—7, krótkich i szeroko jajowatych; z torebką z obu stron żeberkowaną, przeszło

1" długą; nasionami zaś cisemi.— Częsty w Gujanie i całym północnem wybrzeżu Ameryki południowej, oraz na Karaibach; kwitnie od lutego do czerwca.— Kora ma wziętość jako środek przeciwwzimmiczny, zwłaszcza obok zanieczyszczenia dróg trawienia; gdyż sprawia przytém wymioty i przeczyszcza. W kupiectwie znana jest pod nazwą *Chiny dwubarwnój*, *Pitoya*, *Tekamez* i *Atekamez*— *China bicolorata*, *Pitoya*, *Tecampez* et *Atecamez*.

RODZAJ 1084. *Czepota* (*Uncaria* SCHREB.).

— Kwiaty skupione wietko na osadniku spólnym kuli-
stym, bez- lub -szypułkowe, poprzepłatane przysadeczkami. Kielich rurkowato-słojkowaty, zrosły swą rurką z jajnikiem; o kraju uciętym, albo 5dzielnym w łatki krótkie i równowazkie, trwałym. Korony lójkowatěj rurka cieniuchna, gardziel naga, a kraju 5wrębnego łatki w przedkwitnieniu łuszczynowate a w kwiecie roztwarte, podłużnie-jajowe. Pręcików 5, osadzonych w gardzieli, zamkniętych lub cokolwiek wystających; nitki króciuchne albo żadne; główki podłużne i wzniesione. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, na łożyskach podłużnych i przyrosłych z obu stron do przegrody, dwuwrotne; szyjka nitkowata, wystająca; znamię całkowite, jajowate lub podłużne i nabrzękle. Torebki szypuleczkowe, 2komorowe, 2guzikowe; a guziki wiszące u osi nitkowatěj, pękające w wierzchołku sprężystości, wielonasionowe. Nasiona drobne, jajowe, uczępione mimosrodkowo-tarczkwato, obrzeżone błoniasto, a w szczycie szczeciniowato-zcieńczone. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; o listniach eliptycznych; a rostkowi górnym.

GAT. 1. *C. Gambir* (U. Gambir ROXB.).— Krzew wysoko wspinający się, cały nagi: którego — kora po-

pękana i cisa; gałęzie liczne, gęste, odstające i obłe; liście naprzeciwległe, krótkoogonkowe, jajowato-lancetowate lub jajowate a kończyste, (4" i 2"), mocno-odstające lub też poodginane, ciemnozielone, lánące, nagie,— o przylistkach niemal parabolicznie-jajowatych, tępych i odpadających; z cierniami— przeobrażonymi z niedokształconych najniższych szypulek w kątach liści— na 1" długimi, wąsowato w tył poodkręcanymi, tępymi i ściśnionymi; reszta zaś szypulek kwiatnych naprzeciwległe, także 1calowe, dwuczłonkowe,— każda z 3—4 przysadkami w okręgu, jajowato-lancetowatymi, ostrymi, zrosłymi wraz; z główkami do 1 1/2" w średnicy— z kwiatów 1/2" długich, wązko-léjkowatych i blado-cielistych,— o kielichu krótkim i jedwabistym,— koronie na zewnątrz i w gardzieli miękkowłosej,— a słupku równym koronie; z torebkami w okółku wyraźnie szypulkowemi, 3/4" długimi a 1/6" szerokiemi, mocno-łebkowanemi, cisemi, z nasionami 2skrzydełkowemi,— których szypułki po dojrzaniu odpadły wraz z owocem swym członkiem górnym— dolnym odginają się jako cierńki haczykowate.— Rośnie na wyspach Oceanu indyjskiego, oraz na wschodnich wybrzeżach głębszych Indyi; kwitnie latem.— Ona to dostarcza tak zwaną Gatta Gambier v. Gambeer v. Cutta Camboo, a właściwie soku lub ziemi Katchu czyli japońskiej— succus v. terra Catechu v. japonica, téjże saméj przyrody i skutków co i z Żuwony Gusuaki (str. 424); otrzymywanego w tenże sam sposób przez wygotowywanie wyciśniętego jój soku; nawet także używanego na żuwki.— (Nauclea Gambir HUNT.).

GAT. 2. *C. kwakna* (U. acida Roxb.): różniąc się od pierwszej — gałęziami 4kątными; liśćmi jajowatymi, zastrzonymi, (6" i 4"),

parzystymi na każdej stronie każdego wstawn, — o przylistkach kończystych; oraz kwiatami brudno-białymi, przyjemnej woni cynamomowej: — pospolita na wyspach Indyjskich, ma także być używaną na wyrób *Katechu*; ale do tego kora jej ma się pojawiać czasem w kupiectwie jako *China Katto-Kambar* — *China Catto-Cambar*, jako jedna z fałszywych; liście używanymi bywają na Molukkach do leczenia grzybków i chorób skórnych; a sok z uciętych młodych pędów wyciekający nieco kwaśnowaty, służy za napój chłodzący i miły dla podróżujących w takich okolicach bezwodnych. — (*Nauclea acida* HUNT.).

PLEMIE 9.

Przepyszlino (Gardenieae A. RICH.).

Owec jagodowaty, 2- lub przez zronienie 1-komorowy; z komorami wielonasionowymi. Nasiona bezskrzydła. Białko mięsiste. — *Drzewa albo krzewy z przylistkami międzylistnymi*.

RODZAJ 1085. *Pokorsel* (Catesbaea LIN.).

— Kielich rurką przewrotnie-jajową srosły z jajnikiem; z krajem 4zębnym lub 4dzielnym, trwałym. Korona léjkowata, o rurce wydłużonej i stopniowo rozszerzonej ku gardzieli, a kraju 4łatkowym. Pręcików 4, osadzonych w głębi rurki; z nitkami cieniuchnymi; a główkami równowąskowymi i wzniesionymi. Jajnik 2komorowy; zalążki liczne w komorach, na łożyskach uczepionych z obu stron u wierzchołka przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nitkowata, zamknięta; znamię 2zębne. Jagoda kulista lub podłużna, uwieńczona krajem kielicha i 2komorowa; z komorami wielonasionowymi. Nasiona 2szeregowo-dachówkowate, wiszące, ściśnięto-luskowate. Zarodek mały, w białku mięsistym; z ростkiem górnym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *P. ciernisty* (C. spinosa LIN.).— Krzew 14stopowy; z pniem do 4" grubym; z cierniami naprzeciwległymi po nad kątami liści, odstającymi; z liśćmi jakby bukszpanowymi, naprzeciwległymi, na starych gałęziach przez nienależyte rozwinięcie się papiów jakby wiązkowymi, niemal dłuższymi od cierniów, jajowato-podłużnymi i cokolwiek zaostrozonymi; z szypułkami kątowymi, pojedynczemi, 1kwiatowemi; z kwiatami wiszącymi, rdzawo-żółtymi, do 5" długości,— o kielichu małym,— łatkach korony szeroko-jajowato-3kątnych, a rurce bardzo długiej,— o pręcikach wystających; z jagodą postaci i wielkości jaja kurzego, mięsistą, żółtą i wydrążoną. — Dość zwyczajna na wyspach Bahama; kwitnie od maja do września. — Korę ma wzmacniającą, używaną przeciw zimnicom; która miała dawniej dochodzić do Europy, jako *kora Chiny ciernistej*— cortex Chinae spinosae: która jednak według wszelkiego prawdopodobieństwa, pochodziła z *P. Wavassora* (C. Vavassori SPE.), rosnącego w Indyach zachodnich i nieopisanego należyście, a zwanego dla tego przez swego wynalazcę— *Chinowcem ciernistym* (Cinchona spinosa VAVASS.).

RODZAJ 1086. *Gęstrzan* (Randia HOUST.). — Kielich rurką przewrotnie-jajowatą zrosły z jajnikiem; o kraju 5zębnym lub 5wrębnym, trwałym. Korona tacowata, z rurką różnej długości, a krajem 5dzielnym. Główek 5, osadzonych w gardzieli, bez nitek, podłużnie-równowąskich i zamkniętych. Jajnik dolny, 2komorowy, z krążkiem szczytowym mięsistym; zalążki w komorach liczne, uczepione u łożysk przyrosłych z obu stron do przegrody, dachówkowate; szyjka krótka; znamię grube, 2łateczkowe i gładkie. Jagoda uwieńczona krajem kie-

licha, suchawa, korowata, 2komorowa, wielonasionowa. Nasiona utopione w miazdzu, ogrubnie i kątownate. Zarodek prosty, w białku chrząstkowatém; o listniach listkowatych; a rostkowi błędnym.

GAT. 1. *G. zarostowy* (R. dumetorum LAM.). — Krzew nadzwyczaj rozgałęziony i ciernisty; o gałęziach nagich, bardzo-tęgich; a cierniach krzyżowo-naprzeciwległych lub okręgowych, kątowych, na 1" długich, prostych, poziomych i nader tęgich: którego — liście naprzeciwległe, bardzo-krótkoogonkowe, podobne do bukspanowych lecz mniejsze, jajowate, przytępione, ku podstawie klinowate, nagie, często do tego z wiązkowymi w kątach, — z przylistkami pojedynczymi; kwiaty drobne, pojedyncze w kątach liści wierzchołkowych, bez szypulek, białe, — o kielichu nagim, tępo- i odstająco-ząbkowym, — koronie skórzastej, z łatkami z obu stron kosmatemi i zaokrąglonemi, dłuższej od kielicha; jagoda prawie-kulista, żółta, małemu jabłuszku podobna. — Bardzo częsty; w Indyach wschodnich i na wyspach sąsiednich; kwitnie w porze deszczowej. — Korzenia używają na nudności, a owoców na wymioty; także i do odurzania ryb w rybactwie. — (*Gardenia spinosa* LIN.).

GAT. 2. *G. długokwiatowy* (R. longiflora LAM.). — Krzew również ciernisty; ale z gałęziami obłemi; cierniami zaledwie dłuższymi od ogonków, naprzeciwległymi i poodginanymi; o liściach naprzeciwległych, lancetowato-wydłużonych lub zaostromo-eliptycznych, krótkoogonkowych, całkiem nagich, — z przylistkami krótkimi i ciernisto-ostrymi; o podbaldaszkach końcowych i kątowych, niewielkowiowych, nieco dłuższych od liści; o kwiatach 1½" długich, białych, — z kielichem o łatkach półksiężycowatych, — a koronach z rurką długą i cieniuchną, w kraju odstających; o jagodach zaś wielkości wiśni, żółtych. — Zwyczajny w Indyach wschodnich; kwitnie w jesieni. —

Dostarcza kory, sadawanąj przez tamiecznych w zimnicach.— (*Gardenia multiflora* Willd.)

RODZAJ 1087. *Præpysallu* (*Gardenia* ELLIS.).— Kielich rurką jajową i gładką lub żeberkowaną zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym, ząbkowanym, szczępnym albo dzielnym. Korona lójkowata lub też tacowata; z rurką znacznie dłuższą od kielicha; gardzielią nagą; a kraju 5—9dzielnego łatkami w przedkwitnieniu skręconemi, a później roztwartemi. Główek 5—9, równowążkich, osadzonych w gardzieli, bez nitek, prawie wystających. Jajnik przez zniknięcie ku osi swych 2 do 5ciu przegród— 1komorowy, wielożalążkowy; zalążki poziome, na łożyskach uciepionych u przegród; szyjka pojedyncza; znamię maczugowate, 2-zębne lub wrębne w 2 łateczki ogrubnie i wzniesione. Jagoda mięsista, uwieńczona krajem kielicha, wewnątrz pergaminowata lub pestkowata, niezupełnie 4—5-komorowa. Nasiona mnogie, drobniałuchne, utopione w łożyskach bocznych i mięsistych. Zarodek prosty, w osi białka mięsistego; z listniami listkowatymi; a rostkłem błędnym.

GAT. 1. *P. sutu* (*G. florida* LIN.).— Krzew albo drzewko bezbronne, 6' dorastające, z licznymi gałęziami nagimi: w którym— liście naprzeciwległe albo niekiedy i potrójne, prawie-bezogonkowe, eliptyczne, w obu końcach zaostrome, (4" i 2"), prawie-skórzaste, lśnāco- i ciemno-zielone, całkiem nagie,— o przylistkach tępo-jajowatych; kwiaty do 2" w średnicy, białe a później żółtawe, nader miło- i mocno-wonne, pojedyncze i naprzeciwległe w kątach liści najwyższych, bezazyfukowe,— z kielichem o 5 do 9 łatkach wzniesionych i lancetowato-szydelkowatych, równych rurce korony— tacowatęj i także o 5 do 9 łatkach skórzastych

jajowato-okrągławych; jagoda wielkości jaja gołębiego, podłużnie-wartółkowata, 5 — 6żeberkowa, pomarańczowa, w podstawie 5- lub 6- a wierzchołku 1-komorowa. — Ojczyzną jego są Chiny, zkad rozpostarł się jako zdzi-
 czały po całej Azji południowej, a u nas uprawny — i to często z kwiatem pełnym — liczy się do najulubień-
 szych; dziki kwitnie prawie cały rok, a u nas od lipca do października. — Chińczycy leczą jagodami chłodzą-
 cemi gorączki, suchoty, trudne moczenie, choroby oczne i wyrzutowe; sokiem zaś pomarańczowym, barwią jed-
 wab podobnie.

Toż samo należy rozumieć, o

GAT. 2. *P. korzeniącym się* (*G. radicans* THUNB.): różniącym się jedynie — łodygami korzeniącymi się; liśćmi lancetowatymi, o pól mniejszymi; oraz łatkami korony nieco-podłużnymi: — pocho-
 dzącym z Japonii, a uprawianym sąrowno z pierwszemu: — oraz o

GAT. 3. *P. wielkokwiatowym* (*G. grandiflora* LOUR.): — drzewku średniej wielkości, którego — gałęzie odstające i skrócone, bezbronne; liście ogonkowe, lancetowate, lśnące; kwiaty wielkie, białe, również pojedyncze w kątach lub na wierzchołkach, mocno-wonne, — z kie-
 lehem 6wągłym, o łatkach sierpowato-podługianych; a koronie ta-
 cówatej 6wągłej; jagoda zaś podłużna, 6kątna, tyleż-żeberkowa, z obu końców zastrzona, 1komorowa, żółta, z miążdżem czerwonym: — rosnącym po nad rzekami w Kochinchinie, i również wsięcznie-
 kwitnącym.

GAT. 4. *P. żywiczny* (*G. gummifera* LIN. fil.). — Krzew 6sto-
 powy, bezbranny; z papkami żywicznymi; z liśćmi podługnymi, tępo-
 kończystymi, czasem podobno szorstkawymi; kwiatami bezogonko-
 wymi, prawie-wierzchołkowymi, pojedynczymi, postaci i wielkości
 jak w *sutym*, tylko z rurką korony prawie-nitkowatą i dłuższą; ja-
 godą suchą, gładką, 2—4komorową; a nasionami mocno-przyplasz-
 czonemi. — Rośnie na Cejlonie i Koromandelu. — Tak z liści jako
 i z kory wypaca się ścinająca się na powietrzu żywica, bardzo zbli-
 żona do *Elemi*; dlatego też tokową, pożytywano za pochodzącą
 w części od tej rośliny. — (*G. inermis* DRREA)

Podobnej żywicy, dostarczają także:

GAT. 5. *P. drzewny* (G. arborea Roxb.): drzewko bezbronne; odznaczające się — liśćmi poronnymi, jajowato-podłużnymi; kwiatami zwykle po 3 bez szypulek na końcu odnóg łodygi, — o kraju korony 5dzielny; a jagodą pestczakowatą, gładką, — z pestką 4- lub 5-luszczykową; — oraz

GAT. 6. *P. lśnący* (G. lucida Roxb.): drzewko bezbronne; odmienne — przez liście podłużne, mocno-lśnące, z nerwami bocznymi równoległymi, a przylistkami zrosłymi w obrączkę; kwiaty prawie-koncowe, pojedyncze, krótkoszypuleczkowe, — o kielichu szdłowato-5zębnym, 3 razy krótszym od korony; a jagodą pestczakowatą, z pestką 2luszczynową: — oba rosnące w Indjach wschodnich.

RODZAJ 1088. *Nastuga* (Genipa BLUM.). —

Kielich rurką swą jajowatą i gładką zrosły z jajnikiem; z krajem rurkowatym, uciętym lub prawie-ząbkowanym. Korona tacowata; z rurką ledwie że nie dłuższą od kielicha; z gardzielą gładką i nagą; a kraju 5—6dzielnego łatkami jajowatymi, zaostrozonymi i dłuższymi od samejże rurki. Główek 5—6, równoważkich, wystających, beznitkowych, osadzonych w gardzieli. Jajnik 2komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki dwuwrotne, na łożyskach przyrosłych z obu stron do przegrody; szyjka pojedyncza; znamię całkowite, tępe i maczułkowate. Jagoda z obu końców zcieńczona, uwieńczona krajem kielicha, korowata, miążdżysta. Nasiona mnogie, utopione w miążdżu. Zarodek ukośny, w białku chrząstkowatym; o listniach listkowatych; a rostkowi błędnym.

GAT. 1. *N. amerykańska* (G. americana LIN.). —

Dość znaczne drzewo: z korą popielatą i pomarszczoną, a gałązkami okręgowymi; z liśćmi prawie-bezogonkowymi, poskupianymi w końcach odnóg, podłużnie-lancetowatymi, (1' i 3"), całkiem nagimi, — o przylistkach pojedynczych, jajowatych i kończystych; z szypułkami kątowymi, widlastodzielnie-podbaldaszkowatymi; z kwia-

tami mocnej woni goździkowych, do 1 1/2" w średnicy, białymi a potem żółtawymi; a jagodą wielkości pomarańczy, biało-zieloną, miętko-włosistą, — zobowocnią mięsistą, śródownią kwaskowatą, a sokiem w niej czarno-fioletowym. — Dość pospolita w Ameryce południowej i Indyach zachodnich; kwitnie od kwietnia do lipca. — Smaczne, wonne i orzeźwiające jej owoce, zalecają w ogólności jako środek chłodzący, a zwłaszcza w biegunkach żółciowych i na obkładanie wrzodów: prócz tego tamedzni Indianie, używają soku niedospiałych owoców do barwienia skóry wytrzymującego do 14 dni, już to w celu upiększenia u kobiet, już w celu uwydatnienia rysów twarzy u mężczyzn w czasie wojny; z dojrziałych zaś, wyrabiają właściwy rodzaj wina wonnego. — (*Gardenia Genipa* Sw.).

Tak samo, każdej w swój ojczyźnie, używają:

Gat. 2. *N. podługolistnej* (*G. oblongifolia* R. et P.): różniąc się — liśćmi podługnie-jajowatymi, tępymi, z wierzchu lśnącymi, spodem na nerwach omszonymi, w brzegu podwiniętymi; kwiatami połączonymi w grona końcowe, białymi a później żółknącymi; oraz jagodą wielkości brzoskwini; — pospolitej w Peru i Gwajakwil: — i

Gat. 3. *N. pigwowatej* (*G. Merianae* Rich.): nacechowanej — szorstkością wszystkich części aż do owocu; liśćmi podługnie-przewrotnie-jajowatymi; kwiatami skupionymi w wierzchołku; a owocem jak najkosmatszym i kulistym, wielkości jaja indyjskiego, z początku zielonym później żółtym, smaku i woni pigw: — zwykłej w Kajennie i Surynamie: — których to dwóch ostatnich owoce, należą do największych łakoci miejscowych. — (*Duroja eriopila* Lx.).

RODZAJ 1089. *Cudonęta* (*Mussaenda* Lx.). — Kielich rurką podługnie-wartółkowatą zrosły z jajnikiem; z kraju 4dzielonego i odpadającego z czasem — łatkami wzniesionemi, ostremi, — z których bardzo często jedna zewnętrzna przeobraża się w wyrostek jakby liść płatkowaty, ogonkowy, wielki, żyłasty i ubar-

wiony. Korony lójkowatej gardziel' kosmata, a kraj 5dzielny. Główek 5, beznitkowych, osadzonych w samej gardzieli rurki, równowazkich i zamkniętych lub też nieco wystających. Jajnik 2komorowy; zalążki w komorach liczne, poziome i wywrócone, osadzone na łóżykach uczepionych trzoneczkowato z obu stron w środku przegrody i odwinięto-2łatkowych. Jagoda kulista, w szczycie naga, 2komorowa. Nasiona mnogie, drobne, soczewkowato-ściśnione; chropawe. Zarodek malénki, w podstawie białka zbito-mięsistego; o rostk dośrodkowym, zbliżonym do znaczka.

GAT. 1. *C. rzęsisia* (M. frondosa LIN.).— Drzewko 15' wysokie: o gałęziach krętych, rdzeniastych, a młodszych omszonych i 4ściennych,— korze zaś na pniu szarą a na konarach ciwą. Liście naprzeciwległe, czasem potrójne lub poczwórne, średnio-ogonkowe, jajowate, zaostrome, nagie, z wierzchu mniej a spodem mocniej omszone lub niekiedy prawie-kosmate; z przylistkami szydłowatymi, po 2 z każdej strony. Kwiaty w podbaldaszkach końcowych i wierzchowatych, z szypułkami omszonymi, a przysadkami i przysadeczkami malénkimi; z kielichem krótkim, zaledwie na $\frac{1}{3}$ " długo-i szydłowato-łateczkowym, z wyjątkiem— piątą tylną ogonkową i podobną liściom, lecz białą z zielonymi nerwami, jajowatą, zaostromą, błoniastą, omszoną, do 4" długą i przyjemną woni; z koroną bezwonną 1 $\frac{1}{2}$ -calową, prawie-tacową,— o rurce wysmukłej, zielonawo-białej i włosistej,— a łatkach mocno odstających, jajowato-zaokrąglonych, sztyletowatych w końcu, od zewnątrz białych, wewnątrz pąsowych, a w brzegu białych i żółtawych. Owoce podługnie-gruszkowate, żółto-zielone, mniejsze od oliwek, lekko-włoskowane; a

nasiona czarne.— Rośnie w Indjach wschodnich, na Cejlonie i Jawie, kwitnie prawie ciągle.— Korzeń poczytują tameczni za lek rozpuszczający i wyprowadzający wozgrzę, używając go najwięcej w chorobach oczów, a soku liści na plamy rogówki; w Kochinchinie znów kwiatami leczą kaszle, dychawicę, nabrzęknięcia i puchlinne wodne choroby skórne. Ciekawa to jest roślina swym wyrostkiem płatkowatym z kielicha, który dla swój oryginalności i woni balsamicznej, ceniony bywa nadzwyczaj; myją się jego naparem kobiety, wkładają między suknie i bieliznę, lub uciętą z nim gałązkę trzymają w mieszkaniach.

Podobne ma także zastosowanie i

GAT. 2. *C. gładka* (M. glabra Vahl.): wéjżżenia i budowy poprzedzającą, — lecz cała naga lub prawie-naga aż do wyrostka kielichowego, który przy tém jest 3 razy większy, tęszszy, tępy i nieco sbiegający po ogonku; z kielichami i przysadkami dużo mniejszymi lecz szerszymi; koronami pomarańczowemi, na 1" długimi, o łatkach lancetowatych:— zwykła po saroślach wilgotnych w Indjach wschodnich, i również ciągle kwitnąca.

GAT. 3. *C. kosmata* (M. Landia Poir.).— Drzewo średnie, całe kosmate; którego — liście jajowate, zaostrome, (8" i 4"), z obu stron omszono-kosmate, na 1 1/2 calowych i obłych ogonkach, — z przylistkami dolegającymi, wklęsłymi, rozszczepanymi, bialo- i tego-włosistymi; podbaldaszk 3dzielne w odnózki 3—5kwiatowe, — o przysadkach równowazkich i zaostzonych, a szypuleczkach 1/2 calowych; kwiaty do 1 1/2" długie, także kosmate, z łatkami kielicha zaledwie-nierównemi i 2 razy krótszemi od rurki korony, — z tamiz korony odstającemi i kończystemi; — z główkami w środku rurki, — z szyszką równą rurce korony i także kosmatą a grubą, — a znaniemieniem mięsistém i szkarłatna-

wém; jagoda prawie-sucha, podłużnie-jajowa, zaostrosz. — *Rośnie na wyspie Śgo Maurycego.* — Kora z niej żółta, używana od miejscowych przeciw zimnicom, zwaną też tam bywa *Chiną krajową* — *China v. Quinquina indigena*; którą sprowadzaną dawniej do Europy, mianowano *korą Belahé* lub *Bela-ayé* — *Cortex Belahé v. Bela-ayé.* — (*Landia lappacea DOMB.*).

Téjże samej kory, dostarcza także i

Gat. 4. C. Stadmannia (*M. Stadmanni MICH.*): różniąca się od poprzedzającej, jedynie — wzrostem niższym; liśćmi jajowatymi, krótkokończystymi i tylko na nerwach omszonymi, a — obok lekkiego omszenia wszystkich innych części — kielichami tylko 6 razy krótszymi od rurki korony na $1\frac{1}{2}$ " dłużej: — rosnąca wraz z tą. — (*M. Landia Sm.*).

RODZINA CLXIII.

Przewiertniowate (*Caprifoliaceae DEC.*).

Kwiaty obupłciowe, umiarowe lub prawie-nieumiarowe; na końcach łodygi albo gałęzi, lub też w kątach liści; już pojedyncze, już parzyste i to często zrosłe, już liczne w kupkach, już w główkach z okrywami, już krótko-kłosowe, już okręgowe, już wreszcie jakby w okółkach, a najczęściej w podbaldaszkach końcowych złożonych, — a wtedy skrajne płonne i niby-promieniwate a rozszээрzone; z szypułeczkami 1—2przysadkowemi. — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; w kraju 5wrębny lub 5zębny, trwały lub odpadający. — Korona rurkowata lub lójkowata, a rzadko kółkowa; z krajem 5wrębnym w łatki równe i umiarowe, albol i téż nierówne i prawie-zięjące, z przedkwitnieniem dachówko-

watom.— Pręciki osadzone w rurce korony, w liczbie
 odpowiedniej jej łatkom i naprzemianległe z niemi,
 rzadko przez brak jednego mniej liczne, wystające lub
 zamknięte. Nitki nitkowate, lub w razie czterech dwu-
 silne. Główki wewnętrzne, 2woreczkowe, podłuż-
 nie-równoważkie, nagle, ruchome, otwierające się w po-
 dłuż.— Jajnik 2—5komorowy, w szczycie bąc nagi
 i lekko wybiegły, bąc krążkiem mięsistym uwieńczony.
 Zalążki w komorach już pojedyncze w kącie wewnętr-
 znym, już liczne i 2szeregowe, w razie zaś kilku komor
 — w jednej pojedyncze i płodne, a w reszcie liczne i
 płonne,— bardzo zaś rzadko we wszystkich po kilka
 lub też wszystkie upłodnione; zawsze jednak wiszące,
 przy koronie kółkowej wywrócone ku zewnątrz, a przy
 rurkowej ku wewnątrz. Szyjka końcowa, bąc nitkowa-
 ta, pojedyncza i wystająca albo zamknięta, ze znamie-
 niem prawie-głoweczkowem i całkiem albo króciuchno-
 wrębnem,— bąc króciuchna albo prawie-żadna, ze zna-
 mionami 3—5, bezszykowemi i tępemi lub też zaostro-
 nemi.— Owoc jagodowaty, w wierzchołku uwieńczony
 krajem kielicha albo nagi, miążdżysto-soczysty lub skó-
 rzasty; suchy— już wielokomorowy, już przez zniknięcie
 przegród 1komorowy, z komorami 1—wielonasionowe-
 mi, już tylko o 1 komorze 1nasionowej płodnej, a resz-
 cie wielonasionowych ale płonnych. Nasiona wywróco-
 ne; ze skórą korowatą, twardą lub też kostną; a szew-
 kiem grzbietowym albo przodkowym. Zarodek w osi
 białka mięsistego i mniej więcej tęgiego, prostoległy,
 różnej długości; listnie półobłe, albowi też równoważkie;
 a rostek górny i zbliżony do znaczka.— *Podkrzewy*
albo krzewy często wijące, a rzadko ziola trwałe; z ga-
łęziami oblami, węglowatemi; z sokiem wodnistym a rdze-

niem niekiedy nader obwitym; z liśćmi naprzeciwległymi, często bezogonkowymi i czasem zrosłymi, a zwykle—ogonkowymi, prostymi, całobrzegimi lub różnie wcinanymi; bez przylistków, albo w ich miejsce z przyrosteczkami rzęświatymi lub gruczołowatymi.

PLEMIĘ 1.

Wiciokrzewowe (Lonicereae R. BRWN.).

Korona rurkowata, z krajem umiarowym lub też nieumiarowym. Szyjka nitkowata. Nasion szewek zewnętrznych.

RODZAJ 1090. *Zimowit* (Linnaea Gron.). — Kielich rurką jajowo-kulistawą zrosły z jajnikiem; z kraju 5dzielnego łatkami lancetowato-szydełkowatymi, odpadającymi. Korona wartelkowata, prawie - dzwonkowata, o kraju prawie-równe blateczkowym. Pręcików 4, osadzonych w rurce korony blisko jej podstawy, dwusilnych i zamkniętych. Jajnik dolny, 3komorowy; komory 2 wielozalążkowe i płonne, a 1 płodna i 1 zalążkowa; zalążki uwieszone w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; znamię główkowato-kulistawe. Jagoda w końcu naga, jajowo-kulistawa, nierównoboczna, skórzasta, 3komorowa; komory 2 mniejsze i płonne, a 1 większa płodna i 1 nasionowa. Nasiono wywrócone.

GAT. 1. *Z. północny* lub *pospolity* (L. borealis LIN.). — Małeńki podkrzewek, jedyny dotąd w tym rodzaju: zawszezielony, rozkładający się po siemi licznymi do w pół zdrzewiałymi i korzeniopustniami—łodyżkami nitkowatymi, ciso-czerwonawymi, od 6—18" wydłużonemi, rozgałęziającymi się naprzemianlegle w od-

nóżki krótko-włosiste, podnoszące się w wiérzchołkach na 1—2" jako liścionośne i znów pokładające się, już jako kwiatonośne. Na tych ma — listki naprzeciwległe, króciuchno- i włosisto-ogoneczkowe, zaledwie na $\frac{1}{2}$ " długie i mało co węższe, jajkowate lub nieco-okrągławe, w wiérzchołku zaokrąglono-tępe, z obu stron z 2 karbkami w brzegu, na obu powierzchniach zrzadkawłosiste, nieco-skórkowate i blade-zielone. Szypułkę 1ę na końcu każdej gałązki, do 3" wzniesioną, nitkowatą, omszoną a pomiędzy tém pokrytą włosami gruczołonośnymi, w końcu rozszczepianą w 2 szypuleczki $\frac{1}{4}$ calowe podobne jęj, lecz nieco-zwisłe; na rozwidleniu z 2ma przysadeczkami równoważko-lancetowatymi, a drugimi 2ma na końcu każdej szypuleczki jeszcze'mniejszych; tuż zaś pod kwiatkiem jeszcze o 4ch ułożonych jakby w okrywkę, z których 2 mniejsze nieco-zaostrzone i wolne, a drugie 2 większe, eliptyczne i wklęsłe, zrosłe z rurką kielicha i wraz z nią rozrastające się. Kwiatki ledwie $\frac{1}{3}$ " lub $\frac{1}{2}$ " długie, białe i różowe, wewnątrz czerwono-kropeczkowane, zwisłe, nocą najmocniej wonne; z kielichem bezgruczołkowo-omszonym, króciuchnym; z koroną dzwoneczkowatą, umiarową, o łateczkach okrągławych; z pręcikami wszystkimi krótszymi niż korona i niż — słuppek uwieńczony znamieniem Skatném. Jagdódkę ma-lénką, kulistawą, początkowo 3komorową, z 4—5 zalążkami w komorze; a po dojrzaniu tylko 1komorową i 1nasionową; wreszcie nasionko pudłuznie-jajkowe i nieco ukośne. — Jawi się i to rzadko (jakby odpowiedzieć chciał rzadkości geniuszu człowieka którego nazwę nosi), pomiędzy mchami w lasach cienistych, w miejscach płonnych i kamiénistych — w Europie umiarkowanej; ale za to dość często w rodzinnej onegoż siemi

i na całej północy Europy, Azji i Ameryki; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Współkrajowcy jego, Szwedzi i Norwerdyczcy, używają ziela jako rozcieńczającego i wzbudzającego poty, oraz pędzącego mocz; najczęściej w cierpieniach goścowo-dnawych, w których potrafił sobie zjednać nader wielką wziętość.

RODZAJ 1091. Śnięgulec (*Symphoricarpos* DILL.). — Kielich rurką kulistą zrosły z jajnikiem; o kraju 4 — 5-zębny, trwałym. Korona léjkowata, z kraju 4—5-lateczkowego, łatkami prawie-równymi i tępymi. Pręcików 4—5, osadzonych w rurce korony, tuż pod gardzielą, zamkniętych w niej i równych sobie. Jajnik 4komorowy; komory 2 wielozalążkowe płonne, a 2 płodne i 1zalążkowe; zalążki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię przygnieciono-główeczkowate, całkowite. Jagoda kulistawa, soczysta, uwieńczona krajem kielicha, 4komorowa; komory 2 nitkowate i czcze, a 2 naprzeciwniegle 1nasionowe. Nasiona wywrócone, kostne.

GAT. 1. *S. pospolity* (*S. vulgaris* MICH.). — Krzew około 4' wysoki, mocno-krzaczysty, naprzeciwniegle i wzniesiono rozgałęziony w odnogi cienkie, obłe, cise i miękkowłose; z liśćmi naprzeciwnieglými, bardzo-krótkoogonkowymi, gęstymi, jajowatymi, tępymi i wgniecionymi w wierzchołku lub krótko-kończystymi, ($1\frac{1}{2}$ " i 1"), całobrzegimi, z wierzchu nagimi i ciemno-zielonymi, a spodem szarawymi i miętko-włosistymi; z gronkami prawie-bezszyplkowymi w kątach liści, z główkowato poskupianych kwiatków — drobniałnych, białawych lub różowawych i żółtych, prawie pokrytych liśćmi, każdy o 2 przysadeczkach maléńkich; z jagódkami wielkości siemienia, czerwonymi, przetrzymującami

zimę.— Bardzo zwyczajny w Ameryce północnej dziki, zwłaszcza w Karolinie, Wirginii i Pensylwanii, a w Europie po ogrodach; kwitnie od sierpnia do października.— W ojczyźnie *wierzchołki i korzeń Śniegulca*— *stipites et radix Symphoricarpi*, zadają często w zimnicach; z których, ostatni ma być dużo skuteczniejszym.— (*Lonicera symphoricarpa* LIN.).

GAT. 2. *Ś. groniasty* (*S. racemosus* MICHX.): różniący się zaledwie— kwiatkami w gronkach końcowych i przerywanych, różowymi, wewnątrz korony brodatymi; oras jagódkami wielkości porzeczek śnieżno-białymi, poskupianemi prawie w kupki, również zimującym— porastający urwiska skał w Kanadzie i nad wodospadem Niagary, a zarazem i po naszych ogrodach bardzo pospolity;— podobnież używanym bywa.

RODZAJ 1092. *Zadrzewnia* (*Diervilla* TOURN.).— Kielich zrosły z jajnikiem rurką swą podłużną i zwężoną w końcu jakby w szyję; z krajem 5wrębnym w łateczki równoważko-szydełkowate, odpadające. Korony léjkowatej— kraj 5wrębny, lekko roztwarty, o łateczkach prawie-równych i ostrawych. Pręcików 5, osadzonych w rurce, cokolwiek wystających. Jajnik 2komorowy, z krążkiem górnym i mięsistym, wypełniającym szyję kielicha; komory wielozalążkowe; zalążki z obu stron przegrody w 2 szeregach wiszące, wywrócone; szyjka nieco-wystająca; a znamię główeczkowate i całkie. Jagoda skórzasta, sucha, podłużna, zaostzona, w wierzchołku naga, 2komorowa i wielonasionowa. Nasiona w 2 szeregach wiszące, jajowe.

GAT. 1. *Z. kanadyjska* (*D. canadensis* WILLD.).— Krzew na 4 stopy wzniesiony, z gałęziami licznymi, cisemi, za młodu przez podłużne listewki prawie-4ściennymi,— a gałązeczkami 4ściennymi i czarniawo-czerwonymi: którego— liście naprzeciwległe, bardzo krótko-

ogonkowe, jajowate, tępe, ($2\frac{1}{2}$, "i $1\frac{1}{2}$ "), nieco w końcu wybiegłe, tamże i w podstawie całobrzegie, a środkiem nierówno- i tępo-piłkowane, wraz z ogonkami całkiem nagie; kwiatków w kątach górnych po 1—3 na szypułce przeszło $\frac{1}{2}$ calowej, brudno-żółtych; każdy o 1—2 przysadeczkach lancetowato-szydełkowatych, — o kielichu nieco-ukośnym, podłużnie-jajowym, długoszym, szydełkowato-lateczkowym i prawie-równym — koronie $\frac{1}{2}$ cala długiej, z lateczką dółną nieco-szerszą i brodatą, a 2ma jej naprzeciwległemi często rdzawemi, — o pręcikach krótkowłosych i zrosłych z prawie równą im koroną, niemal w całej długości, — a szyjce także włosistej i dłuższej od pręcików; owoce zaś podłużne i zaostrome, — a nasiona drobniuchne, ostrawe w dotknięciu. — Porasta góry od Kanady aż do Karoliny, oraz często sadzona po ogrodach u nas, a nawet i na wpół zdziczała; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Miejscami używanymi bywają w Europie *wierzcholki Zadrzewni* — *stipites Diervillae*, jako czyszczące krew i mocno-pędzące mocz; w Stanach zjednoczonych zaś, leczą nimi kilawki i kilę. — (*Lonicera Diervilla* LIN.).

RODZAJ 1093. *Wiciokrzew* (*Lonicera* DESF.). — Kielich rurką jajową lub kulistawą zrosły a jajnikiem; z krajem krótkim, 5zębnym, trwałym lub odpadającym. Korona rurkowata, dzwonkowata albo lej-kowata; o rurce równej lub też w podstawie garbatęj; a kraju 5wrębnym, umiarowym albo zięjącym. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających lub zamkniętych. Jajnik 3- lub 2-komorowy; komory wielozalążkowe; zalążki wiszące w kącie środkowym, wywrócone; szyjka nitkowata; znamię główkowate. Jagoda mięsista, 3-

komorowa, często przez zniknięcie przegród 1 komorowa, kilkonasionowa. Nasiona skorupiate, wywrócone.

GAT. 1. *W. Suchodrzew* (L. *Xylosteum* LIN.), także *Smrodzina*, *Symalza* lub *Wisienka* od ludu mieniony.— Krzew 8' dorastający, wzniesiony: z gałęziami ławnymi, oblami, szaro-cisemi, nagiemi, — tylko z młodu omszonymi: z liśćmi naprzeciwległymi, krótkoogonkowymi, jajowatymi, tępymi albo zaostrzonymi, (2" i 1 1/4"), całobrzegimi, z wierzchu brudno-zielonymi a spodem bledszymi, z obu stron wraz z ogonkami i szypułkami—miękkowłosistymi: z kwiatami parzystymi, na szypułkach kątowno-naprzeciwległych krótszych od liści a prawie równych kwiatom, przeszło na 1/4" długimi, białawo-żółtawymi, z obu stron miękkowłosymi i podpartymi od 2 przysadeczków prawie-szydlowatych i kosmatych; o kielichu omszonym; korony rurce 3 razy krótszej niż kraj i rozszerzonej w podstawie jakby wólowato, a kraju 2wargowym, — z wargą górną wzniesioną, o 4 łateczkach krótkich i poodwijanych, — dółną zaś mocno odgiętą, równowazko-wydłużoną i tępą; o pręcikach i słupku omszonych: z jagodami kulistymi, zrosłymi w podstawach, cisawo-czerwonawymi, rzadko białawymi, żółtymi lub czerwonymi, wielkości pieprzu.— Pospolity po zaroślach i lasach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu.— *Jagody Suchodrzewa*—*baccaae Xylostei*, mocno przeczyszczające i pędzące mocz, używano dawniej niemało w różnych cierpieniach.

Też same skutki lékarские, sprawiają także jagody

GAT. 2. *W. tartarskiego* (L. *tatarica* LIN.), podobnegoż lecz dużo wyższego krzewu całkiem nagiego: którego— liście sercowato-jajowate, całobrzegie, zaledwie niekiedy zaostrzone; szypułki krót-

sze od liści; kwiaty różnie-różowe aż do białawych, w podstawie rurki garbate; jagódki czarne, za młodu odosobnione a później zrosłe podstawami, lub przez zronienie tylko jedna: — rosnącego dziko w Tartarii i u nas wszędzie po ogrodach: — oraz

GAT. 3. *W. alpejskiego* (L. *alpigena* LIN.): również krzewu, ale zbyt wzniesionego: — z liśćmi jajowato-lancetowatymi, zaostrozynymi, nagimi lub omszonymi, bardzo krótkoogonkowymi, zaledwie zabezpieczanymi; szypułkami o pół krótszemi od liści; z kwiatkami w podstawie garbatymi, zielonawo-cisawo-czerwonymi; a jagódkami zrosłemi w jedną czerwoną, z 2 kropkami czarniawemi w końcu: — porastającego niższe Alpy, w Europie środkowej i południowej; — którego owoce, nawet wymioty sprawiają. — (*Caprifolium alpinum* LAM.).

GAT. 4. *W. Przewiercień* (L. *Caprifolium* LIN.), w starych zielnikach *Gdula mniejsza*, a zwykle *Róża jerychońska*. — Krzew wijący się swemi cienkimi, oblęmi, do 16' długimi, z młodu tylko omszono-kosmatemi a z czasem nagimi gałęziami. Liście jego są opadające, naprzeciwległe, bardzokrótko- albo bezogonkowe, ku dołowi malejące, ku górze coraz mocniej zrosłe podstawami — tak iż najwyższe prawie jeden przerosły tworzą, jajowate lub przewrotnie-jajowate, ku podstawie zwężone, w wierzchołku tępo-zaokrąglone lub cokolwiek kończyste, z wierzchu lśnące i ciemno-zielone, spodem modrawo-zielone, a całe nagie; w pewnej tylko odmianie wygryziono-wcinane. Kwiatów po 6 w okręgu, lub jakby główce okółkowatej na końcu każdego pędu, oraz często jeszcze 1 lub 2 podobne po za liśćmi następnymi, — bezszypułczkowych, odstających, do 1 1/2" długich, wieczorem nadzwyczaj przyjemnie pachnących, czerwonych lub białawych, później zawsze żółkniejących; o kielichu malénkim i tępo-ząbkowym; koronie długo- i wązko-rurkowej, pod gardzielą nieco-rozszerzającej się i lekko-łękowatej, — w kraju ziejącej, z wargą górną wzniesiono-odwiniętą i 4łateczkową, a dolną

równowazko-lancetowatą, tępą i odgiętą; pręcikach zaś i słupku równych koronie. Jagódki jajowe, czerwone i oszronione.— Rośnie dziko po miejscach mocno wystawionych na słońce i pagórkowatych, w zaroślach całej Europy południowej, zdziczała nawet i w środkowej, a chodowana wszędzie — jako nader ulubiona na pokrycie murów i różnych schronień rozrywkowych po ogrodach; kwitnie w maju i czerwcu.— Dawniej, zadawali lekarze *wiérzchołki, liście, kwiaty i jagody Przewiertnia włoskiego*— *stipites, folia, flores et baccae Caprifolii italici*: dzisiaj zaledwie jeszcze miejscami używają jój kwiaty kléiste, w bólach gardła, nieżytach i cierpieniach ocznych; jagody zachwalają jako rozpuszczające i tak mocno pędzące moczu, iż z ich nadużycia krwawe moczenie powstać może; łodygi na oczyszczenie krwi w wyrzutach skórnych; liście wreszcie w zbyt dolegliwych bólach porodowych, a zewnętrznie do płókania gardła oraz na wrzody i rany.— (*Caprifolium hortense* LAM.).

Zupełnie też samo rozumieć należy, o

GAT. 5. *W. wonnym* (L. *Periclymenum* LAM.), także *Różę jerychońską* i *Przewiertniem*, a przytém *Powojem wonnym* lub *kozim* mianowanym: różniącym się jedynie— liśćmi nigdy niezrosłymi z sobą, lecz krótkoogonkowymi, prawie-eliptycznymi, do $3\frac{1}{2}$ długimi, zwykle omszonymi,— z 2 podkwietnymi prawie jak przysadkowatymi i nieco odległymi od ukwitnienia, które przez to zdaje się być szypulkowém; począwszy od téj pary listków wszystkiemi częściami należącemi do kwiatów— gruczołkowato-włosistemi; jagódkami zaś przewrotnie-jajowemi i ciemno-czerwonemi:— rosnącym już dziko w Europie umiarkowanej, a po naszych ogrodach z równie upodobaniem chodowanym:— (*Lonicera germanica* DIETR.):— jako też i o

GAT. 6. *W. chińskim* (L. *chinensis* WATS.): odmiennym— gałęziami młodemi oraz kwiatonośnemi kosmato-szorstkawemi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, ostrymi, ($1\frac{1}{2}$ '' i $\frac{3}{4}$ ''), ku wiérzchołkom

małymi, a wierzchu ciemno-zielonymi a spodem bledszymi i omszonymi na nerwach; kwiatami włosistymi, mocniej, czerwonymi od zewnątrz a wewnątrz białawo-żółtawymi, w główce końcowej na szypułkach równych ogonkom, a w kątach 2 listków przysadkowych bez szypulek, na $\frac{3}{4}$ " długimi, z rurką dużo dłuższą niż kraj; wreszcie jagódkami odoobnionymi, kulistawymi, także czerwonymi:— pospolitym w Indjach wschodnich, w Kochinchinie, Chinach i Japonii; kwitnącym od kwietnia do listopada:— zwykłym leku chińskim.— (Lonicera japonica THUMB.).

RODZAJ 1094. *Trójpest* (*Triosteum* LIN.).

— Kielich rurką jajową, zrosły z jajnikiem; z krajem 5dzielny w łatki równowazko-lancetowate, listkowate i trwałe. Korona nieco dłuższa od kielicha, rurkowata; o rurce garbatą w podstawie; a kraju prawie-równowazkowym, tępym. Pręcików 5, osadzonych w rurce korony, zamkniętych, równych sobie. Jajnik 3- a bardzo rzadko 5-komorowy; komory 1załatkowe; załatki wiszące u szczytu kąta środkowego, wywrócone; szyjka zamknięta; znamię podłużnie-zgrubłe, całkowite. Jagoda skórzasta, jajowo-3graniasta, uwieńczona krajem listkowatym kielicha, 3—5-komorowa. Nasion po 1 w komorze, eliptycznych, kostnych, wywróconych.

GAT. 1. *T. przerosły* (*T. perfoliatum* LIN.).— Ziele trwałe: o kłębie grubym, z licznymi korzonkami o grubniami, tęgo-mięsistymi i pokręconymi; łodygach licznych, prawie-zdrzewiałych, pojedynczych, do 3' wysokich, grubych, roweczkowanych, lekko-omyszonych i często zarówno z liśćmi ciemno-czerwonych; liściach rzęśistych od dołu do góry, naprzeciwległych, podłużnych, kończystych, (5" i 1 $\frac{1}{2}$ "), ku końcowi szerszych, środkiem zwężonych i znów rozszerzonymi podstawami po 2 zrosłych z sobą, prawie-nagich lub spodem omszonych a niekiedy i niemal-kutnerowatych, całobrze-

gich lub tylko czasem wcinanych i bez przylistków; kwiatów bezszypulkowych, kątowych, po jednym lub po kilka w okręgach, szkarłatnych, — z kielichem czerwonym, odstającym i rzępowano-lateczkowym, zaledwie krótszym od korony — której łatki uszkowate a rurka garbata przy podstawie; wreszcie jagodzie ciemno-szkarłatnej. — Rośnie w okolicach górskich w Ameryce północnej, a najwięcej w Karolinie i Wirginii; kwitnie w czerwcu. — Używany bywa w ojczyźnie *korzeń Trójpesta* — radix Triostei, jakby ipekakuana fałszywa, na wymioty i przeczyszczenie łagodne; zwłaszcza w zimnicach zachwalany. — (T. majus MICHX.).

Gat. 2. *T. wązkolistny* (T. angustifolium LIN.): różny jedynie — wzrostem dużo mniejszym; łodygą kątą, tęgowłoso-kutnerowatą; liśćmi dłuższymi, węższymi, zaostrozonymi, oraz mniej zrosłymi; a kwiatami pojedynczymi, ogonkowymi i żółtymi: — rosnący i kwitnący wraz z tamtym, — zarówno też używany bywa. — (T. minus MICHX.).

PLEMIE 3.

Bzowe (Sambuceae KUNTH.).

Korona umiarowa, kółkowa, dzwonkowata albo krótkorurkowa. Znamiona 3, bezszypkowe. Nasion szewek wewnątrzległy.

RODZAJ 1095. *Kalina* (Viburnum LIN.). — Kielich rurką jajową zrosły z jajnikiem; o kraju małym, 5wřębnym i trwałym. Korona kółkowa, dzwonkowata lub krótkorurkowata, 5wřębna i rozkwartą. Pręcików 5, osadzonych w rurce, wystających i równych. Jajnik 3komorowy; komory 1zależkowe; zalążki uwieszone w szczycie kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3, tępych i bez szypki. Jagoda jajowa lub kulista, uwieńczona

na krajem kielicha, przez zronienie 1komorowa, 2nasionowa. Nasiono wywrócone; ze skórką skorupkowatą, twardą.

GAT. 1. *K. Hordowina* (V. *Lantana* LIN.).— Krzew do 12' wzniesiony, z korą szaro-cisą; z gałęziami nagie-
mi i gładkimi; z pędami— równie jak ogonki i szypuł-
ki— krésowanymi i otrębiastymi lub zgrzebelkowato-ku-
tnerowatymi, przez zrosłe z sobą pokrywające je włosy
gwiazdkowate. Liście ma naprzeciwległe, ogonkowe,
opadające, jajowate lub nieco-okrągławe, w podstawie
nierówno-sercowate, przytępione w końcu, czasem nieró-
wnopółówkowe i niewyraźnie kątowe, (4" i 3"), dro-
bno- i ostrokończysto-pileczkowane, z wiérzchu zielone i
z rzadka gwiazdkowato-omzone, spodem zaś nerwiste i
gęstokutnerowato-gwiazdkowatowłose— lub nawet prawie
otrębiasto-szarawe; bez żadnych przylistków. Podbalda-
szki płaskie, do 4" w średnicy, bogate, z szypułkami 5-
dalej 4- a wreszcie 2-dzielnymi; czasem jakby-promie-
niejące; z przysadkami równowazko - lancetowatymi; z
kwiatkami szypuleczkowymi, białymi, niezbyt drobnymi,
— o kielichu tępozębnym, — koronie zaokrąglono-lá-
teczkowej, — a główkach żółtych i wystających. Jago-
da jajowa, nieco-ściśniona, z początku czerwona a póź-
niej czarna i mączasta. — Jedna z bardzo pospolitych
po zaroślach Europy południowej, w średniej nawet
dość częsta, a po ogrodach naszych jak najpospolitsza;
kwitnie w maju i czerwcu.— Przed laty, zadawali léka-
rze *jagody* i *liście Kaliny*— *baccæ et folia*
Viburni, zwłaszcza pierwsze— w niezżytach gardła i w
biegunkach jako lekko ściągające, drugie zaś nieco-mo-
cniój; kora wewnętrzna ostra bąbli skórę, stąd młodych
pędów używają czasem na zawłoki u zwierząt; z korze-

ni zaś wyrabiają właściwy rodzaj lepu ptaszniczego.—
(V. tomentosum LAM.).

GAT. 2. *K. zawszezielona* (V. Tinus LIN.).— Krzew zawszezielony, do 10' wysoki, bardzo gałęzisty, z gałęziami czerwono-cisemi i brodawkowanemi, a pędami 4kątными. Liście ma naprzeciwległe, długoogonkowe, skórzaste, podłużnie - jajowate albo eliptyczne, czasem tępe czasem nieco zaostrome, (3" i 1 1/2"), w podstawie lekko zwężone i prawie-równe, w brzegu całkie ale podwinięte i za młodu omszone, już z obu stron nagie i tylko spodem o bródkach włosów w rozszerzeniach, już ciągle omszone,— z ogonkami włosistymi: podbaldaszki nieco-wypukławe, 5—6dzielne, do 3" w średnicy; na nich przysadeczki króciuchne i prawie-równowężkie; kwiaty niewielkie, białe, przed rozkwitnięciem różowawe; jagody czarno-modre, wielkości grochu, kuliste.— Zwykła w Europie południowej, na Wschodzie i w Afryce północnej po miejscach kamiennistych, oraz pospolita po naszych szklarniach; kwitnie od stycznia do kwietnia.— Jagody jej mocno przeczyszczają; dla tego używają ich jeszcze miejscami w puchlinie.

GAT. 3. *K. poapolita* (V. Opulus LIN.).— Krzew a czasem i drzewo do 15' wysokie; o gałęziach szarocisych i gładkich, gałązkach blado-azarych, a pędach zielonych i kręgowanych— wszystkich zaś nagich: liściach częściej szerszych niż długich, 3 1/2" w przecięciu, w podstawie niewyraźnie-sercowatych, zaokrąglonych lub też ostro zwężonych, 3łatowych — w łaty zatokowo-, nierówno-, grubo- i ostrokończysto-ząbkowane,— z wierzchu nagich a spodem omszonych i nieco szarawych; na ogonkach do 1" długich, nagich, tylko w wierzchołku z 4 lub 6ma gruczołami nerkowatymi, dużymi

i wklęsłymi, — o 2 przysadkach szydłowatych w podstawie: podbaldaszkach promieniowatych, strojnych, do 4" w średnicy, płaskich, 5 — 7dzielnych, z przysadeczkami równowazko - szydełkowatymi; z kwiatami-skrajnymi około $\frac{3}{4}$ " w średnicy, rozplaszczonymi, dłużej-szypułeczkowymi, śnieżno-białymi i bezpłciowymi, — a resztą zaledwie $\frac{1}{6}$ " w średnicy, prawie-dzwoneczkowatymi, żółtawo - białymi i obupłciowymi: wreszcie jagodach szkarłatnych, nieco-ściśnionych i eliptycznych. — Pospolita po gajach i zaroślach zwłaszcza téż wilgotnych, w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu. — Dawny-mi czasy przepisywano *korę, liście i jagody Bza wodnego* — cortex, folia et baccae Sambuci aquatici, i to dla tego pod temi nazwami, iż skutki ich téż same co i bzowych. — Po ogrodach naszych zaś, chodowaną bywa odmiana *Kaliny różowej* czyli *Gadki śnieżnej* (V. O. rosaceum HORT.), w której wszystkie kwiatki przybrawszy postać skrajnych sprawiają, iż ukwitnienie przeobraża się na kuliste.

RODZAJ 1096. *Bes* (*Sambucus* TOURN.). — Kielich rurką jajowo - kulistawą zrosły z jajnikiem; z krajem małym i 5wrębnym, z czasem niknącym. Korona kółkowo-słojkowata, 5wrębna. Pręcików 5, równych i osadzonych na rurce korony. Jajnik 3 — 5komorowy; komory 1załączkowe; załączki wiszące ze szczytu kąta wewnętrznego, wywrócone; znamion 3 — 5, bezszyjkowych, tępych. Jagoda prawie-kulista, uwieniczona szczątkiem kraju kielicha, miazdżysta, przez zniknięcie przegród 1komorowa i 3- do 5-nasionowa. Nasiona uwieszone na sznureczkach połączonych w samej osi owocu, podłużnie-i tępo-3graniaste; ze skórką skorupkowatą, twardą.

GAT. 1. *B. czarny* (*S. nigra* Lix.), lub *pospolity*.— Krzew lub niekiedy drzewo 20' dorastające, nadzwyczaj rozłożysto - gałęziste; z korą pnia popękaną; na gałęziach oisawą, o białawo-szarą przyskórni i licznych brodaweczkach rozrzuconych, oraz półksiężycowatych bliznach po opadłych liściach, z nader rozwiniętym, gębczastym i białym rdzeniem; z młodymi zaś pędami zielonymi, rowkowanymi, o 2 lub 3 parach liści, otoczonymi w podstawie trwałymi papiołuskami jajowatymi, z których wewnętrzne prawie - liściaste. Liście jego do 8" długie, naprzeciwległe, ogonkowe, piérzastodzielne w 3 a czasem 3 lub 7 lat różnie-jajowatych, kończystych, ostro- i gęsto-piłkowanych, w podstawie zwykle nierównych, nagich albo tylko na nerwach niewidocznie-włoskowych, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bledszych,— z których pośrednie 3½" długie a 1½" szerokie. Podbaldaszkę z początku wzniesioną, a w owocowaniu zwisłą, do 9" w średnicy, płaską, zbity i sute; z szypułką główną 5- dalej 3- a wreszcie widlasto-dzielną, ciemnoczerwoną w czasie owocowania. Kwiaty poczęści bez a poczęści -szypuleczkowe, białości kości słoniowej a później żółtawe, prawie bez przysadeczków, do ¼" w średnicy; z główkami żółtymi. Jagody jajowo - kuliste, wielkości pieprzu, pępiaste, czarne, a niekiedy zielone białe lub białe i zielono pstre w różnych odmianach chodowanych.— Zwyczajny po zaroślach na miejscach wilgotnych dziki lub zdziczały w całej Europie i Azji północnej, a prócz tego i sadzony; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Znana to bardzo roślina, czasem nie do wytępienia, a mimo tego nader szacowna jako lek od najdawniejszych czasów utrzymujący się ciągle w użyciu. Jéj to kwiaty i jagody brzoze czyli *Bzówki*— flo-

res et baccae Sambuci, zna każdy w domu jako lek podręczny, wzbudzający mocne poty; a liście i korę wewnętrzną Bza— folia et cortex interior Sambuci przepisywali niegdyś sami tylko lekarze. Z wyjątkiem kwiatów, wszystkie części należą do ostro działających, aż do przeczyszczania i wzbudzania wymiotów; dla tego też te najczęściej zadawanymi bywają w zaziębieniu, nieżytach, gośćcach itp: a zewnętrznie używanymi do obkładań i obmywań rozpadających.— (*S. vulgaris* LAM.).

Bywa także po ogrodach chodowaną odmiana sznką otrzymana, *B. poszarpanego* (*S. laciniata* MILL.); w którym łaty są wcinane kilkakrotnie równoważko-pięrzastodzielnie.

W podobny sposób bywają także zastosowywanymi:

Gat. 2. *B. koralowy* (*S. racemosa* LIN.), także *czerwonym*, *leśnym* albo *górnym* mianowany: również krzew lub drzewko 10stopowe, różniące się od *czarnego*— korą szarą i czerwonawą; gałęziami nieco-zwisłymi, a ich rdzeniem rdzawym; ogonkami zamiast przylistków z 2 gruczołami w podstawie; liśćmi piérzastodzielnymi w 5 łat krótkoogoneczkowych, podłużnie-jajowato-lancetowatych, (4" i 1"), ostropilkowanych, całkiem nagich; podbaldaszkami bukietowato wydłużonemi na 3",— o kwiatach blado-żółtawych lub rdzawych, na krótkich ich gałąskach i nagich,— z koronami poodginanemi, a pręcikami krótkimi; wreszcie jagodami pęsewami z pępkami czarniawym w końcu, prawie-kulistemi, wielkości pieprzu:— rosnący rzadko po lasach więcej górzystych w Europie środkowej i nieco południowej, oraz Azji; kwitnący w kwietniu i maju;— najwięcej ceniony jako lek w Syberyi:— oraz

Gat. 3. *B. Hebd* (*S. Ebulus* LIN.), zwany inaczej *niskim* i *Hebzią*: już zielę trwałe już podkrzew,— s kłębem mocno rozplątującym się, grubym; gałęzistym i białym; z łodygą na 5' wzniesioną, obłą, głęboko rowkowaną, brodawkowatą, nieco-szorstkawo omasoną i nie wiele- lub prawie nie-gałęzistą; z liśćmi wielkimi, od 7—13łatowymi,— o łatkach lancetowatych, pilkowanych, w podstawie nierównych, kończystych, (5" i 1/2—1"), ciemnozielonych, spodem lekko omasonych,— dółkami ogonkowymi a górnymi bezogonkowymi i

nieco zbiegającymi po łodydze;— o przylistkach prawie na 1" długich, jajowato - lancetowatych i piłkowanych; z podbaldaszkim 3-dzielnym a dalej 3- i 2-dzielnym, wzniesionym, wielkim, nieco wypukłym, o szypułkach i szypułeczkach omszonych a przysadeczkach sztydłowatych odpadających; z kwiatkami czerwono-białymi, wszystkimi szypułeczkowymi,— o korony łateczkach ostrych i podgiętych,— pręcikach tego-wzniesionych, z główkami czerwonymi z czasem czerniejącymi; z jagodami kulistawymi, lśnący - czarnymi i pępiastymi:— dość zwyczajny po polach, zaroślach i wybrzeżach lasów, na gruntach tęgich gliniastych lub kamiennistych w całej Europie aż do Kaukazu:— z którego używano *korzeń, korę zewnętrzną korzenia, liście i jagody Hebda*— *radix, cortex exterior radieis, folia et baccae Ebuli*, których działanie jeszcze ostrzejsze niż z *pospolitego*.— (S. humilis LAM.).

RZĄD 4.

Dwulistniowe wielopłatkowe (Dicotyledonae polypetalae).

POMOLENIE 1.

Wielopłatkowe nadjajnikowe (Polypetalae epigynae).

RODZINA CLXIV.

Gązewninkowate (Loranthaceae ENDL.).

Kwiaty— już jednopłciowe, drobne i białawe lub żółtawo-zielonawe,— już pyszne obupłciowe, różnie żółte, czerwone albo zielonawe; w kłosach, baldaszkogronach, lub też i wiébach, — rzadziej w okółkach, główkach albo wiązkach; łątowe, końcowe lub boczne; bąc przy-

sadkowe bądź bezprzysadkowe. — Okwiat w pierwszych niekiedy żaden, a niekiedy pojedynczy i kielichowaty, i to w męskich dzielny, a w żeńskich zrosły z jajnikiem; w drugich zupełny — z kielichem zrosłym z jajnikiem rurką, w kraju zębnym, albowi też całkowitym a niekiedy niewyraźnym, — a koroną osadzoną na górnym krążku, o 4—6—8 płatkach czasem tylko o 3, wolnych lub też spojonych w rurkę rozszczepaną, z przedkwitnieniem łuszczynowatym. — Pręciki w liczbie odpowiedniej téjże łatek okwiatu lub płatków korony, naprzeciwległe i na tychże osadzone: nitki już dołem przyrosłe a górą wolne, już zrosłe z sobą, już całkiem żadne: główki wewnątrzwrótne albo 2woreczkowe i to bądź wzniesione i przyrosłe, bądź należę i ruchome, otwierające się w podłuż, — lub też wieloworeczkowe i otwarte kilkoma dziurkami, — albo 1woreczkowe i w poprzecz pękające. — Jajnik dolny, najczęściej uwieńczony krążkiem obrączkowatym, 1komorowy: w komorze 1 zalążek, uwieszony u szczytu téjże i wywrócony: szyjka końcowa i pojedyncza, lub żadna: znamię szczytowe, mniej więcej zgrube albo niewyraźne, całkie, wykrojone albowi też wrębne. — Jagoda 1nasionowa. Nasiono wywrócone, niekiedy spojne ze ścianą: skórka cienka i błoniasta; białko mięsiste, okwite. Zarodek 1 lub więcej, wywrócony w wydrążeniu białka podpowierzchniowem, obwodowy albo i boczny, — już prosty, już łękowaty: listnie mięsistawe i często zrosłe: a rostek górny, czasem wystający. — *Krzewy zawszezielone, widlasto rozgałęzione, na innych roślin pniach pasożytnie lub nibypasożytnie, a rzadko kiedy naziemne i drzewkowate; z gałęziami wstawowatemi, różnej postaci; z liśćmi naprzeciwległymi, czasem okręgowymi, a najrzadsiej naprze-*

mianległymi, całkami, mięsistawo-skórzastymi, o nerwach niknących w ich treści,— rzadko zaś jakby łuskowatymi lub żadnymi; bez przylistków.

RODZAJ 1097. *Jemioła* (*Viscum* LIN.), dawniej *Jemioła*.— Kwiaty jednopłciowe, oddzielno lub rozdzielnopłciowe: w męskich— okwiat pojedynczy, skórzasto-mięsisty, 4-rzadziej 3 — 5-dzielny w łatki 3-kątne, wzniesione, w przedkwitnieniu łuszczynowate; główki w tychże liczbie i w ich środkach poprzyrastające, wieloworeczkowe i otwierające się licznymi dziurkami; jajnika tylko ślad gruczołkowaty, albo ani śladu:— w żeńskich kielich zrosły rurką z jajnikiem, prawie bez kraju; płatków 4, a niekiedy 3 lub 5, skórzasto-mięsistych, osadzonych w szczycie kielicha, łuszczynowatych; pręcików ani śladu; jajnik 1komorowy; zalążek 1 wiszący; znamię bezszypkowe, tępe. Jagoda mięsista, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodków w białku mięsistem kilka; z listniami krótkimi; z ростkiem górnym.

GAT. 1. *J. biała* (*V. album* LIN.).— Krzew i prawdziwy pasożyt. Korzeń pojedynczy, zapuszczający się przez korę w treść drzewa i tamże niknący. Łodyga bardzo i widlasto-rozgałęziona,— w odnogi obłe prawie pod kątem prostym rozchodzące się i wstawowate, 2' dorastająca, zarówno z resztą rośliny żółtawo-oliwkowozielona, w całości tworząca gęsty i zaokrąglony krzaczek. Liści zawsze po 2 na końcu gałązek, rozchodzących się, bezogonkowych, lancetowato-łopatkowatych, tępych, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{3}$ "), czasem jakby-siérpowatych, całobrzegich, ku podstawie zwężonych i nieco garbatych dla objęcia papka, grubo-skórzastych, o 3 lub 5 nikłych nerwach podłużnych. Kwiatków po 3—5 żeńskich, a po

3 męskich, — poakupianych na końcach odnózek bez szypułek, otoczonych w podstawie okrywką krótką a mięsistą i 2łateczkową; męzkie oliwkowe z krajem żółtym, większe, — a żeńskie barwy żółtka w zielonawą, mniejsze, — z jajnikiem jajowym a znamieniem ostrokręznym i przycięciem. Jagoda kulista, wielkości grochu, biała, przejrzysta, w szczycie o 5 płameczkach ciwych: nasionko jajowe, ściśnione, zielone z białym znaczkim, utopione w miazdżu tęgim i lepkiem. — Niezbyt częsta w Europie, na wielu gatunkach drzew zwłaszcza na gruszy, jabłoni, głogu, topoli, grochodrzewie, migdale, lipie, jodle i w. i: kwitnie w marcu i kwietniu. — Dawniej używano *jagód Jemioły* — *baccæ Visci* ale tylko zewnętrznie, jako odmięczających, dojrzewających i rozpędzających; zapewne przez *lep* okwiecie w nich zawarty, a tyle zastósowywany w łapaniu drobnego ptastwa, much i innych owadów uprzykrzonych; który wszelako z łodyg, jeszcze ma być cięższym. Także zbierano miejscami — choć niewłaściwie — za gązownikowe, gałązki z liśćmi, jako *Jemiołę dębową* — *Viscum quernum*, a łodygi jako *drzewo Jemioły dębowej* — *lignum Visci quercini*; używając ich zarówno z rzeczywistami.

Jeszcze do dziś dnia w Ameryce, w podobny sposób zastósowują lekarsko i przemysłowo:

GAT. 2. *J. żółtawą* (*V. flavescens* PURSH.), odróżniającą się — gałęziami okręgowymi; liśćmi klinowato - przewrotnie - jajowatymi, 3nerwowymi; a kwiatami w kłosach przerywanych i krótszych od liści: — rosnącą w Pensylwanii i Karolinie: oraz

GAT. 3. *J. czerwoną* (*V. rubrum* LIN.), odmienną — łodygą pojedynczą; liśćmi podługnymi, lśnąco-zielonymi i zwężonymi w ogonek; kwiatami w kłosach przerywanych, o pół krótszych niż liście; i czerwonymi jagodami; — również w Karolinie używaną.

RODZAJ 1098. *Gazewnik* (*Loranthus* LIN.).

— Kwiaty obu- lub niekiedy przez zronienie jednopłciowe, każdy o 1 lub 3 przysadeczkach. Kielicha rurka jajowa albo wartółkowata a obła, zrosła z jajnikiem; kraj krótki, ucięty, zębny lub też dzielny. Korona z 4 lub 8a rzadziej 5 albo 6a płatkami, osadzonymi na szczycie kielicha, wolnymi lub mniej więcej zrostłymi w rurkę rozsączepaną, w przedkwitnieniu łuszczynowatymi, a w kwiecie rozwiniętym różnie ułożonymi. Pręciki w liczbie odpowiedniej płatkom i im naprzeciwległe; z nitkami czasem aż do połowy przyrośniętymi do płatków, równymi lub naprzemian krótszemi; a główkami wewnątrzwrotnemi, 2woreczkowemi, podstawo- lub boczno-czępnymi i wtedy wzniesionymi, albolitęz naległymi i ruchomymi a tém samém grzbietoczępnymi,— o woreczkach naprzeciwległych i otwierających się w podłuż. Jajnik dolny, 1komorowy, 1załączkowy; załączek wiszący; szyjka nitkowata; znamie pojedyncze, główkowate lub wartółkowate. Jagoda jajowa albo wartółkowata, w szczycie naga lub uwieńczona krajem kielicha, 1komorowa, 1nasionowa. Nasiono wywrócone. Zarodek już prosty już skrzywiony, w wydrążeniu mimośrodkowém białka; o listniach spojonych; a rostkowi górnym.

GAT. 1. *G. pospolity* (L. *europaeus* LIN.).— Krzew pasożytny 4' dorastający, rozpięrzchło-widlasto rozgałęzłony— w odnogi obłe i wstawowate, równie jak i łodyga kruche, szaro-cise, nagie i bliznowane,— a te w mnóstwo pędów ulistnionych, ściśnionych ku końcom i zielonych: którego— liście odpadające, naprzeciwległe, podłużnie-przewrotnie-jajowate, zwężone w ogonek krótki, w końcu tępe lub wgniecione, ($1\frac{1}{2}$ " i $\frac{3}{4}$ "), całobrzegie albo lekko wykrawane, grubo-skórzasto-mięsi-

stawe, zielone, całkiem nagie, niższe coraz mniejsze: kwiatów obu- lub rozdzieleno-plciowych w kłosach końcowych krótszych od liści— po 6 do 15tu, drobnych, odstających, żółtawo-zielonych, poosadzanych bez szypuleczek w dołkach mięsistej szypułki naprzeciwnie, każdy z małym i okrągłym przysadeczką; o kielichu małym, miseczkowatym, wieńczącym owoc; o koronie 6- a rzadziej 4—5-płatkowej; w męskich— o pręcikach krótszych od niej a jajnika z szyjką bez znamienia,— w żeńskich o pierwszych bez główek, drugim zaś z szyjką ze znamieniem prawie-główkowatym: jagody niemal-kuliste, krótkoszypuleczkowe, blade-żółte, nieco-lśnące, wielkości grochu; a nasiona jajowo-kuliste, cise.— Porasta wielkie dęby w Czechach, Morawii i Śląsku, a w całej Europie wschodnio-południowej najwięcej kasztany; kwitnie w kwietniu i maju.— Z niego to właściwie zbierana być winna *Jemioła dębowa* i *drzewo Jemioły dębowej*— *Viscum quernum* et *lignum Visci quercini* powyżej wspomniane, tyle zachwalane w padaczce i wszelkich chorobach ciężkich kurczowych, oraz w cierpieniach błon śluzowych. Do robienia *lepu* nie używa się.

GAT. 2. *G. dwubarwny* (L. bicolor ROXB.).— Krzew z korą szarą; gałęziami bardzo licznymi, podnoszącymi się; a pędami— łącznie z liśćmi i koroną— gwiazdkowato opilśnionymi; z liśćmi prawie-naprzeciwnymi, prawie-bezogonkowymi, jajowatymi lub eliptycznymi a górnymi prawie równowazko - lancetowatymi, całobrzegimi, falistymi, (4" i 2½"), poodginanymi, skórzastymi i nagimi; z gronami kątowymi, do 2" wzniesionymi,— o wielu kwiatach obupłciowych, krótkoszypuleczkowych, z przysadeczką wklęsłym dolegającym z jednej stro-

ny do jajnika, szkarłatnych i na 1" długich,— o kielichu maléńkim i całkim,— a koronie zrosłopłatkowej i nieumiarowo-5szczépnej, z rurką nieco-skrzywioną i brzuchatą dołem a powyżej zaciśniętą, z łatkami zaś odgiętymi; wreszcie z jagodami podłużnymi.— Bardzo zwyczajny po drzewach w Bengalu i Koromandelu; kwitnie latem.— Silheczanie, nadzwyczaj wysoko cenią go w leczeniu kiły.— (*Dendroptoe bicolor* MART.).

GAT. 3. *G. cytrynowy* (*L. citricola* MART.).— Krzew wysmukło- i rozsochato-gałęzisty, popielaty, drobno-brodawczkowy, często i korzeniopustny; o liściach prawie-naprzemianległych, odstających, krótkoogonkowych, jajowatych, nieco-kończystawych albo przyciępionych, (3" i 2½"), obrzeżonych ciawo-przejrzysto, prawie-skórzaastych i suchych, jasno-zielonych; o gronach złożonych, końcowych lub kątowych, krótszych niż liście, ku górze pojedynczych, a poniżej niemal-okręgowych— z odnózkami naprzeciwległemi i 3kwiatowymi; kwiatach bezszypułczkowych, z przysadeczką wklęsłą, białych i drobnych,— z łateczkami korony zrosłopłatkowej poodginanemi, — pręcikami 3 krótszymi od reszty, a wszystkimi od korony; jagodzie zaś podłużnej.— Pospolity na drzewach cytrynowych w Brazylji; kwitnie z początku lata. — Gałęzie i liście roztar-te z oliwą, słynne są ze skutków swych zewnętrznych w puchlinach; a przewarzone z mléką, w cierpieniach piersiowych.— (*Struthanthus citricolus* MART.).

RODZINA CLXV.

Dereniowate (Cornaceae LINDL.).

Kwiaty obu- lub przez zronienie mięszano- płciowe, w główkach albo okółkach najczęściej z okrywą

ubarwioną, lub też w baldaszkogronach bez okryw. Kielich rurką, zrosły z jajnikiem, a w kraju 4zębny. Korony 4 płatki, osadzone na końcu rurki kielicha, naprzemianległe z kielichem, w przedkwitnieniu łuszczynowate, w porze kwitnienia roztwarte, a wreszcie odpadające. Pręciki w liczbie płatków, wraz z niemi i to naprzemian osadzone na kielichu; z nitkami nitkowatemi, wolnemi; a główkami wewnątrzrotnemi, grzbietoczępnemi, otwierającemi się w podłuż. Jajnik dolny, 2—3-komorowy, uwieńczony krążkiem często niknącym; komory fzałążkowe; zająłki wiszące i wywrócone; szyjka pojedyncza, prawie-maczugowata; a znamię główeczkowate. Pestczaki wolne lub też zrosłe w wielopestczak, z blizną po odpadłym kielichu w szczycie; z pestką kostną, 2-lub niekiedy 3-komorową, a czasem tylko przez zronienie 1-komorową; komorach 1-nasionowych. Nasiona wywrócone; ze skórą skórzastą. Zarodek w osi białka mięsistego, niemal długości onegoż; z listkami listkowatymi; a rostkami dolnym.— *Drzewa lub też krzewy, a rzadko zioła trwałe; z liśćmi naprzeciw- lub czasem naprzemian-ległymi, prostymi i pierzastonerwowymi; bez przylistków.*

RODZAJ 1099. **Dereń** (**Cornus** TOURN.).—

Z cechami temż samemi co i w rodzinie, z wyjątkiem, iż kwiaty w nim bywają— już okółkowe z okrywą, już w gronach lub wiechach bez tychże, a— nigdy główkowe.

GAT. 1. *D. pospolity* czyli *jadalny* (*C. mascula* LIN.). — Drzewo, rzadko 20' przerastające, naprzemianległe gałęziste w odnogi obłe; cisawe i nagie: w którym— liście naprzemianległe, późne, krótko- i omszonoogonkowe, ($3\frac{1}{2}$ " i $1\frac{1}{2}$ "), jajowate, kończyste, całobrzegie, z obu stron lekko omszono-szorstkawe, z wierzchu

ciemnozielone i nieco połyskujące, a spodem spłowiało-zielone i z nerwami bocznymi przebiegającymi aż do wierzchołka; kwiaty wczesne, na końcach krótkich gałązek po 15 — 30 w okółkach, równych okrywie o 4 łatkach odstających, wklęsło-jajowatych, zwykle przylepionych, rzęsowanych, brudno-żółtych wewnątrz a zewnątrz zielonkowatych,— krótko- i prawie-kosmato-szypułkowe, żółte, z zaledwie widocznym kielichem, a płatkami ostrymi; pestczaki eliptyczne, blisko na 1" długie a do $\frac{1}{2}$ " w średnicy, lśnące, pasowe, czasem żółte lub białawe,— z pestką podłużną, gładką i żółtą.— Zwyczajny dziki po lasach i wzgórzach wystawionych na słońce w Europie południowej, rzadki w umiarkowanej, u nas zaś wszędzie chodowany po ogrodach; kwitnie w marcu i kwietniu.— Owoce jego przyjemnie słodko-kwaskowate ale cokolwiek ciępkawe u dawnych pisarzy *Swidośliwkami* lub *Szpaczemi śliwkami* zwane, używanymi bywały jako *owoce Derenia*— fructus Corni, w gorączkach, w krwotokach i biegunkach długotrwałych; jadają je także świeże lub zaprawne w cukrze, albo w occie jak oliwki; liśćmi zastępowano niegdyś herbatę; a piękne i nader twarde drzewo, cenionem bywa bardzo, na różne drobne wyroby, np: grzebienie, narzędzia miernicze, modele maszyn itp.

GAT. 2. *D. kwiciasty* (C. florida LIN.).— Krzew a czasem i drzewko 20' wysokie, do 9" w średnicy, z korą czarniawą i popękaną, a gałęziami szaro-zielonemi i lśnącemi; z liśćmi jajowatymi, wczesnymi, dłużej-konczystymi i większymi niż w poprzedzającym, z wierzchu żywo-zielonymi i rzadziej— a spodem biało-modrawo-zielonymi i gęściej pokrytymi włoskami przylegający-

mi; z kwiatkami późnymi, drobnymi, żółto-zielonawymi,— w zbitych i prawie główkowatych okółkach końcowych do 4" w średnicy, objętych strojną okrywą z wejścia podobną do okwiatu— o 4 łatkach przewrotnie-jajowatych lub prawie-sercowatych, białawych, czerwonych albo fioletowawych, z koniuszkiem kosmatym prawie wcięto-odgiętym; z pestczakami po 2—6 wraz, jajowymi, szkarłatnymi, 4 razy mniejszymi od dereni, gorzkimi.— Pospolity po lasach północno-amerykańskich, najwięcej w Kanadzie i Wirginii, a u nas po ogrodach chodowany; kwitnie w maju.— Tameczni nawet lekarze, często używają jego kory ściągająco-gorzkiej w zastępstwie chininy; którą to działalność winna znacznej ilości zawartej w niej *korziny*, podobno że bardzo zbliżonego w skutkach do chininy; którego w poprzednim gatunku nie wykryto. Również i drzewo ciemno-czokoladowe, jest dość cenione.

Zarówno używaną kory, dostarcza także

GAT. 3. *C. jedwabisty* (*C. sericea* L' HER.): krzew zaledwie 10' dorastający; odznaczający się— gałęziami ciemno-ciemnoczerwonymi, nieco-brodawkowanymi, a pędami gęsto i miętko-włosistymi; liśćmi ogonkowymi, jajowatymi, krótko-kończystymi, ($4\frac{1}{2}$ " i $2\frac{1}{2}$ "), w podstawie zaokrąglonymi lub cokolwiek nierównymi, brzegiem jakby karbeczkowanymi, z wierzchu zielonymi, a spodem— zwłaszcza na nerwach i to najbardziej z młodu— rudawo-jedwabisto-włosistymi, z wiekiem zaś także niemal nagimi; kwiatami w podbaldaszkach 3—5-dzielnymi, przyplaszczonych, końcowych i włosisto-szypułkowymi— białymi,— o kielichu białawo-włosistym, a płatkach korony równowązkich; wreszcie owocami okrągławymi i żywo-modrymi:— rosnący po lasach wilgotnych Kanady i Karoliny, oraz po naszych ogrodach;— kwitnący w czerwcu i lipcu.— (*C. coerulea* LAM.):— jako też i

GAT. 4. *D. Świdwa* (*C. sanguinea* LIN.) czyli *Świd* lub *Świdwa*; pięknie wyróżniający się, swemi— gałęziami nagimi i gład-

klemi tylko za młoda przytulono - włoskowatemi, a pod jesień i w zimie krwisto - czerwone; liśćmi jajowymi, z obu stron jednobarwnymi, lecz lekko omszonymi spodem; a obok białych kwiatów — owocami prawie-czarnymi i białawo-kropeczkowanymi: — dość zwykły po lasach i zaroślach Europy i Azji północnej; — którego owoce nie do jedzenia, ale z nasion wyciskać się da olej wyborny do oświeclania.

RODZINA GLXVI.

Okólkowe (Umbelliferae ENDL.).

Kwiaty obu- albo przez zronienie jedno-plciowe, w okólkach lub baldachkach, zewnętrzne często jakby promieniowate. — Ołółki już pojedyncze; już wielopromieniowe, lub prawie główkowate; już umiarkowo lub nieumiarowo podzielone i to czasem widlasto, wielo- lub niewielo-kwiatkowe; już wreszeie złożone z różnej liczby ołółeczek; z okrywami i okrywkami, lub tylko jedną z dwojga, lub też wcale bez jednych i drugich. — Kielich zrosły z jajnikiem rurką, powstałą z 5 działek zrosłych wraz, 1- lub więcej-nerwowych; z krajem już uciętymi niewyraźnym lub żadnym, już 5łateczkowym, a to trwałym albo odpadającym. — Korona z 5 płatków osadzonych na zewnątrz krążka wyścielającego kraj kielicha, naprzemianległych z jego łateczkami; całkowitych, jakby wykrojonych w *wybrzeżek* (sinus), albol i też rzeczywiscie 2łateczkowych; w wierzchołku płaskich, lub z *koniuszkiem* (lacinula) odgiętym albo wwiniętym; w przedlistnieniu prawie-dachówkowatych lub też łuszczynowatych; często zewnętrznych w okółku większych, a niekiedy całkiem bez żadnych. — Pręcików 5, osadzonych

wraz, lecz naprzemian z płatkami; o nitkach krótkich, nitkowatych, w przedkwitnieniu poodginanych; a główkach wewnątrzrotnych, 2woreczkowych, jajowych lub mosznowych, otwierających się w podłuż.— Jajnik 2-a rzadko przez zronienie 1-komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące; szyjki 2, wierzchołkowe, pojedyncze, w podstawie mniej więcej zgrubłe— w *podszycze* (stylopodium) nakrywające jajnik, wzniesione, później rozchodzące się, a rzadko odpadające, 1o zwrócone do środka a 1o do obwodu okółka.— Owoc dwuziarnczak, zwykle uwieńczony krajem kielicha i szyjkami z ich podszyczami, powstały zazwyczaj z 2 *ziarnczaczków* (mericarpia) jako połówek, oddzielających się od siebie wraz z kielichem po dojrzaniu, a uwieszonych górnymi końcami ściany *łącznej* (commissura)— u szczytu rozszczepanego i nitkowatego *nadsadnika* owocowego (carpophorum); czasem na zawsze ściśle z sobą spojonych; a co najrzadziej— tylko z jednego— po zronieniu drugiego: cały zwykle o 10 żeberkach właściwych; z których 5 głównych, przedstawia tyleż nerwów głównych z działek kielicha zrosłych i przedłużonych w jego ząbki; drugie zaś 5 szwowych, powstałych z tyluż szwów zrosłych działek kielichowych, a dążących do wycięć między ząbkami onegoż; wreszcie także 10 podrzędnych, mniej wydatnych, przebiegających pomiędzy właściwymi, a biorących początek z główniejszych pobocznych nerwów działek kielichowych: połoweczka zaś czyli właściwie pojedynczy ziarnczaczek każdy o 5 *zeberkach* (juga); z których 1 *grzbietne* (dorsale), 2 *pośrednie* (intermedia) a 2 *skrajne* (lateralia), i to w ten sposób ułożone,— że w jednym żeberko grzbietne i 2 skrajne należą do głównych, a 2 pośrednie do szwowych,—

zaś w drugim na odwrot: żeberka wszystkie mniej więcej wydatne, umiarkowo grubsze i cieńsze, wyższe lub niższe, jednostajnie lub niejednostajnie od siebie odległe,— a w tym ostatnim razie pooddzielane 4 wklęsłemi płaszczyznami czyli *międzyżebrazami*; skrajne zaś, albo całkiem na krawędzi ziarnczaka jako *obrzeżające* go (marginalia),— lub też aż na ścianie łącznej umieszczone: wreszcie *smugi*, jako odbiéralniki olejkowe do treści nasiennika należące, występują przebiegając w podłuż— już przez międzyżebrza już przez ścianę łączną pojedynczo albo po dwie a czasem i liczniej, już— leżąc pod żeberkami, lub całkiem ich niedostaje; pomiędzy którymi wolne ustępy stanowią *półka*.— Nasiono w każdym ziarnczaku 1, wywrócone; o skórcie zwykle zrosłej z nasiennikiem, czasem tylko oddzielającej się; białko okwite, mięsiste lub prawie-rogowate,— już w grzbiecie mniej więcej wypukłe, a w przodzie zawsze zwróconym ku nadsadnikowi czyli ośce owocu płaskie albo nieco wypukławe,— już całym brzegiem wwinięte,— już też podgięte na łącznej od podstawy ku wierzchołkowi.— Zarodek prosty i krótki, w szczycie białka; listnie nieco nierówne, przeobrażające się w czasie rostkowania w liście nasienne; rostek zaś górny.— *Ziola roczne lub trwałe, niekiedy podkrzewy; z łodygą obłą lub kątowatą, często rowkowaną a prawie zawsze kręśowaną, dętą, węzłowato-wstawowatą, pojedynczą lub naprzemianlegle gałęzistą; z liśćmi naprzemianległymi, tylko czasem najniższymi naprzeciwległymi, rzadko niepodzielnymi ale prawie zawsze rozmaicie i kilkakrotnie wcinanymi, ku podstawie rozszerzonymi w obszerną pochwę obejmującą wstaw.*

PODRODZINA I.

www.libtool.com.cn

Plaskonasionowe (Orthospermae DEC.)

Nasiono na ścianie łącznej płaskie, ani brzegiem wwinięte, ani podwinięte podstawą.

RODZAJ 1100. *Pępownica* (*Hydrocotyle* TOURN.) także *Wakrota*.— Kielicha rurka ściśniona, a kraj niewyraźny. Płatki jajowate, całkowite, zaostrome, z końcem prestym. Owoc z boków płasko-ściśniony, 2łarczowaty: ziarnczaczki bez smug; z żeberkami nitkowatymi, grzbietowém i skrajnemi niewyraźnemi. Nasiono łódkowato-ściśnione.

GAT. 1. *P. pospolita* (H. vulgaris LIN.).— Ziele trwałe: którego łodyga wysmukła, prawie-nitkowata, pokładająca się i puszczająca z węzłów spodem korzonki, a ku górze liście i kwiaty; liście na 6calowych, obłych i w końcu włosistych ogonkach,— środkowo- lub mimośrodkowo-tarczowate, okrągłe, od $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ " w średnicy, prawie-łatkowato karbowane lub 7—9razy wykrojone i tyłuźnerwowe, z wierzchu nagie i lśnące, a spodem czasem z rzadka włoskami porośłe; okółki główkowate, 5—10kwiatkowe,— na 1—2" długich szypułkach nitkowatych, opatrzonych w podstawie łuską jajowatą błoniastą, a pod okółkiem 1ą i czasem jeszcze nieco niżej 2ma naprzeciwległymi; kwiatki krótkoszypuleczkowe, białe albo czerwone, — każdy przysadeczką błonkowatym podparty; owoce malénkie, zaledwie $\frac{1}{12}$ " szerokie a blisko o połowę krótsze, w podstawie cokolwiek wykrojone.— Rośnie w Europie umiarkowanej, po łąkach mokrych, bagnach, po nad rowami i stawami; kwitnie od maja do lipca.— Cała smaku rzerzuchowego, używaną bywała jako ziele *Pępownicy wodnej*

— herba *Cotyledonis aquaticae*, jako lek otwierający i pędzący mocz, w zatkaniciach trzewów brzusznych, w puchlinach a czasem i w gnilecu; zewnętrznie zaś do gojenia ran. Owcom zaś ma sprawić moczenie krwawe.

Tak samo zastosowywaną była

GAT. 2. *P. azjatycka* (*H. asiatica* LIN.): odróżniająca się — miękką koscatością wszystkich części; łodygą wydającą rozłogi; liśćmi $1\frac{1}{2}$ calowymi, 7 nerwowymi i niemal sercowato wykrojonymi; szypułkami 12 razy krótszymi od ogonków; — pospolita po bagnach w Azji, Afryce i Ameryce nieco górętszej, gdzie prawie bez przerwy kwitnie; — którą jeszcze do tego jak my rzerzuchę, za salată jadają: — oraz

GAT. 3. *P. okółkowa* (*H. umbellata* LIN.): zupełnie naga; z liśćmi prawie 2 razy karbowanymi, wykrojonymi w podstawie, 11—13 nerwowymi; z kwiatkami 20—30, w doskonałym okółku, o okrywie wielo-łatkowej i na szypulce prawie równej lub niekiedy i dłuższej od ogonków; — zwykła w Ameryce od Wirginii aż do Brazylii, gdzie w chłodniejszych podniebiach kwitnie niemal stale; — która oprócz powyższych skutków, w większych dawkach ma sprawić wymioty.

RODZAJ 1101. *Azorka* (*Azorella* LAM.). — Kielicha rurka ściśniona, a kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie. Szyjki krótkie. Owoc jajowy, w złączeniu zaciśniony i prawie mosznowaty: ziarnczaczki bez smug; od grzbietu nieco-ściśnione; z żeberkami nitkowatemi, nikłemi.

GAT. 1. *A. Gillieza* (*A. Gilliesii* Hook.). — Ziółko trwałe, zbito darniste przez liczne łodygi, wznoszące się zaledwie na 2" — z kłębu zapuszczającego się głęboko i rozplózającego; z liśćmi dachówkowatymi, suchymi, tęgiemi, 3łatkowymi w łatki zaostrzone i niekiedy jeszcze raz wcięte, w podstawie rozszerzone w ogonek szeroko-pochwiaasty w podstawie; z szypułkami końcowemi, grubemi, pomarszczonemi, dzierzącemi okółek prosty,

4—10kwiatkowy,— z okrywą prawie równą szypułeczkom, o 5—6 łatkach jajowych, wklęsłych i tępych; z owocami eliptycznie-jajowymi, tępymi, mocno nadętymi.— Porasta Andy koło Mendoza, w wysokości 6000—12000'. — Zbierają z niej lipożywicę, używaną w bólach głowy.— (*Bolax Gilliesii* Hook.).

RODZAJ 1102. *Górscypian* (*Bolax* COMMER.).

— Kielicha kraj całkowity, niewyraźny. Płatki całkie, jajowate, roztwarte. Szyjki krótkie. Owoc 4ścienny, z boków wklęsły; z ziarnczaczkami bez smug, ale o 5 żeberkach nerwkowatych, tępych i gładkich, z których — 1 grzbietowe, 2 pośrednie tworzące krawędzie 4ścienne, a 2 skrajne nitkowate i obrzeżające; z ścianą łączną waziuchną.

GAT. 1. *G. lipożywiczny* (B. gummifer SPR.).— Ziółko darniste; o liściach zbitydachówkowatych, 3-wrębnych w łatki tępe, gładkich, skórzastych,— na ogonkach szerokich, w podstawie korkowato-błoniastych; okółkach bezszypułkowych lub szypułkowych, pojedynczych, zwykle 4kwiatkowych,— z okrywą kilkołatkową; owocach za młodu gwiazdkowato omszonych, a po dojrzaniu pęcherzowato rozdętych, z powodu zbierającej się cieczy lipożywicznej pomiędzy owocem a odstałym od niego kielichem.— Porasta góry w południowej Chili i w Patagonii.— Lipożywica wydzielona w owocach, żółto-czerwonawa i ostro-gorzka, a woni opoponakowej,— używaną bywa w miejscu na wzór poprzedniej w wielu chorobach.

RODZAJ 1103. *Zasiwit* (*Asteriscium* CHAM. et SCHL.).— Kielicha kraj szeroko-5dzielnny, trwały. Płatki wykrojone, z koniuszkiem wgiętym a wybrzeżkiem zgrubłym. Szyjki nitkowate. Owoc graniastosłu-

powo-4skrzydły: ziarnczaczki w grzbiecie lekko-wypukłym jakby wyżłobione przez wystające skrzydełka bez smug, o 5 żeberkach nerkowatych,— z których 1 grzbietowe grzbieciste, 2 pośrednie obrzeżające jako skrzydełka, a 2 skrajne międzybrzeżne i bardzo zbliżone do łącznej.

GAT. 1. *Z. chilijski* (A. chilense CHAM.).— Ziele trwałe; z kłębem drzewiastym, skręconym, do 8" długim a $\frac{1}{4}$ " w średnicy, zewnątrz białym a wewnątrz cisym, wydającym— łodygi liczne, do 2' wzniesione, rowkowane i krésowane, nieco gałęziste i prawie bezlistne górą: którego— liście klinowato-okrągławe, różnie-3łatowe, prawie-skórzaste,— o łatkach grubo i prawie ciernisto-kończysto piłkowano-ząbkowanych, zaostzonych,— najniższe długoogonkowe, do $1\frac{1}{2}$ " długie i płyciej wcinane,— ku górze coraz mniejsze, krócej-ogonkowe i z głębszemi wcięciami,— aż najwyższe bezogonkowe, łuskowate i 3dzielne w łatki wąskie i kończyste: okółki końcowe, pojedyncze, prawie-kuliste, wielokwiatowe,— z okrywą prawie równą szypułeczkom, o 10 łatkach ostro-lancetowatych, często 2—3szczepnych; kwiatki żółtawe, 2 razy dłuższe od kończystych łatek kielicha: owoc malénki, zaledwie $\frac{1}{12}$ " długi, w podstawie zaokrąglony.— Porasta spiekowiska i piaszczyska w Chili.— Jako cała wonna jakby anyżkowo, używana bywa we wdęciach.— (*Eryngium tricuspdatum* DOM.).

RODZAJ 1104. *Zanktel* (*Sanicula* TOURN.).

— Kielicha rurka cieniówkowana; kraju łatki listkowate, trwałe. Płatki schodzące się, przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem długim w wybrzeżku. Jajnik 2za-lązkowy; szyjki nitkowate. Owoc kulistawy: ziarnczaki

półkuliste, zrosłe, bez żeberk lecz z wielą smugami, gęsto haczykowato-ociernione.

GAT. 1. *Ż. pospolity* czyli *lékarski* (*S. europaea* LIN.), u dawnych *samiec*, *Rannik* lub *Ziele ranne*. — Ziele trwałe, najczęściej mieszanopłciowe. Kłęb gruby, wielogłowy, czarniawo-cisy, z mnóstwem korzonków włóknistych. Łodyga do 1½' wzniesiona, rowkowana, najczęściej pojedyncza lub czasem rozgałęziona w końcu w kilka gałęzi, zwykle czerwona, a zawsze naga — zarówno z resztą rośliny. Liście korzeniowe na 5calowych ogonkach, lśnące, do 3" w średnicy, w całości okrągławo-sercowate, głęboko-dłoniasto 5wřębne — w łaty przewrotnie-jajowato-klinowate, nieco tępawe, zazwyczaj jeszcze raz 3szczępné i wcinano- a ciernisto-kończysto-piłkowane; łodygowe zaś już żadne, już 2 albo 3, malénkie i króciuchno-ogonkowe. Okólek najczęściej 2 razy złożony; ogólny 2—5promieniowy, szczegółowe 3promiennkowe, a ostateczne okółeczki główkowate; z okrywy łatkami lancetowatemi, prawie-pierzastodzielnie i ciernisto-kończysto-piłkowanemi, — a okrywek całobrzegiemi. Kwiatki drobne, białe lub czerwone, — obupłciowe bezszypułkowe, a męzkie bardzo krótko; z łatkami kielicha ząbeczkowanemi; pręcikami mocno wystającymi; a szyjkami nitczkowato-przedłużonemi. Owoce malénkie, czerwone, gęsto osłane ciernikami haczykowato-poodginanymi, ku podstawie mniejszymi, ku wierzchołkowi większymi i ku górze pozwracanymi. — Nader zwyczajny po lasach liściastych górzystych, w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu. — Niegdyś nie małą rolę odgrywały *korzeń i ziele Żankla* lub *ranne* — *radix et herba Saniculae*, w leczeniu ran (czego sama nazwa dowodzi), wrzodów

zewewnętrznych i wewnętrznych, oraz w celu wessania
 wynaczynień krwi wewnętrznych; korzonków zaś uży-
 wano czasami jako zawłoczek, przy robieniu zawłok
 koniom.

RODZAJ 1105. *Jerzmianka* (*Astrantia* TOURN.), później *Jarzmianka*. — Kielicha rurka guziczkowata, a kraju łatki listkowate. Płatki schodzące się, podłużnie-przewrotnie-jajowate, wgięte koniuszkiem prawie-równodługim. Szyjki nitkowate. Owoc od grzbietu ściśniony: ziarnczaki prawie-zrosłe, bez smug; żeberek 5, wzniesionych, tępych, fałdkowato-ząbeczkowanych, rozdętych, zawierających w swém wydrążeniu inne mniejsze żebereczka.

GAT. 1. *J. większa* (A. major LIN.), od dawnych *Zielem kruczym* lub *czarnym* mieniona. — Ziele wieloletnie, całe nagie, mięszanopłciowe. Jego kłąb ukośny, zbity, wielogłowy, czarno-cisy, gęsto osłany korzeniami włóknistymi rozgałęzionymi: łodyga podnosząca się lub też wzniesiona do 3', krésowana, pojedyncza lub nieco gałęzista ku górze: liście korzeniowe na 8całowych ogonkach, okragławo-sercowate, do 5" w średnicy, głęboko-dłoniasto 5dzielne — w łaty eliptycznie-lancetowate, klinowato zwężone ku podstawie, prawie-3szczepne i zaostrome, nierówno 2 razy piłkowane w ząbki ostre i rzęsowane; łodygowe tylko 1 lub 2, krótkoogonkowe lub wprost na pochwie osadzone; okólek złożony, 4—5-a rzadziej aż do 8-promieniowy, a promienie 2—3promieńkowe; okrywy cokolwiek dłuższe od okółka, o 3—5 łatkach wielkich i całkich lub poszczepanych na 12—20 lancetowatych, piłkowanych lub całobrzegich, białych albo czerwonych, mocno-żyłkowanych, z końcami zawsze zielonymi i często 1—2zębnymi, — okrywki zaś zwykle

z 2 łatek naprzeciwległych. Kwiatki obupłciowe z męzkami pomieszanymi, na szypułkach niteczkowatych i szorstkawych, białe, drobne; z łatkami kielicha jajowato-lancetowatymi i ciernisto-kończystemi, zaledwie dłuższymi od korony; pręcikami bardzo wystającymi; owoc podłużnie-przewrotnie-jajowy, białawy.— Jedna z pospolitszych po lasach górnych w Europie środkowej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Dawniej wielkiej używał wziętości, ostro-gorzki *korzeń Jarzmiarki* lub *Miarza czarnego*— *radix Astrantiae* v. *Imperatoriae nigrae*, jako mocno-przeczyszczający zamiast ciemiernikowego, w zastoinach i zatkaniach trzewów brzusznych; dziś zaś zaledwie zwierzętom w tym celu zadawanym bywa.— (*A. nigra* Scop.).

Zastępczo, ohoń nieco z mniejszym skutkiem, używano także
 Gat. 2. *J. mniejszą* (*A. minor* Lm.), dawniej *Żanklem samicy* i *Miarzem* lub *Mistrzownikiem czarnym* mienioną; różniącą się zaledwie — wzrostem i rozmiarami wszystkich części dużo mniejszymi, a przytóm — liśćmi korzeniowymi z łatkami 7—8, lancetowatymi, głęboko- i ostro-piłkowanymi lub nawet i piérzastodzielnymi; okryw zaś całobrzegiemi i prawie równemi okółkom; a w reszcie kielicha tępo-jajowatymi i krótko-ciernisto kończystemi: — rosnącą na Alpach: — (*A. digitata* Moench):— oraz

Gat. 3. *J. pośrednią* (*A. intermedia* Benth.): wyższą ale wysmuklejszą od większej; z liśćmi łodygowymi górnymi tylko 3dzielnymi; okrywkami o pół krótszemi od okółczków, prawie-ościsto piłkowanymi; a zębami kielicha równowazkimi, znacznie dłuższymi aniżeli płatki: — znachodzoną na Alpach Europy południowej i Kaukazu.— (*A. caucasica* Spre.).

RODZAJ 1106. *Mikołajek* lub *Wietranik* (*Eryngium* Tourn.).— Kwiaty bezszypułkowe, na osadniku kulistym lub obłym a plewinowym. Kielicha rurka ostra w dotknięciu, przez pokrywające ją łuseczki i pęcherzyki; a kraj z łatkami listkowatymi. Płatki

schodzące się, przewrotnie-jajowato podłużne, z wwniętym w wybrzeżku kontuszkiem równodługim. Szyjki niteczkowate. Owoc przewrotnie-jajowy, obławy, łusczkowany lub guziczkowy: ziarnczaczki półobłe, bez smug, bez żeber, z nadsadnikiem zrosłym z nasionami w całej długości.

GAT. 1. *M. polny* (*E. campestre* LIN.), w dawnych pismach także *górnny* lub *Babia rzyć*, miejscami *Latawiec*.— Ziele trwałe: z kłębem długim, marchwiowatym, nieco odnożystym z czasem i wielogłowym, czubatym, żółtawo-szarym albo cisawym zewnątrz, wewnątrz zaś białym: z łodygą do 2' wzniesioną, tęgą, bruzdowaną, mocno i odstająco rozgałęzioną w odnogi 2—3dzielne, nagą: z liśćmi skórzastymi, tęgimi, modrawo-zielonymi, z obu stron białawo żyłkowymi i nagimi; z których— w młodej roślinie odziomkowe długoogonkowe; podłużne, (4" i 1 1/4"), tępe, w podstawie przycięte lub wykrojone, prawie-karbowano ząbkowane w ząbki krótkocierniste,— a następne troisto- lub piérzasto-wcinane w łatki cierniste;— w starszej zaś i kwitnącej prawie-3kątne, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty szeroko spuszczone i wszechcierniste; łodygowe znów podobne, lecz na pochwach krótkich, prawie uszkowato-rozszerzonych i wcinano-pilkowanych; a najwyższe całkiem bez ogonków i pochw, dużo mniejsze i piérzasto- lub dłoniasto-wcinane; z główkami prawie-kulistawymi; o okrywach roztoczonych, a ich łatkach równoważko-lancetowatych, całobrzegich, z wyjątkiem podstawy ciernisto-ząbkowanej,— ciernisto-kończystych i dłuższych niż główka; o plewinach równoważko-szydłowatych, kłujących; kielicha łatkach zaostzonych i dłuższych od— korony białej lub zielonawej; a pręcikach

daleko wystających.— Dość częsty po polach, wygonach, miedzach i pastwiskach w Europie południowej i umiarkowanej; kwitnie od czerwca do września.— Świeży korzeń woni jakby marchwi, a smaku słodkawo-korzennego, używanym bywał niegdyś jako *korzeń Mikołajka*— *radix Eryngii v. Asteris inguinalis v. Capituli Martis v. Acus Veneris*, w zastoinach brzusznych, zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w celu wzniecenia popędu płciowego, popędzenia moczu; sok zaś świeży z ziela w upławach, suchotach i wyrzutach skórnych.— (*E. vulgare* LAM.).

Również tego samego korzenia, dostarczał u starożytnych

GAT. 2. *M. płaski* (*E. planum* LIN.), od nich *Płodzieniem swoim* i *Bożym darem* nazywany: odróżniający się — korzeniem grubszym i białym; łodygą wyższą, baldaszkogronowo rozgałęzioną, modrawo ossronioną, z gałęziami 3 i 2dzielnymi; również i liśćmi dółnymi wielkimi (6" i 4"), w podstawie sercowatymi, w końcu tępyimi, ciernisto-piłkowanymi, długoogonkowymi, — górnymi zaś przy podobniejszej postaci coraz krócej-ogonkowymi, i coraz głębiej wcinanymi, — aż wreszcie bezogonkowymi, dłoniastymi i 3szczępnymi — w łatki równowąsko wydłużone, ciernisto-kończyste i podobnie piłkowane; główkami jajowo-kulistawymi, z okrywą równą główce — powstałą z 5—8 łatek równowąsko-lancetowatych i odlegle ciernisto-piłkowanych, — z plewinami oraz łatkami kielichów ciernisto-zaostrzonymi, — wreszcie kwiatach modrych: — częsty po polach, miedzach, łąkach suchych, ale tylko w średnim pasie Europy umiarkowano-północnej od wschodu ku zachodowi: — kwitnący od czerwca do sierpnia.

GAT. 3. *M. pomorski* (*E. maritimum* LIN.), dawniej *morski*. — Ziele trwałe: którego — błąg czołgający się, długi a cienki i tęgi, zewnątrz cisy, wewnątrz biały; łodyga wzniesiona do 18", gruba, zarówno z całą rośliną białawo i modrawo-zielono a ku górze nieco fioletkawa — naleciała, od samego odziomka rozgałęzioną; liście

tęgo-skórzaste, mniej więcej nastroszono i ciernisto łatkowate i ząbkowane, z obu stron grubo-żyłaste, brzegiem chrząstkowate z wszystkimi wypukłościami w grube i długie ciernie powybiegałemi,— najniższe ogonkowe i okrągławo-sercowate, do 4calowe, fałdowane,— a wyższe bezogonkowe, coraz mniejsze, obejmujące łodygę i dłoniasto-łatkowate; główki jajowo-kulistawe,— o kielichokrywy 4—5 łatkach wielkich, eliptycznych, ciernisto-ząbkowanych, dłuższych niż główka,— o plewinach ciernistych, dłuższych od modrych kwiatków.— Po wybrzeżach morza północnego, wschodniego, śródziemnego i Oceanu atlantyckiego, wszędzie pospolity; kwitnie od czerwca do sierpnia.— W Anglii, Szkocyi i Irlandyi jeszcze i dziś używają z niego, *korzenia Mikołajka morskigo*— radix Eryngii marini słodkawego i kłéistego, w chorobach piersi, w suchotach; który dawniej zadawano wszędzie na sposób obu poprzednich.

RODZAJ 1107. *Weska* (Cicuta LIN.).— Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki przewrotnie-sercowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc prawie-okrągły, z boków zaciśniony, moszenkowaty: ziarneczaski o 5 żeberkach płaskawych, równych, ze skrajnemi obrzeżającami; o międzyżebrzach łsmugowych; a łącznej 2-smugowej pod przyskórnią: nadsadnik 2dzielny. Nasiono obłe.

GAT. 1. *W. wodna* lub *jadowita* (C. virosa LIN.), od najdawniejszych czasów *Świnią wazą* lub *Wazą wodną*, a później dopiero *Szaleniem* i *Szalejem jadowitym* przezwana.— Ziele trwałe, całkiem nagie. Kłab pionowy, krótki, gruby i jakby ucięty, obły lub prawie jajowy; zewnątrz zielonawy, obrączkowany, gęsto okręgowo pokryty mnóstwem korzeni włóknistych i prawie pozio-

mo odstających; wewnątrz zaś gębusasty, biały, wydęty — ale ~~wpodzielony~~ w poprzecz na liczne komory malejące ku dołowi, za przekrojeniem zaś sączący sok żółtawy i żywicznej przyrody, który w powietrzu pomarańczowieje. Łodyga do 4' wzniesiona, nadzwyczaj dęta i grubiejąca czasem do 3" w odziomku, we wstawach często kolankowato pokrzywiona, a z najniższych zwykle korzeniąca się, — brudowana i kręsowana, w odziomku brudno-czerwona, a ku górze odstająco- a niekiedy nawet i naprzeciwlegle- gałęziasta. Liście wielkie; odziomkowe 3 razy piérzastodzielne w łatki podłużnie- albo równowąskolancetowate, zaostrome, ostropiłkowane, ($1\frac{1}{2}$ —2" i $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ "), — na ogonkach długich, dętych, obłych; łodygowych niewiele, coraz mniejszych, coraz krócej-ogonkowych i już tylko 2 razy piérzastodzielnych; a gałęziowe bez ogonków wprost na pochwach poosadzane, z łatkami węższymi, rzadszemi i ostrzej piłkowanemi. Okółki końcowe lub naprzeciwlistne, złożone, wielkie, mocno-wypukłe, wielopromieniowe, końcowe większe krócej- a boczne mniejsze dłużej-szypułkowe: bez okrywy, lub tylko z 1—2 łatkową; ale z okrywkami 10—12 łateczkowemi, szydlowatopłatkowatemi, równemi lub też dłuższemi od półkulistych okółeczków, z czasem poodginanemi: kwiatki drobniejsze, białe. Owoce jakby 2wężelkowate, szersze niż długie, ciawo-żółte, z ciemno-cisemi smugami, uwiecznione krajem kielicha i rozchodzącemi się szyjkami. — Bardzo zwyczajna po nad wodami zwłaszcza stojącemi lub wolne płynącemi, na bagnach, zalewiskach i t. p. w całej Europie i północnej Azji; kwitnie od lipca do września. — Jest ona cała bardzo odurzająco-ostra i jadowita, w skutek zawierania okwiecie *koniny* lub *cykutyny*; a od najdawniejszych czasów do dziś dnia

używana, jako *sielo Świniój Wszy*— herba Cicutae v. C. aquatica, tyle skuteczne w cierpieniach układu limfatyczno-gruczołowego, zwłaszcza w zatłaniach i stwardnieniach, zółzach, dymnicach, wrzodach zakazistych i rakowatych — i to nie tylko zewnątrznie ale i wewnątrznie zastosowywane. Przed laty używano także i *nasion Świniój Wszy* — semina Cicutae. — (Cicutaria virosa LAM.).

GAT. 2. *W. cienkołistna* (C. tenuifolia SCHRANK.); jest rzeczywiście tylko jej odmianą, nabywającą obok szczupłjszej budowy i niższego wzrostu — listków drobnjszych i skąpszych okółków, — jeśli przypadkiem wypadnie jej rósć na miejscu obeschłém. — Ale za to

GAT. 3. *W. plamista* (C. maculata LIN.), odznaczając się — kłębem poziomo rozplójącym się, wydającym se wstawów mnóstwo korszeni włóknistych, nabrzmiewających w końcach jakby w — bulwki wisiorokowate, bezwonne i czyste, zewnątrz ciszawo-czerwone a wewnątrz białe; łodygą na 3 a niekiedy i do 7 wzniesioną, szkarłatno-ciszawą, w odziomku plamistą a w górze gałęzistą; liśćmi 2 razy troisto-dzielnymi, — o łatkach jajowato-lancetowatych lub lancetowatych, dotego kończystych i cierńkowato-kończysto piłkowanych, krótszych lecz szerszych niż w *jadowitej*; okółkami bez okryw, lecz z okryweczkami dużo krótszemi od okółeczek; a owocami znacznie większymi niż w *tamtój* i żółtawymi; — pospolita po bagnach i po nad wodami w całej Ameryce północnej; kwitnąca w lipcu i sierpniu; — zastępuje tamże miejsce naszej w całym znaczeniu tego wyrazu, i ma być jeszcze dzielnjsza w skutkach. — (Cicutaria maculata LAM.).

RODZAJ 1108. *Opich* (Apium HOFFM.). — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem wgiętym albo wwiniętym. Owoc z podszyjczem przygniecioném, okrągławy, z boków zaciśniony w podłuż i przez to moszenkowaty: ziarnczaczki 5żeberkowe; z żeberkami nitkowatemi, równemi, skrajnemi obrzeżającemi; z międzyżebrzami środkowemi wielosmugowe-

mi, a bocznemi 2—3-smugowemi; z nadsadnikiem nie dzielnym. Nasiona garbato wypukło-płaskie.

GAT. 1. *O. błotny* (*A. graveolens* LIN.), dziki od dawnych ziółopisów tak zwany, jako też *Opichem wodnym* lub *żabim* i *Mirzykiem*; w odmianie zaś uprawianej po ogrodach *Selerem*.— Ziele 2roczne, całe bardzo ciemnozielone, mocno lnące i nagie: u którego korzeń w stanie dzikim twardy, cienki, wrzęcionowaty, obrączkowany, z wiérzchu cisawo-płowy a wewnątrz białawy, często gałęzisty; w uprawnym zaś gruby, krótki, okrągławy, bulwowaty, mięsisty: łodyga w pierwszym do 1 1/2' wzniesiona lub pokładająca się, — a w drugim do 3' wzniesiona; z gałęziami odstającymi, często górą okręgowymi: liście korzeniowe długoogonkowe, najczęściej w 5 par pierzastodzielne, — o łatach 3dzielnych, 3szczępnym lub i całkich, lecz zawsze wcinano-piłkowanych; łodygowe krótkoogonkowe i bezogonkowe, 2 razy 3-szczępne w łatki i łateczki klinowate; podkwiatowe zaś naprzeciwległe i 3szczępne: okółki liczne, niewielkie, 6—12promieniowe; z okółeczkami półkulistymi, bez okryw i okrywek; kwiatki drobnuchne, zielonawo-białe, z koniuszkami płatków tego powwijanymi: owoce drobnuchne, nawet 1 linii nie dochodzące.— Dziki pospolity po nad rowami, strumieniami, rzekami—zwłaszcza na gruncie słonym, oraz na wybrzeżach mórz, w całej Europie południowej i umiarkowanej aż na Wschód; a uprawny po wszystkich ogrodach warzywnych, w kilku odmianach sztuką wyprowadzonych; kwitnie od lipca do września.— Od najdawniejszej starożytności, miał on wziętość w lekarstwie, jako *korzeń, ziele i nasiona Opicha*—*radix et semina Apii*, wchodzących długi czas w skład tak słynnych niegdyś *korzeni pięciu otwierających*

większych—radices quinque aperiētes majores inasion czterech rozgrzewających mniejszych— semina quator calida minora, z powodu gorzkawo-ostrego smaku wszystkich w roślinie dzikiej. Dziś atoli zaledwie korzeń słodki i korzenno-wonny, i to więcej w postaci pokarmu, uważanym jest za otwierający i pobudzający— zwłaszcza narzędzia moczowe i płciowe; dla tego téż użycie go ciągle i zbytczne w rosółach i salatach nie może pozostać bez jakiegoś wpływu na ustrój ludzki.

RODZAJ 1109. *Piotruszka* (*Petroselinum* Hoffm.) lub *Pietruszka*.— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, wgięte, zaledwie-wybrzeżone i z koniuszkiem wwiniętym. Owoc jajowy, uwieńczony podszyjczem krótkim i ostrokrędnym oraz szyjkami rozchodzącymi się, z boków zaciśniony i prawie-moszenkowaty: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach 1 smugowych; łączniej 2 smugowej; a nadsadniku 2 dzielnym. Nasiono garbato-wypukłe zewnątrz a wewnątrz płaskie.,

GAN. 1. *P. pospolita* (*P. sativum* Hoffm.), *domowa* lub *ogrodna* u dawnych.— Ziele 2 roczne, całe nagie, lśnące i. wonne: którego— korzeń marchwiowaty, obrączkowany, na wskrós biały, czasem nieco-gałęzisty: łodygi liczne, do 5' wzniesione, od odziomka rozgałęzione w odnegi różgowate i odstające, kątowato- i drobno-bruzdowane, rdzeniste: liście lśnąco-zielone, korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, 2—3 razy piérzastodzielne w łaty jajowato-klinowate i jeszcze raz 3-szczépne; wyższe krócej-ogonkowe, 1—2 razy piérzastodzielne w łaty rzadko kiedy 3 wrębne, z łatkami równo-ważkami lub nieco-lancetowatymi i całobrzegimi; najwyższe zaś tylko 3-szczépne w wążiuchne łatki,— wyjąw-

wszy odmianę *P. kędzierzawej* (*P. crispum* MILL.) gdzie wszystkie łatki klinowato ucięte i 3dzielne, — bywają kędzierzawo-nastroszonemi: okółki naprzeciwlistne i końcowe, złożone, wietkie, 6—20promieniowe; z okrywą 1—2łatkową, równowazko-szczecinowatą, — a okrywkami podobnemiż, 6—8łatkowemi i o półkrótszemi od szypuleczek; z kwiatkami drobnymi, blado-zielonawo-żółtymi: wreszcie owoce $\frac{1}{12}$ " długie, zielonawo-cise, z jasnymi i prawie białawymi smugami. — Dzika rośnie po miejscach cienistych i skalistych w Europie południowej, a uprawna po wszystkich ogrodach gospodarskich; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z powodu własności otwierająco-pobudzających, pędzących wiatry i mocz, od najdawniejszych czasów zadawali lekarze *korzeń ziele i nasiona Piotruszki* — *radix, herba et semina Petroselini*; nawet korzenie wchodziły w skład *korzeni pięciu otwierających większych* — *radices quinque aperientes majores*: słynne zaś niegdyś użycie ziela w zapaleniach oczów i na rozpędzenia guzów młecznych, owoców w długotrwałych kaszlach i chorobach macicznych, a obojga w kamieniach moczowych — jeszcze po dziś dzień utrzymuje się pomiędzy ludem. Znane jest prócz tego każdemu zastosowanie jój kuchenne, jako przyprawy ulubionój. — (*Apium Petroselinum* LIN).

RODZAJ 1410. *Blotcisek* (*Helosciadium* KOCH.). — Kielicha kraj 5zębny, lub nikły. Płatki jajowate, całkie, z wierzchołkiem prostym albo wgiętym. Owoc z boku ściśniony, jajowy lub podłużny: ziarnczaki o 5 żeberkach nitkowatych, wystających, równych, — ze skrajnemi obrzeżającemi; a międzyżebrzach 1smugowych; a nadsadniku całkim i wolnym. Nosiono garbato- lub obło-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie. "

GAT. 1. *B. węzłokwiatny* (*H. nodiflorum* KOCH.).—
 Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem czołgającym się;
 łodygą w odzłomku leżącą i korzeniopustną, lub też
 pływającą, mocno dętą, do 2' długą, obłą, bruzdowaną,
 prawie - widlastodzielną w odnogi liczne i kątowato-
 rowkowane; liśćmi korzeniowymi niekiedy i do 1' długimi,
 piérzastodzielnymi w 7—11 łójajowato-podłużnych, bezo-
 gonkowych, naprzeciwległych, tępawych, w podstawie nie-
 równych i prawie-uszkowatych, 2 razy karbowanych,— z
 końcową 3łatkową; łodygowymi zaś podobnymi lecz mniej-
 szymi, o 5—7 latach jajowato-podłużnych lub -lancetowa-
 tych, zaostrzonych, równo-piłkowanych— z końcową
 często całkowitą; okólkami bardzokrótko- lub bez-
 szypułkowymi, naprzeciwlistnymi, o 5—7 promie-
 niach ostro - 4kątnych; o okrywie z 1—2 łatek od-
 padających, tępo-lancetowatych i mocno błoniasto-o-
 brzeżonych,— a okrywkach takichże, lecz trwałych
 i równych 12—16promieńkowym i bardzo wypukłym
 okółeczkom; z kwiatkami drobnymi, zielonawo-białymi.—
 Pospolity po bagnach rzadkich, rowach, stawach i wszel-
 kich wodach stojących, w całej Europie południowej i
 zachodniej aż do wysp Feroe; kwitnie w lipcu i sierp-
 niu.— Używaném był pod nazwiskiem *ziela Potocz-
 nika węzłokwiatnego*— herba Sii nodiflori, nie-
 co wonnego i pędzącego mocz, w kamiénia ch moczowych,
 w zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych, oraz w choro-
 bach skórnych.— (*Sium nodiflorum* LIN.)

GAT. 2. *B. bocznokwiatny* (*H. lateriflorum* KOCH.): ziele roczne—
 o korzeniu cienko-wrszecionowatym; łodydze około 1' wzniesionej i
 rozpiérzchło prawie-widlasto rozgałęzionej; liściach małych, 3dzielnie-
 wielodzielnych w łutki roztożzone— w niższych ogonkowych równo-
 wazkie, a w wyższych bezogonkowych prawie-włosowate,— z poch-
 wami białobłoniasto obrzeżonemi; okólkach naprzeciwlistnych, bez-
 lub krótko-szypułkowych, 2—3promieniowych,— a okółeczkach—

12—18promieńkowych i płaskich,— bez okryw i okrywek,— z kwiatkami drobniuszonymi, białymi— pochodzący z Ameryki środkowej, a dziś dość pospolity w Egipcie i w Europie południowej; kwitnący od czerwca do września:— dostarczał łącznie z gatunkiem następującym, nasion *Aminka prawdziwego* lub *kretańskiego* czyli *Kmina białego*— semina Ammeos veri v. cretici).— (Sison Ammi LIN.).

RODZAJ 1111. *Rzepniczek* (*Ptychotis* KOCH.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, wykrawano-wrębne, z koniuszkiem wgiętym i przyrośłym do fałdowatego nerwu. Owoc ściśniony z boku, jajowy lub podłużny: ziarnczaczki z 5 żeberkami nitkowatymi, równymi, skrajnymi obrzeżającymi; z międzyżebrzami 1smugowymi; łączną 2smugową; a nadsadnikiem 2dzielny. Nasiono obło- lub też garbato-wypukłe, a ku wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *R. koptycki* (*P. coptica* DEC.), w starych zielnikach *Kmin biały* lub *polski*, *Aminek*.— Ziele roczne, całe nagie prócz owoców:— z korzeniem wrzecionkowatym, cienkim, gałęzistym i białawym; z łodygą do 2' wzniesioną, długo-gałęziastą, bruzdowaną; z liśćmi dólnymi ogonkowymi, 3 razy piérzasto wcinanymi, w łatki waziuchno-równowążkie,— górnymi wprost bez ogonków na pochwach, raz podobnie wcinanymi w łatki prawie-nitkowate; z okólkami naprzeciwlistnymi, szypułkowymi, prawie- płaskimi, 10—12promieniowymi, o okóleczkach 7—14promieńkowych i wypukłych; okrywkami 4—7łatkowymi, nierównymi i czasem z niektórymi łatkami 3szczępnymi a zresztą równowążkami,— okrywkami zaś również nierówno- 5—8łatkowymi, ale o całkowitych łatkach; kwiatkami białymi, z główkami szkarłatnemi; owocami szaro-cisymi, $\frac{1}{2}$ " długimi, delikatnie ciernisto zaostrozonymi, a pokrytymi cierniami tę-

pymi.— Pospolity na Kandyi i w Egipcie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wonne i korzenne jego owoc, stanowią istotne *nasiona Aminka prawdziwego* lub *kretajskiego*, zwane od dawna *Kminem białym*— semina Ammeos veri v. cretici, dziś już u nas zastąpionym kminem kramnym czyli kminkiem, anyżem i t. p: używane przed laty, w sposób dopiero co wspomnianych.— (*Ammi copticum* LIN.).

Tej samej przyrody nasiona, używanemi bywają w swój oczyszczenie, z

GAT. 2. *R. indyjskiego* (P. Ajowan Dac.): różniącego się — łodygą do 3' wysoką, skąpolistną; liśćmi również prawie-nitkowato wielodzielnymi, lecz górnymi raz piérzastodzielnymi; okólkami 6—9-promieniowymi; okrywami i okrywkami 5—8łatkowemi i krótszemi niż omszone promienie; owocami mocniej żeberkowanymi:— który dzięki i uprawny pospolity w Indyach wschodnich, kwitnąc w porze chłodnej;— dostarcza już i w Europie znanych *nasion Adjowaïn* lub *Ajowan*— semina Adjowaïn v. Ajowan.

RODZAJ 1112. *Stérpnik* (*Falcaria* HOST.).— Kwiaty męszanopłciowe. Kielich w męzkich bez rurki, w żeńskich zaś obły i pięcębny. Płatki przewrotniejajowate, skrzywione, zatokowo wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc podłużny, ściśniony z boku: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne obrzeżające; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2smugowej; smugach zaś nitkowatych; wreszcie nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *S. pospolity* (F. Rivini HOST.), w starych zielnikach *Babia d...*— Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym; z łodygą do 2' wysoką, wiśchowato rozgałęzioną; z liśćmi korzeniowymi 3szczępnymi— w łaty równowazko-lancetowate, wydłużono-kończyste a często

i sierpowate, zbito- i ostro-piłkowane, — z łodygowymi zaś podobnymiż łec. o łatach często 3 — 2-wrębnych lub -szczepnych; z okólkami 12—15promieniowymi, — o okrywach i okrywkach z 6—8 łatek równowążko-szydłowatych i nierównych; z kwiatkami białymi; a owocami $\frac{1}{6}$ " długimi, ciemno-żółtymi, o rudawych smugach. — Rośnie koło dróg i po miedzach, w Europie i na wschodzie; kwitnie latem. — Przed laty, *ziele Siérpnika* — herba *Falcaria*, używanem bywało jako otwierające i pędzące mocz z pewnym bodźcem, w wielu odpowiednich cierpieniach, — równie i korzeń; sok zaś z liści do gojenia ran u bydła. — (*Sium Falcaria* LIN.).

RODZAJ 1113. *Śnitka* (*Sison* LAGASC.). — Kielicha kraj nikły. Płatki jajowe, skrzywione, głęboko wykrojone, z koniuszkiem wgiętym: owoc jajowy, ściśniony z boku; ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, skrajnych obrzeżających; międzybrzach łamugowych; łącznej 2smugowej; smugach skróconych i maczużkowatych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono garbato wypukłe, na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *Ś. wonna* (*S. Amomum* LIN.), dawniej *Syryjczyk*, *Opich* lub *Piotruszka* — *syryjskie*. — Ziele zroczne, całe nagie: którego — korzeń marchwiowaty, gałęziasty, białawy: łodyga na 2' wzniesiona, tęga, drobno-kraśowana, rdzenista i bardzo rozłożysto rozgałęziona: liście korzeniowe piérzastodzielne w 7—9 łat bezogoneczkowych, podłużnie-jajowatych, tępo piłkowanych lub prawie wołnianych — w zęby cienko- i miętko-cierliste w końcach; łodygowe mniejsze, 2 razy piérzasto wcinane w łatki równowążkie i podobnież ciernisto zastrzone: okółki bardzo liczne, o 4—6 promieniach nie-

równych; okółeczki 4—8-kwiatkowe; okrywy z 2—3 łatkami sztydłowatemi małemi, a okrywki z 2—5 takimi: kwiatki bardzo - krótkoszypuleczkowe, białawe: owoce zaś jajowe, czarno-cise, z cisawo-rudemi smugami.— Rośnie po gruntach wapnistych i gliniastych, w Europie południowej i zachodniej; kwitnie w lecie.— Przyjemnie korzenno-wonne nader podobnie kardamomkom, *nasiona Amomka pospolitego*— semina *Amomi vulgaris*, mające własności wzbudzania potów i pędzenia wiatrów, wchodziły w skład *teriaki*; korzeń zaś smaku selerowego, podobnie téż bywał używanym.— (*Sium Amomum* ROTH.).

RODZAJ 1114. *Aminek* (*Ammi* TOURN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojono-łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym i z łateczkami nierównemi, a skrajne w okółku często większe. Owoce jajowo-podłużny, z boków ściśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych równych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; a łącznej 2smugowej; z nadsadnikiem zaś wolnym i 2dzielnym. Nasiono obło-wypukłe, z wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *A. większy* (*A. majus* LIN.), także dawniej *Podaminek*, *Kmin polski* lub *Kminek polny*.— Ziele roczne, całe nagie: o korzeniu wrzecionowatym, pojedynczym albo gałęzistym, białym: łodydze przeszło 2' wzniesionej, drobno bruzdkowanej, ku górze nieco rozgałęzionej; liściach korzeniowych całkowitych, ogonkowych; dalszych prawie-stopowo piérzasto woinanych,— najprzód w 3 a potem w 5—7 lat podłużnie-lancetowatych, ku podstawie zwężonych, gęsto i prawie-chrzastkowato a ciernisto-kończysto piłkowanych; najwyższych zaś bezogonkowych, z łatkami równoważkami: okółkach

wielkich, z promieniami licznymi, wysmukłymi i szorstkawymi; okrywami wieloletkowymi, długimi, 3szczepnemi w łateczki równowazkie i mocno odstające, — okrywkami zaś podobnemi, lecz poodginanemi, prawie równemi okółkom, i z lancetowatęj a błoniasto obrzeżonej podstawy — zakończonemi szydłowato: o kwiatach białych, z płatkami nierówno-łateczkowo wciętymi: wreszcie owocu ciso-szarym, na $\frac{1}{10}$," długim. — Dość częsty po polach i miejscach nieuprawnych w Europie południowej, Egipcie i na Wschodzie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — Owoce, choć nie tak wonne jak prawdziwe, były wszelako lékarskimi, jako *nasiona Aminka pospolitego* — semina *Ammoeos vulgaris* i wchodziły w skład *nasion czterech rozgrzewających mniejszych* — semina quatuor calida minora.

Gat. 2. *A. Zębodłubka* (*A. Visnaga* Lam.), dawniej *Wosorycz*, *Buciel*, *Kozia Ręć* lub *K. Proso*: — również siele roczne; z łodygą $1\frac{1}{2}$ ' wyrastającą, nagą i brudzkowaną; z liśćmi kilkakroć wcinanymi w łaty piérzastodzielne a w łateczki równowazkie i cienko-zaostrzone a mocno-odstające; z okółkami baldaszkowatymi, wielopromieniowymi, — o promieniach z czasem ściśle skupiających się i drzewiejących, a spojonych w podstawie w nabrzmiasty węzeł, — o okrywach równych okółkom, z łatkami wieloszczepnemi; z kwiatkami i owopcami jak w poprzedzającym; — pospolity w krajach po nad morzem śródziemném; kwitnący latem: — bywał także sadawanym jako lék otwierający, pędzący mocz, popędzający czyszczenia miesięczne i t. p.: promienie zaś okółkowe korzennego smaku, były tak ulubionymi jako zębodłubki, iż nie mały nimi prowadzono w tym celu handel na Marsylii, zwiąc od tychże i roślinę — herbe aux cure-dents. — (*Daucus Visnaga* v. *Gingidium* Lin.).

RODZAJ 1115. *Podagrycentk* (*Podagraria* Moench.). — Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowy, ści-

łniony z boku, z podszyjcami ostrokieżnemi, odosobnio-
nemi i zakończonemi w szyjki długie a poodginane: ziarn-
czaki o 5 żeberkach nitkowatych, z których skrajne ob-
rzeżające; międzyżebrza bez smug; a nadsadnik wi-
dlasty. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *P. właściwy* (P. Aegopodium MOENCH.),
lub *Kozia stopka*.— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem
mocno-rozpłóćającym się, wypuszczającym w swym prze-
biegu ku dołowi korzenie włókniste, a ku górze łody-
gi i liście; z łodygą do 3' wzniesioną, dętą, rowkowaną,
nieco-gałęzistą i to— ku górze często-naprzeciwlegle lub
nawet troisto; z liśćmi korzeniowymi i odziemkowymi
ogonkowymi, 2 razy 3szczępnymi w łaty jajowate, podobnie
czasem jeszcze raz wcinane, piłkowane, do 4" długie a 2"
szerokie, w podstawie nierówne,— górnymi zaś bezogonko-
wymi, a najwyższymi tylko 3dzielnymi; z okółkami płski-
mi, 16—20-promieniowymi,— o promieniach dość długich
i szorstkawych, bez okryw i okrywek; z kwiatkami biały-
mi; a owocami jajowo-podłużnymi, do 1/6" długimi, ciemno-
ciastymi.— Zwyczajny chwast w całej Europie aż do Sybe-
ryi, po miejscach cieniastych, w szańcach, sadach i t. p:
kwitnie od czerwca do sierpnia.— Używanem niegdyś by-
ło ziele *Podagrycznika* lub *Gerarda*— herba Po-
dagrariae v. Gerardi w dnie i ranach, młode zaś pędy
jadanymi bywały; prócz tego ma nader sprzyjać tuczeniu
trzody.— (Aegopodium Podagraria LIN.).

RODZAJ 1116. *Karolek* (Carum KOCH.).—
Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wy-
krojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśnięty z bo-
ku, jajowy albo podłużny; z podszyjcem przyplaszczoném,
a szyjkami odgiętymi: ziarnczaczki o 5 żeberkach nit-
kowatych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1-

smugowych; łączna 2smugowa; a nadsadnika wolnym i widlastym w końcu. Nasiono obło-wypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *K. pospolity* lub *polny* (C. Carvi LIN.), u dawnych *Kmin*, *Kminek* albo *Hanyż* — *polny*. — Ziele 2roczne; całe nagie: korzeń marchewkowaty, grubości palca małego, mięsisty, nieco-gałęzisty, pomarszczony, zewnątrz blado-cisy a wewnątrz białawy; łodyga około 2' wzniesiona, kątowato-bruzdowana, od samej podstawy rozgałęziona; liście podłużne, ogonkowe, 2 razy piérzastowcinane w łaty liczne, naprzeciwległe, rozłożyste, czasem główniejszo krzyżowo stojące i jeszcze raz piérzastodzielne w łatki równowążko-lancetowate, — w górnych coraz dłuższe i węższe, z koniuszkiem białawym, albo czerwawym, — o pochwach liści górnych szerokich biało-błoniasto obrzeżonych; okółki i okółeczki dość płaskie, 8—16-promieniowe, niekiedy z okrywą 1—3-równowążkołatkową a zawsze bez okrywek; kwiatki białe, środkowe zazwyczaj płonne; owoce do $\frac{1}{6}$ " długie, cise, z jaśniejszymi żeberkami i dość szerokimi smugami. — Jak najzwyczajniejszy wszędzie po łąkach, wygonach, okopach i pastwiskach w całej Europie; kwitnie w maju i czerwcu, a czasem jeszcze i pod jesień. — Znaném jest zastosowanie lékarskie, jako pędzących wiatry, — a gospodarskie do przyprawy chleba, séra, kapusty kiszonéj i wódek *nasion Karolka* — semina Carvi, korzenno-wonnych; z których także i olejek tegoż nazwiska odkraplany bywa. Korzenie przez uprawę nabrawszy mięsistości, należą do dość smacznych.

GAT. 2. *K. Kasztan ziemny* (C. Bulbocastanum KOCH.), także *Orzechem* lub *Kasztanem świni* albo *ziemnym*, i *Pęczyną* mianowany. — Ziele trwałe; z korzeniem kulistawym, bulwiastym, $\frac{1}{2}$ —2" w śre-

dniecy, zewnątrz ciemno-cisym a wewnątrz białawym; z łodygą obłą, bruzdowaną, do 3' wysoką, górą rozgałęzioną; z liśćmi 2 razy pięrzastodzielnymi w łatki równowązkie, delikatnie kończyste, rynienkowato-złożone i często wrębne; z okółkami o 12—20 promieniach po okwitnieniu wzniesionych,— o okrywach i okrywkach wielolatkowych, równowązko-szydłowatych i błoniastych; a owocach podługnych i ścięzonych w końcu.— Pospolity po polach, w Europie południowej i zachodniej; kwitnący latem. — Dostarcza korzeni mączastych wielkości kasztanów, które surowe lub pieczone w popiele, jadanymi bywają.— (*Bunium Bulbocastanum* LIN.).

RODZAJ 1117. *Rzepnik* (*Bunium* KOCH.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoce z boków zaciśnięte, równowązko wydłużone; z podszyjczem przyniecieniem a czasem i ostrokręznem, o szyjkaeh odgiętych: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych i tępych, skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 2 — 3-smugowych; łącznej 4smugowej; smugach zaś powierzchniowych; a nadsadniku wolnym i wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *R. zapalczkolistny* (*B. ferulaefolium* DESF.).— Ziele trwałe: z korzeniem bulwiastym, wielkości orzecha laskowego; z łodygą widlastodzielną, obłą i bruzdowaną; liśćmi troisto wcinanymi w łatki równowązkie; okółkami wielopromieniowymi; okrywami i okrywkami wielolatkowymi i krótkimi; kwiatkami białymi; a owocami prawie-obłymi.— Jak najpospolitszy na Wschodzie; kwitnie latem.— Korzenie jego, jadają Turcy z upodobaniem jak kasztany, pod nazwą *Topana*.— (*Sium ferulaefolium* SPR.).

Podobnie używają się także korzenie

GAT. 2. *R. obnażonego* (*B. denudatum* DEC.): różniącego się— wzrostem zaledwie-8calowym; liśćmi łodygowymi bezogonkowymi, o krótkiej pochwie, a łatkach wcinanych i sąbkowanych; okrywkami z

kilku łatek jednostronnych:— rosnącego po łąkach wzniesionych, w krajach nadbrzoziemno-morskich, zwłaszcza Francji oraz i Anglii; gdzie także korzenie jadają.— (B. Bulbocastanum Huds.).

RODZAJ 1118. *Biedrzeniec* (*Pimpinella* LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków zaciśniony; z podszyjczem poduszczykowatym, a szyjkami odgiętymi i prawie-głoweczkowato zakończonemi: ziarnczaczki pełne, z 5 żeberkami nitkowatymi i równymi, skrajnymi obrzeżającymi; międzyżebrzami wielosmugowymi; a nadsadnikiem wolnym i wrębnym. Nasiono garbato-wypukłe od zewnątrz, na wewnątrz zaś płaskie.

GAT. 1. *B. Rospikamięć* (P. Saxifraga LIN.).— Ziele trwałe: którego — kłęb obławo-marchiowaty, do 8" długi a $\frac{1}{4}$ " w średnicy, obrączkowany, białawo-cisy, z czasem wielogłowy: łodyga na $1\frac{1}{2}$ ' wysoka lub niższa, drobno-bruzdkowana, tylko dołem należytyymi a górą niewykształconymi liśćmi pokryta: liście wszystkie piérzasto wcinane w łaty różnej postaci; gdyż— w dolnych ogonkowych bywają też— okrągławe i tępo-piłkowane, już prawie-jajowate i głębiej a nierówno piłkowane-wcinane, czasem nawet zaostrozono, lub też 3-szczępne albowi też prawie-piérzastodzielne; w górnych zaś zawsze bezogonkowych, wprost na pochwie osadzonych, tylko raz piérzastodzielnie-wcinanych— łatki wszędzie równowążkie lub równowążko-lancetowate: okółki 9—15-promieniowe, a okółeczki 10—20-promieńkowe; bez okryw i okrywek; z kwiatkami przed rozkwitnięciem zwisłymi, białymi lub różowawymi, prawie zawsze wszystkimi płodnymi,— o szyjkach krótszych od jajników: owoce jajowe, cise i gładkie.— Zwykły po łąkach, suchych, wygonach, pastwiskach, wzgórzach i górach,

w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Lé-
karskim jest jeszcze miejscami i dziś, *korzeń Bie-*
drzeńca białego lub *koziego*— radix Pimpinell-
lae albae v. hircinae v. Tragoselini, woni jak-
by capiej i nader ostrego i piekąco-korzennego smaku, mo-
cno pobudzający zwłaszcza do potów; a dawniej nawet i
ziele i nasiona Biedrzenia— herba et semi-
na Pimpinellae, bywały jako lek w podobnymże ce-
lu zastósowywane.— (P. hircina MÖNCH.).

Toż samo rozumieć należy i o

GAT. 2. *B. czarnym* (P. nigra Willd.): dziś poczytywanym
tylko za odmianę omszoną i z czarnawym kłębem, oraz sąszącą za
nacięciem sok modrawy— ale tylko w niektórych okolicach:— któ-
rój kłęb, odróżniany jako *korzeń Biedrzenia czarnego*— ra-
dix Pimpinellae nigrae, dawniej także lékarski, dziś używanym
bywa tylko w wyrobnach wódek, celem zabarwienia tychże na mo-
drawo:— oraz o

GAT. 3. *B. wielkim* (P. magna Lm.), odróżniającym się od
pierwszego:— kłębem białawym, jeszcze większym: kodygą 3' dora-
stającą, prawie-widlasto gałęziastą w górze, całkiem nagą lub też— z wy-
jątkiem kwiatów i owoców— omszoną: liśćmi w pierwszym razie lóna-
cymi, a w drugim omszonymi; dółnymi ogonkowymi a górnymi osa-
dzonymi wprost na pochwie; prócz tego dółnymi o łatkach naprzeciw-
ległych, jajowatych lub jajowato-wydłużonych, zaostzonych albo koń-
czystych, w podstawie już klinowatych już zaokrąglonych już prawie-
sercowatych, pilkowanych lub wcinanych a nawet postrzępanych, w brze-
gu ostrawych,— z których końcowa 3łateczkowa lub 3dzielnia [w odmia-
nie *pośredniego* (P. media Hoffm.) wszystkich pierzasto-dzielnich w
łateczki ostro-lancetowate, a w *strzępiastego* (P. laciniata Thore.)
wyższych prawie 2 razy pierzastodzielnich lub dloniastodzielnich];
górnymi o wszystkich łatkach prawie-równowązkich, pierzasto-
dzielnie-wcinanych; a najwyższymi niedokształconymi; z fosetą na
części jak w pierwszych, z wyjątkiem szyjek dłuższych od jajnika:—
rosnącym tu i owdzie w całej Europie i na Wschodzie po łąkach,
okopach, murawach leśnych, od równin aż po Alpy; a kwitnącym
latem:— z którego *korzeń Biedrzenia białego* lub *koziego*

większego — radix Pimpinellae albae v. Tragoselini majoris dawniej używany, pochodził. — (P. major GOUAN.).

GAT. 4. *B. Hanyż* (P. Anisum LIN.), *Anyż* lub *Hanyżek* i *Anytek*. — Roślina roczna, cała szarawa: której — korzeń cienko-wrzecionkowaty, nieco-gałęzisty i białawy: łodyga do 2' wzniesiona, rdzenista, drobno-bruzdkowana, zarówno z liśćmi mniej więcej omszona i ostrawa w dotknięciu, ku górze odstająco — a niekiedy nawet i naprzeciwlegle-gałęzista: liście korzeniowe długoogonkowe, 6—15" wielkie, okragławo-sercowate, wcinano-piłkowane i to nieumiarowo; dalsze 3szczépne lub piérzasto wcinane w łaty klinowate i także wcinano-piłkowane, ząbkowane lub lancetowate, — w wielkich zaś okazach z końcową 3szczepną a bocznemi 2szczepnemi; jeszcze wyższe bezogonkowe, podobnie podzielne lecz w dużo węższe i głębsze łatki; najwyższe wreszcie z temiż całkiem i bardzo-równoważkami: okółki dość wietkie, niemal płaskie, 6—12-promieniowe; okółeczki z tyłuż kwiatków białych, niekiedy z kilkoma szydłowatymi listeczkami zamiast okrywki: szyjki wzniesione, później odstające: a owoc jajowy, 8" długi, delikatnie-żeberkowany i szaro-zielony przez podobne omszenie go. — Dziki znachodzi się w Egipcie i na wyspach greckich, a uprawny po ogrodach a nawet i w płodozmianach niektórych gospodarstw w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Od najdawniejszych czasów, słodko-korzenne *nasiona Hanyża pospolitego* — semina Anisi vulgaris, były lekiem przeciw wzdęciom, w osłabieniu żołądka i błony śluzowej dróg oddechowych; a w gospodarstwie do różnych przpraw, o najwięcej wódki używają się. — (Anisum officinale MÖNCH.).

RODZAJ 1119. *Potocznik* (Berula Koch.).

— Kielicha kraj 5ząbkowy. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc jajowaty, z boków zaciśnięty, prawie-moszenkowaty; z podszyczem krótko-ostrokreżnym, obrzeżonym, z 2 szyszkami odgiętymi; ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, z których skrajne przedbrzeżne; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach pokrytych grubym i korowatym nasiennikiem; a nadsadnikiem 2dzielny, przez przyrośnięcie ramion prawie-niknącym. Nasiono ze wszystkich stron obłe.

GAT. 1. *P. wązkolistny* (B. angustifolia Koch.), czyli *mały* lub *Rzerzucha wodna* i *Bobownik* starych ziółopisów.— Ziele trwałe: o kłębie wydającym liczne rozłogi dęte; łodydze około 2' wzniesionej, dętej, drobno-bruzdkowanej, gałęzistej; liściach korzeniowych do 1' długich, piérzastodzielnych w 9—15 łat podłużnie-jajowatych, w podstawie ukośnych albo prawie-sercowatych, tępych, prawie 2 razy karbowanych lub nierówno- a grubo-piłkowanych, a z końcową 3łatkową,— łodygowych zaś coraz malejących aż do 1calowych, z łatami węższymi i wcinano-piłkowanemi— a w najwyższych wązko-lancetowatemi; okółkach naprzeciwlistnych, krótkoszypułkowych, wypukłych, 12—20promieniowych; okrywach i okrywkach prawie równych lub też krótszych od promieni,— o łatkach lancetowatych i już całkich już 3- lub piérzasto-wcinanych; kwiatach białych; a owocach szeroko-jajowych, na $\frac{1}{12}$ " długich, delikatnie żeberkowanych.— Zwyczajny w strumieniach, rowach, stawach i po bagnach całej Europy i Azji środkowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Dawniej *ziele Potoczніка* lub *Marka*— herba Berulae

v. Sii, nieco przypalono-korzennój woni a smaku ostrogorkkiego, podejrzane co do jadowności, — używanem było jako pobudzające i pędzące moc; owoce zaś często znachodzą się jeszcze i dziś po lékarniach, zamiast *Nasion Giersza* — semina Phellandrii. — (*Sium angustifolium* LIN.).

RODZAJ 1120. *Marek* (*Sium* KOCH.). — Kielich o 5 ząbkach, często malénkich. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boków ściśniony, lub téż zaciśnięty i prawie moszenkowaty; z podszyjczem poduszczykowatém, obrzeżoném, a szyjkami odgiętymi: ziarnaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, tępawych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 3smugowych; smugach powierzchnowych; z nadsadnikiem 2dzielnym, w ramiona przyroste lub wolne. Nasiono z przodu wypukłe, a na wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *M. szerokolistny* (*S. latifolium* LIN.), w dawnych zielnikach *Potocznik*, *Bobownik* lub *Rzeczucha wodna* — wielkie, oraz *Opich błotny*. — Ziele trwałe: z kłębem krótkim, o licznych rozłogach rozpłożących się, a korzeniach grubowłóknistych; łodydze 2—6' wysokości, kątowato-rowkowanej, prawie-5kątnej, grubiej, dętej, ku górze gałęzistej; liściach korzeniowych wielkich, na grubych dętych i członkowatych ogonkach, 1 lub 2 razy piérzastodzielnych w łaty prawie krzyżowo ułożone, lancetowate, ostro-piłkowane, — łodygowych zaś na krótszych ogonkach lub wyżej całkiem bez nich, o 9—11 parach łat skośnie-jajowatych, coraz węższych aż do równowazkich i gęsto ciernisto-piłkowanych; okółkach i okółeczkach półkulistych, dość wietkich, wielkich, 20—30promieniowych; okrywach i okrywkach

wieloletkowych, poodginanych, lancetowatych i szydłowato-kończystych, bionastych, obrzeżonych; kwiatkach białych; a owocach jajowych, do $\frac{1}{7}$ " długich, z żeberkami tak szerokimi jak ich międzyżebrza — a zład grubych. — Pospolity po rowach, stawach i bagnach w całej Europie; kwitnie od czerwca do sierpnia. — *Korzeń i ziele Marka błotnego* lub *Paster-naka wodnego* — radix etherba Sii palustris v. Pastinacae aquaticae, bywały w użyciu w sposób ten sam co i *Potoczніка*, zarówno z nim podejrzane o jadowitość; a nawet i owoce często zbierane bywają mylnie, za *nasiona Giersza wodnego* — semina Phellandrii aquatici: wszelako i tak młode liście miejscami jadają za sałatę.

GAT. 2. *M. Kuczmerka* (S. Sisarum Lrx.), dawniej *Kucmorka jarzyna* lub *ogrodowa*. — Ziele trwałe, całe nagie: w którym korzeń z licznymi bulwami wiązkowemi, obłemi, grubości palca, do 7" długości, pozaciskanemi miejscami, zewnątrz żółtawemi a wewnątrz śnieżnej białości, mięsistemi i słodkimi; łodyga do 3' wzniesiona, obła, bruzdowana, ku górze gałęzista; liście piérzastodzielne, dólne ogonkowe, o 4—5 parach łat bezogoneczkowo-naprzeciwległych, podłużnie-jajowatych, gęsto-piłkowanych, z końcową szerszą i prawie-sercowatą, — wyższe o tychże mniejszych i lancetowatych, — najwyższe zaś całkiem małe, tylko 3szczepne w łatki równowazko-lancetowate i kończyste; okółki jak w poprzedzającym gatunku ale mniejsze, 10—16promieniowe; owoce podłużnie-jajowe, z żeberkami 3 razy węższymi niż międzyżebrza. — Ojczyzną jego pierwotną jest Azja środkowa; dziś jeszcze dziki znachodzi się w Japonii, Kochinchinie, Chinach i Mongolii, — a uprawny na całym Wschodzie i wielu miejscach w Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Słynne niegdyś jego bulwy jako środek przedłużenia życia; w tym zamiarze z najwyższą częścią zalecanemi bywały; właściwie zaś nie są, jak tylko bardzo tłuczącą i smaczną słodką jarzyną, znaną zwykle pod nazwą *korzeni cukrowych*, — w którym to celu jako ulubioną przekąską, przechowują się na całym Wschodzie: dawniej nawet placo-

no niemi podatki i harące, pod nazwą *Gelduba* za Tyberyusza. — Takowe okwitują w cukier, tak iżby łatwo na ten cel spożytkowanemi być mogły; a wyskok już i tak miejscami z nich wyrabiają.

GAT. 3. *M. człeczcy* (S. Ninsi THUNB.), poczytywany zazwyczaj tylko za odmianę *Kuczmerki*: odróżniającą się — liśćmi już piętnastodzielnymi już 3szosópnymi, a w kątach gałęzi wyksztalcającami się bulwkami wielkości grochu; — rosnącą wyłącznie w Chinach i Japonii i tamże nader starannie uprawianą, dla cudownego prawie u miejscowych *korzenia Ninsi* lub *Ninsing* — radix Ninsi v. Ninsing, używanego zastępczo za tenże *Silca właściwego*.

RODZAJ 1121. **Przerwięp** (*Bupleurum* TOURN.). — Kielichą kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, ściśle-wwinięte, z koniuszkiem szerokim i przyciętym. Owoc z boków ściśniony lub prawie-moszenkowaty; z podszyjczem rozplasczonem: ziarnczaczki o 5 żeberkach skrzydełkowatych, ostrych, nitkowatych albo nikłych, — z których skrajne obrzeżające; między żebrzach ze smugami lub bez tychże, gładkich albo ziarneczkowanych; nadsadniku wolnym. Nasiono obłowypukłe, od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *P. okrągłolistny* (*B. rotundifolium* LIN.), niegdyś jeszcze i *Obieżyświatem*, *Pępownikiem*, *Prze-strzelonem*, *Zielem pępkowém* lub *powietrzném* mieniony. — Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wydłużono-wrzecionowatym, wysmukłym i gałęzistym; łodygą do 2' tęgo-wzniesioną, wysmukłą, rdzenisto-céwiastą, słabobruzdkową, w górze rozgałęzioną; liście a raczej niby-liście górne przerosłe, jajowato-okrągławe, — a wyższe nieco-zwężone ku podstawie, prawie-przewrotnie jajowate, obejmujące łodygę, do 2" długie, tępe albo ciernistokończyste, wielonerwowe, modrawo oszronione, — najniższe przewrotnie-jajowato wydłużone i prawie-ogonkowe; z okółkami 5promieniowymi, płaskimi, bez okryw, —

a okółeczkami krótkimi; o okrywce z 5 łatek 2 razy dłuższych od nich, nierównych, eliptycznych; ciernisto-kończystych, wzniesionych i żółtawych wewnątrz; z kwiatkami żółtymi; wreszcie owocami jajowo-podłużnymi, $\frac{1}{8}$ " długimi, czarno-cisawymi, o żeberkach nitkowatych, a międzyżebrzach bezsmugowych i gładkich.— Zwyczajny pomiędzy zbożem i po miedzach, w Europie południowej i środkowej oraz takież Azyi; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Przed laty używano *ziela i nasion Przeszczelona*— herba et semina *Perfoliatae*, na rozpędzenie wółw, na przepukliny, na rany i t. p.— (*B. perfoliatum* MÖNCH.).

GAT. 2. *P. siérpowaty* (*B. falcatum* LIN.), czyli *Smiłód czarny* 2gi.— Ziele trwałe: o kłębie długim, wrzecionowato-wielogłowym; łodydze tegiej, do 3' wzniesionej, pogiętej i długo-różgowato rozgałęzionej; liściach dólnych podłużnie-eliptycznych, często falistych, 7—9nerwowych i długoogonkowych,— a górnych lancetowatych, prawie-siérpowatych, bezogonkowych i zaostzonych; okółkach 6—9promieniowych,— o okrywie z 2—4 łatek małych, lancetowatych i ciernisto-kończystych,— a okrywkach 5łatkowych, ostro-lancetowatych, równych okółczkom; kwiatkach żółtych; a owocach cisawo-czerwonych, z żeberkami krajaco-wystającemi i 3smugowemi międzyżebrzami.— Rośnie po pagórkach i górach, około dróg i płotów, w Europie środkowej i Kaukazie; kwitnie latem.— Z niego to *ziele Przerwiępa* lub *Zajęczego uszka*— herba *Bupleuri v. Auriculae leporis v. Costae bovis*, sławnym było swego czasu na rany, a korzeń na siennice.— Zaś

GAT. 3. *P. krzewowy* (*B. fruticosum* LIN.):— krzew na 1° wzniesiony i gałęzisty; z liśćmi bezogonkowymi, jajowato-podłużnymi, skórzastymi i nerwistymi; z okółkami wielopromieniowymi, o okrywkach krótkich; owocami o żeberkach pokrywających cieniuchną smugę, a międzyżebrzach 1smugowych:— rosnący w Europie południowej;— dostarczał niegdyś korzenia i nasion, którymi leczono kaszle długotrwałe, zaduszenia, wstrzymanie czyszczeń miesięcznych i trudne moczenie.— (*Tenoria fruticosa* SPA.).

RODZAJ 1122. *Galucha* (*Oenanthe* LAM.), dawniej *Galuchy*. — Kielicha kraj 5zębny, w owocu rozrastający się. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc obło-jajowy; z podszyciem ostrokreśnóm, a szyjkami wzniesionemi i długimi: ziarnczaczki o 5 żeberkach wypukłych i tępych, a skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1smugowych; nadsadniku niedorozróżnienia. Nasiono wypukłe lub obłe.

GAT. 1. *G. wodna* (*O. Phellandrium* LAM.), zwykle *Koprem wodnym*, także *Gierzem* i *Konkoprzycą* zwana. Ziele 2roczne, całe nagie: z korzeniem początkowo gęsto-włóknistym, a później skrócono-grubym, jakby przycięto-marchwiowatym, dętym i wielokomorowym, gębczastym i soczystym, wydającym na wstawach mnóstwo długich i cienkich włókien korzeniowych, równie jak i on białych, — właściwie stanowiący proste przedłużenie się grubego i korzeniącego się odziomka — łodygi do 4' wysokości a do 3" w średnicy u dołu dochodzącej, różnie kolankowato pogiętej, bardzo-dętej, bruzdowanej i podobnie odstająco-gałęzistej: którego liście wszystkie ogonkowe, jasno-zielone; korzeniowe i odziomkowe wielkie, z ogonkiem pogiętym, 3- lub więcej-razy piérzastodzielne w-łatki nastroszone, jajowate i całkie lub 2—3- i więcej-razy wcinane albol i téż i piérzastodzielne; zanurzone z łatkami prawie-włoskowatymi, a nadwodne z temiż krótkimi i wązkimi, lecz zawsze z ostrym koniuszkiem; górne zaś mniejsze i tylko raz piérzasto wcinane: okółki naprzeciwlistne i końcowe, krótkoszypułkowe, płaskie, wielopromieniowe i prawie lub całkiem bez okryw; okółeczki wypukławe, o okrywkach krótko- i równo-wązkich; kwiatki drobne, białe, wszystkie płodne i mało co nierówne:

owoce $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{6}$ " długie, w podstawie nieco szersze, żółto- i zielonawo-zielone, dużo dłuższe od szyjek.— Bardzo pospolita po rowach, strumieniach, stawach i bagnach całej Europy; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Wielką wziętość jeszcze przed niedawnym czasem, miały nasiona *Giersza* lub *Kopra wodnego*— semina *Phellandrii* v. *Foeniculi aquatici*, jakoby pewny środek przeciw suchotom płucnym; jednak rzeczywiście dobrze skutkują w śluzotokach płucnych, w zaduszeniach wozgrzywych i w. i. Dla koni ma być ziele trującą.— (*Phellandrium aquaticum* LIN.).

GAT. 2. *G. biedrzeńcowata* (O. *pimpinelloides* LIN.). — Ziele trwałe, nagie: z korzeniami licznymi, włóknistymi, ponabrzmięwałymi w końcach jakby w jajowate krótkie a grube bulwy; z łodygą rdzeniastą, na $1\frac{1}{2}$ " wysoką, kręśowaną; z liśćmi korzeniowymi i odziomkowymi 2 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, na $\frac{1}{2}$ " długie, wcinano-ząbkowane aż do piérzasto-dzielných, ostrawe w brzegu a w wiérzchołku krótko-kończyste, — łodygowymi zaś raz- piérzastowcinanymi lub nawet i całkimi, o łatkach wydłużono-równowazkich i całobrzegich; z okółkami końcowymi, wielopromieniowymi, a okrywą wielołatkową, — z okółeczkami o podobuńże okrywce równéj osymże, a łatkach obu ostro-równowazkich i obrzeżonych białe; z kwiatkami licznymi, o płatkach zewnętrznych w skrajnych często całkich— a zawsze przewrotnie-jajowatych; z owocami główkowato skupionymi, prawie bez szypuleczek, oblymi, w zwężonym wiérzchołku uciętymi.— Zwykła po wodach i bagnach w Europie, ale więcej w położeniach cieplejszych; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej zadawano jako pędzące mocz, korzeń i ziele *Gatu-*

chów wgzkolistnych — radix et herba Oenanthes v. Filipendulae tenuifoliae.

Tak samo używano także

GAT. 3. *G. dęta* zwana *Przyjemką* (*O. fistulosa* LIN.).— ziele trwałe; którego kłęb krótki obok licznych rozłogów, okryty jest mnóstwem korzeni włóknistych, na wapół z bulwami podługowatemi; w którym — lodyga dęta, krésowana, wysmukła, do 3' wysoka, grubości pióra, pogięta i widlasto-gałęzista; liście na ogonkach dętych, — korzeniowe już w porze kwitnienia niknące, 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty płaskie, klinowate, 3—wielo-szczépne, — lodygowe zaś krótsze od swego dętego ogonka, piérzastodzielne w łatki całkie lub téż 2- i 3-szczépne, nitkowate a dęte; okółki 3—4promieniowe, — z okrywami o 0 lub 1ój a okrywkami o wielu łatkach równowazko-lancetowatych, zaostzonych i krótszych niż okółeczki; kwiatki drobne, białe, równe; owoce zaś skupione prawie w kulistawą główkę, wartłkowate, — z żeberkami grubemi i zrosłemi, — a szyjkami bardzo-długimi i haczykowatami w końcu: — rosnącą i kwitnącą wraz z poprzedzającą; — dostarczającą korzenia i ziele Gałuchów wodnych — radix et herba Oenanthes v. Filipendulae aquaticae, jadowitych dla rogacizny.

GAT. 4. *G. Pęczyna* (*O. crocata* LIN.).— Ziele trwałe: kłęb krótki, a u niego 5 lub 6 w wiązce bulw podługowatych, mięsistych, zawierających zarówno z innymi częściami sok białawy pomarańczowiejący w powietrzu, — oraz pęk korzeni włóknistych ogrubnich: lodyga 2—5' wysoka, krésowana, często brudno-czerwona lub żółta, gałęzista: liście wszystkie 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowato-rombowe, wieloszczépne i tępe, ciemno-zielone, — korzeniowe i odziomkowe dość wielkie, na kątowatych i bruzdowanych ogonkach, — a reszta bez tychże: okółki nader rozpostarte, 15—30promieniowe, — z okrywami o licznych, nie wielu lub prawie-żadnych łatkach malénkich; okółeczki zaś wypukłe i zbite, — z podobnemiż mnogimi łatkami małych okry-

weczek i kwiatki białe, skrajne nieplodne, z szyjkami długimi: a owoce obło wydłużone, dłuższe od szypułeczki.— Zwyczajna po miejscach wilgotnych, bagnach i po nad rzekami w Europie zachodniej i południowej; kwitnie od czerwca do lipca.— Jadowita ta roślina, zbliżona w skutkach do *Weszki*, często bywa przyczyną otrucia, z powodu uludnych swych bulw.

RODZAJ 1123. *Anyżkowiec* (*Anesorrhiza* CHAM.).— Kielicha kraj 5zębny, trwałe. Płatki eliptyczne, kończyste w koniuszek wgięty i obrzeżający. Owoc 5kątnie-graniastosłupowaty; z szyjkami odgiętymi; ziańczaczki nierówne, wypukłe w grzbiecie; jeden o 5 żeberkach, z których środkowe i skrajne skrzydełkowane, a pośrednie nitkowate, — a drugi 4skrzydełkowy, z żeberkiem środkowym nitkowatym, a pośrednimi i obrzeżającymi skrajnymi skrzydełkowatymi; z międzyżebrzami 1smugowymi; z łączną 2smugową i płaską; z nadsadnikiem zaś 2dzielny. Nasiono wewnątrz płaskie, a zewnątrz wypukłe.

GAT. 1. *A. właściwy* (*A. capensis* CHAM.).— Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem marchwiowatym i czubatym, pojedynczym lub z wiązkowemi jakby bulwami wrzecionowatemi; z łodygą na 2' wysoką, tęgą, lekko bruzdkowaną, często czerwonawą, gałęziastą, bezlistną— lecz na wstawach z pochwami jajowatemi, łuskowatemi, błoniastemi, brzegiem przejrzystemi; z liśćmi korzeniowymi nagle więdnijącymi, ogonkowymi, 2—3pięrzastodzielnymi; z okółkami kilku- lub wielo-promieniowymi, początkowo o krótkich a później wydłużających się promieniach; z okrywami i okrywkami o łatkach licznych, jajowato-zaostrzonych, ubarwionych, brzegiem przejrzystych, równych z kwiatkami i otulających je; z kwiat-

kami białymi, wszystkimi płodnymi; z owocami słomiatymi, — o czarniawo-czerwonych zębach kielicha i takichże podszyjczach, — z szyjkami króciuchnymi, odgiętymi. — Powszechny na Przylądku Dobrej nadziei; kwitnie w lutym i marcu. — Wonny i smaczny korzeń, zwany od tamecznych *korzeniem anyżkowym*, jadany bywa lub używany do przypraw.

RODZAJ 1124. **Blekot** (*Aethusa* LIN.). — Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym, — skrajne jakby promieniowate. Owoc jajowo-kulistawy: ziarnczaczki o 5 źberkach wydatnych, grubych, ostrogrzbietnych, — z których skrajne obrzeżające, nieco szersze i jakby-skrzydłkowate; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej 2smugowej; a smugach łękowatych; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiona półkuliste.

GAT. 1. *B. ogrodny* (*A. Cynapium* LIN.), u dawnych *Weszka ogrodna*. — Ziele roczne, całe nagie: z korzeniem wrzećcionowatym, gałęzistym, białawym: z łodygą od kilku cali do 4' wysoką, wzniesioną, gałęziastą, bruzdowaną, dętą, oszronioną, a często w odziomku brudno-czerwono lub fiołkowo plamistą: z liśćmi ciemnozielonymi z wierzchu, a spodem nieco jaśniejszymi — lecz z obu mocno lśnącymi; dolnymi prawie 3 razy piérzastodzielnymi w łatki klinowate, 3szczépne i tępawe lecz krótko ciernisto-kończyste; wyższymi 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi w łatki jajowate, jeszcze raz piérzastowcinane w łateczki 2—3szczépne lub całkowite i wtedy równoważko-wydłużone, zazwyczaj tępe, — z których końcowe więcej przedłużone; najwyższymi zaś poosadzonymi na pochwach błoniasto obrzeżonych, krótkich i wydłużonych; z okółkami naprzeciwlistnymi, długoszypułko-

wymi, o 10—20 promieniach nierównych i od wewnątrz omszonych; bez okryw, ale z okrywkami o 3 łatkach odgiętych, równowazko - szydłowatych i dłuższych od okółeczków: z kwiatkami białymi, w podstawach płatków zielonawymi, z których skrajne w skrajnych zawsze 2 razy większe od reszty: z owocem zaś blado-słomistym, czerwono - ciso żeberkowym, $\frac{1}{8}$ " długim, o smugach łącznej nieco rozchodzących się podstawami.— Nader częsty chwast po ogrodach warzywnych, miejscach uprawnych i pustych w całej Europie; kwitnie od czerwca do września.— Ziele to samo przez się bezwonne, lecz po roztarciu nie miłej woni jakby czosnkowej,— choć nieco słabszą, wszelako zawsze jest trucizną ostro-odurzającą, podobną do *Weszki jadowitej* lub *Szczwoła*, — mogącą być bardzo łatwo użytą za *Piotruszkę*.

Istnieją jeszcze dwie odmiany téj niebezpiecznej rośliny, przez jakiś czas za osobne gatunki opisywane; a to

GAT. 2. *B. zbożowy* (A. segetalis BÖNNINGH.),— zaledwie kilka cali wysoki, a za to z owocami 2razy większymi; — jawiący się po gruntach płonnych glinkowatych:— i

GAT. 3. *B. wyniosły* (A. elata FRIED.),— do 4' wybujały; z łatką jedną w okrywie, a w okrywkach z 3ma, bardzo wydłużonemi i wcinanemi czasem nawet piérzastodzielnie;— snachodzony po bardzo bujnych gruntach.

RODZAJ 1125. **Kopr** lub **Koper** (*Foeniculum* ADANS.).— Kielicha kraj nikły, nabrzękły, całkowity. Płatki przewrotnie-jajowate, całkowite, wwiniete, z koniuszkiem prawie-4kątno przyciętym. Owoc podłużny, obławy: ziarnczaczki o 5 żeberkach lekko wystających, tępo-grzbiecistych,— ze skrajnemi obrzeżającami i nieco szerszemi; międzyżebrzach 1smugowych; łącznej płaskiej i 2smugowej; a nadsadniku przyrośłym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 15. *K. lékarski* (F. officinale ALL.), zwykle włoski.— Ziele trwałe lub 2roczne, całe nagie i modrawo-zielonawo oszronione. Kłęb marchwiowato przedłużony, gruby, odstająco-odnożysty, mięsisty, białawy lub żółtawy. Łodyga 3—6' wzniesiona, gałęzista, cała obła, delikatnie bruzdkowana, rdzenista, pod oszronieniem ciemnozielona. Liście korzeniowe wielokrotnie-pierzastodzielne, ogonkowe; odziomkowe 3 razy- a górne tylko 2 razy- pierzastodzielne, osadzone wprost na pochwach szerokich a ściśnionych i błoniasto obrzeżonych: łatki wszystkich wąziuchne, prawie-szydlowate, ostre, z wiércchu rynienkowate, wszechstronnie pozwracane, 2 — 3łateczkowe, tylko w najwyższych liściach całkie. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, 12—25promieniowe, wielkie, płaskie; bez okryw i okrywek; kwiatki żółte. Owocce do $\frac{1}{4}$ " długie, żółtawo-szare, z cisemi smugami; z podszyjczami ostrokrężnie-sklepistemi, karbowanemi brzegiem; a szyjkami bardzo krótkiemi i poodginanemi.— Pospolity po miejscach uprawnych i nieuprawnych, wystawionych na słońce w Europie południowej, uprawiany zaś u nas po ogrodach; kwitnie latem.— Wszystkie jego części miłej woni i smaku słodkawo-korzennego, od najdawniejszych czasów były lékarskiemi; dziś zaś jeszcze gdzieśgdzie *korzeń i nasiona Kopra włoskiego*— radix et semina Foeniculi vulgaris, zadawanemi bywają w osłabieniu żołądka, kiszek, płuc, we wzdęciach i t. p: słowem tam gdzie i anyżowe.— (F. vulgare GÄRTN. Anethum Foeniculum LIN.).

GAT. 2. *K. słodki* (F. dulce DEC.): od wielu brany tylko za odmianę roczną pierwszego, odmienną — wzrostem zaledwie 1 — 2' dochodzącym; todygą w odziomku nieco-ściśnioną; łatami liści dół-

nnych nienastroszonemi, prawie 2dzielniemi w łatki dużo dłuższe i węższe; dużo wcześniejszą porą kwitnienia; okółkami 6—8promieniowymi; oraz owocami prawie 2razy dłuższymi, bledszymi, mięsistyszmi i dużo łagodniejszymi i słodszymi w smaku:— rosnący we Włoszech:— dostarcza tak zwanych *nasion Kopra kretajskiego*— *semina Foeniculi cretici*, oraz młodych pędów jadanych— *Znów*

GAT. 3. *K. pieprzny* (F. piperitum DEC.):— ziele trwałe;— o łodydze całej oblój; łatkach liści krótkich i tęgich, sztydłowatych; a owocach ostro-korzennych;— pospolity po krajach ponadśródziemno-morskich;— używanym także bywa, najwięcej w Sycylii, pod nazwą *Kopra osłego*.— (*Anethum piperitum* BERTOL.). Także i

GAT. 4. *K. indyjski* (F. Panmorium DEC.):— ziele roczne: z korzeniem marchwiowatym, około 3' wysokie, również modrawo-oszronione, od samego odziomka rozgałęzione; z liśćmi jak w *lékar-skim*, lecz o łatkach rzadszych i nitkowatych; z okółkami wypukławymi, 10—20promieniowymi, a okółeczkach 10—30kwiatkowych; owocami zaś głębiej bruzdowanymi:— dziki i uprawny w Indyach wschodnich i w Bengalu;— we własnościach i zastosowaniu zgadza się z *lékarskim*.

RODZAJ 1126. *Łaniczyst* (*Seseli* LIN.). — Kielicha kraj o 5 ząbkach krótkich i zgrubłych, lub też niewyraźnych. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, wykrojone albo prawie-całkie. Owoc uwieńczony szyjkami odgiętymi, jajowy lub podłużny, w przekroju poprzecznym prawie okrągły: ziarnaczki z 5 żeberkami nitkowato wystającymi, ogrubnieniami i korowatami,— z tych skrajnemi obrzeżającymi i często nieco szerszemi; międzyżebrzach 1smugowych, czasem tylko skrajnych o 2 smugach; łącznej 2- a czasem 4-smugowej; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *Ł. kręty* (S. tortuosum LIN.), w starych zielnikach *Łani Czyściec*, *Kmin wielki* lub *Czarnoglów*. — Ziele trwałe, całe białawo-modrawo-zielone. Kłęb

marchwiowaty, czubaty, do 1' długi i gruby, z wierzchu brudno- lub ciemno- żółty, a wewnątrz biały: łodyga 1—3' wzniesiona, tęga, bardzo- i rozpiérzchło-gałęzista, twarda, bruzdowana, pokręcona, z krótkimi członkami: liście mnogie,— dólne wielkie, prawie skupione, 2 albo 3 razy piérzastodzielne w łatki krótkie i równowążkie, często w końcach rozszérzone, tęgie, w brzegu i grzbiecie ostrawe,— na ogonkach obejmujących łodygę swemi biało-błoniasto obrzeżonemi pochwami; górne znacznie mniejsze, wprost na pochwach poosadzane i 2 razy piérzastodzielne; a najwyższe 3dzielne-piérzastowcięte: okółki końcowe i naprzeciwlistne, tęgoszypułkowe, 5—10-promieniowe; z okółeczkami małymi; z okrywą o 1 lub 2 łatkach równowążko-zaostrzonych i nieco-błoniasto obrzeżonych,— a okrywkach prawie równych kwiatkom: kwiatki białe, drobne: owoce podłużnie-jajowe, szaro-zielone, niewyraźnie-krótkowłose.— Rośnie po górach i skałach, winnicach i sadach oliwnych w Europie południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Z rośliny tej całej ostrokorzennój, używano nasion *Laniego Czyśca*— semina *Seseleos massiliensis*, na podobieństwo innych okółkowych.

Podobnież sadawano także i nasiona

GAT. 2. *Ł. koprowego* (*S. Hippomarathrum* LIN.), zwanego *Koprem leśnym* lub *kobylin*: ziela trwałego— z kłębem długim, czubatym, wydającym liczne łodygi do 1½' wysokie, biało-modrawe, obłe, bruzdowane, krótko-gałęziste; z liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi w łaty 3szczepne w łatki równowążkie i kończyste, których— pochwy dolegające a górne bezlistne; z okółkami 8—12promieniowymi,— promieniami ostrawymi,— bez okryw, lecz z okrywkami o wielu łatkach błoniastych i zrosłych wraz jakby w miedniczkę wielozębną; z kwiatkami białymi lub czerwawymi; z owocami jajowymi, nagimi:— rosnącego tu i owdzie po wzgórzach i górach wapniowych, w Europie południowej aż do Renu,— a kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1127. *Rospłock* (*Libanotis* CRANTZ.).

— Kielicha kraj 5zębny w łateczki wązko - szydłowate, ubarwione, odpadające. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, nagie lub omszone. Owoc uwieńczony szyjkami poodginanemi, jajowy lub jakby obły: ziarnczaczki, o 5 żeberkach ogrubnich, korowatych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach 1- a łącznej 2smugowej; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *R. skalny* (*L. montana* ALL.), inaczej u dawnych *Złomikamień*, *Skalnik mniejszy*, *Kopr skalny* albo *górnny*. — Ziele trwałe, całe kosmate: którego — kłęb ciso łuskowany, czubaty; łodyga do 9" wysoka, grubości źdźbła pszenicznego, bezlistna lub też 1 — 2-listna, obła, tęga, krésowana, na wstawach i pod okółkami mocno omszona; liście korzeniowe 3całowe, 2 razy pierzastodzielne w łaty 3—5szczepne, — z łateczkami równowazko - lancetowatemi, zaostrownemi i króciuchnemi; okółki końcowe, długoszypułkowe, 6 — 10promieniowe; okółeczki wielopromieńkowe; okrywa odpadająca, o 1 do 4 łatkach równowazko-ostrych, błoniastych, z zielonym grzbietem; okrywki z wielu łateczek równowazko-lancetowatych, długo-kończystych, błoniasto obrzeżonych i krótszych niż okółeczki; kwiatki białe, na grzbiecie kosmate; owoce zbito szaro-kosmate, równe szypułkom, z szyjkami odgiętymi i krótszemi od owoców. — Porasta góry i skały wapniowe, Alp i Przedalp Europy i Azji umiarkowanej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Przed laty powszechnie, a dziś jeszcze przez lud szwajcarski używanemi bywają, bardzo korzenne jego kłęby, jako *korzenie Turpeta górnego* — *radix Turpethi montani*. — (*L. vulgaris* DEC.).

RODZAJ 1128. *Smtód* (*Athamantia* KOCH.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, całkie lub wykrojone, — z koniuszkiem króciuchnym, wgętym i paznogietkowatym. Owoc zcieńczony w szyjkę, prawie-obły lub też nieco-ściśniony z boków: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równych, bezskrzydłych, — a skrajnych obrzeżających; z międzyżebrzami 2- a łączną 4-smugową; nadsadnikiem zaś 2dzielnym. Nasiono prawie-półobłe.

GAT. 1. *S. kretański* (*A. cretensis* LIN.), wszędzie w starych zielnikach noszący nazwę *Ptaszego gniazda*, także *Marchwi polnej cudzoziemskiej*, a nawet i *Serdacznika*. — Ziele trwałe: o kłębie marchwiowatym, wielogłowym, niekiedy na $1\frac{1}{2}$ " długim i czarniawo-cisym: łodydze na 1' wzniesionej lub podnoszącej się, tęgiej, nieco-kosmatej, krésowanej, pojedynczej albolitéz — o 1 do 4 gałęziach podnoszących się z odziomka, rzadko o 1 lub 2 ku wierzchołkowi; liściach skupionych przy odziomku i otulających swemi szérokiemi i czerwonawemi pochwami takowy, 2 razy piérzastodzielnych w łaty 3szczepne w łateczki równowazkie, zaostrome i płaskie, do $\frac{1}{4}$ " długie, na Alpach kosmate, a w równiach aż i nagie [zarazem prawie-nitkowate w odmianie *S. skalnego* (*A. rupestris* VILL.)]; okólkach końcowych, płaskich, 6—12-promieniowych; okrywach z 1 lub 3 łatkami równowazko-lancetowatemi, biało obrzeżonemi i włosowato-kończystemi, — lub zamiast tychże z liściem małym; a okrywkach z 4 do 8 łateczek széroko-lancetowatych, prawie-błoniastych i podobnie zakończonych: kwiatkach białych, na grzbiecie włosistych; owocach zaś do $\frac{1}{4}$ " długich, jajowo-podłużnych, po pod krajem kielicha zwężonych jakby w szyjkę, szarych, przez odstające wło-

sy szorstkich, z żeberkami niskimi i tępymi.— Porasta Alpy i Przedalpy skaliste, w Europie środkowej i południowej; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Jeszcze i dziś w południowych górach i na Wschodzie, używają nasion *Marchwi kretajskiej* lub *Mirnika rocznego*— semina *Dauci cretensis* v. *candiani* v. *Myrrhidis annui*, jako leku pobudzającego; wzmacniającego żołądek; pędzącego mocz i czyszczenia miesięczne, leczącego kaszle długotrwałe i w. i.: także używanego i do *teriaki*.

GAT. 2. *S. biały* lub *macedoński* (*A. macedonica* SPR.), również od starych ziołopisarzy *Opichem macedońskim*, *włoskim* i *ogrodnym*, oraz *Piotruszką macedońską* mieniony.— Ziele trwałe: kłąb marchwiowaty, nieco-gałęzisty, brudno-biały: łodyga do 2' wzniesiona, wierzchowato-gałęzista, krésowana,— wraz z gałęziami, ogonkami i okólkami — odstająco i gęsto białawo-kosmatawa: liście prawie-nagie, 3 razy piérzastodzielne; korzeniowe długoogonkowe,— z łatkami krótkoogoneczkowymi, jajowatymi, do ½" długimi, przytępionymi, lecz ostro-ciernisto piłkowanymi, 1—2-wrębnymi, w podstawie klinowatymi lub prawie-sercowatymi, z wierzchu niemal-nagiem i spodem omszonymi; łodygowe znacznie mniejsze i króćj ogonkowe, oraz mniej wcinane; najwyższe 3szczépne aż do 3łatkowych, ostre i całobrzegie; a kwiatowe lancetowate i omszono-kosmate: okółki bardzo liczne, aksamitne, małe, końcowe wypukłe i 8—12-promieniowe; z okółeczkami dość zbitymi; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach równowążko-lancetowatych i kosmatych: kwiatki białe: owoce podługne, prawie-kolbkowate, cisawe, tęgowłoso-kosmate, nader cienko-żeberkowe.— Zwyczajny w górach greckich i północno-afrykańskich; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Miłej woni i łagodnego smaku korzennego owoce, słynnymi były niegdyś pod mianem nasion *Piotruszki macedońskiej* lub *Opicha skalnego* — semina *Petroselini macedonici* v. *Apji petraei*; a nawet i teraz jeszcze na Wschodzie nie zostały zapomnianymi: wchodziły one także głównie w skład *teriaki*, a zadawanymi były jak i następującego.

Toż samo należy rozumieć i o

GAT. 3. *S. Matthiolo* (A. Matthioli WULF.): odsnaczającym się od *kratajskiego*— kłębem niewielogłowym; łodygą $1\frac{1}{2}$ ' wzniesioną, nagą lub tylko lekko-omszoną, ku górze odstająco-gałęziastą; liśćmi o łateczkach nitkowatych, spodem wypukłych a z wiérzchu ry-nienkowatych, nagich, nastroszono odstających; okółkami większymi 15—25-promieniowymi i delikatnie omszonymi; kwiatkami większymi i całkiem nagimi; a owocami wzniesiono-włosistymi, o szyjce cień-szej i dłuższej:— pospolitego po skałach Europy Wschodnio-połud-niowej, zwłaszcza w Illiryi i Dalmacyi. — (Turbith Matthioli TAUSCH).

RODZAJ 1129. *Koniopłoch* (*Silaus* BESS.).

— Kielicha kraj nikły. Płatki paznogciowe lub bezpa-znogciowe, przewrotnie-jajowato, wydłużone, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc prawie-obły; ziarnczaczki o 5 żeberkach ostrych i to prawie-skrzydełkowato, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; smugach nadzwyczaj skupionych jakby w jedną; łącznej 4—6-smugowej; nad-sadniku 2dzielnym. Nasiono niemal-półoble.

GAT. 1. *K. łąkowy* (*S. pratensis* BESS.).— Ziele trwałe, całe nagie: w którym— kłęb pionowy, marchwio-waty, długi i gruby, od góry z kilku odnogami poje-dynczemi, czubaty, zwykle kilkogłowy, czarno-cisya a wewnątrz żółtawo-biały: łodyga około 3' wzniesiona, w odziomku płasko bruzdowana, a ku górze zarówno z ga-łęziami bruzdowato-kątowata: liście dólne długoogonko-we i 3 lub 4 razy piérzastodzielne, — wyższe tylko 2 razy i krócej-ogonkowe, — a najwyższe 1 raz i bezogonkowe; z łatkami równowążko-lancetowatemi, do $\frac{1}{4}$ " długiem i, w brzegu ostremi, czerwono-ciernisto zaostrozonymi, — z których często boczne 2- a końcowe 3-wrębne: okółki płaskie, o 6—12 promieniach ostrych i kątowatych; z o-

krywą o 1—2 łatkach równowazko-ostrych lub bez żadnych; okrywkach wieloliateczkowych, równowazko-lancetowatych, błoniasto obrzeżonych, czerwono kończystych i prawie równych promieńkom: kwiatki brudno-żółtawe lub zielonawe, często od zewnątrz czerwonawe: owoce cise, z żeberkami ostre i krótkoskrzydłkowymi. — Pospolity po wilgotnawych łąkach w całej Europie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Dawni lekarze przepisywali, najwięcej w cierpieniach pęcherza moczowego, *korzeń, ziele i nasiona Konio płocha, Łaniczystą łąkowego lub Kruszykamiénia angielskiego* — radix, herba et semina Silai v. Seseleos pratensis v. Saxifragae anglicae.

RODZAJ 1130. *Oleśnik* (*Meum* Tourn.). — Kielicha kraj nikły. Płatki całkowiłe, eliptyczne, w obu końcach zaostrome. Owoc prawie-obły; ziarnocaczki o 5 żeberkach lekko-wystających, ostro-grzbiecistych, równych, — skrajnych obrzeżających; międzyżebrzach wielosmugowych; łączną 6—8-smugową; nadsadniku 2dzielnym. Nasiono prawie-półoble.

GAT. 1. *O. właściwy* lub *śmłodowaty* (*M. athamanticum* JACQ.), także *Kopr leśny* albo *czarny*. — Ziele trwałe, całe nagie; z kłębem marchwiowatym, ukośnym, bardzo długim i grubym, mocno czubatym, obrączkowanym, często wielogłowym, cisym a wewnątrz białawym: z łodygą $\frac{1}{2}$, — $1\frac{1}{2}$, wzniesioną, pojedynczą, nagą lub u góry z 1 albo 2 gałęziami krótkimi i tyłomaż liśćmi, bruzdowaną i dętą: z liśćmi w odziomku skupionymi, długoogonkowymi, jasno-zielonymi, miękkimi i delikatnymi, 3 do 4 razy piérzastodzielnymi ostatecznie w łateczki włosowate do $\frac{1}{4}$ " długie, obejmujące łodygę pochwami krótkimi a szérokiemi — ogonków ści-

śnionych, spodem półobłych a z wierzchu 2krawędziowych: z okółkami wypukłymi, -9 — 15-promieniowymi; bez okrywy, lub z tąż o 1 do 6 łatkach równowazkich, krótkich i błoniasto obrzeżonych; z okrywkami o 3—8 łateczkach prawie-szydłowatych, czasem nieco-dłuższych i postrzępanych, a niekiedy połówkowych: z kwiatkami żółtawo-białymi, rzadko czerwawymi, — z których środkowe w każdym okółeczku a wszystkie w okółkach gałęziowych— płonne: z owocami na $\frac{1}{4}$ " długimi, podługnie-jajowymi, barwy orzechowej, z jaśniejszemi żeberkami.— Jawi się po łąkach górskich i podalpejskich polanach, w całej Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Niegdyś *korzeń Oleśnika*, *Kopra* lub *Koperka niedźwiedziego*— *radix Mei*, *Anethi* v. *Foeniculi ursini* używane za lek, dziś tylko u zwierząt zastósowywujemy; także i *nasienie Oleśnika*— *semina Mei*, bywało w użyciu.— (*Athamanta Meum* LIN.).

GAT. 2. *O. skalny* (M. Mutellina GIERN.): wyszczególniający się — łodygą prawie-pojedynczą i prawie-bezlistną; liśćmi 2 razy piérzastodzielnymi, z łatkami równowazko-lancetowatemi, i ciernisto kończystemi; okółkami 10—15-promieniowymi, o okółeczkach $\frac{1}{3}$ całowych; bez okrywy, lecz z okrywkami prawie-jednostronnemi, krótszemi od okółeczków i wielołatkowemi; kwiatkami czerwawymi: — zwykły w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanej, a kwitnący od czerwca do sierpnia: — dostarczał kiedyś *korzeni oleśnikowych* — *radix Mutellinae*, zbieranych za poprzedzające.— (*Phellandrium Mutellina* LIN.).

RODZAJ 1131. ***Rabiasól* (*Crithmum* TOURN.)**.— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkowite, wwinięte, z koniuszkiem przewrotnie-jajowatym. Owode w przekroju półobłe; ziarnczaczki o 5 żeberkach prawie-skrzydłkowato wyniosłych, — skrajnych nieco

szerszych i obrzeżających; nasienniku gębczastym. Nasiono półoble, wolne w nasienniku, a pokryte zewsząd licznymi smugami.

GAT. 1. *B. nadmorska* (*C. maritimum* Tourn.), inaczej *Kopr morski*. — Podkrzew cały nagi i modrawo-zielony; z korzeniem wrzecionowatym, długim, skręconym, gałęzistym i wielogłowym; z łodygą do 1½' wzniesioną lub podnoszącą się, gałęziastą, bruzdkowaną, twarłą, w odziomku zdrzewiałą; z liśćmi dolnymi 2 razy pierzastodzielnymi i ogonkowymi, a resztą raz pierzastowcinanymi i poosadzanymi wprost na pochwach krótkich i błoniasto obrzeżonych, — o łatkach równowązkolancetowatych, zaostzonych i ciernisto-kończystych, przeszło 1" długich a ⅙" szerokich, mięsistych i lśnących; z okółkami półkulistymi, 12 — 20-promieniowymi; z 5 do 8 łatkami okryw i okrywek — jajowato-lancetowatemi, kończystemi, odstającymi a później poodginanemi; z kwiatkami zielonawo-żółtymi, wpadającymi w białe; a owocami słomiastymi, — których nasiona w nasienniku wolne, o 14 — 16 smugach na powierzchni. — Porasta wybrzeża skaliste i kamiéniste, nad morzem śródziemnym, czarnym i atlantyckim; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Cała roślina słonawo-gorzka i słabo-korzenna, używaną bywała jako *ziele Babięj soli*, *Kopra morskiego* lub *Śgo. Piotra* — herba Crithmi, Foeniculi marini v. Sti. Petri; nawet i dziś jeszcze w Tyrolu przypisują jej skutki pobudzająco-otwierające, pędzenia moczu i gubienia czerwiów wewnętrznych: w Anglii zaś na sposób kaparków przechowaną w occie, jadają za salatę lub jako przyprawę do potraw. Także korzeń i nasiona bywały niegdyś w użyciu. — (*Cachrys maritima* Spr.).

RODZAJ 1132. *Lubczyk* (*Levisticum* KOCH.), dawniej ***Lubczyk*.** — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wgięte, z koniuszkiem wwinętym i krótkim. Owoce z przodu ściśnione, z obu stron 2-skrzydłe: ziarnczaczki odstające brzegami, o 5 żeberkach skrzydełkowatych, — skrajnych 2 razy szerszych od reszty; z międzyżebrzami 1 smugowemi; łączną 2—4-smugową; a nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *L. lekarski* (*L. officinale* KOCH.), czyli *pospolity* albo *swojski*. — Ziele trwałe, całe nagie: kłęb długi a gruby, wielodzielny, wielogłowy, zewnątrz ciso-żółty a wewnątrz białawy, z długimi korzonkami włóknistymi: łodyga niekiedy i 6' wzniesiona, dość-gruba, tęga, dęta, drobno-bruzdkowana, delikatnie białawo-oszroniona, górą o wielu gałęziach naprzeciw- i naprzemian-ległych — a krótkich: liście jakby selerowe, ciemnozielone, mocno-lśnące; najniższe bardzo wielkie, długo-i dęto-ogonkowe, 2 razy piérzastodzielne, — z łatkami prawie-troistemi, rombowo-klinowatemi, 3szczépniemi i piłkowato-wcinanemi, nieco mięsistawo-skórzastemi; dalsze podobneż lecz krócej-ogonkowe, lub wprost na pochwach krótkich poosadzane; wyższe raz piérzastodzielne w łatki podłużne, krótko-2—3-szczépne, lub téż całkowite; a najwyższe 3wrębne albo całe: okółki końcowe, 8—12-promieniowe, gęste, lecz mało wypukłe; okrywy o 6—12 łatkach poodginanych, równowazko-lance towatych, żółtawo-błoniasto obrzeżonych, — a okrywki podobneż i 4—6-łateczkowe: kwiatki krótkoszypułecz-kowe, żółte: owoce do $\frac{1}{8}$ " długie, cisawo-żółte, — a ziarnczaczki łękowato wygięte. — Bardzo zwykły po gó-rach w Europie południowej dziki, a uprawny po ogro-

dach najwięcej wieśniaczych w reszcie onójże; kwitnie od czerwca do sierpnia.— Cały posiada woń dla wielu osób odrażającą, oraz smak podobny i rozgrzewająco-korzenny. Dawniej używano w lekarstwie *korzeni, łodyg dętych, liści i nasion Lubczyka*— *radix, fistulae, folia et semina Levistici v. Ligustici*; a dziś zaledwie pierwsze i to więcej domowo zastosowywują, jako mocno pobudzające układ krwionośny, nerwowy, skórny i narządza podbrzusza. Tak jest ta roślina przenikająca, że mięso i mleko zwierząt nią karmionych, woni jej nabierają.— (*Ligusticum Levisticum LIN.*).

RODZAJ 1133. *Dzięgiel* (*Angelica Hoffm.*).

-- Kielicha kraj nikły. Płatki lancetowate, kończyste, całkie, z koniuszkiem prostym albo wgiętym. Owoce ściśnione z przodu, szewkiem środkowym z obu stron oskrzydłone: ziarnczaczki o 5 żeberkach, — z których 3 pośrednie nitkowate i wzniesione, a 2 skrajne rozpostarte w skrzydełka obrzeżające i mniej więcej szerokie, z międzyżebrzami łusmogowemi; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono prawie półoble.

GAT. 1. *D. swojski* (*A. sylvestris* LIN.).— Ziele 2roczne: którego — kłęb krótki, obrączkowany, gałęzisty, często wielogłowy, cisawy a wewnątrz biały i pełen soku żółtawo-mlecznego, pokryty licznymi korzonkami włóknistymi: łodyga 2—5' wzniesiona, dęta, brudno-czerwonawa, bruzdowana, białawo oszroniona, górą gałęzista, — a dołem rowkowana, naga i często szarawo omszono-koszmate: liście dółne ogonkowe, bardzo wielkie, 3 razy piérzastodzielne w łaty już jajowate już eliptyczne już podłużnie-lancetowate, do 2" długie, kończyste, nierówno- i ciernisto-konczysto piłkowane, nagie lub też w brzegu i na nerwach krótko-szczecinkowate, — z których boczne nierówne w podsta-

wie, niezbiegające, czasem 2łatkowe, — a końcowe klinowate, całkie lub 3łatkowe; górne znów bezogonkowe, na pochwach wielkich i rozdętych, 2 lub 1 raz piérzastodzielne, — a najwyższe bardzo małe: okółki wielkie, mocno-wypukłe, 15—35promieniowe; okrywy żadne lub o 1—2 łatkach szczecinowatych, — a okrywki o licznych, długich, równowazko-szczecinowatych, rzęsonawych, poodginanych; kwiatki białe lub z młodu czerwone: owoce $1\frac{1}{8}$ " długie, ciawo-żółte, — z 4ma smugami grzbietowemi i 2ma na łącznej, mocno przeświecającemi. — Rośnie po łąkach wilgotnych, po nad strumieniami i po lasach, w całej Europie; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawniej częściej, dziś zaś już mało gdzie, zadają za arcydzięglowy jej *korzeń Dzięgla swojskiego* — radix Angelicae sylvestris; najwięcej atoli używa go lud włoski w święrzbie; proszkiem zaś z owoców wygubiają owady domowe.

Podobnie zastósowywanym bywa w okolicach górskich

GAT. 2. *D. górny* (A. montana SCHLEICH.): odróżniający się — łatkami liści dłuższymi i ostrzej-piłkowanemi, z których końcowe zawsze są w podstawach zbiegające: — pospolity w Alpach i Przedalpach Europy umiarkowanój.

RODZAJ 1134. *Arcydzięgiel* (*Archangelica* HOFFM.). — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony lekko z przodu; szewkiem prawie-środkowym z obu stron 2skrzydły: ziarnczaczki o 5 żeberkach ogrubnich, chrząstkowatych, grzbiecistych, — z których 3 środkowe wzniesione, a 2 skrajne wypłaszczone w skrzydło 2 razy szersze; z jądrem wolnym, okrytym zewsząd licznymi smugami; a z nadsadnikiem 2dzielnym.

GAT. 1. *A. lékarski* (A. officinalis HOFFM.), także *Dzięgiel wielki* lub *ogrodny*. — Ziele 2roczne: z kłębem krótkim, grubym, obrączkowanym, prawie-przygryzionym,

mocno rozgałęzionym w odnogi wprost przechodzące w długie korzonki włókniste, zewnątrz jasno-cisym, — a wewnątrz białawym, ściśle-komorowym i żółtawo-mlecznym: z łodygą 3—6' wzniesioną, dętą, bruzdowaną, gałęziastą, nagą, czerwonawą i modrawą: z liśćmi korzeniowymi bardzo wielkimi, na długich i obłych a dętych ogonkach, 2- lub prawie 3-razy piérzasto-dzielnymi; o łatach 4—6" długich, jajowatych, zaostzonych, w podstawie prawie sercowatych albo klinowatych, mniej więcej wcinano-łatkowatych, nierówno i ciernisto-konieczysto piłkowanych, — z których końcowe zawsze szersze i głęboko-ślatkowe, z wierzchu ciemno-zielone i nagie a spodem bledsze, oszronione i również nagie lub niekiedy na nerwach z krótkimi szczecinkami; z łodygowymi podobnymiż ale coraz malejącymi i bezogonkowymi; najwyższymi zaś wprost na pochwach brzuchatych wietkich i rowkowanych prawie wiszącymi, o łatkach więcej rombwo-eliptycznych, — aż wreszcie na szczycie prawie zronionymi: z okółkami wielkimi, prawie-kulistymi, zbitymi, 30—40promieniowymi, omszonymi; okrywami z 1—3ma łatkami równowazko-lancetowatemi i odpadającemi, lub bez nich; okrywkami zaś wielołateczkowemi, poodginanemi, także odpadającemi i równowazko-szydlowatemi; z kwiatkami zielonawymi lub białawymi: a owocami do $\frac{1}{3}$ " długimi, brudno-białymi. — Znachodzony po miejscach wilgotnych i nad strumieniami, w Alpach europejskich; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Od najdawniejszych czasów, używał, a nawet miescami jeszcze używa wielkiej wziętości — *korzeń Arcydziałgła* lub *Działgła* — radix Archangelicae v. Angelicae, dość przyjemnej woni własnej i smaku ostro-korzennego, — jako pobudzający, przeciwkurczowy, wzmacniający

drogi trawienia, pędzący wzdęcia, wniecający poty i wszelkie wydzieliny, oraz przeciwczerwiowy. Dawni lekarze przepisywali także ziele i nasiona *Dzięgla* — herba et semina Angelicae. Na północy młode pędy jadają wprost za jarzynę lub też zaprawny w cukrze korzeń, oraz pędzą z niego wódkę dietetyczną — zwłaszcza w czasach cholery. — (*Angelica Archangelica* LAM.).

Zastępczymi krodkami są dopiero co opisany, w różnych miejscowościach, są:

GAT. 2 *A. nabrzeżny* (*A. littoralis* AGARDH.): różny jedynie — korzeniem twardym, bezspoczystym i nader ostrym; łodygą podobną i niejadalną; łatkami liści węższymi mocniej omszonymi promieniami okółkowymi; okrywkami krótszemi i szorstkawemi; oraz kwiatkami białymi: — rosnący po wybrzeżach mórz północno-europejskich i po nizinach.

GAT. 3. *A. zbiegająco-listny* (*A. decurrens* LAM.): odsnaćcający się — łatkami liści łodygowych pierzasto-wcinanemi w łateczki jajowato-wydłużone, zastrzone i długo zbiegające: — pospolity w Azji północnej.

GAT. 4. *A. Gmelina* (*A. Gmelini* DEC.): którego jego krajowcy Kamczadale, używają jak *Piotruszki* do potraw.

GAT. 5. *A. ciemnoczerwony* (*A. atropurpurea* HOFFM.): z łodygą ciemno-czerwoną i modrawo nabiegłą; łatkami liści bardzo ciemno-zielonemi i spływającemi wraz w końcach, oraz z białymi koniuszkami ząbków piłkowych; z kwiatkami szkarłatnawymi i rudoczerwymi od zewnątrz: — pospolity w Ameryce północnej.

RODZAJ 1135. *Stact* (*Opopanax* KOCH.). — Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, z koniuszkiem ostrym i wwiniętym. Owoc uwieńczony podszyjczem szérokiem i grubém, oraz szyjkami króciuchnemi; z przodu płasko-ściśniony, a obrzeżony krajem széroko wypukłym: ziarnczaczki o 3 żeberkach środkowych cieniuchno-nitkowatych, a 2 skrajnych zaledwie-

widocznie obrzeżających; z międzyżebrzami 3- a łączną 6—10-smugowemi. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *S. właściwy* lub *Opopanax* (O. Chironium KOCH.), także *herkulesowym*, oraz *Leczywrzodem* i *Dziegłem* niewłaściwie u dawnych mianowany. — Ziele trwałe: w którym — kłęb do 2" długi, bardzo gruby, gałęzisty, mięsisty, zewnątrz czarno-cisy, a wewnątrz biały z sokiem młecznym żółtawym: lodyga do 6' wzniesiona i wyższa, w odziomku prawie grubości barku, rdzenisto-dęta, bruzdowana, dołem chropawa a górą gładka i prawie-okółkowo rozgałęziona— w odnogi krótkie i zaledwie pochwami lub niezupełnymi liśćmi okryte: liście korzeniowe i odziomkowe bardzo wielkie, 2—3 razy piérzastodzielne— w łaty sercowato-jajowate, (3—5" i 2—2 1/2"), tępe, w nieco wyższych w podstawach nierówne i ukośne, brzegiem umiarowo karbowano-ząbkowane, z obu stron zarówno z ogonkami gałęzisto-szczecinowato szorstkie, lub też z wierzchu prawie-nagie a tylko spodem na nerwach z podobnym pokryciem; górne mniej wcinane, a najwyższe tylko 3szczepne: okółki 10—20-promieniowe, często wypustne; w okrywach latek 1—2 i więcej, równowązkich, tępych, małych, — a w okrywkach 2—5; króciuchnych: kwiatki wraz z szypułeczkami złoto-żółte: owoce bardzo płaskie, do 1/3" długie, żółtawo-cise. — Dość zwyczajny w Europie południowej, po miejscach suchych, spiekowiskach, zaroślach i rumowiskach; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Od dawnych czasów otrzymuje się przez nacięcie kłębu lub odziomka, wyciekający i tężejący w istotę, lipozwiczną żółtawą sok onegoż, znany w lekarstwie pod nazwiskiem *lipozywicy* *Opopanax* — gummi-resina *Opopanax*, używanej — już dziś bardzo mało—

jak *Amoniak*, lecz nieco słabszej w skutkach. — (*Pastinaca Opoponax* LIN.).

RODZAJ 1136. *Zapalicska* (*Ferula* TOURN.).

— Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, całkie, z koniuszkiem podnoszącym się albo wgiętym. Owoc ściśniony od przodu, z krajem rozplaszczonym i dość szerokim: ziarnczaczków żeberka 3 środkowe nitkowate, a 2 skrajne wypłaszczone w brzeg rozszerszony; ze smugami liczby nieoznaczonej lecz licznymi, lub też na międzyżebrzach grzbietowych trzema a 4ma na łącznej; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *Z. Czartowe łajno* (*F. Assa foetida* LIN.), lub *Diabla g*.... — Ziele trwałe, całe nagie: z kłębem woni odrażliwie czosnkowatej, marchwiowatym, grubym, czasem o 2 lub 3 odnogaach, zewnątrz czarniawy, a wewnątrz biały i mleczny, z czubem rudym: z łodygą na 6' wysoką, do 2" grubą w odziomku, obłą, bruzdowaną, pojedynczą, poosadzaną na wstawach pochwami szeroko rozdętymi i błoniastymi, gdzieniegdzie dzierzącymi jakiś niedokształcony listek: liści li korzeniowych rozwijających się w jesieni 5 do 7 — które znów z wiosny giną, na długich i obłych ogonkach, wielkich, ciemnomodrawo - zielonych, tęgich, łamnych, różnie pierzastodzielnych w łaty zatokowo-wcinane, a łatki podłużne i tępe: z okółkami 25 — 30 promieniowymi; bez okryw, lecz z okrywkami z licznych drobnych i cisych łusek: z kwiatkami żółtawo-białymi: a owocami czerwono-cisymi i nieco-szorstkimi. — Rośnie dziko w Persyi po górach; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z niej to pochodzi od najdawniejszej starożytności używana jako dzielny lek, nadzwyczaj smrodliwa *lipozywica* *Smrodzieniec* lub *Czartowe łajno* — gummi-

resina Assa-foetida; działająca głównie i nader dzielnie na układ nerwowy, i to pobudzająco i ożywiająco, również i na układ krwionośny oraz odżywianie w ogólności; w kurczowych zaś i macicznych cierpieniach nadzwyczaj ceniona, oraz w czerwivości i w. i. Mimo swój odrażliwości, bywa ona używaną w Persyi i sąsiednich Indyach, za przyprawę do potraw nader powszechną i ulubioną.

GAT. 2. *Z. perska* (F. persica WILLD.), także u dawnych *Koprem sagapeńskim* zwana.— Ziele trwałe: także z kłębem pełnym soku mlécznego woni jakby czosnkowatęj, grubym i nieco-odnożystym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, modrawo-zieloną, tylko w odziomku ulistnioną, a porosłą zresztą tylko pochwami wklęsłemi — ku górze okręgowo; z liśćmi 5—6, wielkimi, prawie rozłożonymi na ziemi, na ogonkach z wierzchu płaskich a spodem nieco grzbiecistych, wielokrotnie-3szczepnie piérzastodzielnymi— w łaty nieco-odległe, zbiegające, zaostżono wcinane, równoważko-lancetowate, z obu stron lekko-omazzone i modrawo-zielone; z okółkami bezszypułkowymi na końcach łodygi i gałęzi, 20—30promieniowymi, otoczonymi 3ma lub 6ma pomniejszych szypułkowymi i płonnymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami bardzo-krótko szypuleczkowymi, żółtymi; a owocami ciso-żółtymi.— Zwykła również w Persyi; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Z jęj korzeni otrzymany sok, wywodziło dawnięj jako *lipozywicę* *Sagapen* lub *sok sagapeński*— gummi-resina *Sagapenum*; dziś wszelako panuje przekonanie, iż tenże niczém inném nie jest, jak tylko gatunkiem *Czartowego łajna*.

Daleko pewniej wywieść go o zna, na zasadzie woni korzeni odpowiedniej téj istocie, od

GAT. 3. *Z. wschodniej* (F. *orientalis* LIN.): odznaczającą się — kłębem na $2\frac{1}{2}$ długim, grubości barku, żółtawym i mocno-mlecznym; łodygą do 4 wysoką, gałęziastą i czerwonoawą; liśćmi wielkimi, 5 do 6 razy piérzastodzielnymi w łateczki szczecinowate i jasno-zielone, — z pochwami w łodygowych bardzo szerokiemi i kapturkowatemi: — rosnącej na Wschodzie i w Grecyi: — przed niedawnym czasem pocztéj być uważaną, za dostarczającą *lipóżywiec* *Amoniak* — gummi-resina *Amoniacum*, — którą wszelako dziś już z pewnością jako plód innéj rośliny znamy.

GAT. 4. *Z. pospolita* (F. *communis* LIN.), u dawnych *większa*. — Ziele również trwałe; o kłębie podobnymże i wielkim; łodydze i 8' dorastającej, rdzenistej, ku górze gałęziastej i golemi tylko pochwami pokrytej; liściach wielkich, jasno-zielonych ale ómych z wierzchu, wielokrotnie piérzastodzielnych w łatki równowazko-szczecinowate i wietkie; o okólkach końcowych bez szypulek, otoczonych okólkowato licznymi szypułkowymi i płonnymi; z resztą kwiatach żółtych; a owocach ciawo-żółtawych. — Często tu i owdzie po wzgórzach i na spiekowiskach, w całej Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Starodawni lékarze i lud, używali jéj wonnych nasion w morzyskach; świeżego rdzenia pełnego soku żółtego i odrażliwego w krwotokach, oraz zarówno z korzeniem w ukąszeniach jadowitych gadów. Dziś zaś jeszcze w Sycylii zeschłe łodygi i suszony rdzeń, służą za żagiew; skąd i nazwisko rodzajowe jeszcze od czasów PROMETEUSZA datuje się; z tegich zaś jéj łodyg przyrządzają łupki do złamań, a gałęzi używają do kar cielesnych.

GAT. 5. *Z. mniejsza* (F. *Ferulago* LIN.). — Ziele trwałe; z kłębem głęboko zapuszczającym się, wielogłowym i czarno-cisym; łodygą około 4' wzniesioną, rdzenistą i ku górze o wielu gałęziach kwiatonośnych, obłą i bruzdowaną; liśćmi korzeniowymi i odziom-

www.libtool.com.cn
 kowymi wielkimi, na długich i po pod blaszką 3kątnych ogonkach, kilkakrotnie pierzastodzielnymi w łatki równowazkie i cienko-zaostrzone, z wierzchu lśnące a spodem modrawo-zielone, — resztą zaś coraz mniejszymi, mniej-razy wcinanymi i poosadzonymi na krótkich pochwach, — aż na ostatek w wierzchołku zastąpionymi przez pochwę na 1" długie, równowazko-lancetowate, płaskie i poodginane; okołkami płaskimi, wietkimi, 8 — 20promieniowymi; okrywkami i okrywkami o 5—6 łatkach mocno odstających i o pół krótszych niż szypułeczki; kwiatami żywo-żółtymi; a owocami prawie $\frac{3}{4}$ " długimi, rdzawo-cisawymi. — Zwykła po łąkach kamiennych, pagórkach i skałach, niemal wszędzie w Europie wschodnio-południowej: — po-czytywaną była do niedawnego czasu za dostarczającą galban, — ale mylnie; mimo to jednak świeżym jej korzeniem leczą w ojczyźnie simnicę.

RODZAJ 1137. *Amoniacznik* (*Dorema* DON.). — Kielicha kraj krótko-5zębny. Płatki jajowate, z koniuszkiem wgiętym. Owoc. uwieneczony podszyjczem obszernym, mięsistym, czareczkowatym, w brzeźku fałd-kowato-łateczkowatym, oraz 2ma szyjkami odgiętymi; mocno ściśniony od przodu, a otoczony krajem rozplaszczonym: Ziarnczaczki o 5 żeberkach, z których 3 środkowe równo-odległe i nitkowate, a skrajne szeroko-rozplaszczone; z międzyżebrzami 1smugowemi i to wyniesione; a łącznej 4smugowej; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *A. właściwy* (*D. Amoniacum* DON.). — Ziele trwałe, wójźrzenia *Opoponaka*: z kłębem grubym, długim, mięsistym, zewnątrz cisym, a wewnątrz białawym i pełnym soku młecznego, woni jakby zapalnicz-kowej — ale właściwej; z łodygą na 4' wzniesioną, obłą, grubą, okręgowo-gałęziastą, modrawo-zieloną i gruczołonośno-włosistą; z liśćmi do 2' długimi, ogonkowymi, prawie 2 razy pierzastodzielnymi w łaty jeszcze pierzastowcinane, z których końcowe spływające wraz, — a w łatki podłużne, od 1—5" długie a $\frac{1}{2}$ —2" sze-

rokie, ciernisto-konczyste, całobrzegie, skórzaste i niekiedy jeszcze lateczkowe; z okółkami wypustnymi, gałęzistymi, — okółeczkami kulistymi, krótkoszypułkowymi i czasem groniasto-pooznaczanymi, krótko-węlnistymi; bez okryw i okrywek; z kwiatkami białymi, całkiem utopionymi w wełnie; z owocami jajowymi, mocno ściśnionymi i szeroko obrzeżonymi. — Zwykły w Persyi północnej i w Armenii; kwitnie w lipcu i sierpniu. — On to właściwie wysacza z podstaw swych okółków sok mleczny, ścinający się w istotę biało-żółtawą lub czasem i czerwonawą, zwaną *lipożywicą Amoniakem*, gummi — resina *Amoniacum*, znaną i używaną od dawna, jako lek zbliżony w skutkach do *Czartowego łajna*; dużo jednak jest ostrzejszy w działaniu na trzewy brzuszne i na wydzielanie błon śluzowych, a łagodniejszy na układ nerwowy: dla tego też więcej zastosowywanym bywa zewnętrznie — w celu rozprzedenia nabrzmień, dojźżenia zimnych ropniów, w stężeniu wstawów, stwardnieniach, rakowatościach i t. p. — (*Ferula amonifera* LAM.).

RODZAJ 1138. *Gorzysz* (*Peucedanum* LIN.). — Kielicha kraj 5zębny, lub prawie żaden. Płatki przewrotnie-jajowate, zwężone w koniuszek wgięty, całkie lub wykrojone. Owoc ściśniony od przodu płasko lub soczewkowato, obrzeżony krajem szeroko-rozplaszczonym: ziarnczaczki o 5 żeberkach równo-odległych, — z których 3 grzbietne nitkowate, a 2 skrajne mniej wyraźne i dolegające do rozplaszczonego brzegu lub też weń wchodzące; z międzyżebrzami 1—3smugowemi; z łączną 2—4smugową; ze smugami już powiérzchowemi, już pokrytymi nasiennikiem; z nadsadnikiem 2-dzielnym. Nasiono od wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *G. lekarski* lub *wielki* (*P. officinale* LIN.), w dawnych zielnikach także *samiec*, *Gorycznik*, *Wieprzyniec*, *Koper świni* lub *warzywy*.— Ziele trwałe, całe nagie: którego — kłęb mięsisty, obło-marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, wielogłowy, obrączkowany, guzowany, nieco-czubaty, do 4' i 4" dorastający, zewnętrznie czarniawy a wewnętrznie białawy i pełen soku młecznego żółtego: łodyga 6' dochodząca, wzniesiona, rdzeniasta, obła, bruzdkowana, górą gałęzista; liście korzeniowe bardzo-długooogonkowe, 5 razy 3szczipne— w łaty równowazkie, do 3" długie, ciernisto zaostrome, w podstawie zwężone, a w brzegu ostrawe; łodygowe ze wszech miar mniejsze, coraz mniej razy weinane,— aż najwyższe całkie lub 3łatkowe, waziučne i osadzone na ogonku błoniasto obrzeżonym: okółki wielkie, płaskie, o 20—30 promieniach wysmukłych; prawie bez okryw, lub téż z kilku łatek szydlowatych odpadających,— a z okrywkami z 5—6cią łataczek szczecinowatych, krótkich: z kwiatkami blado-żółtymi: owocami płasko-ściśnionymi, podłużnie-jajowatymi, wąsko oskrzydłonymi brzegiem, żółtawo-cisymi; o żeberkach skrajnych nieco odległych i niewyraźnych; międzyżebrzach 1- a łącznych 2-smugowych.— Pospolity po łakach i lasach w Europie środkowej i południowej, z wyjątkiem wschodniej; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Cała roślina, zwłaszcza téż kłęb jej smaku ostro-gorzkiego, dostarczała niegdyś dużo używanego *korzenia Gorzysza*, *Kopra świnięgo*, *siarkowego* lub *jeleniego*— *radix Peucedani* v. *Foeniculi porcini*; a to, jako ostro-pobudzającego, wzniecającego poty, pędzącego mocz, leczącego wozgrzywość dróg trawienia i oddechowych, zastoiny brzuszne,— do tego

zewnątrznie u ludzi wszawość a u zwierząt parchy. Zbiórano także na wiosnę z naciętych korzeni, ścinający się *liposok Gorzyssa*—gummi Peucedani, zastosowywany niegdyś za *Amaniak*.

W tychże samych razach, choć pod odmiennemi nazwami, przepisywali także dawni lekarze:

GAT. 2. *G. Jeleniec* (*P. Cervaria* Cuss.), mieniony od nich *Serdecznikiem* i *Opichem jelenim czarnym*.— Ziele trwałe, także nagie; z kłębem zupełnie podobnym i dość grubym ale czarnym: z łodygą 1—4' wzniesioną, pojedynczą lub też górą nieco-rozgałęzioną i głębiej brudowaną aniżeli w odziomku: z liśćmi korzeniowymi wielkimi i 3 razy— a odziomkowymi 2 razy pierzastodzielnymi i długoogonkowymi, — o łatach jajowatych, ciernisto-kończysto piłkowanych, modrawo-zielonych, skórzastych, nieco podłużnie-jajowatych, tępych, spodem pięknie żyłczkowanych, całkich lub wcinanych, w podstawie prawie-uszkowatych, a końcowych zawsze 3łateczkowych; z łodygowymi kilkoma, małymi, bezogonkowymi, — a najwyższymi często żadnymi: z okółkami płaskimi, o 20—30 szorstkawych promieniach; z okrywami o 8—10 łatkach równowąsko-lancetowatych, wybiegłych sztydłowato, błoniasto obrzeżonych, odgiętych i prędko-wiedniejących, — a okrywek szczecinowatych: z kwiatkami białymi: z owocami wreszcie jajowatymi.— Dość częsty po łąkach suchych, wzgórzach i górach; kwitający w lipcu i sierpniu:— z którego pochodzą *korzeń i nasienie Jelenia czarnego* lub *Gorzycki czarny*— *radix et herba Cervariae nigrae* v. *Gentianae nigrae*.— (*Cervaria Rivini* GAERTN.).

GAT. 3. *G. skalny* (*P. Oroscellum* MÖNCH.), dawniej i *Opich górny* albo *skalny*.— Ziele także trwałe i nagie, odznaczające się:— kłębem więcej obławo-marchwiowatym, czubatym, zwykle pojedynczym, do 1' długim a na 1" grubym, zewnątrz białawo-płowym, a wewnątrz białym i młeczno-soczystym: łodygą do 3' wzniesioną, zresztą jak w poprzedzających: liśćmi korzeniowymi 3 razy pierzastodzielnymi w łaty i łatki mocno w tył podane i nagięte ku dołowi, — a łateczki jajowate lub prawie rombowo-klinowate, tęgie, spodem żyłkowane, w brzegu wcinane w 5 lub 6 ząbków łateczkowatych tępych lub ostrych, lecz zawsze w koniec krótki i chrząstkowaty wybiegłe, lśnące; z łodygowymi zmniejszającymi się w tenże sam sposób jak i w tamtych gatunkach: okółkami wielkimi, słabo-wypukłymi, 20—30promieniowymi: okrywami i okrywkami z łątek liasnnych równowąsko-lancetowatych, sztydłowato-kończystych, pod-

głazach: kwiatkami białymi lub czerwonymi; owocami zaś płasko-ściśnionymi, przewrotnie-jajowatymi, na $\frac{1}{8}$ " długimi, w brzegu białawymi i wyraźnie-oskrzydłonymi, — o żeberkach wszystkich wydatnych, — a smugach wszystkich powierzchniowych, z których na łącznej zewnętrznej prawie-półkružnej. — Dość częsty po wzgórzach i górach, po polanach i lasach obrzednic, w Europie środkowej aż do Kaukazu; — kwitnący w lipcu i sierpniu: — dostarczający niegdys rzeni, ziela i nasion *Opicha skalnego* — radix, herba et semina Oreoselini. — (*Oreoselinum legitimum* BBRST.).

GAT. 4. *G. Olszownik* (*P. palustre* MÖNCH.), w dawnych zielnikach także *Olszeniec*, *Olesznik*, *Opich leśny* lub *śmieszny*, *Zębownik swójski*, *Koprzywcy*. — Ziele trwałe, całe nagie: błęś gałęzisty, jasno-cisawy, jednogłowy, pełen soku lępko-ostrego: łodyga wzniesiona na 2—5', obła, dęta, rowkewana, z nie wielką nader odstającymi gałęziami w górze: liście korzeniowe wielkie, na długich a dętych i głęboko wyłobionych ogonkach, 3 lub więcej razy piérzastodzielne — w łaty znów piérzasto wcinane w łatki podłużnie-lancetowate, ($\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{4}$ "), tępe albo chrząstkowato-zastrzone, w brzegu ostrawie; łodygowe mniejsze, 2 razy piérzastodzielne i osadzone na pochwach błoniasto-obrzeżonych i skręconych: okółki wielkie, wietkie, mało wypukłe, o 20—30 promieniach od wewnątrz omszonych; z okrywą i okrywkami wielolatóczkowymi, — z łatkami lancetowato-szydłowatymi, obrzeżonemi błoniasto, ku końcom rzęszowanemi, odstającymi a na ostatek poodginanemi: kwiatki białe: a owoce do $\frac{1}{4}$ " długie, podłużnie-jajowe, soczewkowato-ściśnione, brzegiem lekko-oskrzydłone, cisawe; ze smugami łącznej ukrytymi. — Częsty po łąkach wilgotnych i bagnistych, po nad rowami i stawami; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Jego korzeń *Olszownika* — radix Thysselini v. Olsnitii, woni jakby terpentynowej a smaku piekącego i gorzko-korzen-

negodawniejnieblache miejsce zajmował w lekarstwie: oprócz skutków powyższych gatunków — zalecano go szczególnie w padaczce. U słowiańskich zaś ludów, długo zastępował miejsce imbiéru. — (*Thysselinum palustre* HOFFM.).

Odmianą tylko jest, i to zarówno używaną,

GAT. 5. *G. leńny* (*P. sylvestre* DEC.):— różniący się głównie kłębem wielogłowym, oraz rośnięciem po lasach. — (*Selinum sylvestre* JACQ.).

GAT. 6. *G. Mistrzowiec* (*P. Ostruthium* KOCH.), także *Mistrzownik*, *Miarz* lub *Barszcz wodny*. — Ziele trwałe, całe nagie: którego — kłęb obły, gruby, krótki i jakby-ugryziony, obrączkowany, cisy, wydający liczne wypustkowate i rozpłójące się głowy, pokryte gęsto korzeniami grubowłóknistymi: łodygi do 3' wzniesione, obłe, drobno bruzdkowane, prawie-pojedyncze lub tylko nieco górą gałęziste, pod okółkami omszone: liście korzeniowe raz lub 2 razy 3szczepne, — na ogonkach długich, półobłych i dętych, — z łatkami szeroko-jajowatymi, (4" i 3"), 2 razy i nierówno oraz ciernisto-kończysto piłkowanymi, z których boczne 2łatkowe i nierównopółówkowe w podstawach, a końcowa 3łatkowa i niekiedy z sąsiednimi wraz spływająca; łodygowe podobne, tylko mniejsze i 1 raz 3szczepne; najwyższe zaś często naprzeciwłęgłe i poosadzane wprost na pochwach szeroko rozdętych: okółki wielkie, płaskie, o 40—50 promieniach bardzo nierównych; bez okryw, a z okrywkami o 2 do 6 łatkach szczecinowatych i odpadających: kwiatki białe albo czerwone, z kielichem nikłym: owoce okrągławo-jajowate, do 1/4" długie, słomiaste, ze skrzydełkami bardzo szerokimi i nieprzejrzystymi; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; ze smugami powierzchnownymi. — Zwykły po miejscach

wilgotnych, w górach i przedalpach Europy środkowej i południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Jeszcze i dziś gdzie niegdzie miéwa swe zastosowanie lékarskie, *korzeń Miarza białego* lub *Mistrzowca*— *radix Imperatoriae albae* v. *Ostruthii* w wypadkach, w których dzięglowy używanym być zwykł: w owczarstwie zaś szwajcarskiém należy do nader cenniejszych środków.— (*Imperatoria Ostruthium* LIN.).

RODZAJ 1139. *Łonnik* (Rubon LIN.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie - jajowate, całkowite, z koniuszkiem wwiniętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, szeroko i płasko obrzeżony: ziarnczaczki o 5 żeberkach zarówno odległych, — 3 środkowych nitkowatych; a 2 skrajnych brzeg płaski tworzących; z międzyżebrzami 1- a łączną 2-smugową; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono lekko wypukłe od zewnątrz, a wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *Ł. Galban* (B. Galbanum LIN.), dawniej *Galban*.— Ziele trwałe, całe nagie i modrawo-zielone; pełne soku żywicznego: o łodydze do 6' wzniesionej, pojedynczej, obłej, bruzdowanej, w odziomku zdrzewiałej: liściach poosadzanych prawie bez ogonków na pochwach tęgich i krótkich, z wyjątkiem najniższych— ogonkowych i 3 razy 3szczepnych, — reszta zaś 2 razy 3szczepna w łatki na 1" długie, klinowato-rombowe, w podstawie całobrzegie a ku wierzchołkom ostro ząbkowane: piłkowane lub prawie-łatkowate, w coraz wyższych coraz węższe, z których końcowa zwykle 3łatkowa: okółkach wielkich, płaskich, wielopromieniowych; z okrywami o licznych łatkach równowazko - szydłowatych, poodginanych; kwiatach żółtawo - zielonawych.— Pospolity po wzgórzach na Przylądku Dobrej nadziei; kwi-

tnie w sierpniu. — Powszechném było dotąd mniemanie, iż z niego pochodzie miała *lipożywica Galban* lub *Galban* — gummi-resina Galbanum: lecz gdy takowa przywożoną bywa z Azyi, zdaje się iż tenże plód nie jest rzeczywistym ale tylko zbliżonym; a to tém bardziej, iż w miejscu nie słyhać o jakiémś jego zastosowaniu lekarskiém. Rzeczywiście roślina dająca prawdziwy *Galban* jako dotąd tylko z owoców zawartych żywicy znana, do dziś dnia nie jest jeszcze wiadomą, ale tylko oznaczoną jako nowy rodzaj *Galbanowca* — (*Galbanum DON.*).

Takiéjże saméj żywicy, dostarza

GAT. 2. *L. żywiczny* (*B. gummiferum LIN.*): różny — wzrostem większym; łatami liści dłuższymi, a węższymi, mocno klinowatymi i piérzastodzielnymi w łatki ostro-lancetowate: — rosnący tamże.

RODZAJ 1140. *Koperek* (*Anethum TOURN.*).

— Kielicha kraj nikły. Płatki okrągławe, całkie, wwińnięte, z koniuszkiem prawie-kwadratowo przyciętym. Owoc od przodu ściśniony soczewkowato, obwiedziony krajem rozplaszonym: ziarnczaczki o 5 żeberkach nitkowatych, równo odległych, — z których 3 środkowo ostro-grzbieciste, a 2 skrajne niżej i w kraj przechodzące; międzyżebrzach z bardzo szeroką iłą smugą, a łącznej 2smugowej; nadsadniku zaś 2dzielnym. Nasiono wypukłe, a wewnątrz płaskie.

GAT. 1. *K. wonny* (*A. graveolens LIN.*), także *Koper wojski*, *polski* lub *ogrodny*. — Ziele roczne, całe gładkie, nagie i modrawo oszronione; z korzeniem wrzecionowatym, włóknisto-gałęzistym, białawym lub żółtawym; z łodygą 2—4' wzniesioną, obłą, ku górze rozgałęzioną, białą i ciemnozieloną prążkowaną w podłuż; z liśćmi wielokrotnie-piérzastodzielnymi w łateczki równoważko-nitkowate, ostre i z wierzchu lekko wy-

złobione,— na pochwach podłużnych, szeroko-błoniasto-
obrzeżonych, tęgich, wzniesionych i króśowanych; z o-
kółkami wielkimi, płaskimi, 10—30promieniowymi, bez
okryw i okrywek; z kwiatkami żółtymi; a owocami $\frac{1}{8}$ "
długimi, jajowato-okrągławymi, w obu końcach wykro-
jonymi, zielonawo-ciasnymi, w brzegu rozszerzonymi i ja-
śniejszymi równie jak i na żeberkach.— Bardzo pospoli-
ty dziki pomiędzy zasięgami w Europie południowej,
w Egipcie i na Wschodzie, a po naszych ogrodach
szczytały— równie i uprawny; kwitnie w czerwcu i lip-
cu.— Przyjemne nasiona *Koperka*— semina A-
nethi, znane są powszechnie nie tyle jako lek, ile ja-
ko przyprawa do potraw, wędlin, wszelkich kisielin itp.
Dawniej i ziele *Koperka*— herba Anethi, bywa-
ło także przepisywane.

Gat. 2. *K. zbożowy* (A. segetum Lix.): zaledwie różny—
wzrostem dużo mniejszym i budową cięższą; łateczkami liści krót-
szemi; oraz owocami jajowymi i mocniej wypukłymi z przodu, a bez
żadnego rozplaszczania krajem— wraz z takim rosnący i kwitną-
cy;— zarówno też używanym bywa.

RODZAJ 1141. *Pasternak* (*Pastinaca*
TOURN.).— Kielicha kraj nikły lub drobniutko - 5na;
beczkowy. Płatki okrągławe, całkowite, wwiniete, z ko-
niuszkiem szerokim i uciętym. Owoce z przodu płasko-
ściśnione, w kraju rozszerzonym rozplaszczono obwie-
dzione: ziarnaczki o 5 żeberkach cienutkich,— z któ-
rych środkowe 3 równo odległe, a 2 skrajne dolegają-
ce do kraju rozszerzonego; ze smugami kręskowatemi,
ostremi, zaledwie krótszemi od żeberek,— na między-
żebrzach po 1, a na łącznej po 2 lub więcej; z nadsadni-
kiem 2dzielny. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *P. ogrodny* (*P. sativa* LIN.), zwany także *domowym* lub *sianym* w stanie uprawnym, a w dzikim *polnym*, *Lanią* *bronią* i *Jeleniem* *okiem*. — Ziele 2roczne: w którym — korzeń marchwiowaty, wrzecionowaty, pojedynczy lub gałęzisty, zewnątrz białobrudno żółtawy albo ciśawy: łodyga do 3' wzniesiona, kątowatorówkowana i szorstka przez odstające wstecz włosy szczecinowate, gałęzista — i to ku wiérzchołkowi naprzeciwlegle lub czasem okręgowo: liście korzeniowe i odziomkowe długoogonkowe, piérzastodzielne w łaty jajowate często w podstawie 3łatkowo wcięte, z wiérzchu lánące a spodem omszone, niekiedy nawet i z obu stron tępo-ząbkowane, — z których końcowa z sąsiednimi często wraz spływająca; łodygowe wyższe mniejsze, na pochwach podłużnych i powwijanych, o łatach więcéj lancetowato-wydłużonych i całkowitych lecz ostrzój piłkowanych, — a najwyższe zronione: okółki wielkie, płaskie, o 6—20 promieniach szczecinowato-szorstkich; bez okryw, a najczęściej i bez okrywek; z kwiatkami żółtymi: owoce żółto-cisawe, jajowe, z obu końców wykrojone. — Dzikie dość zwyczajny po łąkach, murawach i miedzach, prawie w całej Europie oraz w Azji północnej; uprawiany zaś po ogrodach i polach, (nabywając korzeni mięsistych na 1—3' długich, łodygi wyższej i gładszej, oraz liści większych a prawie nagich i głębiej wcinanych): kwitnie od czerwca do sierpnia. — Z dzikiego dawniej były lékiem owoce korzenno-gorzkie; uprawnego zaś korzeń smaczny, słodki, niekorzenny, pożywny i mający pobudzać popęd płciowy — prawie wszędzie jadają, a miejscami tuczą nim trzodę lub pędzą zeh wyskok.

Podobnież dziki i uprawiany w Egipcie i na Wschodzie, używanym bywa: www.libtool.com.cn

GAT. 2. *P. Płodzień* (P. Sekakul Russ.), w starożytności zwany *Płodniem indyjskim*: odznaczający się tém, iż jest cały kosmato-szorstki; że ma korzeń gruby, zewnątrz szary a wewnątrz biały; łodygę do 2' wysoką, bruzdkowaną, obłą i gałęziastą; liście piérzastodzielne w łaty tępo- i nierówno-ząbkowane a omszone; okółki sawase bez okryw, a okrywki o 1 lub 2 łatkach okrągławo-jajowatych.— (P. dissecta VENT.).

RODZAJ 1142. *Barszcs* (Heracleum LIN.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie - jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których wewnętrzne często promieniowate i wrębne. Owoc mocno spłaszczony od przodu; z krajem rozszerzonym i płaskim; ziarnczaczki o 5 żeberkach cieniučných,— 3 środkowych równo odległych, a 2 skrajnych odległych od nich i dolegających do rozpląszonego kraju; smugach po 1 na międzyżebrzach, a na łącznej zwykle 2, krótszych od owocu i najczęściej maczugowatych; z nasadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *B. pospolity* (H. Sphendylium LIN.), w dawnych pismach *polskim* zwany.— Ziele 2roczne; kłęb marchwiowaty, gałęzisty, do 1' długi a na 1" gruby, obrączkowany, żółtawo - cisawy, a wewnątrz białawy: łodyga na 4' i wyżej wzniesiona, gruba, dęta, rowkowano-kątowata, krótko-szorstkowłosa, ku górze rozgałęzioną i to w samym szczycie najczęściej naprzeciwlegle, często brudno-czerwona: liście korzeniowe bardzo wielkie, na długich ogonkach rynienkowatych, weinane lub falisto-piérzastodzielne, pokrycia łodygi,— z 2 parami łat jajowato - podłużnych, prawie - 3łatkowo piérzastowcinanych i weinano- lub karbowano - piłkowanych,— a końcową dłoniasto - 3szczępną lub -3dziel-

na, [z wyjątkiem odmiany *B. strojnego* (*H. elegans* JACQ.) z latami dużo węższymi i dłuższymi]; lodygowe coraz mniejsze i króćej-ogonkowe, poosadzone na wielkich i porozdymanych a często brudno-czerwonych pochwach; najwyższe zaś zwykle naprzeciwległe, 3szczepne lub 3dzielne: okółki ogromne, płaskie, o 10 — 30 promieniach na wewnątrz gruczołonośno - włosistych; bez okrywy lub z tąż odpadającą z 1 lub 3ma łatkami, równoważko-lancetowatemi i kończystemi, — a z okrywkami zaś o licanych łateczkach równoważko - szczecinowatych: kwiatki białe lub zielonawe, rzadko czerwone, — zewnętrzne 2 razy większe od środkowych w okółeczku: owoce okrągławo-jajowe, nagie, w końcu wykrojone lub ucięte, słomiaste, — ze smugami ciso-czerwonawemi, spuszczaćcami się od wierzchołka aż do połowy długości ziarnczaczków. — Pospolity po łąkach, zarosłach, lasach i ogrodach, w całej Europie i Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu, a niekiedy powtórnie w sierpniu i wrześniu. — *Korzeń i ziele Barszcza* lub *Lapy niedźwiedziej niemieckiej* albo *fałszywej* — radix et herba *Sphondylii* v. *Brancae ursinae germanicae* v. *spuriae*, dawniej powszechnie, dziś zaś już tylko miejscami używają się: korzeń, jako lek pobudzający i otwierający mocno, w zastoinach brzusznych, w nieprawidłowem trawieniu, cierpieniach błon śluzowych, w różnych chorobach nerwowych aż do padaczki i w. i: ziele zaś jako dużo słabsze w niższym stopniu tychże samych niemocy; niezbyt zaś dawno poczęto zalecać w napadach histerycznych, napadach i kurczach macicznych: warsta znów korowa z lodygi, mocno drażni skórę użyta zewnętrznie. Prócz tego cała roślina — zwłaszcza za

młodu, należy do nader pożywnych pasz, i zachwalaną jest obecnie nadzwyczaj na sztuczną paszę; od bardzo dawnych zaś czasów lud ruski i polski, używał słodkiego rdzenia łądygi— który po wysuszeniu nawet cukrem wykwiła— na pokarm, albo wprost jako jarzyny albo też kisząc go na *barszcz*,— zkąd zapewne i staropolska nazwa téj rośliny wzięła początek; a północni Azyaci używają go za przysmaczek.— (*Sphondylium Branca ursina* ALL.).

Prawie wszystkie inne *Barszcze*, każdy w swój ojczyźnie, na podobieństwo dopiero co opisanego, zastósowywanymi bywają; jak np:

GAT. 2. *B. dzielny* (*H. Panaces* LIN.); odznaczający się— łatami liści sercowatemi, zwykle 3łatkowemi, ząbkowanemi, spodem szarawemi lub czasem prawie-kosmatemi,— końcowemi zaś dłoniastodzielnemi; owocami przewrotnie - sercowatymi, z początku z rzadka tego-włosymi a z czasem także nagimi;— w Europie południowej i w Azji: —(*H. setosum* LAPEYR.).

GAT. 3. *B. sercowaty* (*H. cordatum* PRESL.); w którym— liście 3szczepne; ich łaty ogonkowe, sercowato-jajowate, łatowato-pierzastowcinane, ciernisto-ząbkowane, a spodem— łącznie z ogonkami i łądygą— tęgowłose; łatki okryw równowąskie; owoce nagie, przewrotnie-jajowate i wykrojone w wiérzchołku;— rosnący we Włoszech,— którego korzeń w lekarniach istnieje w Sycylii, pod nazwiskiem dzięgla.

GAT. 4. *B. wełnisty* (*H. lanatum* MICX.); różny— liśćmi także 3szczepnymi i wełnistokutnerowatymi spodem; ich łatami ogonkowemi, okrągławo-sercowatemi i łatkowatemi; łatkami okryw lancetowatemi; a owocami okrągławo-jajowatymi;— rosnący i obowiązujący lekarzów w Ameryce północnej: i w i.

RODZAJ 1143. *Trzebucha* (*Tordylium* TOURN.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z komiusskiem wgiętym,— a zewnętrzne jakby -promieniowe i wrębne. Owoc z przodu płasko-ściśniony, obwiedziony krajem dodatkowym zgrubłym i pomarszczono-gruzelkowatym: ziarnczaczki

o 5 żeberkach cieniuchnych, — z których 3 środkowe równo odległe, a 2 skrajne dotykające kraju zgrubłego lub nim pokryte; z międzyżebrzami 1- lub wielo-smugowymi; z łączną 2- lub wielo-smugową; ze smugami nitkowatymi; a z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *T. lékarska* (T. officinale LIN.).— Ziele roczne, całe pokryte włosami odstającymi a miękkimi, tylko w wierzchołku szczecinowatymi i krótkimi: z korzeniem wrzecionowatym: z łodygą $\frac{1}{3}$ '—2' wzniesioną, od samego odziomka gałęziastą; z liśćmi korzeniowymi prawie różyczkowatymi, długoogonkowymi, pierzastodzielnymi w lat 2 lub 4,— bocznych bardzo krótkoogonkowych, okrągławych lub uciętych, tępych, do $\frac{2}{3}$ " w średnicy, oprócz podstawy klinowatęj poszczepanych w krótkie i tępe łatki i karbki,— a końcową 3łatkową; łodygowymi podobnymiż, lecz o łatach klinowato-lancetowatych— aż do równowązkich, ostrych pod szczytem ale całobrzegich: z okółkami wietkimi, płaskimi, o 4—8 szczecinowato-ostrych promieniach; okrywą tyłołatkową równowązko-szczecinowatą,— a okrywkami z 3 lub 4 łateczek stósunkowo bardzo wielkich, choć krótszych od okółczków i głęboko 2dzielnych: z kwiatkami białymi albo czerwawymi, o płatkach zewnętrznych rozszczepanych: z owocami jajowymi, do $\frac{1}{3}$ " długimi, w środkowych międzyżebrzach szorstkimi przez krótkie szczecinki i cisymi, a w kraju węzełkowato zgrubłymi i żółtawo-białawymi.— Zwykła po pólach w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu.— Dawni lekarze przepisywali nasienie *Trzebuchy* i korzeń *Jeleni kretajski*— semina Tordylli et radix Seseleos cretici; pierwszy zarówno z innymi korzeniami tej rodziny, a drugie w chorobach pęcherza i nerek— oraz w

zatrzymaniu czyszczeń miesięcznych i wzdęciach. Turcy zaś młode pędy jadają.— (*Condylocarpus apulus* Hoffm.).

Nader podobna powyżej opisanój

Gat. 2. *T. apulijska* (*T. apulum* Lx.), odmienna tylko— kształtami liści sercowato-jajowatymi i łatkowato-ząbkowanymi, oraz dłuższymi łatkami okrywy; także rosnąca;— podobnież używaną bywała.

RODZAJ 1144. *Kminek* (*Cuminum* LIN.).—

Kielicha kraj 5zębny; z zębami lancetowatymi, szczytinowatymi, nierównymi i trwałymi. Płatki podługne, wykrojone, wzniesiono-roztwarte, z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku zaciśnięty: ziarnczaczki o żeberkach bezskrzydłych,— 5ciu głównych nitkowatych i drobniuchno-cierńkowanych,— 2 skrajnych obrzeżających, a 4ch szwowych więćej wystających i ciernistych; z międzyżebrzami pod żeberkami szwowymi— 1smugowemi; a nadśladnikiem 2dzielnym. Nasiono z przodu wypukłe, z tyłu wklęsłe.

Gat. 1. *K. Kminek* (*C. Cyminum* LIN.), dawniej *kramny*, *Tokłoska* lub *Stokłoska*.— Ziele roczne: o korzeniu włóknisto rozgałęzionym; łodydze do 1 1/2' wzniesionej, kręśowanej, obłej, nagiej, odstająco- i widlastodzielnie-gałęzistej; liściach na krótkich i dolegających a obrzeżonych błoniasto pochwach,— dólnych prawie 2 razy— a górnych tylko 1raz— 3wciętych w łatki równowazkie, często boczno wrębne, a wszystkie prawie-szczecinowate długie i nagie; okółkach naprzeciwlistnych, drobnych, wypukłych, 3—5promieniowych; okrywach z 2 lub 3 łatkami równowazko-szczecinowatemi, całkiem alboli też 2—3dzielniemi, równymi lub dłuższymi od krótkich promieni,— a okrywkach podobnychże, lecz półłukowych i dłuższych niż owoce; okółczkach z 3—6ciu

kwiatków białych albo czerwonych; wreszcie owocach podługich, z obu końców zwężonych, do $\frac{1}{4}$ " długich, blado żółtawo-szarych, na żeberkach głównych bardzo krótko- a na szwowych dłużej- i odstająco-szczecinowatych.— Dzikie pospolite w Egipcie i Etyopii, a uprawne po ogrodach europejskich; kwitnie w czerwcu i w lipcu.— Znanemi są aż nadto, *nasiona Kmina* lub *Kminka*— *semina Cumini v. Cymini*, właściwej przyjemnej woni, jako rozgrzewające żołądek; używanemi jeszcze więcej niż karolkowe; przy tém ulubione po kuchniach naszych.

Podobnegoż *Kmiku*, dostarcza także w swym kraju

GAT. 2. *K. hiszpański* (*C. hispanicum* MÉRAT.): odmienny szedwie— okółkami zawsze 2promieniowymi; okółeczkami 3—4kwiatkowymi; oraz nader długimi i odstającymi szczecinkami w owocach.

RODZAJ 1145. *Eccydo* (*Thapsia* TOURN.).— Kielicha kraj 5zębny. Płatki eliptyczne, całkowite, kończyste,— z koniuszkiem wgiętym albo wwinętym. Owoce z przodu ściśnięte: ziarnczaczki o 5 żeberkach; głównych nitkowatych, z których 3 pośrednie na grzbiecie a 2 skrajne na łącznej poumieszczane; szwowych zaś 4, z których grzbietowe nitkowane a skrajne błoniasto-skrzydłkowate w skrzydełko całkie; z międzyżebrzami pomiędzy żeberkami szwowemi— 1smugowemi; z nadsadnikiem 2dzielnym. Nasiono spłaszczone.

GAT. 1. *E. gargańska* (*T. garganica* LIN.).— Ziele trwałe: którego kłęb marchwiowaty, długi i gruby, zewnątrz szary, a wewnątrz biały i pełen soku piekącego: łodygi do 3' wzniesione, obłe, dęte, grube, bruzdowane, nagie, o niewielu gałęziach wietkich i odstających: liście nagie, z wierzchu modrawo-zielone i gładkie a spodem jaśniejsze i marzawkowatożyłkowane; z tych korzeniowe długoogonkowe, naj-

pierwsze jajowate, następne 3- do 7-wrębne, na ostatek 2 lub 3 razy piérzastodzielne w łaty wązko-lancetowate lub równowąskie i często 2-do 3-szczépne, zaostrome, niekiedy zbiegające po ogonkach czasem szorstkawych; łodygowe zaś na wielkich i obszernych pochwach prawie bez ogonków, mniej wcinane,— a najwyższe najczęściej zronione: okółki okazałe, 10—30promieniowe, wypukłe; bez okryw i okrywek, lub z temiż o nie wielu łatkach odpadających; z kwiatków blado-żółtych: owoce podłużne, w podstawie szeroko-sercowate, o żółtawych skrzydełkach.— Porasta wzgórza i spiekowiska, w Europie południowej i Afryce północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Dawniej korzeń używanym był jako *Turbit falszywy*, przez podobieństwo do niego: działa on wewnętrznie nader ostro-gryząco, dla tego téż zastósowują go w ojczyźnie tylko zewnętrznie— w chorobach skórnych złośliwych, lub na rozpędzenie nabrzmień zimnych.— (*Ferula neapolitana*. TENOR.).

Najwięcej doń zbliżonemi i we własnościach oraz skutkach zgodnemi z niém, są:

Gat. 2. *E. cyrenajskie* (T. *Sylphium Viv.*): bo zaledwie odmiennie— łodygą rowkowaną; liśćmi piérzastodzielnymi w łaty prawie okręgowo ułożone, jeszcze wcinane— w łatki całkowite lub téż 3-szczépne, długo-równowąskie, brzegiem podwinięte i z obu stron szorstkowie; owocami zaś na $\frac{3}{4}$ " długimi i szerokimi, w podstawie wykrojonymi wązko-sercowato;— rosnące w górach Afryki północnej staro-cyrenajskich;— które dostarczało niegdyś, tyle słynnego ze swych skutków soku cyrenajskiego— *Sylphium*, a nawet korzeni, łodygi i owoców używanych jako léki:— oras

Gat. 3. *E. kosmate* (T. *villosa* LIN.), różne od pierwszego:— liśćmi 3 rasy piérzastodzielnymi, ale białe kosmatymi wraz z ogonkami,— o łatach podłużnych, zatokowo-piérzasto wcinanych, z których dolne poodginane; dalej okółkami mocno wypukłymi, prawie bez okryw, a z bardzo licznymi okółeczkami;— dość częste po wzgórzach i górach w Europie południowej i Afryce północnej;— którego

estro i gorąco-nudny korzeń, używanym był po lékarniach hiszpańskich jako *Turbit*, — a którym jeszcze i dziś Maurowie leczą liszaje i inne choroby skórne. — Równie i

GAT. 4. *E. cuchnące* (*T. foetida* LIN.): wyróżniające się — łodygami do 6' wysokimi, kosmatymi zarówno z ogonkami; liśćmi 3 razy piérzastodzielnymi w łaty także piérzastowcinane, mocno odstające, w podstawie zwężone i lekko-kosmate, — o łatkach krótkich, lancetowatych i sąbkowanych: — pospolite w Hiszpanii; gdzie korzeni jeszcze i dziś używają.

GAT. 5. *E. wążkolistne* (*T. Asclepium* LIN.), u dawnych *Panak* lub *Stosił* — *asklepiów*, *Dobra myśl*, *Lebiodka leśna*. — Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, grubym, mięsistym, zewnątrz pomarszczono-obraczkowany i cisawy, wewnątrz biały i pełen soku ostrego mlécznego; z łodygą do 3' wzniesioną, pojedynczą, prawie-nagą, wyjąwszy kilku pochew — nagą; z liśćmi samymi korzeniowymi i odziomkowymi, 2 razy piérzastodzielnymi, na ogonkach szorstkich i błoniasto rozszerzonych w pochwy; z łatami po 4 lub 6 promienisto wraz stojącemi, prawie 2 razy piérzasto-wielodzielnymi — w lateczki nitkowato-szczecinowate i krótkie, nieco szorstkawowłose; z okółkami wielkimi, 12—30promieniowymi, bez okryw i okrywek, lecz za to często otoczonych pochwą liściową; ze skrzydełkami owoców z obu końców prawie-poucina-nemi. — Znachodzi się w Europie południowej i na Wschodzie; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Z niego to pochodził korzeń *Łoczydła* — *Thapsia* DIOSKORYDESA; tyle słynny jako przeczyszczający, lecz za nadto zdradliwie dla swój ostrości; zadawany także w chorobach wyrzutowych złośliwych, a od Hiszpanów używany zewnętrznie w bólach gośćcowych. — (*T. Apulia* MILL.).

RODZAJ 1146. *Okrzyn* (*Laserpitium* TOURN.). — Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajo-

wate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśnięty od przodu lub obławy, 8skrzydełkowy; ziarnoczątki o 5 żeberkach głównych nitkowatych, a 4 szwowych, wszystkich rozplaszczonych w skrzydełka; między żebrzach po pod żeberkami szwowemi— 1smugowych; o nadsadniku wolnym i 2dzielnym.

GAT. 1. *O. szerokolistny* (L. latifolium LIN.), w starych zielnikach *Opich* lub *Ogon jeleni*.— Ziele trwałe: w którym— kłęb obłomarchwiowaty, często na 2' długi, czubaty, zewnątrz jasno-cisawy a wewnątrz biały: łodyga około 4' wzniesiona, tęga, obła, bruzdkowana, naga, modrawo-zielono oszroniona, ku górze gałęzista, a rzadko kiedy pojedyncza: liście dółne wielkie i ogonkowe, wyższe wprost na pochwach wielkich i rozdętych, a najwyższe zronione,— wszystkie troisto-2razy-pięrzastodzielne; łaty ich ogonkowe, różnie-jajowate, (2" i 1 1/2"), bardzo tępe, prawie-sercowate i to nierównopółkowo, już całkie jak 2—3łatkowe, prawie-skórzaste, ciernisto-kończysto piłkowane, z wiórchu lśnące albo éme, a spodem— już modrawo-zielone w odmianie *O. gładkiego* (L. glabrum CRANTZ.), już na nerwach i krajem krótkowłoso-ostrawe w *O. szorstkim* CRANTZ.; w najwyższych zaś często z temiż troistemi, lancetowatemi i całobrzegiem: okółki płaskie, o 25 do 50 promieniach na wewnątrz omszonych; z okryw łatkami 5 do 10, lancetowato-szydłowatemi, błoniasto-obrzeżonemi, dość długiem,— a okrywek krótkiem i szydłowatemi: kwiatki białe albo czerwone; owoce 1 1/4" długie, szeroko-jajowate, falisto-skrzydełkowe, na żeberkach głównych przylegająco-włoskowane.— Częsty tu i owdzie po górach i Przedalpach całej Europy, z wyjątkiem Anglii; kwitnie w lipcu i sierpniu.— Lékarskim jest

jeszcze dziś miejscami, górski i ostro-korzenny kłąb, dawniej slynnny pod nazwiskiem *korzenia białego* lub *Goryczki białej*— radix *Gentianae albae*; który, równie jak i owoce nader miło-korzenne, zasługiwaby na większą wziętość, jako lek wzmacniająco-pobudzający.

GAT. 2. *O. Zebrayca* (L. *Siler* LAM.), inaczej według dawnych pisarzów *Smiód czarny* *Iszy*:— również siele trwałe, całe nagie; z kłębem i łodygą jak w poprzedzającym; z liśćmi dółnymi w starych roślinach 3razy- a w młodszych 2razy-pięrzastodzielnymi, z takiemiż samemi pochwami, — z łatami prawie-skórzastemi, we wszelkich postaciach od eliptycznych przez lancetowate aż do równowąskich, ($1-2\frac{1}{2}$ " i $\frac{1}{6}-\frac{1}{3}$ "), już całkiem już przez spływanie wraz 2—3dzielnemi, wąsiuchno-obrzeżonemi obrzęstkowatą, całobrzęgiemi i ciernisto-zaostrzonemi; z okółkami półkulistymi, 30—50promieniowymi, — o okrywach z 10—15 łatek równowążko-lancetowatych, włosowato-kończystych i poodginanych, a okrywkach 8—10łateczkowych; z kwiatkami białymi; a owocami prawie-równowążko wydłużonymi, około $\frac{1}{10}$ " długimi, ciętymi i wąskoskrzydłkowymi:— rosnący po nagich górach wapienowych i Przedalpach, w Niemczech i Francyi południowych; kwitnący w lipcu i sierpniu:— dostarczał nasion *Zebrzy-cy górnej* lub *Laniczysty* — semina *Sileris montani* v. *Seseleos*, podobnych we własnościach do kminku i kopru; którego także i korzeni ostrych, używają górscy mieszkańcy za lek, odpowiednio *Laniczycetowi*. — (*Siler montanum* CRANTZ.).

RODZAJ 1147. *Marchew* (*Daucus* TOURN.).

— Kielicha kraj 5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym, — zewnętrzne często prawie-promieniste i głęboko-wrębne. Owoce od przodu lekko-ściśnięte, jajowe lub podługne: ziarnozacski o 5 żeberkach głównych nitkowatych i szczecinkowych, — z których 3 środkowe grzbietowe, a 2 skrajne na łącznej umieszczone; szwowych zaś 4ch, równych, wydatniejszych, skrzydełkowatych, 1szeregowo-ciernistych; o międzyżebrzach po pod żeberkami szwowemi

ismugowych; a nadsadniku 2dzielnym. Nasiono na wewnętrznie płaskie.

GAT. 1. *M. popollita* (D. Carota Lin.), w stanie dzikim polną, Ptasiem lub Sroczem gniazdem, Pasternakiem płonnym, Pasternaczkiem, Smlodem białym 2gim, Kucmerką lub Świniakiem,— a w uprawnym ogrodną, włoską, swojską, Karotą lub Pasternakiem głuchym od dawnych zwana.— Ziele 2roczne. Korzeń w dzikiej prawie-zdrzewiały, wrzecionowaty, cienki, gałęzisty i brudno-żółtawy; w uprawnej mięsisty, ostrokrężny, gruby, pojedynczy lub zaledwie-odnożyisty, słodki, białawy lub różnie— żółty, pomarańczowy, czerwony, a niekiedy fioletowy. Łodyga do 3' wzniesiona, rowkowano-bruzdowana, obła, już tylko górą już od odziomka rozgałęzioną, zarówno z innymi częściami rośliny — zwłaszcza też od dołu — szorstko - włosista. Liście 6me, — najniższe ogonkowe, a reszta na pochwach podługnych i obrzeżonych błoniasto; korzeniowe i odziomkowe 3 razy piérzastodzielne w łaty podługne, klinowate, tępawe lub nieco-zaostrzone, — łodygowe zaś 2 razy piérzastowcinane w też lancetowate lub też równowazkie i cienko zaostrzone. Okółki wielopromieniowe, a raczej baldaszki, z początku zaledwie-wypukłe, później wklęsłe, a po okwitnieniu skupiono-ściśnione; z okrywkami o 9 do 12stu łatkach piérzastodzielnych w łatki odstające, równowazkie, cienko zaostrzone, prawie-równe okółkom, — a okrywkami o łatkach całkich lub też 2— 3szczepnych i obrzeżonych błoniasto; z kwiatkami białymi albo czerwonymi, z których często 1 a czasem i więcej w środku okółka— bywa mięsisto-potworowatych i czarno - czerwonych. Owoce na $\frac{1}{6}$ " długie, szaro-cise, jajowe; z cierkami sztydłowatymi, haczystymi, długości wyrównywa-

jącej szerokości ziarnocazka.— Dzika pospolita poląkach i pastwiskach suchych, miedzach i spieczystych wzgórzach aż w góry w całej Europie, oraz Azji i Ameryce północnej,— uprawna zaś po ogrodach i polach; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Używaniem bywały — z rośliny dzikiej *nasiona Marchwi polnej*— *semina Dauci sylvestris* jako pobudzające, pędzące wiatry i mocz; które znowu nie zbyt dawno, poczęto zachwalać w histeryi i puchlinach:— z uprawnej zaś *korzeń Marchwi ogrodnej*— *radix Dauci sativi*, często zastosowywany jako lek łagodzący, otwierający, rozpuszczający, obwijający i przeciwczerwiowy,— już w postaci soku świeżo wytłoczonego, już jako otrzymana z niego *skrobia* lub *karotyna*,— a zewnętrznie chłodząca i rozpędzająca papka, zalecana w nabrzmieniach, odziębieniach i wrzodach gnilnych.— (D. vulgaris NECK.).

W taki sam sposób, przepisywali starożytni lekarze tak korzeń jako i nasiona, a oraz sok lipożywiczny wytoczony z nacięć łodygi,

GAT. 2. *M. liposokodajnej* (D. gummifer LAM.):— z łodygą w ośsiomku asorstkowatosią, a ku wiérchołkowi prawie-nagą; liśćmi o łatkach jajowatych, wcinano-ząbkowanych, tępych, ogrubnionych prawie-ciernisto kończystych; łatkami okryw krótszemi lecz króśowanemi; a ciérnikami owoców jajowatych tęgimi, grzebyczkowatymi lecz krótszemi od szerokości onychże:— rosnącej po nad morzami őródzienným i atlantyckim;— z której sok, *lipożywicą Bdelium sycylijskim*— *gummi-resina Bdelium siculum* swano, chociaż niewłaściwie:— (D. hispanicus GOUAN. maritimus. WITH.):— oraz

GAT. 3. *M. Żurnicy* (D. Gingidium LAM.): odmiennej — łodygą mocno szczecinowato-ostrą; okrywami dłuższemi niż okółki; a ciérnikami równymi szerokości owocu, szczecinowatymi, główeczkowatymi i poodkrzywianymi haczykowato:— pospółtą w Sycylii, Kor-

-syce i Afryce północnej; — z której również Sycylianie otrzymywali gatunek niewłaściwego *Bacellum*, a której jako jarzyny także używają. — (*D. maximus* Spr.).

PODRODZINA II.

Wwiniętonasionowe (*Campylospermae* DEC.).

Nasienie całym obwodem brzegu wwinięte, tak, iż na łącznej tworzy rowek lub wyżłobienie podłużne.

RODZAJ 1148. *Czechrzyca* (*Scandix* GÄRTN.). — Kielicha kraj nikły lub prawie-5zębny. Płatki przewrotnie-jajowate, ucięte lub też wykrojone, a najczęściej z koniuszkiem wgiętym. Owoc z boku nieco-ściśniony, z bardzo długim dzióbem: ziarnczaszki o 5 żeberkach tępych i równych, — z których skrajne obrzeżające; o międzyżebrzach bez- albo 1-smugowych; a nadsadniku całkim lub też widlastym w wierzchołku. Nasiono obło-wypukłe, na wewnątrz z głębokim rowkiem.

GAT. 1. *C. mniejsza* (*S. Pecten Veneris* LIN.), inaczej *Iglica*, *Grzebycznica* lub *Grzebienica* — *mniejsza*. — Ziele roczne, nagie lub nieco-szczecinowate: z korzeniem wielo-głowym: z łodygą 3—12" wzniesioną, gałęziastą, szorstkawą; z liśćmi długoogonkowymi, 2 lub 3 razy pierzasto-dzielnymi; ich łatami okragławemi, naprzeciwległemi, ogoneczkowemi i wielodzielnymi — w łatki małe, równowazkie, rzęśowate, zaostrome, naprzemianległe; z pochwami górnych błoniastemi i rzęśowatemi w końcu; z okółkami bezszypułkowymi, naprzeciwlistnymi, 2 — 3promieniowymi, bez okrywy; a okółeczkami o 5 do 10 kwiatkach, w środku często płonnych, drobnych i białych, — o okrywkach 2—3łatkowych, dłuższych od króciuchnych promieńków, odstających, szorstkich, lan-

oetowatych, a w wiérzchołku wecinano-rzęsowo łateczko-
wych: z owocami 2całowymi, w których sam dziób—
jeszcze przed upłodnieniem dłuższy od jajnika— do $1\frac{1}{2}$ "
dochodzi, ściśnionym będąc od przodu i na obu kra-
wędziach ciernistych,— pokrytymi ciernikami zwróconymi
ku górze, i okrywającymi zarazem żeberka skrajne w całej
długości.— Znachodzona tu i owdzie pomiędzy zbożem
na gruntach wapniastych i margłowatych, prawie w ca-
łej Europie środkowej i południowej, na Wschodzie i
w Afryce północnej; kwitnie w maju i czerwcu.— Ziele
podobnej woni do *Trzebuli hiszpańskiej* oraz słodkawej,
równie jak i owoce, używanemi bywały dawniej jako
lek pobudzający; a jeszcze dziś miejscami w Niemczech,
dodają je zamiast pietruszki do zup i innych potraw.—
(*Chaerophyllum Pecten Veneris* CRANTZ.).

Toż samo należy rozumieć, •

GAT. 2. *A. większej* (*S. australis* LIN.), również *Iglica*, *Grzebianica*
lub *Grzebycznica większą* zwaną; różniącą się— wzrostem większym,
łatkami okrywowemi żębnemi i obejmującemi promienie kółka; kwiat-
kami jakby - promieniowymi; a owocami ze wsząd szczecinowato-na-
jężonymi, których dziób ściśniony z boków:— pospolitej w Europie
południowej, i tamże dużo jadańej.— (*Chaerophyllum australe* CRANTZ.).

RODZAJ 1149. *Trzebula* (*Anthriscus* HOFFM.).— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-
jajowate, ucięte albo wykrojone, z koniuszkiem wgię-
tym i często króciuchnym. Owoc z boków zaciśnięty,
żeberkowany, z dzióbem krótszym od nasienia. Ziarn-
czacski prawie-obły, bez żeberek, lecz z dzióbem że-
berkowanym; nadsadnik w końcu wrębny. Nasiono
obło-wypukłe, na wewnątrz głęboko rowkowane.

GAT. 1. *T. ogrodowa* (*A. Cerefolium* HOFFM.).—
Ziele roczne: którego— korzeń cienko-marchwiowaty,

gałęzisty i białawy: łodyga do 3' wzniesiona, wysmukła, drobno-bruzdkowana, gałęzista, naga, tylko na węzłowych wstawach i po nad nimi omszona: liście 3 razy piérzastodzielne, blado-zielone, cienkie, z wiérzchu nagie i lénące a spodem zrzadka krótkowłose, — dólne na ogonkach rynienkowatych, — a górne wprost na pochwach podłużnych i rzęsowato-omyszonych; ich łaty jajowate, głęboko-piérzastodzielne, — a łatki tychże tępe i krótko-ciernisto zaostrome: okółki bez- lub bardzo krótko-szypułkowe, naprzeciwlistne, o 3 lub 5ciu promieniach omyszonych; bez okryw, — a z okrywkami połówkowemi, z 2 lub 3 łatek równoważko-lancetowatych, zaostzonych i omyszonych: kwiatki białe, o płatkach klinowatych, jakby-uciętych: owoce na $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ " długie, równoważko wydłużone, 2 razy dłuższe niż ich dziób, czarne, nagie i gładkie, — lub téż omszone albo szczecinowane w odmianie *T. szczecinowanej* (*A. trichosperma* SCHULT.). — Częsty po zaroślach, około płotów, na rumowiskach i po miejscach uprawnych, w Europie południowej i wschodnio-umiarkowanej, — a w reszcie zdziczały; kwitnie w maju i czerwcu. — Ma woń i smak właściwe ale nie przeciwne, lekko-korzenne; a dawniej *ziele Trzebuli* — herba Cerefolii v. Chaerophylli, zadawaném bywało jako pobudzające, rozpuszczające, rozpędzające i pędzące mocz i wiatry: dziś atoli tylko gdzie niegdzie, używają soku świeżo wyciśniętego łącznie z innymi, do tak zwanych leńczeń zióło-sokowych, najwięcej zachwalając go. — w gruźlicy płucnej, w początku suchot płucnych, w chorobach skórnych i różnych zakażeniach. Dawniej i owoce były także lékarstkimi. Ziele świeże należy miejscami do

przypraw kuchennych, zamiast pietruszki.— (Scan-
dix *Cerefolium* LIN.).

GAT. 2. *T. letna* lub *polna* (*A. sylvestris* Hoffm.). — Ziele trwałe: z kłębem marchwiowatym, wielkim, gałęzistym, żółtawo-białym: z łodygą na 3' wzniesioną, szeroko ale płytko rowkowaną, dętą, we wstawach ponabrzmięwałą węzłowo i kosmatą, często czerwonawą, już w odziomku wstecznie włosistą a ku górze nagą, już całą nagą a górą gałęzistą, i to w odnogi najwyższe parzyste lub też prawie-okręgowe: liśćmi korzeniowymi na ogonkach długich, dętych, prawie-3kątnych, z wiążchu wyłobionych a z boków rowkowanych, — 3 lub 4 razy piérzastodziałnymi, łącznymi, spodem i brzegiem drobno-włoskowanymi o łatach podłużnie-jawowatych, z łatkami równowąsko-lancetowatemi i ciernisto-kończystemi, a łateczkami całkowitemi; łodygowymi zaś tylko 2 lub 3 razy piérzastodzielnymi, z których najwyższe wprost na pochwach podłużnych i obrzeżonych błoniasto: okółkami wiérzchołkowymi, dość płaskimi, 10—15promieniowymi, nagimi, zwisłymi przed rozkwitnięciem; bez okryw lub też o 1 albo 2 łatkach, — lecz z okrywkami o 5 lub 8 łateczkach eliptycznie-lancetowatych, cienko zaostzonych, kosmato-rzęsowatych: kwiatków płatkami saledwie-wykrojonymi, z których zewnętrzne większe: z owocami do $\frac{1}{4}$ " długimi, podłużnymi, 4 razy dłuższymi od rowieczkowanego dzioba, czarno-cisymi, łącznymi i gładkimi, — lub też w odmianie *T. gajowej* (*A. nemorosa* Spr.) górskiej szorstkimi, przez cierniki wyszłe z gusieczków. — Pospolita w całej Europie i Azji północnej po sadach, ogrodach kłabach, zaroślach i lasach, od równin aż w Alpy; kwitnie w maju i czerwcu. — Za świeża niemiło wonne z niej ziele *Weszki* — herba Cicutariae, jeszcze i dziś miejscami zalecają w kile; wszelako nie jest ono w tym stopniu jadowitem, jak zwykle mniemano. — (*Chaerophyllum sylvestre* LIN.).

RODZAJ 1150. **Blekołek** (*Chaerophyllum* LIN.). — Kielicha kraj nitły. Płatki przewrotnie-jawowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc bez dzioba, ściśniony z boków lub zaciśniony: ziarnczaczki o 5 żeberkach tępych i równych, — skrajnych obrzeżających; z łączną przerytą rowkiem głębokim; międzyże-

brzami fismagowemi; a nadsadnikiem wrębnym. Nasiono obło-wypukłe, w przekroju poprzecznym półksiężycowate.

GAT. 1. *B. bulwiasty* (C. bulbosum LIN.), również wszędzie w starych zielnikach *Zielem Mirą* i *Popiemni jajkami* zwany.— Ziele 2roczne: z kłębem bulwiasto-rzepkowatym, zewnątrz cisym a wewnątrz białawym: z łodygą wzniesioną 2—4', dętą, drobno-bruzdkowaną, czerwono kropkowaną, pod wstawami węzłowato ponabrzmiewałą, w odziomku czerwawym na wydatnych gusieczkach gęsto wstecznie-szorstkowłosistą -- a z resztą nagą, oszronioną i gałęziastą w górze: z liśćmi korzeniowymi jak w *Trzebuli leśnej*, lecz na ogonku i ogonczkach pokrytymi zrzadka włosami odstającymi; z łodygowymi dużo węziół wcinanymi w łatki bardzo równowazkie, zaostrome i delikatnie-ciernisto kończyste: z okółkami również jak w tamtej, ale o 15—20 cienkich i nieomszonych promieniach; bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łatkach szeroko-lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych, nagich,— a wewnętrznej znacznie krótszej: z kwiatkami białymi, z których tylko środkowy i skrajne płodne w każdym okółeczku; z szyszkami krótkimi i prawie-poodginanemi: z owocami $\frac{1}{4}$ " długimi, równowazko-wydłużonymi, żółto-cisawymi, z ciemno-cisemi smugami.— Rośnie po zaroślach i lasach wilgotnych, w Europie środkowej i północnej oraz Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Łodyga plamista jest przyczyną, iż ziele to często zbieranem bywa za *Szczwół plamisty*; a mimo podejrzenia o jadowitość, korzeń w niektórych krajach bywa jadany na sałatę.— (*Myrrhis bulbosa* SPER.).

RODZAJ 1151. *Myrica* (Myrica Scop.).—
 Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśnięty z boków: ziarnoczątki o 5 żeberkach równych, ostrych, grzbiecistych, wewnątrz wydrążonych, wyniosłych, ściśle zrosłych z błoną wewnętrzną; bez smugi; a z nadsadnikiem w końcu rozszczepianym. Nasiono wolne w nasieniu.

GAT. 1. *M. wong* (M. odorata Scop.), dawniej *Trzebulia hiszpańska*.— Ziele trwałe: o kłębie grubym, gałęziastym, wielogłowym, ciętym a wewnątrz białym; łodydze do 3' wzniesionej, dętej, bruzdowanej, prawie nagiej, tylko na węzłach lub niekiedy i całej kosmatiej, z gałęziami często okręgowanymi; liściach 2 lub 3 razy piérzastodzielnych — w łaty jajowato-lancetowate w podstawie piérzastodzielne a ku końcom piérzasto-wcinane, — z łatkami podłużnie-lancetowatymi, krótko- i ciernistokończysto-pilkowanymi; okółkach słabo-wypukłych, o 8—12 nierównych i miękkowłosych promieniach, z których tylko najgrubsze z okółkami, — bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 7 łateczkach odgiętych, szdłowato-zaostrzonych i mocno obrzeżonych błoniasto; kwiatkami białymi, z których tylko skrajne płodne a reszta męskie; z owocami i do 1" długimi, równoważko-wydłużonymi, ku wierzchołkowi zciężczonymi, lano-cio-cisymi, szorstkimi na ostro grzbiecistych żeberkach przez krótkie cierniki. — Częsty po miejscach wilgotnych i po gołoborzach trawiastych, w górskich okolicach Europy środkowej i południowej, oraz Azji; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Cała ta roślina weni anyżkowój, dostarczała dawnym lekarzom *korzenia*, *ziela* i *nasion Trzebuli hiszpańskiej*, *Mirnika wię-*

szego lub. *Weski wonny* — radix, herba et semina Cerefolii hispanici, Myrrhidis majoris v. Cicutariae odoratae, zadanego w sposób ten sam co i *Czechryca* szczególnież też nasiona mają przysparzać pokarmu karmiącym, a zewnętrznie rozpuszczać guzy młeczne w piersiach. — (*Scandix odorata* LIN.).

RODZAJ 4152. *Postawnik* (*Molopospermum* KOCH.). — Kielicha kraj 5zębny, listeczkowaty. Płatki lancetowate, całkie, długokończyste, z koniuszkiem podnoszącym się. Owoc z boków zaciśnięty; ziarnczaszki o 5 żeberkach błoniastych, skrzydlatych, — grzbietnych ostrych, a skrajnych obrzeżających i o pół krótszych; z międzyżebrzami o 1 smudze ciawej, szerokiej; z łączną waziuchną, bez smug, z wydrążeniem częczem pomiędzy nią a nasieniem; z nadsadnikiem 3dzielnym. Nasiono tępo-4ściennie lub kątowne, w krawędzi naprzeciwległej łącznej z rowkiem głębokim.

GAT. 1. *P. wozłowaty* (*M. cicutarium* DEC.), inaczej *Lubczyk włoski* lub *Postawnik ciela*. — Ziele trwałe: z łodygą 3 - 6' wysoką, dętą, nagą; z liśćmi lancetowatymi, 3. razy pierzastodzielnymi w łaty lancetowate, wydłużone, długokończyste, pierzasto woinane w łatki nierówno- i grubo-piłkowane, spływające wraz; z okółkiem końcowym, wielopromieniowym, wielkim, — o okrywach wielolatkowych, a ich łatkach wydłużonych, aż szeroko obrzeżonych błoniasto i często poszczepanych, — oraz podobnychże okrywkach; z okółkami kątowymi mniej- szymi i za zwyczaj płonnymi; z kwiatkami białymi, krótkoszypułeczkowymi; z żeberkami skrajnymi owoców często znikającymi. — Znachodzony na górach południowych Tyrolu i Salzburga, oraz w Europie południowej; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Dawnymi czasy, używano

go jako *Wezski*, lecz niewłaściwie.— (*Ligusticum peloponnesiacum* LIN.).

RODZAJ 1153. *Chłopaczki* (*Lagoëcia* LIN.).

— Kielicha kraj trwały, 5wrębny, z łateczkami grzebyczkowatemi. Płatki króciuchne, przewrotnie-sercowato-łateczkowe, z koniuszkiem wgiętym, a łateczkami ościastemi. Owoc, z powodu zronienia komory zewnętrznej nasiennika, od wewnątrz garbaty a na zewnątrz płaski, z szyjką zewnątrz-boczną: ziarnozak o 5 żeberkach prawie-włoskowatych; z międzyżebrzami 1smugowemi; z łączną 2smugową; ze smugami krótkimi i macużkowatemi. Nasiono nierównymi brzegami wwinięte, od wewnątrz z rowkiem prawie-bocznym.

GAT. 1. *C. kminowate* (L. *cuminoides* LIN.), jeszcze dawniej *Chłopaczki*, także *Kmin tebajski*.— Ziele roczne: o korzeniu cienkim; z łodygą na 1' najwyższą, wzniesioną, obłą, drobno-bruzdkowaną, w górze nieco-gałęziastą, nagą; liściach w całości równowąskich, pierzastodzielnych w 6 lub 8 par łatek bezogoneczkowych, jajowatych, wecinano-ząbkowanych grubo i ościasto, drobnych; okółkach małych, zwisłych przed rozkwitnięciem a potem prawie-kulistych, wielopromieniowych,— z okrywkami wielkimi, o 8 lub 10 łatkach eliptycznie-lancetowatych i pierzastodzielnych— w łateczki szczecinowato-kończyste,— z okółeczkami 1kwiatkowymi, a ich okrywkami o 4 łatkach, równie jak kielichowe grzebięniaste powcinanych w łateczki długo-szczecinowato-włoskowate i nader strojne; kwiatkach białych, drobnych.— Zwyczajne po polach i po winnicach, w Grecyi, prawie na całym Wschodzie i w Hiszpanii; kwitną w czerwcu i lipcu.— Nasiona ich podobne lecz dużo ostrzejsze od

Kmina, podobnie też używanemi bywają w całej Grecyi, gdzie je *dzikim kminikiem* zowią.

RODZAJ 1154. *Mrucysład* (*Arctopus* LIN.).— Kwiatki mieszano-rozdzielnopłciowe; kielicha kraj 5zębny; płatki lancetowate, z koniuszkiem wgiętym, całkim i ostrym: w męzkich pręciki 2 razy dłuższe od korony, podszyjce płaskie, a szyjki króciuchne i odpadające, jajnik zaś zroniony: w żeńskich bez pręcików, szyjki w podstawie zgrubłe a wierzchołkami rozchodzące się. Owoc jajowo-dzióbaty, zrosły z kielichem, od podstawy do połowy z okrywą, jakby zsuto-zjednoczony, lekko nagnieciony i opatrzony rowkiem podłużnym od wewnątrz; nie dzielący się na dwoje, z 1 komorą oczczą i przyrosłą. Nasiono okrągławe, od przodu wypukłe, od tyłu wklęsłe przez rowek.

GAT. 1. *M. jęczasty* (*A. echinatus* LIN.).— Ziele trwałe: z kłębem długim a cienkim, cisym: z łodygą niewykształconą, a z tąd— liśćmi samymi korzeniowymi, różyczkowato-gwiazdkowatymi, przylegającymi do ziemi, okrągławo-klinowatymi, 3łatkowymi, na ogonkach równowazko-rozszerzonych i płaskich; o łatkach wcinanych, 3szczepnych, ciernisto-ząbkowano-rzęsowanych w długie i cise rzęsy,— z wierzchu nagich i zielonych, lub pomarszczonych i ciernistych,— a spodem bledszych, grubonervistych i dołkowanych, z ciernikami u dołu każdej łateczki gwiazdkowato 3- lub więcej-dzielnymi i zgrubłymi w podstawach: z okółkami męzkimi korzeniowymi i wielopromieniowymi, na 3ściennych szypułkach,— o łatkach okryw 5, lancetowatych, kończystych, bardzo cienkich i białych; okółeczkach półkulistych z wielu kwiatków białych,— z okrywkami zrosło-łateczkowemi, 5dzielnymi i prawie równemi onymże

— o łateczkach brzegiem czerwonych, całkich lub 2—3-wrębnych, lancetowatych i ciernikowanych: z żeńskimi na wypułkach grubych, — o łatkach okrywy 4, szerszych i dłuższych, skórzastych, ciernisto-ząbkowanych i wrostłych; okółeczkach z kwiatków czerwonych, bezwypułczkowych, krótszych od okrywek, powstałych — z łateczek bszczępnych, jajowatych, od zewnątrz grzbiecistych, a na wewnątrz wklęsłych i ciernisto-kończystych. — Pospolity na Przyładku Dobrej nadziei, po miejscach gliniastych i spiekłych; kwitnie w maju i czerwcu. — Korzeniem jego żywiczno-korzennym, łeczą w miejscu ciekaczki, i sadają go jako czyszczący krew.

RODZAJ 1155. *Orusacek* (*Cachrys* TOURN.).

— Kielicha kraj. 5zębny, rzadziej nikły. Płatki jajowate, całkie, wierzchołkiem wwinięte albo wgięte. Owoc nadržękły, w przekroju poprzecznym prawie obły lub prawie-mosznowaty: ziarnczaczki o 5 żeberkach całkiem tępych albo skrzydlatych, nagich lub gusieczkowatych; łącznej, płaskiej i prawie równej szerokości ziarnczaczka. Nasiono jako wolne jądro, okryte licznymi smugami, a brzegiem głęboko wwinięte; z listniami sarodka rozchodzącymi się.

GAT. 1. *O. naszębny* (*C. odontalgica* PALL.). — Ziele trwałe: w którym — kłęb marchwiowaty, bardzo długi; lodyga do 2' wzniesiona, gałęzista w odnogi ku odziomkowi naprzeciwległe a górne często jeszcze raz rozgałęzione, nagie; liście wazystkie korzeniowe, dość liczne, wielokrotnie piérzastodzielne w łaty krótkie, równowazkie i prawie-3szczępne, zbliżone, szaro omszone; okółki liczne, o wielu promieniach długich a cienkich, — z okrywami i okrywkami najczęściej 5łatkowymi, odpadającami; kwiatki żółte, z krajem niewyraźnym; owoce

podługne, o żeberkach lekko-ściśniętych, nagich i gładkich. — Porasta miejsca suche i puste, w Azji północnej; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Ostry jego korzeń, wzbudza ślinienie i jest nader pomocnym w bólu zębów.

RODZAJ 1156. *Pastewna* (*Prangos* LINDL.) lub *Prseparstwa*. — Kielicha kraj 5zębny. Płatki jajowate, całkie i wwiniete wierzchołkiem. Owoc z podszyjczkami przygniecionymi, w przekroju poprzecznym prawie-obły: ziarnozączki ściśnione od przodu, — o 5 żeberkach gładkich, w podstawie zgrubłych a w grzbiecie porozpłaszczanych w prostopadłe strzydła. Nasiono otoczone liaszemi smugami, a wwiniete w brzegach.

GAT. 1. *P. właściwa* (*P. pabularia* LINDL.). — Ziele trwałe. Kłęb wielki, mięsisty, do $1\frac{1}{2}$ w obwódzie, powstały z mnóstwa wypustków pozrastających wraź, pokryty od góry resztkami liści zeszłorocznych, a od dołu korzeniami włóknistymi; w każdym wypastku z wątkiem 2 liści. Łodyga środkowa, obła, sążniowa i wyższa. Liście na 2' długie, kilkakroć pierzastodzielne w łaty wąskie, całkowite lub drobno poszczępane i to najeźściej troisto; z ogonkiem mocno pochwiastym w podstawie a ku górze obłym, drobno krésowanym i nagim, — a ogoneczkami 6—10łatkowymi. Okółki często oddzielnopłciowe, końcowe i kątowe, złożone, krótsze od liści podkwiatowych głęboko- i drobno-pierzastodzielnych w łatki 3dzielne, z których końcowa większa i 3zębna; z okrywami i okrywkami o 5 lub 6 łatkach jajowato-zaostrzonych i krótszych od promieńków. Owoco do $\frac{3}{4}$ " długie, uwieńczone 2ma zakrzywionemi szyjkami, wielkimi i mięsistymi podszyjczkami i skorkowaciałkami łoteczkami kielicha. — Rośnie w Indyach wschodnich; kwitnie latem. — Należy do nader szacownych roślin

w swęj ojczyźnie i w krajach sąsiednich; dostarcza albowiem, tak zwanego *siana tybetańskiego*. Używany mi bywają liście za paszę dla rogacizny, owiec i kóz, lecz koniom mają sprawić ślepotę?: przeciwnie zaś w owcach, niszczą mótyle— tucząc je nadzwyczaj prędko. Uprawa jęj tém jest korzystniejszą, iż raz zasiana— trwając do lat 40, niepotrzebując żadnej około siebie staranności— rośnie nadzwyczaj bujnie, wydając wielki plon: dla tego przyznać jęj należy palmę pierwszeństwa przed wszystkimi innemi pastewnymi roślinami, gdzie tylko podniebie dozwoli jęj uprawy.

RODZAJ 1157. *Szczwół* (*Conium LIN.*).—

Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, nieco wykrojone, z koniuszkiem króciuchnym i wgiętym. Owoc jajowy, ściśniony z boku: ziarnaczki o 5 żeberkach równych, wystających, falisto-karłkowanych; z międzyżebrzami o licznych króskach lecz bez smug prawdziwych; z nadsadnikiem wrębnym w końcu. Nasiono przez rowek głęboko wcięte, jakby sfaldowane w połud.

GAT. 1. *S. plamisty* (*C. maculatum LIN.*), dawniej także *Świnią Węzą* zwany.— Ziele 2roczne, całe nagie: którego— kłęb marchwiowaty, pojedynczy albo gałęzisty, białawy: łodyga 3—6' wzniesiona, obła, dęta, delikatnie- lub ku górze głębiej - bruzdkowana, rudo lub krwisto plamista, lśnąca, modrawo oszroniona, ku górze z gałęziami licznymi, często okręgowemi i zazwyczaj bez plam: liście ciemno-zielone, spodem blade, nieco lśnące, całkiem nagie, najniższe bardzo wielkie, 3 razy pierzastodzielne, na ogonkach prawie-obłych i dętych; górne mniejsze, 2 razy pierzastodzielne i na pochwach krótkich, wąskich, brązowanych i błoniasto obrzeża-

nych wprost posadzane: pierwsze o łatach pierzastodzielnych i wcinano-pilkowanych, a drugie tylko wcinano-pilkowanych — i to w zęby krótko - ciernisto zastrzone. Okółki liczne, prawie-płaskie, o 10—20 promieniach szorstkawych od wewnątrz; z okrywami o 5 albo 7 łatkach lancetowatych, kończystych, błoniasto obrzeżonych i odgiętych, — a okrywkami połówkowemi, o 3 lub 4 łateczkach z podstawy jajowatej lancetowatych, kończystych i nieco zrosłych podstawami, zawsze krótszemi od okółeczków: kwiatki białe, drobne: owoce na $\frac{1}{8}$ " długie i prawie tyleż szerokie, szaro-cise; z żeberkami za młodu karbowanemi, później falistemi. — Zwyczajny tu i owdzie około dróg, po pustkowiach, rumowiskach i nasypiskach, oraz po miejscach uprawnych w Europie i Azji, a teraz i w Ameryce; kwitnie w lipcu i sierpniu. — Z wyjątkiem korzenia woni marchwi, cała roślina jest odrażająca, zapachu niby mysiego lub kociego moczu: lekarskiem jest *ziele Świnięj Wszy*, *S. W. większej* albo *ziemnej* czyli *Szczwoła plamistego* — herba Cicutae, Cicutae majoris v. terrestris v. Conii maculati zawierające wiele *koniny*, któremu zawdzięcza swe skutki lekarskie i jadowite. Należy do nader odurzająco-jadowitych i gwałtownie działających leków w cierpieniach układu limfatycznego, jako to: w nabrzmieniach i stwardnieniach gruczołów, w zółzach, dymnicach kiłowych i innych pochodzących z zakażeń; we wszelkich wrzodach złośliwych, skirowatych a nawet i rakowatych — tak zewnątrz jako i wewnątrz zastósowywanych. W ogólności — ze względu na użycie i skutki — bardzo pobratymcza z *Weszką*, przed niedawnym czasem poczęła znów dostarczać owoców, pod nazwiskiem *Ma-*

szeń. *Wesski*— *Semina Cicutae*; które atoli pręd-
ko porzucono.— (*Cicuta major*. LAM.).

Za odmiany tylko, poczytać można:

GIAT. 2. *S. tegi* (C. strictum TRATT.) bardziej niski i gałęziasty,
z okółkami wypustnymi;

GIAT. 3. *S. syberyjską* (C. sibiricum HOFFM.), nader wyniośły
i rozrośły we wszystkich częściach, z łatkami liści ostrzej piłkowa-
nymi:— a nawet i

GIAT. 4. *S. króćci* (C. croaticum W. et K.), odmienny— le-
dygą bez plam; łatkami liści odległjszymi; a łateczkami okrywk
równoważkami i równymi lub nawet dłuższymi od okółczków.

**RODZAJ. 1158. *Ziemiastra* (*Araccha*
BANCH.).**— Kielicha kraj niski. Płatki lancetowate albo
jajowate, całkowite, z koniuszkiem wgiętym. Owoc u-
wieńczony podszyjczkami ostrokieżnymi i grubemi, oraz
szyszkami rozchodzącemi się a później podginanemi,
jajowato-podłużny, ściśnięty z boków: ziarnczaski o 5
zęberkach równych, zaledwie karbowanych,— skraj-
nych obrzeżających; z międzyzębrzami wielosmugowe-
mi. Nasiono prawie-półobłą, z rowkiem na łącznej.

GIAT. 1. *Z. jadalna* (A. esculenta DEO.).— Ziele
trwałe. Kłęb gruby, bulwiasty, guzowaty, do $\frac{3}{4}$ " w
średnicy, biały, żółty lub czerwony; wydający ku
górze liczne wypustki, ku dołowi 8—12 bulw obłych,
($\frac{3}{4}$ " i $\frac{1}{4}$ "), a pomiędzy niemi liczne drobne bulwki
wybiegłe w końcach w korzonki. Łodyga do 3' wznie-
siona, gładka, modrawo oazroniona i mniej więcej ga-
łęziasta. Liście całkiem nagie i żywo-zielone: najniższe
na ogonkach $\frac{3}{4}$ " długich i obłych z wyżłobieniem od
wierzchu, 3 razy piérzastodzielne w łaty do 3" długie,
szeroko-jajowate, ku podstawie piérzastodzielne a ku
końcom tylko weinane, zresztą grubo i nieumiarowo
piłkowane — w ząbki wybiegłe w koniec nabrzętki i

białawy: górnie zaś coraz krócej—ogonkowe aż do bezogonkowych, o łatach węższych i mniej pilkowanych: najwyższe tylko 3dzielne. Okółki końcowe i naprzeciwlistne, ogonkowe, 8—12promieniowe: bez okryw, lecz z okrywkami o 5 lub 6 łateczkach drobnych i szydłowatych; z kwiatkami krótkoszypułeczkowemi, brudno żółtawo-zielonymi, środkowymi zwykle płonnymi.— Dzikie rośnie w Kolumbii równie jak i uprawną; także i prawie w całej środkowej i większej części południowej Ameryki, a obecnie w Indjach zachodnich i po sąsiednich wyspach: kwitnie w listopadzie i grudniu.— Jest ona jedną z najważniejszych roślin dla tamtych krajów, jak tego dowodzi tyle rozpostarta jej uprawa; albowiem bulwy przewyższają w dobroci ziemniaki, dostarczając pożywnego i jak najstrawniejszego pokarmu; do tego stopnia, że nawet chorzy i dyetetycznie zalecani bywają: jak świadoczy WARSZAWIŁOZ (tyle zastulony ze swych własnie w tych krajach przez wiele lat odbywanych podróży zbierawczych), w Ste F^é de Bogota wyrabiają z nich w nadzwyczajnych ilościach mądkę, stanowiącą w handlu gatunek *Arrow-root*. Chociaż roślina ta lubi położenia wyższe i chłodniejsze, nie można jednak mieć nadziei, ażeby jej uprawa w naszym podniebiu udać się mogła, chociaż już o tem mierzono!— (*Conium Aracacia* Hook.).

RODZAJ 1159. *Præputia* (Smyrnium LIN.).— Kielicha kraj. nikły. Płatki lancetowate albo eliptyczne, całkie, kończyste, z koniuszkiem wgiętym. Owoc ściśniony z boków, mosznowaty: ziarnczaski nerkowato-kulistawe, o 5 żeberkach, z których 3 grzbietowe wystające i ostre, a 2 skrajne obrzeżające i ni-

kłe; międzyżebrza 1smugowe; a nadsadnik 2dzielny.
 Nasiono wwinie.

GAT. 1. *P. Girt* (S. Olusatrum, LIN.), także *Girz*, *Gir* i *Gier*. — Ziele 2rocne, całe nagie: z korzeniem grubym, marchwiowatym, gałęzistym, zewnątrz czarniawym, a wewnątrz białawym i pełnym soku ostro i gorzko-korzennego: z łodygą około 4' wzniesioną, obłą, bruzdowaną, gałęziastą w odnogi górami naprzeciwległymi: z liśćmi kerzeniowymi ogonkowymi, początkowo 3-szczępnymi lub 2 razy 3-szczępnymi, a później wielokrotnie 3-szczępnymi — w łaty jajowate, dość wielkie, tępe, prawie klinowate w podstawie, boczne nierówno-połówkowe, a wszystkie w brzegu nierówno-tępe- i krótko-cier-nistokończyste palkowane, zresztą ciemno-zielone i ogrub-nie; łodygowymi zaś posadzanymi wprost na pochwach szerokiach, wietkich, błoniastych i rąsowanych, tylko 1 raz 3-szczępnymi; najwyższymi zwykle naprzeciwle-głymi, o łatach bocznych często 2-lataczkowych: z okół-kami wypukłymi, 10 — 20promieniowymi; bez okrywy lub z 1-latkową; z okrywkami niewielolatkowymi, bar-dzo krótkimi, z szerokią podstawą równowąsko-szy-dłowatymi: z kwiatkami mieszanopłciowymi, żółto-zie-lonawymi: z owocami jajowymi, czarnymi. — Często po miejscach wilgotnych i cienistych, w Europie zachodniej i południowej; kwitnie w maju i czerwcu. — Od naj-dawniejszych czasów używanymi były tej przyjemnie wonnej rośliny korzenie, jako czyszczące krew, otwie-rające i pędzące mocz; owoce zaś korzenne, na podo-bieństwo innych okółkowych: młode pędy i liście u dawnych Rzymian, dostarczały ulubionej jarzyny; na któryto cel niemalże jej uprawiano.

Prawie nie różniła się w zastosowaniu lekarskiem :

Gar. 2. *P. przerosła* (*S. perfoliatum* MILL.), także *kretajską* lub *Dzięglem kretajskim* mieniona:— odznaczająca się, obok podobnego korzenia, nieco niższym wzrostem; łodygą ku wierzchołkowi prawie-skrzydlasto kątowatą, opatrzoną tamże— liśćmi żółtawo-zielonymi, sercowato-jajowatymi, 2—4" długimi, całkimi i tylko karbowano-ząbkowanymi, a tak dalece obejmującymi łodygę— iż się wydają być jakby przerosłymi,— w odcinku zaś z tymiż ząszcąpnyimi; oras okółkami końcowymi, całkiem bez okryw,— o promieniach na 1" długich i nagich,— okółczakach małych; kwiatkami żółtymi, również mieszanopłciowymi; a owocami kulistymi, do $\frac{1}{16}$ " w średnicy, krótszymi od szypuleczek:— rosnąca po górach i wzgórzach zarosłych Europy południowej i wschodniej, oraz przyległych wysp; kwitnąca latem.— (*S. Dioscoridis* SPR.).— Także i

Gar. 3. *P. okrągłolistna* (*S. rotundifolium* MILL.): różna od poprzedzającej, jedynie łodygą zupełnie obłą, a liśćmi okrągławymi i całobrzegimi lub też zaledwie-ząbeczkowanymi.— (*S. Dodonaei* SPR.).

PODRODZINA III.

Wgiętonasionowe (*Coelospermae* KOCH.).

Nasienie na łącznej podgięte od podstawy ku wierzchołkowi końcem swym dółnym.

RODZAJ 1160. *Saparsyca* (*Bifora* HOFFM.).

— Kielicha kraj nikły. Płatki przewrotnie-jajowate, wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— z których zewnętrzne równe lub też prawie - promieniowate i wrębne. Owoc mėsanowaty; ziarnczący prawie-kulisto brzuchate, ziarnkowato-pomarszczone, o 5 krėskach włoczonych i nikłych,— z których 2 boczne półkrężne po przed krajem łączące; bez smug; z łączną o 2 szparkach dziurkowatych; nadsadnikiem zaś 2dzielnym i przyroslym z obu stron. Nasiono od podstawy ku wierzchołkowi wgięte.

GAT. 1. *S. promieniejąca* (B. radians BIBEST.).— Ziele roczne: korzeń wrzecionowaty; łodyga na $1\frac{1}{2}$ ' wzniesiona, kątowata, gałęzista, naga; dólne liście 1 lub 2 razy piérzastodzielne w łaty klinowate, 3—wielo-szczepne, a łateczki tępawe,— górne zaś drobniej-łateczkowe; okółki 6promieniowe, bez okryw,— a okółeczki 7—9promieńkowe i promieniejące, z okrywkami 1—3-łateczkowemi; kwiatki białe, wszystkie płodne.— Dość zwykła pomiędzy zbożem, w Europie wschodnio-południowej; kwitnie w czerwcu i lipcu.— Cała nadzwyczaj korzenno-wonna na podobieństwo *Kolędzy*, z wyjątkiem obojętnych jej owoców; używana bywa teraz jako przyprawa, a dawniej bywała jako lek pobudzający.— (*Cariandrum testiculatum* BIBEST.).

GAT. 2. *S. Loureira* (B. Loureiri KOST.): odmiana, tylko— 3 łatkami okrywek wieloszczepnemi i owocami nadzwyczaj mocno-korzennymi;— pospolita dzika i uprawna w Chinach i Kochinchinie,— należy także do ulubionych przypraw.— (*Coriandrum testiculatum* LOUR.).

RODZAJ 1161. *Kolędra* (*Coriandrum* LIN.).— Kiełch o 5 zębach nierównych, ostrych i trwałych. Płatki przewrotnie-fajowate; wykrojone, z koniuszkiem wgiętym,— zewnętrzne promieniejące i wrębne. Owoc kulisty, 10zęberkowy, zaledwie rozdzielający się w ziarnczaczkach; wszystkie 5 zęberek głównych przypłaszczone i pogięte; szwowe— oprócz 4 skrajnych— więcej wystające i grzbieciste; międzyzębrza bez smug; łączna 2smugowa; nadsadnik do wpół wrębny, podstawą i wierzchołkami przyrosły a środkiem wolny. Nasiona na wewnątrz wklęsłe, okryte błoną wolną.

GAT. 1. *K. siewna* lub *pospolita* (*C. sativum* LIN.), także *Pieprz polski* u dawnych.— Ziele roczne, całe

nagie, przenikliwej woni i smaku: z korzeniem długim, cienkim i krętym: z łodygą do 1 1/2' wzniesioną, obłą, gładką, nagą, rdzenistą, górą rozgałęzioną: z liśćmi dółnymi długoogonkowymi, 3łatowymi i pierzastodzielnymi w łaty i łatki jajowate, wcinano-piłkowane, lub 2 — 3szczepne; reszta zaś bezogonkowe, 2 i 3 rasy pierzastodzielne w łatki lancetowato-równowąskie, całobrzegie, często jeszcze 2—3dzielne i zastrzone: z okółkami końcowymi i naprzeciwiłastnymi, dość dłuższypułkowymi, płaskimi, 3—5promieniowymi; bez okryw lub z tąż 1łatkową, równowąską albo 3szczepną; z okrywkami połówkowymi, o 1 albo 3 łateczkach równowąskich i odstających: z kwiatkami 6 do 15 w okółceczku, białymi lub różowymi przed rozwinięciem, — środkowymi zazwyczaj płonnymi, a skrajnymi znacznie większymi: z owocami do 1/6" w średnicy, blade ciawo-żółtymi. — Powszechna pomiędzy zbżem w Europie południowej i na Wschodzie dzika, a uprawna wszędzie po ogrodach; kwitnie w czerwcu i w lipcu. — Leńkarskimi były nasiona *Kolędry* — semina *Coriandri*, używane na podobieństwo innych okółkowych; także ziele, zastósowywane zewnętrznie w węglikach, wrzodach złośliwych itp: powszechnie zaś pierwsze należą do częstych przypraw mięsów, zwłaszcza solonych, wędzonych i marynowanych — trudniej strawnych.

RODZINA CLIVII.

Diełglcowate (Araliaceae ENDL.).

Kwiaty obu- lub mięszano-płciowe, umiarowe, kątowne albo końcowe, już w okółkach lub główkach prostych, już ułożonych w grona albo wiechy z nich zło-

żone, nagich, albowi też z okrywkami. Kielicha rurka zrosła z jajnikiem; kraj zwykle krótki, całki albo ząbkowany; wolny. Korona o 5—10 płatkach, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, naprzemianległych z kielichem, w przedkwitnieniu łuszczykowatych, w czasie kwitnienia roztwartych, albo niekiedy czapeczkowato spojonych wierzchołkami,— a czasem i żadna. Pręciki osadzone wraz z płatkami w liczbie im odpowiedniej naprzemianległe, rzadziej w 2 razy większej liczbie; nitki krótkie, wolne, obłó-szydełkowate, czasem tylko 2dzielne; główki wewnątrzswrotne, o 2 woreczkach naległych, naprzeciwległych i otwierających się w podłuż. Jajnik zrosły z kielichem, uwieńczony krążkiem, 2- do 15-komorowy; komory 1zależkowe; zalążki uwieszane w wierzchołku, wywrócone; szyjki w liczbie komór, wzniesione i schodzące się lub czasem i zrosłe, rzadko roztwarte, a najrzadziej prawie-żadne; znamiona pojedyncze. Owoc jagodowaty lub bezsoczysty, uwieńczony krajem kielicha, 2- do 15-komorowy; z wównacją często wolną, tworzącą pesteczki pergaminowate lub błoniaste, 1nasienne, w niektórych komorach niedostające. Nasiona wywrócone, ze skórą skorupiastą, niekiedy obrzeżone; o białku okwitęm i mięsistém. Zarodek w wierzchołku owocu krótki, prostoległy; listnie listniące; rostek górny, dotykający znaczka, dłużej od listniów.— *Drzewa, krzewy a rzadko zioła trwałe; z sokiem wodnistym; z łodygami i gałęziami oblęmi, często pnąciami lub kormienopustniami, a wtedy jakby pasożytne; liście naprzemian- rzadziej naprzeciw-ległe, już całkie lub dłoniasto wcinane, już piérzaste lub palczaste, na długich ogonkach rozszerzonych w zgrubłej podstawie; bez przylistków.*

RODZAJ 1162. *Piżmaczek* (*Adoxa* LIN.).—

Kielich rurką zrosły z jajnikiem; z krajem wpółgórny, króciuchno-2- lub 3-wrębnym. Płatków 4—5, osadzonych na kraju kielicha, rozplaszonych i spojonych podstawami. Pręcików 4 albo 5, osadzonych pomiędzy płatkami; z nitkami 2dzielnymi, dzierzającymi po 1 woreczku główki tarczkwatym. Jajnik dółny, 4—5komorowy; szałków po 1mu w komorze, uwieszonych i wywróconych; szyjek 4—5, szydełkowatych; znamiona na nich pojedyncze. Jagoda zielno-mięsista, środkiem otoczona ząbkami kielicha, uwieńczona szyjkami, 4—5- lub przez zronienie mniej-komorowa; z komorami 1nasionowymi. Nasiona wywrócone, ściśnięte, obrzęte błoniasto.

GAT. 1. *P. właściwy* (*A. Moschatellina* LIN.), czyli *Piżemko*.— Ziółko trwałe, całe nagie: kłęb mały, biały, czolgający się, mięsistawo łuskowaty; łodyga około 4" wzniesiona; liście korzeniowe długoogonkowe, troisto-piérzastódzielne w łaty ogoneczkowe 3dzielne i wcinane w łateczki— podługne, tępe i ciernisto-zaostrzone, z ogonkiem z młoda wwiniętym,— łodygowych zaś 2, na przeciwległe, krótkoogonkowe, 3dzielne w łatki 2—3łateczkowe; a ponad tymi, na dłuższej i nagiej szypułce, kupka z 5 kwiatków drobniuchnych, bezszypułkowych, kostkowo ułożonych, zielonawych,— z których zazwyczaj końcowy 4- a boczne 5-liczebne we wszystkich częściach,— każdy zaś z 2 przysadeczkami; z jagodami zielonawymi, woni poziomek.— Pospolity po zaroślach, gajach i mniejszych lasach, szczególnie na spadziściociach wilgotnych; kwitnie w marcu i kwietniu.— Dawniej *korzeń Piżmaczka*— *radix Moschatellinae* odpowiedniej woni, używano do gojenia ran.

RODZAJ 1163. *Wierzechnik* (*Panax Lin.*).—

Kwiaty mieszanopłciowe. Kielich rurką, zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, górnym i nikło-5zębnym. Płatków 5, osadzonych na kraju. Krążka nadjajnikowego, rozwartych. Pręcików 5, osadzonych z płatkami, naprzemianległych z nimi; nitki krótkie; główki 2woreczkowe, naległe. Jajnik dolny, 2komorowy; komory 1zależkowe; zalążki wiszące i wywrócone; szyjki 2, rozchodzące się; znamiona pojedyncze. Jagoda ściśniona, kulistawa lub mosznowata, rzadziej obła albo przewrotnie-ostrokrażna, o 2 komorach 1nasionowych. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *W. właściwy* (P. Schin-seng NRES.).— Ziele trwałe: kłęb marchwiowaty, mniej więcej gałęzisty, obrączkowany, żółtawo-biały; w starych roślinach prawie płożący się daleko, z powieszanymi bulwami do 3" długości, powydłużanymi w grube korzenie włókniste: łodyga na 2' wzniesiona, pojedyncza, obła, całkiem naga lub też omszona górą: liście 3 lub 4 okrągowe na wierzchołku téż, na ogonkach 2—6" długich, obłych, z wierzchu głęboko wyłobionych, w podstawie nabrzmiałych, nagich lub z rzadka włosistych,— pomiędzy którymi czasem jawią się małe wątki listków równowazkich, niewykształconych; z blaszką z 5 łat długogoneczkowych, podłużnie-lancetowatych, długokończystych, (9" i 2"), 2 razy piłkowanych ostro lub prawie wcinanych, nagich alboli téż z wierzchu rozrzuconowłosistych a spodem omszonych,— z których 2 skrajne zawsze mniejsze od 3 środkowych. Szypułka końcowa, prawie równa lub dłuższa od ogonków, rzadko pojedyncza lecz najczęściej w pewnej wysokości 3dzielną lub okręgowo rozgałęzioną, na każdej odnodze dzierzająca

po okółku pojedynczym, 15 — 30kwiatowym, okrągłym,— każdy z okrywą z wielu łatek lancetowatych lub prawie-ościastych i krótkich: kwiaty męskie i żeńskie, zielonawe, o działkach i płatkach ostrych, a 2 albo 3 szyjkach: jagody zaś kuliste, niewyraźnie-3łatowe lub prawie-nérkowato 2łatowe, wielkości trześni, szkarłatne, gładkie i lánące.— Zwykły w Japonii, w Chinach, w Tartaryi i Nepaulu; kwitnie w czerwcu i lipcu.— *Korzeń Wszeehléka*— radix Ginseng pod nazwiskiem ludowém Ninsi, należy do najslawniejszych i najpowszechniejszych léków w Chinach i Japonii, gdzie niemal wszystkie choroby nim leczą; nawet i do Europy poczęto go sprowadzać i przepłacać na wagę złota; atoli pokazało się, iż nie zasługuje na podobną wziętość— i wreszcie wkrótce zarzucono. Chińczycy prócz tego używają liści za herbatę.

Tychże samych skutków, mają być korzenie

GAT. 2. *W. pięćlistnego* (*P. quinquefolium* LIN.): ziela bardzo zbliżonego i w postaci do poprzedzającego; ale — z kłębem cieńszym i zaledwie 2—3odnogowym; z łodygą zarówno z resztą rośliny nagą, na 1½' wysoką, ku górze wraz z ogonkiem ciemnoczerwonawą; z liśćmi potrójnymi w okręgu, pięciórnie dłoniastodzielnymi, długoogonkowymi zarówno z ich łatami, — które przy tém są przewrotnie-jajowate, krótko-zaostrzone, (4" i 2"), 2 rasy piłkowane, a 2 skrajne o pół mniejsze od środkowych; z okółkami na szypułce pojedynczej i krótszej od ogonków, pojedynczymi, półkulistymi i wielokwiatowymi; z kwiatami zielonawo-białymi, działkach i płatkach tępych; a jagodą kulistawo-ściśnioną, szkarłatną: — rosnącego po lasach górzystych Ameryki północnej, od Kanady do Karoliny; kwitnącego w czerwcu i lipcu: — którego korzeń do Chin i Japonii sprowadzany i jako *Ginseng* używany, od miejscowych zadawanym bywa w miejscu lukrecyowego, a w handel puszczany za grzechotnicowy: — oraz

GAT. 3. *W. trzylistnego* (*P. trifolium* LIN.): odmiennego — kłębem kulistawym; liśćmi troisto-liczebnie ułożonymi i dzielnymi w

łaty prawie-bezogonkowe; długosypułkowymi okółkami; oraz jagodami zielonawymi i szpeteczkowemi.— (*Aralia triphylla* Pom.).

GAT. 4. *W. krzewony* (*P. fruticosum* LIN.).— Krzew lub drzewko całe nagie i bezbronne, 8' dorastające a grubości ramienia; z gałęziami soczystymi, łamnymi i rozdrobnionemi na gałązki liczne, zielne, zielone i ciso prążkowane; z liśćmi do 15" długimi, poodginanymi, nieumiarowo 2 albo 3 razy piérzastodzielnymi, na długich i w podstawie nabrzmiałych ogonkach,— o łatach ogoneczkowych, podłużnie-jajowatych aż do lancetowatych, zaostzonych, (3" i 4 1/2"), głęboko-, grubo- i miękko-cierństo-piłkowanych lub prawie-ząbkowanych,— z których we wyższych zawsze krótsze i węższe, a zewnętrzne często 3wcięte lub szczepne; z wiechą rozpostartą, baldaszkowo-gronowatą, z szypułką i szypuleczkami ciszoczerwonawo-prążkowanemi,— o okółkach drobnych i prawie-nagich; z kwiatkami zielonawymi,— o kielichach drobnoząbeczkowych, a płatkach prawie-równowązkich i grubych a poodginanych; z jagodami kulistawymi, lekko-ściśnionemi, zielonawymi i 2—3komorowemi.— Pospolity na Jawie i Molukkach dziki, a uprawny tamże oraz w Chinach i Kochinchinie; kwitnie od czerwca do września.— Roślina wonią i smakiem do pietruszki lub selera zbliżona, używaną bywa we wspomnionych krajach jako lek— w trudném moczeniu, w puchlinie, w kilawce i w. i. cierpieniach; także jako jarzyna lub przyprawa.

Bardzo pewinowatym z dopióro co opisanym gatunkiem, tak własnościami jako i skutkami, jest

GAT. 5. *W. warzęchowaty* (*P. cochleatum* DEC.):— krzew drzewkowaty do 12' wysoki, niekiedy i do 1' gruby, bezbronny, w odziomku, z również łamnymi a grubemi gałęziami, pokryty korą

kruchą i blisnowato-pomarszczoną; o liściach mnogich ku końcom gałęzi, naprzemianległych, swiśtych przez swój znaczny ciężar, ogonkowych, sercowato-jajowatych i zaokrąglonych, warzęchowato-wklęsłych, nieco-łatkowato-ząbkowanych, ciernisto-rzęsowatych w brzegu podniesionym, grubych, tęgich, nagich, z wierzchu ciemnozielonych a spodem bladejszych; o okółkach drobnych i zbito-główkowatych na włoskowatych szypułkach; z kwiatami zielonawymi: — rosnący tam gdzie i poprzedzający, a kwitnący w porze skwarną: — który, oprócz równego z nim zastosowania tak lekarskiego jako i gospodarskiego, ma być prócz tego bardzo skutecznym w obieraniu piersi i na wzbudzenie potów; liści jego używają za talerze i ezarki, — a wysączejącego się liposoku podobnego do Opopanaku lecz nieco gorzkiego, także jako leku.

RODZAJ 1164. *Datylec* (Araia LIN.) także *Dzięgława*. — Kielich rurką zrosły z jajnikiem; o kraju króciuchnym, całkim lub 5zębnym. Płatków 5, osadzonych na krawędzi krążka nadkwiatowego, wolnych i rozkwartych. Pręcików 5, osadzonych wraz z płatkami naprzemianległe; z nitkami krótkimi; z główkami naległymi, 2woreczkowymi. Jajnik dółny, 5—10komorowy; komory trwałkowe; zalążki wiszące; szyjek 5, rozchodzących się; znamiona pojedyncze. Pestczak jagodowaty, żeberkowany, uwieńczony krajem kielicha i szyjkami, 5—10pesteczkowy; pesteczki pergaminowate, 1nasionowe. Nasiona wywrócone.

GAT. 1. *D. nagolodygowy* (A. nudicaulis LIN.). — Ziele trwałe, prawie-bezlodygowe: którego — kłęb o licznych wypustkach długich, grubości pióra, gałęzistych, — a na każdym 1 liść korzeniowy, bardzo wietki na 6calowym ogonku 3dzielnym, a na każdej jego odnodze — wielka łata pierzastodzielna w 5 lub 3 łatki podłużnie-jajowate, kończyste lub zaostrome, (3" i 1½"), ostro 2 razy piłkowane i nagie, — niekiedy zaś z odnogami ogonka widlastymi i każdą 3łatową; głąbik z boku

liścia, krótszy od niego, do 8" wzniesiony, nagi, ku końcowi 3dzielny, o tyłuż okółkach bez okryw, — z kwiatai białawymi, a ich płatkami poodginanymi; owoce ciemno-czerwone. — Znachodzony po lasach Ameryki północnej od Kanady do Karoliny; kwitnie w czerwcu i lipcu. — Cały korzenno-balsamiczny, używanym bywa w miejscu na poty, w chorobach piersiowych, wyrzutach skórnych, we wrzodach, w kile, w goścu, w nieżytych i w. i: — zwłaszcza jego korzeń, znany w handlu jako *Sarsaparylla szara* — *Sarsaparilla cinerea*, przymieszany do innych prawdziwych.

W tenże sam sposób, zastosowanymi bywają także korzenie

Gat. 2. *D. groniastego* (*A. racemosa* LAM.): z kłębem mięsistym, grubym, gałęzistym; z łodygą do 4' wzniesioną, obłą, brązowaną, rdzenną, nagą i rozsochato-gałęziatą: z liśćmi wielkimi, na ogonkach długich, nagich lub lekko omszonych i 3dzielnych, dzierżących łaty 2razyszczepne lub też 2parowo-pięrzastodzielne — w łatki ogonkowe, różnie-jajowate, (6" i 3½") a niektóre mniejsze, nieco sercowate lub nierówno zaokrąglone w podstawie, wąsko-kończyste, ciernisto-ząbkowane piłkowane w ząbki prawie-rzęsowato piłeczkowane; ciemno-zielone, a spodem jaśniejsze, nagie — tylko na nerwach spodkowych rzadka włoskowane: z okółkami drobnymi, półkulistymi, 10—25kwiatkowymi, w wiechach zbitych i miękkowłosych, — o okrywach małych z kilku łatek równowąsko-szydłowatych; z kwiatai rozwartymi, zielonawo-białymi: owocami zaś kulistawymi, 5żberkowymi, ciemno-czerwonymi: — porastającego góry lesiste w Ameryce północnej, od Kanady do Wirginii; kwitającego od czerwca do września; — którego jagody także jadają, jako smaczne: — oraz

Gat. 3. *D. ciernistego* (*A. spinosa* LAM.): który — oprócz że jest krzewem albo drzewem 12' wysokim — odznacza się dobitnie: pnia grubością ramienia, małą gałęzistością, obok pokrycia onegoż wraz z ogonkami i nerwami zakrzywionymi cierniami: liśćmi niekiedy przeszło 3' długimi, — z których dolne 2 lub 3 razy pięrzastodzielne w 3 do 7 par łatek ogonkowych, z obu końców całobrzegich a pośredkiem nieco-piłkowanych; jajowatych, zaostzonych, nagich, z

wierzchu ciemno- a spodem białawo-zielonych, — a górne mniej wcinane w drobniejsze i węższe łatki: wiechami końcowymi, wzniesionymi, bardzo gałęzistymi, na 1' i dłuższymi, gwiazdkowato-włosisto aksamitowymi, — z 200 czasem okółków małych, półkulistych, około 30kwiatkowych, a pod każdym o przysadku lancetowatym małym i czerwonym, — z okrywą o kilku łatkach podobnych tymże: kwiatkami białawymi: jagodą zaś 3—5graniastą: — zwyczajnego w południowych prowincjach Stanów zjednoczonych, zwłaszcza w Pensylwanii; kwitnącego w lipcu i sierpniu.

RODZAJ 1165. *Blussca* (Hedera LIN.).—

Kielich rurką zrosły z jajnikiem, a z krajem górnym króciuchnym i całkim lub 5zębnym. Płatków 5—10, osadzonych na krawędzi krążka nadjajnikowego, wolnych, rozwartych. Pręcików 5—10, uczépionych z płatkami naprzeciw- lub naprzemian-legle; o nitkach krótkich; a główkach naległych i 2woreczkowych. Jajnik dolny, 5—10komorowy; komory 1załączkowe; załączki wiszące; szyjek 5—10, wzniesionych albo schodzących się, lub też czasem i zrosłych w jedną; znamiona pojedyncze. Jagoda uwieńczona krajem kielicha i szczykami, 5—10komorowa; komory 1nasionowe, błoniaste. Nasiona wywrócone. Zarodek w szczycie białka mięsistego i nadrostkami wnasienni pomarszczonego prostoległy, z rostkami górnymi.

GAT. 1. *B. pospolity* (H. Helix LIN.) zwany *skalnym*, *czarnym*, *najmniejszym*. — Krzew zawszezielony, w starości z pniem i do 10" grubiejącym, ściśnionym, wspinający się z pomocą ssawkowatych korzonków do 50' po skałach, murach, drzewach; który w razie płżenia się po ziemi, nigdy nie zakwita. Liście ma skórzaste, długoogonkowe, naprzemianległe, nagie, lśnące, ciemnozielone z wierzchu i białozółkowane, spodem jaśniejsze, całobrzegie lecz 5kątne lub tyleż-

łatowe, z łatą końcową większą i kończystą, a w podstawie sercowate, (2" i 2"), — z wyjątkiem na gałęziach kwiatowych zawsze jajowatych albo eliptyczno-rombowych, a na najwyższych prawie-lancetowatych: okółki szypułkowe, pojedyncze, końcowe lub kątowe, niekiedy po 3—5, tworzące grono, 10—20kwiatowe i prawie-kuliste; z szypułkami omszonymi gwiazdkowato; z okrywkami malёнkiemi, jajowato-lancetowatemi: kwiaty zielonawo-białe, o kielichu kraju 5zębnym odpadającym, o płatkach początkowo powijanych a później poodginanych i podłużnych: jagody zaś kuliste, czarne, o 5 komorach — z których zwykle 2 do 3 bywają zronione, dojrzewających dopiero w drugim roku. — Pospolity po lasach w całej Europie; kwitnie w październiku i listopadzie, lecz u nas nigdy. — Dawni lekarze zadawali liście, jagody, drzewo i liposywiec — *Bluszcza drzewnego* — folia, baccae, lignum et gummi-resina — *Hederæ arboreae*, jako gorzkościągające i lekko-korszenne, w kurczach i na wzbudzenie potów; dziś atoli saledwie gdzieś indziej używają się jeszcze liście i to zewnętrznie, do gojenia wrzodów nieczułych, do opatrywania źródełek i t. p.

Podobnie zastosowywanymi bywają:

Gar. 2. B. drzewny (*H. arborea Sw.*): — wyrastający w drzewko do 20', o pniu gładkim i gułzistym a bezbrennym; liściach jajowatych, kończystych, (6" i 3"), niewyraźnie-karbowanych, świeżonych ku podstawie, z obu stron nagich, piérzastonarwowych, błoniastych; gronach końcowych, wzniesionych, tęgich, skupionych, powstałych z okółków na szypułkach dłuższych od kwiatów, z łatkami zeschniętych okrywek ostreimi i wklęśłemi; kwiatach białawych z szyszką 5—6dzielną; o jagodach kulistawo-5—6-kątnych: — zwykłego po lasach górskich na Antyllach, Jamaice, Portoriko: — (*Aralia arborea Lam.*): — oraz

GAT. 3. *B. żółtoowocowego* (*H. chrysocarpa* WALSH.), zwanego drzewnym białym, poczytywanego słusznie za odmianę *pospolitego* znaczenie większą i różniącą się: — liśćmi eliptycznymi z podstawą klinowato-zwężoną na gałęziach kwiatnych; szypułkami łuskowanymi; oraz owocami żółtymi i zawsze 5nasionowymi; — rosnącego ku północy Indyi wschodnich: — którego właściwie gałęzki opiewanemi bywały przez starożytnych poetów, jako używane do wieńczenia. — (*H. poëtica* HORAT.).

www.libtool.com.cn

SPIS ABECADŁOWY POLSKI,

nazwisk — roślin, ich różnych działów, płodów lekarskich
i przemyślowych, oraz urządzeń roślinnych — użytych
w niniejszem piśmie.

Achovai 1628.

Afrykanki 1836.

Aksamitek 1836.

Aminek 2118, 2121 — większy 2121;

Zębodłubka 2122.

Amoniaksnik 2159 — właściwy 2159.

Amoniak 2158, 2160.

Anyz 2128.

Anyzek 2128.

Anyzkowiec 2137 — właściwy 2137.

Arctok bezostny 1911.

Arceydiągiel 2152 — ciemnoczer-
wony 2154; Gmelina 2154; lé-
karski 2152; nadbrzeżny 2154;

zbiegającolistny 2154.

Asklepiadyna 1660.

Azorka 2103 — Gilliesza 2103.

Babia d... 2119.

Babia rzyć 2109.

Babia sól 2148 — nadmorska 2149.

Bagienko 1732, 1742 — złote 1742.

Bagno 1734 — świni 1744; świni-
skie 1733; szorstkolistne 1745.

Barszcz 2169 — dzielny 2171; pol-
ski 2169; pospolity 2169; ser-
cowaty 2171; strojny 2170; wę-
nisty 2171; wodny 2164.

Barszcz 2171.

Barwica 1981 — barwińska 1983;

czerwona 1982; górską 1983;

ślinogorzowa 1982; właściwa
1983; wonna 1981.

Barwinek 1638 — drobnokwiatowy
1640; mniejszy 1639; większy
1640.

Bataty 1578.

Bażyna 1746.

Bdelium 2180 i 2181.

Bendwin 1755 — migdałkowy 1756;
pospolity 1756.

Bendżwinowiec 1754 — lekarski
1755.

Benzes 1755.

Bernardynek 1904.

Bez 2086 — czarny 2087; czerw-
ny 2088; górny 2088; Haba
2088; koralowy 2088; leśny 2088;
niski 2088; pospolity 2087; po-
szarpany 2088; turecki 1684.

Bezmiar 1784 — kłosowy 1785; na-
stroszony 1785.

Białobród 1720 — Richego 1721.

Biedzeniec 2126 — Anyz 2128;
czarny 2127; Hanyż 2128; po-
średni 2127; Rospikamiś 2126;
strzępiasty 2127; wielki 2127.

Blekot 2138 — ogrodny 2138; wy-
niosły 2139; zbożowy 2139.

Blekotek 2184 — bulwiasty 2185.

- Bliźniński wonne 1969.
 Bluszcz 2207 — czarny 2207; drzewny 2208 i d. biały 2209; najmniejszy 2207; pospolity 2207; skalny 2207; złotowocowy 2209.
 Bławat 1900.
 Bławatek 1900 — górski 1901.
 Błociszek 2116 — bocznokwiatowy 2117; węzłokwiatowy 2117.
 Bobownik 2129 — wielki 2130.
 Bobkowa Róża 1647.
 Bobrek 1606 — trójlistny 1606; wiosenny 1607.
 Bobrkowe 1606.
 Bokobliśn 1595 — karyntyjski 1596; kółkowy 1595.
 Borak 1560 — lékarski 1560.
 Borakowe 1549.
 Borownicowate 1703.
 Borowina 1748.
 Borówka 1747 — baldaszkogronowa 1749; Brusznica 1749; Czernica 1748; Kamienicka 1749; Lochynia 1750; ulistniona 1749.
 Borówki 1748 — australiska 1720.
 Borówkowate 1745.
 Boże drzewko 1864.
 Bożybyt 1825 — nadmorski 1826; wiaściwy 1826; wyższy 1826.
 Boży dar 2100.
 Bożydrzew 1864.
 Bożydrzewko 1864.
 Boży mech 1947.
 Bób *Sgo. Ignacego* 1618.
 Broca 1978.
 Brodawiec 1547 — europejski 1547; większy 1547; wiaściwy 1547.
 Brodawnik 1946 — pospolity 1944; wiaściwy 1946.
 Brodnik 1665 — falistolistny 1666.
 Brzozna 1614.
 Brusznica 1749.
 Brzeczyniec 1628 — Ahovsi 1628; lécsany 1629; Manghas 1630; mléczny 1629; serduszkowaty 1630; Tanghin 1630; wiaściwy 1628.
 Brzoskiew morska 1571.
 Brzuchokwiat 1602 — wielokwiatowy 1602; złotikowaty 1603.
 Bucień 2122.
 Bulwa 1830.
 Bylica 1857, 1860 — alpejska 1870; Bożydrzewko 1864; chłńska 1865; Cytwar 1866; Draganek 1861; drobnolistna 1861; drzewna 1870; Estragon 1861; Gliśnik 1865; Głupich 1861; lodowinowa 1871; Piotyn 1869; polna 1861; pomorska 1862; pontycka 1868; pospolita 1867; rośna 1865; skupiona 1866; swojska 1867; sawajcarska 1863; szupowa 1863; żydowska 1867.
 Bylnik 1867.
 Bzowe 2063.
 Bzówki 2068.
 Calec 1658 — strojokwiatowy 1658.
 Carz ziele 1793.
 Centurya 1599 — mniejsza 1599; wielka 1898; złota 1601.
 Cewczyniec 1661 — przeczyszczający 1661.
 Chaber 1897 — Bławat 1900; czarny 1899; górski 1899 i 1901; Jasieniec 1898; kątolistny 1901; korzeniasty 1903; letni 1902; ostowaty 1902; Przestrzelon 1898; Świérznica 1900.
 Chabrek 1897 i 1900.
 Chłna — *Abomalles* 2054; *Amarylla*

2050; *Anararsada* 2046; *Aleka-*
mez 2061; *boławińska* 2046;
z Bogoty 2053; *brzytyjska nowa*
 2059; *ciemista* 2064; *cisa* 2049
 i 2054; *czerwona* 2057— *blada*
 2055, *horkowata* 2058, *z Kucko*
 2046, *liszajcowa* 2058, *nowa*
 2055, *twarda* 2058; *czerwonawa*
 2055; *choubarowa* 2061; *falszy-*
wa 2037 i 2039; *gérna* 2036;
Guamalties 2054; *hiszpańska* 2057;
Huamalties 2047 i 2054— *biała*
 2054, *rdzawa* 2054; *Huanuko*
 2047 i 2048— *cisa* 2047, *kor-*
czasta biaława 2047, *rdzawa*
 2048; *Jaen*— *blada* 2048, *cie-*
mną 2046, *cisa* 2046, *czarniawa*
 2046; *Kalisaja* 2044— *lekka*
 2046; *karaiska* 2037; *karta-*
gńska— *czerwona* 2055, *drzewo-*
na 2053, *prawdziwa* 2053, *skrzę-*
cana 2053, *włóknista* 2052 i *w.*
płatka 2053, *łóto-pomoranczowa*
 2053, *łóto-włóknista* 2053; *Kat-*
to-Kambar 2063; *kolumbijska*
 2053; *koronna* 2049; *krajowa*
 2072; *królewska* 2044— *bez*
przyszkorni 2044, *falszywa* 2047,
naga 2044, *nowa* 2045, *płatka*
 2044, *pokryta* 2044, *skrzęcona*
 2044, *włóknista* 2046, *z przy-*
skórną 2044; *krótkowocowa*
 2038; *Kucko* 2048— *cisa* 2048
 i *nowa* 2048; *leśna* 2039; *Lima-*
Loksa 2047; *Loksa*— *ciemna*
 2050, *ciemna* 2050, *cisa* 2049,
czarniawa 2049, *czerwona* 2046,
Knotty 2049, *pitajska* 2049, *pło-*
wa 2050, *pomoranczowa* 2051,
prawdziwa 2049; *Marakańdo*
 2051 i 2055; *martyńska* 2036;

niby-królewska 2047; *niby-Lo-*
ksa 2049; *nowa* 2028 i 2038;
Pianky 2039; *Pilaya* 2049—
czerwonawa 2050 i *łótanwa* 2050;
Piton 2036; *Pitoya* 2061; *Piura*
 2059; *pomoranczowa* 2053; *Po-*
payan 2055; *prawdziwa* 2055;
rdzawa 2046, 2047, 2053 i 2055;
z Remijo 2043; *Rio-Janeiro*
 2059; *surynamska* 2038; *Stój*
Anny 2046; *Stój Lucy* 2036;
Tekamas 2061; *Tenn* 2053—
blada 2048 i *czarniawa* 2049;
Urbietalska 2055; *Uritusinga*
 2049; *Voza* 2047; *żółta* 2044 i
 2051— *drzewna* 2052, *horkowa-*
ta 2052, *królewska* 2044, *nowa*
 2052, *płatka* 2053, *twarda* 2052,
włóknista 2052 i 2053.

Chimica 2056— *poronna* 2058; *wiel-*
kolistna 2057.

Chinina 2037.

Chiniślad 2035— *karaiski* 2037;
kończysty 2038; *krótkowoco-*
wy 2038; *kwiecisty* 2036; *pu-*
ruński 2039; *podbaldaszkowy*
 2040; *południowy* 2039; *susań-*
ski 2039; *wąskolistny* 2037.

Chinowcowate 2021.

Chinowcowe 2080.

Chinowiec 2043— *boliwiański* 2045;
ciemisty 2064; *dołączkowany*
 2045; *drobnokwiatowy* 2054;
gruczołkowy 2050; *jajowaty*
 2047; *Józefowy* 2045; *Kandolla*
 2050; *krwistosokowy* 2044; *lan-*
cetolistny 2052; *lancetowaty*
 2050; *omaszony* 2048; *pitajski*
 2050; *prawdziwy* 2045 i 2048;
sercolistny 2051; *skobodolistny*
 2049; *szkarłatny* 2054; *szorstki*

- 2050; Uritsinga 2051; wielko-
kielichowaty 2050.
- Chlastawa 1806 — większa 1812.
Chlupacski 2188 — kminowate 2188.
Chłopacski 2188.
Chruścina 1734 — jagodna 1735;
Przeskostnica 1736.
Chrześcina 1630 — płochowolistna
1631.
Ciągienie 1650 — sprężnikodajny 1650.
Ciemieryczka 1846.
Ciemiętyk 1659 — czarny 1661;
lékarski 1660; średni 1661.
Cierniczka 1718 — barłerkowata
1718.
Ciermistret 1914 — żółtociernisty
1915.
Ciegota 2028 — podbaldaszkowa
2029.
Cudonęta 2069 — gładka 2071; ko-
smata 2071; rzęsiata 2070; Stad-
manna 2072.
Cukier Ochar 1665.
Cycek kosi 1943.
Cykorya — płonna 1930; świnia
1933.
Cykorya 1931.
Cykutyna 2110.
Cynchonina 2037.
Cyprys — ogrodny 1852; siele 1852.
Cypryska 1852 — najwężniejsza
1853; rozmarnolistna 1853;
właściwa 1852.
Cytwar 1865.
Cytwar, Cytuary 1867.
Czapecznik 1548 — indyjski 1548.
Czarokąs 1956 — łakowy 1956.
Czarnogłów 2141.
Czartopłoch 1909.
Czartowe gryzienie 1956.
Czartowe łajno 2156.
- Czartowe łajno 2156.
Czartowe srebro 1956.
Czabrzyca 1579.
Czechrzyca 2181 — mniejsza 2181;
większa 2182.
Czepota 2061 — Gambir 2061;
kwaśna 2062.
Czerniec 1748.
Czerwienica 1556 i 1749 — bar-
wińska 1557; lékarska 1556; ro-
lowa 1557; szaflrowa 1557; wié-
chowata 1557.
Czerwieniec 1549 i 1599 — Centu-
rya 1599; gałęzisty 1600; zie-
mna 1599.
Czerwitrój 1610 — marylandzki
1611; przeciwróbacy 1611.
Czerwitrójowate 1609.
Czerwony korseń 1557.
Czterostrój 1594 — syberyjski 1594.
Czubek turecki 1904.
- Dereń 2096 — jadalny 2096; je-
dwabisty 2098; kwiecisty 2097;
pospolity 2096; Świdwa 2098.
Dereniowate 2095.
Diable g.... 2156.
Dławnica 1989 — różowa 1991;
szorstka 1990; wymiotowa 1991.
Długosz 1549.
Dmuchawiec 1944.
Dorodnia 1738 — modrawa 1739;
szerokolistna 1738; szorstka
1739; wązkolistna 1739.
Dobra myśl 1599 i 2176.
Draganek 1861.
Drapacz 1903 — lékarski 1904.
Dryakiew polna 1954.
Dryawnik 1966.
Drzewo — guzikowe 1992; mléczne
1636; poziomkowe 1735; sebe-

- stenowe 1563; styrakowe 1753;
Drzewo— *Bluszcz drzewnego* 2208;
hebanowe 1709 i 1710; *Jamioty*
dębowej 2092 i 2094; *rózowe*
 1572; *śmierdzące* 2005; *węłowe*
 1615; *żelazne* 1693.
Dwuczub 1640— *sakolny* 1640.
Dwulistniowe wielopłatkowe 2089.
Dwułust 1663— *wymiotowy* 1663.
Dwuuch 1854— *nadmorski* 1854.
Dwuząb 1830— *trzydzielnny* 1830;
 wielki 1832; *zwisty* 1832.
Dzielzamin 1686— *lékarski* 1686;
 wązkoliści 1688; *wielkokwiatow-*
wy 1687; *wielkolistni* 1687.
Dzielzaminowate 1685.
Dzielzan 1837— *jesienny* 1837.
Dzielzota 2017— *wspaniała* 2018.
Dzielzotowe 2014.
Dzierbian 1625— *Linneuszów* 1626;
 Schotta 1626.
Dziewięcił 1894— *biały* 1895;
 czarny 1896; *liposokowy* 1896;
 pospolity 1896; *posiemny* 1895;
rozdzeńcolistny 1896.
Dziewiosł 1811.
Dzięgiel 2155— *górnny* 2152; *kre-*
tajski 2197; *ogrodny* 2152; *swoj-*
ski 2151; *wielki* 2152.
Dzięcielnica 1579.
Dzięgielcowate 2199.
Dzięgiec 2205— *ciemniasty* 2206;
 groniasty 2206; *nagółodowygwy*
 2205.
Dzięglawa 2205.
Dzwonczyn 1762— *trawolistni* 1763.
Dzwonek 1759— *Kolnik* 1761;
 Kolpak 1762; *modrawy* 1762;
 rozpięzchły 1761; *skupiony*
 1759; *szorstki* 1760; *wstecznie*
 szorstki 1760; *Żwierciadelko*
 1762.
Dzwonki 1760— *płatne* 1570.
Dzwonkowate 1757.
Emetyna 1991, 1996, 2001 i 2009.
Endywia 1931.
Endywia 1932.
Estragon 1861.
Estragon 1861.
Eupatorium 1787.
Farbownik 1558.
Fiołki Matki Bożej 1762.
Galam 1699.
Galban 2165.
Galban 2166.
Galbanowiec 2166.
Galban 2165.
Galban 2166.
Galiki śnieżne 2086.
Galucha 2134— *biedrzeńcowata*
 2135; *dęta* 2136; *Pęczyna* 2136;
Przyjemka 2136; *wodna* 2134.
Galuchy 2134.
Gambir 2061.
Gawęda 1794— *mała* 1795.
Gaszcz mniszkowy 1945.
Gazewnik 2093— *cytrynowy* 2095;
 dwubarwny 2094; *pospolity*
 2093.
Gazewnikowate 2089.
Gdula mniejsza 2080.
Gelduba 2132.
Gencyanina 1587.
Georginia 1819— *pestra* 1820.
Gęstrzan 2064— *długokwiatowy*
 2065; *szaśłowy* 2065.
Gier 2196.
Giersz 2134.

- Gір 2196.
 Gір 2196.
 Gір 2196.
 Glińnik 1865.
 Głębik 1942.
 Głębiki 1943.
 Głowacz 1909.
 Głowaczka 1953— chabrowata 1953.
 Głowik 1803— drobnegłównkowy 1804; indyjski 1804; szorstki 1804.
 Głównki Śgo Jana 1859.
 Głównkoziółte 1773.
 Głupich 1860 i 1861.
 Gołębieńiec 1955.
 Gorczelina 2058— sześciopęcikowa 2059.
 Goryczka 1585— bezłodygowa 1591; czerwona 1587; dzwonkowata 1588; kropkowana 1588; krzyżowa 1590; łukowa 1592; mydlnicolistna 1588; pokładająca się 1589; polna 1593; sukralatna 1587; trojęściowata 1590; wąskolistna 1588; węgierska 1587; włoska 1598; wolsza 1598; żółta 1585.
 Goryczkowate 1583.
 Goryczkowe 1585.
 Gorycznik 2161.
 Gorskiw 1660— kątownata 1661.
 Gorsklin 1601— przerosły 1601.
 Gorzkolist 1598— okręgowy 1598; wąskolistny 1598.
 Gorzys 2160— Jeleniec 2162; łukaraki 2161; leśny 2164; Mi-strzowiec 2164; Olszownik 2163; samica 2161; skalny 2162.
 Gorzysko 1618— gorskie 1619; żywiczne 1620.
 Górzyplan 2104— lipczywiczny 2104.
 Gruszycka 1724— jednokwiatowa 1726; jednostronna 1726; mniejsza 1726; okółkowa 1723; okragłoliścia 1725; średnia 1725; zielonokwiatowa 1725.
 Gruszyckowate 1721.
 Gruszyckowe 1722.
 Grutał 1809— kamforowy 1810.
 Grzebiemica— mniejsza 2181; większa 2182.
 Grzebycznica— mniejsza 2181; większa 2182.
 Grzybieńczyk 1608— jajowaty 1608; indyjski 1608.
 Gubiec 2060— wspinały 2060.
 Gutta-Górak 1696.
 Gutta-Perka 1696.
 Gusica 1991— zachodnia 1992.
 Gwiazdeczki 1795.
 Gwiazdkowate 1972.
 Gwiazdnik 1955— górny 1955.
 Gwiazdosz 1794— Gława 1795.
 Gwiazdoszowate 1794.
 Gwiazdziara 1799— indyjska 1799.
 Gwóźdźniki indyjskie 1837.
 Hanyż 2128— polny 2124.
 Hanyżek 2128.
 Heban 1708— prawdziwy 1708.
 Heban 1709.
 Hebanek 1709— czarnodrzewny 1710; Heban 1709; jagodowy 1712; klójodajny 1711; malabarski 1711; wirginiński 1712; właściwy 1710.
 Hebanowate 1707.
 Hebd 2068.
 Hebsina 2068.
 Hejnik 1842.

- Henryczka 1597— arcyłék 1597.
Herbata 1757— *laboratorska* 1745;
paraguajska 1716 i 1717.
Herbatka szwajcarska 1851, 1864
 i 1871.
 Hordowina 2084.
 Hubielica 1781— szarżowna 1782.
 Iglica— mniejsza 2181; większa
 2182.
 Ignacek 1617— gorski 1618.
 Ilwa 1714.
 Ilwowe 1713.
Indygo 1672.
Ipekakuana 1658, 1668, 1991 i
 1996— biała 1990; czarna 2001;
falista 1991; *pierścionkowata*
 1996; *prawdziwa* 1996; *prę-
 kowana* 2001; *skrobiasta* 1991;
szara 1996.
 Iskrzelina 2021— szkarłatna 2021.
 Iskrzelinowe 2021:
 Jagodnik 1716— gładki 1717; ko-
 cierpkoliści 1717; okręgowy
 1717.
Jagody— Bluszeza drzewnego 2208;
Borówki 1748; *Brusznicy* 1750;
Bza wodnego 2086; *bzowe* 2088;
Hebda 2089; *Jemioly* 2092; *Ka-
 liny* 2084; *Przewierżnia włos-
 kiego* 2081; *Suchodrzewa* 2079;
zóławie 1747; *żurawinowe* 1747.
 Jakóbek 1885.
 Jałżyn 1783— barwiński 1784;
 dwukwiatowy 1783; lępką 1784.
 Jarzmia 1692— czarna 1692; więź-
 bolistna 1692.
 Jarżmianka 2107.
 Jasieniec 1898.
 Jaskierki 1795.
- Jasmin 1686.
 Jastrzębiec 1947— Gronowa 1949;
 Kosmaczek 1947; murowy 1948.
 Jednotka 1834— nitkolistna 1834.
 Jednoplątkowe — kółojajnikowe
 1745; nadajnikowe 1773.
 Jednostronka 1772— Koeniga 1772.
 Jelenie oko 2168.
 Jeleniec 2162.
 Jemiola 2091— biała 2091; czer-
 wona 2092; żółtawa 2092.
Jemiola dębowa 2092 i 2094.
 Jemiolo 2091.
 Jerżmianka 2107— mniejsza 2108;
 pośrednia 2108; większa 2107.
 Jesion 1679— amerykański 1681;
 biały 1681; jednolistny 1681;
 kędzierzawy 1681; kosmaty
 1681; orzecholistny 1681; płą-
 czący 1681; pospolity 1680.
 Jesionowe 1679.
 Jézonóg 1890— ruski 1890.
 Jézówki włoskie 1736.
 Języczkokwiatowe 1927.
Kalendulina 1889.
 Kalina 2083— Hordowina 2084;
 pospolita 2085; różowa 2086;
 sawszezielona 2085.
 Kamioneczka 1749.
 Kania przędza 1579.
 Kanianka 1579— amerykańska
 1580; domowa 1579; nalenna
 1580; natymianowa 1579; pos-
 polita 1579; swojska 1579; włos-
 ka 1579.
 Kaniankowate 1578.
 Kapusta morska 1571.
 Karandas 1622.
 Karciok 1911.
 Karcsoch 1910— Karczoszek 1914;

- Kard 1912; koleczysty 1912; Kocanki 1876— białe 1876; per-
prawdziwy 1911; Karczochowe 1888.
Karczofi 1911.
Karczozek 1912.
Kard 1912.
Kardabenedykta 1904.
Karolek 2123 — Kasztan ziemny
2124; Kminek 2124; polny 2124;
pospolity 2124.
Karota 2179.
Karotyna 2180.
Kaskarylla— czarniawa prowincy-
alna 2050; cienka 2055; Delga-
da 2050; prowincyjna 2055;
Uritusina 2051.
Kasztan— świni 2124; ziemny 2124.
Katechu 2062 i 2063.
Kawa 2002— arabska 2002; ben-
galska 2004; groniasta 2005;
maurycka 2005; mozambicka
2004; zangwēbarska 2004.
Kawa 2000 i 2004— Borbon 2004;
Marron 2005; Mokka 2004.
Kawowate 1972.
Kąsinek 1895.
Kichawiec 1849— czarniawy 1851;
kartowaty 1852; Pierszeń 1850;
piżmowy 1851; właściwy 1850.
Kłobuczki 1761.
Kłobucznik 1793.
Kłos celtycki 1969.
Kłos celtycki 1969.
Kmin 2173— biały 2118; hiszpań-
ski 2174; Kminek 2173; kram-
ny 2173; polny 2124; polski
2118 i 2121; tabajski 2188; wiel-
ki 2141.
Kminek 2173— polny 2121 i 2124.
Kminek dziki 2189.
Kniat 1792.
Kocanki 1876— białe 1876; per-
łowe 1877; przyczerwieniałe
1876; rozdzielnopłciowe 1876;
swojskie 1876; złote 1873.
Koffeina 2004.
Kolczymiech 1665 — kędzierzawy
1665.
Koładra 2198 — pospolita 2198;
siwona 2198.
Kolnik 1761 — dziki 1761; polny
1761.
Kołotocznik 1817.
Kołpak 1762.
Komarnik 1808 — janowcowaty
1809; kłóisty 1808.
Komonica 1956.
Konkoprzyca 2134.
Koniina 2110.
Koniopłoch 2146 — łukowy 2146.
Koniuszek 2099.
Konopnica 1786.
Końskie kopyto 1792.
Koper 2139— kobyli 2142; leśny
2142; ogrodny 2166; polski
2166; sagapeński 2157; swojski
2166; świni 2161; wodny 2134;
wszywy 2161.
Kopr 2139— czarny 2147; górny
2143; indyjski 2141; lékarski
2143; leśny 2147; morski 2149;
pieprzowy 2141; skalny 2143;
słodki 2140; włoski 2140.
Kopr ośli 2141.
Koperek 2166— wonny 2166; zbo-
żowy 2167.
Koprzywy 2163.
Kora — Bela - aye 2072; Belahé
2072; Bza wodnego 2086; Chi-
ny— ciernistój 2064 i wązkolist-
nej 2038; Jesiona 1680; kadzi-
łowa 1754; karaińska 2037; Pi-

goicy 1696; *Poleśni wonnej* 1633; *przeciwoczerwonkowa* 1642 i 1649; *tokowa* 1642 i 1649; *wewnętrzna Bza* 2088; *zewewnętrzna korzeni Hebda* 2089.

Korczyn 2040— wyniosły 2041.

Kornina 2098.

Korzenie— *anyżkowe* 2138; *Arcydziegla* 2153; *atramentowe* 2016; *Barszcza* 2170; *bertramowierzymskie* 1845; *białe* 2178; *Biedrzeńca*— *białego* 2127 i 2128, *czarnego* 2127, *koziego* 2127 i 2128; *Bylicy pospolitej* 1868; *Centuryi większej* 1898; *Ciernia letniego* 1902; *cukrowe* 2131; *czartowe* 1957; *Czerwienica* 1550 i 1558; *Czerwitrzaja* 1611; *Dryawnika* 1966 i *mniejszego* 1968; *dymniczne* 1795 i *żółte* 1814; *Dziwięt-sila*— *białego* 1895, *czarnego* 1986 i *leśnego* 1896; *Dzięgla* 2153 i *wojskiego* 2152; *Gatuchów*— *wązkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małej* 1795; *Goryczeczki* 1592; *Goryczki*— *białej* 2178, *czarnej* 2162, *czerwonej* 1588, *mniejszej* 1590, *wązkolistnej* 1589, *większej* 1586, *żółtej* 1586; *Gorzysza* 2161; *Hebda* 2089; *Jalapya* 1574; *Jarżmianki* 2108; *Jelenica czarnego* 2162; *Jeleni kretajski* 2172; *Sęj Konegundy* 1787; *Koniopłocha* 2147; *Koperka niedźwiedziego* 2148; *Kopra Jeleniego* 2161, *niedźwiedziego* 2148, *siarkowego* 2161, *winiego* 2161, *włoskiego* 2140; *Kopyta końskiego* 1792; *Kosztynowa większego* 1559; *Kozibroda* 1935; *Kozłka* 1964—

bagiennego 1988, *większego* 1966; *Krokosza leśnego* 1899; *Kruszykamięcia angielskiego* 2147; *Lepięznika* 1794; *Lubczyka* 2151; *Łaniczysty łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziej*— *falszowyj* 2170, *niemieckiej* 2170; *Łoczydła* 2176; *Łoczydłowe* 2176; *marynlandzkie* 1611; *Marchwi ogrodnej* 2180; *Marka błotnego* 2131; *Marzanny* 1979; *Miarza*— *białego* 2165, *czarnego* 2108; *Mikołajka* 2110 i *mor-skiego* 2111; *Miodunki białej* 1552; *Mirnika większego* 2186; *Mistrzowca* 2165; *Mniszka* 1945; *mudałowy* 1664; *Niedźwiadka* 1883; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oleśnika* 2148; *oleśnikowe* 2148; *Olszownika* 2163; *omanowe* 1812; *Omiega* 1883; *Opicha* 2114 i *iskalnego* 2163; *Osta*— *powłócznego* 1910, *Wenery* 1952; *Ostropesła* 1909; *owsiane* 1935; *Pajęcznika* 1883; *Pasternaka wodnego* 2131; *pięć otwierających większych* 2114 i 2116; *Piotruszki* 2116; *Piżmaczka* 2201; *Podbiała* 1792; *Podróżnika* 1931; *Pomornika* 1881 i *szwedzkiego* 1817; *Popłocha* 1910; *Przestrzelona czarnego* 1899; *piego języka* 1562; *Romanika morskiego* 1646; *Sadźca* 1787; *Szczeci* 1952; *Sięrpika* 1921; *Stroiczki* 1768; *Szlach-tawy średniej* 1817; *ślinogorzo-we* 1983; *Śniegówki* 2009; *Śniegulca* 2077; *Tranka angielskie-go* 1881; *Trdypesta* 2083; *Trzebuli hiszpańskiej* 2186; *Turpe-ta górnego* 2143; *Weszki won-*

- nój* 2187; *węse* 2027; *Węty-
morda* 1937; *Wętystręta* 2027;
Wołowego języka 1556; *Wszech-
leka* 2203; *Wyżlina modrego*
 1589; *zębownikowe rzymskie*
 1845; *zwyciężyjadowe* 1591 i
 1660; *Żankla* 2106; *Żmijowca*
 1551; *Żywokosta* 1559.
Korzeniówka 1927— *gładka* 1928;
pusożytna 1927.
Korzeniówkowe 1927.
Kosmaczek 1947.
Kostliwka 1563— *biała* 1564; *chiń-
ska* 1565; *czarna* 1563; *kuliśta*
 1565; *szérokoliśtna* 1565.
Kostliwkwate 1562.
Kostropacz 1908 i 1918.
Koszywał 1558.
Kościaneczki 1647.
Kościanecznik 1648 — *barwiérski*
 1649; *przeciwczerwonkowy* 1648.
Kowniatki 1815.
Kozia bródka 1935.
Kozia Róż 2122.
Kozia stopka 2123.
Kozibród 1934 — *łąkowy* 1935;
porolistny 1936; *większy* 1936;
wschodni 1936.
Kozie Proso 2122.
Kozielek 1582 — *módry* 1582.
Koziełkwate 1582.
Kozierza 1824.
Kozimłecz 1943 — *siłowaty* 1943.
Kozłeczka 1961 — *trzebulowata*
 1962.
Kozłek 1962 — *bagienny* 1967;
bulwowy 1969; *bzolistny* 1964;
celtycki 1968; *Dryawnik* 1966;
górski 1965; *kopytnikolistny*
 1969; *lékarski* 1963; *mały* 1967;
miłowonny 1969; *najprzędniej-
szy* 1966; *największy* 1966; *pa-
górkowy* 1964; *rozdzielnopłcio-
wy* 1967; *rukwiolistny* 1967;
skalny 1965; *trzyłatkowy* 1965;
wąskolistny 1964; *wielki* 1963;
włoski 1966 i 1970; *wyniosły*
 1964.
Kozłkwate 1957.
Kozłków ślad 1969.
Krap 1978.
Krap 1979.
Krokosz 1906 i 1907 — *barwiérski*
 1907; *domowy* 1907; *ogrodny*
 1907; *płonny* 1907; *polny* 1906
 i 1907.
Króliki 1859 — *właściwe* 1859.
Krwawnik 1846 — *kreteński* 1848;
pospolity 1847; *Radostka* 1848;
siérpowaty 1849; *szczecinowa-
ty* 1848; *szlachetny* 1848; *won-
ny* 1848; *Żeniszek* 1849.
Krzywoszyj 1555 — *rolowy* 1555.
Książki 1859.
Kucmorka — *jarzynna* 2131; *ogro-
dowa* 2131.
Kuczmerka 2131 i 2179.
Kukrzyń 1776 — *jadalny* 1777.
Kulczyba 1613 — *ciernista* 1615;
dwuwąsa 1616; *gujanieńska* 1617;
jadowita 1617; *kątowa* 1615;
kolczysta 1615; *napojowa* 1616;
niby - China 1616; *przeciwwę-
ża* 1614; *Wronie oko* 1613.
Kulczybowe 1613.
Kupalnik *pospolity* 1880.
Kurza niera 1937.
Kwas — *bendawinowy* 1755; *igazu-
rowy* 1614; *kainkowy* 2009;
kozłkowy 1964.
Kwasłówka 1750 — *miodokwietna*
 1751; *wonna* 1751.

- Kwiacieniec 1742— pontycki 1742; *Lgniec liposokowy* 1896.
 Kwiat Maryi Magdaleny 1969.
 Kwiaty— *afrykańskie* 1836; *Bła-wata* 1901 i *większego* 1901; *Boraka* 1561; *bzowie* 2088; *czte-ry serdeczne* 1557; *Dzieltamina* 1687; *Goryczki wązkolistnej* 1589; *Śgo. Jakóba* 1885; *Kichawca* 1851; *Kocanek— białych* 1877, *neapolitańskich* 1874 i *żółtych* 1874; *Kopyta końskiego* 1792; *Kostowca — pospolitego* 1933, *swojskiego* 1934; *Kosztowata większego* 1559; *Krwawnika* 1847; *Lnicy żółtej* 1803; *Mysie-go uszka* 1948; *Niedośpiątka* 1948; *Nogietka* 1889 i *polnego* 1890; *Podbiała* 1792; *Pomorni-ka* 1881; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Przytulii* 1974; *Plasić* *Żobi* 1679; *Radostki* 1803; *Ru-mianka* 1855 — *psiego* 1844, *śmierdzącego* 1844; *Stokroci wię-kszej* 1860; *Stokrotki mniejszej* 1800; *Tranka angielskiego* 1881; *Wołowego języka* 1556; *Woło-wego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wytlina modrego* 1589; *Żenisz-ka* 1849; *Żywokosta* 1559.

Laktukaryum 1943.
Latawiec 2109.
Lebiodka leśna 2176.
Leczyfebra 1846.
Leczywraód 2155
Legniwka 1623— *pyśna* 1624.
Lep 2092.
Lepczyca 1975.
Lepieżnik 1792— *biały* 1794; po-
 spolity 1793.
Leśnianka 1720— *smakowita* 1720.
- Ligustr* 1678— *pospolity* 1678.
Lilak 1684— *chiński* 1685; *pers-ki* 1685; *pospolity* 1684; *sied-miogrodzki* 1685.
Liposok Gorzyza 2162.
Liposiłwki 1564.
Lipożywica— Amoniak 2158 i 2160; *Bdelium sycylijskie* 2180; *Blusz-cza drzewnego* 2208; *Czartowe łajno* 2156; *Galban* 2166; *Gat-ban* 2166; *Opoponak* 2155; *Sa-gapen* 2157; *Smrodzieniec* 2156.
Liście— Bluszcza drzewnego 2208; *Brusznicy* 1750; *Bza* 2088 i *wodnego* 2089; *Hebda* 2189; *Il-winy* 1715; *Jesiona* 1680; *Ka-liny* 2084; *Lubczyka* 2151; *Nie-dźwiedziej jagody* 1737; *Pło-chowca* 1648; *Pomornika* 1881; *Przewiertnia włoskiego* 2081; *Plasić* *Żobi* 1679; *Różańca— rdzawego* 1741, *śółtokwiatowe-go* 1740; *Tranka angielskiego* 1881; *Ziela szynnego— mniejsze-go* 1760 i *większego* 1761.
Lubczyk 2150 — *lékarski* 2150; *pospolity* 2150; *swojski* 2150; *włoski* 2187.
Lubczyk 2150.

Łajnik 2005— *drzewny* 2005.
Łania broń 2168.
Lani czyściec 2141.
Łaniczyst 2141— *koprowy* 2142; *kręty* 2141.
Łączna 2100.
Łochacze 1750.
Łochymia 1750.
Łocyga 1939.
Łoczydło 2174— *cuchnące* 2176;

- cyrenajskie 2175; gargańskie 2174; kosmate 2175; wązkolistne 2176.
- Łoczyga 1939— domowa 1939; dzika 1940 i 1942; Głębik 1942— póluy 1943, wcześniej 1943; głowiasta 1939; jadowna 1940; kędziersawa 1939; ogrodna 1939; płonna 1940; polna 1940; siéwna 1939; składana 1939.
- Łoczyżnik 1929— pospolity 1929.
- Lodygi dęte Lubczyka* 2151.
- Łomignat 1885.
- Łonnik 2165— Galban 2165; żywiczny 2166.
- Łopian 1916— góroleśny 1918; kosmaty 1918; mniejszy 1918; większy 1917..
- Łopion 1916.
- Łopuch 1917.
- Małżolist 1672 — dachówkowaty 1672.
- Manghas 1630.
- Manna* 1683— brudna 1683; *kala-bryjska* 1683; *łzawa* 1683; *pospolita* 1683; *rynienkowata* 1683; *wybijana* 1683; *ziarnista* 1683.
- Mannit* 1683.
- Mannowiec 1682 — okragłoliści 1683; zwyczajny 1682.
- Marchew 2178 — liposokodajna 2180; ogrodna 2179; polna cudzoziemska 2144; pospolita 2179; swojska 2179; włoska 2179; Żurnica 2180.
- Marek 2130— człeczy 2132; Kuczerka 2131; szérkolistny 2130.
- Maruna 1856— bezwonna 1857; Marunka 1857; Marzymiętka 1857.
- Marzanka 1981— farbiérska 1983.
- Marzanna 1978— barwiérska 1978; domowa 1978; indyjska 1980; leśna 1974; lénąca 1980; mniejsza 1974; obca 1980; ogrodna 1978; płonna 1974; polna 1974; większa 1978.
- Marzannowate 1970.
- Marzymiętka 1858.
- Masło Galan* 1699.
- Masłosz 1698— długoliści 1699; właściwy 1698.
- Matecznik 1859.
- Maziczka 1838— lópka 1840; miodowa 1840; siéwna 1838.
- Mącznica 1736— alpejska 1737; lékarska 1736.
- Miarz wodny 2164.
- Miesiączek 1889.
- Mieszyk 1644— Afzelego 1644.
- Międyżębrze* 2101.
- Miętka rzymska 1858.
- Mikołajek 2108— górny 2109; morski 2110; płaski 2110; polny 2109; pomorski 2110.
- Miłosna 1790— alpejska 1790; właściwa 1791; zielona 1790.
- Miodosteczka 1593— tępa 1594; trwała 1593.
- Miodunka 1551— biała 1551; lékarska 1552; majowa 1552; miękka 1552; modra 1553; ogrodna 1558; płonna 1550; podłużna 1552; wązkolistna 1553; wielka 1558.
- Mirnik 2186— wonny 2186.
- Mirzyk 2114.
- Mistrzowiec 2164.
- Mistrzownik 2164.

- Mleca** 1938—gładki 1938; kozi 1939; ogrodny—czarny 1939; kolczysty 1939, krowi 1938; ostry 1939; polny gładki 1942; świni 1933, 1942 i 1944; warzywny 1938; wysoki domowy 1938.
Młeczara 1663—olbrzymia 1663; wyniosła 1664.
Młeczne ziele 1973.
Mleko panieńskie 1755.
Mleotka 1624—kwaśna 1625.
Mnisza główka 1944.
Mniszek 1944—bagienny 1946; czarniawy 1945; gładki 1945; lekarski 1944.
Modrak 1900.
Modrzeniczka 1921—bławatowata 1921.
Modrzeniec 1900.
Modrzewnica 1732—Bagienko 1732; polejolistna 1732.
Montanina 2037.
Morowy korzeń 1793.
Morwin 2014—cytrynolistny 2014; pospolity 2016; przysadkowy 2016.
Mruczyślad 2189—jęzasty 2189.
Muchołapka 1645.
Mudaryna 1664.
Nabiałnica 1634—bawola 1635; biała 1636; cytrynolistna 1636; krowia 1635; strojna 1636; właściwa 1635.
Nadreszczka 2027—wielkokwiatowa 2028.
Nadsadnik 2100.
Nagłeda 1827—nogiętkowata 1829.
Nagoręcz 1605—gujaneńska 1606.
Nagoznit 1669—barwiński 1669; młękodajny 1669; tęgi 1669.
Naparch 1662—wełnistokwiatowy 1662.
Narda 1950—celtycka 1968; francuska 1968; niemiecka 1968; pękata 1969; rzymską 1968.
Narda—indyjska 1960; skalna 1970.
Nardus—górny 1969; leśny 1963; skalny 1969.
Nasiona—*Adjowan* 2119; *Ajowan* 2119; *Amienka*—*kretajskiego* 2118 i 2119, *pospolitego* 2122 i *prawdziwego* 2118 i 2119; *Amomka* *pospolitego* 2121; *Bernardynka* 1905; *Biedrańca* 2127; *cytuwarowe*—*afrykańskie* 1866, *barbaryjskie* 1866, *średnie* 1872, *tatarskie* 1867, *węgierskie* 1859; *całtery małe chłodzące* 1940; *całtery rozgrzewające* 1115 i 1122; *Dziegla* 2154; *Giersza* 2130 i *wodnego* 2131 i 2135; *głisnikowe* 1866; *Goryczki czarnej* 2162; *Hanyka* *pospolitego* 2128; *Jelenica* *czarnego* 2162; *Jesiona* 1680; *Karolka* 2124; *Kawy* 2004; *Kmina* 2174 i *białego* 2118 i 2119; *Kminka* 2174; *Kołędry* 2199; *Koniopłocha* 2147; *Koperka* 2167; *Kopra*—*kretajskiego* 2141, *włoskiego* 2140 i *wodnego* 2135; *Krokosza* 1907; *Kruszykamienia angielskiego* 2147; *Lilaka* 1684; *Lubczyka* 2151; *Łaniczysta* 2178 i *łukowego* 2147; *Łaniego Czyśca* 2142; *Łoczygi* 1940; *Lopiana* *mniejszego* 1825; *Marchwi*—*kretajskiej* 2145, *polnej* 2180; *Mirnika*—*rocznego*

- 2145, większego 2186; *Nawrota* 1555— czarnego 1555; *Oleśnika* 2148; *Opicha* 2114, skalnego 2145 i 2163; *Ostropesta* 1909; *Piotruszki* 2116 i *macedońskiej* 2145; *Podróżnika* 1931; *Przestrzelona* 2133; *Rumianka włoskiego* 1841; *Rzepnia* 1825; *Ślimnika* 1833; *Świniej wszy* 2113; *Trzebuli hiszpańskiej* 2186; *Trzebuchy* 2172; *Weszki* 2194 i *wonnej* 2187; *Wrotycza* 1872; *Wróblego prosa* 1555; *Zebrzycy białej* 2178; *Żmijowca* 1551.
- Nasłakla* 1568.
Nastroszowate 17 18.
Nastuga 2068— am erykańska 2068; pigwowata 2069; podłużnolistna 2069.
Nawłód 1801— pospolita 1801; wonna 1802.
Nawrot 1547 i 1554— lekarski 1554; polny 1555.
Naziemka 1993— nerkolistna 1993.
Nerwotka 1879— łatowata 1879.
Niby-ipekakuana 1667.
Nicennica 1875.
Niebielitka 1593.
Niedośpiątek 1947.
Niedotworek 1987— szczotkowaty 1989; szorstki 1988.
Niedotworkowe 1983.
Niedowój 1567— mokrzycowaty 1567.
Niedźwiadek 1883.
Niedźwiedzia jagoda 1736.
Niedźwiedzie grono 1736.
Niedźwiedziny 1736.
Nocnik 1688— smutny 1688.
- Nogietek* 1888— lekarski 1889; polny 1891.
Nostrzyk modry 1588.
- Obieży świat 2132.
Oblubienica słoneczna 1547.
Oblapa wonna 1874.
Obojanowate 1925.
Obwoina 1658— ostra 1659.
Obwojnik 1653— grecki 1654; maurycy 1653.
Obwojnikowe 1653.
Oceł estragonowy 1861.
Ochar 1665.
Ogon jeleni 2177.
Ogoniatka 2001— czerwona 2001.
Ogórecznik 1560.
Ogrząźnik 2041— rdzawy 2042.
Ogrzuła 1604— gujanańska 1605.
Okolka 1823— rzepieniowata 1823.
Okólkowe 2099.
Okreśta 1657— kwaśna 1657; miodowa 1657.
Okrota 1924— krążkowata 1924.
Okrazyn 2176— gładki 2177; szóstrokolistny 2177; szorstki 2177; *Zebrzyca* 2178.
Oleander 1647.
Olejara 1694— ciernista 1694.
Olejek— *dzielnaminowy* 1687; *jaminiowy* 1687; *rumiankowy* 1856.
Olesznik 2163.
Oleśnik 2147— skalny 2148; smłodowaty 2147; właściwy 2147.
Oliwa 1674— drobnoowocowa 1677; dzika 1675; ogrodna 1675; pospolita 1675; wonna 1677.
Oliwa 1676— *panieńska* 1676; *prowancka* 1676; *sielona* 1676.
Oliwowe 1673.
Oliwowe 1674.

- Olaszaniec 2163.
 Olszownik 2163.
 Oman 1811— egipski 1923; lęski 1812; łukowy 1813; prawy 1811; niemiecki 1814; rozłupolistny 1815; wiązkowy 1814; wierzbolistny 1814.
 Omanowiec 1923— wonny 1923.
 Omieg 1882 — lampartowy 1882; lewartowy 1882; Niedźwiadek 1883; Pajęcznik 1883; wilczy 1883.
 Opich 2113— błotny 2114 i 2130; górny 2162; jeleni 2177 i czarny 2162; leśny 2163; macedoński 2145; ogrodny 2145; Seler 2114; skalny 2162; syryjski 2120; śmieszny 2163; włoski 2145; wodny 2114; żabi 2114.
 Opierstka 1892— gorzka 1893.
 Opięta 1672— Raffieza 1673; szelązkowata 1673.
 Opilistka 1862.
 Opnin 1655 — Alpina 1656; wymiotowy 1656.
 Opninowe 1655.
 Opoponak 2155.
Opoponak 2155.
 Orzech— świni 2124; ziemny 2124.
 Orzuszek 2190— nązębny 2190.
 Oset 1912 — kędzierzawy 1912; Matki Bożej 1906; miękki 1906; ośli 1913; podwórzowy 1909; powłoczny 1909; suchy 1912; wielki 1912; włoski 1904; zwisty 1913.
 Osmuglina 1704— Bazaal 1704.
 Ostrokrzew 1714— bagnisty 1716; dmy 1715; Ilwa 1714; paragajski 1716; pospolity 1714; wymiotowy 1715.
 Ostropest 1908— Podgorzał 1908.
 Ostrożeń 1915 — polny 1915; warzywny 1916; właściwy 1916.
 Ostrzeń 1550 i 1561 — lekarski 1561; pstry 1562.
 Ostrzyca 1975.
 Otonna włoska 1837.
 Otręcinia 2016 — ciernista 2017; jadalna 2017.
 Otulka 1603— kłosowata 1604.
Owoce Derenia 2097.
 Owoik 1654— indyjski 1654.
 Ożota 1802— właściwa 1803.
 Pajęcznik 1883.
 Paluski Panny Maryi 1760.
 Panak 2176.
 Papawa 1944.
 Parczoch 1928— plamisty 1928.
 Pasternaczek 2179.
 Pasternak 2167 — domowy 2168; głuchy 2179; ogrodny 2168; Płodzień 2169; płonny 2179; polny 2168; siany 2168.
 Pastewna 2191— właściwa 2191.
Pataty 1578.
 Pawłotniowate 1922.
 Pąsówka 2031— trzylistna 2032.
Percza 1702; *Perka* 1702.
 Perczowiec 1701— właściwy 1701.
 Peruwiańskie ziele największe 1829.
 Pęczyna 2124 i 2136.
 Pępownica 2102— azjatycka 2103; okółkowa 2103; pospolita 2102.
 Pępownik 2132.
 Pieczyste ziele 1861.
 Pieprz polski 2198.
 Pierszeniec 1850.
 Pierszeń 1850.
 Pierściennik 1844— lekarski 1845; Zębownik 1846.

- Pietruszka 2115.
 Piękna 2030 — omszona 2030.
 Piękrzyn 1383 — gruszkolistny 1383.
 Pigwica 1695 — Pigwiczka 1696; właściwa 1695.
 Pigwicowate 1689.
 Pigwiczka 1696.
 Pijanica 1750.
 Piołun 1869.
Piołun 1870.
Piołunek 1870.
 Piołun 1869 — biały 1870; drzewny 1870; glistny 1865; morski 1862; pospolity 1869; szeroki 1870; zamorski 1862.
 Piołunek — pontycki 1868; włoski 1868.
 Pietruszka 2115 — domowa 2115; kędzierzawa 2116; macedońska 2145; ogrodna 2115; pospolita 2115; syryjska 2120.
 Pipnaria 1959.
 Piwonia wonna 1858.
 Piżemko 2201.
 Piżmaczek 2201 — właściwy 2201.
 Piżmo 1872.
 Pleśnik 1806 — większy 1812.
Plewinki 1776.
 Płaskonasionowe 2102.
 Plesznik 1815 — mniejszy 1815; przeciwcierwonkowy 1816; właściwy 1815; wonny 1817; żółty 1815.
 Płochowiec 1647 — pospolity 1647; wonny 1648.
 Płodzień 2169 — indyjski 2169; swojski 2110.
 Płucnik 1553 — nadmorski 1553; wirginiński 1554.
 Pniątka 2032 — gładka 2034; sercolistna 2033.
 Podagrycznik 2122 — właściwy 2123.
 Podaminek 2121.
 Podbiał 1791 — pospolity 1792; szeroki 1793.
 Podgorzał 1908.
 Podróżnik 1930 — Endywia 1931; ogrodny 1930; polny 1930; pospolity 1930 i 1944; Szczérbak 1931.
 Podróżnikowate 1927.
Podszycze 2100.
 Pokorzel 2063 — ciernisty 2064; Wiwassora 2064.
 Poleśnia 1632 — gwiazdkowata 1633; wawrzynowa 1633.
 Połatowate 1611.
 Połatowe 1618.
 Pomornik 1722 i 1880 — górny 1880; kółkowy 1723; plamisty 1724.
 Ponętkowate 1771.
 Popia główka 1944.
 Popie jajka 2185.
 Popłot 1641 — długokwiatowy 1643; goździkowcowaty 1642; miękkowłosy 1641; przeciwcierwonkowy 1642; wzniesiono-pnący 1643.
 Popłoch 1909 — pospolity 1909.
 Postawne ziele 2187.
 Postawnik 2187 — weszkowaty 2187.
 Postrzał 1953 — polny 1954.
 Potocznic 2129 — mały 2129; wąskolistny 2129; wielki 2130.
 Potulia 1976.
 Powłoka wysmukła 1943.
 Powojowate 1566.
 Powój 1568 — dwubarwny 1572; kozi 2081; leśny 1571; mały 1570; miotłowaty 1572; opylony

- 1569; płotowy 1570; pomorski 1571; przeczyszczający 1569; rolowy 1570; strojny 1572; ła-zowaty 1571; tarczowaty 1573; wielki 1570; wonny 2081; za-morski 1569; zbożowy 1570; ziemny 1570.
- Poziołno 1596— Waltera 1596.
- Półko 2101.
- Promianek 1798— roczny 1798.
- Prosiąna Włód 1801.
- Prosiennicka 1933— większa 1932; plamista 1933.
- Prosiennik 1932.
- Prosińska 1933— większa 1932.
- Proso kozie 2122.
- Proso wróble— białe 1554; czarne 1555.
- Proszczek 1853.
- Prośnicznik 1932— gładki 1932; krzewiasty 1933.
- Przeciwiń 1884— euforbiów 1884; ągowaty 1885; ostromłęczów 1884; płochowolistny 1885.
- Przegorzan 1890— właściwy 1890.
- Przekrwa 2019— okręgowa 2019; rozdzielnopłciowa 2019.
- Przenikła 1822— kamforowa 1823.
- Przeparstwa 2191.
- Przepyszlina 2066— drzewny 2068; korzeniący się 2067; łączący 2068; suty 2066; wielkokwiatowy 2068; żywiczny 2067.
- Przepyszlino 2063.
- Przerwięp 2132— krzewowy 2133; okrągłolistny 2132; sierpowaty 2133.
- Przeskocznica 1736.
- Przestrzelon 1898 i 2132.
- Przewiercień 2080 i 2081.
- Przewiertniowate 2072
- Przewłoka 2195— Girz 2196; kre-tajska 2197; okrągłolistna 2197; przerosła 2197.
- Przędza indyjska 1646.
- Przęslica 1905— wełnista 1906.
- Przyjemka 2136.
- Przymiot— mały 1887; wielki 1885.
- Przymiotnik 1796— kanadyjski 1797; modry 1796; ostry 1796; podolski 1797.
- Przymiotowe siele 1886.
- Przypieksdło 1865.
- Przypoludnik czerwony 1800.
- Przytulnia 1973— biała 1974; bul-wiasta 1977; krzyżowa 1976; okrągłolistna 1975; Ostrzyca 1975; samiec 1973; wiosenna 1977; żółta 1973.
- Pai język 1561.
- Pstrost 1908.
- Ptasia Żoń 1678.
- Ptasie gniazdo 2179.
- Ptasze gniazdo 2144.
- Radosnka 1848.
- Radostka 1848.
- Rannik 2106.
- Rapontyk 1919.
- Rapontyka 1961.
- Rapunkul jarzynny 1961.
- Reta 1978— płonna 1974.
- Reta 1979— ślinogorzowa 1983.
- Réz kozia 2122.
- Rospikamień 2126.
- Rozzponka 1960— warzywna 1961.
- Roślimianek 1827— wielodzielny 1827.
- Rozgłóg 2010— drobnokwiatowy 2011; Rheedego 2011.
- Rozmarynek 1732.
- Rozpłoch 2143— skalny 2143.

- Roswłocznia 1789—przeciwiadowa 1789; stuliszolistna 1790.
Róż 1907.
Róża—bobkowa 1647; jerychońska 2080 i 2081.
Różanecznik 1739—karmazynowy 1742; pontycki 1741; rdawy 1740; szorstki 1741; wielki 1741; złotokwiatowy 1739.
Różanecznikowe 1737.
Rumian 1840—barwiński 1842; polny 1841; rzymaki 1840; włoski 1840.
Rumianek 1854—dziki 1857; pospolity 1855; psi 1843; wonny 1855 i 1856.
Rumianek 1855—pospolity 1841; prawdziwy 1842.
Rumianica 1549—zmijowcowata 1549.
Rumien pachnący 1855.
Rumienek pachnący 1855.
Rumienidło 1907.
Rumień 1840—psi 1843.
Rurkowatokwiatkowe 1774.
Rwiślin 1832.
Rzep—płonny 1918; średni 1924; świni 1924.
Rzepień 1824—pospolity 1824.
Rzepik 1824.
Rzepka płonna 1761.
Rzepniczek 2118—indyjski 2119; koptycki 2119.
Rzepnik 2125—obnażony 2125; zapalickolistny 2125.
Rzeczucha—wielka 2130; wodna 2129.

Sadźcowate 1783.
Sadziec 1786—konopiasty 1786; łączny 1788; przerosły 1787; szkarłatny 1787; wanielowy 1788.
Salata 1939—domowa 1939; głowiasta 1939; kędzierzawa 1939; ogrodna 1939; składana 1939.
Salatka polna 1961.
Sagapen 2157.
Sarsaparylla 1655—szara 2206.
Sebesteny 1565.
Seler 2114.
Senes aleksandryjski 1662.
Serdecznik 1599, 2144 i 2162.
Siano tybetańskie 2192.
Siérp 1920.
Siérpik 1920—barwiński 1920.
Siérpnik 1920 i 2119—pospolity 2119.
Silec właściwy 2132.
Sileniec 1777—chiński 1780; chropawy 1778; drzewiasty 1779; nastroszony 1779; przeciwczerwony 1777.
Silenicowate 1776.
Siwokrzyż 2005—indyjski 2006.
Skalipton 1893—rozmarynolistna 1894.
Skalnik mniejszy 2143.
Skórza nera 1937.
Skrobia 2180.
Skromnotka 1546—buksspanolistna 1546.
Skromnotkowe 1546.
Słobodnia 1696—jajowata 1697; piersista 1696; właściwa 1697.
Słojnicza 1634—sprężnikowa 1634.
Słonecznik 1828—Bulwa 1830; mleczny 1835 i 1836; roczny 1829.
Słońce indyjskie 1829.
Słonecznik 1547.

- Słoniśtep 1780 — chropawy 1781; karolineński 1781.
 Smród 2144 — biały 2145 i biały 2gi 2179; czarny 2178 i czarny 2gi 2133; kretajski 2144; macedoński 2145; Matthiolego 2146.
Smrodozieniec 2156.
 Smrodzina 2079.
 Socznica 1569.
Socznica — *antyocheńska* 1656; *francuska* 1659; *monpelierska* 1659.
Sok — *cyrenajski* 2175; *Katechu* 2062; *sagapeński* 2157.
 Solec 1568 — kretajski 1568.
 Solne ziele 1568.
 Solnik 1568.
 Spika — *celtycka* 1969; *rzymska* 1968.
 Spikanarda 1959 — *indyjska* 1959; *prawdziwa* 1959; *wielkokwiatowa* 1960.
Spikanarda 1960.
 Spona 1975.
Sprężnik 1634, 1635, 1636, 1650, 1667 i 1770.
 Sroczce gniazdo 2179.
 Starcowate 1822.
 Starzec 1885 — *gładkolistny* 1886; *Jakóbek* 1885; *mały* 1887; *po-gański* 1887; *pospolity* 1887; *wielki* 1885.
 Starzęda 1733 — *pokładająca się* 1734.
 Stokłosa 2173.
 Stokroć 1800 — *ciężka* 1800; *trwa-ła* 1800; *wielka* 1800.
 Stokrotka 1800.
Storak 1754 — *ziarnowy* 1676.
 Stosil 2154 — *asklepiów* 2176; *her-kulesowy* 2155; *Opopanak* 2155; *właściwy* 2155.
Stroica 1766 — *długokwiatowa* 1769; *Dortmanna* 1770; *jado-wita* 1770; *jaśniejąca* 1768; *leśna* 1768; *przeciwkółowa* 1767; *rozdęta* 1769; *sprężnikowa* 1770; *szkarłatna* 1768.
Stroiczkowate 1765.
Strychnina 1614.
Strzeliga 1706 — *amerykańska* 1706.
Styrak 1754 — *bogoteński* 1754; *pospolity* 1754; *trzciny* 1754; *w migdałkach* 1754; *w siarn-kach* 1754.
Styrakowcowate 1752.
Styrakowiec 1752 — *leśny* 1753; *rdzawy* 1754; *siatkowaty* 1754; *złoty* 1754.
 Suchodrzew 2079.
 Sucholustka 1873 — *krwista* 1874; *krzewna* 1874; *złota* 1873.
 Suchotnik 1873.
 Symalsza 2079.
 Syryjczyk 2120.
Szafran — *domowy* 1907; *ogrodny* 1907; *plonny* 1907; *polny* 1907.
Szafran domowy 1907.
 Szalaj jadowity 2111.
 Szaleń jadowity 2111.
 Szalwia — *polna* 1786; *rzymska* 1858.
 Szalwisz 1810 — *balsamiczny* 1810.
 Szarańcza 1835 — *Aksamitek* 1836; *wzniesiona* 1837.
 Szasanki 1599.
 Szczeń 1951 — *biała* 1951; *głucha* 1952; *leśna* 1952; *polna* 1951; *suknowalska* 1951.
Szczeń — *celtycka* 1969; *górna* 1970; *indyjska* 1960.
Szczeciowate 1949.

- Szczegota 1622 — gorakodrzewna 1623; Karandas 1622.
 Szczegotowe 1622.
 Szczérbak — mały 1930; wielki 1931.
 Szczodrak 1918 — bezłodygowy 1919; wielki 1919.
 Szczotki 1951.
 Szczwól 2192 — kroacki 2194; plamisty 2185 i 2192; syberyjski 2194; tegi 2194.
 Szlachtawa 1806 — nastroszona 1806; omszona 1807; śnieżna 1807; średnia 1806; większa 1806.
 Szorstkolistne 1545.
 Szpacze śliwki 2097.
 Szparzyca 2197 — Loureira 2198; promieniejąca 2198.
 Ślinnik 1832 — warzywny 1832; właściwy 1833.
 Śliwki — damascenckie 1691; je-dwabne 1564; perskie 1564.
 Śmiardło 1843 — właściwe 1843.
 Śmierdusiszka 1984 — właściwa 1984.
 Śniegówka 2008 — groniasta 2009; wiéchowata 2010.
 Śniegulec 2176 — groniasty 2077; pospolity 2076.
 Śnitka 2120 — wonna 2120.
 Śpiwzród mniejszy 1815.
 Świd 2098.
 Świdosiłwki 2097.
 Świdwa 2098.
 Świdwina 2098.
 Świerzbica 1900 — polna 1954.
 Śgo Piotra — łysina 1956; ziele 1956.
 Świątolina 1852.
 Świątosiół 1852.
 Świni pysk 1944.
 Świnia Wesz 2111 i 2192.
 Świniak 2179.
 Tanghin 1630.
 Tasiemcza 1649 — drzewna 1649.
 Teriaka 2121 i 2145.
 Tłustka 1839.
 Toina 1644 — indyjska 1646; ko-nopna 1645; Mucholapka 1645; odmładzająca 1647; omszona 1645; wenecka 1646.
 Toinowate 1620.
 Toinowe 1633.
 Tojeśd 1660.
 Tojowiec 1671 — barwiérski 1672; wzniesiony 1671.
 Tokłoska 2173.
 Tomilek 1547.
 Torhun 1861.
 Trank 1801 — angielski 1880; je-leni 1920; Stój Konegundy 1786; złoty 1806 — średni 1816; więk-szy 1812.
 Trędownik 1846.
 Trojan wodny 1606.
 Trojeśd 1660 i 1666 — bulwiasta 1668; czerwona 1668; kuras-sawska 1667; pospolita 1666; przeciwdychawiczna 1667; sy-ryjska 1666.
 Trojeściowate 1651.
 Trojeściowe 1656.
 Trójpest 2082 — przerosły 2083; wązkolistny 2083.
 Trójprątka 1821 — wschodnia 1821.
 Trzebucha 2171 — apulijska 2173; lékarska 2172.
 Trzebula 2182 — gajowa 2184; hiszpańska 2186; leśna 2184;

- ogrodna 2182; polna 2184; szcze-
cinowata 2183. www.libtool.com
- Trzemcha 1677— czerwona 1679;
szerokolistna 1678.
- Trzeszczka 2012— cuchnąca 2013.
- Trzeszczkowe 2012.
- Trzymga 1925— brazylijska 1926.
- Turbul fałszywy* 2175.
- Turka własna 1936.
- Tyrlicz 1588.
- Tysiącznik 1599.
- Uchotka 2024— okółkowa 2025;
właściwa 2024.
- Uchotkowe 2022.
- Uczép 1830.
- Ukwap 1875— niemiecki 1876;
polny 1875; swojski 1876.
- Upatek 1786.
- Urari* 1617.
- Uroczyn 1637— biały 1638; czer-
wony 1637; kończysty 1638.
- Wargowatokwiatkowe 1922.
- Wasilka 1900.
- Wąkrotka 2102.
- Wątrobné ziele gwiazdziste 1981.
- Wesz wodna 2111.
- Weszka 2111— cienkolistna 2113;
jadowita 2111; ogrodna 2138;
płamista 2113; wodna 2111.
- Węgle Bylicy czerwonej* 1868.
- Wężydrzew 1627— właściwy 1627.
- Wężydrzewowe 1627.
- Wężymord 1936— babczany 1938;
hiszpański 1937; niski 1937;
wązkolistny 1938; węgierski
1938.
- Wężystręt 2026; właściwy 2026.
- Węgotnasionowe 2197.
- Wiciokrzew 2078— alpejski 2080;
chiński 2081; Przewiercień 2080;
Suchodrzew 2079; tatarski 2079;
wonny 2081.
- Wiciokrzewowe 2074.
- Wielopłatkowe nadajnikowe 2089.
- Wielosił 1582.
- Wieprzyniec 2161.
- Wiérzcholki— Bożydrzewka* 1864;
Bylicy— białej 1868 i *czerwonej*
1868; *Krwawnika* 1847; *Ma-
runki* 1857; *Marzymiętki* 1857;
Miętki rzymskiej 1859; *Piotyna*
— *pomorskiego* 1863, *pontyckiego*
1869 i *rzymskiego* 1869; *Prze-
wiertnia włoskiego* 2081; *Różań-
ca— rdzawego* 1741 i *żółtokwia-
towego* 1740; *Śniegulca* 2077;
Zadrzewki 2078.
- Wietrzniak 2108.
- Wilczy ząb 1944.
- Wilec 1573— bulwowy 1578; czoł-
gający się 1576; deneczkowy
1575; jadalny 1578; Jalapa 1574;
klonolistny 1578; łoczydłowy
1575; modry 1574; Patat 1577;
przeczyszczający 1573; rozwal-
niający 1574; skrzypcowaty
1575; szczawiolistny 1576; trzy-
zębny 1577; wielkokorzeniowy
1576; ziemniaczany 1577.
- Wisienka 2079.
- Wliśnik 1935.
- Włochynia 1750.
- Wołook 1817— wiérzbolistny 1818.
- Wołoszka 1900.
- Wołowe oczy 1944.
- Wołowe oko 1842.
- Wołowy język— czerwony naj-
mniejszy 1549; czerwony wiel-
ki 1557; ogrodny 1557; płon-
ny 1550 i większy 1556; polo-

- , wy 1560; wielki 1557.
 Wonikrotka 1877 — kamforowa
 1879; kosmata 1878.
 Woszczyca 2122.
 Woskokwiat 1669 — wielkokwiatowy
 1670; zielonokwiatowy 1670.
 Wronią oko 1613.
 Wrotycz 1871 — swojski 1872.
 Wróble proso — białe 1554; czarne
 1555; samica 1555; samiec
 1555.
 Wrzos 1730 — błotny 1730.
 Wrzosik 1731 — pospolity 1731.
 Wrzosowate 1728.
 Wrzosowe 1730.
 Wszechleń 2202 — krzewny 2204;
 piędlisny 2203; trzylistny 2203;
 warzęchowaty 2204; właściwy
 2202.
 Wstrząska 1998 — błotna 2000;
 drobnokwiatowa 1999; nerwista
 2000; obrzeżona 2000; omszo-
 na 2000; paszżytna 1999; ra-
 mienista 2000; wietka 2000.
 Wstrząskowe 1993.
 Wwiniętonasionowe 2181.
 Wybrzeżek 2099.
 Wyciąg *Mniszka* 1945.
 Wyczystka 1997 — Margrawa 1998;
 szcursza 1998; wspañiała 1997.
 Wyłup 1579.
 Wymiotnica 1994 — karmazynowa
 1997; mszysta 1996; prawdziwa
 1994.
 Wyskok *Stokroci* 1878.
 ———
 Zaciąg 2034 — okregolistny 2035;
 wonny 2034.
 Zaczęta 1946.
 Zaćmienica 1818 — leżąca 1819;
 wzniesiona 1819.
 Zadrzewnia 2077 — kanadyjska 2077
 Zajączka Rzepka 1895.
 Zamroczenia 2007 — wielkokwiatowa
 2007.
 Zapaliczka 2156 — Czarłowe łajno
 2156; mniejsza 2158; perska
 2157; pospolita 2158; większa
 2158; wschodnia 2158.
 Zapieprz 1705 — właściwy 1705.
 Zaprzalek 1973.
 Zarostka 1620 — przeciwsimniczna
 1620.
 Zaświt 2104 — chilijski 2105.
 Zawdzin 1756 — barwiński 1757;
 herbatowy 1756.
 Zażwian 1891 — baldaszkogronowy
 1891.
 Zebrzyca 2178.
 Zerwa 1768 — kłosowa 1764; Schen-
 chzera 1764.
 Zębata 2022 — czolągająca się 2023.
 Zębne ziele 1846.
 Zębodłubka 2122.
 Zębownik 1846 — swojski 2163.
 Zgrzyn 1631 — linący 1632; wy-
 miotowy 1632.
 Ziarna *pigwiczkowe* 1696.
 Ziarnczaczek 2100.
 Ziele — Carz 1793; Cyprys 1852;
 czarne 2107; dymniczne 1795;
 krucze 2107; Mira 2185; mlé-
 czne 1973; ranne 2106; peru-
 wiańskie największe 1829; pep-
 kowe 2132; piecyste 1861; po-
 stawne 2187; powietrzne 2132;
 przymiotowe 1886; solne 1588;
 szyjne właściwe 1760; wątrobie
 gwiaździste 1981; zębne 1843;
 zębowe 1846.
 Zielo — *ABC* 1834; *Babię soli* 2149;
Bagna łwinięgo 1744; *Barzucha*

2170; *Barwicy słotki* 1977; *Barwinka* 1639; *Bernardynka* 1905; *Biedrzeńca* 2127; *Boraka* 1561; *Bożego drzewka górnego* 1853; *Bożydrzewka* 1864; *Brodawca* 1548; *Brodawnika brodawkowego* 1946; *Brzechokwiata* 1603; *Bylicy — białej* 1868 i *czerwonej* 1862 i 1868; *Century — mniejszej* 1600 i *dużej* 1602; *cyprysowe* 1853; *czartowe* 1957; *Człapczy kreteńskie* 1580; *Czerwiturja* 1611; *czerwone* 1557; *dymniczne* 1795; *Dzięgla* 2154; *estragonowe* 1861; *Galuchów — wązkolistnych* 2135 i *wodnych* 2136; *Gawędy małej* 1795; *Gerarda* 2123; *Głupicha* 1861; *Goryczeczki* 1593 — *alpejskiej* 1592; *Gruszycki* 1725 — *mniejszej* 1726, *okółkowej* 1723 i *większej* 1725; *Iwinki — białej* 1871, *czarnej* 1864 i *piżmowej* 1851; *Ś. Jakóba* 1886; *Kaniani* 1579; *Kapusty morskiej* 1571; *Kichawca* 1851; *Kocanek perłowych* 1877; *Ś. Konegundy* 1787; *Kozietkowskie* 1583; *Koniopłocha* 2147; *Koperka* 2176; *Kopra morskiego* 2149; *Kopyta końskiego* 1792; *Kostowca — pospolitego* 1933 i *wojskiego* 1934; *Koszywa — większego* 1559; *Kruszyk kamienia angielskiego* 2149; *krzyżowe* 1977; *Lmicy dużej* 1803; *Łanicysta łąkowego* 2147; *Łapy niedźwiedziej — fałszywej* 2170, *niemieckiej* 2170; *Łocygi jadowitej* 1941; *Łocygi — drzewnej* 1942, *łotwej* 1942; *Łoczyńnika* 1930; *Lopiana mniejszego* 1825;

Marka 2129 i *blotnego* 2131; *Marunki* 1857; *marylandzkie* 1611; *Marymiętki* 1859; *Miętki rzymskiej* 1859; *Miodunki białej* 1552; *Mirnika większego* 2185; *Młęcza* 1939; *Mniszka* 1945; *Morowca kosmatego* 1794; *Mysiego uszka* 1948 i *większego* 1949; *Niedźwiedzia* 1948; *Niedźwiedziny* 1724; *Nogietka* 1889 i *polnego* 1890; *Omana niemieckiego* 1814; *Osta — gwiazdkowatego* 1903, *krzaczastego* 1916, *powłócznego* 1910; *Opicha skalnego* 2163; *Ostropesta* 1909; *Ostrzycy* 1976; *Pasternaka wodnego* 2131; *Pępownicy wodnej* 2102; *Piolyne* 1870 — *alpejskiego* 1871, *morskiego* 1863, *pontyckiego* 1869, *rzymskiego* 1869; *Ś. Piotra* 1956 i 2149; *Piotruszki* 2116; *Płunika francuskiego* 1949; *Podagrycznika* 2123; *Podbiała* 1792; *Podróżnika* 1931 i *brodawkowego* 1946; *Pomornika szwedzkiego* 1817; *Popłocha* 1910; *Potoczni* 2129 i *węzłokwiatowego* 2117; *Powoja — małego* 1570 i *wielkiego* 1571; *Prosianej Włoci* 1801; *Prosiennika* 1933; *Przegorzana* 1891; *Przerwiępa* 2133; *Przestrzelona* 2133; *przymiotowe* 1801 i 1887; *Przytulii* 1974 — *białej* 1975, *okrągłolistnej* 1975; *Priego języka* 1562; *Radości* 1803; *Rosponki* 1961; *Romanka morskiego* 1646; *Rosmaryna drzewnego* 1744; *Rumianka — priego* 1844, *śmierdzącego* 1544; *rumiankowe* 1856; *Rzeczka* 1825; *Sadka* 1987; *Sier-*

- płca* 1921; *Sidropnika* 2120; *Starca* 1888; *Stokroci większej* 1860; *Stokrotki mniejszej* 1800; *Szczuwała płamistego* 2193; *Salachlawy* — *mniejszej* 1797, *modrej* 1797, *średniej* 1817, *większej* 1806 i 1813; *Ślinnika* 1833; *Świniej* *Wasy* 2113 i 2193 — *większej* 2193, *ziemnej* 2193; *Toiny okrągłolistnej* 1671; *Trójlista zimnicowego* 1607; *Trzebuli* 2183 i *hiszpańskiej* 2186; *Wątrobnogwiaździkowate* 1982; *Wesuki* 2184 i *wonnej* 2187; *Wolowego języka* 1556 i *płonnego* 1556; *Wolowego oka* 1843; *Wrotycza* 1872; *Wrzośa* 1732; *Zaczętej* 1946; *Zajęczego Uszka* 2133; *Żankła* 2106; *Żeniszka* 1849; *Żmijowca* 1551; *Żywokosta* 1559.
- Zielon 1601.
Ziemia — *japońska* 2062 i *Katechu* 2062.
Ziemna żółt 1599.
Ziemniara 2194 — *jadalna* 2194.
Zimozioł 2074 — *pospolity* 2074; *północny* 2074.
Zleczeń 1848.
Złocień 1848.
Złotolist 1690 — *drobnoowocowy* 1691; *gruszkowaty* 1691; *jabłkowaty* 1691; *jednopestkowy* 1691; *pospolity* 1690.
Złotoost 1927 — *drobnokoszyczkowy* 1927.
Złomikamień 2143.
Znamigasko 1775.
Zauda 1985 — *okręgowa* 1987; *rdzawa* 1986; *skrzydlasta* 1987; *właściwa* 1985.
- Zrzutnik* 2000 — *właściwy* 2000; *wymiotowy* 2000.
Związła 1699 — *wonna* 1700.
Zwrotnica 1762.
Zwyciężyjad 1660.
- Żwierciadelko* 1762 — *Wenery* 1762.
- Żabie gronka* 1826.
Żankiel 2105 — *lécarski* 2106; *pospolity* 2106; *samiec* 2106.
Żartka 1805 — *maderaspatańska* 1805.
Żeberko 2100 — *grzbiatne* 2100; *obrzeszajęce* 2101; *pośrednie* 2100; *skrajne* 2100.
Żelaznica 1900.
Żelazodrzew 1693 — *bezbронny* 1693; *mastykowaty* 1693.
Żeniaszek 1849.
Żmijowiec 1550 — *habeczany* 1551; *pospolity*, 1550.
Żmijówka 1550.
Żółt ziemna 1599.
Żółtlica 1838 — *drobnokwiatowa* 1838.
Żółtnik 1835 — *przeciwróbaczy* 1835.
Żurawina 1746 — *Bażyńa* 1746; *blotna* 1746; *szorstka* 1747; *wielkoowocowa* 1747.
Żurnowiny 1747.
Żurnica 2189.
Żuwin 2020 — *Rumpha* 2020.
Żuwiki 1672 i 2062.
Żuwna Guwaka 2062.
Żywica bendukwinowa 1755.
Żywignat 1558.
Żywokost 1558 — *lécarski* 1558; *rostawy* 1560; *wielki* 1558.

SPIS ABECADŁOWY ŁACIŃSKI,

uazwisk — roślin, ich roślinnych działów, plodów lekarskich i przemysłowych, oraz urządzeń roślinnych — użytych w niniejszem piśmie.

Abecedaria 1834.	Ambelania 1624 — acida 1625.
Abrotanum 1864.	Ambrosia 1825 — elatior 1826; ma-
ritima 1826.
Absinthium 1869 — vulgare 1870.	Ammi 2121 — copticum 2119; ma-
jus 2121; Visnaga 2122.
Acanthospermum 1823 — xanthio-
ides 1823.	Amoniacum 2158.
Achillea 1846 — Ageratum 1849;
atrata 1852; cretica 1848; fal-
cata 1849; Millefolium 1847;
moschata 1851; nana 1852; no-
bilis 1848; Ptarmica 1851; se-
tacea 1848.	Anacyclus 1844 — officinarum 1845;
Pyrethrum 1846.
Achras 1695 — Calmito 1697; Lu-
cuma 1698; mammosa 1697; Sa-
pota 1695; Zapotilla 1696.	Anandria 1924 — discoidea 1924.
Achyrophorus 1933 — maculatus
1933.	Anassera febrifuga 1620.
Adenostemma 1783 — biflorum 1783;
tinctorium 1784; viscosum 1784.	Anchusa 1556 — arvalis 1557;azu-
rea 1557; officinalis 1556; pa-
niculata 1557; tinctoria 1557.
Adenostyles 1790 — albifrons 1791;
viridis 1790.	Andromachia 1781 — igniaria 1782.
Adoxa 2201 — Moschatellina 2201.	Andromeda 1732 — polifolia 1732.
Aegopodium Podagraria 2123.	Anesorrhiza 2137 — capensis 2137.
Aethusa 2138 — Cynapium 2138;
elata 2139; segetalis 2139.	Anethum 2166 — Foeniculum 2140;
graveolens 2166; piperitum
2141; segetum 2167.
Alkanna tinctoria 1558.	Angelica 2151 — Archangelica 2154; *
montana 2152; sylvestris 2151.
Allamanda 1625 — cathartica 1626;
Linnaei 1626; Schottii 1626.	Anisum officinale 2128.
Alstonia 1640 — comosa 1640..	Antennaria 1876 — dioica 1876;
margaritacea 1877.
Alyxia 1632 — laurina 1633; stel-
lata 1633.	Anthemis 1840 — arvensis 1841;
Cotula 1844; nobilis 1840; Py-
rethrum 1846; tinctoria 1842.
	Antherura 2001 — rabra 2001.
	Arthodendron 1742 — ponticum
1742.

- Anthriscus** 2182— *Cerfolium* 2182; nemorosa 2184; sylvestris 2184; trichosperma 2183.
Antirrhoea 2019 — dioica 2019; verticillata 2019.
Apium 2113 — graveolens 2114; Petroselinum 2116.
Apocynaceae 1620.
Apocynum 1644— androsaemifolium 1645; cannabinum 1645; frutescens 1644; indicum 1646; juvenis 1647; pubescens 1645; venetum 1646.
Aquifoliaceae 1713.
Aracacha 2194— esculenta 2194.
Aralia 2205 — arborea 2208; nudicaulis 2205; racemosa 2206; spinosa 2206; triphylla 2204.
Araliaceae 2199.
Arbor consolidae indica 2015.
Arbutus 1734— alpina 1737; Andrachne 1736; Unedo 1735; Uva ursi 1736.
Archangelica 2152— atropurpurea 2154; decurrens 2154; Gmelini 2154; littoralis 2154; officinalis 2152.
Arctium — Bardana 1918; Lappa 1918 et varie. β . 1918; minus 1918.
Arctopus 2189— echinatus 2189.
Arctostaphylos 1736— alpina 1736; officinalis 1736.
Ardisia 1704— Basaal 1704.
Areola 1775.
Argania 1694— Sideroxylon 1694.
Arnica 1880— montana 1880.
Artemisia 1860— Abrotanum 1864; Absinthium 1869; annua 1865; arborescens 1870; campestris 1861; chinensis 1865; Contra 1865; Dracunculus 1861; glacialis 1871; glomerata 1866; judaica 1867; maderaspatana 1805; maritima 1862; Mutellina 1870; pontica 1868; salina 1863; santonica 1866; vallesiaca 1863; vulgaris 1867.
Ascaricida anthelmintica 1778.
Asclepiadeaceae 1651.
Asclepiadeae 1656.
Asclepias 1666— acida 1657; annularis 1658; asthmatica 1668; crispa 1665; curassavica 1667; gigantea 1664 i 1665; incarnata 1668; lactiflora 1669; laniflora 1663; media 1661; proceras 1665; syriaca 1666; tenacissima 1669; tingens 1669; tuberosa 1668; undulata 1666.
Asperifoliae 1545.
Asperula 1981— cynanchica 1982; montana 1983; odorata 1981; tinctoria 1983.
Asa dulcis 1755.
Asa-foetida 2157.
Aster 1794 — Amellus 1795; annuus 1799; chinensis 1799; heterophyllus 1799.
Asterias lutes 1586.
Asteriscium 2104— chilense 2105.
Asterocephalus 1955— columbarius 1955.
Asteroidaeae 1794.
Asteromaea 1799— indica 1799.
Astrantia 2107 — caucasica 2108; digitata 2108; intermedia 2108; major 2107; minor 2108; nigra 2108.
Astrephia 1961— chaerophylloides 1962.
Athamantha 2144 — cretensis 2144;

- macedonica 2145; ~~Matthioli 2146~~; ~~Bouvardia~~ 2031— Jacquinii 2032;
 Meum 2148.
 Atractylis gummifera 1897.
 Azalea pontica 1743.
 Azima tetracantha 1718.
 Azorella 2103— Gilliezii 2013.

 Baccæ — *Caprifoliæ italici* 2081;
Ebuli 2089; *Hederæ arboreæ*
 2208; *Myrtillorum* 1748; *Oxy-*
cocco 1747; *Sambuci* 2088— *a-*
qualici 2086; *Viburni* 2084;
Visci 2092; *Vitis Idææ* 1750;
Xylostei 2079.
 Baccharis 1808— brasiliensis 1779;
 genistelloides 1809; glutinosa
 1808.
 Bassia 1698 — butyracea 1698;
 longifolia 1699.
 Bastard-Ipeacuanha 1667.
 Bdelium siculum 2180.
 Bellis 1800— perennis 1800.
 Benzoes 1755 — amygdalina 1756;
 in sortis 1756; vulgaris 1756.
 Benzoin 1754— officinale 1755.
 Berula 2129— angustifolia 2129.
 Bessera azurea 1553.
 Bidens 1830 — carnea 1832; tri-
 partita 1831.
 Bifora 2197— Loureiri 2198; ra-
 dians 2198.
 Black-Drink 1716.
 Blumea 1810— balsamifera 1811.
 Bois à dartres 2035.
 Bolax 2104— Gilliezii 2104; gum-
 mifer 2104.
 Barragineæ 1549.
 Borrigo 1560— officinalis 1560.
 Borreria 1985— alata 1987; ferru-
 ginea 1986; Poaya 1985; verti-
 cillata 1987.
 triphylla 2032.
 Bubon 2165— Galbanum 2165; gum-
 miferum 2166.
 Buena hexandra 2059.
 Buglossum— officinale 1577; vul-
 gare 1577.
 Bumelia 1692— nigra 1692; sali-
 cifolia 1692.
 Bunium 2125 — Bulbocastanum
 2126; denudatum 2125; ferulae-
 folium 2125.
 Buphthalmum 1817— salicifolium
 1818.
 Bupleurum 2132— falcatum 2133;
 fruticosum 2133; perfoliatum
 2133; rotundifolium 2132.

 Cacalia— alpina 1791; Anteuphor-
 bium 1884; ficoides 1885; Kleinia
 1885; Petasites 1791.
 Cachrys 2190 — maritima 2149;
 odontalgica 2190.
 Caffé Marron 2005.
 Calcitrapa Hippochaestum 1903.
 Calendula 1888— arvensis 1890;
 officinalis 1889.
 Calluna 1731— vulgaris 1731.
 Calotropis 1663— gigantea 1663;
 procera 1664.
 Campanula 1759— Cervicaria 1760;
 glauca 1762; glomerata 1759;
 Medium 1762; patula 1761; Ra-
 punculus 1761; Speculum 1762;
 Trachelium 1760.
 Campanulaceæ 1757.
 Campylosperma 2181.
 Canthium 2010— parviflorum 2011;
 Rheedii 2011.
 Cantua 1583— pyrifolia 1583.
 Caprifoliaceæ 2072.

- Caprifolium* — *alpinum* 2080; *hortense* 2081.
Carbo Artemisiae rubrae 1868.
Cardopatum 1891 — *corymbosum* 1891.
Carduus 1912 — *Acarna* 1915; *crispus* 1912; *marianus* 1909; *nuttans* 1913.
Carissa 1622 — *Carandas* 1622; *Xylopiocron* 1623.
Carisseae 1622.
Carlina 1894 — *acanthifolia* 1896; *acaulis* 1895; *gummifera* 1896; *vulgaris* 1896.
Carpophorum 2100.
Carthamus 1906 — *corymbosus* 1892; *lanatus* 1906; *tinctorius* 1907.
Carum 2123 — *Bulbocastanum* 2124; *Carvi* 2124.
Cascarilla 2056 — *caduciflora* 2058; *magnifica* 2057.
Cascarilla — *Anaransada* 2051; *Bove* 2058; *Delgada* 2050; *finca* 2055; *negrilla* 2055 — *finca* 2055, *provinciana* 2050; *perecida* 2051; *provinciana* 2055; *Uritusinga* 2051.
Catechu 2062.
Catesbaea 2063 — *spinosa* 2064; *Vivassorii* 2064.
Centaurea 1897 — *amara* 1899; *axillaris* 1901; *Calcitrapa* 1902; *Centaureum* 1898; *cerynthifolia* 1903; *Cyanus* 1900; *Jacea* 1898; *montana* 1901; *nigra* 1899; *Rhapontica* 1919; *Scabiosa* 1900; *solstitialis* 1902.
Centaureum officinale 1898.
Cephaelis 1994 — *Ipecacuanha* 1994; *nauseosa* 1996; *punicea* 1997.
Cephalanthus 1991 — *occidentalis* 1992.
Cephalaria 1953 — *centauroides* 1954.
Cerbera 1628 — *Ahova* 1628; *lactaria* 1629; *Manghas* 1630; *Odollan* 1630; *salutaris* 1629; *Tanghin* 1630; *Thevetia* 1631.
Cervaria Rivini 2162.
Chaerophyllum 2184 — *australe* 2182; *bulbosum* 2185; *Pecten Veneris* 2182; *sylvestre* 2184.
Chamaemelum 1856.
Chimophila 1722 — *maculata* 1724; *umbellata* 1623.
China — *Abomalies* 2054; *Amarilla* 2050; *Anaransada* 2046; *Ateka-mez* 2061; *aurantiaca* 2053; *bicolorata* 2061; *de Bogota* 2053; *boliviana* 2045; *brachycarpa* 2038; *Calisaya* 2044 — *levis* 2046; *caribaea* 2037; *Carthage-na* — *convoluta* 2053, *fibrosa* 2052, *fib. plana* 2053, *lignosa* 2053, *rubra* 2055, *vera* 2053; *Catto-Cumbar* 2063; *columbica* 2053; *coronalis* 2049; *Cusco* 2049 — *fusca* 2048, *nova* 2048; *flava* 2044, 2051 — *dura* 2052, *fibrosa* 2052, 2053, *fignosa* 2052, *nova* 2052, *plana* 2053, *suberosa* 2051; *fusca* 2049, 2054; *Guanuco* 2047; *hispanica* 2057; *Huamalies* 2047, 2054 — *alba* 2054, *ferruginea* 2054; *Huanuco* 2047, 2048 — *fusca* 2047, *rubiginosa* 2048, *suberosa albida* 2047; *indigena* 2072; *Jaen* — *fusca* 2046, *nigricans* 2049, *obscura* 2046, *pallida* 2048; *Lima-Loxa* 2047; *Loxa* — *aurantiaca* 2050, *corona* 2049, *flava* 2050, *fusca*

- 2049, *Kolly* 2049, *nigrescens* 2049, *obscura* 2050, *pitajensis* 2049, *rubra* 2046, *tenuis* 2050, *vera* 2049; *lutea regia* 2044; *Marracido* 2051, 2055; *martiniensis* 2036; *Mato* 2039; *montana* 2036; *Narajanda* 2053; *Nigritella fina* 2049; *nova* 2028, 2038 — *brasiliensis* 2059; *Pianhy* 2039; *Piton* 2036; *Pitaya* 2049 — *narajanda* 2050, *roza* 2050; *Pitaya* 2061; *Piura* 2053; *Popayan* 2055; *Pseudo-Loxa* 2049; *Pseudo-regia* 2047; *regia* 2044 — *consoluta* 2044, *cum epidermide* 2044, *fibrosa* 2046, *lutea* 2044, *nuda* 2044, *nova* 2045, *plana* 2044, *sine epidermide* 2044, *spuria* 2047; *de Rio Janeiro* 2059; *rubella* 2055; *rubiginosa* 2047, 2053, 2055; *rubra* 2057 — *dura* 2058, *lichenosa* 2058, *nova* 2055, *pallida* 2055, *suberosa* 2058; *spinosa* 2064; *spuria* 2037; *de Sta Anna* 2046; *Stae Luciae* 2036; *surinamensis* 2038; *Tekamez* 2061; *Tenn* 2053 — *nigricans* 2049, *pallida* 2048; *Urbietina* 2055; *Uritusinga* 2049; *Vosa* 2049; *Yuanuco* 2047.
- Chiococca 2008 — *angusifuga* 2010; *paniculata* 2010; *racemosa* 2009.
- Chironia *angularis* 1601.
- Chlora 1601 — *perfoliata* 1601.
- Chondrilla 1943 — *juncosa* 1943.
- Chrysanthemum *Leucanthemum* 1860.
- Chrysocoma *Linosyris* 1803.
- Chrysophyllum 1690 — *Cainito* 1690; *microcarpum* 1691; *monopyrenum* 1691; *pomiforme* 1691; *pyriforme* 1691.
- Cichoraceae 1927.
- Cichorium 1930 — *Endivia* 1931; *Intybus* 1930.
- Cicuta 2111 — *maculata* 2113; *tenuifolia* 2113, *virosa* 2111.
- Cicutaria — *maculata* 2113; *virosa* 2113.
- Cinchona 2043 — *afro-inda* 2035; *angustifolia* 2038; *boliviana* 2045; *brachycarpa* 2038; *Calisaya* 2044 — *vera* 2045, *Josephiana* 2045; *Candollei* 2050; *caribaea* 2037; *caroliniana* 2031; *chlorrhiza* 2035; *Condaminea* 2048 — *angustifolia* 2053; *cordifolia* 2051; *corymbifera* 2040; *excelsa* 1041; *ferruginea* 2043; *floribunda* 2037; *glandulifera* 2050; *hirsuta* 2050; *lanceifolia* 2052; *lanceolata* 2050; *lucumae-folia* 2049; *macrocalyx* 2050; *micrantha* 2054; *montana* 2037; *oblongifolia* 2058; *officinalis* 2049; *ovata* 2047; *peruviana* 2040; *pitayensis* 1050; *pubescens* 2048; *purpurea* 2054; *scrobiculata* 2045; *spinosa* 2064; *Uritusinga* 2051.
- Cinchonaceae 2021.
- Cinchoneae 2030.
- Cirsium 1915 — *arvense* 1915; *oleraceum* 1916.
- Cnicus 1903 — *benedictus* 1904; *oleraceus* 1916.
- Codaga — *Pala* 1642.
- Coelospermeae 2197.
- Coffea 2002 — *arabica* 2002; *ben-galensis* 2004; *mauritanica* 2005; *mosambica* 2004; *racemosa* 2005; *Zanguebariae* 2004.

- Coffeaceae 1972.
 Coilantha purpurea 1587.
 Comisura 2100.
 Conchophyllum 1672— imbricatum 1672.
 Condaminea 2028 — corymbosa 2029.
 Condyllocarpus apulus 2172.
 Conium 2192 — Aracacia 2195; croaticum 2194; maculatum 2192; sibiricum 2194; strictum 2194.
 Convolvulaceae 1566.
 Convolvulus 1568 — althaeoides 1571; arvensis 1570; discolor 1572; farinosus 1569; floridus 1572; Jalapa 1574; peltatus 1573; Scamonia 1569; scoparius 1572; sepium 1570; Soldanella 1572; sylvaticus 1571.
 Conyza 1806 — balsamifera 1811; candida 1807; lobata 1880; pubigera 1807; squarrosa 1806; verbascifolia 1808; viscosa 1813.
 Cordia 2563 — chinensis 1565; domestica 1564; globosa 1565; juglandifolia 1565; latifolia 1565; Myxa 1563; retusa 1547; Sebestena 1564.
 Cordiaceae 1562.
 Coriandrum 2198 — sativum 2198; testiculatum 2198.
 Cornus 2096 — coerulca 2098; florida 2097; mascula 2096; sanguinea 2098; sericea 2098.
 Cornaceae 2095.
 Cortex — *Alyxiae aromaticae* 1633; *antidysentericus* 1642, 1649; *Bela-ayé* 2072; *Belahé* 2072; *Caribaeus* 2037; *Chinas* — *angustifoliae* 2038 et *spinosa* 2064; *Cnecesi* 1642, 1649; *exterior radice* *Ekaki* 2069; *Frazini* 1680; *interior Sambuci* 2088; *profluvii* 1642, 1649; *Sambuci aquatici* 2086; *Sapotae* 1696; *Thuris* 1754; *Thymiamatis* 1754.
 Corvisartia Helenium 1812.
 Cosmibuena 2058 — hexandra 2059.
 Coutarea 2060 — speciosa 2060.
 Coutoubea 1603 — spicata 1604.
 Cressa 1568 — cretica 1568.
 Crithmum 2148 — maritimum 2149.
 Cuminum 2173 — Cymiaum 2173; hispanicum 2174.
 Cuscuta 1579 — americana 1580; Epilinum 1580; Epithymum 1579; europaea 1579.
 Cuscutaceae 1578.
 Cutta-Cambar 2062.
 Cynanchum 1658 — Arghel 1662; erectum 1671; Ipecacuanha 1668; mauritianum 1653; monspeliacum 1659; nigrum 1661; Vincetoxicum 1660.
 Cynara 1910 — acanlis 1920; Cardunculus 1912; Scolymus 1911.
 Cynareae 1888.
 Cynoglossum 1561 — officinale 1561; pictum 1562.
 Dahlia 1819 — variabilis 1820.
 Danais 2034 — fragrans 2034; rotundifolia 2035.
 Daucus 2178 — Carota 1179; Gimgidium 2122, 2180; gummifer 2180; hispanicus 2180; maritimus 2180; maximus 2181; Visnaga 2122; vulgaris 2180.
 Dendroptoe bicolor 2095.
 Dentella 2022 — repens 2023.
 Dicotyledonae polypetalae 2069.

- Diervilla* 2077— *canadensis* 2077.
Diospyros 1709— *Ebenaster* 1710;
Ebenum 1709; *glutinosa* 1711;
Lotus 1712; *malabarica* 1711;
Melanoxylon 1710; *virginiana*
 1712.
Diotis 1854— *maritima* 1854.
Diplolepis vomitoria 1663.
Dipsaceae 1949.
Dipsacus 1951— *fullonum* 1951;
sylvestris 1952.
Dischidia 1672— *nummularia* 1673;
Rafflesiana 1673.
Dorema 2159— *Amoniacum* 2159.
Doronium 1882— *austriacum* 1883;
Pardalianches 1882; *scorpioides*
 1883.
Dracunculus 1860.
Duraja eriopila 2069.

Ebenaceae 1707.
Ebenoxylon verum 1709.
Echinops 1890— *sphaerocephalus*
 1890.
Echites 1641— *antidysenterica*
 1642; *caryophyllata* 1642; *lon-*
giflora 1643; *pubescens* 1641;
scholaris 1641; *suberecta* 1643.
Ehium 1550— *bonariense* 1551;
plantagineum 1551; *vulgare*
 1550.
Eclipta 1818— *erecta* 1819; *pros-*
trata 1819.
Ehretia 1546— *buxifolia* 1546.
Ehretiaeae 1546.
Elaeodendron *Argan* 1695.
Elemi 2067.
Elephantopus 1780— *carolinianus*
 1781; *scaber* 1781.
Embelia 1705— *Ribes* 1705.
Embryopteris glutinosa 1711.

Epacridaceae 1718.
Erica 1730— *Tetralix* 1730; *vul-*
garis 1732.
Ericaceae 1796
Ericineae 1730.
Ericola cruciata 1590.
Erigeron 1796— *acris* 1796; *cana-*
densis 1797; *podolicus* 1797;
viscosus 1813.
Erea do rato 1998.
Eryngium 2108— *campestre* 2109;
maritimum 2110; *planum* 2110;
tricuspidatum 2105; *vulgare* 2110.
Erythraea 1599— *Centaurium* 1599;
pulchella 1600; *ramosissima*
 1600.
Eupoccyneae 1633.
Eupatoriaceae 1783.
Eupatorium 1786— *Ayapana* 1788;
cannabinum 1786; *Dalea* 1788;
perfoliatum 1787; *purpureum*
 1787; *sophioides* 1790.
Evolvulus 1567— *alsinoides* 1567.
Exacum 1598— *spicatum* 1604; *te-*
nuifolium 1598; *verticillatum*
 1598; *violaceum* 1598.
Exostemma 2035— *angustifolium*
 2037; *australe* 2039; *brachycar-*
pum 2038; *caribaeum* 2037; *co-*
rymbiferum 2040; *cuspidatum*
 2038; *floribundum* 2036; *peru-*
vianum 2039; *Souzanum* 2039.
Extractum Taraxaci 1945.

Faba Sti Ignatii 1618.
Fahanin 1853.
Falcaria 2119— *Rivini* 2119.
Fedia— *grandiflora* 1960; *olitoria*
 1961.
Ferula 2156— *amonifera* 2160; *As-*
sa foetida 2156; *communis* 2158;

- Ferulago* 2158; *neapolitana* 2175; *orientalis* 2158; *persica* 2157.
Filago 1875— *arvensis* 1875; *germanica* 1876; *maritima* 1854.
Fistula— *Levistici* 2151 et *Ligustici* 2151.
Flaveria 1835— *Contrayerba* 1835.
Flores— *africani* 1837; *Agerati* 1849; *Arnicae* 1881; *Auriculae muris* 1948; *Bellidis*— *majoris* 1860 et *minoris* 1800; *Borraginis* 1561; *Buglossi* 1556; *Buphthalmi* 1843; *Calendulae* 1889 et *syloestris* 1890; *Caprifolii italici* 2081; *Chamaemeli nobilis* 1841; *Chamomillae*— *foetidae* 1844, *romanae* 1841, *vulgaris* 1856; *Consolidae majoris* 1559; *Costi*— *nostratis* 1034 et *vulgaris* 1933; *Cotulae* 1844; *Cyanis* 1901 et *majoris* 1901; *Eupatorii Mezues* 1849; *Farfarae* 1792; *Galii* 1974; *Gnaphalii* 1877; *Heliochrysi* 1803; *Hieracii macrorrhizi* 1933; *Jasmini* 1687; *Ligustri* 1679; *Linariae aureae* 1803; *Linguae bovis* 1556; *Millefolii* 1847; *Pedis Cati* 1877; *Pilosellae* 1948 et *albae* 1877; *Plarnicae* 1851; *quatuor cordiales* 1557; *Sambuci* 2088; *Stoechadis*— *citrinae* 1874, *neapolitanae* 1874; *Symphiti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanaceti* 1872; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792.
Foeniculum 2139— *dulce* 2140; *indicum* 2141; *officinale* 2140; *piperitum* 2141; *vulgare* 2140.
Fohanin 1853.
Folia— *Agriifolii* 1715; *Apalachi-*
- nes* 1716; *Aquifolii* 1715; *Arnicae* 1881; *Asprifolii italici* 2081; *Cervicariae*— *majoris* 1761, *minoris* 1760; *Ebuli* 2089; *Fraxini* 1680; *Hederae arboreae* 2208; *Levistici* 2151; *Ligustici* 2151; *Ligustri* 1679; *Nerii* 1648; *Oleandri* 1648; *Paraquas* 1716; *Rhododendri*— *Chrysanthi* 1740, *ferruginei* 1741; *Rosaginis* 1648; *Sambuci* 2088 et *aquatici* 2086; *Uvae ursi* 1737; *Viburni* 2084; *Vitis Idaeae* 1750.
Frasera 1596— *Waltheri* 1596.
Fraxineae 1679.
Fraxinus 1679— *acuminata* 1682; *americana* 1681; *atrovirens* 1681; *aurea* 1681; *crispa* 1681; *excelsior* 1680; *heterophylla* 1681; *juglandifolia* 1681; *Ornus* 1683; *pendula* 1681; *rotundifolia* 1683; *simplicifolia* 1681; *tomentosa* 1682.
Fructus Cornus 2097.
Galbanum 2166.
Galbanum 2166.
Galinsoga 1838— *parviflora* 1838.
Galium 1973— *Aparine* 1975; *erectum* 1976; *Mollugo* 1974; *rotundifolium* 1975; *tuberosum* 1977; *vernum* 1977; *verum* 1973.
Gardenia 2066— *arborea* 2068; *florida* 2066; *Genipa* 2069; *grandiflora* 2067; *gummifera* 2067; *inermis* 2067; *lucida* 2068; *multifida* 2066; *radicans* 2067; *spinosa* 2065.
Gardenieae 2063.
Gatta Gambeer 2062.
Gatta Gambier 2062.

- Gaultheria* 1733—*procumbens* 1734.
Geniostoma 1620—*febrifuga* 1620.
Genipa 2068—*americana* 2068;
Merianae 2069; *oblongifolia* 2069.
Gentiana 1585—*acaulis* 1591; *A-*
marella 1592; *asclepiadea* 1590;
campanulata 1588; *campestris*
1593; *Chiraita* 1598; *cruciata*
1590; *decumbens* 1589; *grandi-*
flora 1592; *lancifolia* 1593; *lu-*
tea 1585; *pannonica* 1587; *per-*
foliata 1602; *Pneumonanthe*
1588; *punctata* 1588; *purpurea*
1587; *saponaria* 1588; *verticil-*
lata 1599.
Gentianaceae 1583.
Gentianeae 1585.
Geophila 1993—*reniformis* 1993.
Georgina 1819.
Gifola germanica 1876.
Glossocardia 1834—*linearifolia*
1834.
Gnaphalium—*arenarium* 1874; *dio-*
icum 1877; *sanguineum* 1874;
Stoechas 1874.
Gomma da Batata 1575.
Gomphocarpus 1665—*crispus* 1665.
Goodeniaceae 1771.
Grana Sapotillae 1694.
Grangea 1805—*maderaspatana*
1803.
Guettarda 2017—*speciosa* 2018.
Guettardeae 2014.
Gummi-resina—*Amoniacum* 2158,
2160; *Assa foetida* 2157; *Bde-*
lium siculum 2180; *Galbanum*
2166; *Hederae arboreae* 2208;
Opoponax 2155; *Peucedani* 2162;
Sagapenum 2157; *Scammonai*
1569.
Gula—*Girek* 1696; *Percha* 1702;
Perka 1702; *Tuban* 1702.
Gymnostema 1669—*lactiferum*
1669; *tenacissimum* 1669; *tin-*
gens 1669.
Halenia 1594—*sibirica* 1594.
Hancornia 1623—*speciosa* 1624.
Hedera 2207—*arborea* 2208; *chry-*
socarpa 2209; *Helix* 2207; *poë-*
tica 2209.
Hedyotideae 2022.
Hedyotis 2024—*Auricularia* 2024;
umbellata 2025.
Helenium 1837—*autumnale* 1837.
Hellanthus 1828—*annuus* 1829;
tuberosus 1830.
Helichrysum 1873—*arenarium*
1873; *sanguineum* 1874; *Stoechas*
1874.
Heliotropium 1547—*europaeum*
1547; *indicum* 1549.
Helosciadium 2116—*lateriflorum*
2117; *nodiflorum* 2117.
Hemidesmus 1654—*indicus* 1654.
Henricia 1597—*pharmacearcha*
1597.
Heracleum 2169—*cordatum* 2171;
elegans 2170; *lanatum* 2171;
Panaces 2171; *setosum* 2171;
Sphondylium 2169.
Herba—*ABC* 1834; *Abrotani* 1864
et montani 1853; *Absinthii* 1870
—*alpini* 1871; *maritimi* 1863;
Acmellae 1833; *Agerati* 1849;
Anethi 2167; *Angelicae* 2154;
Aparines 1976; *Apocyni folio*
subrotundo 1671; *Arnicae oue-*
densis 1817; *Artemisiae*—*albae*
1868, *rubrae* 1862, 1868; *As-*
perulae aureae 1977; *Asteris atti-*

- ci 1795; *Auriculae* — *leporis* 2133;
muris 1948 et *m. majoris* 1949;
Balsamitas 1859; *Bellidis* —
majoris 1860. *minoris* 1800;
Dentatae 2129; *Borraginis* 1561;
Brancae ursinae — *germanicae*
 2170, *spurias* 2170; *Brassi-*
cae marinae 1571; *Bubonii* 1795;
Buglossi 1556 — *agrestis* 1551
 et *sylvestris* 1556; *Bupleuri* 2133;
Buphthalmi 1842; *Cacaliae to-*
mentosae 1794; *Calcitrapae* 1903;
Calendulae 1889 et *sylvestris*
 1890; *Cancris* 1548; *Cannabinae*
aquaticae 1787; *Cardui* — *bene-*
dicti 1905, *hemorrhoidalis* 1916,
Mariae 1909, *stellati* 1903, *to-*
mentosi 1910; *Centaurei* — *lutei*
 1602, *minoris* 1600; *Cerafolii*
 2183 et *hispanici* 2187; *Chae-*
rophylli 2183; *Chamomillae* 1856
 et *foetidae* 1844; *Cichorei* 1931
 et *verrucosi* 1946; *Cicutas* 2113,
 2193 — *aquaticae* 2113, *majoris*
 2193, *terrestris* 2193; *Cicutariae*
 2184 et *odoratae* 2187; *S. Co-*
nigundae 1787; *Conii maculati*
 2193; *Consatidae* — *majoris* 1559,
sarracenicae 1801, 1887; *Con-*
vulvuli — *majoris* 1571, *minoris*
 1570; *Conyzae* — *coeruleae* 1797,
majoris 1806, 1813, *mediae* 1817,
minoris 1797, 1816; *Costae bo-*
vis 2133; *Costi* — *nostratis* 1934,
vulgaris 1933; *Cotulae* 1844; *Co-*
tyledonis aquaticae 2103; *Crith-*
mi 2149; *Cruciatae* 1977; *Cus-*
cutae 1579; *Cynoglossi* 1562;
Dracunculi hortensis 1861; *Echii*
 1551; *Echinopis* 1891; *Epithymi*
cretici 1580; *Ericae* 1732; *Eu-*
patorii 1787 et *Masuae* 1849;
Falcoariae 2120; *Farfarae* 1792;
Filaginis 1875; *Filipendulae* —
angustifoliae 2136, *aquaticae*
 2136; *Foeniculi marini* 2149;
Galii 1974 — *albi* 1975, *rotun-*
difolii 1975; *Genippi* 1851 —
albi 1871, *nigri* 1864, *veri* 1851;
Gentianae minoris 1590; *Gent-*
ionellas 1593 et *alpinae* 1592;
Gerardi 2123; *Gnaphalii mar-*
garitacei 1877; *Helichrysi* 1803;
Hepaticae stellatae 1982; *Hyo-*
seridis 1933; *Impiae* 1875; *I-*
nulae — *germanicae* 1814, *pala-*
tinae 1814; *Ivae moschatae* 1851;
Jacobaeae 1886; *Lactuceae* — *Sca-*
riolae 1942, *sylvestris* 1942, *vi-*
rosae 1941; *Lampeanae* 1930;
Lappae minoris 1825; *Ledi pa-*
lustris 1744; *Linariae aureae*
 1803; *Linguae bovis* 1556; *Li-*
sianthi 1603; *Matricariae* 1857;
Matrisilvae 1982; *Menthae* — *ro-*
manae 1859, *sarracenicae* 1759;
Millefolii 1847; *Morsus Diaboli*
 1957; *Myrrhidis majoris* 2187;
Oenanthes — *angustifoliae* 2136,
aquaticae 2136; *Onopordi* 1910;
Oreosolini 2163; *Pastinacae aqua-*
ticae 2131; *Perfoliatae* 2133;
Pervinae 1639; *S. Petri* 2149;
Petroselinii 2116; *Pilosellae* 1948;
Pimpinellae 2127; *Podagrariae*
 2123; *Plarimicae* 1851; *Pulica-*
riae 1816; *Pulmonariae* — *gal-*
licae 1949, *maculosae* 1552; *Py-*
rethri 1857; *Pyrolae* 1725 —
majoris 1725, *minoris* 1726, *um-*
bellatae 1723; *Rorismarini syl-*
vestris 1744; *Saniculae* 2106;

- Santolinae* 1853; *Saxifragae anglicae* 2147; *Senecionidae* 1858; *Serratulae* 1921; *Sesleos prattensis* 2147; *Sis* 2130—*nodiflori* 2117, *palustris* 2131; *Silae* 2147; *Soldanellae* 1572; *Sonchi* 1939; *Sphondylii* 2170; *Spigeliae* 1611—*marylandicae* 1611; *Spinae albae* 1910; *Succisae* 1957; *Symphyti* 1559 et *minimi* 1800; *Tanacetii* 1872; *Taraxaci* 1945; *Tithymali maritimi* 1646; *Trifolii fibrini* 1607; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae graecae* 1583; *Valerianellae* 1961; *Verrucariae* 1548; *Vincas* 1639; *Viperini* 1551; *Virgae aureae* 1801; *Zacinthae* 1946.
- Herbe aux cure-dents* 2122.
- Hieracium* 1947—*Gronovii* 1949; *murorum* 1948; *Pilosella* 1947.
- Hippion*—*campestre* 1593; *lanceifolium* 1593.
- Holostemma* 1658 — *Rheedianum* 1658.
- Hoya* 1669—*coronaria* 1670; *viridiflora* 1670.
- Hya-Hya* 1635.
- Hydrocotyle* 2102—*asiatica* 2103; *umbellata* 2103; *vulgaris* 2102.
- Hymenodictyon* 2040—*excelsum* 2041.
- Hypochaeris* 1932—*glabra* 1932; *maculata* 1934; *radiata* 1933
- Ichnocarpus* 1644—*Afselii* 1644.
- Ignatia* 1617—*amara* 1618.
- Ilex* 1714—*Aquifolium* 1714; *Cassine* 1716; *opaea* 1715; *paraguayensis* 1716; *vomitaria* 1715.
- Imperatoria Ostruthium* 2165.
- Inula* 1811—*aromatica* 1924; *britannica* 1813; *crithmifolia* 1815; *dysenterica* 1817; *germanica* 1814; *Helenium* 1811; *odora* 1817; *Pulicaria* 1816; *salicina* 1814; *viscosa* 1812.
- Ipecacuanha*—*alba* 1991; *amylacea* 1991; *annulata* 1996; *fusca* 1996; *grisea* 1996; *nigra* 2001; *striata* 2001; *undulata* 1991; *vera* 1996.
- Ipomoea* 1573—*acetosaefolia* 1576; *Batatas* 1577; *cathartica* 1574; *edulis* 1578; *Jalapa* 1574; *macrorrhiza* 1576; *Nil* 1574; *operculata* 1575; *pandurata* 1575; *platanifolia* 1578; *Purga* 1573; *repens* 1576; *Thurpetum* 1575; *tridentata* 1577; *tuberosa* 1578.
- Isertia* 2021—*coccinea* 2021.
- Isertiace* 2021.
- Isonandra* 1701—*polyandra* 1701.
- Ixora* 2007—*coccinea* 2008; *grandiflora* 2007; *Pavetta* 2007.
- Jaegeria calendulacea* 1828.
- Jasminaceae* 1685.
- Jasminum* 1686—*angustifolium* 1688; *grandiflorum* 1687; *hirsutum* 2019; *officinale* 1686; *Sambac* 1687; *triflorum* 1688.
- Jugum* 2100—*dorsale* 2100; *intermedium* 2100; *laterale* 2100; *marginalis* 2101.
- Jurinea* 1921—*cyanoides* 1921.
- Kalmia* 1738—*angustifolia* 1739; *glauca* 1739; *hirsuta* 1739; *latifolia* 1738.
- Kanachia* 1662—*laniflora* 1662.

- Kentrophyllum* 1905 — *lanatum* 1906. www.libtool.com
Kixia 1649 — *arbores* 1649.
Kleinia 1884 — *Anteuphorbia* 1884;
ficoides 1885; *nerifolia* 1885.
 ———
Labiatiflorae 1922.
Lac virginum 1755.
Lacinula 2099.
Lactuca 1939 — *cracoviensis* 1942
 — *praecox* 1943, *serotina*
 1943; *sativa* 1939; *Scariola* 1942;
virosa 1940.
Lactucarium 1940.
Lagoëcia 2188 — *cuminoides* 2188.
Lampsana 1929 — *communis* 1929;
Zacintha 1947.
Landia lappacea 2072.
Lappa 1916 — *major* 1917; *minor*
 1918; *tomentosa* 1918.
Laserpitium 2176 — *asperum* 2177;
glabrum 2177; *latifolium* 2177;
Siler 2178.
Ledum 1743 — *latifolium* 1745; *pa-*
lustre 1744.
Leontodon Taraxacum 1945.
Lepicephalus 1953.
Leucanthemum 1859 — *vulgare* 1859.
Leucopogon 1720 — *Richei* 1721.
Levisticum 2150 — *officinale* 2150.
Liabum 1783.
Liatris 1784 — *spicata* 1785; *squa-*
rosa 1785.
Libanotis 2143 — *montana* 2143;
vulgaris 2143.
Lignum — *colubrinum* 1615; *Ebeni*
 1709, 1710; *foetidum* 2005; *He-*
derae arboreas 2208; *rhodium*
 1572; *Visci quercini* 2092, 2094.
Liguliflorae 1927.
Ligusticum — *Levisticum* 2151; *pe-*
loponesiaceum 2188.
Ligustrum 1678 — *vulgare* 1678.
Limbarda tricuspis 1815.
Linnaea 2074 — *borealis* 2074.
Linosyris 1802 — *vulgaris* 1803.
Lisianthus 1602 — *chelonoides* 1603;
grandiflorus 1602.
Lissanthe 1720 — *sapida* 1720.
Lithospermum 1554 — *arvense* 1555;
officinale 1554.
Lobelia 1766 — *cardinalis* 1768;
Cautchouc 1770; *Dortmanna*
 1770; *fulgens* 1768; *inflata* 1769;
longiflora 1769; *splendens* 1768;
sphyilitica 1767; *Tupa* 1770.
Lobeliaceae 1765.
Loganiaceae 1611.
Loganieae 1618.
Lonicera 2078 — *alpigena* 2080;
Caprifolium 2080; *chinensis* 2081;
Diervilla 2078; *germanica* 2081;
japonica 2082; *Periclymenum*
 2081; *symphoricarpa* 2077; *ta-*
tarica 2079; *Xylosteum* 2079.
Lonicereae 2074.
Loranthaceae 2089.
Loranthus 2093 — *citricola* 2095;
bicolor 2094; *europaeus* 2093.
Lucuma 1696 — *Caimito* 1697;
mammosum 1696; *obovatum*
 1697.
Lycopsis 1555 — *arvensis* 1555.
 ———
Maba 1708 — *Ebenus* 1708.
Macrostemma corymbosum 2030.
Madia 1839 — *mellosa* 1840; *sativa*
 1839; *viscosa* 1840.
Manna 1683 — *calabrina* 1683; *ca-*
nellata 1683; *crassa* 1683; *elec-*
ta 1683; *in granis* 1683; *in la-*
crymis 1683; *longa* 1683; *ma-*

- stychina* 1683; *pinguis* 1683; *Mutisia*
vulgaris 1683. *Mutisia* 1922.
Manettia 2032 — *cordifolia* 2033;
glabra 2034. *Myrrhis* 2186 — *bulbosa* 2185; *o-*
dorata 2186. *Myrsinaceae* 1702
Marsdenia 1671 — *erecta* 1671; *tinc-*
toria 1672. *Myscolus* 1927 — *microcephalus* 1927.
Maruta 1843 — *Cotula* 1843; *foe-*
tida 1843. *Nardostachys* 1959 — *grandiflora*
1960; *Jatamansi* 1959.
Matricaria 1854 — *Chamomilla* 1855;
inodora 1858; *Parthenium* 1857;
suaveolens 1836. *Nardus* — *celtica* 1969; *indica* 1960;
montana 1970.
Melago Taraxaci 1945. *Nassauvieae* 1925.
Menyanthes 1606. *Nauclaea* — *acida* 2063; *Gambir* 2062.
Menyanthes 1606 — *americana* 1607;
indica 1609; *ovata* 1608; *trifo-*
liata 1606; *verna* 1607. *Nerium* 1647 — *antidysentericum*
1649; *coronarium* 1646; *odora-*
tum 1649; *Oleander* 1647; *tinc-*
torium 1649.
Mericarpium 2100. *Neurochlaena* 1879 — *lobata* 1879.
Meum 2147 — *athamanticum* 2147; *Ninsei* 2303.
Mutellina 2148. *Nyctanthes* 1688 — *arbor tristis*
1688.
Mikania 1789 — *Guaco* 1789; *so-*
phiaefolia 1790. *Oenanthe* 2134 — *crocata* 2136;
Mimusops 1699 — *Elengi* 1700. *fistulosa* 2136; *Phellandrium*
Molina — *reticulata* 1809; *viscosa*
1809. *2134; pimpinelloides* 2135.
Molopospermum 2187 — *cicutarium*
2187. *Oglifa arvensis* 1875.
Monetia 1718 — *barlerioides* 1718;
diacantha 2012. *Oldenlandia* — *repens* 2024; *umbel-*
lata 2026.
Monopetalae — *epigynae* 1773; *pe-*
rigynae 1745. *Olea* 1674 — *europaea* 1675; *fra-*
grans 1677; *microcarpa* 1677;
Oleaster 1675; *sativa* 1675.
Monotropa 1727 — *glabra* 1728;
Hypopitis 1727. *Oleaceae* 1673.
Monotropeae 1727. *Oleineae* 1674.
Morinda 2014 — *bracteata* 2016;
citrifolia 2014; *muscosa* 1996; *Oleum* — *Chamomillae* 1856; *Jas-*
Royce 2016. *mini* 1687; *olivarum* 1676.
Moutain-Tea 1734. *Oligosporus condimentarius* 1861.
Moza 1865. *Olio di Marmotta* 1741.
Mussenda 2069 — *frondosa* 2070;
glabra 2070; *Landia* 2071, 2072; *Onopordon* 1909 — *Acanthium* 1909,
Stadmanni 2072. *Onosma* 1549 — *echioides* 1549.
Ophiorrhiza 2026 — *Mungòs* 2026.
Ophioxyleae 1627.
Ophioxylon 1627 — *serpentinum*

1627. www.libtool.com Phylliraea 1677— latifolia 1678.
 Opoponax 2155— Chironium 2155. Phyteuma 1763— Scheuchzeri 1764;
 Oreoselinum legitimum 2163. spicatum 1764.
 Ornus 1682— europaea 1682; ro- Picnemon 1914— Acarna 1914.
 tundrica 1683. Pimpinella 2126— Anisum 2128;
 Orthosperma 2102. hircina 2127; laciniata 2127;
 Osmanthus fragrans 1677. magna 2127; major 2128; me-
 Osmites 1878. dia 2127; nigra 2127; Saxifra-
 Osmitopsis 1877 — asteriscoides ga 2126.
 1878; camphorina 1879. Pinkueya 2030— pubens 2030.
 Oxyccocos 1746— hispidulus 1747; Pleurogyne 1595— carinthiaca 1596;
 macrocarpus 1747; palustris rotata 1595.
 1746. Plumiera 1637— acuminata 1638;
 alba 1638; rubra 1637.
 Pacourina 1776— edulis 1777. Pneumonanthe— acaulis 1592; As-
 Palicourea 1997— Margravii 1998; clepiadea 1591; pannonica 1588;
 speciosa 1997. punctata 1588; Saponaria 1588;
 Panax 2202 — cochleatum 2204; vulgaris 1589.
 fruticosum 2204; quinquifolium Podagraria 2122 — Aegopodium
 2203; Sching-seng 2202; trifo- 2123.
 lium 2203. Poederia 2012— foetida 2013.
 Parthenium 1826— Hysterophorum Poederiaceae 2012.
 1827. Polemoniaceae 1581.
 Pastinaca 2176 — dissecta 2169; Polemonium 1582— coeruleum 1582.
 Opoponax 2156; sativa 2168; Polypetalae epigynae 2089.
 Sekakul 2169. Portlandia 2027— grandiflora 2028.
 Pavetta 2005— indica 2006. Potalia 1618 — amara 1619; resini-
 Periploca — emetica 1656; graeca fera 1620.
 1653; indica 1655; mauritiana Prangos 2191 — pabularia 2191.
 1653; Secamone 1656. Prinon 1716 — glaber 1717; Gro-
 Periplocae 1653. novii 1717; padifolius 1717; ver-
 Petasites 1792 — albus 1794; vul- ticillatus 1717.
 garis 1793. Prinzia 1923— aromatica 1923.
 Petroselinum 2115— crispum 2116; Psychotria 1998— brachiata 2000;
 sativum 2115. emetica 2001; herbacea 1994;
 Peucedanum 2160— Cervaria 2162; laxa 2000; Margravii 1998; mar-
 officinale 2161; Oreoselinum ginata 2000; nervosa 2000; pa-
 2162; Ostruthium 2164; palustre rasitica 1999; parviflora 1999;
 2163; sylvestre 2164. pubens 2000; rubra 2002; uli-
 Phellandrium — aquaticum 2135; ginosa 2000; volubilis 2013.
 Mutellina 2148. Psychotriaeae 1993.

Ptarmica 1849—*atrata* 1851; *mo-*
schata 1851; *nana* 1852; *vul-*
garis 1850.

Ptychotis 2118—*Ajovan* 2119;
coptica 2118.

Pulicaria 1815—*dysenterica* 1816;
odora 1817; *vulgaris* 1815.

Pulmonaria 1551—*angustifolia*
1553; *azurea* 1553; *maritima*
1553; *mollis* 1552; *oblongata*
1552; *officinalis* 1552; *virginica*
1554.

Pyrethrum 1856—*inodorum* 1857;
Parthenium 1857; *Tanacetum*
1858.

Pyrola 1724—*chlorantha* 1725;
maculata 1724; *media* 1725;
minor 1726; *rotundifolia* 1725;
secunda 1726; *umbellata* 1724;
uniflora 1726.

Pyrolaceae 1721.

Pyroleae 1722.

Quina—*Amarilla* 2050, 2051; *de*
Campo 1617; *de Mato* 2039;
de Pianchy 2039; *de Remijo*
2043; *Serra* 2043.

Quinina—*rubiginosa* 2046; *rubra*
de Cusco 2046.

Quinquina indigena 2072.

Radix—*Acus Veneris* 2110; *Al-*
cannas 1530; *Alkannaes* 1858
et *spurias* 1558; *Anethi ursini*
2148; *Angelicae* 2153 et *sylve-*
stris 2152; *Antirrhini coerulei*
1589; *Aprii* 2114; *Archangelicae*
2153; *Arnicae* 1881 et *sueden-*
sis 1817; *Artemisiae vulgaris*
1868; *Asclepiadeae* 1591; *Aste-*
ris—*altii* 1795; *inguinalis* 2110;

Astrantiae 2108; *Barbae hirci*
1935; *Behen albi* 1903; *Braneae*
ursinae—*germanicae* 2170, *spu-*
riae 2170; *Bubonii* 1795 et *lu-*
tei 1814; *Buglossi* 1556 et *a-*
grestis 1551; *Cainanae* 2009;
Caincae 2009; *Cannabinae aqua-*
ticae 1787; *Capituli Martis* 2110;
Cardopatiac 1895; *Cardui*—*Ma-*
riac 1909, *tomentosi* 1910, *Ve-*
neris 1952; *Carlinae* 1895 et
sylvestris 1896; *Carthami sylve-*
stris 1899; *Centaurei majoris*
1898; *Cerefolii hispanici* 2187;
Cervariae nigrae 2162; *Chamae-*
leontis albi 1895; *Cichorei* 1931;
Cicutariae odoratae 2187; *S. Co-*
nigundas 1787; *Consolidae ma-*
joris 1559; *Conyzae mediae* 1817;
Cynanchicae 1983; *Cynoglossi*
1562; *Dauci sativi* 2180; *Dip-*
saci 1952; *Doronici* 1883; *Ebuli*
2089; *Echii* 1551; *Enulae* 1812
et *campanae* 1812; *Eryngii* 2110
et *marini* 2111; *Eupatorii* 1787;
Farfarae 1792; *Filipendulae*—
angustifoliae 2136, *aquaticae*
2136; *Foeniculi*—*porcini* 2161,
ursini 2148, *vulgaris* 2140; *Gent-*
ianae 1588—*albae* 2178, *lu-*
teae 1586, *majoris* 1586, *mi-*
noris 1590, *nigrae* 2162, *rubrae*
1588; *Gentianellae alpinae* 1592;
Gialapae 1574; *Ginseng* 2203;
Helentii 1812; *Heracanthae* 1896;
Hirundinariae 1660; *Imperatoriae*
2165 et *nigrae* 2108; *Jaceae ni-*
grae 1899; *Jalapae* 1574; *Kai-*
nana 2009; *Kainka* 2009; *Le-*
vistici 2151; *Ligustici* 2151;
Linguae bovis 1556; *Lobeliae*

- 1768; *Mecloacantha nigra* 1574; *Mei* 2148; *Morus Diaboli* 1957; *Moschatellinae* 2201; *Mudarii* 1664; *Mungos* 2027; *Mutellinae* 2148; *Myrrhidae majoris* 2187; *Ninsi* 2132; *Ninsing* 2132; *Oenanthes* — *aquaticae* 2136, *tenusifoliae* 2136; *Olemitii* 2163; *Onopordi* 1910; *Oreosolini* 2163; *Ostruthii* 2165; *Pastinacae aquaticae* 2131; *Petasitidis* 1794; *Petrosolini* 2116; *Peucedani* 2161; *Phu* 1966 et *minoris* 1968; *Pimpinellae* — *albae* 2127, 2128, *hircinae* 2127, 2128, *nigrae* 2127; *Pulmonariae maculosae* 1552; *Pyrethri* 1845; *quinque aperientes majores* 2115, 2116; *Rubiae tinctorum* 1979; *Saniculae* 2106; *Saxifragae anglicae* 2147; *Scorzonerae* 1937; *Serratulae* 1921; *serpentum* 2027; *Seseeleae* — *cretici* 2172, *pratensis* 2147; *Sii palustris* 2131; *Silai* 2147; *Sphondylii* 2170; *Spigeliae* 1611 et *marylandicae* 1611; *Spinae* — *albae* 1910, *solstitialis* 1902; *Succisae* 1957; *Symphoricarpi* 2077; *Symphyti* 1559; *Taraxaci* 1945; *Thysselini* 2163; *Tithymali maritimi* 1646; *Tragopogonis* 1935; *Tragosolini* 2127, 2128; *Triostei* 2083; *Turpethi* 1576 et *montani* 2143; *Tussilaginis* 1792; *Ungulae caballinae* 1792; *Valerianae* 1964 — *majoris* 1966, *palustris* 1968; *Vincetoxicici* 1660; *Viperini* 1551. *Randia* 2064 — *dumetorum* 2065; *longiflora* 2065. *Rapuneulus spicatus* 1765. *Rauwolfia* 1631 — *nitida* 1632; *vomitorea* 1632. *Remijia* 2041 — *ferruginea* 2042. *Resinae* — *Asa dulcis* 1755; *Benzoes* 1755. *Rhaponticum* 1918 — *acaule* 1919; *scariosum* 1919. *Rhododendreae* 1737. *Rhododendron* 1739 — *chrysanthum* 1739; *ferrugineum* 1740; *hirsutum* 1741; *maximum* 1741; *poncticum* 1741; *puniceum* 1742. *Richardia scabra* 1991. *Richardsonia* 1989 — *emetica* 1991; *rosea* 1991; *scabra* 1990. *Ronabea* 2000 — *emetica* 2000. *Rubia* 1978 — *anglica* 1980; *cordifolia* 1980; *lucida* 1980; *Munijsta* 1980; *peregrina* 1980; *tinctorum* 1978. *Rubia cynanchica* 1983. *Rubiaceae* 1970. *Sabbatia* 1600 — *angularis* 1601. *Sagopenum* 2157. *Sambuceae* 2083. *Sambucus* 2086 — *Ebulus* 2088; *humilis* 2089; *laciniata* 2088; *nigra* 2087; *racemosa* 2088; *vulgaris* 2088. *Sanicula* 2105 — *europaea* 2106. *Scutolina* 1852 — *Chamaecyparissae* 1852; *fragrantissima* 1853; *rosmarinifolia* 1853. *Sapotaceae* 1698. *Saprosma* 2005 — *arborescens* 2005. *Sarcostemma* 1657 — *glauca* 1657; *viminale* 1657. *Sarsaparilla cinerea* 2206. *Saussurea* 1892 — *amara* 1893. *Scabiosa* — *arvensis* 1955; *colum-*

- baria 1956; *Succisa* 1957.
Scabrita scabra 1689.
Seaevola 1772— *Koenigii* 1772.
Scammonium 1569 — *antyoohicum* 1656; *gallicum* 1659; *monspeliense* 1659.
Scandix 2181 — *australis* 2182; *Cerrefolium* 2184; *odorata* 2186; *Pecten Veneris* 2181.
Scoba styracina 1754.
Scolynus 1928 — *hispanicus* 1928; *maculatus* 1928.
Scorzonera 1936 — *angustifolia* 1938; *hispanica* 1937; *humilis* 1937; *plantaginea* 1938.
Sebaea 1605 — *grajanensis* 1606.
Secamone 1655 — *Alpini* 1656; *emetica* 1656.
Secamoneae 1655.
Selinum sylvestre 2164.
Semina— *Acmellae* 1833; *Adjowain* 2119; *Ajowan* 2119; *Anmeosoretioi* 2118 et 2119, *veri* 2118 et 2119, *vulgaris* 2122; *Anoni vulgaris* 2121; *Anethi* 2167; *Angelicæ* 2154; *Anisi vulgaris* 2128; *Apii* 2114 et *petraei* 2145; *Buglossi agrestis* 1551; *Cardui*— *Benedicti* 1905, *Mariae* 1909; *Carthami* 1907; *Carvi* 2124; *Cerrefolii hispanici* 2187; *Cervariae nigrae* 2162; *Cichorei* 1931; *Cicutas* 2113; 2194; *Cicutariae odoratas* 2187; *Cinnae*— *africana* 1866, *barbarica* 1866, *hungarica* 1859, *indica* 1866, *levantica* 1866, *media* 1872, *tartarica* 1867; *Coffeae* 2004; *Contra*— *africana* 1866, *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Contrametri* 2199; *Cumini* 2174; *Cymini* 2174; *Dauci*— *candiani* 2145, *cretensis* 2145, *sylvestris* 2180; *Echii* 1551; *Foeniculi*— *aquatici* 2135, *cretici* 2141, *vulgaris* 2140; *Fracini* 1680; *Gentianae nigrae* 2162; *Lactucæ* 1940; *Lappæ minoris* 1825; *Levisticæ* 2151; *Ligustici* 2151; *Lilac* 1684; *Lithospermi* 1555 et *nigri* 1555; *Mei* 2148; *Milti Solis* 1555; *Myrrhidis*— *annuae* 2145, *majoris* 2187; *Oreosolini* 2163; *Perfoliatae* 2133; *Petroselinæ* 2116 — *maedonici* 2145; *Phellandrii* 2130 et *aquatici* 2131, 2135; *Pimpinellæ* 2127; *quatuor*— *calida majora* 2115, *cal. minora* 2122, *parva refrigerantia* 1940; *Santonici*— *africana* 1866 — *barbarica* 1866, *indica* 1866, *levantica* 1866; *Seaeleos* 2178 et *massiliensis* 2142; *Sileris montani* 2178; *Tanacetæ* 1872; *Tordylii* 2172; *Viperini* 1551.
Senecio 1885 — *Jacobaea* 1885; *saracenicus* 1886; *vulgaris* 1887.
Senecionideae 1822.
Senna alexandrina 1662.
Seriphidium 1862.
Serissa 1984 — *foetida* 1984.
Serratula 1920 — *amara* 1893; *arvensis* 1916; *cyanoides* 1921; *tinctoria* 1920.
Seseli 2141 — *Hippomaradrum* 2142; *tortuosum* 2141.
Sideroxylon 1693 — *inermis* 1693; *masticodendron* 1693; *spinosum* 1695.
Siegesbeckia 1821 — *orientalis* 1821.
Silene 2146 — *pratensis* 2146.

- Siler montanum* 2178.
Silimum 1908— *marianum* 1908.
Simira tinctoria 1999.
Sinus 2099.
Sison 2120— *Amami* 2118; *Amomum* 2120.
Sium 2130— *Amomum* 2121; *angustifolium* 2130; *Falcaria* 2120; *fernlaefolium* 2125; *latifolium* 2130; *Ninsi* 2132; *nodiflorum* 2117; *Sisarum* 2131.
Smyrnium 2195— *Dioscoridis* 2197; *Dodonaei* 2197; *Olusatrum* 2196; *perfoliatum* 2197; *rotundifolium* 2197.
Solenostemma 1661— *Arghei* 1661.
Solidago 1801— *odora* 1802; *Virgaurea* 1801.
Sonchus 1938— *asper* 1940; *ciliatus* 1940; *oleraceus* 1939.
Sonninia 1663— *vomitaria* 1663.
Spermacece 1987— *hispida* 1989; *scabra* 1988.
Spermaceceae 1983.
Sphaeranthus 1803— *hirtus* 1804; *indicus* 1804; *microcephalus* 1804.
Sphondylium Branca ursina 2171.
Spica— cellioa 1969; *Nardi* 1960.
Spigelia 1610— *anthelmintica* 1610; *marylandica* 1611.
Spigeliaceae 1609.
Spilanthus 1832— *Aemella* 1833; *oleracea* 1832; *tinctoria* 1784.
Spiritus Bellidis 1878.
Stechelina 1893— *rosmarinifolia* 1894.
Steenhammera 1553— *maritima* 1553; *virginica* 1554.
Stellatae 1972.
Stenactis 1798— *annua* 1798.
Stipites— Caprifolii italici 2081; *Chiratae* 1598; *Diervillae* 2078; *Rhododendri— Chrysanthi* 1740 *et ferruginei* 1741; *Symphoricarpi* 2077.
Storax 1754— *in granis* 1676.
Struthianthus citricolus 2095.
Strychnae 1613.
Strychnos 1613— *axillaris* 1615; *bicirrhosa* 1616; *colubrina* 1614; *guyanensis* 1617; *muricata* 1615; *Nux vomica* 1613; *potatorum* 1616; *Pseudo-China* 1616; *spinosa* 1615; *Tettan-Cotta* 1616; *Tiente* 1617.
Stylopodium 2100.
Styphelia Richei 1721.
Styracineae 1752.
Styrax 1752— *aureum* 1754; *ferrugineum* 1754; *officinale* 1753; *reticulatum* 1754.
Styrax— albus 1754; *amygdalinus* 1754; *Calamites* 1754; *in granis* 1754; *vulgaris* 1754.
Succisa 1956— *pratensis* 1956.
Succus Catechu 2062.
Summitates— Abrotani 1864; *Ab-synthii* 1870 *et maritimi* 1863; *Artemisiae— albae* 1868, *rubrae* 1868; *Balsamitae* 1859; *Matricariae* 1857; *Menhae— romanae* 1859, *sarracenicae* 1859; *Millefolii* 1847; *Pyrethri* 1857.
Swertia 1593— *albicanlis* 1597; *carinthiaca* 1596; *corniculata* 1595; *obtusa* 1594; *perennis* 1593; *rotata* 1596.
Sylphium 2175.
Symphoricarpos 2076— *racemosus* 2077; *vulgaris* 2076.
Symphytum 1558— *officinale* 1558;

- patens 1560. www.libtool.org
 Symplocos 1756— *Alstonia* 1757;
tinctoria 1756.
 Synanthereae 1773.
 Syringa 1684— *chinensis* 1685; *Jo-*
sikaea 1685; *persica* 1685; *vul-*
garis 1685. —
 Tabernemontana 1634— *alba* 1636;
bovina 1635; *bufalina* 1635; *ci-*
tricola 1636; *coronaria* 1636;
squammosa 1650; *utilis* 1635.
 Tachia 1604— *gujanensis* 1605.
 Tagetes 1835— *patula* 1836; *re-*
tusa 1837.
 Tanacetum 1871— *Balsamita* 1859;
vulgare 1872.
 Tanghinia venenifera 1630.
 Tapogomea punicea 1997.
 Taraxacum 1944— *Densleonis* 1945;
laevigatum 1945; *nigricans* 1945;
officinale 1944; *palustre* 1946.
 Tarchonanthes 1809— *camphora-*
tus 1810.
 Tenoria fruticosa 2133.
 Terra— *Catechu* 2062; *japonica*
 2062.
 Thapsia 2174— *Apulia* 2176; *As-*
clepium 2176; *foetida* 2176; *gar-*
ganica 2174; *Sylphium* 2175;
villosa 2175.
 Thapsia 2176.
 Theophrasta 1706— *americana* 1706.
 Thevetia 1630— *nerifolia* 1631.
 Thibaudia 1750— *multiflora* 1751;
Quereme 1751.
 Thysselinum palustre 2164.
 Tiaridium 1548— *indicum* 1548.
 Timonius 2020— *Rhumphii* 2020.
 Tordylium 2171— *apulium* 2172;
officinale 2171.
 Tragopogon 1934— *major* 1936;
orientalis 1936; *porrifolius* 1936;
pratensis 1935; *undulatus* 1936.
 Trichera 1953— *arvensis* 1954.
 Tridace 1940.
 Triosteum 2082— *angustifolium*
 2083; *majus* 2083; *minus* 2083;
perfoliatum 2083.
 Trixis 1925— *brasiliensis* 1926.
 Tubuliflorae 1776.
 Turbith Matthioli 2146.
 Tussilago 1791— *alba* 1794; *Anan-*
dria 1925; *Farfara* 1792; *Peta-*
sites 1794. —
 Umbelliferae 2099.
 Uncaria 2061— *acida* 2062; *Gam-*
bir 2061.
 Unxia 1822— *camphorata* 1823.
 Upas-Tiente 1617.
 Urceola 1634— *elastica* 1634. —
 Vaccinieae 1745.
 Vaccinium 1747— *corymbosum*
 1749; *frondosum* 1749; *Myrtil-*
lus 1848; *Oxycoccos* 1847; *uli-*
ginosum 1750; *Vitis Idaea* 1749.
 Vahea 1650— *gummifera* 1650.
 Valantia— *cruciata* 1977; *glabra*
 1977.
 Valeriana 1962— *angustifolia* 1964;
asarifolia 1969; *celtica* 1968;
collina 1964; *dioica* 1967; *Dios-*
coridis 1967; *exaltata* 1964; *ita-*
lica 1970; *montana* 1965; *offi-*
cinalis 1968; *olitoria* 1961; *Phu*
 1966; *Saliunca* 1969; *sambuci-*
folia 1964; *saxatilis* 1965; *si-*
symbrifolia 1967; *Spica* 1960;
tripteris 1965; *tuberosa* 1969.
 Valerianaceae 1957.

- Valerianella* 1966 — *olitoria* 1961.
Vangeria 2016 — *edulis* 2017; *spinosa* 2017.
Vazronia 1565 — *globosa* 1566.
Verbesina — *biflora* 1784; *Lavonia* 1784.
Vernonia 1777 — *anthelmintica* 1777; *arborescens* 1779; *chimensis* 1780; *scabra* 1772; *squarrosa* 1779.
Vernoniaceae 1776.
Viburnum 2063 — *Lantana* 2064; *Opulus* 2065; *Op. rosaceum* 2066; *Tinus* 2065; *tomentosum* 2065.
Villarsia 1608 — *indica* 1608; *ovata* 1608.
Vinca 1638 — *major* 1640; *minor* 1639; *parviflora* 1640; *pusilla* 1640.
Vincetoxicum 1659 — *medium* 1661; *nigrum* 1661; *officinale* 1660.
Viscum 2091 — *album* 2091; *flavescens* 2092; *rubrum* 2092.
Viscum quernum 2092, 2094.
Wahlenbergia 1762 — *graminifolia* 1763.
Webera tetrandra 2011.
Wedelia 1827 — *calendulacea* 1828.
Wickstroemia glandulosa 1788.
Woorara 1643.
Wrightia 1648 — *antidysenterica* 1648; *tinctoria* 1649.
Xanthium 1824 — *strumarium* 1824.
Xymalobium 1665 — *undulatum* 1666.
Zacintha 1946 — *verrucosa* 1946.

POMYŁKI.

Stron.	1556	wiersz 6	zamiast	Czerwieńec,	czytaj	Czerwienica.
—	1574	— 10	—	Jalapy	—	Jalapa.
—	1575	— 19	—	Thurpetum	—	Turpethum.
—	1594	— —	—	stron. 1549	—	1594
—	1653	— 18	—	mauritianum	—	mauritiana.
—	1655	— 22	—	Secamon	—	Secamone.
—	1660	— 25	—	Vincaetoxici	—	Vincetoxici.
—	1717	— 3	—	verticillata	—	verticillatus.
—	1737	— 30	—	Różańcowe	—	Różanecznikowe.
—	1790	— 9	—	stulissolistny	—	stulissolistna.
—	1813	— 19	—	viscosum	—	viscosus.
—	1822	— 14	—	Starcowe	—	Starcowate.
—	1830	— 5	—	bulwa	—	Bulwa.
—	1864	— 10	—	Abrothanum	—	Abrotanum.
—	1892	— 19	—	Carthamnus	—	Carthamus.
—	1899	— 20	—	herba	—	radix.
—	1928	— 27	—	Ziele	—	Ziele.
—	1941	— 26	—	Łocygi	—	Łocsygi.
—	1949	— 25	—	Szczecinowate	—	Szczeciowate.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtost.com.cn